ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
TÜRK TARİH KURUMU YAYINLARI
XVI. Dizi — Sa. 57

LOZAN TELGRAFLARI

I
(1922 — 1923)

BİLÂL N. ŞİMŞİR

TÜRK TARİH KURUMU BASIMEVİ — ANKARA
1990

LOZAN TELGRAFLARI

I

(1922 — 1923)

BİLÂL N. ŞİMŞİR

BU KİTAP,

LOZAN KONFERANSI KAHRAMANLARIMIZIN AZİZ HÂTIRASINA VE VATANSEVER TÜRK DİPLOMATLARINA SAYGIYLA ARMAĞAN EDİLMİŞTİR

B. N. Ş.

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
TÜRK TARİH KURUMU YAYINLARI
XVI. Dizi — Sa. 57

LOZAN TELGRAFLARI

TÜRK DİPLOMATİK BELGELERİNDE LOZAN BARIŞ KONFERANSI

CİLT
I
(Kasım 1922 — Şubat 1923)

Hazırlayan
BİLÂL N. ŞİMŞİR
Türk Tarih Kurumu Üyesi

TÜRK TARİH KURUMU BASIMEVİ — ANKARA
1990

CONSEUL SUPRÊME D'ATATÜRK POUR CULTURE, LANGUE ET HISTORE
PUBLICATIONS DE LA SOCIÉTÉ TURQUE D'HISTOIRE
SERIE XVI — No. 57

TELEGRAMMES DE LAUSANNE

DOCUMENTS DIPLOMATIQUES TURCS SUR LA CONFERANCE DE PAIX DE LAUSANNE

VOLUME
I
(Novembre 1922 — Février 1923)

Éd. par
BİLÂL N. ŞİMŞİR
Membre de la Société Turque d'Histoire

IMPRIMERIE DE LA SOCIÉTÉ TURQUE D'HISTOIRE — ANKARA
1990

ATATÜRK SUPREME COUNCIL FOR CULTURE, LANGUAGE AND HISTORY
PUBLICATIONS OF TURKISH HISTORICAL SOCIETY
SERIAL XVI — No. 57

LAUSANNE TELEGRAMS

TURKISH DIPLOMATIC DOCUMENTS ON THE LAUSANNE PEACE CONFERENCE

VOLUME
I
(November 1922 — February 1923)

Edited by
BİLÂL N. ŞİMŞİR
Member of Turkish Historical Society

PRINTED AT TURKISH HISTORICAL SOCIETY — ANKARA
1990

ISBN 975-16-0266-1 Tk.
ISBN 975-16-0267-X

İÇİNDEKİLER

Önsöz IX

Belgelerin Listesi ve Özetleri 1

Belgeler 99

Kasım 1922 (No. 1 — 59) 101

Aralık 1922 (No. 60 — 243) 153

Ocak 1923 (No. 244 — 470) 306

Şubat 1923 (No. 471 — 544) 470

Dizin 527

ÖNSÖZ

Bu ciltte Lozan barış konferansının birinci dönemiyle ilgili Türk diplomatik belgeleri yer almaktadır. Belgeler, Türk Hükümeti ile Lozan'daki Türk delegasyonu arasındaki yazışmalardan oluşuyor. Konferansın birinci dönemi 20 Kasım 1922'den 4 Şubat 1923'e kadar, 77 gün sürmüştür. Bu cilt, bu dönemi biraz taşarak, konferans öncesinde ve sonrasındaki günlerde yapılan bazı yazışmaları da kapsamaktadır.

Tarihî Lozan konferansı ve barışının Türk siyasal tarihindeki yeri bilinir. Bunun önemini tekrar vurgulamaya pek gerek yoktur. Belki şu kadar hatırlanması yeter: Lozan, büyük bir olaydır. Türk ulusunu onbir yıl süren savaş döneminden çıkarıp barışa kavuşturmuştur. O barışın nimetlerinden halâ yararlanıyoruz.

Bunun ötesinde Lozan, Osmanlı İmparatorluğunu sona erdirmiştir. Avrupa'dan Asya'ya ve Afrika'ya uzanan o eski devleti tarihe gömmüştür. Üç kıtaya yayılmış toprağı, denizi, malı, mülkü, hakkı, hukuku, alacağı, borcu, imtiyazı, kapitülasyonu vs. bütün takıntılarıyla Osmanlı devletinin defteri kapatılmıştır.

Buna karşılık Lozan, yeni Türk devletini tarih sahnesine çıkarmıştır.Ulusal Devletimizin bugünkü sınırlarını tanımış ve çizmiş, bağımsızlığını ve egemenliğini onaylamıştır. Türkiye'yi bağımsız uygar ülkeler arasına katmış, Devletler hukuku bakımından onun dış ilişkilerinin temelini atmıştır. Anadolu'da kurulan yeni devletimizin doğuş süreci Lozan'da tamamlanmıştır. Benzetmede yanlışlık olmazsa, denilebilir ki, Lozan antlaşması, Türkiye devletinin tapu senedi gibidir.

Dahası, Lozan sistemi bugün de yaşamaktadır. Birinci dünya savaşı sonunda Versailles, Saint-Germain, Trianon, Neuilly barış antlaşmalarıyla kurulmuş olan Avrupa barış düzeni, yirmi yıl sonra ikinci dünya savaşıyla altüst olup tarihe karıştığı halde, Lozan barışı o büyük savaşa göğüs gerip günümüze kadar ayakta kalabilmiştir. Lozan, bugün de Türk dış politikasında bir yer tutar.

Bu bakımlardan Lozan, yakın dönem Türk siyasal tarihine eğilecek herkesi yakından ilgilendirir. Meraklı okuyucu ve araştırıcı için bu kitap, birinci kaynak olacaktır, çünkü Türk devlet arşivinden çıkarılmış resmî belgeleri kapsamaktadır ve bu belgeler Lozan Konferansının iç yüzünü ve özünü sergilemektedir.

Büyük Zaferden Lozan konferansına varan hızlı gelişmeler, birkaç satırla,şöyle toparlanabilir: 9 Eylûl 1922'de Türk orduları İzmir'e girdiler. Sonra, iki koldan Çanakkale'ye ve İstanbul'a doğru yürüyüşe geçtiler. 23 Eylûlde Mütte-

fikler, yani İngiltere, Fransa ve İtalya, Türkiye'ye ortak bir nota verdiler. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetini, Venedik'te veya bir başka yerde toplanacak barış konferansına çağırdılar. Konferansa İngiltere, Fransa ve İtalya'dan başka, Japonya, Romanya, Yugoslavya ve Yunanistan'ın da katılacaklarını bildirdiler. Türkiye, 4 Ekimde Müttefiklere cevap verdi. Konferans yeri olarak İzmir'i önerdi; Boğazlar sorunu dolayısiyle, Karadeniz'de kıyısı bulunan Rusya, Ukrayna ve Gürcistan cumhuriyetlerinin de konferansa çağırılmalarını istedi. Bu arada 11 Ekimde Mudanya mütârekesi imzalandı ve Yunan ordularının Meriç nehrine kadar Doğu Trakya'yı boşaltmaları hükme bağlandı. 27 Ekimde Müttefikler, 4 Ekim günlü Türk notasına cevap verdiler ve TBMM Hükümetini İsviçre'nin Lozan şehrinde toplanacak barış konferansına delege göndermeğe çağırdılar. Konferansın 13 Kasım 1922 günü açılacağını da duyurdular. Türkiye, çağrıyı kabul etti ve Lozan'a delegelerini göndermeye karar verdi. Yine 27 Ekim günü, Garp Cephesi Komutanı İsmet Paşa, Dışişleri Bakanlığına seçildi. 3 Kasımda TBMM,barış konferansında Türkiye'yi temsil edecek delegeleri belirledi: İsmet Paşa Başdelege (Başmurahhas), Maliye Bakanı Hasan (Saka) Bey İkinci delege ve Sağlık Bakanı Dr. Rıza Nur da üçüncü delege seçildiler. Ertesi gün, yaklaşık kırk kişiden oluşan Türk delegasyonu Ankara'dan yola çıktı.

Lozan yolculuğunu İsmet Paşa şöyle anlatıyor:

"Ankara'dan 4 Kasımda hareket ettik. Yolda köprüler atılmış, tren Ankara'dan İstanbul'a fasılasız gidemiyordu. Karaköy'de trenden indik, otomobille Bilecik'e geldik ve burada, İstanbul'dan gelen hususî trene binerek yola devam ettik. Bütün yol boyunca büyük, heyecanlı törenlerle karşılanıp uğurlandık. İstanbul'a geldik.

"İstanbul'da iki gün kaldım. Refet Paşa'nın karargâhı halinde bulunan Şark Mahvelinde misafir edildim.

"Bir akşam yemeğinde beyanat verdim. Bu beyanatımda, sulh arzumuzu, mukavelelere riayetli olduğumuzu, bir an evvel neticeye varmak istediğimizi bildiriyordum. Mukavelelere riayetli olduğumuzu söylerken kastım, Fransızlarla yaptığımız Ankara İtilâf Mukavelesi idi. Bu mukaveleye riayeti, bu fikri belirtmek istiyordum.Aynı zamanda umumî olarak, tafsilâta girmeksizin hep Büyük Millet Meclisinin yaptığı ve yapacağı mukaveleleri işaret ederek, umumi efkârı teskin etmeğe çalışıyordum.

"Ayın 8'inde İstanbul'dan Lozan'a hareket ettik. Sirkeci Garında yine büyük merasimle uğurlandık.

"Trenimiz İsviçre'ye doğru yol alıyor. Bulgaristan'dan geçerken Bulgar Başvekili Stamboliyski'nin trende olduğunu söylediler. Temas aradım. Stamboliyski benim vagonuma geldi. Yanında güzel fransızca konuşan bir tercümanı vardı. Bir de eski sefirlerden Stançef isminde biri vardı...

"11 Kasımda Lozan'a çıktık..."[1]

İsmet Paşa, Lozan'a varınca sıkıcı bir durumla karşılaşmıştır. 13 Kasımda toplanacağı bildirilen konferans 20 Kasıma bırakılmış ve bu erteleme kendisine önceden duyurulmamıştır. Paşa, sözlerine devam ediyor:

"İsviçre'ye gelir gelmez karşımıza çıkan ilk mesele İsviçre'yi tamamıyla boş bulmamızdır. Mütteffiklerden hiç kimse, hiçbir heyet İsviçre'ye gelmemişti. Yalnız biz gelmiş bulunuyorduk... Ben Istanbul'da general Harington ile görüşmüştüm. O bana bir şey söylememişti. Gerek Istanbul'da, gerek istanbul'dan ayrıldıktan sonra yolda veya herhangi bir yerde bana konferansın bize söylendiği gibi ayın 13'ünde toplanmayacağını, bir hafta teehhür edeceğini bildirmemişlerdi. Bu durumdan çok sıkıldım. Gazetecileri topladım. Evvelâ bu boşluktan, kimsenin bulunmamasından şikâyet ettim. Bizi ayın 13'ü için buraya çağırdılar. Geldik, yoktular. Eee... niçin yoksunuz? Bari onu söyleyin...

"İsviçreli gazetecilerle yaptığım basın toplantısından sonra otelde, Sayın Ferit Tek'i bekliyordum. Ferit Tek o zaman bizim Paris'te temsilcimizdi. Kendisinden havadis alacaktım. Bu esnada Lozan'daki Fransız Konsolosu benimle görüşmek üzere otele geldi. Fransız sefirinin bu akşam benimle görüşmek istediğini söyledi. O akşam Fransız sefiri ile görüştüm. Fransız Hükümeti beni Paris'e davet ediyordu. Konferans için henüz bir haftalık vakit vardı. Bu vakitten istifade ederek görüşmemizi ve bana Fransa'yı tanıma fırsatı vermek istiyorlardı. Daveti kabul ettim. Bu arada Ferit Bey de gelmişti. Onunla da görüştüm. Hemen ertesi gün Paris'e hareket ettim. Paris'te başvekâlet dairesinde Mösyö Poincaré ile bulustuk. Bütün merakım, sulh var mı yok mu,bunun üzerine bir teşhis koymaktı..."[2].

İsmet Paşa, Paris'te Fransa Başbakanı ve Dışişleri Bakanı M. Poincaré ile yaptığı görüşmeleri telgrafla Ankara'ya rapor eder. Daha önce Bulgar Başbakanı Stamboliyski ile trende yaptığı görüşmeyi de Hükümete tellemiştir. Yani konferansın açılışından on gün kadar önce Ankara'ya telgraflar çekmeğe başlamıştır. 20 Kasım 1922 Pazartesi günü açılan konferans, 4 Şubat 1923'te kesilmiştir. İsmet Paşa, 4 Şubattan sonra, Ankara'ya dönünceye kadar yolda Hükümetle haberleşmeyi sürdürmüştür. Konferans kesildikten sonra 10 gün daha telgraflar gidip gelmiştir.

Bütün bu belgeler bu kitapta bulunacaktır. Belgelerin hemen hepsi kapalı telgraflardır. Lozan konferansı, telgraflarla yürütülmüştür. Yalnız Türkiye bakımından değil, konferansa katılmış öteki devletler bakımından da öyledir. İngiliz Başdelegesi Lord Curzon da Lozan'daki görüşmeleri Londra'ya hep telgrafla rapor etmiştir. İsmet İnönü, Lozan'da iken telgrafla haberleştiklerini şöyle anlatıyor:

[1] İsmet İnönü, *Hatıralar*, 2. Kitap, Bilgi Yayınevi, Ankara: 1987, s.48-49

[2] *Ibid.*, s.50-51

"Ankara ile telgrafla temas ederdik. Her gün muntazam rapor yazardım. Özel görüşmeler, resmî müzâkereler, bunların hepsini bir harp raporu gibi her gün Ankara'ya bildirdim. Ben raporlarımı doğrudan başvekile gönderirdim. Başvekil ile muhabere ederdik. Sonraları aramızda karşılıklı şikâyetler olduğu zaman, Büyük Millet Meclisi Reisine yazardım. Fakat özel muhabere vasıtam olmadığı için, onları da başvekile gönderirdim. Yalnız "Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisine Mahsustur" derdim. Başvekil de okur, sonra götürür, Büyük Millet Meclisi Reisine verirdi. Mustafa Kemal Paşa da bana yazacağı zaman, aynı şekilde hareket ederdi. Yani başvekilin kontrolü altındaydık"[3].

O günlerde başvekil veya başbakan Hüseyin Rauf (Orbay) Bey idi. Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı ve Başkomutan ise Gazi Mustafa Kemal Paşa (Atatürk). İsmet Paşa, Dışişleri Bakanı ve Türkiye Başdelegesi olarak Lozan'da bulunuyordu. Telgraflar, Dışişleri Bakanına da vekâlet eden başbakan Hüseyin Rauf Bey ile İsmet Paşa arasında gidip gelmektedir. Atatürk ile İsmet Paşa arasında geçen yazışmalar azdır. Pek az sayıdaki telgrafın da altında başka imzalar görülür: Dışişleri Bakanlığının Istanbul temsilcisi Adnan (Adıvar) Bey, Türkiye'nin Paris temsilcisi Ferit (Tek) Bey gibi. Bu belgeler de kitaba alınmıştır.

Lozan günlerinde yazışmalar pek yoğun geçmiştir. Gece gündüz, telgraf telleri çalışmıştır. Pazardır, Cumadır denmemiş, her Allahın günü durmadan telgraflar çekilmiştir.Kimi zaman karşılıklı günde 10-15 telgraf çekildiği olmuştur. Çekilen telgraflara 1'den başlayarak devam eden numaralar verilmiştir. Konferansın birinci döneminde böyle numaralanmış olarak İsmet Paşa'dan Ankara'ya 320 telgraf çekilmiştir. Başbakan Hüseyin Rauf Beyin İsmet Paşa'ya gönderdiği telgrafların sayısı ise 388'e ulaşmıştır. Konferansın kesildiği günlerde sıra numarası almadan veya başka numaralarla çekilmiş telgraflar da vardır. Böylece üç aydan az bir zaman içinde Türk Hükümeti ile Lozan'daki Türk delegasyonu arasında karşılıklı çekilen telgrafların sayısı 750'ye yaklaşmıştır. Bu zengin ve önemli tarihi koleksiyonun hemen hemen tamamı bu ciltte bulunacaktır. Sekizon kadar telgrafa arşivde rastlanmamıştır, ama bunun da pek önemli bir eksiklik olduğu sanılmamaktadır.

Konferansın birinci döneminde toplam 750 kadar telgraf çekilmiş olduğu halde, bu ciltte 544 belge görülür. İlk bakışta büyük bir eksiklik varmış sanılacaktır. Oysa aradaki fark sadece görünüştedir ve şundan ileri gelmiştir: arka arkaya çekilen kimi telgraflar, alınıp açıldıktan sonra birleştirilip tek telgrafa dönüştürülmüştür. Böyle birleştirilmiş ve birbirini izleyen birkaç numara birden almış olan epeyce telgraf vardır.O sıkışık günlerde zaman kazanmak için bu yola başvurulmuştur. Telgraflar, kitap şifresiyle kapatılıyor ve PTT kanalıyla çekiliyordu. Şimdiki gibi kripto makinaları, telex veya faks makinaları ve Ankara ile Lozan arasında doğrudan telsiz bağlantısı yoktu. Kitap şifresiyle telgraf kapatıp

[3] *Ibid.*, s.115

açmak, iğneyle kuyu kazmak gibi zaman alıcı bir işti. Bu bakımdan telgraflar ya kısa kısa, ya da bölüm bölüm kapatılıp çekiliyor ve bu bölümler alındıktan sonra yine birleştiriliyordu. Birleştirilen telgraflarda eski sıra numaralı kalıyordu. Telgrafın doğru alınıp alınmadığını kontrol bakımından da bu numaraların yararı oluyordu. Hangi telgrafın hangi bölümünün açılamadığı veya anlaşılamadığı kolayca kontrol edilebiliyordu. Zamanında birleştirilmiş olan telgraflar, olduğu gibi alındığı için, kitaptaki belgelerin sayısı epeyce azalmış gibi görünür. Gerçekte ise sekiz-on eksiğiyle 750 kadar telgrafın hepsi bu kitapta bulunmaktadır.

Lozan üzerine bizde epeyce yayın yapılmıştır. Konferansa danışman olarak katılan Prof. Cemil Bilsel, Lozan antlaşmasının onuncu yılında iki ciltlik bir kitap yayınlamış ve bu kitap bir zamanlar hukuk öğrencilerinin elkitabı olmuştur[4]. Gazeteci olarak konferansı izlemiş olan Ali Naci Karacan da Lozan antlaşmasının yirminci yılında kalınca bir kitap çıkarmış ve bu kitabın daha sonra ikinci baskısı da yapılmıştır[5]. Lozan barış antlaşması ve eklerinin fransızca aslıyla Türkçe çevirisi zamanında *Düstur*'da yayınlanmıştı[6]. Sık sık başvurulan bu antlaşmanın aslıyla Türkçesi daha sonra Dışişleri Bakanlığımızca ayrı kitap olarak da basılmıştır[7]. Aslı fransızca olan Lozan konferansı tutanakları, zamanında türkçeye çevirilmişti. Tutanakların daha yeni ve kusursuz bir çevirisi rahmetli hocam Prof. Seha L. Meray tarafından yapılmıştır[8]. İsmet Paşa, *Hatıralar*'ında Lozan konferansına genişçe yer ayırmıştır[9]. Lozan'a üçüncü delege olarak giden Dr. Rıza Nur da kendine has buruk ve sivri uslubuyla konferansı uzun uzun anlatmıştır[10]. Konuyla ilgili başka yayınlar da vardır.

Bütün bu yayınlar değişik açılardan Lozan'ı aydınlatmışlardır. Ancak bu tarihi konferans ile ilgili resmî Türk belgeleri bugüne kadar arşivlerde gizli ve kapalı kalmıştı. İngiliz resmî belgeleri, konferansın ellinci yılında yayınlandı[11]. Türk resmî belgeleri, epeyce gecikmeyle, ancak şimdi, bu kitapta yayınlanmaktadır. Bu belgeler, konuya ilgili olarak şimdiye kadar yayınlanmış yayınları tamamlamakta ve Lozan'ın gerçek ve resmî yüzünü aydınlatmaktadır.Türkiye bakımından Lozan'ın resmî tarihi ortaya çıkmaktadır. Belgelerle Lozan Konferansının akışı, günü gününe, ayrıntılarıyla izlenebilmektedir.

[4] M. Cemil, *Lozan*, Ahmet İhsan Matbaası, İstanbul; 1933, Cilt I ve II

[5] Ali Naci Karacan, *Lozan Konferansı ve İsmet Paşa*, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayını, Anakara: 1943 (Ali Naci Karacan, *Lozan*, Milliyet Yayınları, İkinci Baskı, İstanbul: 1971)

[6] *Düstur*, Üçüncü Tertip, Cilt V

[7] *Misak-ı Millî ve Lozan Sulh Muahedesi 24 Temmuz 1923 — Traité de Paix Signé à Lausanne le 24 Juillet 1923*, Dışişleri Bakanlığı, Ankara: 1966

[8] Seha L. Meray (Çeviren), *Lozan Barış Konferansı. Tutanakları Belgeleri.*, A.Ü. SBF Yayınları No. 300, Ankara: 1970-1972, Cilt I-III

[9] İsmet Paşa, *Hatıralar*, 2. Kitap, Ankara: 1987, s. 1-160

[10] Dr. Rıza Nur, *Hayat ve Hatıratım*, İstanbul: 1968, III. Cilt, s. 959-1250.

[11] *Documents on British Foreign Policy, 1919-1939*, First Series, Volume XVIII, H.M.'s Stationary Office, London: 1972

İsmet Paşa Lozan'a kısa bir talimatla gitmiştir. Bir bakanlar kurulu toplantısında çarçabuk kaleme alınan talimatta şu maddeler yer alıyordu:

"1. *Doğu sınırı:* "Ermeni Yurdu" sözkonusu olamaz, olursa görüşmeler kesilir. 2. *Irak sınırı:* Süleymaniye, Kerkük ve Musul livaları istenecek, konferansta başka bir durum ortaya çıkarsa Hükümetten talimat alınacak. 3. *Suriye sınırı:* Bu sınırın düzeltilmesi için çalışılacak ve sınır şöyle olacaktır: Re'si İbn Hani'den başlayarak Harim, Müslimiye, Meskene, sonra Fırat Yolu, Derizor, Çöl, nihayet Musul vilâyeti güney sınırına ulaşacak. 4. *Adalar:* Duruma göre davranılacak, kıyılarımıza pek yakın olan adalar ülkemize katılacak, olmazsa Ankara'dan sorulacak. 5. *Trakya sınırı:* 1914 sınırının elde edilmesine çalışılacak. 6. *Batı Trakya:* Misak-ı Millî maddesi (yani plebisit istenecek-B.N.Ş.). 7. *Boğazlar ve Gelibolu yarımadası:* Yabancı bir askerî kuvvet kabul edilemez, bu yüzden görüşmeleri kesmek gerekirse önceden Anakara'ya bilgi verilecek. 8. *Kapitülâsyonlar:* Kabul edilemez, görüşmeleri kesmek gerekirse gereken yapılır. 9. *Azınlıklar:* esas mübadeledir. 10. *Osmanlı borçları:* Bizden ayrılan ülkelere paylaştırılacak, Yunanistan'dan alınacak tamirat bedeline mahsup edilecek, olmazsa 20 yıl ertelenecek. Düyun-u Umumiye İdaresi kaldırılacak, zorluk çıkarsa (Ankara'dan) sorulacak. 11. *Ordu ve donanmaya* sınırlama konması söz konusu olamaz. 12. *Yabancı kuruluşlar:* Yasalarımıza uyacaklar. 13. *Bizden ayrılan ülkeler* için Misak-ı Milli'nin ilgili maddesi geçerlidir ve 14. *İslâm cemaat ve vakıflarının hakları,* eski anlaşmalara göre sağlanacaktır" [12].

Talimat budur. Altında tek tek Bakanların imzalarını taşıyan ve aslı Başbakanlık Özel Kalem Müdürlüğü başlıklı kağıda yazılmış bulunan bu metin, Misak-ı Milli'nin biraz genişletilmişi gibidir. Türkiye'nin millî hedeflerini kalın çizgilerle belirler. İsmet Paşa, Lozan'da bu talimatı yerine getirmek görevini üstlenmiştir. Talimat, Türkiye'nin millî sınırlarını çizmeyi, sonra da bu sınırlar içinde devletin tam bağımsızlığını sağlamayı amaçlar. İki noktada Türk Hükümeti savaşı göze alabilecek kadar kesin kararlıdır: Biri "Ermeni Yurdu",diğeri kapitülasyonlar. Lozan'da Türkiye'den "Ermeni Yurdu" istenirse, yani Anadolu'dan toprak koparılmağa kalkışılırsa, görüşmeler derhal kesilecektir. Ankara'dan yeni talimat istemeğe gerek bile yoktur. İsmet Paşa, bu konuda Hükümete danışmadan görüşmeleri kesmeye yetkilidir. Görüşmeleri kesmek, yeniden savaşı göze almak demektir. Kapitülasyonlar konusunda da gerekirse görüşmelerin kesilebileceği ve savaşın göze alınabileceği anlaşılıyor. Bu noktada da İsmet Paşa Ankara'ya danışmadan görüşmeleri kesebilecektir.

Ankara'da hazırlanmış olan talimatın Lozan'da yetersiz kaldığı çabucak anlaşılmıştır. İşin içine girince ve hele gayet hazırlıklı yedi düvelle boğuşma başlayınca, binbir soru ortaya çıkmıştır. 25-30 satırlık bir genel talimat bu sorulara cevap veremezdi ve verememiştir. Daha önemlisi, Konferansta düşman cepheyle

[12] *Dışişleri Bakanlığı Arşivi (DBA),* Ankara

yüzyüze gelince, talimatta öngörülen bazı hedeflere erişmenin pek zor, hatta belki imkânsız olacağı anlaşılmıştır. Dolayısiyle İsmet Paşa, yeni yeni talimat istemek, sık sık Ankara'ya danışmak zorunda kalmış ve kendisine Ankara'dan arka arkaya talimat gönderilmeğe başlanmıştır. Her iki taraf telgraflara yüklenmiş ve Ankara ile Lozan arasında yoğun bir telgraf trafiği sürüp gitmiştir. Çözüm bekleyen sorunlar zaten pek önemli ve pek çetindi. Bunlara bir de Türk delegasyonunun elindeki yazılı talimatın yetersizliği eklenince, yazışmalar daha da artmıştır. Öyle ki, Ankara'dan Lozan'a çekilen telgraflar, Lozan'dan Ankara'ya gönderilenleri aşmıştır.

Lozan yazışmalarının hacmini ve önemini arttıran bir diğer neden, diplomasinin ağırlık merkezinin o günlerde Lozan'a kayması olmuştur. Zamanındaki söylenişiyle, "mesâil-i siyasiye Lozan'da temerküz etmiştir". Hele ilk zamanlarda Avrupa diplomasisinin başları oraya toplanmıştı. Dışişleri Bakanlıklarının kalburüstü elemanları oraya taşınmışlardı. Türk Dışişleri personelinin yarısı oradaydı. İsmet Paşalar, Lord Curzonlar, hem başdelege, hem de dışişleri bakanı olarak Lozan'da bulunuyorlardı. Bugün Türkiye dışişleri bakanı iki günlüğüne bir yabancı ülkeye gitse, Ankara'dan oraya yıldırım telgraflar yağmağa başlar ve önemli gelişmeler sayın bakana sürekli duyurulur. Dışişleri Bakanı İsmet Paşa aylarca Lozan'da kaldığına göre, bu uzun süre içinde kendisine elbette pek çok bilgi akmıştır. Dışişleri Bakanlığının yürüttüğü çeşitli işler ona duyuruluyor ve danışılıyordu. Barış görüşmeleriyle doğrudan doğruya ilgili görülmese bile dış ilişkilerimizi ilgilendiren bazı işler de İsmet Paşa'nın önüne geliyordu. Örneğin, Türkiye Belgrad'a bir diplomatik temsilci atayacaktır. Henüz barış andlaşması imzalanmadığı ve Türkiye'nin dış ilişkileri normale dönüşmediği için, atanacak görevliye Elçi ya da Büyükelçi denemiyor, diplomatik temsilci deniyor. Bunun için girişim yapılacaktır. Girişim Belgrad'da değil, Lozan'da yapılır. Çünkü Türk ve Yugoslav dışişleri bakanları zaten Lozan'dadırlar, bu işi de orada konuşuverirler.

Türkiye'nin dış ilişkilerinde bir geçiş döneminin yaşanmakta olması da o aylarda Lozan'ı bir diplomasi merkezi olarak öne çıkarıyordu. Osmanlı İmparatorluğu yıkılmış, onunla birlikte Osmanlı Hariciyesi de tarihe karışmıştı. 1 Kasım 1922 tarihinde Saltanatın kaldırılmasıyla birlikte yurt dışındaki son Osmanlı diplomatlarının da görevleri bitmiş, maaşları kesilmişti. Yeni Türk Hariciyesi ise henüz tam kurulamamıştı. Avrupa'da T.B.M.M. Hükümetinin yalnız Moskova, Roma ve Paris'te temsilcilikleri vardı. Bir Fransız Albayından başka Batı Avrupa devletlerinin de Ankara'da temsilcilikleri yoktu. Müttefikler ve öteki devletler tezelden Ankara'ya bir şey duyurmak, Türkiye'deki sorunlarını dile getirmek isteyince sık sık Lozan'da İsmet Paşa'ya başvuruyorlardı. Lozan bir merkezdi. İsmet Paşa da bu girişimleri telgrafla Ankara'ya duyuruyordu. Kitapta bu çeşit belgeler de vardır. Bunlar, Lozan günlerinde Türkiye'nin dış ilişkileriyle ilgili aydınlatıcı ipuçlarıdır.

İsmet Paşa, "amatör diplomat" oluşu yüzünden Lozan'da güçlüklerle karşılaştığını anlatır. "Kapitülâsyonlar meselesinde benim uğradığım güçlük, biraz da askerlikten gelip amatör olarak diplomatlık yaptığımdan doğmuştur" der ve şöyle devam eder:

"Benim bu vaziyetimden istifade etmek isteyen diplomatlar her tekliflerini, her iddialarını diplomasinin usulüne ve kaidelerine uygun şekilde ileri sürüyorlardı. Ben bu iddialara karşı amatör diplomat olarak ve asker tabiatiyle fikrimi kısa ve kuru ifadelerle söylemek hastalığı içinde bulunuyor, böyle karşılanıyordum. Bana hep bunu söylerlerdi. Meselâ kapitülasyonlardan bahsolunurken, önüme türlü formüller getirirlerdi. Canım kapitülâsyonlar mülgadır, bu kadar deyelim geçelim derdim. Böyle deyemeyiz derlerdi" [13].

Bir gün İtalyan delegesi Montagna bir işten dolayı İsmet Paşa'yı protesto etmiş. Askerlikten diplomatlığa yeni geçmekte olan Paşa, bundan pek etkilenmiş. Diyor ki:

"Üzerimde fevkalâde tesir yaptı. Derhal kendisine:

"Mösyö Montagna, bana bak, ben protesto bilmem, dedim.

"Ne bilirsin?" diye sordu.

"Böyle protesto ettin mi, ben bir saat sonra muharebeye tutuşuruz, deyiveririm" cevabını verdim.

"Beni protesto eden adam derhal ciddiyetini bıraktı:

"Şimdi muharebe lâfını nereden çıkardın? dedi.

"Ben bütün ömrümde emir aldım ve emir verdim. Bunun dışında protestoydu, cilveydi, böyle şeyler bilmiyorum" dedim [14].

İsmet Paşa'nın "amatör diplomatlığı" Lozan telgraflarına da yansımıştır. Bu telgraflar içerik bakımdan elbette birer diplomatik belgedir, ama uslüp bakımından asker raporları gibi kaleme alınmışlardır. Paşa'nın kendi deyimiyle, birer "harp raporu" gibidirler. Osmanlı diplomatik belgeleriyle karşılaştırılınca bu belgelerde çarpıcı farklar görülür: Osmanlı diplomatik belgeleri genellikle süslü, yaldızlı, ince, kibar, kıvrak bir üslüpla kaleme alınmışlardı. Sanat eseri gibiydiler. Sanki süs için yazılmışlardı.

Bu kitapta yer alan telgraflar ise Osmanlı diplomatik belgelerinin tam tersidir. Bunlar, kısa, kuru, tok, küt, şekilsiz belgelerdir. Hatta sivri ve kaba izlenimi bile verirler. İsmet Paşa, "mercudur", "müsterhamdır" gibi tek kelimelik nezâket cümlelerini bile telgraflarından sık sık esirger. Bunları dahi çok görür bir tutum

[13] İsmet İnönü, *Hatıralar*, 2, s. 87

[14] *Ibid.*, s.114-115

içindedir. Bu budur, der keser. "Cevap isterim" der, noktalar. Çünkü, düşünce aktarılmış, mesaj iletilmiştir, sözü daha fazla uzatmağa, cümleleri yaldızlayıp süslemeğe ne hacet vardır. Kısacası, bu telgrafların asker kaleminden, "amatör diplomat" kaleminden çıktığı apaçık bellidir.

Buna karşılık bu belgelerin hemen hepsi özlüdür, anlamlıdır ve önemlidir. Kısacık telgraflarla çok şey anlatılmıştır. Hemen her telgraf adamakıllı anlam yüklüdür. Bunlarda süs yok, yaldız yoktur, ama inanç vardır, yürek vardır. Dikkatle üzerine eğilince bu belgeler insanı etkiler ve düşündürür. Şekil ihmal edilmiştir, ama öz önemsenmiştir. Bu konuda İsmet Paşa'nın pek titiz davrandığı anlaşılıyor. Onun kendi kaleminden çıkan bazı telgrafların müsveddeleri görülmeğe değer. Yazmış, çizmiş, yeniden yazmış, çıkmalar yapmış, onları da silmiş, tekrar yazmış ve sonunda en doğru cümleleri, en yerinde kelimeleri bulduğuna kanaat getirmiş ve böylece yeni bir telgraf doğmuştur. İsmet Paşa'nın kendine has bir yazı uslübu vardır. Telgraflar belki bu açıdan da incelemeğe değer.

Lozan'da telgrafların çoğu geceleri kaleme alınmıştır. Gündüzleri komisyonlar, alt-komisyonlar toplanıyor, müzâkereler yapılıyor, ayrıca konferans dışında da özel görüşmeler oluyordu ve akşamları bunları Ankara'ya rapor etmeye sıra geliyordu. Akşam yemeğinden sonra Türk delegasyonu üyelerinden bazıları Lozan Palas otelinin holünde vakit geçirirken ya da Yahya Kemal'den hoş fıkralar ve şiirler dinleyerek içkilerini yudumlarken, bazıları da otelin yukarı katlarında çalışmaya dalmış ve yarınki görüşmelere hazırlanıyor olurlardı. İsmet Paşa da oteldeki dairesine çekilip o günün telgraflarını kaleme alırdı. Paşanın çalışmaları çoğu zaman gece yarısından sonraki saatlere taşardı ve o günün raporları ertesi gün Ankara'ya tellenirdi. Gece yarısından sonra sabahın erken saatlerine kadar çalışıldığı olurdu. Şifre görevlisi müsveddelerin altına "kapdım saat 2 evvelde" gibi notlar düşerdi. Tam gece yarısı kapatılan ve her iki günün tarihini taşıyan telgraflar da vardır. İngilizlerin Lozan belgelerinde her telgrafın çekildiği ve alındığı saatler ve dakikalar hiç şaşmadan kaydedilmiştir. Bizim telgraflarda "vürudu" diye alındığı gün bazen kaydedilmişse de alış saatleri ve dakikaları belli değildir.

O günlerde Lozan'dan Ankara'ya iki kanaldan telgraf çekiliyordu: Biri, Akdeniz üzerinden Doğu'ya, Asya'ya uzanan "Eastern" telgraf hattıydı; diğeri de karadan, Romanya üzerinden ve Köstence şehrinden İstanbul'a gelen "Köstence hattı" idi. Birinci hat İngilizlerin, diğeri ise Fransızların denetimindeydi. Bizimkiler "Eastern" hattını kullanılıyorlardı. Bir ara "Köstence" hattını kullanmayı düşünmüşler, ama bundan vazgeçmişler ve Lozan konferansının birinci döneminde yalnız "Eastern" hattı üzerinden haberleşmişlerdi.

Lozan ile Ankara arasında telgraf haberleşmesi pek kolay olmamıştır. Gecikmeler, aksamalar sık sık görülmüştür. Kimi telgraflar eksik, bozuk, yanlış çıkmıştır. Filân telgrafımız alındı mı, açıldı mı, anlaşıldı mı gibilerden yazışmalar

az değildir. O günlerde çekilen zorlukların anlaşılabilmesi için bu çeşit telgraflar da kitaba alınmıştır. Zaman zaman bozuk çıkan, açılamayan ya da anlaşılamayan telgrafların tekrarlanması istenmiş ve ayni telgraf ikinci kez çekilmiştir. Fazladan emek ve para harcanmış ve zaman kaybedilmiştir. Oysa o nazik günlerde zaman çok önemliydi. Türk Hükümeti, 4 Ekim 1922 günlü nota ile barış konferansının İzmir'de toplanmasını istemişti ve gerekçe olarak haberleşmenin daha kolay olacağını öne sürmüştü. Konferans Türkiye'de toplanabilseydi bizim için haberleşme kolay olacak ve dolayısiyle belki barışa daha çabuk ulaşılacaktı. Lozan konferansı sırasındaki karşılaşılan haberleşme sorunlarını görünce, konferansın İzmir'de toplanması yolundaki Türk teklifinin anlamı daha iyi kavranabiliyor.

Lozan günlerindeki haberleşme zorluğu, bir bakıma Türk iç politikasını da azçok etkilemiştir, denilebilir. Biraz da bu zorluk yüzünden başbakan Rauf Bey ile İsmet Paşa'nın arası açılmış görünüyor. Her ikisi de telgraflarına zamanında cevap alamadıklarından yakınmışlardır. İsmet Paşa, Hükümetten talimat beklerken adeta kıvranır. Ertesi gün konferansta konuşmak durumundadır, Ankara'dan halâ ses sada yoktur. Oturur doğrudan Mustafa Kemal Paşa'ya telgraf çeker. Buna bir mim koyan Rauf Bey ise gecikmenin kendisinden değil, İsmmet Paşa'dan kaynaklandığını düşünür. Oysa her iki taraf da ard niyetten uzak, geceli gündüzlü çalışır. Pek iyi çalışmayan sadece telgraf hatlarıdır. Ama o gecikmeler yüzünden İsmet Paşa ile Rauf Bey arasına bir soğukluk girdiği sezilmektedir.

Sözlerime son verirken rahmetli Prof. Dr. Bekir Sıtkı Baykal'ı burada anmak istiyorum. Son defa Ankara'da bulunduğum sırada rahmetli hoca bu belgeleri bir an önce yayınlamam için beni teşvik ediyordu. Fakat ben, diğer işlerimin yoğunluğu yüzünden, bu kitaba ayıracak zaman bulamıyordum. Hoca emekli olmuştu, bol zamanı olduğunu ve bana yardım edebileceğini söylüyordu. Sonunda kitabı birlikte yayınlamaya karar vermiştik. Hoca, belgeleri daktiloya çekecekti. Sonra oturup belgeleri birlikte yayına hazırlayacaktık. Gerçekten hoca işe başlamış ve belgelerin bir bölümünü daktiloya çekmişti. Fakat maalesef ömrü yetmedi. Tirana'da görevli olduğum bir sırada aziz hocanın vefat haberini aldım. Hatırası önünde saygıyla eğilirim.

Hocanın vefatı beni kamçıladı. Bu belgeleri İsmet Paşanın sağlığında yayınlamayı düşünmüştüm, olmamıştı; Bekir Sıtkı Baykal hoca ile birlikte yayınlamaya niyetlenmiştim. Onun da ömrü yetmemişti. Hiç değilse ben sağlığımda bu belgeleri yayına hazırlayayım diye yeniden işe koyuldum.

Burada yayınlanan belgelerin dili oldukça eskidir. 1920'lerin resmi dilidir. Bugünkü genç kuşak, Atatürk'ün Büyük Nutku'nun aslından okumakta güçlükle karşılaştığı gibi bu belgeleri anlamakta da güçlük çekebilir. Hem gençlere, hem de araştırıcılara kolaylık olur düşünceysiyle belgelerin bugünkü dille özetlenmesi uygun görüldü.

Belgelerin çoğunu Dışişleri Bakanlığı Arşivinin Lozan Konferansı dosyalarından, daha az sayıdaki bir bölümünü ise Paris Büyükelçiliğimiz arşivinden derledim. Bu sonuncu kategori belgelerin kaynağını Paris Büyükelçiliği Arşivi'nin kısaltılması olan (PBA) harfleriyle gösterdim. Diğer bütün belgeler Dışişleri Bakanlığı Arşivinden (DBA) derlenmiş demektir. Lozan Konferansı Belgelerinin Çankaya'daki Cumhurbaşkanlığı Arşivinde de örneklerinin bulunduğunu duymuştum. Fakat şahsen orada çalışma imkanı bulamadım ve dolayısiyle Dışişleri ve Cumhurbaşkanlığı arşivlerindeki belgeleri karşılaştıramadım.

Kitabın yayınlanmasına önayak olan Türk Tarih Kurumu Başkanı Sayın Prof. Dr. Yaşar Yücel'e, Türk Tarih Kurumunun diğer yetkililerine ve Basımevi Personeline teşekkür borçluyum*

Pekin, 11 Şubat 1990

BİLÂL N. ŞİMŞİR

Türk Tarih Kurumu Üyesi

* Bu cilt, sürekli görevle Arnavutluk'ta ve Çin'de bulunduğum yıllarda dizildi ve basıldı. Kitabın provaları birçok defa Tiran'a ve Pekin'e gidip geldi. Bu taşınmalar sırasında 85 sayılı belgenin metni kayboldu, yalnız özeti kitapta kaldı. Üzgünüm ve özür diliyorum

B. N. Ş.

BELGELERİN LİSTESİ VE ÖZETLERİ

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
	1922 Yılı		
1	11 Kasım	*İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 3*	101
		İsteği üzerine İstanbul'da İsveç Elçisiyle görüştüm. Türk dostu olduğunu bildiren Elçi, Türkiye'nin şu sırada Amerika'dan 25 milyon dolarlık borç alabileceğini söylüyor. Borç istemenin tam zamanı olduğu görüşünde ve aracı olmak arzusunda. Kendisiyle ilişki kurulabilir. 40-50 milyon lira hazır para Türkiye için çok önemlidir.	
2	14 Kasım	*İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 1.*	102
		Yugoslavya'dan geçerken trende Bulgar Başbakanı İstanbuliyski ile görüştüm. Zaferimizi kutladı. Bulgaristan'ın düşmanlarla çevrilmiş ve yalnız kalmış olduğunu söyledi. Balkan ittifakı söylentilerini sordum. Henüz böyle bir şey yoktur dedi. Romanya ve Yugoslavya için Ege denizinde Bulgaristan'a bir çıkış verilmesine razı olduklarını söyledi. Henüz umudunu kaybetmemiş görünüyor.	
3	14 Kasım	*İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 2*	103
		Konferansın 20 Kasım tarihine ertelendiğini bildirdiler. Bu arada istersem Paris'i ziyaret edebileceğim söylendi. Curzon ve Poincare*'den birer telgraf geldi.Konferansın ertelenmesinden dolayı özür diliyorlar. Paris'e gidiyorum. Ingilizler, Müttefikler arasında görüş birliği istiyorlar.	
4	19 Kasım	*İsmet Paşa'dan İstanbul'da Refet Paşaya tel. No. 4*	104
		İstanbul ticaret mahkemelerinde açılmış dâvalar ve mütareke döneminde yabancı adlî makamların İstanbul'da hukuka ve adalete aykırı kararları ile ilgili bilgilerin hemen derlenip gönderilmesini rica ederim.	
5	19 Kasım	*İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 5,6,7.*	105
		1. 15 Kasımda Paris'te Poincaré ile görüştüm. Politikamızın Misak-ı Milli'ye dayandığını söyledim. Kapitülasyonlar konusunda uzun tartışma oldu. Konferansta Müttefiklerin önceden hazırladıkları	

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
		kararlar karşısında kalma olasılığına değindim. Eşitlik temeline dayanan görüşmeler yapılacağını söyledi. Müzakereler çok çetin olacak. 2. Otelde basın muhabirlerini kabul edip politikamızı anlattım. 3. 16 Kasımda Fransa Dışişleri Müsteşarıyla görüştüm. Müzakereler çetin olsa bile barış yapılacağını, sükünetle davamızı savunmamızı söyledi. 4. Paris'teki İtalyan Büyükelçisi ziyaretime geldi. Müzakerelerde büyük güçlükler olabileceğini ve İtalya'nın Müttefiklerden ayrılmayacağını belirtiyor. İngilizler, Konferansta bize karsı bir "birleşik cephe" oluşturmağa çalışıyorlar. Paris gezisi yararlı oldu Lozan gazeteleri aleyhimize yazıyorlar.	
6	19 Kasım	*Başbakan Hüseyin Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No.2*	108
		Paris Mümessilliğimiz, Konferansa katılmak isteyen devletler konusunda bize danışılmadan karar verilmemesini telkin ediyor. Önemli konuların size duyurulması için genelge yapıldı.	
7	19 Kasım	*Başbakan Hüseyin Rauf Beyden İsmet Paşa'ya Genelge tel. No. 3*	108
		Vahdettin 17 Kasım günü, bir İngiliz Kruvazörü ile bilinmeyen bir yere götürülmüştür.	
8	20 Kasım	*Başbakan Hüseyin Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 1*.....	109
		19 Kasım günlü telgrafınız alındı.	
9	20 Kasım	*Başbakan Hüseyin Rauf Beyden İsmet Paşa'va tel. No.4*	109
		Vahdettin'in kaçışı üzerine Abdülmecid Efendi Halife seçildi.	
10	20 Kasım	*Başbakan Hüseyin Rauf Beyden Refet Paşa aracılığıyla İsmet Paşa'ya tel. No. 10*	110
		Townshend benimle görüşmek istiyor. Size başvurmasını yazdım.	

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
11	20 Kasım	*İsmet Paşa'dan Büyük Millet Meclisi Başkanlığına tel. No. 8, 9, 10.*	110
		1. Konferans açılmadan önce otelde Poincaré ile görüştüm. Konferansta Başkanlığın sırayla olmasını istedim. Başkanlığı davetçi devletlerin üstleneceklerini, komisyonlarda Türkiye'nin de başkanlık yapabileceğini söyledi. İstanbul'un boşaltılması konusu üzerinde durdum. Barış yapılınca İstanbul'dan çekileceklerini, ahali mübadelesi yapılabileceğini, kapitülasyonlar işinin de çözümleneceğini, her sorunun bir çözüme bağlanacağını anlattı. Şartları ayni. Davranışları daha nazik. Konferans açılışında okuyacağım söylevi biraz yumuşatmamı rica etti. Curzon da nazik davranıyor.	
		2. Konferans, İsviçre Cumhurbaşkanının söyleviyle açıldı. Sonra Curzon söylevini okudu. Arkasından ben söylevimi okudum. Yarın delegeler toplanacak.	
12	21 Kasım	*Başbakan Hüseyin Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No.5*	115
		Yugoslav başbakanının güvendiği adamlardan Albay Tasiç, gizlice Ankara'ya geldi: Türkiye-Yugoslavya ilişkilerinin kurulması üzerinde durdu. Buna taraftar olduğumuzu bildirdik. Yugoslavya'daki Türk ve İslâm ahaliye baskıların durdurulmasını istedik.Sırp heyetinin Lozan'da sizinle anlaşmasının uygun olacağını bildirdik. Görüşmeniz uygun olur. (Bkz. No. 22.84, 136)	
13	21 Kasım	*İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 11, 12*	116
		Curzon'la görüştüm. Konferansın çalışma biçiminden söz etti. Başkanlık işini açtım. Poincare* gibi konuştu. Bizim için en önemli konuyu sordu. Tam bağımsızlık dedim. İngiltere için en önemli konu barış dedi. Yunan tazminatından söz ettim. Komşusunuz dedi. Söylevimdeki bazı cümleleri sert bulmuş. Izdırap çekmiş bir milletin şikâyetleri dedim. Yunanlılara karşı zafer kazandığımızı, ama Müttefiklere karşı kazanmadığımızı söyledi. Karşılık verdim. Sık sık görüşme dileğinde bulundu. Dış görünüş fırtınadan önceki tatlı yel gibidir!	

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
14	21 Kasım	*İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 13, 14*	117
		Konferans açıldı. Sabah yalnız içtüzük görüşüldü. Hemen her maddesine karşı çıktık. Sert tartışmalar oldu. Öğleden sonraki oturum, İsviçre'ye teşekkür, bazı delegelerin sözleri ile geçti. Yarın sınırlar komisyonu toplanacak. Curzon ve Poincaré ziyaretlerimi iade ettiler. Curzon, Ruslarla dostluğunuz ne kadar sürecek diye sordu. Sonsuza kadar dedim.	
15	22 Kasım	*Başbakan Hüseyin Rauf Beyden İsmet Pasa'ya tel. No.6*	118
		Aralof, Türklerle İngilizler arasında bir silahlı çatışmaya engel olma talimatı almış.	
16	22 Kasım	*Başbakan Hüseyin Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No.7*	118
		Türk delegasyonunda kâtip olarak görevli Suat Efendinin, Batum Türk Komünist Partisi Genel Sekreteri Sedat Reşat ile yakınlığı var. Dikkat. (Bkz. No. 355, 492)	
17	22 Kasım	*TBMM Başkanı ve Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'dan İsmet Paşa'ya tel. No. 8*	119
		Çerkes Ethem'in size suikastte bulunma ihtimali var. Isviçre hükümeti suikastçileri sınırdışı etsin. (Bkz. No. 337)	
18	22 Kasım	*Mustafa Kemal Paşa'dan İsmet Paşa'ya tel. No. 11*	119
		Söyleviniz henüz alınmadı.	
19	22 Kasım	*İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 15, 16.*	120
		Konferans Komisyon halinde toplandı. Doğu Trakya için 1913 sınırını ve Batı Trakya için plebisit istedim. Venizelos, kabul edemeyeceğini söyledi. Bulgarlar, Ege denizine çıkış istediler. Ben önerilenlerin hepsini gelecek toplantıda cevap vereceğimi bildirdim. Curzon ile tartıştık. Kendi görüşlerini açıkladı. Meriç'e kadar bir sınır ve bir de tarafsız bölge öngörüyorlar. Curzon, devletlerin birlik olduklarını yineledi. Fransız ve İtalyan delegeleri onu doğruladılar. Karaağaç'ın kurtarılabileceğini sanıyorum. Ama 1913 sınırını kurtarmak ve Batı Trakya'da plebisit yaptırmak zor. Bu yüzden konferansın kesilmesine meydan vermeyeceğim.	

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
20	23 Kasım	*Başbakan Hüseyin Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 12*	121
		General Bone'un Anadolu gezisi uygun değil.	
21	23 Kasım	*İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 18,19,20,21.*	122
		(1) Arazi komisyonu toplandı. Hepsine uzun bir cevap verdim. Yunanistan saldırgan ve sorumludur, dedim. Batı Trakya'dan kendi kaderini belirlemesini ve Doğu Trakya için 1913 sınırını savundum. Bulgarlara Ege'de çıkış verilmesine Türkiye'nin taraftar olduğunu belirttim. Tarafsız bölge işi alt komisyona yollandı. Venizelos cevap verdi. Söylevim Yunanlıları biraz güç durumda bıraktı.	
		(2) Alt komisyon öğleden sonra toplandı. Sınırda Karadeniz'den Ege denizine kadar 30 kilometre genişliğinde askerden arındırılmış bir bölge öngörülüyor.	
		(3) Öğleden sonra Curzon'a gittim. Yanında öteki delegeler de vardı. Curzon, İstanbul'daki durum konusunda Selahattin Adil Paşa'ya açık talimat verilmesini rica etti. İstanbul'da Ankara yasalarının sert biçimde uygulanmasından yakındılar.	
		(4) Hristiyanları kovmak istediğimizden söz ettiler. Aslı yok dedim. Hükümetime yazıp bilgi isteyeceğimi söyledim. Azınlıklar konusunda büyük zorluklarla karşılaşacağız, sanırım.	
		(5) Amerikalıların konferansta bulunmaları ahdî olmadığından buna karşı çıkmadığımı Amerikan Elçisine bildirdim.	
		(6) Rus Elçisi Vorovski'yi kabul ettim. Rus heyetinin Boğazlar için, hazır bulunması için anlaştık.	
22	24 Kasım	*Başbakan Hüseyin Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 13*	124
		Yugoslavya'ya bir temsilci göndermeyi kararlaştırdık. (Bkz. No. 12,25,84,136)	
23	25 Kasım	*İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 22*	124
		Azınlıklar konusunda yalnız Rumların değiştokuşu üzerinde durmak, Ermenilere ise dokunmamak yerinde olur. (Bkz. No. 50,73,86,90,93)	

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
24	25 Kasım	*İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 23.*	125
		Curzon'un yakındığı İstanbul'daki durum konusunda bilgi rica ederim. (Bkz. No. 21,27,33)	
25	25 Kasım	*İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 24,25,26.*	125
		24 Kasım günü, Sırp Bakanla görüştüm. Karşılıklı temsilciler atamayı kararlaştırdık; sorunları konuştuk. Madam Gaulis geldi. Fransız delegasyonuna güvenmemizi söyledi. Hind Hilâfetcilerinden bir heyet Halifelik için girişimde bulundu. Vorovski'nin ziyaretine karşılık verdim. Savof teşekkür etti. İngilizler Irak işini özel olarak görüşmek için yoklama yaptılar. Amerikan delegesi, delegasyonumuz ile görüştü, benimle de görüşecek.	
26	25 Kasım	*İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 27*	127
		Alt komisyon toplandı ve askerden arındırılmış sınır bölgesini hazırladı. Tartışmalar uzadı. İş ertelendi. Bulgarlar Dedeağaç'tan koridor istediler. Venizelos saldırdı. Bulgarlar bizim aleyhimizde davranıyorlar.	
27	25 Kasım	*İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 28*	128
		İtilâf Delegeleri iki muhtıra verdiler. Birinde İstanbul'daki durumdan yakınıyorlar. Diğerinde Anadolu'daki hristiyanlar üzerinde duruyorlar. Bilgi bekliyorum. Anadoludaki hristiyanların sızlanmalarına meydan verilmemesi uygun olur. (Bkz. No. 21, 33.)	
28	26 Kasım	*Başbakan Hüseyin Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 14.* ...	129
		28 sayılı telgrafınızın tekrarını rica ederim. (Bkz. No. 27)	
29	26 Kasım	*Başbakan Hüseyin Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 15*	130
		Telgraflarınızdan bazıları henüz gelmedi. Bizimkilerden hangileri ulaştı?	
30	26 Kasım	*Başbakan Hüseyin Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 17* ...	130
		27 sayılı teliniz tam açılamadı. Tekrarını rica ederim. (Bkz. No. 26)	

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
31	26 Kasım	*İsmet Paşa'dan Başbakanlığa. tel. No. 29, 30*	130
		Komisyonda Trakya sınırı görüşüldü. Curzon Karaağaç istasyonunu veremeyeceklerini söyledi. Batı Trakya'da plebisiti reddettiler. Sonra adalar işine geçildi. Curzon kapitüler devletleri konferansa çağırmış. Onlarla görüşmeyeceğimi duyurdum.	
		Konferans dışında: Curzon İstanbul'daki duruma elkoymamı rica etti. Bir Ermeni heyeti, dışarda kalan 700.000 Ermeni için yer istedi. Sırp Bakana, tutumlarından yakındım.	
32	26/27 Kasım	*Başbakan Hüseyin Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 16*	132
		Konferans açılışında okuduğunuz söylev metnini tekrar tellemenizi rica ederim.	
33	26/27 Kasım	*Başbakan Hüseyin Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 18*	132
		İlgi No. 27. İtilâf devletleri muhtırasına cevap: Generallerle görüşmelerde Refet Paşa güçlük çıkarmıyor. Anadolu hristiyanlarına da dokunulmuyor. (Bkz. No. 34, 43, 77)	
34	26/27 Kasım	*Başbakan Hüseyin Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 19*	133
		Karaağaç'ın kurtarılabileceği, ama Batı Trakya'da plebisitin güç olduğu yolundaki görüşünüz uygundur. İstanbul'da gergin bir durum ve bunalım yoktur. Yakınmalar yersizdir. (İlgi: No. 19, 21, 27, 33)	
35	27 Kasım	*Başbakan Hüseyin Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel No. 27*	134
		İzmir'deki Fransız bankaları, kapitülasyonları ileri sürerek Osmanlı özel hesaplarıyla ilgili bilgi vermemişler. (Bkz. No. 36)	
36	27 Kasım	*Başbakan Hüseyin Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 28*	134
		Fransız bankalarının Osmanlı özel hesaplarıyla ilgili bilgi vermeyişleri kanunlara aykırıdır.	

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
37	27 Kasım	*Başbakan Hüseyin Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 29.*	135
		Türk yasalarına uymaları ve Türkçe kültür dersleri de göstermeleri koşuluyla, Fransız okullarının varlığını kabul ediyoruz. (Bkz. No. 95, 112)	
38	27 Kasım	*Başbakan Hüseyin Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 30*	135
		Egemenliğimiz altındaki Adakale aleyhine bir karar çıkmasına meydan verilmemesi rica olunur. (Bkz. No. 55)	
39	27 Kasım	*Başbakan Hüseyin Rauf beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 34.*	136
		1. Ermeni heyetinin söyledikleri çok aşırıdır.	
		2. Karaağaç gibi konularda karar vermeden önce Hükümete bilgi vermeniz uygun görüldü.	
40	27 Kasım	*İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 31,32.*	136
		26 Kasım'daki özel görüşmelerim:	
		Berrère'e Fransızların tutumlarından yakındım. Çurzon ile Irak konusunu konuştum.Musul'u istedim. Reddetti. Tartıştık. Bu işi özel olarak aramızda görüşelim dedi. Çeşitli konulara değindik. Amerikan delegesiyle, kapitülasyonları, Türkiye'deki Amerikan kurumlarını tartıştık. Polonya Cumhurbaşkanı Yaveri bana geldi.	
41	27/28 Kasım	*Başbakan Hüseyin Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 20, 21, 22.*	138
		Yunanlılar, plebisiti reddettirip Batı Trakya'yı ele geçirmeyi amaçlıyorlar. Öteki devletler de bölgede Türkiye'yi yalnızlığa itmeğe çalışıyorlar. Plebisit reddedilirse Misak-ı Milli'nin ilgili maddesi düşmüş olur ve biz mazlûm İslam milletleri karşısında güç durumda kalırız. Müttefikler İstanbul işiyle de sizi uğraştırıyorlar. İşiniz zaten yüklü. İstanbul işiyle burada biz ilgileniriz.	
42	28 Kasım	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 23*	139
		Yunanlıların İstanbul'da müttefiklerce korunmaları kabul edildi.	

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
43	28 Kasım	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 24*	139
		Mougin, İstanbul'un durumundan memnun olduklarını bildirdi. (Bkz. No. 21, 27, 77)	
44	28 Kasım	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 25.*	140
		Türkiye'deki Amerikan okullarının durumları ve nizamnamemiz Amerikalı'ya anlatıldı. (Bkz. No. 112)	
45	28 Kasım	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 26.*	140
		Romanya ve Bulgaristan'a birer temsilci göndermemiz için girişimde bulunmanızı rica ederim.	
46	28 Kasım	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 31.*	141
		Mısırlılar Zoglul Paşa'yı konferansa göndermek istiyorlar.	
47	28 Kasım	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 32.*	141
		Yunanistan'daki Türkler ve tutsaklar için girişimde bulunmanızı rica ederim.	
48	28 Kasım	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 34*	142
		Aldığınız telgrafları bildirmenizi rica ederim.	
49	28 Kasım	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 35, 36, 37.*	142
		Türkiye-Rusya ilişkileri konusunda bilgi: Rus Ticaret temsilcilikleri, Ticaret anlaşması, Rusların çıkardıkları bazı zorluklar. Aralof ile görüşme, yanlış anlaşmalar, Halk İştirakiyun Fırkası üyelerinin tutuklanması, Rusların tepkisi. Çiçerin'e gereken açıklamalarda bulunmanızı rica ederim.	
50	28 Kasım	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 38*	143
		Türkiye'deki Ermenileri Ermenistan'daki Türklerle değiş-tokuş etmek ve Türk ortodokslarını ülkede bırakmak düşüncesindeyiz. (Bkz. No. 23, 73, 86, 90, 93)	
51	28 Kasım	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 39*	144
		Hintli Dr. Hekim ne zaman Ankara'ya gelecek?	

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
52	28 Kasım	*İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 34,35.*	144
		Maliye komisyonu toplandı. Tam ekonomik bağımsızlık ve Yunanistan'dan tamirat istedik. Rakovski, konferansa tam katılmak istedi. İngiliz Tyrrell ile görüştüm. Musul'u geri vermemek kararındalar. Milletler Cemiyetine girmemizden söz etti.	
		Belçika delegesiyle görüştüm. Bulgarlar, Ege'ye çıkışı bu haliyle reddedeceklerini söylediler. Bize birkaç göçmen köyünü geri vermek istediler.	
53	28 Kasım	*İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 36,37*	146
		Maliye komisyonunda görüşlerimizi açıkladık. Yunanlıların tamirat ödemeleri için direndik. Müttefiklerin işgal masrafı isteklerini geri çevirdik. İş, alt-komisyona yollandı.	
54	29 Kasım	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 40*	148
		35 sayılı telimizin tekrarını rica ederim. (Bkz. No. 52)	
55	29 Kasım	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 41*	148
		İlgi: No. 38.	
		Adakale'nin elden çıkarılmaması için önerge verildi.	
56	29 Kasım	*Başbakan ve Dışişleri Bakan Vekili Hüseyin Rauf Beyden İsmet Paşa'ya, Paris ve Roma Mümessilliklerine tel. No. 42*	148
		Bolşeviklerin Besarabya'ya yığınak yaptıkları haber alındı.	
57	29 Kasım	*İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 38, 39, 40.*	149
		1. Birinci komisyon, Midilli, Sakız, Sisam, Nikarya adalarının askerden arındırılmasını kabul etti. Öteki Ege adaları yeniden görüşülecek. Alt-komisyonlarda gümrükler, demiryolları görüşüldü.	

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
		2. Amerikalılar "açıkkapı" politikasını istiyorlar ve bizimle müzakereye girecekler. Garroni, bir proje getirdi, kendilerine birşeyler verelim, Onikiada görüşülmesin istiyor.	
		3. Rakovski, bütün konferansa katılmaları için girişim yapmadığımdan yakındı. Konuştuk, Ruslar, yanlız Boğazlar konusunda katılmağa razıolmuşlardı. Çok güçlük çıkaracaklar.	
58	30 Kasım	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 43*	151
		36 sayılı telgrafınızın tekrarını rica ederim. (Bkz. No. 53)	
59	30 Kasım	*İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 41,42*	151
		Alt-komisyonlarda gümrükler, Osmanlı borçlarının paylaşılması, deniz taşımacılığı görüşüldü; kabotaj hakkımız kabul edildi.	
		Müttefikler yalnız Boğazlar işinde Rusları konferansa çağırdılar.	
		Rıza Nur İngiliz müsteşarıyla Musul işini görüştü. Fransız baş delegesi ziyaretime geldi. Musul'u istiyoruz, Fransa'nın tutumu nedir? dedim. Açıkca görüşülürse İngilizleri destekleyeceklermiş. Ekonomik Bağımsızlığımızı kabul etmiyorlar diye yakınalım, yayın yapalım.	
60	1 Aralık	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 43 mükerrer*	153
		39 numaralı telinizin tekrarını rica ederim. (Bkz. No. 57)	
61	1 Aralık	*İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 43*	153
		Türk ve Yunan esirlerinin miktarı nedir? (Bkz. No. 65, 69, 71, 89, 100, 109)	
62	1 Aralık	*İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 44*	153
		Almanların Musul petrolleri için imtiyaz elde edip etmedikleri ve Anadolu'da müttefiklere verilen imtiyazlar konusunda tezelden bilgi verilmesi (Bkz. No. 87)	

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
63	1 Aralık	*İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. Çok ivedi. No. 45*	154
		Göçmenler konusunda hemen bilgi verilmesi (Bkz. No. 66)	
64	2 Aralık	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 44*	154
		Edremit'teki İtalyanların İstanbul'a gitmelerine izin verildi. (İlgi: No. 21).	
65	2 Aralık	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 45, 46, 47.*	154
		İlgi: No. 61	
		Yunanistan'daki Türk esirlerinin sayısı Yunan Kızılhaçına göre 5404. Ayrıca 8519 kişi zorla götürülmüş. Diğer listeleri de eklemeli. Türkiye'de 16872 Yunan esiri var. Daha keskin rakamlar sağlanmaya çalışılıyor. (Bkz. No. 69)	
66	2 Aralık	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 49*	155
		İlgi: No. 63	
		Trakya'dan göçeden Rumların miktarı araştırılıyor. Batı Anadolu'ya daha 60.000 hane göçmen yerleştirilebilir. Ülkemiz 200.000 hane göçmen alabilir.	
67	2 Aralık	*İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 46, 47.*	156
		1. Birinci Komisyonda Savaş tutukluları ve ahali mübadelesi görüşüldü. Önce tutsakların, sonra ahalinin değiştirilmesini savundum. Maliye Sorunları altkomisyonunda gümrük tarifeleri görüşüldü.	
		2. Özel görüşmeler az oldu. İngilizler, Musul'u terketmeyeceklerini söylüyorlar. Çiçerin geldi. Müttefiklerle her alanda anlaşmazlık var. Ruslar da konferansın kesilmesine yatkın.	
68	2 Aralık	*İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 48, 49, 50.*	157
		2 Aralık raporu:	
		1. Kapitülasyonlar Komisyonu (2. Komisyon) toplandı. Üç alt-komisyon kurdu. Garroni, kapitülasyonlar yerine bir başka sistem önerdi. Ben kapitülasyonların toptan kaldırılmasını istedim. Fran-	

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
		sız, Japon ve Amerikan delegeleri de konuştular. Uzun tartışma oldu. Ayrıntılı raporumuz okundu. 2. Gümrük alt-komisyonuna karşı projemizi verdik. Borçların 1914'e kadar bölüşülmesini istiyorlar, biz 1918'e kadar diyoruz. Bir başka komisyonda kişilerin zararlarını tazmin işi konuşuldu. Aramızda esaslı ayrılıklar var. Diğer bir alt-komisyonda tutsak ve ahali değiştokuşu görüşüldü.Nüfus değiş-tokuşunun birinci komisyonda görüşülmesi kabul edildi. Garroni, kendilerine ne vereceğimizi sorduruyor. 3. Ruslara ziyafet verdim. Çiçerin, Boğazlar işinde birlikte hareket edelim diyor. Boğazların Savaş gemilerine kapanmasını istiyorlar. Rus ve İngiliz görüşleri bağdaşmayacak ve konferans kesilecek. Ruslar bizim de konferanstan ayrılmamızı isteyecekler.	
69	3 Aralık	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 48* ..... İlgi: No. 61, 65. Türkiye'deki Yunan tutsaklarının tam sayısı 17108'dir.	160
70	3 Aralık	*İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 53* ..... Ruslarla Boğazlar işini görüştük. İlişkilerimizi sürdüreceğiz. Afgan Elçisi halifelik konusuna değindi. Müttefikler, Ruslarla ilişkilerimizi merak ediyorlar. İngilizleri Musul'u geri vermeğe davet edeceğim. Mali görüşmelerde en çok kayrılan ülke deyimi geçiyor.	161
71	3/4 Aralık	*İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 52* ..... Tutsakların doğru ve kesin sayısının bildirilmesini dilerim. (Bkz. No. 89)	162
72	4 Aralık	*İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 51. Çok ivedi* ..... Tutsaklar arasında gösterilen yüz küsür sivil Yunan vatandaşı mıdır? (Bkz. No. 76)	162

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
73	4 Aralık	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 51*	162
		Yerli Ermenilerin Ermenistan'daki Türklerle mübadele edilmesi düşüncesindeyiz. (Bkz. No. 23, 50, 86, 90, 93)	
74	4 Aralık	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 52*	163
		Anadolu'ya ilk çırpıda 200.000 göçmen yerleştirilebilir. İlerde daha pek çok göçmen alınabilir.	
75	4 Aralık	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 53*	163
		Şimdiye kadar alınan telgrafları bildirmenizi rica ederim. (Bkz. No. 98)	
76	4 Aralık	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 54*	164
		İlgi: No. 72	
		Anılan tutsaklar, Yunan vapurlarında tutsak edilmişler. Yerli Rum tutsaklar 10137. Ayrıca iki sivil tutsak taburu var.	
77	4 Aralık	*Ismet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 54*	164
		İstanbul'da müttefik generallerle Refet Paşa arasındaki müzakereler konusunda bir muhtıra aldım. Bilgi verilmesini dilerim. (Bkz. No. 21, 24, 27, 33, 43).	
78	4 Aralık	*İsmet Paşa'dan Genelkurmay Başkanlığına tel. No. 55*	165
		Montagna, Sivrihisaryan adlı iki tutsağın salıverilmesini rica ediyor.	
79	4/5 Aralık	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 55*	165
		Generaller ile Refet Paşa arasında kararlaştırılan noktalar. İstanbul'da asayişin sağlanmasında yetki bölümü yapılmış. (Bkz. No. 77)	
80	5 Aralık	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 60*	166
		Yunan tutsaklarını yeniden araştırıyoruz.	
81	5 Aralık	*Mustafa Kemal Paşa'dan İsmet Paşa'ya tel. No. 77*	166
		Şeyh Sünüsi Libya'nın bağımsızlığı için Afrika'ya geçmek istiyor. İtalyanlar da kendisiyle görüşmek arzusundalarmış. Ne yolda davranması daha uygun olur. (Bkz. No. 211 ve 324)	

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
82	5 Aralık	*İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 56, 57, 58*	167

4 Aralık Raporu:

1. Birinci Komisyon Boğazlar sorununu görüşmeğe başladı. Genel bir konuşma yaptık. Ayrıntıya girmedik. Ruslar, Boğazların savaş gemilerine kapatılmasını istediler; Romenler ise açılmasını savundular. Bulgarlar yalnız ticaret gemilerine açılmasını istediler. Curzon, Çiçerin'e cevap verdi ve "Türkleri de mi temsil ettiğini" sordu. Biz, önce bütün görüşleri dinleyip incelemek istediğimizi açıkladık. Bizi yalnız bırakmak istiyorlar. Müttefiklerle Ruslar arasında asıl sorun, boğazların savaş gemilerine açık veya kapalı olmasıdır.

2. Alt-komisyonlar: Tutsak değiştokuşu kararlaştırıldı. Ahali değiştokuşuna İstanbul Rumlarını da katmak istiyorlar. En çetin nokta bu. Hukuken Türk uyruklu yabancı şirketler için de tazminat istediler. Reddettik. İş askıda, Gümrük işinde görüşler birbirinden uzak.

3. Sırp Dışişleri Bakanıyla görüştüm. Mümessillikler işini halledecek, önce bizim mümessilimizi bekliyor. Onu en çok ilgilendiren Batı Trakya'da plebisit sorunu. Çiçerin'le de görüştüm. İngilizlerle ikinci derecede görüşmeler oldu. Yarın tekrar görüşeceğiz ve Musul'u kesin olarak isteyeceğiz.

83	5 Aralık	*İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 60*	171

Fransız delegasyonu Kuzey Suriye demiryolu görevlileri ve Fransızokulları konusunda aracılığımızı istedi. (Bkz. No. 91, 106, 115)

84	6 Aralık	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ye tel. No. 61*	171

İsmail Canbolat Bey Belgrad Mümessiliğine atandı. Agreman alınmasını rica ederim. (Bkz. No. 12, 22, 136)

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
85	6 Aralık	*İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 62, 63.* 5 Aralık raporu: Alt-komisyonda mübadele işi görüşüldü. İstanbul Rumları mübadele dışı bırakılmak isteniyor. Papa, Ermenilere değinen bir bildiri yayınladı. Karşı bildiri yayınladık. Fransız delegesiyle görüştüm; maliye ve ekonomi işlerinde çok aşırı. Amerikan delegesiyle görüştüm; azınlıklara değindik. Rıza Nur Curzon'a gitti. Musul'u istedi. Yarın Boğazlar sorunu görüşülecek. (Bkz. No. 94)	
86	6 Aralık	*İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 64*	172
		İlgi: No. 73 Yerli Ermenileri Ermenistan'daki Türklerle mübadele işini görüşebileceğim bir muhatap yoktur. Yalnız Rumların mübadelesinden başka yapılacak şey göremiyorum. Cevap bekliyorum. (Bkz. No. 23, 50, 73, 90, 93)	
87	6/7 Aralık	*Başbakan Hüseyin Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 62, 63, 64.*	172
		İlgi: No. 62 Almanlara Musul vilayetinde petrol imtiyazı verilmemiştir. Anadolu'nun çeşitli yerlerinde bazı maden imtiyazları verilmiştir.	
88	6/7 Aralık	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 65*	173
		Borçların bölüştürülmesinde yalnız gelir üzerinde durmak yetmez. Gümrük işinde tartışma kabul edemeyiz. (Bkz. No. 99)	
89	6/7 Aralık	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 66, 67, 68, 69*	173
		İlgi: No. 71 Savaş tutsakları hakkında ayrıntılı bilgiler: Yunanlıların verdiği rakamlarla diğer rakamlar birbirini tutmuyor. Yunanistan'da asker ve sivil 15.000 tutsağımız var sanılıyor. Türkiye'de 14.000 Yunan ve 10.000 Rum tutsak var. (Bkz. No. 100)	

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
90	7 Aralık	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 70* ..... İlgi: No. 86 Ermenilerin mübadelesi işi hükümet kararıydı. Yeniden görüşülecek. (Bkz. No. 93)	174
91	7 Aralık	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 71* ..... İlgi: No. 83 Kuzey Suriye demiryolundaki Fransızlar işten çıkarılmış değil. Fransız okulları konusunda Mougin ile Ankara'da anlaşmaya vardık. Fransa kapitülasyonlarda direnmeyecekmiş. (Bkz. No. 106)	175
92	7 Aralık	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 72* ..... Amerika, İngiltere, İspanya, İsviçre, Hollanda, Danimarka ve İsveç'teki Elçiliklerimizin, geçici yönetimi konusunda düşünceniz nedir?	175
93	7 Aralık	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 73* ..... İlgi: No. 90 Ermenilerin mübadelesi konusundaki teklifiniz uygundur.	176
94	7 Aralık	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 74* ..... İlgi: No. 85 İstanbul Rumları mübadele dışı bırakılabilir.	176
95	7 Aralık	*Başbakan H. Rauf beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 75* ..... İlgi: No. 83 Fransız okulları konusundaki görüşümüz daha önce bildirilmişti. (Bkz. No. 37)	176
96	7 Aralık	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 76* ..... İlgi: No. 87 Madenler konusunda ek bilgi.	177

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
97	7 Aralık	*İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 65, 66, 67*	177
		6 Aralık raporu:	
		1. Birinci Komisyon Boğazlar için toplandı. Curzon Rus önerisini reddetti ve kendi projesini verdi. Ben daha sonra cevap vereceğim. Çiçerin Curzon'a cevap verdi. Müttefik projesinin özü şu: Karadenizden saldıraya karşı İstanbul'un savunması var. Yabancı işgal askerleri kalmayacak. Uluslararası bir komisyon Boğazlardan geçişi düzenleyecek.	
		2. Görüşmelerim:	
		Romanya Dışişleri Bakanıyla görüştüm. İngiliz Müsteşarını yanıma çağırdım. Barış ve Musul işini konuştum. Ruslarla konuşacağım. Barış yapmak niyetinde olduğumuzu ve Boğazları sorun yapmayacağımızı anlatacağım.	
98	7 Aralık	*İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 68*	180
		İlgi: No. 75	
		12 telgrafınız gelmedi. Ötekiler alındı.	
99	8 Aralık	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 78*	180
		Borçların Türk parasıyla ödenmesi en önemli konudur. (Bkz. No. 88)	
100	8 Aralık	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 79*	181
		İlgi: No. 89	
		Yunanistan'daki Türk tutsakları hakkında ek bilgi. (Bkz. No. 109)	
101	8 Aralık	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 79. Mükerrer.*	181
		66 sayılı telgrafınızın tekrarını rica. (Bkz. No. 97)	
102	8 Aralık	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 80*	181
		59 sayılı telgrafınız gelmedi.	

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
103	8 Aralık	*İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 70, 71*	182
		Alt-komisyonlarda, mübadele, gümrükler, kapitülasyonlar görüşüldü. Özel olarak bir İsviçre heyeti, Barrere ve Ruslar ile görüştüm. Ruslar, barış yapmak zorunda olduğumuzu kabul ediyorlar. Misyonerler, okulları ve kurumları sordular. İngiliz Müsteşarına istediğimiz Musul sınırını gösterdim. Sorun kaldı. (Bkz. No. 44 ve 112)	
104	8 Aralık	*İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 69*	183
		Aydın ve Bağdad demiryolları konusunda şikayetler oldu. (Bkz. No. 114, 139)	
105	8 Aralık	*İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 72, 73, 74*	184
		8 Aralık raporu:	
		(1.) Sabah Boğazlar komisyonu toplandı. Görüşümüzü söyledik, Curzon, silahsızlandırmayı kabul edişimiz üzerine nefes aldı. Akşam cevap verecek. Çiçerin, inceledikten sonra cevap verecek. İkisi de konuşmamı sürprizle karşıladılar.	
		(2.) Konferanstan sonra Rıza Nur Ruslara gitti. Mükemmel kavga etti. Öğleden sonra yine toplantı oldu. Çiçerin, Müttefiklerin Karadeniz'e donanma geçirme düşüncelerini reddetti.	
		(3.) Savaşta Boğazları savunabileceğiz. Barışta Karadeniz'deki en güçlü donanma kadar savaş gemisi geçebilecek.	
		Garoni'ye göre, İstanbul Rumlarını çıkarmak olanaksız. İtalyanlarla ekonomik işbirliği yapmak gerek. Patriğin çıkarılması ümiti var.	
106	9 Aralık	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 81*	187
		İlgi: No. 83,91	
		Adana-Hama demiryolundaki Fransızların uzaklaştırılmaları için emir verilmemiştir. (Bkz. No. 115, 137)	

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
107	10 Aralık	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 82, 83*	188
		Aralof nota verdi. Savaş gemilerinin Boğazlardan geçişin Rusya'nın kabul edemeyeceğini bildiriyor. Türkiyenin savaşa devam etmesini mi istiyorsunuz diye sordum. Birlikte direnelim diyor.	
108	10 Aralık	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 84*	189
		İngilizler, Şeyh Mahmud'u Kürdistan hükümeti başkanı ilan ettiler. Şeyh Mahmud ise Türkiye'ye sadık olduğunu bildiriyor.	
109	10 Aralık	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 85*	189
		İlgi: No. 100	
		Yunanistan'da toplam 9.857 sivil tutsağımız var. (Bkz. No. 61, 65, 69, 71, 89)	
110	10 Aralık	*İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 76, 77, 78*	190
		(1.) Boğazlarda öngörülen askerden arındırılmış bölge ve yabancı gemilerin geçişleri ile ilgili iki projeyi generallerle birlikte inceledim. Semadirek, Limni, Bozcaada, İmroz adaları da askerden arındırılacak. Marmara'nın durumu ve Gelibolu garnizonu konularında anlaşma olmadı.	
		(2.) Karadeniz'e gemi geçirmek, barışta ve savaşta farklı oluyor; ayrıca Türkiye'nin barışta ve savaşta olmasına göre değişiyor. Ruslar, Karadenize yabancı savaş gemilerinin girişini daha da kısıtlamak istiyorlar. Bu konularda kararınızı bilmek isterim.	
		3. Alt-Komisyonda Yabancıların hukuki durumları görüşüldü.	
		4. Mali komisyon görüşmeleri zor gidiyor.	
		5. Noradunghian efendi Ermeni yurdu istedi. Nasihat ettik.	

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
111	10/11 Aralık	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 86, 87, 88.*	192
		Rus notasının çevirisini sunuyorum:	
		Boğazlarla ilgili Rus görüşü vurgulanıyor:	
		"Boğazlar, bütün yabancı savaş gemilerine kapalı olmalı. Lozan'daki Türk heyeti ise bu görüşten ayrılmak eğiliminde. Rus hükümeti bu noktaya Türk hükümetinin dikkatini çekmeyi görev bilir. Bunu; 1921 Türk-Rus anlaşmasının çiğnenmesi sayıyor. Lozan'da Türk ve Rus heyetleri birlikte hareket etselerdi daha iyi sonuç alınırdı."	
112	10/11 Aralık	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 89*	194
		İlgi: No. 44	
		Amerikan okulları, belli şartlarla Türkiye'de kalabilirler. (Bkz. No. 103)	
113	10/11 Aralık	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 90*	194
		İlgi: No. 105	
		Trabzon limanı için İtalyan önerisini incelemeye hazırız.	
114	10/11 Aralık	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 91*	195
		İlgi: No. 104	
		Aydın demiryolundan yabancıların alındığı konusunda bilgimiz yok. Araştırılıyor. (Bkz. No. 139)	
115	11 Aralık	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 92*	195
		Demiryollarında yazışmaların Türkçe yapılması eski yasa gereğidir. (Bkz. No. 106, 137, 166)	
116	11 Aralık	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 93*	196
		73 sayılı telinizin tekrarlanmasını rica ederim. (Bkz. No. 105)	
117	11 Aralık	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 94*	196
		İngilizler, Boğazların açık tutulmasını isterken, Yavuz'un 1914'te Boğazlardan geçip İstanbul'da fazla	

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
		kalmasını da gerekçe gösteriyorlar. Oysa o zaman bundan memnun kalmışlardı. Karadenizin askerden arındırılması bizim yararımıza olur.	
118	11 Aralık	*İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 79, 80, 81*	197
		10 Aralık raporu: Pazar tatili dolayısıyla özel görüşmeler yaptım: 1. Curzon, Noel sırasında konferansa iki-üç hafta ara vermeyi düşünüyor. Ben, aralıksız çalışıp anlaşmayı imzalamak daha uygun olur, dedim. Reşadiye ve Sultan Osman gemilerimizi Curzon'dan istedim. Sonra kendisiyle Musul işini tartıştım. Tehditlerde bulundu. 2. Çiçerin yanıma geldi. Barış ve Boğazlar sorununu konuştuk. 3. Savaş'ta donanmanın Boğazlardan geçişi konusunda Hükümetin görüşü nedir? 4. Cenevere'de Yahudilerin bir ziyafetine gittim. 5. *Temps* gazetesi Fransızlara şükranlarımızı yazıyor. Nedir? (Bkz. No. 124)	
119	11 Aralık	*İsmet Paşa'dan Başkumandanlığa tel. No. 82*	201
		Sunisi'nin seyahatini İtalyanlar da istiyorlar mı?	
120	11 Aralık	*İsmet Paşa'dan Mustafa Kemal Paşa'ya tel. No. 83*	201
		Sağlığınız nasıldır? Önemli sorunlara dayanıp kaldık. Belki hepsi toptan çözülür. Ancak Boğazlardan donanma geçirmeyi İstanbul için tehlike olarak kabul etmiyorlar Nasıl hareket edeceğim? Boğazlardan donanma geçirme işi konferansı kesme nedeni olmamalı, düşüncesindeyim. Musul işi ağırdır. (Bkz. No. 123)	
121	11 Aralık	*İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 84*	202
		Vergilerini ödemekte gecikmiş yabancı şirketlere üç ay mühlet tanınması isteniyor. (Bkz. No. 163)	

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
122	12 Aralık	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 95* ..... 79 sayılı telinizin tekrarını rica ederim. (Bkz. No. 118)	203
123	12 Aralık	*Mustafa Kemal Paşa'dan İsmet Paşa'ya tel. No. 108* ..... İlgi: No. 120 Sağlığım yerinde. Müzakereleri parlak yürütüyorsunuz. Bütün raporlarınızı okuyorum. Önce kapitülasyonlar işi belli olsun. Son bir tablo rica ederim. Nerede durmak gerekeceğini siz kestirebilirsiniz.	203
124	12 Aralık	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 100* ..... İlgi: No. 118. Fransız basınına teşekkür ettim. Fransa'nın tam bağımsızlığımızı tanıyacağı umudunu dile getirdim. Okullar konusunda yakındım.	204
125	12 Aralık	*İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 85* ..... 11 Aralık raporu. Yalnız alt-komisyonlar çalıştı. Boğazlarda askerden arındırılmış bölge projesi incelendi.	204
126	12/13 Aralık	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 96, 97, 98, 99.* ..... İlgi: No. 118 1. Yortular dolayısiyle Konferansa ara veremeyiz. 2. Boğazlarla ilgili teklifler yeterli değil. 3. Boğazlar, kapitülasyonlar, Borçlar, Tamirat işlerinde son durum ve görüşleriniz nedir? 4. Boğazlardan donanma geçirme konusunda görüşümüzü bildiriyoruz.	205
127	13 Aralık	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 101* ..... Aralof, Rus uzmanlarının Boğazlar komisyonunakabul edilmediğinden yakınıyor.	207

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
128	13 Aralık	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 102* ..... Aralof, Karadeniz'e yabancı donanma geçişini kabul ettiğimizi ileri sürüp yakındı. Henüz kabul ettik diyemeyiz diye açıklama yaptım. Rahatladı.	207
129	13 Aralık	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 103* ..... Aralof, basında çıkan demecinizin yalanlanmasını istiyor.	208
130	13 Aralık	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 104* ..... İlgi: No. 118 Çiçerin, benim Irak konusunda Aralof'a söylediklerimi çarpıtmış. Aralof'u uyardım.	208
131	13 Aralık	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 105* ..... Yunanlıların Batı Trakya'da yığınak yapmaları üzerine Fuat Bey müfrezeleri 21 Kasımda İskeçe yöresinde sınırlı bir harekât yapmışlar. Olay basında kasıtlı olarak büyütülmüştür.	209
132	13 Aralık	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 106* ..... Yunanistan konusunda bazı duyumları bilginize sunuyorum.	209
133	13 Aralık	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 107* ..... Boğazlar bölgesinde İngilizlerin tutumlarıyla ilgili bazı bilgileri sunuyorum.	210
134	13 Aralık	*İsmet Pasa'dan Basbakanlığa tel. No. 86, 87, 88.* ..... 12 Aralık raporu: 1. Azınlıklar Komisyonu toplandı. Curzon görüşlerini açıkladı. "Ermeni Yurdu"ndan sözetti. Sonra Amerikalı uzun bir konuşma yaptı. Bunun üzerine ben de uzun bir konuşma yaptım. Rumların mübadele edilmesi, geri kalan azınlıkların Türk yasalarının koruyuculuğla yetinmeleri gerektiğini belirttim. (Bkz. No. 140, 143)	210

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
		(2) Maliye Alt-Komisyonunda borçların bölüşülmesi, tamirat, gümrük işleri görüşüldü.	
		(3.) Çiçerin'le görüştüm. Boğazlardan geçecek gemilerden yalnız Türkler sorumlu olsun diyor. (Bkz. No. 162)	
135	13 Aralık	*İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 89*	213
		Amiral Bristol Rum göçmenleri konusunda ricada bulundu. Amerikan okulları konusunda şikayette bulundu. Önemle dikkate alınmasını rica ederim. (Bkz. No. 138, 142)	
136	14 Aralık	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 109*	214
		Canpolat Beyin Belgrad Mümessilliğine atanması konusunda görüşünüz nedir? (Bkz. No. 12, 22, 84)	
137	14 Aralık	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 110*	214
		İlgi: No. 106, 115	
		Adana demiryolundaki yabancıların işten çıkarılması için emir verilmemiştir. (Bkz. No. 166)	
138	14 Aralık	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 111*.....	214
		İlgi: No. 135	
		Karadeniz'deki Rumları almaları için Yunan gemilerine izin verildi. Rumeli'de ve Adalardaki Türk göçmenlere de kolaylık sağlanması için girişimde bulunmanızı rica ederim. (Bkz. No. 142)	
139	14 Aralık	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 114*	215
		Aydın demiryolu yazışmalarının tarafımızdan görülerek yapılması kabul edildi. (Bkz. No. 104, 114)	
140	14 Aralık	*İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 90*	215
		13 Aralık raporu:	
		1. Azınlıklar komisyonu toplandı. Cevap verdik. Curzon saldırgan konuştu, şiddetli bir propaganda ve tehdit yaptı. Dış basında da Ermeni propagandası yapılıyor. Yarın yine cevap vereceğiz. Durum gergin.	

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
		2. Alt-komisyonlar çalıştı.	
		3. Amerikalılar yine bana geldiler. Ermeni Yurdunu kesinlikle reddettim.	
		4. Garroni ile imtiyazları ve azınlıkları konuştum.	
141	14 Aralık	*İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 101*	217
		Mezhepler konusunda bir uzmanın tezelden Lozan'a gönderilmesini rica ederim. (Bkz. No. 150)	
142	14/15 Aralık	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 112, 113.*	217
		İlgi: No. 135, 138	
		1. Hristiyan azınlıkların seyahatlerine yine izin verildi. Bu konuda Avrupa müdahalelerini kabul edemeyiz.	
		2. Yabancı okullarla ilgili şartlarımızı daha önce bildirmiştik. Nizamnameye uyan yabancı okullar çalışmalarını sürdürüyorlar. (Bkz. No. 37, 44, 112)	
143	15 Aralık	*İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 95, 96, 97, 98, 98/2, 99, 99/2.*	218
		İlgi: No. 134, 140	
		14 Aralık raporu:	
		1. Azınlıklar propagandasının nâzik bir gününü geçirdik. Curzon'a cevap verdik. Özetle: a) Barıştan sonra Milletler Cemiyetine gireceğimizi, b)Azınlıklar konusunda başkalarınkine benzer andlaşmaları kabul edeceğimizi ve c) Genel af ilân edeceğimizi açıkladık. En zor nokta göçmelerin dönmeleri sorunudur. Azınlıklar işinin alevlendirilmesi, Musul konusundaki isteklerimize bir karşılık sayılabilir. Cidden küstah bir tutumları var.	
		2. Maliye ve Gümrük Komisyonları toplanamıyor. Mali sorunlar ağır durumdadır. Borçlar ve Gümrükler konularında tartışmalar sürüyor. Teklifleri pek saldırgan ve küstahçadır.	

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
		3. Adli İşler alt-komisyonu çalışmalarına başladı. Adliyemizin yetersiz olduğunu ileri sürdüler. İddialarını çürüttük.	
		4. Mübadele alt-komisyonu Patrikhane'nin çıkarılmasını tartıştı.	
		5. Boğazlar işi uzmanlarca görüşüldü.	
		6. Bompard ve Barrère ile ayrı ayrı görüştüm. Boğazlar işini çabucak çözüp Rusları uzaklaştırmak istiyorlar.	
		7. Ruslarla da görüştüm. Barıştan sonra da Rusya ile ortak bir savunma politikası izleyeceğimize ikna olmuşlardır.	
		8. İran'ın Milletler Cemiyeti delegesi bu teşkilata girmemizi salık veriyor.	
		9. Curzon'dan özel bir mektup aldım. Musul'u geri vermeyeceklerini bildiriyor. (Bkz. No. 158, 161, 169)	
144	15 Aralık	*İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 100*	224
		Amerikalıların isteği üzerine, azınlıklarla ilgili bir bildiri yayınlamayı düşünüyoruz. (Bkz. No. 160)	
145	15 Aralık	*İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 102*	225
		Başka delegelerin yetki belgeleri Devlet Başkanları tarafından, bizimkiler ise Bakanlar Kurulu Başkanı tarafından imzalanmıştır. Açıklayıcı bir mektup yazacağım. (Bkz. No. 156)	
146	15 Aralık	*İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 58*	225
		Daha geniş kapsamlı yeni birer yetki belgesi hazırlanıp gönderilmesini arz ederim.	
147	15 Aralık	*İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 103*	226
		Bompard, Adana'daki Fransız pamuk fabrikası konusunda girişimde bulundu.	
148	15/16 Aralık	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet paşa'ya tel. No. 116*	226
		Üç telgrafınız gelmedi gönderilmesini ve 87 ve 90 sayılı telgrafların tekrarını rica ederim.	

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
149	16 Aralık	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 117* ..... Beş telgrafınız gelmedi.	227
150	16 Aralık	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 118* ..... İlgi: No. 141 Mezhepler eski müdürü Baha Bey danışman olarak gönderiliyor.	227
151	16 Aralık	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 119* ..... Anılan iki Ermeninin adları nedir?	228
152	16 Aralık	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 120* ..... Anılan Macar Subayın Ankara'ya gelmesi uygundur.	228
153	16 Aralık	*İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 105, 106* ..... 16 Aralık raporu: 1. Mübadele alt-komisyonunda Patrik'in çıkarılması konuşuldu. Azınlıklar için aşırı isteklerde bulundular. Konferansı kapatabileceğimi duyurdum. 2. Ruslar bana geldiler. Ermeniler konusunda kendilerine tatminkâr açıklama yaptım. Fransızlar ve Romenlerle ilişkilerini konuştuk. 3. Fransızlar ziyafet verdiler. Curzon, önümüzdeki haftanın en kritik hafta olacağını söylüyor. Ben azınlıklarla ilgili maddelerden şiddetle şikayet ettim. (4.) Ermeniler faal. Vatandaşlar bir balo düzenlediler. Aleyhimizde şiddetli propaganda var.	228
154	17 Aralık	*TBMM Başkanı ve Başkomutan Gazi M. Kemal Paşa'dan Lozan'da Türk Delegasyonu Başkanına yazı. Çok gizli No. 124* ..... Şifrelerimizden biri İngilizlere geçmiş. Yeni bir şifre anahtarı ilişikte sunulmuştur.	230

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
155	17 Aralık	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 121*	230
		İngilizler, işçi görünümü altında, İstanbul'dan Çanakkale'ye çok sayıda Ermeni ve Rum gönüllü askeri yolluyorlar. Bunlar orada saldırgan davranıp suç işliyorlar. Bunların Türk mahkemelerince yargılanmaları gerekiyor.	
156	17 Aralık	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 122*	231
		İlgi: No. 145	
		Anayasamıza göre, bizim yetki belgelerimiz Hükümet başkanınca imzalanır, gerekirse Meclis başkanınca onaylanabilir.	
157	17 Aralık	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 123*	232
		İlgi: No. 143	
		Ermeni göçmenlerin dönüşüne izin veremeyiz.	
158	17 Aralık	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 124*	232
		İlgi: No. 143	
		Genel af içişimizdir. Antlaşmaya bu konuda bir madde konulması gereksizdir.	
159	17 Aralık	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 125*	232
		İlgi: No. 143	
		Yabancılar Türk yasalarına tabi olacaklar. Mahkemelerimizde yabancı hakimler olmayacaktır.	
160	17 Aralık	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 126*	233
		İlgi: No. 144	
		Azınlıklarla ilgili bir bildiri yayınlanmasının sakıncası da yok değildir.	
161	17 Aralık	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 127*	233
		İlgi: No. 143	
		Tam ekonomik bağımsızlık için ısrar ediniz.	

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
162	17 Aralık	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 128* ..... İlgi: No. 134 Borçların bölüştürülmesi, ödenmesi, tamirat ve gümrük tarifeleri konularında Hükümet görüşü	234
163	17 Aralık	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 129* ..... İlgi: No. 121 Kurtarılan yerlerde vergiler zaten ertelenmiştir. Bunun dışında yabancılara yeni vergi kolaylıkları tanınması özel yasa konusu olabilir.	234
164	17 Aralık	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 130, 131* ..... Lozan'a giden Filistin delegesi Abdülkadir Muzaffer Efendiye politikamız açıklanmıştır. Misak-ı Milli sınırlarımız dışında kalan eski Osmanlı müslümanlarının kendi kaderlerini tayin etmelerini savunuyoruz. Yahudiler, Türkiye-Suriye anlaşması vs. ile ilgili yanlış haberleri yalanlıyoruz. Müslümanların kaderleriyle esasen ilgilenmiyor değiliz.	235
165	17 Aralık	*İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 104* ..... 15 Aralık raporu: 1. Azınlıklar alt-komisyonunda İngiliz Ryan pek saldırgan bir dille Ermeni yurdu istedi. Kesinlikle red ediyoruz. 2. Boğazlar arasında savaş harekâtına girişilmeyeceği yolundaki isteğimize henüz cevap bulamadılar. 3. Romen Dışişleri Bakanıyla görüştüm. Boğazlar açık kalsın, Karadeniz Rus gölü olmasın diyor. Sırp-Romen-Yunan ittifakının aslı yokmuş. 4. İngiliz Müsteşarına uğradım ve Ryan'dan şikayet ettim. Musul ile ilgili isteğimi tekrarladım. 5. İngiliz bankerleri geldiler. Türkiye kredi ya da iş yaptırmak ister mi diye sordular. Belli bir teklifimiz olacak mı? (Bkz. No. 170)	236

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
166	18 Aralık	*Başbakan H. Rauf beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 132*	238
		İlgi: No. 137 Adana demiryolundaki Fransızlar işten çıkarılmış değildir.	
167	18 Aralık	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 133*	238
		Adana'daki Fransız okulları, yasalarımıza uymadığı ve kapitüler durumlarını sürdürmekte inat ettikleri için kapatılmışlardır. Amerikan okulları ise yasalara uydukları için açık kalmışlardır. (Bkz. No. 224)	
168	18 Aralık	*İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 107, 108, 109*	239
		17 Aralık raporu: 1. Tatil idi. Delegelerle özel olarak işgal masrafları, bölüşülecek borçlar, el koydukları 5 milyon altın liranın geri verilmesi konularını görüştüm. Uzun tartışmalar oldu. İşgal masraflarından vazgeçeceklerini sanıyorum, ama işgallerini haklı göstermek ve galip devlet tavrı takınmak için şimdilik direniyorlar. 2. Amerikan delegesi "açık kapı" politikasını tekrarladı ve imtiyaz soruşturdu. 3. İngiliz Dışişleri Müsteşarı geldi ve yarın görüşülecek Boğazlar işini konuştuk. İstediğim ölçüde siyasal güvence vermiyorlar. 4. Ruslar, işleri önce alt-komisyonda görüşelim diye ısrar ediyorlar. Projelerimizi kendilerine veriyoruz. 5. Fransızlar, Rusların yanında karşı teklifler yapmayalım istiyorlar. İşgal masraflarından vazgeçeceklermiş. 6. İsviçre'de Türk Dostları Derneği kuruldu. Kötü propagandaların yoğunlaştığı şu sırada bu değerli bir girişimdir.	

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
169	19 Aralık	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 134*	245
		İlgi: No. 143	
		Düyunu Umumiye masrafları topladıkları gelirin yüzde onunu geçmez. Borçların bölüştürülmesiyle ilgili görüşümüzde ısrar etmek gerek. Borçlar, Frank olarak ödenebilecektir.	
170	19 Aralık	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 135*	245
		İlgi: No. 165	
		Türkiye'de yabancı müteahhitlere çok ihtiyaç var. Ama tamirat bedelini sağlamak gerek.	
171	19 Aralık	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa ve Refet Paşa'ya tel. No. 136*	246
		Fransız şirketi Balya madenlerini işletmekten yan çiziyor. (Bkz. No. 235)	
172	19 Aralık	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 138*	246
		İstanbul'daki dini liderler Refet Paşa'yı ziyaret ederek yeni yönetime başarı dilediler. Ermeniler, yeni Patrik adayları içinden hangisini uygun gördüğümüzü soruyorlar. Görüşünüz nedir? (Bkz. No. 187)	
173	19 Aralık	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 139*	247
		Afganistan, Türkiye ile yapılacak barış antlaşmasında Afgan çıkarlarının da gözetilmesini istemiş.	
174	19 Aralık	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 140*	247
		Kendilerine yapılan duyuruya rağmen Türk yasalarına uymayan Adana'daki Fransız bankası ile pamuk şirketinin kapatılmaları gerekmiştir.	
175	19 Aralık	*İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 110, 11, 112, 113.*	248
		18 Aralık raporu.	
		Boğazlar komisyonu toplandı. Karşı projelerimizi sunduk. Müttefikler sakin karşıladılar. Çiçerin Boğazların kapalı kalmasını öngören bir proje sundu.	

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
		Curzon Rusların haksız olduğunu söyledi. Fransız delegesi Boğazların açık olmasını savunan uzun bir konuşma yaptı. Tekrar görüşümüzü anlattım. Müttefikler toptan bana saldırdılar. Gergin bir hava içinde görüşmeler yarına kaldı. Zıd görüşler arasında başlıbaşına ayrı bir görüş izlemek gerekiyor. Boğazlar komisyonuna çok önem veriyorum. Boğazların saldırıya uğramayacağı konusunda siyasal güvence istiyoruz.	
176	19 Aralık	*İsmet Paşa'dan Mustafa Kemal Paşa'ya mektup*	250
		Seni pek özledim. Çok çalışıyoruz. Raporumu sabah 04'te bitirdim. Heyetimizde uyum ve düzen var. Ciddiyetle çalışıyoruz. Seni ne vakit göreceğim. Gözlerinden öperim.	
177	20 Aralık	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 141*	250
		Aralof beni ziyaret etti. Savaş gemilerinin Boğazlardan geçişlerine izin verip vermeyeceğimizi anlamaya çalıştı. Gerekli cevabı verdim. Fransa ile anlaşmayı çok arzu ediyorlar. Görüşmemizden çok memnun kaldı.	
178	20 Aralık	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 142*	251
		Lozan'a kurye gönderildi.	
179	20 Aralık	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 143*	252
		Yavuz zırhlısının donanmamızdan ayrılmamasını sağlamanızı özellikle rica ederim.	
180	20 Aralık	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 144*	252
		Mougin'le görüştüm. Fransız delegasyonundan şikayet etmiştim. Şimdi daha bizden yana davranacaklarını, İngilizlerle aramızda hakemlik yapacaklarını, gerekirse Franklin-Bouillon'u Lozan'a göndereceklerini bildiriyor.	
181	20 Aralık	*İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 114, 115, 116*	253
		19 Aralık raporu:	
		Boğazlar Komisyonu toplandı. Müttefikler Çiçerin'in projesini reddettiler. Bizim tekliflerimize de	

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
		red cevabı verdiler. Yarın, Boğazların serbestisiyle ilgili layihayı kabul edeceğim ve asıl uluslararası Boğazlar komisyonunun görevlerini sorun yapacağım. Konferansın kesilmesi ihtimali vardır. Çiçerin, Boğazlar anlaşmasını imza etmeyecek. Rusya ve Amerika, uluslararası komisyon istemiyorlar.	
182	20 Aralık	*İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 117* ..... İtilaf delegeleri, İstanbul'daki Anonim Şirketlerin tescil ettirilmeleri konusunda ortak nota verdiler. (Bkz. No. 196)	255
183	20 Aralık	*Dışişleri Bakanı İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 118* ..... İkinci katip Cemal Hüsnü'nün Bern'e, Numan Rıfat'ın Paris'e atanmalarını rica ederim. (Bkz. No. 195)	256
184	21 Aralık	*Başbakan H. Rauf'tan İsmet Paşa'ya tel. No. 145* ..... İlgi: no. 158 TBMM'nin kurulması sırasında Hilafet ordusu kuranların genel aftan yararlanmaları sakıncalıdır. Ayrıca genel af karşılıklı olmalıdır. İngilizlerin tutukladıkları Mevlana Şevket Ali ve Gandi gibi liderler de genel aftan yararlanmalıdırlar.	256
185	21 Aralık	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 146* ..... İngilizler, Çanakkale'ye mahpus götüren jandarmamızı tutuklamışlar ve dövmüşlerdir. Jandarmamızın salıverilmesi ve suçluların cezalandırılması için girşimde bulunuluyor.	257
186	21 Aralık	*İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 119, 120, 121* ..... 20 Aralık raporu: 1. Boğazlar komisyonu toplandı. Geçişle ilgili Müttefik projesini kabul ettiğimizi, ama uluslararası Komisyonun gözeti ve denetimini asla kabul edemeyeceğimizi bildirdim. Curzon, konuşmamı uzlaşmacı buldu. Asıl önemli konularda anlaşma-	257

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
		ya varıldığını belirtti. Ruslar söz almadılar. Boğazlar bunalımı şimdilik bitmiştir. Uluslararası komisyon yüzünden bunalım çıkabilir. 2. Bütün delegelerle özel görüşmeler yaptık. İngiliz müsteşarına Musul üzerinde ısrar ettiğimi söyledim. Garroni imtiyaz istedi. Kapitülasyonlara değindi. 3. Maliye Alt-komisyonunda ilerleme olmuyor. Azınlıklar komisyonunda ciddi tartışmalar var.	
187	21 Aralık	*İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 124*	260
		İlgi: No. 171 Hükümetin Patrik seçimine karışmaması görüşü yerindedir.	
188	22 Aralık	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 149*	261
		Kurye geldi.	
189	22 Aralık	*İsmet Paşa'dan Başbakanlığa Şifre. Tel. No. 122, 123*	261
		Maliye ve iktisat sorunlarıyla ilgili ayrıntılı talimata ihtiyacımız var. Bu amaçla Hasan Beyi Ankara'ya göndermek, yerine geçici olarak Ferid Beyi görevlendirmek istiyorum. (Bkz. No. 190, 191)	
190	22 Aralık	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 148. Makina başında şifre*	262
		İlgi: No. 189 Ferit Beyin geçici olarak Mali işlerle görevlendirilmesi uygundur. (Bkz. No. 209, 219, 228)	
191	22 Aralık	*İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 125. Zata mahsustur.*	262
		İlgi: No. 189 Maliye işlerimiz iyi değil. Maliyecilerimiz arasında görüş birliği yok. Hasan Bey talimat almak üzere Ankara'ya gitmek istedi. İzin verilmesini rica ederim.	

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
192	22 Aralık	*İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 126, 127*	263
		21 Aralık raporu.	
		1. Alt komisyonlar toplandı. Azınlıklar Komisyonunda yalnız "gayrimüslüm" tabirini kabul ediyoruz. Şiddetli tartışma oldu. Başkan İtalyan oturuma ara verdi.	
		2. Adli işler büyük komisyona yollanıyor. Bir ilerleme olmadı.	
		3. Delegelerle Boğazlar işini özel toplantıda görüştük. Bozcaada'yı veriyorlar. İmroz'u vermiyorlar.	
193	22 Aralık	*Reşit Safvet Beyden Dışişleri Bakanlığına tel. No. 129. Acele*	265
		Kurye Cemalettin Ankara'ya vardı mı?	
194	22 Aralık	*İsmet Paşa'dan Gazi Mustafa Kemal Paşa'ya tel. No. 135. Zata mahsus*	266
		Garroni'nin ziyafetinde bulunduk. Görünüşteki tatlılıklar arasında çok gergin vakit geçiriyoruz. Saçlarım ağardı, on yaş ihtiyarladım. "Bize kuvvet ver Şanlı Gazi". (Bkz. No. 211)	
195	23 Aralık	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 150*	266
		İlgi: No. 183	
		Cemal Hüsnü Bey ancak geçici olarak Bern'e atanabilir. Uygun mu?	
196	23 Aralık	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 151*	267
		Şirketlere tescil için üç ay daha mühlet verildi. (Bkz. No. 182)	
197	23 Aralık	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 152*	267
		Suriye sınırı Fransızlarla konuşuldu mu? (Bkz. No. 205)	
198	23 Aralık	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 153*	267
		Kuryenin getirdiği Boğazlarla ilgili belgeler Genelkurmay'a ulaştırıldı. (Bkz. No. 186)	

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
199	23 Aralık	*İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 130, 131, 132, 133, 134*	268
		22 Aralık raporu:	
		1. Azınlıklar alt-komisyonunda olağanüstü zorluk çıkardılar. Ağır tekliflerini reddettik.	
		2. İstanbul'da daha ağır bir sağlık komisyonu istediler.	
		3. Özel olarak başdelegeler Boğazlar'ı görüştük. İmroz'u Yunanlılara vermek istediler. Reddettim. Uluslararası Boğazlar komisyonunun görevleri konusunda ağır tartışmalar oldu. Kontrol (murakabe) üzerinde ısrar ederlerse hemen konferansı terkedeceğimi bildirdim.	
		4. Müttefikler, barış için, eskinin yanlız şeklini değiştirip özünü muhafaza etmemeğe çalışıyorlar. "Ya bizi yıkacaklar, eski usule muaddel bir Sèvres yapacaklar, ya da biz onları yıkacağız, her medeni ve müstakil millet gibi bir sulh yapacağız." Konferansın kesilmesi beklenmelidir. (Bkz. No. 202)	
200	23 Aralık	*İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 136*	271
		100 bin lira ek ödenek gerek. (Bkz. No. 210)	
201	24 Arallık	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 154 Çok acele*	271
		Yenilenmek üzere yetki belgelerinin Kurye ile gönderilmesi. (Bkz. No. 277)	
202	24 Aralık	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 155*	271
		İlgi: No. 199	
		Konferansın kesilmesine karşı ordu hazır durumdadır.	
203	24 Aralık	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 156*	272
		Bazı duyumlar: İngilizler, Türkleri elde etmeğe çalışıyorlarmış, Boğazları terketmemek düşüncesindeymişler, savaş istemiyorlarmış.	

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
204	24 Aralık	*İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 137*	272
		23 Aralık raporu.	
		1. Azınlıklar alt-komisyonunda biraz ilerleme oldu. Ermeniler dinlemek istiyorlar. Reddediyoruz.	
		2. Barrère ve Garroni ülkelerine gittiler, Curzon kalıyor.	
		3. Çiçerin'e, Boğazlarla ilgili son tekliflerimizi anlattım. Ermenilere Rusya'da toprak vadetmişler. Buradaki Ermenilerin Sovyet Ermenistanını tanımadıklarına dikkatini çektim. Ruslar Arap politikası yapmak istiyorlar.	
		4. Hayashi, kapitülasyonlarda Avrupalıları tatmin etmekten sözediyor.	
		5. Curzon'un Musul muhtırasına cevap gönderdim.	
205	24 Aralık	*İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 139, 140*	274
		İlgi: No. 197	
		Suriye sınırları için hep fırsat arıyorum. Avrupa'ya gelişimde Fransızlar Ankara Anlaşması konusunda görüşümü bilmek istiyorlardı. Misak-ı Milli ve anlaşmalar üzerinde ısrar ettim. İngilizler, Suriye sınırının sözkonusu edilmesini istiyorlar. O zaman Müttefikler birlik halinde karşımıza çıkacaklar. Suriye sınırını sözkonusu etmek, karşımızdaki cepheyi daha da güçlendirmekten ve Musul'da aleyhimize sonuç vermekten başka bir işe yaramayacaktır. Bu işi şimdi açmak bize yarar yerine, zarar verir. (Bkz. 236)	
206	24 Aralık	*İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 141*	276
		Noel tatili. Fransız basınında konferansın kesilmesine değinen yazılar var.	
207	24 Aralık	*İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 156*	277
		Kayseri'de bir Sinod Meclisi kuruldu mu ve kilisenin tanınması için Hükümete başvuruldu mu? (Bkz. No. 231)	

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
208	25 Aralık	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 147*	277
		22 Aralık raporumuz alındı.	
209	25 Aralık	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 157*	277
		Paris Mümessili Ferid Beye: Lağvedilen Elçiliklerle ilgili raporunuz inceleniyor. Öteki istekleriniz yapılıyor. (Bkz. No. 330)	
210	25 Aralık	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 158*	278
		İlgi: No. 200	
		100 bin liralık ödenek yasası, Meclisten geçecek. (Bkz. No. 217)	
211	26 Aralık	*Gazi Mustafa Kemal Paşa'dan İsmet Paşa'ya Şifre tel. No. 159*	278
		İlgi: No. 194	
		1. Aldığınız sonuçları takdir ve tebrik ederim.	
		2. Şeyh Sünnisi konusunda cevap bekliyorum.	
212	26 Aralık	*Gazi Mustafa Kemal Paşa'dan İsmet Paşa'ya tel. No. 160*	278
		Mektubuna duygulandım. Başarılarınızı mutlulukla izliyorum. Sağlık durumum iyidir. Halifeyle ilgili gerici girişimler beni rahatsız ediyor. Ordu iyidir; hazırdır. "Hasretle gözlerinden öperim çok sevgili kardeşim İsmet."	
213	26 Aralık	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 161*	279
		Basına duyurulan kararları acil açık telgrafla bildirmeniz uygun olur.	
214	26 Aralık	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 162*	279
		Batı Trakya'daki soydaşlarımız öldürülüyor. Gerekli girişimde bulunulması.	
215	26 Aralık	*İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 142, 143, 144*	280
		25 Aralık raporu.	
		Tatil günü. Child ile görüştüm. Tehditkâr bir dil kullandı. Cevaplarını verdim. Curzon bana mektup yazdı. Boğazlarda kontrol olmazsa, siyasal	

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
		güvence olmazmış. Ben sağlamağa çalışacağım. Uzmanlar Uluslararası Boğazlar Komisyonunun görüşleri üzerinde çalıştılar. Çiçerin geldi, Boğazlar işini konuştuk. Fransızlarla Rusların aralarını bulma çabalarımı durdurdum.	
216	26 Aralık	*İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 145,146*	281
		26 Aralık raporu.	
		Mübadele Komisyonunda Patrik'in çıkarılmasına şiddetle direndiler. Azınlıklar alt-komisyonunda Ermenilerin de dinlenmek istenmesini protesto ettik ve delegelerimiz oturuma katılmadılar. Curzon, olayın kapanmış sayılacağını bildirdi. Curzon ile Boğazlar işini ve genellikle barış konusunu görüştüm. Türk delegelerinin tutumu böyle devam ederse, yazılı bir proje vermekten başka çare kalmaz diyor. Önce prensiplerde anlaşalım dedim. Bütün görüşlerinde harfiyyen direniyor. (Bkz. No. 221)	
217	27 Aralık	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 163*	285
		100 bin liralık ek ödenek Meclisten geçti. (Bkz. No. 200 ve 210)	
218	27 Aralık	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 164*	285
		Bundan sonra Köstence kablosu kullanarak telgraf gönderilmesi. (Bkz. No. 269, 287)	
219	27 Aralık	*İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 147*	285
		Ferid Beye geçici olarak yedek delege yetkisi verilmesini arzederim. (Bkz. No. 228)	
220	27 Aralık	*İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 152,153*	286
		Türkiye'deki yabancıların vergilendirilmesi,eşitlik ve karşılıklılık ilkesine göre kabul edildi.	
221	28 Aralık	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 165*	287
		İlgi: No. 216	
		Hükümet, azınlıklara hiçbir ayrıcalık tanımıyor.	

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
222	28 Aralık	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 166* ..... İngilizler Faysal ile yaptıkları antlaşmayı halka tehditle kabul ettirmeğe çalışıyorlarmış.	287
223	28 Aralık	*İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 149, 150, 151* ..... 27 Aralık raporu: 1. Yalnız Alt komisyonlar çalıştı. 2. Musul konusunda İngiliz mektupları geldi. Musul'u kat'iyyen terketmeyecekleri bildiriliyor. Basında da özeti yayınlandı. 3. Yarın kapitülasyonlar görüşülecek, kat'iyyen ümit vermeyeceğim. 4. General Townshend, Musul'u şimdilik bir kenara bırakmayı telkin ediyor. Barış konusunda karamsarlık var. Kesin günlerdeyiz. Kafalarını hiç değiştirmiyorlar. Konferans her an kesilebilir. (Bkz. No. 229)	287
224	29 Aralık	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 167, 168* ..... Mougin geldi. Fransa'nın konferansta aleyhimizdeki tutumundan şikayet ettim. Utandı ve üzüldü. Yasalarımıza karşı gelmeyeceklerse Adana'da kapatılan Fransız okullarını açabileceğimi söyledim. (Bkz. No. 167)	290
225	29 Aralık	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 169* ..... Mougin özel bir mektup gönderdi. Lozan Konferansına değiniyor.	291
226	29 Aralık	*İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 154, 155* ..... 28 Aralık raporu: Kapitülasyonlar görüşüldü. Kapitülasyonların toptan kaldırılmasını istedim. Kaldırılınca güvence olmasını istediler. Kapitülasyon işi kesin aşamadadır. Bu yüzden konferansın kesilmesi olasılığı vardır. İlerde adliyemizin ıslahı için Avrupa'dan getirmeyi düşüneceğimiz dört-beş danışman şimdiden çağırılsın. Görüşünüz nedir? (Bkz. No. 244)	291

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
227	29 Aralık	*İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 157, 158* ..... Abdülhamid vereseşi temsilcisi bazı açıklamalar yaptı. Kendisine nasıl cevap vermem gerekir? (Bkz. No. 256)	294
228	30 Aralık	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 170 Zata mahsustur.* ..... Ferit Beyin delege olarak atanmaksızın çalıştırılması uygun olacaktır. (Bkz. No. 219)	295
229	30 Aralık	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 171* ..... Fevzi Paşa'nın görüşü: Curzon, Sèvres antlaşmasını bize kabul ettirmek istiyor. Azınlıklar ve kapitülasyonlar konusunda hiçbir fedakarlıkta bulunamayız. Askeri tedbirlere devam ederiz. (Bkz. No. 223)	295
230	30 Aralık	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 172, 173* Henderson, öldürülen jandarmamız için özür dilemiş. Vahdettin'in Hicaz'a gönderileceğini bildirmiş. Bizim barış yapmak istemediğimizi ileri sürmüş. (Bkz. No. 240)	296
231	30 Aralık	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 174* ..... İlgi: No. 207 Kayseri'de Türk Ortodoks Kilisesi Sinod'u kuruldu. (Bkz. No. 249, 259)	296
232	30 Aralık	*Gazi Mustafa Kemal Paşa'dan İsmet Paşa'ya tel. No. 175* ..... Dr. İsmet Sıtkı başkanlığındaki Mısır heyetiyle görüştüm. Zaglul paşa heyetinden çok farklı. Lozan'a gidiyor. Konferansta bir ara Mısır'ı da sözkonusu etmenizi rica ederim.	297
233	30 Aralık	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 177* ..... Hasan Bey geldi. (Bkz. No. 189, 191, 280)	298

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
234	30 Aralık	*İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 159, 160*	298
		29 Aralık raporu: 1. Alt-komisyonda azınlıklar görüşülüyor. 2. Durgunluk ve karamsarlık var. 3. Musul işi, en kritik günlerdedir. 4. Chester imtiyazını daha önce Fransızlara vermiş olduğumuz söyleniyor. Aydınlatılmamızı dilerim. (Bkz. No. 273)	
235	30 Aralık	*İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 161*	299
		İlgi: No. 171 Bolya şirketi madeni tekrar işletmek ve birkaç uzman göndermek istiyor. (Bkz. No. 237)	
236	31 Aralık	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 176*	300
		İlgi: No. 205 ve 197 Suriye sınırları konusundaki tutumunuz uygundur.	
237	31 Aralık	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 178*	300
		Bkz. No. 235 Şirket uzman gönderebilir.	
238	31 Aralık	*İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 162, 163*	300
		30 Aralık raporu: 1. Azınlıklar alt-komisyonu toplandı. 2. İsveç Elçisi ve Bulgar delegesi ile görüştüm. Bulgar, Balkan ittifakının aslı yok diyor. Türklerle iyi geçineceklermiş. Bulgar göçmenlerini Doğu Trakya'ya iade etmek istediler. Kabul etmedik. 3. Durum belirsiz ve kaygı vericidir. Fransa ve İngiltere, karşımıza tekrar birlikte çıkabilirler.	
239	31 Aralık	*İsmet Paşa'dan Başbakanlığa Tel. No. 164, 165, 166*	302
		Mali konularda Fransızlarla görüşme yaptık. Askıdaki bazı işler halledildi. Şirketlerle ilgili olarak Antlaşmaya hüküm koydurmak istiyorlar. Kabul etmiyoruz. Hakeme gitmek uygun olur mu? Tezelden bildirilmesi. (Bkz. No. 254)	

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
240	31 Aralık	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 180* ..	303
		General Harington, İngiliz askerlerinin işledikleri suçlardan dolayı üzüntüsünü bildirmiş.Barış konusunda iyimsermiş. İngiltere'nin savaş istemediğini söylemiş. (Bkz. No. 230)	
241	31 Aralık	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 181* ...	304
		General Pellé, Konferans kesilirse İngilizlerin savaşa girebileceklerini söylemiş. Kapitülasyonlar konusunda bir geçiş dönemi gerektiğini ileri sürmüş.	
242	31 Aralık	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 179*	304
		Ankara'daki Afgan Büyükelçisi, Lozan'a gelmiş olan Afganistan'ın Londra Büyükelçisine bir mesaj yolluyor. Yerine iletilmesi. Mesajın özü: Anadolu'daki Yunan zülmü ve yıkımlarının tazmin ettirilmesi için konferansın dikkatini çekmenizi rica ederim.	
243	31/12-1/1	*İsmet Paşa'ya tel. No. 182*	305
		Salıverilmesi istenenler, İplikçiyan ve Hırant adlı Ermeniler mi? (Bkz. No. 248)	
	1923 Yılı		
244	1 Ocak	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 183*	305
		İlgi: No. 226	
		Adliyemiz için tarafsız ülkelerden danışmanlar çağırılabilir. Hasan beyi dinliyoruz. Görüşümüzü bildireceğiz.	
245	1 Ocak	*İsmet Paşa Hazretlerine tel. No. 195*	306
		Barrère, Temps gazetesinden yakınıyor ve görevinden ayrılabileceğini söylüyormuş.	
246	1 Ocak	*İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 167*	306
		(Ferit Beyin telgrafı:)	
		İmtiyazlı şirketler tartışması sürüyor. Bu şirketlerin hesaplarını tasviyeye davet edilmelerinin uygun olacağı düşünülüyor. Hükümetin takdirine sunuyoruz. (Bkz. No. 255)	

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
247	1 Ocak	*İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 168*	307
		31 Aralık raporudur.	
		Tatildi. Barrère ile mâlî konuları görüştüm. Curzon'dan Musul konusunda mektup aldım.	
248	1 Ocak	*İsmet Paşa'dan Dışişleri Bakanlığına tel. No. 169*	308
		İlgi: No. 243	
		Salıverilmesi istenen Sivaslıyan'lar Uşak'ta imiş.	
249	1 Ocak	*İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 170*	308
		İlgi: No. 231 ve 207	
		(Kayseri'de kurulan) Sinod'un hemen tamamlanması gerekir. (Bkz. No. 259)	
250	1 Ocak	*İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 171*	309
		1 Ocak raporu.	
		Tatildir. Bompard ile mahkemeler işini görüştüm. Kapitülasyonlarda asıl güçlüğü Fransa çıkarıyor.	
251	2 Ocak	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 184*	309
		Kuryeler hemen dönmek istiyorlar, ne dersiniz?	
252	2 Ocak	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 185, 186, 187*	309
		Boğazlardan geçiş serbestliği ve askerden arındırılmış bölge konusunda Fevzi Paşa'nın görüşlerini olduğu gibi sunuyorum. Alındığının bildirilmesi. (Bkz. No. 275)	
253	2 Ocak	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 188*	311
		Savaş zamanında vatandaşlarımızın zararını Yunanlılar da tazmin edecekler mi? (Bkz. No. 263)	
254	2 Ocak	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 189*	311
		İlgi: No. 239	
		Yabancı sermayeli Türk şirketleriyle ilgili görüşünüz yerinde. Yabancı hakemler kabul edilemez.	

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
255	2 Ocak	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 190* ..... İlgi: No. 246 İmtiyazlı şirketler işleri için Hükümetimize başvurabilirler. Ama bunlarla ilgili olarak antlaşmaya hüküm konması kabul edilemez.	312
256	2 Ocak	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 191* ..... İlgi: No. 227 Abdülhamid veresesi konusundaki cevabınız nedir? (Bkz. No. 289)	312
257	2 Ocak	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 192* ..... Fransızlar, Musul işinin doğrudan Türkiye ile İngiltere arasında halledilmesinden yana imişler.	313
258	2 Ocak	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 193* ..... Fransız kaynaklarına göre,Musul işinde İngiliz oyununu bozmak için, Türklerin bir teklifte bulunmaları ve bu işi antlaşma dışında bırakmaları uygun olacak imiş.	313
259	2 Ocak	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 194* ..... İlgi: No. 207, 231, 249 Sinod'un üyeleri tamamlanıyor. Sonucu bildirilecek.	313
260	2 Ocak	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 196* ..... Kamenof'un söylevi şöyle: Lozan Konferansı, Türklerin zaferinin sonucudur. Devletler bu zaferi ortadan kaldıracak bir antlaşma yaptırmak istiyorlar. Boğazlarda Türklerin egemenliğini savunuyoruz. Türkler ise bundan bazı özveride bulunuyorlar. Boğazları yabancı donanmalara açan bir anlaşmayı Soyvetler imzalamayacaklar.	314
261	2 Ocak	*İsmet Paşa'dan Başbakanlığa ve Genelkurmay Başkanlığına. Yazı. No. 89* ..... Boğazlarla ilgili son projeyi ilişikte sunuyorum. Buna İngiliz itirazlarıyla bizim itirazlarımızı da madde madde arzediyorum. Gelişmelerden bilgi verilecektir. (Bkz. No. 275)	315

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
262	3 Ocak	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 197* ..... Fevzi Paşa, Musul'un geri alınması gerektiğini bildiriyor.	317
263	3 Ocak	*İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 174* ..... İlgi: No. 253 Savaş zamanında Türk vatandaşlarının gördükleri zararları tazmin konusunda Yunanlılar için bir madde kabul edildi. Yunanlılar buna çekinceler koyuyorlar. Müttefiklerle bizim ise karşılıklı olarak tazminattan vazgeçmemiz öngörülüyor. (Bkz. No. 274)	317
264	3 Ocak	*İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 175, 176* ..... Gümrük sorunlarıyla ilgili görüşümüzü özetle sunuyorum: İktisadi kapitülasyonların toptan kaldırılmasını istiyoruz. Ondan sonra her devletle ayrı ayrı ticaret anlaşmaları yaparız, Avrupalılar arasındaki anlaşmalar gibi. Yeni gümrük tarifeleri belirlenecektir... Uygun görülüyor mu? (Bkz. No. 272, 285)	318
265	3 Ocak	*İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 177* ..... 2 Ocak raporu: 1. Azınlıklar alt-komisyonunda ilerleme var. 150 kişiyi genel af dışında bıraktırdık. 2. Paris konferansı devam ediyor.İki İngiliz simsarı Musul petrolleri için 50 yıl imtiyaz istiyor. Bize % 12.5 pay teklif ediyorlar. 3. İngiliz İşçi Partisinden iki üye geldi. Konferans kesilirse Türkiye ile geçici bir anlaşma yapılabileceğini söylüyorlar. Proje hazırlamışlar. Reddedeceğim. Ben burada kesin barış yapmak için bulunuyorum. (Bkz. No. 284)	319
266	3 Ocak	*İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 178* ..... 100 bin liraya tezelden ihtiyaç var. (Bkz. No. 200, 210, 217, 271)	320

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
267	3 Ocak	*İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 179*	321
		Kuryeler sırayla gönderilebilir.	
268	4 Ocak	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 198*	321
		Bazı Yahudiler, Filistin mandasının Türk devletine verilmesi için bize başvurdular. Uygun görülmedi.	
269	4 Ocak	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 199*	321
		Telgraflarınızı Köstence kablosuyla çekmek için (voie Constanza) işareti konmasını. (Bkz. No. 218, 287)	
270	4 Ocak	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 200*	322
		1. Mougin ile telgraf işini konuştum.Eastern kablosunda zorlukla karşılaştığımızı, Köstence hattında müttefik komutanlarının bize güçlük ve fazladan masraf çıkardıklarından yakındım ve bunun düzeltilmesini istedim. (Bkz. No. 218, 269, 287)	
		2. Fransa'nın kapitülasyonlar üzerinde ısrarından artık vazgeçmesi gerektiğini anlattım.	
271	4 Ocak	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 201*	323
		İlgi: No. 266	
		100 bin lira mutemed Fuad bey adına gönderiliyor. (Bkz. No. 200, 210, 217)	
272	4 Ocak	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 202*	323
		İlgi: No. 264	
		Gümrük sorunuyla ilgili projeniz uygundur.	
273	4 Ocak	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 203*	324
		İlgi: No. 234	
		Samsun-Sivas demiryolu imtiyazı 1912'de Fransız şirketine verilmişse de sonradan bu imtiyaz geçersiz sayılmıştır. Şirket bunu protesto etmiştir. Chester'e doğu Anadolu demiryolu imtiyazı verilmesi öngörülmüş ise de bu da tamamlanmamıştır. Müzakerelere devam olunacaktır.	

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
274	4 Ocak	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 204*	325
		İlgi: No. 263 Tazminattan vazgeçilmesi işinin açıklığa kavuşturulmasını rica ederim.	
275	4 Ocak	*İsmet Paşa'dan Başbakanlığa yazı. No. 93*	325
		İlgi: No. 252 Boğazlar sorunuyla ilgili açıklayıcı bilgiler arzediyorum. (Bkz. No. 261)	
276	4 Ocak	*İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 180, 181, 182*	328
		3 Ocak raporu: 1. Azınlıklar alt-komisyonunda pek ilerleme olmadı. 2. Maliye işlerinde Fransızlar direniyor ve inat ediyorlar. 3. İngiliz işçi Partisi üyeleri yeniden geldiler ve konferans kesilirse geçici bir anlaşma yapılması için bir proje verdiler. Yetkim dışında olduğunu söyledim. 4. Türk ve İngiliz uzmanları Musul işini görüştüler. İngilizler, Musul'u barış müzakerelerinden ayırmak ve iki devlet arasında halletmek istiyorlar. 5. Anglo-Ottoman şirketi Musul'da 50 yıllık imtiyaz istiyor, bize % 12.5 teklif ediyor. Şimdilik yazılı bir belge vermeyeceğim.	
277	4 Ocak	*İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 183*	329
		İlgi: No. 201 Değiştirilmek üzere yetki belgelerini kurye ile gönderdim.	
278	4 Ocak	*İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 184*	329
		Dört telgrafınızın tekrarını. Üç telgrafınız gelmedi. Örneklerin kurye ile gönderilmesini dilerim.	

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
279	5 Ocak	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 205, 206*	330
		Halifelik bütün İslam dünyasına aittir. Halifenin hukukunu ve yetkilerini belirlemek Türkiye'yi aşar. Bu, bütün İslam dünyasının yetkili delegelerinin işidir. Chotani ile bu konuda sözlü olarak bir ön proje hazırlayabilirsiniz.	
280	5 Ocak	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 207*	331
		Hasan Bey Lozan'a hareket etti. (Bkz. No. 191, 233)	
281	5 Ocak	*İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 185, 186*	332
		4 Ocak raporu:	
		1. Alt-Komisyon, Patrik'in İstanbul'dan çıkarılmasını kabul etmedi.	
		2. Amerikan delegesi ile görüştüm. Kapitülasyonlar, Chester işini konuştuk. Çiçerin'le de görüştüm.	
		3. Mali konularda Fransızlar pek uyumsuz tutum içindedirler.	
		4. İtilâf devletleri bize bir proje hazırlıyorlarmış. Ben de hazırlıyorum.	
		5. Musul için yarın Londra'ya bir adam göndereceğim. Doğrudan Bonar Law ile petrol görüşmesi açacağım. (Bkz. No. 288/4)	
282	5 Ocak	*İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 187, 188, 189*	334
		Boğazlar için devletlerin vermek istedikleri güvencenin en son biçimini sunuyorum. Bu hükmün kabulünde pek sakınca yoktur. Yararı vardır. Bu konudaki kesin görüşlerinin hemen bildirilmesini rica ederim. (Bkz. No. 293)	
283	6 Ocak	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 208*	335
		Bazı mallardan alınan tüketim resimlerini bildiriyorum.	

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
284	6 Ocak	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 209*	336
		İlgi: No. 265	
		İngiliz işçi partisi delegelerine verdiğiniz cevap uygundur.	
285	6 Ocak	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 210, 211, 212, 213, 214*	336
		İlgi: No. 264	
		Bugün İstanbul'dan gelen Amerikan Yüksek Komiserliği görevlisi Bay Berney'e, kapitülasyonların bir zerresini bile kabul edemeyeceğimizi, Musul'un Türkiye'nin ayrılmaz bir parçası olduğunu, gaz işinde açık kapı politikası izlediğimizi anlattım. Lozan'da Amerikan delegeleri bize karşı olumsuz tutumlarını değiştirmezlerse, Amerikan sermayesine gösterdiğimiz kolaylıklara son vereceğimizi bildirdim. Konferans kesilirse nereden saldıracağımızı anlamağa çalıştı. Kaçamak cevap verdim.	
286	6 Ocak	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 215*	337
		Musul'dan alınan istihbaratı sunuyorum.	
287	6 Ocak	*İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 190*	338
		İlgi: No. 269	
		Köstence yoluyla yollanan telgraflar hem geç geliyor, hem çözülemiyor. Telgrafların yine Eastern kablosuyla gönderilmesini rica ederim.	
288	6 Ocak	*İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 191*	338
		5 Ocak raporu:	
		1. Maliye alt-komisyonu kesildi. Biz 1918'e kadarki borçların taksimini istedik, Fransızlar 1914'e kadar kabul ettiler.	
		2. İtalyanlar kapitülasyonlarda direniyorlar.	
		3. İngiliz Müsteşarıyla Musul'u görüştük. Musul şehri dışında toprak vermeyi ve petrolden bize pay teklif ediyor. Musul'u da istedim. "Bizim için Musul vatan meselesi, kendileri için petrol meselesidir".	

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
		4. Londra'ya iki adam gönderdim. İngilizleri petrolde tatmin edip toprağı iade ettirmeğe çalışacaklar. (Bkz. No. 281/5, 339/3)	
289	6 Ocak	*İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 192*	340
		İlgi: No. 256 ve 227 Amerikalı grubun teklifi kabul edilirse Amerika Musul işinde bize yardımcı olabilir imiş. Ama bu bir yardım vaadi değildir.	
290	6 Ocak	*İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 193*	340
		Havacılıkla ilgili cevaplarının tellenmesini arzederim. (Bkz. No. 295)	
291	6 Ocak	*İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 194, 195, 196*	340
		1. İkinci Komisyon toplandı.Kapitülasyonlar konusunda ayrıntılı cevap verdim. Görüşümüzde ısrarlı olduğumuzu belirttim. Başkan, bir anlaşma çaresi aranmasını söyleyerek oturuma son verdi.	
		2. Toplantıdan sonra Amerikan delegesiyle görüştüm. Yasalarımızda islahat yapmak üzere dört-beş yabancı hukukçudan oluşan bir komisyon düşüncesini ileri sürdü. Zaten düşündüğümü, bu konuda resmi hiçbir yükümlülük altına girmeyeceğimi söyledim. (Bkz. No. 294)	
		3. Kapitülasyon sorunu bugün gerçekten sarsılmış gibidir. Bazı yasalarımızın ıslahı için dört-beş yabancı hukukçu çağrılması için şimdiden girişimde bulunursak bu, sorunun çözümüne yetebilir. Görüşlerinin makina başında bildirilmesini rica ederim. (Bkz. No. 294)	
292	7 Ocak	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 216*	343
		İstanbul'da kalacak Rumların bir yıl askerlikten muaf ve mallarını satıp memleketi terketmekte serbest olmaları telkin ediliyor.	
293	7 Ocak	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 217*	343
		Boğazlar konusunda daha sağlam güvence almak gereklidir. (Bkz. No. 282)	

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
294	7 Ocak	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 218 Çok acele* İlgi: No. 291 Yabancı hukukcular çağırılması teklifimiz, hiçbir devlet yükümlülüğü olmaksızın uygundur. (Bkz. No. 297, 300)	344
295	7 Ocak	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 219* ..... İlgi: No. 290 Havacılıkla ilgili teklifi ilke olarak kabul ediyoruz. Orada ayrıntılı biçimde incelenmesi yerinde olur. (Bkz. 317)	344
296	7 Ocak	*İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 197, 198* ..... 6 Ocak raporu: 1. Kapitülasyonlar komisyonu toplandı. Hepsine cevap verdim. Ayrıntılı bir konuşma yaptım. Adli sistemi kesinlikle reddettim. Sorun askıda kaldı. 2. Azınlıklar alt-komisyonunda, askerlik, genel af konuşuldu, ama çözüme bağlanamadı. Müttefikler Ermeni Yurdu, Asuri yurdu, Geldani yurdundan söz ettiler. Rıza Nur toplantıyı terketti. Ermeni işini açtıkları zaman sert davranmamız gerekiyor. 3. Fransız Barrère ile mali konuları görüştüm. Musul'u istiyoruz, fikriniz nedir? dedim. "İngilizler ciddidir ve biz onlarla beraberiz dedi." Kapitülasyonlar konusunda ısrar edeceklerini söylüyor. (Bkz. No. 294, 291, 297, 300)	344
297	7 Ocak	*İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 199* ..... İlgi: No. 294 Yabancı hukuk danışmanları çağırmak konusundaki talimatlarının açıklanıp tekrarlanmasını rica ederim. (Bkz. No. 300)	349
298	7 Ocak	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 220* ..... İngilizler İstanbul depolarındaki silahlarımızı götürmüşler. Şikayette bulunuyoruz. (Bkz. No. 302)	349

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
299	8 Ocak	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 221* ..... İngilizler, Çerkez Ethem ve adamlarını muharip sayarak genel aftan yararlandırmak istiyorlarmış. Nedir?	349
300	8 Ocak	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 222* ..... İlgi: No. 297, 364 Adli kapitülasyonlara hiç değinmeden, özel sözleşme ile yabancı hukuk danışmanları çalıştırabiliriz.	350
301	8 Ocak	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 223, 224* Fransa Hükümeti, Adana demiryolunu Kipert grubuna devretmiş. Bu gurup hattın Osmaniye bölümünde gereken onarımı yapmaktan kaçınıyor. Genelkurmay, bu durumda hatta elkoyabileceğini bildiriyor. Hattın onarımı için Fransızlar katında girişimde bulunulmasını önemle rica ederim. (Bkz. No. 106, 115, 137, 165, 325)	350
302	8 Ocak	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 225* ..... İstanbul'daki İngilizler, sekiz kamyon silahımızı ve deniz motorlarımızın makinalarını alıp götürdüler. Protesto ettik. Bilginize sunarım. (Bkz. No. 298)	351
303	8 Ocak	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 226* ..... Şeyh Mahmud İngilizlere bazı tekliflerde bulunmuş ve teklifler kabul olunmuş.	351
304	8 Ocak	*İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 213* ..... Bir telgrafınız iki defa geldi. Neden?	352
305	8 Ocak	*İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 200* ..... Fransız-İngiliz politikası bir iki gün içinde belli olacakmış.	352
306	8 Ocak	*İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 201* ..... Beş telgrafınızın tezelden postalanmasını rica ederim.	352
307	8 Ocak	*İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 202* ..... 215 sayılı telgrafınızın tekrarını rica.	353

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
308	9 Ocak	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 227*	353
		149 sayılı telgrafınızın tekrarını rica.	
309	9 Ocak	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 228*	353
		Mougin, Fransızların Ruhr'u işgal edeceklerini bildirdi.	
310	9 Ocak	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 229*	353
		Ruslarla ilgili istihbaratı bilgi için sunuyorum.	
311	9 Ocak	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 230*	354
		Yunanistan'da toplam 6353 asker tutsağımız varmış. Sivil tutsaklar ayrıca bildirilecek. (Bkz. No. 109)	
312	9 Ocak	*İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 206*	354
		8 Ocak raporu:	
		Sağlık Alt-Komisyonu toplandı. İstanbul'daki Uluslararası Sağlık meclisi kaldırılıyor. Hac için bir komisyon kuruluyor. Uluslararası ilgili sözleşmeleri kabul ediyoruz. Yeni bir Sağlık komisyonu teklif ediyorlar. Reddedeceğiz.	
313	9 Ocak	*İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 207*	355
		Bir Yunan birliğinin Karaağaç'ı işgal ettiği yolundaki haberin aslı nedir? (Bkz. No. 320, 365)	
314	9 Ocak	*İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 208*	356
		Réunion adası Müslümanlarının gönderdikleri 100 bin frankın alındığı kendilerine duyuruldu. (Bkz. No. 319)	
315	9 Ocak	*İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 209*	356
		Müslümanların da genel affını istiyorlar. 150 kişiyi af dışında bırakacağız. (Bkz. No. 339, 350)	
316	9 Ocak	*İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 216*	356
		Çiçerin ile Karasin gelip, ticaret bürolarına engel olduğumuzdan şikayet ettiler. Bilgi verilmesini rica ederim. (Bkz. No. 326)	

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
317	10 Ocak	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 231* ..... İlgi: No. 295,290 Teklifler tam bilinmeden havacılık konusunda kesin bir şey söylemek imkansız. İşin Delegasyonumuzca incelenmesini rica ederim.	357
318	10 Ocak	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya ve Adnan Beye tel. No. 232* ..... Girit müslümanlarına yapılan zulümler, Hanya'daki tutsaklarımızın aç bırakılması hakkında girişim yapılması.	357
319	10 Ocak	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 233* ..... İlgi: No. 314 100 bin frank için Réunion adası müslümanlarına Gazi M. Kemal teşekkür mektubu göndermiştir.	358
320	10 Ocak	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 234* ..... İlgi: No. 313 Karaağaç'ın işgalinden haberimiz yok. Soruşturuyorum. (Bkz. No. 365)	358
321	10 Ocak	*Başbakan H. Rauf Beyden Fevzi Paşa ve İsmet Paşa'ya Tel. No. 235, 236, 237* ..... Karahan'ın Moskova Büyükelçimize söylediğine göre, Rusya, Boğazları yabancı donanmalara açan bir anlaşmayı imzalamamakta kararlıymış. Böyle bir anlaşmayı kabul etmekle Türkiye hata ediyormuş.	358
322	10 Ocak	*İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 210, 211, 212* ..... 9 Ocak raporu: 1. Azınlıklar komisyonu toplandı. Ermeni Yurdu'na kısaca değinildi.Reddettim. Curzon yumuşak bir konuşma yaptı. Yanlız Hristiyan azınlıkların varlığı kabul ediliyor. Azınlıklar işi elverişli biçimde sona eriyor. Ermeni yurdu da son günlerindedir. Amerikalı hiç karışmadı.	360

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
		2. Sağlık işleri alt-komisyonu toplandı. Afyon Anlaşmasını kabul edeceğiz. İstanbul'da bir Uluslararası Sağlık Komisyonu kurulmasını reddedeceğiz. (Bkz. No. 334)	
		3. Çiçerin ziyaretime geldi. İngiliz yargıclar cağıracağımızı duymuş. Türkive'de vanlız Türk vargıclar olacağını bildirdim.	
323	10 Ocak	*İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 214,215 acele*	362
		Patrik'in İstanbul'dan çıkarılması teklifinden vazgeçtik. Patrik'in siyasi ve idari yetkileri olmayacak yanlız ruhani yetkileri olacak. Patrik tartışması sona erdi.	
324	10 Ocak	*İsmet Paşa'dan Gazi Mustafa Kemal Paşa'ya tel. No. 217*	366
		Sunnisi için Garroni'yle görüştüm. Hükümetinden soracağını söyledi. Bilgi alınca arzedeceğim.	
325	11 Ocak	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya, Adnan Beye ve Paris Mümessilliğine tel. No. 238, 239.*	366
		İlgi: No. 301	
		Adana demiryolunu işletmeyi üstelenen Fransız Şirketi, demiryolunu onarmaktan kaçınıyor. On günlük süre tanındı. Milli savunma nedeniyle onarım geciktirilemez. On günlük mühlet sonunda demiryoluna el koyacağız. İlgililere duyurunuz. (Bkz. No. 448)	
326	11 Ocak	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 240, 241, 243, 244, 245.*	367
		1. Aralof, Lozan'da Fransa'ya güvendiniz, ama yanıldınız; tek dostunuz Rusya'dır, dedi. Türkiye'deki Rus dış ticaret temsilcilikleri ve İzmir Konsolosluğu konusundaki tutumumuzdan şikayet etti. Gereken cevaplar verildi. (Bkz. No. 316)	
		2. Bir tek Rus vatandaşı bulunmayan Doğu Bayazit'taki Rus konsolosluğunun kaldırılmasını istedik. Oradaki Rus konsolos, karakolumuza girip adam	

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
		çıkarmaya varacak derecede içişlerimize burnunu sokuyor. D. Bayazit Konsolosluğunun kapatılması için Çiçerin nezdinde girişimde bulunmanızı rica ederim. (Bkz. No. 356)	
327	11 Ocak	*İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 218, 219* ..... 1. İsveç heyetiyle bir görüşme yaptık. Müttefiklerle Türkiye arasındaki barış görüşmelerine tarafsız ülkelerin katılmalarını kabul etmediğimizi, ama tarafsızlarla ayrı anlaşmalar yapıp ilişki kuracağımızı, İsveç'le de Lozan'da bir İkamet ve Konsolosluk Sözleşmesi müzakere edebileceğimizi bildirdik. 2. Tarafsız ülkelerle bu tür anlaşmalar yapmamıza yetki verilmesini rica ederim. (Bkz. No. 351)	368
328	11 Ocak	*İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 220* ..... 10 Ocak raporu: 1. Mübadele ve Tutsaklar komisyonu toplandı. Ayrı telgrafla bildirildi. 2. İtalyan delegasyonuna ziyafet verdim. Patrik işine değindiler. Kapitülasyonları tek sorun sayıyorlar.	369
329	12 Ocak	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 246* ..... Mübadil Rumlar, İtalyan vatandaşlığına vs. geçip tekrar geri dönmeğe kalkışabilirler. Şimdiden önlem düşünmek gerek.	370
330	12 Ocak	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya yazı.* ..... 1. İstanbul Hükümetince atanmış dışardaki hariciye memurlarının maaşları ve ödenekleri kesilmiştir. 2. Elçilik ve Konsoloslukların eşyalarını ve arşivleri korumak için en küçük görevlilerden birer kişi bırakıldı. Bunların maaş ve ödenekleri gönderilecek. 3. Hiçbir yerde işgüder bırakılmış değildir. (Bkz. No. 209, 231, 335)	370

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
331	12 Ocak	*İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 221*	371
		Bize geçen Elçilik ve konslolosluklarda bıraktığımız katiplere avans vermem için adıma 20 bin İsviçre frangı gönderilmesini rica ederim. (Bkz. No. 335 ve 330)	
332	12 Ocak	*İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 222, 223*	371
		11 Ocak raporu:	
		1. Mübadele ve azınlıklar alt-komisyonu toplandı. Esirlerin toptan değişimi kararlaştırıldı. 150 kişi genel af dışında bırakılacak, bunların listesinin şimdiden hazırlanmasını rica ederim.	
		2. Kapitülasyonlar için bir özel toplantı yaptık. En son direnenler İtalyanlar kaldı.	
		3. Hasan Bey geldi. Haberler getirdi.	
333	12/13 Ocak	*İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 224*	374
		Bizdeki Yunan esirlerinin listesini vermeden önce Yunanistan'daki esirlerimizin listesini almak gerekir.	
334	13 Ocak	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 248*	374
		İlgi: 312,322	
		Afyon anlaşmasını kabulde bir sakınca yoktur.	
335	13 Ocak	*Başbakan ve Dışişleri Bakan Vekili Hüseyin Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 249*	374
		İlgi: 330 ve 331	
		İstanbul Hükümetince yapılmış atamaları tanımıyoruz.	
336	13 Ocak	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 250, 251*	375
		Yunanlılar Trakya'da Mudanya anlaşmasını çiğnemeğe başladılar. İtilaf devletleri buna seyirci kalıyorlar ve hatta onlar da Mütarekeyi çiğniyorlar. Gerekenlerin dikkatlerinin çekilmesini rica ederim. (Bkz. No. 394)	

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
Ek	10 Ocak	*Refet Paşa'dan Başbakanlığa tel. Zata Mahsus Gayet Aceledir. Hemen çekilecektir.*	376
		Sınırların General Harrington'a bildirilmesi. Mudanya anlaşmasına göre, Meriç'in batı kıyılarında İtilaf birlikleri bulunması gerekir. Oysa, Yunanlılar buraları işgal etmişlerdir ve anlaşmayı çiğnemektedirler.Kimi Yunan askerleri İngiliz üniforması giymektedirler. Olay çıkabilir. Müttefikler, Yunanlıları Meriç'in batı kıyısından hemen uzaklaştırmalıdırlar. (Bkz. No. 313, 320, 365)	
337	13 Ocak	*Mustafa Kemal Paşa'dan İsmet Paşa'ya tel. No. 252*	378
		Çerkez Ethem'in Lozan'da delegelerimize suikast yapması ihtimali varmış. (Bkz. No. 17)	
338	13 Ocak	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 253*	379
		Maden nizamnamesi değiştiriliyor. Van ve Bitlis yöresinde petrol imtiyazının yeniden belirlenmesi gerek, imtiyaz sahibinin büyük şirketlerle ilgisi nedir?	
339	13 Ocak	*İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 225*	379
		12 Ocak raporu:	
		1. Mübadele alt-komisyonu bazı güçlükleri çözmeğe çalıştı. Genel af işi. (Bkz. No. 350)	
		2. Fransız maliye uzmanlarıyla görüşme yaptım.	
		3. Londra'ya giden heyetimiz geri döndü. (Bkz. No. 288/3).	
		4. Curzon, Musul meselesini Londra'da halletmeğe çalışmama hayret ettiğini yazdı. Cevap verdim.	
340	14 Ocak	*Mustafa Kemal Paşa'dan İsmet Paşa'ya tel. No. 247*	381
		Mektubunu aldım. Özledim. Mutlu günlerde görüşeceğiz. Teftişe çıkıyorum. Beni aydınlat.	
341	14 Ocak	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 254*	382
		Binbaşı Atıf'ın aldığı at ne olmus?	

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
342	14 Ocak	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 255*	382
		Alman politikanızı gizlice incelemek üzere Cevad Beyi görevlendirdik.	
343	14 Ocak	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 256*	382
		Eski Bern Elçisi Fuad Selim beyden ilerde de yararlanmayı düşünüyoruz. Görüşünüz nedir? (Bkz. No. 363)	
344	14 Ocak	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 257*	383
		İngilizlerin Yunanlıları savaşa teşvik ettikleri yolunda duyumlar var.	
345	14 Ocak	*İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 226*	383
		13 Aralık raporu:	
		1. Maliye Komisyonu toplandı. İlerleme olmadı. Curzon bu alanda azami zorluk çıkarıp Musul konusunda bizi dize getirme düşüncesindedir.	
		2. Musul işinin burada değil, ilerde çözümlenmesi düşüncesi yaygınlaşıyor.	
346	14 Ocak	*İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 227, 228*	384
		14 Ocak raporudur.	
		1. Bompard ile mali sorunları görüştük. Bize tamirat ödetmek istiyorlar. Kesinlikle reddediyoruz.	
		2. Amerikan delegesine şimdiden bir ticaret anlaşması imzalayabileceğimizi bildirdim. Hükümetine soracak.	
		3. İngilizler bize karşı yine sertleşiyorlar. Amaçları bizi yıldırmak ve Musul'dan vazgeçirmek. Barış Musul üzerine toplanıyor. Fransızlar da Ferid Beye karşı cephe aldılar ve saldırıya giriştiler.	
347	15 Ocak	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 258*	386
		Adnan Bey ile görüşen İngiliz Yüksek Komiseri Musul üzerinde ısrar edeceklerini ve bu sorunun barış antlaşmasından ayrı olarak çözülebileceğini söylemiştir.	

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
348	15 Ocak	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 259* ..... Kapitülasyonlar konusunda İtalyanların direnmemeleri gerekirdi. Ouchy (Uşi) antlaşmasında bu öngörülüyordu.	387
349	15 Ocak	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 260* ..... Yunanistan ile ne zaman esir değişimi başlayacak?	387
350	15 Ocak	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 261* ..... Bir miktar kişi dışında genel affı kabul edeceğiz.	387
351	15 Ocak	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 262* ..... İsveç ile oturma ve konsolosluk anlaşması yapmanız için yetki belgesi gönderiliyor. Öteki yetki belgesi de gönderildi. (Bkz. No. 327)	388
352	15 Ocak	*Reşit Safvet Beyden Dışişleri Bakanlığına tel. No. 229* ..... İki telgraf alınmadı. Bir telgrafın tekrarı mercudur. (Bkz. No. 360)	388
353	15 Ocak	*İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 230,231* ..... Lozan'da bulunan Asuri ve Geldani heyeti başkanı Aga Petros bana geldi. Hakkari yöresinde toprak istiyor. Karşılığında Musul işinde bize yardım edecekmiş. Kendisini Ankara'ya yollamak istiyorum. Yararı olur mu? Kendisini Lozan'dan uzaklaştırmak arzusundayım. (Bkz. No. 368)	388
354	15 Ocak	*İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 232,233* ..... 15 Ocak raporu: Maliye ve Kapitülasyonlar alt-komisyonları çalıştı. Amerikan delegesiyle konuştum. Curzon, adli sistemden, kapitülasyonlardan vazgeçmeyeceklerini söyledi. Londra'ya gidecek, parlamentoya bilgi verecek, ömründe İsmet Paşa kadar inatçı ve aksi adam görmediğini söyleyecek imiş.	389

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
355	16 Ocak	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 263 Zata Mahsus. Çok gizli* ..... Gazi Paşa ile birlikte hükümet, konferanstaki personeli görüştü. Katip Suad Sedat'ın geri gönderilmesi gerekir. Haim Naum efendi İngiltere'ye gönderilmek üzere dört ay için 5000 lira aldı. Cavit Bey Düyun'u Umumiye idaresinden para almıştır ve onların çıkarlarını koruyacaktır. Onun Lozan'da bulunması ve İngilizlerce size rakip gibi gösterilmesi üzücüdür. (Bkz. No. 15, 492)	391
356	16 Ocak	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya ve Muhtar Beye tel. No. 264, 265, 266* ..... Aralof bana geldi. İngilizlerin Gelibolu yarımadasında kanal açtıklarını söyledi. Haberimiz yok dedim.Sonra Çiçerin'in Lozan Konferansına Boğazlar konusunda bir protesto mektubu gönderdiğini anlattı. Boğazların görüşülmesine Ruslar katılamıyorlar diye yakındı. Gereken cevabı verdim. Sonra Rus dış ticaret temsilcilikleri ve D. Bayazıt konsolosluğu konusunda dört saatlik sıkıcı bir görüşme yaptık. Bayazıt Rus konsolosunun geri çekilmesi için girişimde bulunmanızı rica ederim. (Bkz. No. 327, 400, 401)	393
357	16 Ocak	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 268* ..... Teklif ettiğiniz kişiler kabul edildi.	394
358	16 Ocak	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 269* ..... İlgi: No. 346 (Fransızların Ferid Beye saldırıları konusunda) Mougin'in dikkatini çektim.	394
359	16 Ocak	*İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 234* ..... Esirlerin değişimi anlaşması dört güne kadar imza edilecek. Sonra, iki hafta içinde Türk esirleri teslim edilecek. Arkasından ayni miktar Yunan esiri gönderilecek. Gereken önlemlerin şimdiden alınması.	395

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
360	17 Ocak	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 270* ..... İlgi: No. 351 Anılan telgraflar çekilmiş ve tekrarlanıyor.	395
361	17 Ocak	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 272, 273* ..... Anadolu'daki Türk ortodokslar Patrikhaneden ayrılmışlar ve örgütlenmişlerdir. Tanınmaları için Adalet Bakanlığına başvurmuşlardır. (Bkz. No. 393)	396
362	17 Ocak	*İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 235* ..... Mübadele alt-komisyonu toplantılarını sürdürüyor. Maliye ve Gümrük görüşmeleri devam etti. İtalyanlar adli kapitülasyonlar yüzünden, Fransızlar da malı sorunlardan Konferansın kesilebileceğini söylüyorlar. Adli sistemi kabul edemeyeceğimizi yeniden belirttim. Curzon'un katibi Musul işini Lahey Adalet divanına götürme fikrini telkin etti.	396
363	17 Ocak	*İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 236* ..... İlgi: No. 343 Eski Bern Sefiri Fuat Bey, çekilip Mısır'a gitmiş.	397
364	18 Ocak	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 274* ..... Adli danışmanlarla ilgili girişimlerden olumlu sonuç alındı mı?	398
365	18 Ocak	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 275* ..... Yunanlılar Karaağaç'ı işgal etmişlerdir. (Bkz. No. 320)	398
366	18 Ocak	*Mustafa Kemal Paşa'dan İsmet Paşa'ya tel. No. 276* ..... Orduvu teftis etmektevim. Bilgi. Sevgi.	399
367	18 Ocak	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 277* ..... Esir değişimi komisyonu nerede toplanacak?	399

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
368	18 Ocak	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 278*	399
		İlgi: No. 353	
		Asuri ve Geldanileri Türkiye'ye yerleştiremeyiz. Ama Aga Petros Ankara'ya gönderilebilir.	
369	18 Ocak	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 279*	400
		Macar subayı Roçkay Ankara'ya geldi.	
370	18 Ocak	*İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 237*	400
		Mübadele alt-komisyonunda ilerleme var. Amiral Bristol benimle kapitülasyonları görüştü.	
371	19 Ocak	*Başbakan H. Rauf Beyden Fevzi ve İsmet Paşalara Tel. Genelge. No. 280*	400
		Yunanlıların Batı Trakya'ya asker yığmaları üzerine Müttefiklere bir nota verildi ve Mudanya anlaşmasına uyulması istendi. Yoksa anlaşmaya uyulmadığı hükmüne varacağımız bildirildi.	
372	19 Ocak	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 281*	402
		Maliye Bakanı, Fuad Beyin geri gönderilmesini istiyor.	
373	19 Ocak	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 282*	402
		Sorduğunuz yazımızın konusu neydi?	
374	19 Ocak	*İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 238, 239, 240, 241*	403
		Gümrükler konusunda varılan sonucu özetle arzediyorum: (Ayrıntılı bilgiler): Üç yıl süreyle, bugünkü tarifemizi bir ara tablo ile saptamış oluyoruz. Ençok kayrılan ülke oluyoruz. Görüşlerinin bildirilmesini rica ederim.	
375	19 Ocak	*İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 242*	405
		18 Ocak raporu:	
		Mübadele alt-komisyonu çalıştı. Çiçerin ile görüştüm. Karamsar bir hava var. Müttefikler bize evet veya hayır dedirtecek bir proje hazırlıyorlar. Büyük bir meydan savaşı vermek istiyorlar. İş, sınır meselesidir. (Bkz. No. 382)	

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
376	19 Ocak	*İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 246* ..... 205 sayılı telinizin tekrarı müsterhamdır.	405
377	20 Ocak	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 283* ..... Tutsaklar arasında Monos adlı Ermeni yoktur.	406
378	20 Ocak	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 284* ..... Kızılhaç temsilcileri Türkiye'deki Yunan esir karargâhlarını görebilecekler. Yunanistan'daki esir kampları da teftiş edilebilmeli.	406
379	20 Ocak	*Başbakan H. Rauf Beyden Adnan Beye, Paris Mümessilliğine ve İsmet Paşa'ya tel. No. 285* ..... Yönetmeliğe uymayan Elâziz (Elazığ) Fransız okulunun yeniden açılmasına izin verilmedi.	406
380	20 Ocak	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet ve Fevzi Paşalara tel. No. 286* ..... Çanakkale jandarma, polis ve memurları 25 Ocak'ta esir alınacaklarmış.	407
381	20 Ocak	*Başbakan H. Rauf Beyden Fevzi Paşa'ya tel. No. 287 Makina başında. Bir dakika geciktirilmeyecektir.* ..... İsmet Paşa'dan alınan telin Gazi'ye iletilmesini dilerim: İngiliz havacılarının serbest bırakılmaları konusunda kararınız nedir? Mübadele alt-Komisyonu çalışıyor. Çiçerin'le görüştüm.	407
382	20 Ocak	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 287* ..... İlgi: No. 375 Sinirlerimiz sağlam, kararlarımız kesindir.	408
383	20 Ocak	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 288, 289, 290* ..... Türkiye'deki Yunan esirleri Kırşehir ve Kayseri'dedir. Başka yerlerde 114 rehine de vardır. Bunları mübadele etmek için İzmir, İzmit ve Mudanya'yı kabul ediyoruz. Esir değişiminin nasıl yapılacağı hakkında ek bilgi bekliyoruz. (Bkz. No. 420)	408

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
384	20 Ocak	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 291*	409
		Alınan istihbaratlara göre, İngilizler, İstanbul'dan silah ve cephaneleri alıp Yunanlılara götürüyorlar. Kendilerine emanet edilmiş silahlarımızı alıp götürmelerini protesto ediyoruz. (Bkz. No. 408)	
385	20 Ocak	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 292*	410
		Numan Rifat Bey, Paris mümessilliği İkinci Katipliğine atandı.	
386	20 Ocak	*İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 243, 244, 245*	410
		19 Ocak raporu:	
		1. Mübadele Alt-Komisyonu toplandı.Yunanistan'da mübadele dışı bırakılacak Türklerin bölgesi ve mübadillerin emlâkı konusunda anlaşma sağlanamadı.	
		2. Esirler ve Mezarlıklar alt-komisyonunda, Gelibolu yarım adasında İtilaf asker mezarlıklarının mülkiyetini de istediler. Kabul etmedik.	
		3. Curzon, Musul işinin aramızda çözülemeyeceğini, komisyona götürüleceğini bildirdi. Gereken cevabı vereceğim.	
387	20 Ocak	*İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 247*	412
		İstanbul'da moratoryum ilân edileceği haberi çıktı. Bunun barışa kadar ertelenmesi uygun olur. (Bkz. No. 398)	
388	20 Ocak	*İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 248*	413
		Yunanistan'a götürülen sivil tutsakların tam ve doğru listesinin hazırlatılması. (Bkz. No. 397)	
389	20 Ocak	*İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 249*	413
		Türkiye'ye 200.000 hane göçmen kabul edilebileceği yolundaki bilgi, Yunanlıların eline nasıl geçmiştir? (Bkz. No. 413)	
390	20 Ocak	*İsmet Paşa'dan Mustafa Kemal Paşa'ya tel. No. 250*	414
		(Annenizin ölümü dolayısiyle) Başsağlığı dileklerimizi sunarız.	

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
391	20 Ocak	*İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 251*	414
		Tarafsız ülkelerle İkamet ve Konsolosluk anlaşmaları imzayalabilmem için yetki belgeleri gönderilmesi uygun olur.	
392	20 Ocak	*İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 252*	414
		Genel afla ilgili hükümler Antlaşmaya ek bir beyannamede yer alacak. 150 kişinin af dışında bırakıldığı ek bir protokolde belirtilebilir. (Bkz. No. 412)	
393	20 Ocak	*İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 253*	415
		Türk ortodoks kilisesi nizamnamesinin şu sırada onaylanması uygun olmaz. (Bkz. No. 361)	
394	20 Ocak	*İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 256*	415
		İlgi: No. 336	
		(Yunanlıların Trakya'da, Mudanya anlaşmasını çiğnemesi hakkında) Verdiğimiz notaya karşılık İngilizlerden cevap alındı. Bu hareketin barışı bozmayı amaçlamadığı söyleniyor. Bizim tutumumuzdan da şikayet olunuyor ve Çanakkale yakınında tutuklanmış İngiliz havacılarının serbest bırakılmaları isteniyor.	
395	21 Ocak	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 293*	416
		Yeni bir şehir (Ankara) kurulmasıyla ilgili telgrafınız dikkate alındı. Bayındırlık Bakanlığına bu konuda başvurular var. İsviçreli Profesör Maximilian'a da başvurulabilir.	
396	21 Ocak	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya, Roma ve Paris mümessilliklerine tel. No. 294*	417
		Selânik'ten Batı Trakya'ya asker kaydırılıyor. Yunanlılarla Sırplar arasında bir anlaşma mı var? (Bkz. No. 440)	

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
397	21 Ocak	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 296, 297*	417
		Yunanistan'da 10.742 esirimiz var. Trakya'dan alınıp götürülen siviller bunun dışında. Anadolu'daki Yunan esirleri İzmir'e doğru yola çıkarılıyor. (Bkz. No. 367, 383, 420, 423)	
398	21 Ocak	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 298*	418
		İlgi: No. 387 Sırf İstanbul'daki Müslüman emlâkinin satışını önlemek için moratoryom ilanı sakıncalı olur mu? (Bkz. No. 439)	
399	21 Ocak	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 299*	418
		İlgi: No. 374 Gümrük tarifelerinin bazıları kalmalı. Bazıları için bir ara tablo benimsenebilir. Ama bu da 10 kat arttırılmalı.	
400	21 Ocak	*İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 254*	419
		1. Mübadele alt-komisyonunda Yunanlıların zaptetmiş oldukları müslüman emlâkiyle uğraşıyoruz. 2. Fransızlar, Ankara Antlaşmasındaki sınırı barış antlaşmasına koydurmak istiyorlar. 3. Çiçerin'le görüştüm. Bayazit konsolosu geri çağrılmış. Ankara'da ticaret mümessilliği bulundurmaları gerekliymiş. Bilgi isterim. (Bkz. No. 401)	
401	22 Ocak	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 300, 301, 302*	419
		İlgi: No. 400/3, 356 Bayazit'teki Rus konsolosu zararlı işler yapıyor. Bu konsolosluğun kapatılmasını isteyeceğiz. Önce konsolosun geri çekilmesini istedik. İzmir'de hiçbir yabancı konsolosluk kabul etmiyoruz. Eski konsolosları da tanımadık. Ama yine de İzmir'de Rus konsolosu kabul edebiliriz. Halen müzakere edilmekte olan Ticaret Antlaşmasıyla hükme bağlanmadıkça Rus Ticaret Mümessillikleri kabul edilmez. (Bkz. No. 433)	

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
402	22 Ocak	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 303*	420
		Telgrafınız alındı ve anlaşıldı.	
403	22 Ocak	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 304*	421
		Poincaré'nin barış konusunda etkili olabileceğini söylemiştim. Şimdi kendisinden sözlü bir mesaj geldi. Fransa'nın barış istediğini, ama bizim anlayışlı davranmadığımızı vs. söylüyor.	
404	22 Ocak	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 305, 306, 307. Şahsi*	421
		Ferit Bey olayı üzerine Mougin'in dikkatini çekmiştim. Bugün Poincaré'nin cevabını getirdi: Ferit Bey, önce varılan uyuşmaları yok saymış, herkesi kırmış ve bunun üzerine üç ülke delegeleri kendisiyle ilişkileri kesmişler imiş. Bu durumda Ferit Bey, Paris'te görev yapamaz düşüncesindeyim. (Bkz. No. 425, 346, 358, 486)	
405	22 Ocak	*Başbakan H. Rauf Beyden, İsmet ve Fevzi Paşalara tel. No. 308*	423
		Rus ordusunun ıslahı için Fransa'dan bir askeri heyet istenmiş. Fransa bunu kabul etmemiş.	
406	22 Ocak	*İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 255. Acele*	424
		21 Ocak raporu:	
		1. Savaş'ta zarar görenler için bizden 15 milyon altın lira isteyeceklermiş.	
		2. Musul komisyonda görüşülecek. Curzon, sonunda hakeme gitmeyi önerecek gibi. Ben plebisit önereceğim. (Bkz. No. 411)	
		3. Mübadele işinde askıda birkaç konu var. Yarın sonuçlandırmaya çalışacağız. (Bkz. No. 407)	
407	22 Ocak	*İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 258, 259*	424
		22 Ocak raporu:	
		Mübadele alt komisyonu toplandı. İslâm emlâki işi Yunanlılarca kabul edilmediğinden bütün sorun askıda kaldı. Mezarlıklar işi de askıda. İtalyan	

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
		vatandaşları işini çözmeye çalışıyoruz. Yarın güney sınırlarımız söz konusu edilecek. Biz, Ankara Anlaşmasını geçerli sayarak bütün gücümüzü Musul'a çevireceğiz. (Bkz. No. 416)	
408	23 Ocak	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet ve Fevzi Paşalara, Paris, Roma, Moskova, Tiflis, Bakü ve Batum Mümessilliklerine Genelge tel. No. 309*	425
		İngilizler, Haliç'teki gambotlarımızın makinalarını ve silahlarımızı aldılar. Protesto ettik. Cevap istedik. (Bkz. No. 384)	
409	23 Ocak	*Başbakan H. Rauf Beyden Adnan Beye ve İsmet Paşa'ya tel. Gayet Acele. No. 310*	426
		Eski Bükreş Elçiliği kasasında gümüş takımlarla kristaller varmış. Açılabilmesi için Köstence Konsolosu Enver Beyde bulunan anahtarın Bükreş'e göndertilmesi. (Bkz. No. 410, 507)	
410	23 Ocak	*Başbakan H. Rauf Beyden Adnan Beye ve İsmet Paşa'ya tel. No. 311*	426
		Köstence Konsolosluğumuz boşaltılmış. Eşyalar için yeni bir bina bulunamamış. Eski binada üç oda ayrılması için Romanya mümessilinin dikkatinin çekilmesi. (Bkz. 507)	
411	23 Ocak	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 312*	427
		İlgi: No. 406/2	
		(Musul için) Plebisit isterken, işgal kuvvetlerinin ve hükümetin oradan sonra halkoylaması yapılmasını da istemek gerekir. (Bkz. No. 445)	
412	23 Ocak	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 313,314*	427
		İlgi: No. 392	
		Genel af hükümlerinin bir protokolde yer alması uygundur. Af, adi suçları kapsamamalı.	

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
413	23 Ocak	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 316*	428
		İlgi: No. 389 Batı Anadolu'ya yerleştirilebilecek göçmenler konusundaki bilgiler Ankara'dan sızmamıştır. Boş yerlerin bir bölümüne yerli göçmenler yerleştirildi. Halen göçmen yerleştirilebilecek boş 100.000 hane bile yoktur.	
414	23 Ocak	*İsmet Paşa'dan Mustafa Kemal Paşa'ya tel. No. 362*	428
		Son derece bunalımlı bir gün geçirdik. Musul için savaş günü. Çok yorgunum. Üç gün uyumadım. Musul'u düşündüm. "Benim Güzel Gazi Şefim beni bu kadar imtihana niçin feda ettin?" İngiliz'i Musul yüzünden barışı tehdid eden diye gösterdik. Dehşetli propaganda ve mücadele (var).	
415	24 Ocak	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 315*	429
		Zaglul paşa ve diğer tutuklu yurtseverlerin de genel aftan yararlandırılmaları gerekir.	
416	24 Ocak	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 317*	429
		İlgi: No. 407 İtalyan vatandaşlığına geçmeleri istenen bin kişi kimlerdir?	
417	24 Ocak	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet ve Fevzi Paşalara tel. No. 318*	430
		Fransızlar, Rusların Besarabya'ya saldıracaklarını sanıyorlar.	
418	24 Ocak	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 319*	430
		İlgi: No. 419 Ankara Anlaşması gereğince, Fransa'nın Musul meselesinde bize arka çıkması gerekirken bunu yapmamış olmasına Mougin'in önemle dikkatini çektim.	

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
419	24 Ocak	*İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 260, 261*	431
		23 Ocak raporu:	
		1. Güney sınırlarımız görüşüldü. Fransızlar, Suriye sınırının halledilmiş olduğunu söylediler. Sesimi çıkarmadım. Musul konusunda büyük çarpışma oldu. Benim uzun konuşmama Curzon cevap verdi ve işi Milletler Cemiyetine yollamayı önerdi ve plebisitten yan çizdi. Musul'un geri verilmesinde ısrar ettim. Durum ciddidir.	
		2. Ruslar, Boğazlar anlaşmasını imzalayacaklarmış.	
420	24 Ocak	*İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 263.*	433
		İlgi: No. 383, 397	
		Önce Yunanistan'daki rehinelerimiz teslim edilecek,sonra elimizdeki rehineler geri gönderilecek. (Bkz. No. 423)	
421	24 Ocak	*İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 264*	434
		Kızılhaç, esirleri teftişten vazgeçti.	
422	24 Ocak	*İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 265, 266, 267, 268*	434
		Dün Musul sorunu görüşülürken Curzon, Türkiye'nin Milletler Cemiyetine üye olmamasına rağmen orada kendi görüşünü savunabileceğini anlattı. Türklerin Musul'a yürüme tehdidine karşı da Milletler Cemiyetine başvuracağını ve zorlama tedbirlerini harekete geçirebileceğini söyledi. Hazırlıklı olmamız gerekir. Hükümetin görüşü nedir?	
423	24 Ocak	*İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 269*	436
		Esirler Komisyonu İzmir'de toplanacak (Bkz. No. 367, 383, 397, 420)	
424	24 Ocak	*İsmet Paşa'dan Mustafa Kemal Paşa'ya tel. No. 270*	436
		Çiçerin, başsağlığı diliyor. İşbirliği yaparsak Boğazları savaş gemilerine kaparız diyor. Cevabınızı kendisine ileteceğim.	

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
425	25 Ocak	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 320 Zata Mahsus.* İlgi: No. 404 Gazi ve Hükümet de Ferid Beyin Paris Mümessilliğinden alınması gerektiği görüşündedirler.İstifa etsin. Hüseyin Ragıp Bey şimdilik mümessillik işlerini yürütsün. (Bkz. No. 486)	437
426	25 Ocak	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 321 Zata mahsus* Çester (Chester) Projesinin Bayındırlık Bakanlığınca görüşülmesi bitti. Meclis'e götürme zamanı mıdır? (Bkz. No. 438)	437
427	25 Ocak	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya ve Adnan Beye tel. No. 322* ..... İki Yunan tümeni Batı Trakya'ya hareket emri almış. İngilizler pek çok silah ve cephaneyi Dedeağaç'a göndermişler. İngilizler İstanbul'da seferberlik hazırlığında.	438
428	25 Ocak	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 323* ..... Yunanlıların elindeki sivil esirlerimiz onların iddia ettikleri gibi 3000 değil, 10.742'dir. (Tam liste veriliyor). (Bkz. No. 436)	438
429	25 Ocak	*Gazi Mustafa Kemal Paşa'dan İsmet Paşa'ya tel. No. 324* ..... Bassağlığı dileklerinize teşekkür ederim. (Bkz. No. 390)	439
430	25 Ocak	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya ve Adnan Beye. Tel. No. 325* ..... Korfu'daki 900 sivil esirimiz çok zor durumdadırlar ve telef oluyorlar. Durumlarının düzeltilmesini rica ederim.	439
431	25 Ocak	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 326* ..... Curzon'un Kürt mebusları konusundaki sözleri tepkiyle karşılandı. Barrère, Roma'ya döndü mü?	440

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
432	25 Ocak	*İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 271,272*	441
		24 Ocak raporu:	
		Nüfus Mübadelesi anlaşması kabul olundu. Bir iki güne kadar imzalanacak. Mezarlıklar işinde pürüzler var. Curzon'un Musul için Milletler Cemiyetine başvurduğu söyleniyor. Garroni ve Çiçerin ile ayrı ayrı görüştüm. D. Bayazıt'taki Rus konsolosu değişecek, ama konsolosluğu kaldırmayı pek istemiyorlar. Çiçerin'den Ankara'daki temsilcilerini (Aralof'u) değiştirmelerini istedim. (Bkz. No. 441)	
433	25 Ocak	*İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 273*	442
		Çiçerin'den 22 Ocak günlü bir mektup aldım. Türkiye'deki Rus ticaret mümessillikleri ve Rus konsoloslukları konusunda şikayetler ileri sürüyor. Aydınlatılmamı rica ederim. (Bkz. No. 401, 441)	
434	25 Ocak	*İsmet Paşa'dan Dışişleri Bakanlığı'na tel. No. 274*	443
		(Rıza Nur'dan Sağlık Bakanlığına).	
		İstanbul'daki karantina kadrosunun kesinleştirilmesini dönüşüme erteleyeniz.	
435	26 Ocak	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 327*	443
		272 sayılı telgrafın tekrarı mercudur.	
436	26 Ocak	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 328*	443
		Batı Cephesinde 22099 Yunan esiri var. Bunların 17656'sı yedi günde, geri kalanı sekiz günde İzmir'de hazır bulundurulacak. Mudanya'ya götürülecek esirlerin sayısı ayrıca bildirilecek.	
437	26 Ocak	*İsmet Haşa'dan Başbakanlığa tel. No. 275, 276, 277*.....	444
		25 Aralık raporu:	
		1. Mezarlıklar, vatandaşlık işleri görüşüldü.	
		2. Maliye teklifleri alındı. Şartlar ağırlaştırılmış.	
		3. Müttefiklerin bir barış projesi verecekleri açıklandı. Curzon, Musul için Milletler Cemiyetine başvurdu.	

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
		4. Bompard, İskenderun'daki Fransız zulümleriyle ilgili gazete yayınlarının durdurulmasını istedi. Fransızlar, İngilizlerden daha çok aleyhimize döndüler.	
		5. Japon delegesi, Musul'un Milletler Cemiyetine götürülmesini ve geçici bir adli sistem kabul edilmesini salık veriyor.	
		6. Kısacası: Askıda beş temel sorun var. Bizim aleyhimize bir genel proje verecekler. Bir iki gün bekleyip Lozan'dan ayrılacaklar ve böylece Konferansa ara verilmiş olacak. Musul'u Milletler Cemiyetine havale etmek tehlikelidir. Hükümetin görüşü nedir?	
438	26 Ocak	*İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 278 Zata Mahsus* ..	446
		İlgi: No. 426	
		Chester'i Fransızlara tercih etmek uygun olur.	
439	26 Ocak	*İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 279*	446
		İlgi: No. 398 Yalnız İslâm emlâki için sınırlı bir moratoryom sakıncalı değildir.	
440	26 Ocak	*İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 280*	446
		İlgi: No. 396	
		Sırplar, Yunanlılara yardım etmezler, ama karşı da çıkmazlar.	
441	27 Ocak	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 329*	447
		İlgi: No. 432	
		Barış Antlaşmasının imzalanmasına kadar İstanbul'da Rus Başkonsolosluğu açılması uygun değildir.	
442	27 Ocak	*İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 281*	447
		26 Ocak raporu:	
		1. Fransızlar verdikleri yeni projelerinde yeniden ağır şartlar ileri sürdüler. Bize her fenalığı yapmağa çalışıyorlar. Mougin'e duyuralım.	

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
		2. Bize bir proje verecekler, sonra Curzon İngiltere'ye gidecek. Durum ağırdır.	
		3. Yersiz haberlere meydan verilmemesini rica ederim. (Bkz. No. 443, 444)	
443	27 Ocak	*İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 283, 285*	448
		27 Ocak raporu:	
		1. Konferansın resmi çalışmaları bitti. Şu sorunlar askıda kaldı: Musul, adli kapitülasyonlar, Trakya sınırı, tazminat ve tamirat. Musul yüzünden mali sorunlar daha da ağırlaştırılmıştır.	
		2. Konferansı kesmiş olarak değil, çalışmalara ara vermiş olarak Ankara'ya döneceğim. Ama gerçekte kesilmedir. (İnkıtâdır).	
		3. "Musul'dan feragat göstererek sulh aramak fikrindeyim." (İsmet Paşa)	
		4. (Rıza Nur'un görüşü): Anlaşma,Türkiye'ye bağımsızlık ve yaşama imkânı sağlayabilecek nitelikte değildir. Musul bize pek lâzımdır. Sonuna kadar direnelim.	
		5. (Hasan Beyin görüşü): Barış'ın anahtarı Musul ve tazminat sorunlarıdır. Musul önemli ve naziktir, karar veremiyorum. Tazminat konusunda birşeyler yaparak barış aramak düşüncesindeyim.	
		6. Müttefikler, Ankara'nın barış istediğini, Lozan'daki delegelerin ise direndiklerini ileri sürüyorlar. (Bkz. No. 444, 473, 483)	
444	27 Ocak	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 331, 332*	451
		İlgi: No. 442,443	
		İstanbul boşaltılmadan konferansa ara verilmesi sakıncalıdır. Durum Meclis'e sunulacak. Yersiz haberlere meydan verilmeyecek.	

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
445	27 Ocak	*İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 282*	452
		İlgi: No. 411	
		Musul için açıkça plebisit istemedim. Ama Curzon plebisit ihtimalini eleştirdi.	
446	28 Ocak	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 333, 334, 335, 336*	452
		1. Poincaré'den Gazi'ye mektup ve cevab tasarısını sunuyor ve görüşünüzü bekliyorum.	
		2. Poincaré'den Gazi'ye: Fransa barışseverce çalıştı. Türkiye, arzu ettiği tavizlere kavuştu; bazı hafif müsaadata razı olarak konferansı başarıya erdirebilir. Meclis'te nüfuzunuzu kullanmanızı istiyorum. Umarım antlaşmayı reddetmezsiniz.	
		3. Gazi'den Poincaré'ye cevap tasarısı) Lozan'daki delegasyonumuzun kabul edeceği antlaşmanın kabul ve onaylanması için çalışırım.	
447	28 Oacak	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 337, 338*	454
		Karahan'ın Moskova Büyükelçimize söyledikleri: Rus delegeleri Lozan'da Türk delegasyonuna arka çıkmışlardır. İsmet Paşa Çiçerin'e teşekkür etmiştir.	
448	28 Ocak	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 339, 340*	454
		Fransızlarca işletilen Adana demiryolu onarılmıyor. Bir an önce onarılması gerekiyor. Yoksa demiryoluna el koyacağız. İşin orada tezelden sonuçlandırılmasını rica ederim. (Bkz. No. 301, 325)	
449	28 Ocak	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 341, 342, 343, 344*	455
		1. Durumu Meclise götürdük. Hükümetin görüşü kabul edilebilecek sanırım.	

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
		2. Müttefik projesinde kabul edilemeyecek esaslar var. Avrupa ve Amerika kamuoyuna bir bildiri yayınlamak yararlı olur. Türk milletini soymayı amaçlayan yabancı şirketler barışı engellemeğe çalışıyorlar. Yunanistan'ın tazminat ödemesi kabul olunursa, Müttefik vatandaşlarının zararları ödenebilir diye ilan edilebilir. Müttefiklerin bize karşı ortak cephesini kırmak gerekir. Görevinizin sona erdiğini açıklayarak Ankara'ya dönmeniz uygun olur. (Bkz. No. 453)	
450	28 Ocak	*Başkumandan Gazi Mustafa Kemal Paşa'dan Başbakan H. Rauf Beye tel. No. 345, 346*	457
		İngilizlerin ve Fransızların barış yapmak istemedikleri anlaşılıyor. İş yanlız Musul olsaydı, "derdim ki mütevazi olalım." Son karar verilmeden önce İsmet Paşa'nın bu konuda bir inceleme yapması gerekir. Onun raporunu alınca daha kesin görüş bildirebilirim.	
451	28 Ocak	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 348, 349, 350, 351, 352*	457
		(Rauf Beyin Mougin'e söyledikleri):	
		Milletimiz her türlü fedakarlığı yapabilir, ama kapitülasyonları ve mali teklifleri kabul edemez. Kabul etmeyeceğimiz şartları bize empoze etmeğe çalışıyorlar. Bir proje sunmak ve görüşmelere ara vermek suretiyle işi sürüncemede bırakmak istiyorlar. M. Poincaré, bunun tehlikesini dikkate alıp, gelişmelerin önüne geçemez mi? Henüz umudumu kesmedim.	
452	28 Ocak	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 347*	459
		Görüşmeler kesilecekse Mösyö... ile işbirliği yapmağa çalışmanız yararlı görülüyor.	
453	28 Ocak	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 353*	459
		İlgi: No. 449	
		İlgi'deki görüşüm Hükümetçe oybirliğiyle onaylandı.	

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
454	28 Ocak	*İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 284*	460
		336 sayılı telgrafın tekrarlanmasını dilerim. (Bkz. No. 446)	
455	28 Ocak	*İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 288*	460
		İtalyan delegesi Galli Rodos valisi oldu. Rodos ile Anadolu kıyıları arasında İtalyan gemilerinin işlemesine izin vermesini istiyorlar. Bir iki güne kadar cevap vermem gerek.	
456	29 Ocak	*İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 287*	461
		28 Ocak raporu:	
		1. Garroni, Çarşamba'ya antlaşma projesi verilince benim Ankara'ya gitmeden 8-10 gün inceleme mühleti istememi öneriyor. Musul'u antlaşma dışında bırakmamı istiyor. Konferans kesilince İngilizlerin Gelibolu yarımadasına yerleşeceklerini söylüyor.	
		2. Franklin-Bouillon, Fransa ile sorunun çözüleceğini söylüyor. Mektup yazacakmış.	
457	30 Ocak	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya ve Adnan Bey'e tel. No. 354*	462
		Bulgar Sobranyesi Sofya'daki tek camiyi yıkmaya karar vermiş. Önlenmesi için girişim yapılmasını rica ederim.	
458	30 Ocak	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 355*	462
		Lozan'daki veznedarımızın 250 Sterlin alıp kaçtığı haberi çıktı. Nedir? (Bkz. No. 482)	
459	30 Ocak	*İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 289*	462
		Kurye yola çıktı.	
460	30 Ocak	*İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 290, 291*	463
		1. Projeyi verdiler. Kurye ile geliyor. Antlaşma ağırdır. Reddettiğimiz maddeler bırakılmış, bunlara yenileri de eklenmiş. Karaağaç'ı vermiyorlar.	

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
		2. Amerikalı, Musul'u hakeme havale etmeyi telkin ediyor. Musul için halkoylaması ve ABD ile ayrı barıştan sözettim. Karşı çıktı.	
461	30 Ocak	*İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 292* ..... 345 sayılı telin tekrarını rica (Bkz. No. 450)	464
462	30 Ocak	*İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 293, 294, 295* ..... 1 Mübadele anlaşmasıyla esir değişimi anlaşması imzalandı. Esirlerle ilgili anlaşma bugün yürürlüğe girdi. Ötekisi, barış antlaşmasının onaylanmasıyla yürürlüğe girecek. Önce Yunanistan Türk esirlerini teslim edecek, sonra kendi esirlerini bizden alacak.	464
463	30 Ocak	*İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 296* ..... Sivrihisaryan kardeşlerin hemen serbest bırakılmasını rica ederim. (Bkz. No. 466)	465
464	31 Ocak	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 357, 358* ..... Trakya'daki Bulgarlara baskı yapılmıyor. Yalnız eskiden gözetmiş veya mücadele edilmiş Bulgarlar geri dönemezler.	465
465	31 Ocak	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 359* ..... İzmit, Bursa ve Bilecik'teki esirler Mudanya'da teslime hazır edilecekler. (Bkz. No. 485)	466
466	31 Ocak	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 360* ..... Bkz. No. 463 İki Ermeni konusunda bilgi alınca bildireceğim.	466
467	31 Ocak	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 361* ..... Fevzi Paşanın cevabı: Musul, milletler Cemiyetine terkedilemez. 3 yıl için bir karma mahkeme kabul olunabilir. Yunanistan, tamirata mecbur tutulmalıdır.	466

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
468	31 Ocak	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 362 Çok gizli* 1. Bizim karşı projemiz verildi mi? 2. Fransa verilecek projeler üzerinde müzakerelere devam edebileceğini bildirdi.	467
469	31 Ocak	*İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 297, 298* ..... 30 Ocak raporu: Mübadele anlaşması imzalandı. Anlaşma projesini verecekler. Sekiz gün mühlet isteyeceğim. Mustafa Kemal Paşa'nın Poincaré'ye cevabından pek memnun olduk. Çiçerin Boğazlar işinin askıda olduğunu ilân edip gidecek. Biz, barış antlaşmasına bağlı olduğunu ilan ettik. Barış olmazsa kesilme değil, ara verme olması (inkıta değil fâsıla) düşüncesindeyim.	467
470	31 Ocak	*İsmet Paşa, Rıza Nur ve Hasan Beylerden Başvekâlete tel. No. 300* ..... Barışa ulaşabilmek için, Musul meselesinde İngiltere ile bir anlaşma zemini bulmak gerekli. Anlaşma zemini deyince biz özellikle Musul meselesini Türkiye ile İngiltere arasında halletmek şeklini tercih ediyoruz. (Bkz. No. 473)	469
471	1 Şubat	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 363* ..... Gazi M. Kemal Paşa'nın görüşü: Müttefikler ağır bir proje verip bunu kabul etmezsek konferansın sona ereceğini bildirirler ve böylece konferans kesilirse o zaman askeri harekâta başlamak elzemdir. Konferans kesilmez de ertelenir ise o zaman askeri harekâta geçmeden önce gelişmelere bakmak uygun olur. İsmet Paşa'nm yurt dışında kalmaması da çok önem taşır.	470
472	1 Şubat	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 364* ..... T.B.M.M.'nin size teşekkür kararını sunuyorum.	473

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
473	1 Şubat	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 365* ..... İlgi: No. 470 İlgi'deki telgrafınız yalnız Rıza Nur ve Hasan Beylerin görüşü mü, yoksa siz de ayni görüşe katılıyor musunuz? (Bkz. No. 483)	473
474	1 Şubat	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 366* ..... 298 sayılı telgrafınızın tekrarını rica ederim. (Bkz. No. 469, 484)	474
475	1 Şubat	*İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 299* ..... 31 Ocak raporu: Komisyonlar toplandı. Bizi projeyi imzalamaya çağırdılar. Bir hafta mühlet istedim. Pazara kadar vakit bıraktılar. Curzon, gidişini iki gün erteledi.	474
476	2 Şubat	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 367, 368* İlgi: No. 443 ve 470. Barış antlaşması ve Musul konusunda arkadaşlarınızla birlikte çektiğiniz telgraflarda tereddüd edildi. Açık seçik olarak görüşünüzün tezelden bildirilmesi gerekli. Musul işinin çözümü ertelenirse barış yapılabilecek mi yoksa bizden başka fedekârlıklar istenecek mi? (Bkz. No. 483, 490).	479
477	2 Şubat	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 370* ..... (Rauf Beyden Ferit Beye): Fransa ile müzakere etmekte olduğunuzdan yeni haberim oldu. Fransa ricaline ifadadta bulunmanızdan müteessir oldum. Ankara'ya avdet buyurulmasını bildirmek zorundayım.	480
478	2 Şubat	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 371* ..... Kafkaslarla ilgili istihbaratı sunuyorum.	480
479	2 Şubat	*İsmet Paşa'dan Dışişleri Bakanlığına ve Adnan Beye tel.* ..... Delegasyonumuz, Halifelikle ilgili işlerin yetkisi dışında bulunduğunu belirtmiştir.	481

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
480	2 Şubat	*Adnan Beyden Hariciye Vekâletine tel. No. 302*	481
		Fransa sefareti ile görüşüldü. Basınımızdan yakındılar. Fransızların barış için çalıştıklarını anlattılar, bizim de kendilerine yardımcı olmamızı istediler. Konferansta Fransa'dan beklediğimiz yardımı göremediğimizi, son projeden düş kırıklığına uğradığımızı söyledim. Barış için haklarımızdan daha fazla fedakarlık edemeyeceğimiz kendilerine anlatıldı. Kısacası, Fransızlar ağzımızı aramışlar, ama kendilerine birşey sızdırılmamıştır.	
481	2 Şubat	*İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 303,304*	482
		1 Şubat raporu	
		Arazi komisyonunda Boğazlar görüşüldü.	
		Çiçerin tutumumuzu eleştirdi. Söylediklerinin doğru olmadığını ve düzeltilmesi gerektiğini kendisine bildirdim.	
482	2 Şubat	*İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 305*	483
		İlgi: No. 458	
		Veznedar Fuad Bey görevi başındadır. Aleyhindeki haberin yalanlanmasını dilerim. (Bkz. No. 492)	
483	2 Şubat	*İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 306*	483
		İlgi: No. 473,443	
		1. Görüşlerimiz daha önce sunuldu.	
		2. Curzon ile yeniden görüştüm.	
		3. Kararımız şu: a) Adli ve mali konularda esaslı değişiklik olmazsa karşı projemizi vereceğiz. Musul'u askıda bırakacağız, Karaağaç'ı isteyeceğiz, Gelibolu'da kuvvet bulundurmayacağız, mezarlıklar işini hakeme yollayacağız, kapitülasyonları toptan reddedeceğiz. b) Ahdî ve malî konulardadeğişiklik olursa, on beş gün ara verilmesini isteyip Ankara'ya geleceğim.	

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
484	2 Şubat	*İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 307* ..... İlgi: No. 474 Tekrarı istenen telgrafı sunuyorum.	484
485	2 Şubat	*İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 308* ..... Venizelos, Anadolu'daki Rumların sürüldüklerini iddia etmiş ve Ankara hükümeti nezdinde girişimde bulunulmasını istemiş. (Bkz. No. 494)	484
486	2 Şubat	*İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 309* ..... İlgi: No. 404,425 Ferid Beyle ilgili şikâyet haksızdır. Fransız iddialarını reddetmek yeterdi. Büyük bir Sefirimizi sırf görevini yaptı diye saldırıya kurban edemeyiz. (Bkz. No. 493)	485
487	2 Şubat	*İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 310* ..... Curzon, Bornova'daki İngiliz kilisesine zorla girildiğini söyledi. Bu çirkin işin hemen halledilmesini rica ederim. (Bkz. No. 496)	486
488	2 Şubat	*İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 311* ..... İlgi: No. 465 İzmit, Bursa ve Bilecik yöresindeki Yunan esirlerini de İzmir'e götürmek uygundur. Türk vatandaşı Rum tutsaklar barıştan sonra mübadele edilecek.	487
489	3 Şubat	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 372* ..... Dersaadet murahhaslığı General Pellé ile bir görüşme yapmıştır. (Bkz. No. 480)	487
490	3 Şubat	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 373* ..... İlgi: No. 476 İlgi telgrafınızda düzeltme gerek.	488

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
491	3 Şubat	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 374 Çok acele*	488
		İlgi: No. 483	
		Maliye ve adli işler lehimize değiştirilmezse Musul için plebisit istenecek; değiştirilir ise Lozan'da kalıp barış aranacak.	
492	3 Şubat	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 375*	489
		İlgi: No. 482	
		Kâtib Suat efendi, Bakanlar Kurulu Kararı olmadan Hasan Bey tarafından Lozan'a götürülmüş,zararlı bir kişi olabilir. Sırların ondan çıktığı da akla geliyor. Aydınlatılmamızı rica ederim. (Ayrıca Bkz. No. 15, 355)	
493	4 Şubat	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 376, 377, 378*	489
		Bkz. No. 486	
		1. Dışişlerinde işler başımızdan aşkın. Suat Bey hasta düştü, Tevfik Kâmil Bey geceli gündüzlü çalışıyor. Sizler de "cihan-ı husumate karşı" mücadele veriyorsunuz. Cevaplarda karşılıklı gecikmeler olabiliyor.	
		2. Ferit Bey gereğinden fazla duygusal. Paris'te görevine devam edemez. Başka yerde de Elçi olamaz, mebusluğuna da karşıyım. Lozan'da yanınızda misafir edersiniz kendisini izinli sayabilirim.	
494	4 Şubat	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 379*	491
		İlgi: No. 485	
		Anadolu'dan zorla hiçbir Rum çıkarılmamıştır. Haber yalandır.	
495	4 Şubat	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 380*	491
		Çanakkale bölgesindeki İngiliz birlikleriyle, ilgili istihbaratı sunuyorum. İngilizler bizden taarruz bekliyorlar, sanırım.	

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
496	4 Şubat	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 381*	492
		İlgi: No. 487	
		Bornova'daki İngiliz kilisesi hakkındaki iddialar doğru değildir. Ama Çanakkale'de bir camiie İngilizler hayvan bağlamışlardır.	
497	4 Şubat	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 382*	492
		1. İngilizlerle işbirliği yapıp Kürtleri kışkırtan Somiko, sonradan bize gelip af dilemiş ve dileği kabul edilmiştir.	
		2. Seyid Taha İngilizlerce hükümdar ilan edilmişse de hiçbir reis kendisine tabi olmamıştır.	
		3. İngilizler Kürtler arasında halifelik ve Saltanat propagandası yapıyormuş.	
		4. Nemrut Mustafa Süleymaniye'de imiş.	
498	4 Şubat	*İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 312*	493
		Çiçerin, Ankara ile Moskova arasında haberleşmelerine engel çıkarıldığını yazdı. Ne cevap verilecek? (Bkz. No. 502)	
499	4 Şubat	*İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 313, 314*	493
		3 Şubat raporu:	
		1. Başdelegelerle görüştüm.Azami şartlarını söylediler. 4 Şubat akşamı mühlet bitiyor. Bizden kesin cevap bekliyorlar.	
		2. Kararımız şu: Anlaşma olan noktaları imzalayıp bir barış yapmak, ötekilerini müzakereye devam etmek, yolunda bir teklif hazırlıyoruz. Musul'u ayrıca İngilizlerle çözüme bağlamayı da öngöreceğiz. Konferansın kesilmesi muhakkak gibidir. ←	
500	4 Şubat	*İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 315*	494
		Hind Müslümanları 2000 sterlin göndermişler. Alındısının Gazi tarafından imzalanmasını bekliyorlar.	
501	5 Şubat	*H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. Kişiye Özel*	495
		Bana da bir karikatür albümü gönderilebilir mi?	

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
502	5 Şubat	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 383*	495
		İlgi: No. 498 Telgraf, devletin tekelindedir. Türkiye içindeki haberleşmeyi telgrafhanemiz sağlıyor. Sınırın öteyanında da aynı şey yapılırsa Rusların şikayetine sebep kalmaz. Hat bozukluğu Batum ile Tiflis arasındaymış. Kurye konusunda biz Ruslardan şikayetçiyiz.Çarlık'tan kalan Rus Elçilik ve konsolosluk binalarına barıştan sonra bir çözüm aranabilir. Çiçerin'e bu yolda cevap verebilirsiniz.	
503	5 Şubat	*İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 316, 317*	496
		4 Şubat raporu: 1. Karşı tekliflerimizi gönderdik. 2. Öğleden sonra Curzon'un yanında toplandık. İngilizlerin işleri hallolunduğundan Fransızlar ve İtalyanlar direndiler. İngilizler, bir bildiri yayınlayıp döndüler. 3. İktisadi sorunlar yüzünden konferans kesildi. Kesintinin ciddiyeti hakkında henüz kesin bir şey söyleyemem. İngilizlerle ilişkilerde ılımlı davranılmasını rica ederim.	
503 bis	5 Şubat	*Dışişlerinden bütün dış temsilciliklere tel. Genelge, No. 365* ...	501
		İsmet Paşa, Konferansın kesildiğini bildiriyor. Ingilizlere ılımlı davranılmasını istiyor.	
504	6 şubat	*İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 318,319*	502
		5 Şubat raporu: Ayrılmadan önce Bompard ile görüştüm. Konferans resmen kesilmemiş, devam ediyor. Bizim Ankara'ya dönmemiz gerekli. 7 Şubatta yola çıkıp Köstence üzerinden dönmeyi düşünüyorum. Konferansa ara verilmesinden yararlanan delegelerimiz Ankara'ya dönüyorlar diye bir Hükümet açıklaması yapılmasını, ordunun güçlü ve hazır bulundurulmasını İngilizlerle çatışmaya meydan verilmemesini rica ederim. (Bkz. No. 502)	

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
505	6 şubat	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. Çok acele. No. 384* ..... İlgi: No. 504 İlgi telinizi Bakanlar Kurulunda görüştük. Açıklamayı yaptık. Sunuyorum. Siz de o yolda açıklama yapınız.	503
506	6 Şubat	*Dışişlerinden Paris Mümessilliğine. Tel.* ..... İzmir limanı, 1000 tondan büyük yabancı savaş gemilerine kapatıldı. Liman'daki yabancı savaş gemileri limanı terk edecekler. İlgililere duyurunuz. (Fransa Dışişlerine duyuru metni dipnottadır.) (Bkz. No. 514)	503
507	6 Şubat	*İsmet Paşa'dan Başbakanlığa Tel. No. 320* ..... İlgi: No. 410 Bükreş Elçiliğimiz ve Köstence konsolosluğumuzun eşyasıyla Romen Hükümeti ilgileniyor imiş.	504
508	6 Şubat	*Adnan Beyden Hariciye Vekaletine tel. No. 423* ..... General Pellé, Hikmet beye, konferansın kesilmesinin boşuna olduğunu, barış yapmaya bir engel kalmadığını söylemiş.	504
509	6 Şubat	*Paris Mümessilliğinden Hariciye Vekaletine tel. No. 1352*..... Konferans kesilince Fransızlar telaşlandı. Londra'da girişimlere başladılar.	505
510	7 Şubat	*İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel.* ..... 6 Şubat raporu: 1. Amerikan ve İtalyan delegeleri gittiler. Bize gitmememizi rica ettiler. Fransızlar, bazı şartlarla iki-üç gün içinde konferansın toplanabileceğini söylediler. Ankara'ya gitmem gerektiğini söyledim. 2. Beni yoldan çevirmeğe çalışmaları mümkün. Sınır işinde tatmin olan İngilizler, ötekilere baskı yapmağa başladılar. Musul, Doğu Trakya sınırı hakkında Hükümetin görüşünü bilmek istiyorum. Bükreş'e bildirilmesini. (Bkz. No. 511)	506

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
511	7 şubat	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 385* İlgi: No. 510 Hükümetin görüşü bildirilmişti. Değişiklik olursa Bükreş'te size bildiririm.	507
512	7 şubat	*Lozan'da İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel.* ..... Parolalı şifre anahtarları Lozan'da bırakıldı. Yolda bunlarla bana telgraf gönderilmemesini.	507
513	7 Şubat	*İsmet Paşa'dan Paris Mümessilliğine tel.* ..... Barış antlaşması projesine 4 Şubatta yazılı cevap verdik. İktisadi ve mali konularda anlaşmaya varılamadı. Müttefikler Lozan'dan ayrıldılar. Konferansa ara verilmiş oldu. Bundan yararlanıp ben de Ankara'ya gidiyorum.	508
514	7 Şubat	*Paris Mümessilliğinden Dışişleri bakanlığına tel.* ..... İlgi: No. 506 İzmir limanıyla ilgili karar Fransa'ya duyuruldu. (Bkz. No. 515)	508
515	7 Şubat	*Paris Mümessilliğinden Dışişleri Bakanlığına Tel. No. 1355* ..... İlgi: No. 506,514 Poincaré, İzmir limanındaki savaş gemilerinin çekilmesi yolundaki çağırımıza Fransa'nın boyun eğmeyeceğini bildiriyor. (Fransız cevabının metni)	508
516	7 Şubat	*Dışişleri Bakanlığından Paris Mümessilliğine tel.* ..... İzmir limanına torpil (mayın) döşendi. (Fransa'ya duyuru metni dipnottadır.) (Bkz. No. 518)	509
517	8 Şubat	*Başbakan H. Rauf Beyden Gazi Mustafa Kemal Paşa'ya tel. Makina başında* ..... İsmet Paşa'nın Ankara'ya dönmesi Hükümetçe uygun görüldü.	510

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
518	8 Şubat	*Dışişleri Bakanlığından Paris Mümessilliğine tel.* ..... İlgi: No. 516 Mayınla kapatılan İzmir limanında, ticaret gemileri için bir geçit bırakıldı. (Fransa'ya duyuru metni dip nottadır.) (Bkz. No. 519)	510
519	8 Şubat	*Paris Mümessilliğinden Dışişleri Bakanlığına tel. No. 1365* . İlgi: No. 516, 518 Fransa'nın, İzmir limanında mayın taramağa kalkışabileceği seziliyor.	511
520	8 Şubat	*Paris Mümessilliğinden Dışişleri Bakanlığına tel. No. 1364* ..... Fransız basını, İzmir limanıyla ilgili tedbirlerimizi sert biçimde eleştiriyor. Müttefikler birlikte davranırlarsa Lozan şartlarının Türklere kabul ettirilebileceğini yazıyor. Fransa Millet Meclisi, Poincaré'den Lozan Konferansıyla ilgili açıklama istedi. (Bkz. No. 521)	511
521	10 Şubat	*Dışişleri Bakanlığından Paris Mümessilliğine tel.* ..... İlgi: No. 520 Düşman gemilerin İzmir limanında mayın taramağa veya çıkartmaya kalkışmaları düşmanca bir hareket sayılacak ve karşılık görecektir. (Fransa'ya verilen 12 Şubat günlü nota dipnottadır.) (Bkz. No. 531)	511
522	10 Şubat	*Bükreş'te bulunan İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel.* ..... 10 Şubatta Bükreş'e geldim. Buradan İstanbul'a hareket edeceğim ve orada durmadan Ankara'ya geçeceğim. İzmir yüzünden gerginlik olduğunu basından duydum. Barış için çok şey sağlandı ve sağlanacak. Dönüşüme kadar genel durumun korunmasını, Mustafa Kemal ve Fevzi Paşaların Ankara'da bulunmalarını istirham ederim. (Bkz. No. 523, 524)	512

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
523	10 Şubat	*İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel.* ..... (Gazi Paşa Hazretlerine mahsustur) Savaş endişesi var. Ama barışa ulaşabiliriz. Savaş çıkmasına meydan vermeyiniz. Derhal Ankara'ya gelmenizi istirham ederim.	513
524	10 Şubat	*Adnan Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 4/1593* ..... İlgi: No. 522 Başkumandan Paşa, Ankara'ya dönüşünüzden önce sizinle görüşmek istiyor.	514
525	11 Şubat	*Adnan Beyden İsmet Paşa'ya tel. Pek acele.* ..... İlgi: No. 522 Rauf Bey, İzmir limanından dolayı endişeye gerek olmadığını bildiriyor.	514
526	11 Şubat	*Başbakan H. Rauf Beyden Gazi Mustafa Kemal ve Fevzi Paşalara tel. Takiben* İsmet Paşa'dan aldığım teli sunuyorum. (İlgi: No. 523) Müsterih olmasını yazdım.	514
527	11 Şubat	*Adnan beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 89/132* ..... Rauf Beyin telgrafı: Meclis, İsmet Paşa'nın Ankara'ya dönüşünü sabırsızlıkla bekliyor. Fransızlar paşamızın aleyhinde çalışıyorlar.	515
528	11 Şubat	*Başbakan H. Rauf Beyden Adnan Beye tel. Makina başında. Bir dakika geciktirilemez.* İsmet Paşa'ya: Telgrafınızı Gazi'ye telledim. Özel vapur gönderildi. İzmir konusunda sizi meşgul etmek istemedim. Köstence'ye çektiğim telgrafı tekrarlıyorum.	515
529	11 Şubat	*Adnan Beyden İsmet Paşa'ya tel.* ..... Konferansın kesildiği ilân edilmedi. Başkumandan ile nerede buluşmak niyetindesiniz?	516

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
530	12 Şubat	*İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel.* ..... Romanya başbakanı ve Dışişleri Bakanı, Lozan'da askıda kalan ekonomik ve mali sorunların yeniden görüşülmesi için Müttefikler nezdinde girişimde bulunmak için benden izin istediler. Hükümetimle görüşmeden bu konuda bir karar veremem dedim. Karadan Köstence yolu halâ açılmadı.	516
531	12 Şubat	*Başbakan ve Dışişleri Bakan Vekili H. Rauf Beyden Adnan Beye (İsmet Paşa'ya) tel. No. 386, 387, 388* ..... İlgi: No. 522 İsmet Paşa'ya: Dışişlerinin sorumluluğu Dışişleri Bakanına vekâlet eden zata düşer. Hata yapılmışsa size sorumluluk düşmez. Ama son kararlara isabet olduğunu siz de göreceksiniz. Endişelerinizi ve üzüntülerinizi gidermek zorunda kaldım. Dönüşünüze ve kesin karara kadar İzmir'de bir olay çıkarılmayacak.	517
532	12 Şubat	*Paris'teki Türkiye Mümessilliğinden Fransa Dışişleri Bakanlığına nota. No. 1379* ..... Müttefiklerin İzmir'deki davranışlarını haklı göstermek için Mondoros mütarekesine dayanmak istedikleri görülüyor. Türkiye, müttefiklerle ilişkilerini Mudanya anlaşmasına dayandırmaktadır ve İzmir ya da Yurdun başka yerleri üzerindeki egemenlik haklarından vazgeçemez.	518
533	12 Şubat	*Paris Mümessilliğinden Dışişleri Bakanlığına tel. No. 1380* ..... İlgi: No. 521 İzmir ve Mudanya mütarekesi ile ilgili talimatları Fransa Dışişlerine duyuruldu. Fransız görevli, mayın taramaya kendilerini haklı gördüklerini ve Mondoros Mütarekesine dayanmadıklarını söyledi.	519
534	13 Şubat	*Gazi Mustafa Kemal Paşa'dan İsmet Paşa'ya tel. No 166* ..... 15 Şubatta İzmir'de İktisat kongresini açacağım. Ondan sonra Ankara'ya birlikte gidelim.	520

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
535	13 Şubat	*Gazi Mustafa Kemal Paşa'dan İsmet Paşa'ya tel. No. 445*	520
		Ankara'ya birlikte varmadan önce görüşmemiz yararlı olur. İzmir'de veya Eskişehir'de buluşabiliriz. Cevabınızı bekliyorum. (Bkz. No. 536)	
536	13 Şubat	*İsmet Paşa'dan Adnan Bey aracılığıyla Gazi M. Kemal Paşa'ya tel.*	521
		İlgi: No. 535	
		Eskişehir'de buluşuruz.	
537	13 Şubat	*Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 386*	522
		Tekrarı istenen telgrafı sunuyorum. Lozan'da bir sonuç alınamadığından oradaki görevinizin sona erdiğini ve Ankara'ya döndüğünüzü ilan etmeniz bildirilmişti. Hükümetin ve Meclisin görüşünde bir değişiklik yok.	
538	13 Şubat	*Paris Mümessilliğinden Dışişleri Bakanlığına tel.No. 1381* ..	522
		Basın, İzmir'deki savaş gemilerine üç günlük daha mühlet verildiğini yazıyor. (Bkz. No. 541)	
539	13 Şubat	*Paris Mümessilliğinden İsmet Paşa'ya tel. No. 1391*	523
		Daily Mail gazetesi, zatı âliniz ile Rıza Nur arasında anlaşmazlık olduğunu yazıyor.	
540	14 Şubat	*Paris Mümessilliğinden Dışişleri Bakanlığına Açık tel.*	523
		Bonar Law, Avam kamarasında, Curzon da Lordlar kamarasında Lozan Konferansı konusunda konuşma yaptılar.	
541	14 Şubat	*Dışişleri Bakanlığından Paris Mümessilliğine tel.*	525
		İlgi: No. 538	
		Müttefikler, İzmir'deki tedbirlerimizi tanımayacaklarını bildiren bir nota verdiler. Biz, üç gün içinde görüşlerini açıklamalarını istedik. İsmet Paşa'nın gelişine kadar vakit kazanmaya çalışıyoruz.	

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
542	15 Şubat	*Paris Mümessilliğinden Dışişleri Bakanlığına tel.* ..... Avam kamarasında Curzon'un Lozan'daki politikası eleştirildi. Buna cevap verildi.	525
543	17 Şubat	*Paris Mümessilliğinden Dışişleri Bakanlığına tel. No. 1401* . Lozan Konferansıyla ilgili Fransız Sarı Kitabı yayınlandı. *Temps* gazetesi İngilizlere sitem ediyor.	526
544	21 Şubat	*Dışişleri Bakanlığından Paris Mümessilliğine tel.* ..... İsmet Paşa döndü ve 21 Şubatta Dışişleri Bakanlığı görevine başladı.	526

BELGELER

No. 1

İcra Vekilleri Hey'eti Riyâsetine

No. 3 *11 Teşrin-i sânî 38*
(1 Kasım 1922)

İstanbul'a muvâsalatımın ikinci günü İsveç Sefiri* tercümanını göndererek mülâkat taleb etmişti. Türklere hayırhâh olduğu bildirildiği cihetle kabul ettim ve aynı gün zarfında ziyâretini iâde ettim. İki memleket arasındaki tarihî dostluktan bahsederek gerek tebaasının ve gerek Amerikalılar ve sâire gibi İstanbul'da İsveç himâyesindeki eşhâsın sıyânet-i hukukunu ve mazhar-ı teshîlât olmalarını temenni etti. Sıyânet ve teshîlât hakkında mutmaîn olmalarını söylemekle beraber Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti ile münâsebât-ı resmiyeye girmeleri münâsib olacağını söyledim. Bunun için hükümetinden ta'limât almak ihtiyâcında bulunduğunu söylemekle beraber kendisinin dâimâ Türkler lehine çalıştığını ve propaganda yaptığını ilâve etti. Sefârethânedeki mülâkât esnâsında da bugün Türkiye'nin ihrâz ettiğ zafer hâricden bir istikrâz akdine pek müsâid olduğunu ve Amerika ile meselâ 25 milyon dolarlık bir istikrâz yapılmasını mümkün gördüğünü,Türkiye'nin elinde fazla para bulunması mevkiini çok tahkîm ve sulhü tesrî' edebileceğini, halbuki şâyed Konferans bir neticeye iktirân edemezse bilâhire o kadar kolaylıkla istikrâz yapılamayacağını, bunun içün de New York'a emîn bir adam göndermek muvâfık olacağını îzâh etti. Hayırhâhâne vesâyâsına teşekkür ederek beyânâtını ehemmiyyetle istimâ' ettiğimi söyledim. Sonra da kendisinin bir banker ailesine mensub olduğundan bahsetti. İhtisâsım ya kendisinin veya ailesinin alâkadâr olduğu bir Amerika müessese-i mâliyesi ile veyahud İsveç müessesâtı ile bir muâmele-i mâliye yapmamıza dolayısıyle vesâtat arzusunda bulunduğu merkezindedir. Hükümetce istikrâzdaki fevâid müsellem olduğu takdirde emîn bir zât vasıtasıyla müşârünileyh ile resmen temas edilmesi müvâfık olacağını zannediyorum. Acizlerine göre kırk elli milyon

* İsveç Elçisi Mösyö Gustav Oscar Wallenberg idi. 1920 yılında Türkiye'de göreve başlamış ve 1930 yılına kadar bu görevde kalmıştır. İngiliz raporlarına göre Wallenberg, Alman yanlısı ve Türk yanlısı idi. Birinci Dünya Savaşında İngiltere'deki Türk çıkarlarını İsveç koruduğu için, İstanbul'daki İsveç Elçisi Malta'daki Türk sürgünleriyle de ilgilenmiş ve oradaki İsveç Konsolosluğundan sürgünlerle ilgili bilgi almış ve bu bilgileri Türk makamlarına iletmişti. İsveç Elçisinin kendisini Türklere yakın sayması, düzenlediği davetlere Türkleri çağırması, kendisinin de sık sık Türklere ziyaretlerde bulunması, İstanbul'daki İngilizleri sinirlendirmişti. Türklere karşı pek dostça duygular beslemeyen İngiliz Büyükelçisi R.C.Lindsay, Wallenberg için "gülünç biçimde Türkofil bir kimsedir" diyordu. (F.O. 324/264, p. 9, No. 7/1).

lira hâzır para bizim için bir ehemmiyyet-i kat'iyye-i hayâtiyeyi hâizdir. Sefirle temasda mahremiyet şâyân-ı ehemmiyyetdir. Sefirin tercümanı müsteşrik Mösyö... mülâkâtda hazır idi. Teşyî'de de bulundu. Vâsıta olabilir.

İSMET

No. 2

İcrâ Vekilleri Hey'eti Riyâsetine

14 Teşrin-i sâni 338

No. 1 *(14 Kasım 1922)*

Yugoslavya'dan geçerken Bulgar Başvekili İstanbuliyski* de aynı trene geldi. Sofya'da kendi nâmına Dâhiliye Nâzırı ile Meclis-i Meb'usân Reisi istasyona istikbâl için gelmişlerdi. Şu sûretle gösterdikleri nezâkete mukâbele etmiş olmak için kart gönderdim. Benimle mülâkât arzusunu izhâr etmesi üzerine kompartımanımda kabul ettim. Ankara Türkler için bir Mekke hâline gelmiş olmasından bahisle muzafferiyâtımızı tebrîk etti. Bulgaristan'ın düşmanlarla muhât olmak i'tibâriyle âciz bir mevki'de kalmış olduğunu söyledi. İzhâr ettiği hissiyâta karşı teşekkür ettim. Müdâfaa harbimiz esnâsında Bulgarların Türkler lehinde gösterdikleri alâkayı Türk milletinin memnuniyetle kaydetmiş olduğunu ve Avrupa'da yalnız kalmış olsa bile bir gün Bulgaristan'ın hakkını ihkâka muvaffak olacağı ümmidini dâimâ perverde etmiş olduğumuzu îzâh eyledim. Gazetelerin rivâyâtına nazaran bir Balkan ittifâkı mevzû-ı bahs olduğunu söyleyerek bu husûsdaki ma'lumâtını sordum. Henüz böyle bir şey yoktur dedi. Kendisinin Romanya ve Yugaslavya'da ne yaptığını istifsâr etmekliğim üzerine Neuilly Muâhedesi mûcebince Bulgaristan'ın taahhüd ettiği ta'mirât ve tazminât mesâili ve bilhassa Bulgar emvâlinin zabt ve musâderesine karşı tedâbîr ittihâzı için dolaştığını söyledi. Bu mükâlemât arasında Romanya ve Yugoslavya'nın Adalar Denizinde Bulgaristan'a bir mahrec verilmesine muvâfakat ettiklerinden de bahsetti. Bizim de Bulgaristan'la beraber bir Balkan İttifâkına dâhil olmaklığımız hakkındaki fikrini istimzâc etmekliğim üzerine bunun âtiyen düşünülebileceği ve

* Aleksandr Stambuliyski, Bulgar Çiftçi Partisinin lideriydi. 1919 yılında seçimle iktidara geldi. 1923 yılında silâhlı bir darbeyle düşürüldü ve öldürüldü. Lozan Konferansının açılışında bulundu, ama Lozan barış Antlaşmasının imzalanmasını göremedi. Stambuliyski, Bulgaristan'daki Türk azınlığına karşı hoşgörülü davranmış, hatta Türk azınlık okulları için hazine topraklarından fonlar kurdurmuş idi. Bulgaristan'daki Türk azınlığı yalnız Stambuliyski'nin kısa iktidarı döneminde biraz nefes alabilmiştir. (Bilâl N. Şimşir, *Bulgaristan Türkleri*, Ankara: 1986, s. 54-57). Stambuliyski Hükümeti, Bulgaristan Türklerinin Türk Kurtuluş Savaşı için yardım toplamalarına ve Trakya'daki Cafer Tayyar ordusundan Bulgaristan'a geçen askerlerimize oradaki Türklerin yardım ellerini uzatmalarına gözyummuştu.

Stambuliyski'nin Lozan konferansından en büyük beklentisi, Ege denizine Karaağaç (Aleksandropol) üzerinden bir çıkış kapısı elde edebilmekti.

Londra ve Paris ve Roma'daki sefîrlerini da'vet etmiş olduğundan Lozan'da Bulgaristan içün bir hatt-ı hareket ta'yîn edebileceğini söyledi. Selanik içün Yunanlıların Sırblara ba'zı ehemmiyyetsiz müsâadâtda bulunduklarını, fakat Bulgaristan'ın Yunanistan'la hemen hiç münâsebeti olmadığı bildirdi. Benimle görüşmek arzusunu izhâr etmesi bizden istifâde arzûsunda bulunduklarını ve Balkanlılarla henüz kat'î bir şey yapmadıklarını ihsâs etmekte ve Meclis-i Meb'usân Reisi ile Dâhiliye Nâzırının istasyona gelmeleri de bu ihtimâli takviye eylemektedir. Ma'mâfîh beyânât ve ifâdâtında fazla muhteris gözükmesi de gerek Balkan devletlerinden ve gerek Düvel-i i'tilâfiyeden henüz tamâmiyle kat'-ı ümmîd etmediğini ikrâr ediyor.

İSMET

No. 3

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

14 Teşrin-i sânî 338

No. 2 *(14 Kasım 1922)*

Bugün Fransa'nın Bern sefâreti müsteşârı Lozan'a gelerek Konferansın İngiltere ve İtalya'ya âid ahvâl-i dâhiliye i'tibâriyle küçük bir te'hire uğradığını*

* İsmet Paşa, Lozan Konferansının ertelendiğini İsviçre'ye varınca öğrendi. Türk delegasyonunu getiren Doğu Ekspresi, 12 Kasım 1922 Pazar günü İsviçre'ye vardı. Tren Lozan'a ulaşmadan az önce *Le Matin* adlı Fransız gazetesinin muhabiri, Konferansın ertelendiğini İsmet Paşa'ya duyurdu. Paşa buna sert biçimde tepki gösterdi. "Konferansın ertelendiğini mi söylüyorsunuz? Hükümetlerinizin yüklendikleri sorumluluk ağırdır. Bütün bir milleti ve bütün bir orduyu belirsiz bir mütâreke halinde tutmak kolay değildir..." dedi. (Erteleme olayının ayrıntıları için bkz. Bilâl N. Şimşir, "Lozan'a Doğru", *Cumhuriyet,* 24-28 Temmuz 1973) Bir yıldan beri Paris'te Ankara Hükümetinin Diplomatik temsilcisi bulunan Ferit (Tek) Bey, konferansın ertelendiğni duyurmak için 12 Kasım 1922 Pazar günü Lozan'a şu acele telgrafı çekti:

"Haroun Alitcha Bey - Case Postale 2580 - Lausanne.

Urgent Paris, le 12.11.1922

Tél.

Prière communiquer à Son Excellence İsmet Pacha stop Conférence officiellement retardé au vingt stop Cabinet Britannique averti Gouvernement français qu'il vous a informé du retard stop Demain il ne sera à Lausanne personne en dehors M. de Lacroix conseiller France Berne stop Vous êtes prié de venir causer ici stop D'ailleurs M. Lacroix est chargé de vous le communiquer ainsi que Mme Gaulis stop Comme il n'y aura pas d'ouverture demain j'estime qu'il serait plus digne que Délégation ne s'arrête pas à Lausanne et continuer voyage directement Paris stop Nous pourrons profiter de l'occasion retard pour demander officiellement réunion conférence Paris stop Traité Paris 1856 forme excellent précédent stop Lord Curzon viendra Paris avant 20 stop Il n'y aura pas réunion préliminaire interalliée ni programme commun arrêté stop j'attends l'ordre de votre Excellence à Paris stop Vous pouvez téléphonner Passy 3950 - Férid. Ambassadeur de Turquie" *(PBA - K. 372/1)*

ve Teşrin-i sânînin yirmisinde in'ikâd edeceğini bildirmeğe Hâriciye Nezâretinden me'mûr olduğunu ve Konferansın in'ikâdına intizâren şâyed Paris'e gidecek olursam Fransa hükümeti pek dostâne bir sûretde hüsn-i kabul edeceğini beyân eyledi. Teehhürden şikâyet ettiğim gibi da'vet nasıl ve ne tarîk ile vâki' olmuş ise te'hirin de o şekilde resmen bildirilmesi lâzım geldiği halde böyle yapılmadığından şikâyet ve Konferansın yirmi Teşrin-i sânîde toplanacağının hey'et-i murahhasaya resmen ve tahrîren bildirilmesi lüzûmunu hükümetine yazmasını ifâde ettim. Bilâhire dün akşamki telgrafıma cevâben Lord Curzon ve Mösyö Poincaré'den birer telgraf geldi. Bunlar da Konferansın düvel-i müttefikadan ba'zılarına âid esbâbdan nâşi ayın yirmisine teehhür ettiği bildirilerek i'tizâr edilmektedir. Birkaç gün içinde dönmek üzere bugün Paris'e gideceğim. İngilizler Konferansa gelmezden evvel müttefikleri ile tevhîd-i metâlib etmek teklifindedir.Fransız mehâfili Paris'te mülâkât için pek ziyâde sarf-ı mesâî etmişlerdir. Matbuâtda harâretle çalışmaktayız**. Istanbul ahvâlinden ma'lumât isterim. Tarih-i vüsûlünün iş'ârı.

İSMET

İsmet Paşa, doğrudan Paris'e gitmedi. Lozan'da otele indi ve Ferit (Tek) Beyi Lozan'a çağırdı. Ferit Bey, 13 Kasım günü Lozan'a gitti.

** İsmet Paşa, Lozan'a giderken daha İstanbul'da yabancı basma demeçler vermeğe başladı. 9 Kasımda İstanbul'da *Le Petit Parisien* gazetesine, 12 Kasımda İsviçre'de *Le Matin* muhabirine demeçler verdikten sonra 13 Kasım Pazar günü Lozan'da ilk basın toplantısını yaptı. Ayni gün akşam üzeri *La Tribune de Genève* gazetesine özel bir demeç verdi. Öteyandan da yabancı basını çok yakından izletiyordu. Lozan'a varır varmaz, 12 Kasım 1922 günü Delegasyona bir iç genelge yayınladı. Buna göre şu üyeler yanlarında gösterilen yabancı gazeteleri günü gününü izleyeceklerdi: Münir Bey: *Times;* Şevket Bey: *Daily Chronicle;* Hüseyin Bey: *Daily Telegraph, Morning Post;* Cevad Bey: *Daily Herald, Daily Mail;* Muhtar Bey: *Petit Parisien;* Veli Bey: *Débats, Echo National;* Şeref Bey: *Journal;* Tahir Bey: *Matin;* Reşit Safvet Bey: *Echo de Paris;* Hikmet Bey: *Temps;* Celâlettin Bey: *Humanité;* Safvet Bey: *Action Française;* Zühti Bey: Rusça gazeteler; Şükrü Bey: İtalyanca gazeteler; Tevfik Bey: Almanca gazeteler. *(PBA-K.372/1).*

No. 4

İstanbul'da Re'fet Paşa Hazretlerine

No. 4 *19 Teşrinsâni 338*

(19 Kasım 1922)

1. Harbi Umumiden mukaddem herhangi bir sene zarfında Dersaadet Muhtelit Birinci Mahkeme-i Ticareti ile İkinci Ticaret Mahkemesinde ikâme edilmiş olan deavi miktarlarının ve bu iki mahkeme tarafından sene-i mezküre zarfında hükme rabt edilmiş bulunan mevad adedinin ayrı ayrı olarak adliye ihsaiyatından bilihraç hemen inbası.

2. İstanbul'un işgalini müteakip Müttefikler tarafından tesis edilmiş divan-ı harplerle Mehakim-i mahsusaca mevadd-ı cezaiye ve kezalik Konsoloshane mahkemeleri ile sair heyet ve devair-i ecnebiyece mevad-ı hukukiye ve ticariye hakkında ittihaz edilmiş olan ve bil külliye mugayir-i adl ve mısfet bulunan mukarrerattan ve bu mukarreratın keyfî surette muamelât-ı icraiyesinden ve kezalik hiçbir hükme mustenid olmaksızın ecnebi makamatın bu sahada vaki icraat-ı keyfiyesinden en bariz ve hissiyat-ı muadeleti en ziyade rencide edenlerinden birkaç hâdisenin haksızlığı isbat eden noktaları gösterilmek suretiyle bilinmesi zaruri görüldüğünden keyfiyetin Barodan ve bilhassa deavi vekili Saadeddin Ferid ve Selâhaddin Neş'et ve Ebululâ Beylerle Polis Müdiriyetinden mahremane bittahkik hemen iş'ar buyurulması mercudur.

İSMET

No. 5

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 5, 6, 7. *19 Teşrin-i sânî 338*

(19 Kasım 1922)

Madde 1 — On beş Teşrin-i sânî günü Paris'te Poincaré ile görüştüm*. Sulhun teehhürü Türkiye için dâimî ıztırâb olduğu gibi hâdisât ve gayr-ı muntazır ahvâl zuhûruna menba' olduğunu, şimdiki gibi ne harb ne sulh olmayan bir hale nihâyet vermek lüzûmunu mevzû-ı bahs ettim. İstîzâh ve münâkaşât esnâsında hükümetimizin siyâseti Misâk-ı Millî ve mün'akid muâhedâta riâyete müstenid olduğunu söyledim. Bu bâbda mukâvelât ve Ankara İ'tilâfnâmesi de mer'î gösterilmiştir. Fransızların uğradığı muâmelâtdan ve Fransa menâfiinin endişelerinden şikâyet etti. Kapitülasyonlar husûsunda uzun münâkaşât geçti. Adlîde mutavassıt bir şekl-i hall veya ba'zı te'minât ve sâire ve Fas ve Suriye'de Fransızların da bunları kabul ettiklerinden bahsetti. Kat'î bir vaz'iyyet gösterdim. Beni teskin fakat ehl-i ihtisâsın bir çâre bulacağını tekrar etti. Bunun üzerine İskenderun mıntıkası içün bir idâre-i husûsiye yapılması Ankara İ'tilâfnâmesi ahkâmından bulunduğu halde bunları pek çok şikâyât ve tahrikâtı intâc ettiğini bu sebeble büyük müşkilât içinde bulunduğumuzu söyledim.Konferan-

* İsmet Paşa, 12 Kasım Pazar akşamı saat 22 sularında indiği Lozan'da 48 saat kaldıktan sonra 14 Kasım Salı akşamı Paris'e hareket etti ve dokuz saatlik bir tren yolculuğundan sonra 15 Kasım sabahı Paris'e vardı ve Crillon oteline indi. Ayni gün saat 17'de, Fransa Başbakanı ve Dışişleri Bakanı M. Poincaré ile 45 dakika kadar süren bir görüşme yaptı. (İsmet Paşa'nın Paris gezisini daha önce ayrıntılarıyla yayınlamıştım. Bkz. B.N. Şimşir, "Lozan'a Doğru", *Cumhuriyet*, 27-31 Temmuz 1973)

sın metâlibimize ve hassaten kapitülasyonlara Fransa'nın zahîr alacağını ümmid ettiğimizi ilâve ettim. İngilizlerin talebi vechile müttefikler arasında evvelden takarrür etmiş mevâdd karşısında bulunmak ihtimâlini mevzû-ı bahs ettim**. Reddetti. Müzâkerâtın müsâvât esâsına müstenid olacağını, Versailles'da Almanlara yapılan muâmele yapılmayacağını söyledi. Poincaré'nin söylediği Versailles'dan beri dört sene geçtiğini ve büsbütün başka vaz'iyyetler hâsıl olduğunu işâret ettim. Memleketin tahribatından şikâyet ettim. Mülâkâtın hülâsası olarak müzâkerât çok çetin olacak fakat bir neticeye varılacak mealindedir. Mülâkâtımız samîmiyetden ziyâde burûdet ve ciddiyet içinde geçmiştir. Garîb bir şey olarak bilâhire Fransa'da görüştüklerim kâffeten Poincaré'nin esâsen durgun adam olduğunu ve Konferansta dürüst hareket edeceğini te'mine devâm ettiler.

2 — Poincaré ile mülâkâtı müteâkib Paris'teki bütün matbuât muhâbirlerini otelde kabul ettim ve efkâr-ı umûmiyeye sulh arzusunu, Yunan tahribâtını ve ecnebi düşmanlığını ve Fransa menâfiinin ihlâli gibi mesâilin aslı olmadığını ve kapitülasyonlar husûsunda kararımız kat'î ve gayr-ı kabil-i rücû' olduğunu îzâh ettim kapitülasyonlar için muhâbirlerle aramızda muhâverât ve münâkaşâ geçmiştir. Bir emr-i vâki' olarak efkâr-ı umûmiyeye tevdî' olunmuştur***.

3 — On altı Teşrin-i sânîde Hâriciye Müsteşârı ile görüştüm. Bu adam hâriciye nâzırı istiklâlindedir. Şahsî efkârı olmak kaydı ile sulhün behemehal akdolunacağını, fakat müzâkerâtın ilk devreleri çetin olacağını, bundan müteessir olmayarak sükûnetle da'vamızı müdâfaa etmemizi ve her halde müzâkerâtın müsâvi devletler arasındaki müzâkerât mâhiyetinde olacağını ve vaz'iyyetin bizim için pek müsâid olduğunu ve suallerim üzerine ne Boğazlar ve ne de diğer mesâil hakkında müşkilât çıkmayacağını ümmid ettiğini ve İngilizlerin muhtırasında mûcib-i endîşe bir nokta olmadığını ve hattâ Fransa hükümeti bunu cevâbdan bile müstağnî bulmuş olduğunu, müttefikler arasında teâtî-i efkâr edilmek zarûrî olup nitekim bizim de istediğimiz devletlerle görüşmemize kimsenin bir şey diyemeyeceğini, yalnız müttefiklerin mukarrer bir proje ile karşımıza çıkmayarak bütün mesâili müzâkere ile halledeceklerini, fakat bunun için bizim de ortaya bir proje koyup bunu ya kabul ediniz yahud müzâkerâtı keseceğiz

** İsmet Paşa'nın Paris'e indiği gün Lord Curzon da özel kurye ile Poincaré'ye bir muhtıra yetiştirmişti. Curzon, Lozan Konferansında Müttefiklerin bir cephe halinde Türklerin karşısına çıkmalarını sağlamağa çalışıyor ve özellikle şu noktalarda görüş birliğine varılmasını istiyordu: 1) Batı Trakya, 2) Batı Trakya Sınırı, 3) Boğazların serbestliği, 4) Kapitülâsyonlar, 5) Ege adaları, 6) Suriye ve İrak sınırları, 7) Manda toprakları, 8) Harp mezarlıkları, 9) İstanbul, 10) Azınlıklar, 11) Türk silâhlı kuvvetleri, 12) Malî hükümler ve 13) Ekonomik hükümler. İngiliz muhtırası esas alınarak Müttefikler arasında görüşmeler başlamıştı.(*DBFP*, I/18, No. 193 vd). İsmet Paşa'nın deyimiyle Müttefikler, Lozan konferansında "müttehid bir cephe" yapmağa uğraşıyorlardı. Bu yüzden Paşa, önceden hazırlanmış bir antlaşma projesi karşısında bulunmak ihtimalini söz konusu etmişti.

*** İsmet Paşa'nın 15 Kasım günü Paris'te Crillon otelinde yapmış olduğu basın toplantısı, Fransız basınında geniş yer tutmuştu. Bu basın toplantısı hakkında Paris gazetelerinde çıkmış olan yazıların bir bölümünü daha önce yayınladım. (Bkz. Bilâl N. Şimşir, *Dış Basında Atatürk ve Türk Devrimi*, Cilt I, Ankara: 1981, ss. 84-103, No. 30-38).

dememekliğimiz lâzımgeleceğini beyân etti. Bizim metâlibimiz asgarî şerâitden ibâret olup pazarlık esâsı bizce mergûb olamayacağını söyledim. Bu fikre kendisi de iştirâk etmekle beraber müzâkerât her halde mütekâbilen müsâadât irâesi ile neticeye vâsıl olacağını ifâde eyledi. Yunan tahribâtının ta'mîrâtını harâretle bahsettim. Müzâkerât münkati' olursa ne olacak dedim. Her halde münkati' olmayacak dedi. Münkati' olursa her halde şimdiki hâl ya'ni ne harb ne sulh olmayacak dedim.

Paris'teki yeni İtalya sefiri**** otele gelerek ziyâret etti. O da müzâkerâtda büyük güçlükler olabileceğini ve müttefiklerden ayrılmayacaklarını ve fakat işin neticeleneceğini söylemektedir. İtalya sefirine İtalya hükümeti ile ayrıca anlaşmak ve İtalya menâfiini nâzar-ı dikkate almak kâbil olacağını izhâr ve talebi üzerine bunu hükümetine iblâğ etmesine muvâfakat eyledim. İngilizler Konferansta müttefikler arasında müttehid bir cebhe yapmak mesâisini ve efkâr-ı hasmânelerini muhâfaza eylemektedirler.

Fransızlardan istidlâlât ve intıbââtım bize nîkbînlik ilkâ etmek gayreti ve Konferansta müşkilât-ı ciddiyenin zuhûr edeceğini ihzâr merkezindedir. Gazeteler müttefikler arasında i'tilâfdan bahsediyorlar. Paris'e muvâsalatım esnâsında İngilizler mukarrerât-ı kat'iyye ve tedâbîr-i zecriye ve tatbikiye gibi mesâilde ısrâr etmekte ve Fransızlar bizim kendileri ile her münâsebeti kıracağımız havâdisleri karşısında bulunmakta idiler. Bir taraftan Fransızları tatmîne atf-ı ehemmiyyet ve diğer tarafdan onlar için nâzik olan kapitülasyonlar mes'elesini münferiden matbuât ve âlem-i siyâsetde vaz'ettim. Ba'zı te'minât fikirlerini muhâfaza etmektedirler. Fransızların muâmeleleri sûret-i umûmiyede İngilizlerin fevkalâde muhteriz ve onlardan sarf-ı nazar edemez. Bizimle temas ve menfaatı muhâfaza etmeğe çalışıyor bir şekildedir. Diğer tarafdan arzu ederlerse kendileriyle görüşebileciğimi İngilizlere ihbâr ettim. Cevab vermediler. Sulh yapmak fikriyle geldiklerini tâlî vesâitle irsâl eylediler. Paris seyahatım Fransa'nın me'yûs edilmemesi, Yunan tahribâtının neşriyâtı kapitülasyonlar da'vâsının ortaya atılması gibi nikât-ı nazardan fâideli olmuştur.

Konferans yirmide açılacaktır. Lozan gazeteleri aleyhimize yazmağa başlamışlardır. Celâleddin Ârif Bey buradadır. Lozan'dan yazılan 7 numaralı ve 19/11/38 tarihli bu raporun tarih-i vüsûlünün iş'ârı.

İSMET

**** Yeni İtalyan Büyükelçisi Baron Avezzana idi.

No. 6

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 2 *19 Teşrin-i sânî 38*
(19 Kasım 1922)

Konferansa iştirak talebinde bulunan devletlerin adedi gün geçtikçe çoğaldığı*, İtilâf Devletlerinde menfaatlarına göre kabul veya red hakkı kendilerine münhasır telakki olunarak bir emr-i vâki' karşısında bırakılmamamız için hükümetimizin fikri istihrac edilmeden verilecek kararların kabul edilemeyeceğini şimdiden devletlere tebliğ faydalı olacağı Paris Mümessilliğinden bildiriliyor. Ba'dema bu gibi mesâilden ve mühim istihbarat-i siyasiyeden Zât-ı âlilerine muntazaman malumat verilmesi tamim edilmiştir**.

HÜSEYİN RAUF

* Konferansın açılışı arifesinde çeşit çeşit devletlerin buna katılmak için başvurdukları görülüyordu. 15 Kasım 1922 günlü *Tribune de Genève* gazetesi, İspanya, İsveç ve Danimarka hükümetlerinin de Lozan konferansına katılmak için başvurduklarını duyuruyordu. Bunun gibi başka haberlere de rastlanıyordu.

** Başbakan ve Dışişleri Bakan Vekili Hüseyin Rauf (Orbay) Bey, 19.11.1922 günü Paris Mümessilliğine şu telgrafı çekmiştir: "Merkeze tebliğ olunan mühim istihbarat-ı siyasiyenin doğruca Lozan'da Heyet-i Murahhasa Riyasetine de iblâğı hususuna itina olunması mercudur - Hüseyin Rauf." *(PBA - K. 372/1).*

No. 7

Şark ve Garbe Tamim, İsmet Paşa Hazretlerine de (ayrıca)

No. 3 *19 Teşrin-i sânî 38*
(19 Kasım 1922)

Vahdettin ve küçük mahdumu Ertuğrul Efendiler, Başmabeynci Yaver Paşa ve mukarrebîninden birkaç kişi 17 cuma sabahı Saray'dan İngiliz Generali Harrington vasıtasıyla alınarak İngiliz kruvazörüne nakledilmiş mechul bir semte hareket ettirilmiştir. Hadise hükümet ve Büyük Millet Meclisince derdest-i müzakeredir. İttihaz edilecek karar ayrıca bildirilecektir Efendim.*

HÜSEYİN RAUF

* Lozan Konferansının açılışına üç gün kala son Osmanlı Padişahı Sultan Vahdettin'in *Malaya* adlı İngiliz zırhlısına binip yurt dışına kaçması ve Malta adasına götürülmesi, dış basında epeyce geniş yankı yaptı. Zaten Türkiye haberleriyle dolu olan yabancı gazeteler bir de padişahın kaçışına yer ayırdılar. (Bu konudaki yazılar için bkz B.N. Şimşir, *Dış Basında Atatürk ve Türk Devri-*

mi, s. 106-123, No. 40-47, vd. Ayrıca Bkz. Bilâl N. Şimşir, "Vahdettin'in Kaçışı Sonu," *Cumhuriyet*, 26-29 Ağustos 1973)

Vahdettin'in kaçırılışı Hind Hilafet komitesince kınanmıştır. Lozan'da Ruşen Eşref (Ünaydın) bunu Hilâl-i Ahmerden Muttalip Beye şöyle tellemiştir:

Tel. 1 Lausane, le 18.11.1922

"Télégramme Bombay comité Kalifat reprouve ingérence britannique dans affaires Kalifat approuve décision Assemblée Nationale qui représente conviction du monde musulman trouve décision conforme chériat - Rouchène." *(PBA - K. 372/1)*

No. 8

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 1 *20 Teşrin-i sânî 338*

(20 Kasım 1922)

19/11/1922 tarihli telgrafnameleri aynı günde vasıl oldu ve Refet Paşaya tebliğ edildi.

HÜSEYİN RAUF

No. 9

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 4 *20 Teşrin-i sânî 338*

(20 Kasım 1922)

Vahdettin Efendinin İngiliz zırhlısına firar ve ilticası üzerine Şer'iye Vekâlet-i Celîlesince tanzim olunan fetevây-ı şerîfe mucibince hal'i Büyük Millet Meclisinin 18/11/38 tarihli celsesinde müttefiken kabul edilmiş ve aynı celsede icra kılınan intihabat neticesinde makam-ı muallay-ı hilafete Hanedan-ı Âl-i Osman'dan Abdülmecid bini Abdülaziz Hazretleri intihap kılınmıştır. Bu babda derdest-i tanzim olan beyannameler irsal edilecektir Efendim *

HÜSEYİN RAUF

* Abdülmecid Efendinin Halifeliğe seçilmesi üzerine yabancı basında çıkan yazıların bazıları:

— "Ankara Meclisi Abdülmecid'i Halife seçecek", *Le Journal* (Paris), 20.11.1922.

— Robert-Raynaud, "Türkiye'nin İki Padişahı", *Le Matin* (Paris), 21.11.1922.

— August Gauvin, "Halifelik bunalımı", *Journal des Débats* (Paris) 22.11.1922.

— "Yeni Halife Abdülmecid", *L'Illustration* (Paris), 25.11.1922

— "Halife Abdülmecid Hazretleri", *The Muslim Standard* (Londra), 30.11.1922. ve "Ankara ve Halifelik", *Ibid.* "İsmet Paşa Hazretlerinin Abdül Qayum Malik'e Demeci", *Ibid.*

— Paul Erio, "Yeni Halifeye biât töreni", *Le Journal*, 1.12.1922

— Paul Gentizon, "Türkiye Mektubu: Yeni Halife", *Le Temps* (Paris) 2.12.1922

— "Halife İkinci Abdülmecid'e biat", *L'Illustration*, 9.12.1922. Bu yazıların tam metinleri için bkz. B.N. Şimşir: *Dış Basında Atatürk....*, No. 45, 46, 47, 53, 58, 59, 60, 61, 63, 67 vd.

No. 10

Refet Paşa Hazretlerine

No. 10 *20 Teşrin-i sânî 338*

(20 Kasım 1922)

Âtideki telgrafnamenin İsmet Paşa Hazretlerine çekilmesini rica ederim. İsmet Paşa Hazretlerine: Paris Mümessilimiz vasıtasıyla İngiliz Generali Townshend'den bir telgraf aldım. Ankara'da veya gidebileceğim bir yerde benim ile görüşmek arzu ediyor. Cevaben zat-i devletlerine müracaatlarını yazdım Efendim.

HÜSEYİN RAUF

No. 11

Büyük Millet Meclisi Riyâsetine

No. 8, 9, 10 *20 Teşrin-i sânî 338*

(20 Kasım 1922)

No. 8. Mösyö Poincaré aynı otelde bulunduğu cihetle ihsâs ettiği arzu üzerine Konferansın küşâdından mukaddem kendisiyle görüştüm. Bu def'a pek ziyâde hüsn-i kabul ve nezâket gösterdi. Riyâset mes'elesini mevzû-ı bahs ettim ve riyâsetin münâvebeten düvel-i müttefika-i selâse ile Türkiye arasında tedâvül etmesi teklifinde bulundum. Fransa, İngiltere, İtalya da'vet eden devletler olduğu cihetle kâide-i riyâsetin bu üç devlete âid olması lâzımgeleceğini ve da'vet edilen devletler ya'ni Türkiye, Romanya, Yugoslavya ve Yunanistan'ın da'vetci olmadıkları cihetle riyâset etmeyeceklerini düşündüğünü söyledi. Türkiye devletleri İzmir'e da'vet etmiş olduğu cihetle bizim de riyâset etmemiz icab edeceğini bildirdim. İkinci derecede komisyonlarda Türkiye'nin riyâset növbetine idhâl edilebileceğini ve esâsen Türklere müsâvi muâmelesi yapılacağı ve asıl iş müzâkerâtda olup bunun o kadar i'zâm edilmemesini rica etti. Talebimden ferâgat ma'nâsmı ifâde edecek bir şey söylemeden başka mesâile geçtim. İstanbul'un tesrî-i tahliyesi bahsinde İstanbul ve Trakya'ya ahden girmek harben girmeğe

müreccah olduğunu,çünki bu son takdirde gerek İngilizlere ve gerek Yunanlılara karşı bir hiss-i husûmet bırakılmış olacağını halbuki muâhede imza edilince İstanbul'daki vaz'iyyetimiz kendilerinin de imzaları altında kabullerine mukârin olacağından çok sağlam olacağını îzâh etti. Tahliye ne zaman olacak dedim. İmzâ edildiği gün ne İstanbul'da ne Boğazlarda bir tek Fransız ve İngiliz veya diğer bir ecnebi asker kalmayacağını, Boğazların serbestîsi için Türklerin riyâseti altında bir komisyon mutasavver olduğunu ve Türkiye'nin İstanbul'da bilâ kayd u şart hüküm süreceğini, yalnız Avrupay-ı Türkî'deki askerimizin jandarma dâhil olmamak üzere tahdîd-i mikdârı düşünüldüğünü, ekalliyetlerin mübâdelesi mes'elesi arzumuza muvâfık bir sûretde hallolunabileceğini, kapitülasyonlar da ecânibin menfaatı ihlâl edilmemek şartı ile bilâ müşkilât hallolunabileceğini suallerim üzerine îzâh etti ve halli çok müşkilâtı istilzâm edecek mâhiyetde mesâil gördüğümü beyân etmekliğim üzerine her müşkilâtın hallolunabileceğini ve Türkiye'nin bugün ümmid edilmez derecede müsâid bir vaz'iyyetde bulunduğunu ve hattâ karîben anlaşılacağı üzere Lord Curzon'un dahi Türkiye'ye karşı gayet müsâid bir hâle gelmiş olduğunu ve Yunanistan'dan alınacak tamirât bedeli hususunda Yunanlıların Anadolu'da tahrîb ettikleri Fransız emvâl ve menâfiini Türkiye'de olmak i'tibâriyle bizden isteyeceklerinden bize karşı yapılan tahribât bedelâtı ile birlikte bunları bizim Yunanistan'dan almamıza müzâheret edecekleri tabiî olduğunu mahremâne bir suretde ilâve etti.

No. 9 — Hülâsa söylenilen şerâit aynıdır. Yalnız bugün muâmele daha nâzikânedir. Bu da bir iki gündür gazetelerde görülen fena havâdisleri tahfîfe de ma'tûf olabilir. Konferansın küşâdında İsviçre Reis-i cumhûrunun benimle Lord Curzon'un cevâb vermesi takarrür etmiş olması üzerine hazırladığımız nutkun muhteviyâtından bahsettim. Bir iki cümlesini tahfîf husûsunda çok rica etmeleri üzerine muvâfakat etmeği münâsib gördüm. Esâsen yalnız İsviçre'ye teşekkür edilmesi mevzû-ı bahs olduğundan ve halbuki nutkumuzda esâs olan aksâmı tamâmen muhâfaza ettiğimizden bunda bir mahzûr yoktur. Konferans salonuna girilmezden evvel Lord Curzon takdîm edildi ve ber muktazây-ı nezâket âfâkî ba'zı şeyler konuşuldu. Bize karşı bunun da tavrı şâyân-ı dikkat bir sûretde nâzikâne idi.

No. 10 — İsviçre Reis-i cumhuru Konferansı alenî bir celse ile açarak beyân-ı hoşâmedî etti ve İsviçre'nin Konferans mahalli olarak ta'yîn edilmesine memnuniyetini izhâr ettikten sonra düvel-i muâkidenin gösterecekleri kiyâset ve hiss-i müsâlemetkârâne ile fecâyi'-i harbin bir ân evvel zâil ve hal-i sulhün hâsıl olması temenniyâtını izhâr etti.

Müteâkıben Lord Curzon nutkunu söyledi. Bu da devletlerin mütekabilen gösterecekleri efkâr-ı i'tilâfcuyâne sâyesinde sulhün husûlü temenniyâtını izhâr ederek İsviçre'nin dâimâ efkâr-ı müsâlemetkâranenin tatbîk ve intişârında oynadığı rol i'tibâriyle sulh konferansı için en münâsib bir mahal olduğunu beyân ve reis-i hükümete teşekkür etti.

Ba'dehu ben îrâd-ı nutk ettim. Bunun metni aynen açık telgraf ile arz edilmiştir. Yalnız İngiliz ile benim tarafımdan nutuk iftitahı yapılmıştır.

Ba'dehu İsviçre Reis-i cumhuru kendisine gösterilen hissiyâta karşı her ikimize teşekkür ettikten sonra yarın kablez-zuhr saat on birde murahhaslar ictimâ' etmek üzere bu umûmî ve alenî celseye nihâyet verildi *.

20 Teşrin-i sânî 38 tarihli ve 10 numaralı rapordur. Vusûlünün iş'ârı.

İSMET

* Lord Curzon, Lozan Konferansının açılış törenini 20 Kasım 1922 günlü 6 sayılı telle şöyle rapor eder:

"First plenary meeting of conference took place this afternoon in a large hall open to public and press. Swiss President presided and read an appropriate and well-worded speech of welcome. It had been agreed that I should respond on behalf of delegations in a few words of a complementary character. This I did and proceedings would have terminated had not Ismet Pasha advanced to the platform pulled out a paper and read a speech containing some very partisan and rather truculent remarks. French President of Council told me that but for his influence speech would have been much worse.

"French and Turks are staying in same hotel and contact between them (is) constant and close. Ismet Pasha is coming to call upon me presently.

"His attitude today was (? example of) spirit in which Turkish delegation are approaching conference and foreshadows trouble at every turn. (*DBFP - I / 18*, p. 320, No. 209).

Türk delegasyonunda basın işleriyle görevli Ruşen Eşref (Ünaydın) bey de 20 Kasım 1922 günü İstanbul basınına şu telgrafı çekmiştir:

"Journaux Akcham Ikdam Ileri Tanine Tevhid Terdjuman Yenichark Vakit Bureau Presse

Tél. Lausanne, 20 Novembre 1922

Conférence ouverte quinze heures dernier

Discours président Haal voeux paix prompte Curzon discours remerciements accueil suisse exprima désir arriver accord tous points İsmet prononça discours français insista effort national indépendance liberté releva dévastations injustifiées déclara délégation animée maximum bonne foi possible remercia hospitalité suisse

Premère séance demain onze heures

Rouchène" *(PBA-K.372/1)*

No. 11/bis

Discours Prononcé Par S.E. Ismet Pacha à l'occasion de l'ouverture de la conférence de Lausanne, Le 20 Novembre 1922

Monsieur le Président,

Un armistice conclu, il y a plus de quatre ans, sur la base et sur la foi des principes wilsoniens avait suspendu officiellement les hostilités dans lesquelles se trouvait engagé l'Empire Ottoman.

La nation turque, continuellement privée des bienfaits de la paix, se rendit compte de l'insuffisance et de l'inanité de ses incessantes démarches pacifiques en vue de l'obtention du droit et de la justice et, comprenant qu'il ne lui restait aucun autre espoir de salut, réussit à défendre son existence et à réaliser son indépendance par ses propres moyens moraux et matériels. Elle a enduré dans cette voie des souffrances et consenti des sacrifices sans nombre dont les nations libres ont été les témoins sympathiques. Les Turcs de tout âge et de toutes conditions, les femmes et les enfants ont contribué à cette lutte de défense. Je ne puis m'empêcher de rappeler ici les interminables attaques depuis 1918, attaques et souffrances qu'on ne saurait justifier d'aucune façon,ainsi que les dévastations causées systématiquement sans aucune nécessité militaire et dans un esprit exclusif d'extermination dans les parties les plus riches et les plus prospères de ses territoires.

Je rappellerai enfin qu'en ce moment encore, plus d'un million de Turcs innocents errent sans asile et sans nourriture à travers les ruines dans les plaines et sur les plateaux de l'Asie-Mineure.

En consentant ces sacrifices surhumains, la nation turque a conquis sa place dans l'humanité civilisée avec tous les droits à l'existence et à l'indépendance inhérents aux nations capables d'une vigoureuse vitalité et comme un élément de paix, de concorde ainsi que de travail et d'activité. Le but suprême de la Grande Assemblée Nationale de Turquie est de conserver, de consolider cette position.

Les évènements des ces dernières années ayant érigé en dogme dans la conscience de l'humanité cette vérité que la paix et la tranquillité générales ne peuvent être réalisées qu'en tant que les nations respecteront mutuellement leurs droits de libérté et d'indépendance, j'aime à espérer que le souvenir de ces évènements constituera pour l'avenir un gage de paix et de stabilité.

Je m'attache à l'espoir que la Délégation turque qui est animée du maximum de bonne volonté possible, trouvera dans les autres Délégations une bonne volonté identique et que de cette manière les efforts de la Conférence aboutiront à un résultat satisfaisant.

Je termine, Monsieur le Président, en remerciant au nom du Gouvernement de la Grande Assemblée Nationale de Turquie la Confédération Helvétique pour la courtoise hospitalité qu'elle veut bien nous accorder en acceptant la réunion de notre Conférence sur son sol national.

Je me félicite d'autant plus du choix heureux du siège de cette Conférence qu'elle se tient dans un pays dont la glorieuse histoire est le plus irrécusable témoignage de la valeur qu'une noble nation attache à son indépendance *.

* Aslını Paris Büyükelçiliğimiz Arşivinde bulduğumuz bu demecin tam metninin *Journal de Genève* gazetesinin 21.11.1922 günlü sayısında yayınlanmış olduğunu gördük. Ayni gazete, ayni gün, bir başka sütununda İsmet Paşa'nın nutkunu nasıl okuduğunu şöyle anlatıyor: "Vint enfin

Ismet Pacha, qui avait déclaré ce matin qu'il était bien décidé à répondre si l'un des représentants alliés prenait la parole; il tenait à marquer ainsi qu'il entendait être admis à la conférence sur un pied d'égalité parfaite. Il en profita également pour exposer une fois de plus la thèse du nationalisme turc. Ses allusions directes aux atrocités grecques provoquèrent un léger malaise parmi les délégués. Mais il ne dit rien, somme toute, qui n'ait été prévu. Il eut, lui aussi, des propos très aimables à l'adresse de la Suisse. M. Mussolini, après un instant d'hésitation, joignit ses applaudissement à ceux de la salle. Aucun des plénipotentiaires alliés ne manifesta." (*Journal de Genève*, 21.11.1922)

İsmet Paşa'nın Lozan Konferansının Açılış Töreninde 20 Kasım 1922 Günü Okuduğu Söylev (Çeviri).

Sayın Başkan,

Dört yılı aşkın bir süre önce, Başkan Wilson'un ilkelerine ve bunlara inanç duygusuna dayanarak yapılmış bir mütâreke, Osmanlı İmparatorluğunun da katılmış bulunduğu çarpışmaları resmen durdurmuştu.

Barışın nimetlerinden her zaman yoksun kalan Türk ulusu, o tarihten bu yana, hak ve adalet elde etmek için ara vermeden yaptığı barış girişimlerinin yetersizliğini ve hiç birşeye yaramadığını anlayarak, varlığını korumayı ve maddi ve manevi kendi kaynaklarıyle bağımsızlığını kazanmayı başarmıştır. Türk ulusu, bu yolda, özgür ulusların da içten bir yakınlık ve anlayış duygularıyle tanık oldukları pek çok acılara katlanmış, sayısız fedakârlıklara rıza göstermiştir. Kadın ve çocuk, her yaşta ve durumdaki Türkler, bu savunma savaşına katılmışlardır. 1918'den bu yana Türk ulusunun karşılaştığı sonu gelmez saldırıları ve acıları burada hatırlatmaktan kendimi alamıyorum. Gerek bu saldırılara ve acılara, gerekse hiç bir askeri zorunluluk olmaksızın, Türkiye topraklarının en zengin ve en bakımlı parçalarında, yok etmekten başka bir şey düşünmeyerek, sistemli bir şekilde yapılmış yakıp - yıkmalara tek bir özür bulunamaz.

Hâlâ bu dakikada bile, bir milyondan çok masum Türkün, Anadolu ovalarında ve yaylalarında, evsiz ve ekmeksiz, yıkıntılar arasında, başıboş dolaştıklarını da hatırlatmak isterim.

Türk ulusu, insan gücünü aşan bu fedakarlıklara katlanmakla, uygar insanlık içinde, köklü bir yaşama gücüne sahip uluslara özgü olan varlık ve bağımsızlık haklarıyla, barış, huzur ve çalışkanlık unsuru olarak, büyük bir yer kazanmıştır. Türkiye Büyük Millet Meclisinin yüce amacı, bu yeri korumak ve güçlendirmektir.

Son yılların olayları insanlığın vicdanında genel barış ve huzurun, devletlerce birbirlerinin haklarına, özgürlüklerine ve bağımsızlıklarına karşılıklı olarak saygı gösterilmedikçe gerçekleşmeyeceği gerçeğini bir inanç ilkesi halinde yerleştirmiş bulunduğundan, bu olayların anısı, gelecek için bir barış ve huzur teminatı olur umudundayım.

Düşünülmesi mümkün en büyük bir iyi niyetle dolu olan Türk Temsilci Heyetinin, öteki Temsilci Heyetlerde de ayni iyi niyeti bulacağı ve böylece, konferans çalışmalarının memnunluk verici bir sonuca ulaşacağı umudunu besliyorum.

Sayın Başkan,

Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümeti adına, İsviçre Cumhuriyetine, konferansımızın burada toplanmasını kabul etmekle lütfen göstermiş oldukları nazik konukseverlikten dolayı teşekkür ederek sözlerime son vereceğim. Tarihi şanlı soylu bir ulusun, kendi bağımsızlığına ne kadar büyük bir değer verdiğini inkâr edilmez bir şekilde gösteren bu ülkenin, konferansa toplanma yeri olarak seçilmesinden büyük bir mutluluk duymaktayım *.

PBA-K.372/2

* Söylevin arşivdeki fransızca aslından yaptığım bu çevirisini, Lozan antlaşmasının 50. yıldönümünde yayınlamıştım. Bkz.: Bilâl N. Şimşir, "Lozan'a doğru", *Cumhuriyet*, 6 Ağustos 1973

No. 12

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 52

1 Teşrin-i sânî 38
(21 Kasım 1922)

Bugün elinde vesika-ı resmiyesi olmayan ve fakat Yugoslavya Başvekili Paşıç'in mu'temedi ve mahremi olduğunu söyleyen erkân-ı harbiye miralaylarından Lozan Konferansında harb heyeti müşavir-i askerîsi Tasiç, Refet Paşa delaletiyle mütenekkiren Ankara'ya geldi. Yedinde esbak Debre mebusu Basri Beyin Gazi Paşaya tavsiyesi vardır. Miralay, Yugoslavya ile te'sis-i münasebâta ve mümessil teatisine taraftar olup olmadığımızı *, Yugoslavya'yı hudud-ı hazırası ile kabul edip etmeyeceğimiz hakkındaki fikrimizi sordu ve münasebâta girmekten

* Sırbistan ile Türkiye arasındaki diplomatik ilişkiler, Osmanlı Devletinin Birinci Dünya Savaşına girmesi üzerine, Kasım 1914 tarihinde kesilmiş ve Belgrad'daki Türk Elçisi Cevad (Ezine) Bey 1 Kasım 1914 tarihinde ordaki görevinden ayrılmış idi. Lozan Konferansının devam ettiği günlerde İsmail Canbolat Bey Belgrad mümessilliğine atandı. Barış andlaşması henüz imzalanmadığı ve Ankara-Belgrad diplomatik ilişkileri normale dönüşmediği için İsmail Canbolat'a Elçi ünvanı verilememiş ve diplomatik mümessil denmişti. Ancak İ. Canbolat Belgrad'da göreve başlamadı. 1924-1925 yıllarında Tahir Lütfi (Tokay) Bey, geçici olarak Türkiye'nin belgrad temsilciliği görevini yürüttü. Lozan antlaşması yürürlüğe girdikten sonra, Türkiye'nin Belgrad temsilciliğine 22 Ağustos 1925'te Mümessil ünvanıyla Yusuf Hikmet (Bayur) bey atandı ve Şubat 1926'da kendisine Elçi ünvanı verildi. O zamanlar Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı adını taşıyan Yugoslavya da, Mondros Mütârekesinden sonra, 14 Şubat 1920 tarihinde İstanbul'a geçici olarak Radomir Şaponyiç adlı bir işgüder atadı. 1923 yılında bunun yerini Mümessil sıfatıyla Trajan Givkoviç adlı Kosovalı Türkçe de bilen bir diplomat aldı. Ancak 1926 yılında Türkiye'ye Tomir Popoviç adlı tam yetkili bir Elçi atanabildi.

başlayarak âtiyen Balkanlar'da iki kuvvetli askerî devlet arasında husulü kendilerince matlub i'tilâfı îma etti. Rüfeka ile ba'de'l-müzakere Gazi Paşa ile birlikte mumâileyhe âtideki tarzda cevap verildi:

Mümessil teatisine taraftar olduğumuzu, kendilerinin de İstanbul'daki mümessillerini hükümetimiz nezdine memur etmeleri şartı ile tarafımızdan bir zatın intihap ve i'zâm olunacağını,Yugoslavya'yı hudud-ı hazırası ile kabul etmekte müşkilat görmediğimizi, ancak bittabi' idarelerindeki Türk ve İslam ahalinin ma'rûz bulunduğu istihbar edilen tazyikatın ref'i matlûb olduğunu ve Yunanlılara karşı icabında Yugoslavya'nın lazımı vechile mümânaatkârâne müessir olması icap edeceğini, ancak kendisinin bir mahiyet-i resmiyesi olmadığını nazar-ı dikkate alarak Sırp heyet-i murahhasasının Lozan'da bu nıkat etrafında zat-ı devletleri ile görüşüp anlaşması muvafık olacağını ve size yazacağımızı söyledik. Mümessil intihap ve i'zâm edeceğiz. Hususât-ı sâire hakkında bâlâda arz ettiğim esasât dairesinde ve fakat her halde Küçük Antant'a dahil oluyoruz gibi Fransızlar tarafından Ruslara ve müttefiklerine karşı propaganda ve tesir yapılamayacak surette görüşülmesi münasip olur Efendim.

HÜSEYİN RAUF

No. 13

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 11, 12 *21 Teşrin-i sânî 38*

(21 Kasım 1922)

Bugün Konferanstan sonra Lord Curzon tarafından izhâr edilen arzuya binâen iâde-i ziyâret etmesi te'min olunduktan sonra görüştüm. Konferansın tarz-ı mesâisi nasıl olacağından ve mesâil tefrîk edilerek komisyonlarda tedkîk edilmesi kendisinin yarınki konferans için sûret-i husûsiyede dermiyân edilen mülâhazası olmamakla beraber heyet-i murahhasalara isterlerse mülâhazât-ı umumiye dermiyân etmeleri teklîf olunacağından bahsetti. Riyâset mes'elesini buna da söyledim. O da Poincaré ile aynı nazariyeyi dermiyân etti. Türkler için en ehemmiyetli mes'ele hangisi olduğunu sordu. Mesâilin hepsi yekdiğerine merbût ve hepsi aynı derecede mühim olup bunların esâs-ı müşterki istiklâl-i tâm teşkil ettiğini söyledim. İngiltere'nin hangi mes'eleyi mühim addettiği suâline karşı gülerek sulh dedi ve Noel yortularını memlekette geçirmek arzusunda bulunduğundan mesâilin o vakte kadar hallolunması temennisini izhâr etti. Bu kendilerinin elinde olup isterlerse bir saatte mes'elenin biteceğini söyledim. Buna karşı da gülerek aynı şey sizin de aynı vechile elinizdedir dedi. Yunan tahribâtından ve bunların ta'mirinden bahsettim. Yunanlılar da Türklerin tahribinden bahsediyor. Her ikiniz söylersiniz. Biz bîtaraf bir suretde dinleriz dedi. Bugünkü

nutukda ba'zı cümleler sert olduğundan şikâyet ederek birbirimize karşı sert nutuklar îrâd etmememizi rica etti. Iztırâb çekmiş bir milletin mümessili olduğumdan şiddetli addettiği nutukların şikâyetden başka bir şey olmadığını, Anadolu'da söylediğimiz nutuklarda bile hiçbir milletin izzet-i nefsine karşı hiçbir kelime söylemediğimizi ve ben de gerek münâsebât-ı resmiye ve gerek münâsebât-ı şahsiyemde sözlerime fevkalâde i'tinâ etmek i'tiyâdında bulunduğumu bildirdim. Yunanlılara karşı zaferimize diyecek olmadığını, fakat müttefiklere karşı da muzaffer olmadığımızı söyledi. Cevâp verdim. Yarın veya öbür gün iâde-i ziyâret edeceğini söyleyerek sık sık görüşmemizi arzu ettiğini ilâve etti. Ben de bi'l-mukâbele görüşmeğe âmâde bulunduğumu ve konferansın devamı müddetince işlerin bu suretle daha kestirme hallolunabileceğini beyân ettim. Mes'elenin zevâhiri fırtınadan evvel tatlı yel mâhiyetindedir. İlk evvel mesâil-i arziyeyi mevzû-ı bahs etmek fikrindedirler.

İSMET

No. 14

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 13, 14 *21 Teşrin-i sânî 338*

(21 Kasım 1922)

Bu sabah konferans açıldı. Resmî teblîğ aynen açık olarak arz edilmiştir. Bugün yalnız Konferansın nizâmnâme-i dâhilîsi müzâkere edilmiştir. Bunun hemen her maddesine i'tirâz mecbûriyetide kaldık*. Harâretli münâkaşât oldu. Konferans hangi devletlerin murahhaslarından teşekkül edeceğine dâir olan birinci maddenin dâire-i şümûlünden notalarda taayyün eden devletlerden mâadâsının ihrâc edilmesinde sûret-i kat'iyyede ısrâr ettik ve murahhasların adedinin iki olmasına binâen her ictîma'da murahhaslardan yalnız ikisinin murahhas addedilmesi teklifini de şiddetle reddettik. Boğazların rejimine âid komisyondan bahsolunurken Sovyetlerin iştirâki lâzım olduğunu ifâde ettim. Curzon da'vet olunduklarını, henüz bir cevâb vermediklerini söyledi. Boğazlar mes'elesini Sovyetlerin iştirâki olmaksızın takarrür ettirilemeyeceğini tekrâren te'yid ettim. Riyâsete Türk hey'et-i murahhasasının da iştirâkini resmen taleb ve aynı talebi komisyonların riyâseti içün de tekrar ettik.

No. 14 — Öğleden sonra olan ictimâ' dahî İsviçre hükümetine karşı teşekkürü ve sulhün akdı hakkındaki temenniyâtı mutazammin olarak Fransız, İtalyan ve Japon murahhaslarının îrâd ettikleri nutuklarla geçti. Yarın Lord

* Curzon, Türklerin, İçtüzüğün hemen her noktasına itiraz ettiklerini söylüyor: "...Upon great majority of these points Turks raised objections often of a very trivial character to establish their claims to complete equality or to satisfy their national pride" (*DBFP*- I/18, p. 322).

Curzon'un riyâset edeceği Arâzi, Umûr-i askeriye ve Boğazlar komisyonu toplanacak ve Trakya hudûdu mevzû-i bahs olacaktır. Bugün yalnız şeklî mesâil konuşulduğu halde birçok nikatda şiddetli münâkaşât mecburiyetinde bulunduk. Konferansın hitâmından sonra iâde-i ziyâret için otele gelen Lord Curzon ile nâzikâne görüştük. Ruslarla aramızda kavga olup olmadığını sordu. Reddetmekliğim üzerine dostluk ne kadar devâm edecek dedi. Dâimâ ve ilânihâye dedim. Sonra teklifsiz ve âfâkî şeylere geçti.

Mösyö Poincaré dahî iâde-i ziyâret ederek diğer devletlerin iştirâkinde mahzûr olmadığın iknâ' etmeğe çalışmıştır.

İSMET

No. 15

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 6

22 Teşrin-i sânî 338
(22 Kasım 1922)

Moskova Sefiri Muhtar Bey Aralof'un Türklerle İngilizler arasında bir ihtilaf-ı müsellaha bütün nüfuzi ile mâni' olmak için hükümetinden talimat aldığını vüsûkuna i'timad ile Tiflis'ten bildiriyor.

HÜSEYİN RAUF

No. 16

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 7

22 Teşrin-i sânî 338
(22 Kasım 1922)

İstihzârât-ı sulhiyye Komisyonunda kâtip olarak müstahdem olup ahîren Murahhas Hasan Beyefendinin heyet-i murahhasa ile götürdüğü Suat Efendinin vâki' olan ihbâr ve tahkikat neticesinde pederinin muhalefet-i efkârı ile ma-rûf İngiliz Muhibler Cemiyetine mensup sâbık İstanbul Hükümeti Nafıa Nezareti Ticaret Müdir-i Umumîsi Reşat Beyin kardeşi elyevm Batum'da Türk Komünist Fırkası Kâtib-i Umumîsi ve Yeni Fikir komünist gazetesinin başmuharriri Sedat Reşat olduğu anlaşılmıştır. Bu adam geçen sene İstiklal Mahkemesinin kararı ile hudut haricine çıkarılmıştır. Verilen şu malumata göre Suat

Efendi hakkında nazar-ı dikkat-i sâmîlerini kemâl-i ehemmiyyetle celbe müsâraat ederim*.

HÜSEYİN RAUF

* Rıza Nur bu konuda şunları yazıyor:

"Büyük bir teşyi ile Sirkeci'den trene bindik... Bizim Hasan dahi bir kâtip almış... Reşit Saffet bu çocuğu görmüş. Bana dedi ki: Bu çocuk ailesiyle bir müddet bizim evin yanındaki evde oturdu. Bizim bahçıvanın paltosunu çalıp sattı. Bu gayet fena bir çocuktur. Söyle de bunu götürmesin dedi. Hasan'a söyledim... vaz geçirtemedim... Bu çocuk bugün Fransız zabitidir. Sen Piyer denilen meşhur harbiye mektebinde okuyor. Diğer kardeşi de Batum'da komünisttir. Bizden kaçmış, komünist olmuş, orada gazete çıkarıyordu. Batum'da görmüştüm." (*Hayat ve Hatıratım*, III, s. 979).

No. 17

Lozan'da Türk Heyeti Murahhasa Reisi İsmet Paşa Hazretlerine.

No.8 *22 Teşrin-i sânî 338*
(22 Kasım 1922)

Ethem ve Eşref'le rüfekasının ve muhtemelen Reşit ve Tevfik'in İsviçre'ye gittikleri istihbâr edilmiştir. Zat-ı devletlerine sûikastde bulunmaları ihtimali olduğundan İsviçre Hükümetine mürâcaatla tevkîf ve hudût hâricine ihrâç ettirilmelerinin te'minini taleb ederim. Mustafa Kemal

HÜSEYİN RAUF

No. 18

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 11. *22 Teşrin-i sânî 338*
(22 Kasım 1922)

Açık olarak gönderildiği bildirilen nutuk henüz gelmemiştir*. Sekiz numaralı telgrafınızın imzası. Mustafa Kemal.

HÜSEYİN RAUF

* Söz konusu nutuk, İsmet Paşa'nın Konferansın açılışında okuduğu nutuktu. Açık telgrafla gönderilen ve Atatürk'ün de merakla beklediği bu nutkun Fransızca aslını ve Türkçe çevirisini de buraya almayı uygun gördüm. Bkz. No.11 Bis.

No. 19

Hey'et-i Vekile Riyâsetine

No. 15, 16

22 Teşrin-i sânî 38
(22 Kasım 1922)

Konferans komisyon halinde toplandı. Reis Curzon öğleden evvel Trakya hududları hakkında talebimizi sordu. Şarkî Trakya için 1913 hududunu ve Garbî Trakya için re'y-i âm taleb ve delâili lâzime serdeyledim.* Garbî Trakya'nın hudu unu sordu. Li-maksadin tedkîk ettireceğimi ve cevab vereceğimi bildirdim. Venizelos uzun bir nutuk ile Bulgarlara bi'l-rızâ verilen hududdan bahs ve Garbî Trakya iddiâsını kabul edemeyeceğini söyledi ve Bulgarlara serbestî-i ticâri verilebilecğini îmâ etti. Sırp sefiri bunu te'yid ve ayrıca bîtaraf mıntaka ve gayr-ı askerîlikten bahsetti. Romanya onu te'yid etti. Nutuklarına cevâb vermek hakkını muhâfaza ettim. Bulgar hey'etinin Adalar Denizi mahreci için istimâ' olunacağından bahsetti. Bulgarların Adalar Denizine mahreclerine aleyhdar olmadığımızı ve Trakya'ya taalluk etmeyen bir mes'ele için istimâma muvâfakat ettiğimizi bildirdim ve bundan mâadâ Bulgar hey'etini dinledikten sonra teklifâtın hey'et-i umûmiyesine bugün veya yarın cevâb vermek hakkını muhâfaza edeceğimi söyledim.Curzon behemehâl cevâb vermek lâzım dedi. Öğleden sonraki ictimâ'da Bulgar hey'eti geçmiş teşebbüslerini hülâsa ve bizimle alâkadârların izzet-i nefislerini muhâfazaya i'tinâ ile Adalar Denizinde mahrec ve Garbî

* İsmet Paşa'nın Batı Trakya'da halkoyuna başvurulması isteği büyük tepkiler yarattı. Özellikle Balkan ülkeleri Türklerin tekrar Meriç'in batısına geçecekleri korkusuna kapıldılar. Batı Trakya'da Türk nüfusu ezici çoğunluktaydı. Halkoyuna başvurulmuş olsaydı, Batı Trakyalılar Türkiye'ye katılmaya karar verebilirler ve böylece Türkiye sınırları Meriç nehrinin batısına uzanmış olurdu. Bu olasılık karşısında Balkan ülkelerinin saçları adeta diken diken oldu. Türkleri Meriç'in batısına geçirmemek için Bulgaristan, Yunanistan, Yugoslavya ve Romanya arasında, 1912 yılında olduğu gibi 1922 Kasım ayında da bir "Balkan Bloku" oluştuğu haberleri, 24 ve 25 Kasım 1922 tarihli Avrupa gazetelerinin sütunlarını doldurdu. Paris'in etkili gazetesi 24 Kasım 1922 günlü başyazısında şunları yazıyordu:

La Conférence de Lausanna a enrégistré un premier résultat: Les Etats balkaniques, si divisés depuis près de dix ans, se sont retrouvés unis contre les revendications turques. Vers la fin de 1912, comme la Turquie était vaincue, le bloc balkanique laissait voir ses premières fissures, présages de deux guerres successives. Vers la fin de 1922, comme la Turquie victorieuse reparait en Europe, les Etats balkaniques se remettent d'accord...

Les Etats balkaniques n'admettent pas que la Turquie s'étende à l'ouest de la Maritza. (*Le Temps*, 24.11.1922)

Öteki gazetelerde de benzer yazılar vardı. Öte yandan İsmet Paşa, 23 Kasım 1922 günü yabancı gazetecilere demeçler vermişti. Şöyle konuşmuştu:

"Biz Batı Trakya'yı istemiyoruz. Ama halkın serbestçe görüşünü açıklayabilmesi gerekir, diye düşünüyoruz.

— Balkan devletleri arasında görülen "aşk evliliği" konusunda ne düşünüyorsunuz?

İsmet Paşa, basın toplantısında bulunanların gülüşmeleri arasında:

— Ben böyle bir şey farketmedim, diye cevap veriyor. ("Ismet Pacha reçoit la presse", *Journal de Genève*, 24.11.1922)

Trakya'nın düvel-i muazzama-i müttefika emri altında bîtaraf kalmasını istedi. Ben teklifâtı tedkîk ve cümlesine gelecek ictima'da cevâb vereceğimi bildirdim. Bu söz Curzon ile şiddetli münâkaşâtı da'vet etti. Curzon vaktinde mesâiyi hazırlamak ve te'hîr etmemek gibi zevâhir altında şiddetli ısrar etti. Cevâblarını aldı. Nihâyet kendi mülâhazâtını söyledi. Hülâsası 1915 de Bulgarlara bi'l-ihtiyâr terk-i arâzi ettiğimize ve notalarımızda dâimâ Meriç ve Edirne'den bahsolunduğuna uzun uzun binây-ı mütâlaa ederek teklifâtını serdetti. Bize Meric'e kadar hudud ve Edirne şimâlinde bir noktadan bed' ile Tunca ve Meric tarafeyninde yirmi otuz kilometrelik bir bîtaraf mıntaka ve Cisrimustafapaşa—Dedeağaç şömendöferi beyne'l-milel ve Garbî Trakya Yunanistan'a âid kalacaktır. Sırp hey'eti Karadeniz'den Dedeağac'a kadar bir bîtaraf mıntakadan bahs ve talebime rağmen tasrîhden imtinâ' etti. Teferruâtı tâlî komisyonda çalışılacak dediler. Bu teklife göre Karadeniz'den Tunca'ya kadar hudud dahilinde otuz kilometrelik bir bîtaraf mıntaka ayrıca ihdâs olunacaktır.Curzon beyânâtında devletlerin müttehid olduklarını mükerreren ifâde etti. Fransız ve İtalyan murahhasları söz alarak te'yîd ettiler. İctimâ' yarına kaldı. Bulgar hey'eti miyânında bulunan Ceneral Savof otele gelip beni ziyâret etti.. Dedeağac'a bir mahrec-i iktisâdî te'min ettikleri anlaşılıyor. Ben de tarafdâr olduğumu söyledim. Bundan sonra iâde-i ziyâret için gelen İtalyan Başvekili Musolini ile muhtelif mesâil görüştüm. Karaağac'ın kurtarılması kabil olacağını zannediyorum. Fakat 913 hududunu kurtarmak ve Garbî Trakya'da re'y-i âm te'mîni müşkildir. Her ne olursa olsun redd-i kat'î karşısında bu yüzden inkıtâa mahal vermeyeceğim. Zarûrî olan şekli kabul edeceğim. Bîtaraf ve gayr-ı askerîlik gayr-ı kabil-i kabul bir mâhiyetde görülmiyorsa da tâlî komisyonda teferruâtı çalışıldıktan sonra vâzıhan anlaşılacaktır.

İSMET

No. 20

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 12

23 Teşrin-i sânî 38
(23 Kasım 1922)

Ceneral (?Lyautey)'in şu aralık Anadolu'da seyahatı şark ve âlem-i İslâmdaki tesiri itibariyle münasip görülmemiştir. Ona göre idare buyurulması muvafık olur.

HÜSEYİN RAUF

No. 21

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 18, 19, 20, 21 *23 Teşrin-i sânî 38*
23 Teşrin-i sânî 38 tarihli rapordur *(23 Kasım 1922)*

No.18 — 1 — Arâzi komisyonu bu sabah Curzon'un riyâsetinde ictimâ' etti. Venizelos'un, Sırp ve Romanya delegelerinin ve nihâyet Curzon'un nutuklarına uzun ve müdellel bir cevâb verdik ve istatistik vesâiki tevdî ettik. Nutkun hülâsası Yunan'ın mütearrız olduğu ve sulhü şimdiye kadar te'hir ettiği cihetle mes'ûl olduğunun, Garbî Trakya mes'elesi Neuilly Muâhedesi ile açık bırakılmış olduğunun mukadderâtı elyevm tâ'yin edilmek iktızâ edeceğinin ve bu hususdaki istatistikî delâilin Şarkî Trakya'nın, hududu 1913 olmak lâzım geleceğinin ve esbâbının Müdanya konferansında İtalyan ve İngiliz ceneralları Karaağaç'ın Türklere verileceğini ne kadar sarîh bir lisan ile bayân ettiklerinin ve teâtî edilen notalarda şimdiye kadar Meriç'ten bahsedilmesi tahliye mes'elesi ile alâkadâr olduğu cihetle hudud hususundaki nokta-i nazarımızı ihlâl edemeyeceğinin ve Grabî Trakya ile Şarkî Trakya arasında bir bîtaraf mıntaka te'sîsi hususundaki teklif ile kezâlik Dedeağaç şömendöferinin ve limanının Bulgarlarca istifâdesi hususuna mütaallik teklîf tâlî komisyonlarda evvel emirde tedkîk edilmesi lâzım geleceğinin ve Bulgarlara bir mahrec verilmesine Türkiye'nin memnuniyetle tarafdâr olduğunun beyânından ibâret bulunmuştur. Lord Curzon bîtaraf mıntakadan maksad daha ziyâde gayr-ı askerî hale getirilmiş bir mıntakadan ibâret bulunduğunu beyân etmiş ve buna tarafımızdan evvel emirde mes'elenin tâlî komisyonda tedkîki teklif edilmiştir. Ba'dehu Venizelos nutkumuza cevab vermiş ve buna karşı tekrar cevab hakkı tarafımızdan muhâfaza edilmiştir. Konferans gayr-ı askerî mıntaka ve şömendöfer ve liman işleri içün tâlî komisyon teşkilini kabul ederek bu komisyonun raporunu vermesine intizâren te'hir edilmiştir. Bugün îrâd edilen nutuk cevâbı Yunanlıları bir dereceye kadar müşkil mevkie koymuştur*.

No.19 — 2 — Tâlî komisyon öğleden sonra General Weygand riyâsetinde müşâvirlerle ictimâ' etti. Hülâsa-i teklifât Karadeniz'den Adalar Denizine kadar hududun tarafeyninde otuz kırk kilometrelik bir mıntakanın gayr-ı askerî kılınmasını ve gayr-ı askerî mıntakada bulunacak jandarmanın mikdâr ve teslihâtına mütealliktir. Gayr-ı askerî mıntakanın gayr-ı kabil-i tecâvüz bir mıntıka-i bîtarafî olması talebimizi kabule mütemâyil olmamışlardı. Bunda ısrâr edeceğiz. Mustafapaşa ve Dedeağaç şömendöferinin müştereken istifâde edilmesi içün muktazî tedâbîr diğer bir komisyonda çalışılmaktadır.

3 — Sabahleyin takarrür etmesi üzerine öğleden sonra saat altıda Curzon nezdine gittim. Tarz-ı dâ'vete nazaran hususî bir mülâkat zannolunabilirdi.

* Bkz. No. 19'un dipnotu.

Mülâkatda düvel-i selâsenin bütün murahhaslarını hal-i ictimâ'da buldum. Gayet nâzikâne muâmelât ile Curzon İstanbul ahvâlinin istirâhatı selbettiğinden müttefik komiser ve cenerallarla münâsebâtımız çok müşkil safahât geçirdiğinden ve Salahaddin Âdil Paşaya ta'limât-ı vâzıha verilmesi ricâsından bahsetti. Burada bir hüsn-i netice istihsâli içün fevkalâde sarf-ı mesâî ettiğimiz günlerde İstanbul'daki ahvâlin mûcib-i endîşe bir suretde devâmı Konferansın inkıtâına sebeb olabileceğinden endîşe izhâr edildi. Müteâkiben söz alan Rumbold ve Garroni ve Bompard hâdisat-ı muhtelife beyân ettiler. Beyne'l müttefikîn komisyon ve Sıhhıye Komisyonu lağvolunmuş ve iki Türk bir İngiliz askerini öldürmüş. Türklerin tevkifine muvâfakat etmemişiz. Sansürü terk etmeğe kadar hüsn-i niyet göstermişler. Fransızın dediğine göre mektepler ve bankalar hakkında Ankara kavânini huşûnetle tatbîk olunmakta ve aslâ tedrîcine nihâyet olunmamakta imiş.

No. 20 — İtalyanın dediğine göre tüccar ba'zı memnû' eşya(yi) evvelce ısmarladıkları içün getirmişler. Şimdi ne satabiliyorlar ne iâdeye müsâade olunuyor imiş. Edremit'te bir mikdâr İtalyanın işine nihâyet verilmiş fakat seyahatlarına da müsâade olunmuyor imiş. Curzon ilâveten Hıristiyanların tehcîrine karar verildiği ve yolda bir milyon adam bulunduğu hakkında mevsûk ma'lûmât olduğunu ve İtalya'da yirmi bine yakın Ermeni eytâmının ihrâc edildiğini bildirdiler. Hıristiyanlar hakkında kararın kat'iyyen aslı olamayacağını, bir milyon rakamının zâten delîl-i kâfî bulunduğunu serbestî-i seyâhat münâsebetiyle ihtiyârî hareket olunabileceğini ifâde ettim. Diğer hâdisâtın aslı ve mâhiyeti ma'lûm olmadığından beyân-ı mütâlaa edemeyeceğimi söyledim. Ankara'ya bildirmekliğimi, İstanbul'daki cenerale nüfûz-ı şahsımı ilâveten isti'mâl etmekliğimi, burada vaz'iyyetimizi müzâkerâtımızı müşkilleştirecek hâdisâta mahal verilmemesini rica ettiler. Hükümetimi keyfiyetden haberdâr ve hâdisâtdan ma'lûmât istihsâl edeceğimi bildirdim. Konuşulan perâkende hâdisâtı ve muhtelefün fîh olan muhtelif mesâili bir muhtıra ile bana yazacaklarını söylediler. Ayrıldım. Muhtıra henüz gelmedi**. Müsâreaten tafsılât i'tâsını rica ederim.

No. 21 — Bir de Orta Anadolu'da bulunan Hıristiyanların nakli ve yetimlerin seyahatı aslâ lâzım ve müsta'cel olmadığı halde bu esnâda bize şiddetli zarar ve aleyhimize galeyân-ı efkâr husûle getireceğini arz ederim. Bu hususda da vâzıhan tenvîr buyurulmaklığımı istirhâm ederim. Ekalliyetler ve Hıristiyanlar gibi mesâilde bilhassa Amerikalıların iştirâki ile şiddetli müşkilât göreceğimizi tahmîn ediyorum. Cevab intizârındayım.

4 — Bugün Amerika Sefiri Başkâtibini göndererek demiş ki leffettiği bir Amerika gazetesi Konferansa Amerikalıların iştirâkine benim tarafdâr olmadığımı yazmış. Kendisi benim bu hususdaki teşebbüsâtmın mâhiyetini bildiği cihetle Amerika gazetesinin yazısına ehemmiyyet vermemekliğimi, kendisi hükümetini haberdâr ettiğini bildirmiş. Geçen düvel-i sâirenin iştirâkine şiddetle i'tirâz et-

** Bkz. No. 27.

tikten sonra Amerika Sefirine haber göndererek bir prensib müdâfaa ettiği Amerikalıların huzûru zâten ahdî olmadığından bir şikâyetim olmadığını iblâğ eylemiş idim.

5 — İtalya'daki Rus Sefiri Vorofski buradadır. Geldi görüştüm. Bana Rus hey'etinin Moskova'dan henüz hareket etmediğini, gelmeleri münâsib olup olmayacağını sordu. Boğazlar içün hemen gelip hâzır bulunmalarında mutabık kaldık.

İSMET

No. 22

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 13 *24 Teşrin-i sani 38*

(24 Kasım 1922)

C 25/11/38, Numara 24

Buraya gelen Sırp Miralayı ile vuku bulan mükâleme hülasası size bildirilmiştir. Yugoslavya'ya bir mümessil i'zâmı takarrür etti. Kimin olacağını ayrıca bildiririm*.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 12, 84, 136.

No. 23

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 22 *25 Teşrin-i sânî 38*

(25 Kasım 1922)

Ekalliyetlerin mübâdelesi fikri tarafımızdan neşr ve telkîn edilmektedir*. Gerek İngiliz ve gerekse bilhassa Amerikalılar Ermenilerin kimlerle ve nasıl mübâdele olunacağını ileri sürmektedir. Amerika murahhası benimle temas aramakta olup bu mes'eleyi mevzû-ı bahs edeceğinden dolayı te'hîr etmekteyim. Benim fikrimce Ermenilerin memleket hâricine çıkarılmasını âleme karşı îrâd etmek mümkün değildir. Rumların mübâdelesinden bihakkın bahsedebiliriz. Türk Ortodoksların ihrâcından bahsetmek ise esâsen câiz değildir. Bu nokta-i

* Bkz. No.50, 73, 86, 90, 93.

nazarlarımın tasvîbi cevâbını makine başında beklemekteyim. Hâricden bir cebir olmadan Amerika murahhasına Ermeni hey'etine bu zeminde temas yapmak ve Rumları yalnız bırakmak ihtiyâcındayım. Bir de Anadolu'dan bu esnâda yeniden tehcîr ve teb'îd yapılmamasını sûret-i kat'iyyede istid'â ederim. Müsta'celiyetine mebnî üç misli para ile çektiriyorum. 25 Teşrin-i sânî 38 tarih ve 22 numaralıdır.

İSMET

No. 24

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 23 *25 Teşrin-i sânî 38*
(25 Kasım 1922)

Lord Curzon bugün bana tekrar İstanbul'da pek şâyân-ı ıztırâb bir vaziyyet ve hâdisât mevcudiyetinden bahs ve Selahaddin Adil Paşaya tarafımdan tebligât-ı husûsiye yapılmasını rica etti. Vaz'iyyet hakkında ma'lûmât i'tâsını rica ederim.

İSMET

No. 25

Hey'et-i Vekîle Riyîsetine

No. 24, 25, 26 *25 Teşrin-i sânî 38*
(25 Kasım 1922)

24 Teşrin-i sânî mülâkatlarım hülâsası ber vech-i âtîdir:

1 — Beni ziyârete gelen Sırp nâzırı aleyhimizde Balkan ittifâkının aslı olmadığını*, yalnız Romanya ile ba'zı mesâil içün müttefik olduklarını, Yunan ve

* Yugoslav Dışişleri Bakanı ve Lozan Konferansında Yugoslavya delegesi M. Ninçiç, Lozan Konferansı başlarında Türkiye'ye karşı Balkan devletlerini birleştirme, bir Balkan bloku oluşturma çabalarına öncülük ediyordu. Bu konuda basında da haberler çıkıyordu. *Le Petit Parisien* gazetesi, 24.11.1922 günlü sayısında bu konuda açıklama yapıyordu. Ninçiç, 23 Kasım 1922 günü, Yunan, Bulgar ve Romen delegelerini otelinde toplamış ve bir görüşme yapmıştı. Gazetenin haberine göre, Ninçiç, Bulgarlarla Yunanlıları yaklaştırıp dört Balkan devleti arasında "tek cephe" oluşturmak amacı güdüyordu. Yugoslav Bakan, "Türklerin Meriç nehrinin batısına geçmelerini başından beri istemediği" yolunda gazetelere demeçler de vermişti. ("Importantes déclarations de M. Nintchich", *Le Petit Parisien*, 27.11.1922). Ninçiç, Balkan ittifakı haberlerinin aslı olmadığını İsmet Paşa'ya söylemek gereğini duymuştur.

Bulgarlarla ne bizim aleyhimizde ne esâslı bir ittifakları olmadığını ifâde ve Makedonya Komitesiyle irtibât ve Manastır havâlisindeki tahrikâtımızdan şikâyet etti**. Kendilerinin Fransa'nın hattı-ı hareketine tâbi' olduklarını tasrîh etti. Aleyhimizde ordu ihzâr ettiklerinden şikâyet ettim, reddetti. Komitelerle hiçbir münâsebetimiz olmadığından, İslâmlar üzerindeki nüfûzumuzun kendilerine fâideli olacağından bahsettim. Mütekabilen mümessiller ta'yinini ve hemen münâsebâta girişilmesini kararlaştırdık. Hemen bir mümesil ta'yîn ve iş'ârını istirhâm ederim. Gümrük muâhedesi müzâkeresine de başlanmasını söyledim. Tereddüd etti. Fransa ile Suriye için yaptığımızı ilâve ve teşcî' eyledim. Müterediddiddir. Konferans müntec-i muvaffakiyet olmazsa sulh-i münferid yapmak teklifime tereddüdden sonra sulh yapmak lüzûmunu te'yîd ve Fransa'nın hissiyât-i dostânesinden bahs ve İngiltere'ye iltihakı ihtimâlinden tahzîr etti.

2 — Madam Gaulis Paris'ten geldi***. Fransız hey'etine i'timâd etmekliğimi ve Mareşal Lyautey'in Anadolu'da seyâhatını ihzâr etmeği teklif etti. Bir iki hafta içinde düşüneceğimi söyledim. Gelip harâbeleri görmesini ve kendisiyle mülâkat icrasiyle o zamanki müzâkerât vaz'iyyetine göre kendisine muâmele îfâsını muvâfık görmekteyim. Muvâfakatınızı şimdiden rica ederim. O vâsıta ile Fransız hey'etine şiddetli şikâyet haberleri gönderdik. Fransız gazetelerinin hâli yine aleyhimizdedir. Tekrar bizim aleyhimizde bir şey anlaştılar görünüyor.

3 — Londra'dan Hind Hilâfet'den bir hey'et geldi. Hilâfetin tefrîkı ve kuvvetsiz bırakılması mes'elesini mevzû-i bahs ettiler. Bu teşkilâtın bilhassa Hilâfeti takviye için düşünüldüğünü isbât ettim. Ankara'ya Hind eâzımından Hakîm isminde bir doktor geliyor. Onun tenvîrini rica ediyorlar. Bir de bu teşkilâtın şerîata muvâfık olduğu hakkında Ankara ulemâsından bir fetvâ ellerinde bulunursa kuvvetli olacaklarını söylüyorlar. Bu bâbda mütâlaanızı istid'â ederim.

No. 25 — 4 — Rus Vorofski'ye iâde-i ziyârete gittim. Bir tarafdan Ruslarla aramız açık olduğundan bir taraftan gâyet iyi olduğumuzdan merak vardır. Ben gayet iyi münâsebât iddiâsındayım, o da benim fikrimdedir. Çiçerin buraya hareket etmiş veya hareket etmek üzeredir. Sırb Nâzırı bugün ona da giderek aleyhlerinde bir ittifakları olmadığını ifâde etmiş. Oradaki Rus münâsebâtının ne halde bulunduğu hakkında ma'lumât rica ederim. Bir Amerikalı gelmiş, İngiliz, Fransız ve Amerika arasında petrollerin taksîmi yapılıyor imiş. Sonra bize açacaklar imiş.

5 — General Savof hatt-ı hareketimden harâretle teşekkür etti.

** Makedonya müslümanları Yunan ve Yugoslav zulümlerinden yakınıyorlardı. "Makedonya Müslümanları Derneği" (L'Association Macédonienne Musulmane) imzasıyla Lozan Konferansına 9 Aralık 1922 tarihli bir dilekçe sunulmuş ve özellikle Büyük Devletlerin, Makedonya Müslümanlarına yapılan zulümleri durdurmaları istenmiştir. (*PBA* - K.372/2)

*** Madame Berthe George-Gaulis, Türk dostu diye tanınan bir Fransız kadın gazeteciydi. İstiklâl savaşı içinde birkaç kez Anadolu'ya gelmiş, Mustafa Kemal ve İsmet Paşalarla görüşmüş ve sıcağı sıcağına Türkiye üzerine kitaplar yayınlamıştı.

6 — İngilizler Irak mes'elesini sûret-i husûsiyede görüşebileceğimi sordular. Her mes'eleyi görüşebileceğimi iblâğ ettim.

No. 26 — 7 — Amerika murahhası bizden birisi ile sonra murahhas Hasan Bey ile görüştü. Türkiye ile arasını bozmak içün propaganda yapılıyor. Kendileri ehemmiyet vermeyecekler. Biz de ehemmiyet vermeyelim doğrudan doğruya münâsebatda bulunalım ricası.

B — Amerika'nın Türkiye'de müesseseleri ve tebaası vardır. Muhâfaza etmek isterler.

C — Amerika efkâr-ı umûmiyesini tatmîn içün ekalliyetlere hüsn-i muâmele îfâsını ve bir takaddüm yapılmasını

D — Amerika'nın siyâseti gizli mukavelelere aleyhdâr olduğundan eğer İngilizler bu yolda muâmele yaparlar ve açık kapıya mâni olurlarsa Konferanda alenî ve resmî beyânât yapacağını Curzon'a söylemiş ve Amerika'nın bu siyâseti aleyhine duracak bir kuvvet olmadığını da ilâve etmiş.

E — İstanbul'da hâdisât olmamasını tavsiye etmiş.

F — Bizimle hüsn-i münâsebât yapacağını, birbirimizin müşkilâtına yardım etmemizi söylemiş.

G — Benimle 26 akşamı mülâkat takarrür etti. Memlekette kalan Ermeniler ve Türk Ortodokslar hakkında cevâb-ı şâfîyi daha evvel almak istirhâm ederim.

İSMET

No. 26

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 27 *25 Teşrin-i sânî 38*

(25 Kasım 1922)

Öğleden evvel tâlî komisyon hudud boyunca gayr-ı askerî kılınacak mıntakayı ve Mustafapaşa ve Dedeağaç şimendiferinin beyne'l-milel işletilmesini ihzâr etti. Öğleden sonra Arâzi Komisyonunun umumî ictimâında hudud boyunca gayr-ı askerî mıntakayı kabul edeceğimi fakat dâimî mürâkabe olamayacağını ve en mühim olarak hudud boyunca gayr-ı askerî mıntakanın bîtaraf ve gayr-ı kabil-i mürûr addedilmesi lüzûmunu ifâde ettim. Onlar yalnız gayr-ı askerî kılmakla iktifâ, bîtaraflığın düvel-i mümziyenin askerî ve siyâsî taahhüdüne rabtedilmesine i'tirâz ettiler. Münâkaşa imtidâd etti. Edirne'de bize kale yapmayınız diyorsunuz. O halde memleketin taarruza karşı vaz'iyyetini te'mîn etmek lâzımdır dedim. Sonra bu mes'eleyi meselâ Boğazlar ve Çanakkale gibi gayr-ı askerî

kılınması mevzû-ı bahs olacak diğer menâtıkın mütâlaasına te'hir eylediler. Bulgar hey'eti Dedeağac'a ve bir koridora mâlik olmağı iddiâ etti. Venizelos şiddetli hücûm yaptı.Türklere mağlûb olduk burada biz size mağlûb olmadık, ne istiyorsunuz dedi. Konferans Rumların Bulgarların mücâdelesine epeyi gülüştü. Nihâyetde söz alarak Dedeağaç'tan Bulgarların vâsi' mikyasda istifâdeye hakları olduğunu ve Yunannistan haksız olarak harbi idâme ettiği cihetle Bulgarların ıztırâbâtından da mes'ûl bulunduğunu ifâde eyledim. Bunun üzerine İngiliz Bulgarlara yol verdi çıkardı ve ictimâ' yarına kaldı. Bulgarlar diğerlerinin peşinde günlerden beri dolaşıyor ve bizim aleyhimizde isbât-ı sadâkat etmeğe çalışıyorlar. Bugün alenî izhâ-ı teveccüh etmekle diğerleriyle münâsebâtını tasîb ve aynı zamanda kendilerine mün'im görünmeyi murâd eyledik*.

* Curzon bu toplantıyla ilgili olarak şöyle diyor:

"... Turks reserved their claim for 1913 frontier... Turks explained their contentions about neutralization as necessary for their security from possible attacks in the future. I pointed out that this demand was one raising issues of the greatest importance and requiring reference to all government concerned... As regards Dedeagatch and railway a merry encounter took place between M. Veniselos and M. Stambuliski who belaboured each other with good natured fury to the great delight of the committee." (*DBFP-I/18*, p. 331, No. 222)

No. 27

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 28 *25 Teşrin-i sânî 38*

(25 Kasım 1922)

1 — Fransa, İngiltere ve İtalya murahhaslarından aldığım iki muhtıranın hülâsası ikinci ve üçüncü maddelerdedir.

2 — Refet Paşa müttefik cenerallarla mükâlemâtında mesâil-i mahalliye hakkında müşkilât çıkarmakta ber devâmdır. Müttefik cenerallar ise gayet i'tilâcûyâne hareket etmektedirler. Ezcümle müttefik zâbıtanın yalnız müttefikîn menâfii ve müttefik kıtââtına karşı vâki' olacak harekâtla iştigal eylemesi hakkında bir sûret-i halliyeye göre bu gibi harekâtın mütecâsirleri düvel-i müttefika me'mûrîni tarafından tevkîf edilmiş Türk tebaasından oldukları takdirde Türk mehâkimine tevdî' edilecek ve müttefik zâbıta Rus ve Yunanlılar dâhil olmak üzere yalnız düvel-i müttefika tebaası umûrunu rüyet edecek idi. Bundan mâadâ Refet Paşanın İstanbul hayat-ı iktisâdiyesini işkâl edecek ve hattâ felce uğratacak mâhiyetde olan tedâbîrinden şikâyet edilmektedir. Türk me'mûrînin müessesât-ı milliyeye karşı ittihâz ettikleri tedâbîr bu cümledendir.

Düvel-i müttefika murahhasları İsmet Paşa Hazretlerinin nazar-ı dikkatlerini bu vekayi' üzerine celb ve müşârünileyhi sulhün takrîri içün çalıştığımız şu sıra-

da Refet Paşanın ceneralların teklifâtını kabul ile İstanbul'daki vaz'iyyeti işkâl edecek tedâbîrden sarf-ı nazar eylemesi içün kendisine evâmir-i lâzime verilmesine delâlet eylemeğe da'vet ederim.

3 — Alınan mevsûk haberlere göre Büyük Millet Meclisi Anadolu'daki bütün Hıristiyanları hudud hâricine çıkarmağa karar vermiştir. On iki bin Ermeni yetimi hükümetin emri üzerine Anadolu'yu terk etmektedirler.

Müttefik murahhaslar Türk hükümetine atfolunan bu kararın derece-i şümûlü hakkında kendilerini serîan tenvîr eylemesini ve bunun umûmî bir mâhiyetde olup olmadığını ve dâhil-i esnân erkekler dâhil olmak üzere bütün Hıristiyanlara şâmil olup olmadığını kendilerine bildirilmesini İsmet Paşadan rica ederler*.

4 — Bu bâbda ma'lumâta muntazırım. Hâl-i hâzırda Anadolu'da Hıristiyan ahali hakkında şikâyeti mûcib tedâbîr ittihâz edilmemesini muvâfık gördüğümü arz ederim. Cevâb beklerim**.

İSMET

* İstanbul'da Refet (Bele) Paşa ile Müttefik generalleri arasında sürtüşmeler vardı. Sürtüşmeler, İstanbul'u Türklerin mi yoksa işgal kuvvetlerinin mi yönettiği sorusundan kaynaklanıyordu. İstanbul'da güvenliği Türk Polisi mi, yoksa Müttefik polisi mi sağlayacak? Suçluları Türk mahkemeleri mi yoksa Müttefik mahkemeler mi yargılayacak? Adlî kapitülasyonlar geçerli mi, değil mi? Yani Türk polisi Istanbul'daki yabancı suçluları tutuklayabilir mi, tutuklayamaz mı? Türk mahkemeleri yabancıları yargılayabilir mi, yargılayamaz mı? İşgal kuvvetleri İstanbul Türk basınını sansür edebilir mi, edemez mi? vs. vs...

Lord Curzon, İstanbul'daki durumu hem Lozan'da İsmet Paşa'ya baskı kozu olarak kullanmak istiyor, hem de Müttefik Komutanlar arasında Türklere karşı tek cephe sağlamağa uğraşıyordu. İstanbul'da Refet Paşa ile Müttefik Komutanlar arasındaki ilişkilerle ilgili olarak çoğu İngiliz kaynaklı kasıtlı haberler yayılıyordu. Refet Paşa'nın İstanbul'da Türk yasalarını uygulamağa, çalışması "Kemalist Küstahlığı" gibi başlıklarla gazetelerde yayınlanıyordu. Örneğin, Lozan Konferansının açıldığı gün, İngiliz Reuter ajansının İstanbul çıkışlı bir haberini Fransız *Echo National* gazetesi şu başlıkla veriyordu: "Kemalist Küstahlığı. Müttefik Yüksek Komiserlerinin bütün çabaları Refet Paşanın uyuşmaz tutumuyla karşılaşıyor".

** Bkz. No. 33.

No. 28

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 14 *26 Teşrin-i sânî 38*

(26 Kasım 1922)

25/11/38 ve 28 numaralı telgrafta ikinci maddede (bu suret-i halle bu gibi) kelimelerini takip eden kelime veya ibare (müttefikkîn) kelimesine kadar çıkmamıştır. Yunanlılar dahil olmak üzere, (yalnız) ibaresinden sonra gelen kelime de çıkmamıştır. Tekrarını rica ederim.

HÜSEYİN RAUF

No. 29

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 15 *26 Teşrin-i sânî 37*
(26 Kasım 1922)

Gönderilen telgrafınızdan 11, 12, 13, 14, 15, 16 numaralıları gelmiştir. 17 numaralı telgraf vasıl olmamıştır. Tekrarı mercûdur. 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24 numaralılar vürûd etti. 25, 26 numaralar henüz gelmedi. 27, 28 numaralar da gelmiştir. Bizim telgraflarımızın da hangi numaralıların vürûd edip hangilerinin etmediğinin iş'ârını rica ederim Efendim *.

HÜSEYİN RAUF

* Bu belge Lozan Konferansının başlarında haberleşmenin pek düzenli bir biçimde yürümediğini gösteren belgelerden bir örnek olarak buraya alınmıştır.

No. 30

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 17 *22 Teşrin-i sânî 338*
(22 Kasım 1922)

C 25/11/38 ve 27 numaralı teldeki daire-i me'zuniyetinden sonraki kelime ile - sondaki (bugün alenen diğerleriyle münâsebât takip eden kelime ve sondan (kendilerine) kelimesini takip eden cümle halledilememiştir. Serîan tekrarı içün emir vermenizi rica ederim.

HÜSEYİN RAUF

No. 31

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 29, 30 *26 Teşrin-i sânî 922*
(26 Kasım 1922)

1 — Komisyon Arazi Komisyonu hâlinde öğleden evvel ve sonra ictimâ' etti. Trakya hududunu müdâfaa ve Venizelos'a cevâb verdik. Uzun münâkaşatdan sonra Curzon müttefikler nâmına ve Balkan devletleri nâmına ve bu kadar bir müctemi' hey'etin ittihâdına nadir tesâdüf olunduğunu kaydederek Trakya hududunu Meriç'in garbine alacaklarını, Karaağaç istasyonunu veremeyecekleri-

ni bildirdi. Bilhassa 1915 de Bulgarlara terkedilmesini esâs ittihâz etti. Yalnız o zaman Bulgarların da verdiği küçük araziyi yine terk ediyorlar. Garbî Trakya'da plebisiti reddettiler. Cevâb vermek hakkını muhâfaza ediyoruz. Adalar mes'elesine geçildi. Çanakkale civarındakilerin bize iâdesini, Yunan işgalinde bulunan adaların gayr-ı askerî, müstakil ve bîtaraf olmalarını taleb ettik. Çanakkale civârındakilerin hâkimiyet ve gayr-ı askerîliği bir komisyonda tedkîk olunmasına karar verildi. Boğaz adalarının hâkimiyeti münâkaşa edilemeyeceğini iddiâ ettik. Komisyon ictimâı pazartesine kaldı. Henüz İtalyan adaları ve Kıbrıs mevzû-ı bahs olmadı*.

2 — Amerika hey'eti açık kapı politikasına dâir beyânât yâptı. Ayrıca arz edeceğim. Bir de bugün Curzon kapitüler devletleri Konferansa da'vet ettiklerini bildirdi. Kendileriyle müzâkere etmeyeceğimi teblîğ ettim.

No. 30.3 — Konferans hâricindeki temasların ber vech-i âtîdir:

A — Curzon tekrâr bugün İstanbul ahvâlinin fevkalâde mûcib-i iztırâb olduğunu, çok endîşe ettiğini, müdâhale etmekliğimi rica etti. Lutfen bana ma'lumât veriniz**.

B — Bir Ermeni hey'eti geldi. Hâricde kalan 700 000 Ermeni için yer istedi. Sadâkatlarından dolayı Anadolu'da kaldıkları halde bu def'a çıkarılan Erme-

* Lord Curzon, İsmet Paşa'nın Trakya ile ilgili isteklerini reddettiğini Londra'ya şöyle rapor ediyor:

"This morning frontier commission resumed discussion of Tharican question. Ismet Pasha answered previous speech of Monsieur Veniselos and M. Veniselos then ansvered Ismet... I then summed up on behalf of the allies after previously consulting with allies and declared inflexible adherence to decision (a) to decline any Turkish interference in respect of plebiscite or otherwise with Western Thrace and (b) to adhere to Maritza frontier of Eastern Thrace... keeping Karağaç which is Greek town in the hands of the Greek." (*DBFP* - I/18, p.336, No. 226)

Curzon, İsmet paşayı haklı isteklerinden caydırmak için bir çeşit gözdağı vermiş. Türkiye Meriç sınırından fazlasını isterse bütün Balkan ülkelerini kitle halinde karşısında bulacağını söylemiş. Diyor ki:

"I invited the Turkish delegation to reflect upon the entire situation before returning final reply, and pointed out to them the invisdom of coming into collusion not merely with inviting Powers, who were united, but with the solid bloc of Balkan States..." *(Ibid).*

** İstanbul'da, Refet Paşa'nın temsil ettiği Türk yönetimi ile Müttefik Generallerinin işgal yönetimi arasında yetki çatışması vardı. Lord Curzon, bu çatışmada Müttefik komutanların tek cephe halinde Refet Paşa'nın karşısına dikilmelerini Lozan'daki başarısı bakımından gerekli görüyordu. İstanbul'daki generaller birlik halinde hareket ederlerse Lozan'da da Müttefik delegelerinin birliği güçlü görünecekti. Curzon, 25.11.1922 günü İstanbul Yüksek Komiser Vekili Mr. Henderson'a şunları telliyordu:

"It would considerably assist task of allies here at present stage if General Harington would assume existence at Constantinople of complete allied unity now established at conference, and on this presumption now take where essential firm stand justified by this unitiy. I feel that any further concession at Constantinople must react on strong attitude taken up by myself and other allies at Lausanne". (*DBFP*-I/18, p.333, No. 224).

nilerin ahvâlinden ve emvâl-ı metrûkelerinden ve diğer bıraktıklarından şikâyet etti. Konferansta fevkalâde yaygara yapacaklardır.

C — Sırp Hâriciye Nâzırı ile mülâkatda hatt-ı hareketlerinden şikâyet ettim. Garbî Trakya'nın muhtâriyetine ve ihtisâsâtine muhâlif olarak Karaağaç havâlisinin bize verilmesine en çok muhâlif olan odur.

4 — Yarın ta'tîl. Akşam Curzon ile Irak mes'elesini husûsî konuşacağız.

İSMET

No. 32

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 16 *26/27 Teşrin-i sânî 38*

(26/27 Kasım 1922)

C. 21/11/38 No. 10

Konferansın küşadında irad olunan nutuklarla bilhassa zat-ı âliniz tarafından irâd buyurulan nutkun metni açık telgrafla keşide edildiği bildirildiği halde henüz gelmemiştir. Tekrarını rica ederim Efendim.

HÜSEYİN RAUF

No. 33

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 18 *26/27 Teşrin-i sâni 38*

(26/27 Kasım 1922)

Fransa, İngiltere, İtalya murahhaslarının verdikleri muhtıraya cevaptır*

C. 25/11/38, numara 28:

Refet Paşa'nın müttefikîn ceneralleri ile müzâkerâtında müşkilât çıkarmakta olduğu doğru değildir. Aldığımız raporlar Refet Paşa'nın son derece i'tilâf-perverâne hareket etmekte olduğunu gösteriyor. Yunanîlerin düşman tebaası olmalarından dolayı I'tilaf mümessillerince himayesine itiraz etmiştir. Ve bu noktayı halletmek üzeredirler. Hayat-ı iktisadiye üzerindeki işkâlât evvelce de bildirildiği

* Bkz. No. 27

üzere kavaninimizin tatbikından mütevellit olup bunun da tatbiki bir ay müddetle tehir olunmuştur.

Anadolu'daki Hristiyanların hudut haricine çıkarılmaları keyfiyetine gelince, hakikat şu merkezdedir: Mudanya mukavelesinin akdinden sonra hasıl olan müsait vaziyetten istifade hayli zamandır seyahatları memnu' olan Müslim ve gayri müslimlerin seyahatlarına bir ay müddetle müsaade olunmuş idi. Anasır-ı hristiyaniye bunu fırsat bilerek tekrar harp vukuu ihtimaline karşı büyük mikyasta seyahate ve bu suretle memleketten çıkmaya başlamışlardı. Bu tesiri izale için tedabir-i lâzime ittihaz edilmiştir**. On iki bin Ermeni eytâmının hükümetin emri üzerine Anadolu'yu terketmekte oldukları da doğru değildir. Amerika Şark-i Karîb Heyetinin Ankara mümessili hükümete müracaatla eytamhanelerin Suriye'ye nakline müsaade istemiş ve ısrarı üzerine hükümetçe muvafakat olunmuştur. Bu hususu da bizzat vaki' olan suale cevaben Amiral Bristol'a yazdığım gibi buradaki mümessilleri Embrie de şahittir. Şark-ı Karib Muavenet Heyetinden***de tahkik-i keyfiyet etmekte serbesttirler Efendim.

HÜSEYİN RAUF

** Anadolu'daki hristiyanların kovulmakta oldukları yolundaki İngiliz haberleri o günlerde dış basında da yalanlatılmıştı. Bazı Avrupa gazetelerinde şu yalanlama çıkmıştır:

"On mande d'Angora:

"On dément officiellement la nouvelle de source anglaise selon laquelle le gouvernement de la Grande Assemblée nationale aurait décidé de chasser toute la population chrétienne d'Anatolie. Les chrétiens habitant l'Anatolie vaquent tranquillement à leurs occupations, et s'il y a quelques départs, ils sont dus à la liberté de circulation accordée dernièrement par la grande Assemblée nationale." (*Le Temps*, 26.11.1922)

*** Şark-ı Karib Muavenet Heyeti, Near East Relief adını taşıyan misyoner kökenli bir Amerikan yardım örgütüydü. Özellikle 1916-1926 yılları arasında Orta Doğu bölgesinde ve Türkiye'de faaliyet göstermiş, Ermenilere büyük çapta yardımda bulunmuştur. Örgüt, Türk İstiklâl Savaşı boyunca da Anadolu'da rahatça faaliyet gösterebilmiş ve Ankara'da da temsilci bulundurmuştu.

No. 34

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 19 *26-27 Teşrin-i sânî 38*
(26/27 Kasım 1922)

1 — 22 Teşrin-i sani 38 tarihli ve 16 numaralı telgrafnamenizdeki Karaağaç'ın kurtarılması ve Garbî Trakya'daki re'y-i âmmın te'mininin müşkil olduğu hakkındaki iş'arınız Heyet-i Vekilece muvafık görülmüştür Efendim.

2 — İstanbul'un bize ilhakı akebinde verilen evâmir dolayısiyle kavânîn nizamâtın aynen tatbikine mübâşeret edilmiş ve bu yüzden mütehassıl buhran-ı

iktisadî Refet Paşanın tedâbîri üzerine muvafık bir surette ta'dîl olunmuştur. Lüzum görüldükçe bu gibi tedâbîre tevessül olunacaktır.

Gümrük ta'rifesinin tatbiki bir ay müddetle te'hir olunmuştur.

Zâbıta meselesine gelince Refet Paşa ile ceneraller bu hususta görüşmekte ve gayet i'tilâfkâr davranmaktadır. Diğer mesâil tarafeynin memnuniyetini mucib bir suretde halledilmiş ve ancak polise müdahale noktası görüşülmekte bulunmuştur. Refet Paşa bu ciheti de bir hüsn-i neticeye iktirân ettirmekte pek ümmidvârdır. Şu halde bizce zât-ı âlinize vâki' olan şikâyet tarzında İstanbul'da fevkalâde gergin bir hal ve buhran yoktur*. Bu hususta Refet Paşanın muntazaman sizi haberdar etmesi kendisine yazılmıştır Efendim.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 19, 21.

No. 35

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 27 *27 Teşrin-i sânî 38*
(27 Kasım 1922)

İzmir Maliye Müfettişliğince Fransız bankalarından Osmanlı Rum ve Ermenilerle Yunanlıların esâmi, nükud ve emtialarını mübeyyin cetveller istendiğinden bahisle Fransa hükümetince i'tirâz ve bu muâmele protesto edilmiştir.

Esbâb-ı mûcibe olarak esrâr-ı meslekiye hususu dermiyân ve kapitülasiyonlar bu münâsebetle mevzû'ı bahs edilmektedir.

HÜSEYİN RAUF

No. 36

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 28 *27 Teşrin-i sânî 38*
(27 Kasım 1922)

Ferid Beye* tahrirât ile iş'âr olunduğu vechile harbde düşman ile teşrîk-i mesâi eden eşhâsdan tegayyub edenlerin bilumum mallarının hükümetce idaresi, zimem ve matlûblarının tahakkuk ve tasfiyesi, bakiye-i matlûblarının hazine namına hesab-ı cârîye kaydı, bu eşhâsa ait hukuk ve vazâif-i vekâletin hükümete intikali, 20 Nisan 38 tarihli kanun ile 13 Eylül 31 tarihli tasfiye Kanunları ahkâ-

* Türkiye'nin Paris Diplomatik Mümessili Ferit (Tek) Bey.

mındandır. Taleb-i vâki' ve bu gibi eşhâsın uhdelerindeki hususî kasaların tahmîni kanuna müstenid olduğundan esrâr-ı meslekiye dermeyânına imkân ve mahal yoktur. Kapitülasyonlar hakkındaki nokta-i nazarımız ise malumdur. Ma'lumât hasıl olmak üzere arzederim Efendim.

HÜSEYİN RAUF

No. 37

İsmet Paşa Hazretlerine ve Ferit Beye

No. 29 *27 Teşrin-i sânî 38*
(27 Kasım 1922)

Fransız mektepleri hakkında tatbik edilen muâmeleden dolayı bir sû-i tefehhüm hâsıl olduğu görülüyor. Mekteblerin Türkiye menâfiine ve Türk kanunlarına mugayır propaganda veya fiile girişememeleri kaydı ile mevcûdiyetlerini kabul etmiştik. Kendilerinden taleb olunan şey mekteblere Türkçenin de idhâli, Türk muallimler vasıtasıyla ve Türkçe olarak Türkiye tarih ve coğrafyasının da tedrisidir. Mougin ile görüştüm. Bunda tamâmen hakkımız olduğunu ve talebimizin meşrû' olduğunu o da takdîr ve tasdîk etti. Berây-ı ma'lûmât arz ederim Efendim *.

HÜSEYİN RAUF

* Kapitülâsyonlardan yararlanmaya alışmış olan Türkiye'deki Fransız eğitim-öğretim kurumları, kapitülâsyonsuz yeni döneme geçişte bocalıyorlardı ve bu yüzden de Türk makamlarıyla Fransız okulları arasında ara sıra sürtüşmeler oluyordu. Lozan konferansı öncesindeki günlerde Bursa'daki Fransız sörleriyle yerel Türk makamları arasında sürtüşme olmuş ve bu olay Fransız basınında abartılmıştı.İsmet Paşa 15 Kasım 1922 günü Paris'te yaptığı basın toplantısında da Türk Hükümetinin "Türkiye'deki Fransız okullarına zarar vermeyi düşünmediğini" belirtmek gereğini duymuştu.

Bkz. No. 95, 112.

No. 38

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 30 *27 Teşrin-i sânî 38*
(27 Kasım 1922)

Tuna nehrindeki Adakale Berlin Muâhedesi ile de devletimize bırakılmış olduğundan tamâmen Türk bulunan ada hakkında hakimiyetimiz aleyhinde bir karar sudûruna meydan verilmemesi rica olunur Efendim. *

HÜSEYİN RAUF

* Adakale hakkında Amasya Mebusu Ömer Lütfi Bey ve arkadaşlarının verdikleri önerge hakkında bkz. No. 55.

No. 39

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 34 *27 Teşrin-i sânî 38*

(27 Kasım 1922)

C 26, 29, 30, 31, 32 numaralı telgraflara

1 — Ermeni heyetinin beyanâtında çok mübâlağa vardır. Kilikya'da yerli ve hariçten evvelce gelmiş olan ve kendi rızaları ile çıkan Ermenilerin adedi Fransızların ta'dâdı üzerine kırkbeş bin olduğu muhakkaktır.

2 — Bâlâdaki numaralı telgarflar Heyet-i Vekilede mütâlea ve tetkik edildi. Karaağaç meselesi gibi husûsâta karar vermeden evvel müzâkerâtın alacağı şekl-i umûmî ve netice hakkındaki iş'ârınıza intizâr muvâfık görüldü Efendim.

HÜSEYİN RAUF

No. 40

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 31, 32 *27 Teşrin-i sânî 38*

(27 Kasım 1922)

26 Teşrin-i sânî pazar konferans olmadı. Hususî temaslarım:

1 — Sabah Fransız murahhası Barrère ile mülâkât ve hatt-ı hareketlerinden şikâyet ettim. Ber mu'tâd resmî ve zâhirî vaz'iyyetlerine bakılmamasını, içyüzünde çok çalıştıklarını söyledi. Karaağaç ve Ferre'ye kadar olan şimendifer mes'elesenin henüz kapanıp bitmediği hissiyâtında bulunduğunu, fakat bir şey taahhüd edemeyeceğini bildirdi.

2 — Akşam Curzon ile Irak üzerine husûsî konuştuk. Musul vilâyetini istediğimizi söyledim. Fakat reddetti. Müttefiklerle tamâmen mutâbık olduğunu, Yunanlılara galebe ettiğimizi, fakat İngilizlere galebe etmediğimizi ifâde etti. Ciddî münâkaşa cereyân etti. Mes'ele bir aralık petrole intikâl ederek bizim de ihtiyâcımız olduğunu söyledim. Bir petrol kumpanyası olduğunu, bunun dörtte biri Fransızlara, dörtte biri İngilizlere, dörtte biri Amerikalılara verildiğini, diğer dörtte biri sâireye âid olduğunu söyledi.Bu sâire Türkler olabilir dedim. Olabilir dedi. Bir de harbden sonra paraya ihtiyâcımız olacağını, devletler müştereken para verebileceklerini söyledi. Dedim ki bu mesâil hep konuşulabilir. Fakat yarın Konferansta ben Musul vilâyetini isteyeceğim. Kendisi de kat'iyyen reddetmek içün bütün vesâiki ihzâr ve bütün tertibâtını ihzâr ettiğini söyledi. De-

dim ki: Bu mes'eleyi husûsî olarak aramızda müzâkere edelim. Fakat bu esnâda diğer bütün mesâil-i esâsiyeyi halledelim ve hey'et-i umûmiyesini birden mütâlaa edelim. Mesâil-i muhtelifeyi sordum. İstanbul'da ve Boğazlarda ve Gelibolu'da ecnebi kuvveti kalmayacağını, fakat Boğazların tarafeyni gayr-ı askerî kalacağını ve bunun Cem'iyyet-i Akvâm tarafından bir komisyon ile kontrolünü düşündüklerini, kapitülasyon mesâilinde ecnebilere te'minât isteyeceklerini söyledi. Cem'iyyet-i Akvâm'a girmenin ehemmiyyeti hakkında nazar-ı dikkatimi celbetti ve cem'iyyet-i mezkûreden bir komisyonun Boğazlarda ve ekalliyetler mesâilinde mürâkabesi zararsız olacağını tavzîha çalıştı. Yarın Konferans öğleden sonra mesâil-i mâliye içün ictimâ' edecektir. Fransızlar bu ânî tebeddülden hiddete dûçâr olmuşlar*.

No. 32. 3 — Amerika birinci murahhası** ile mevâdd-ı âtîyeyi görüştüm: Amerika müessesâtının idâme-i hayâtı mümkün olduğuna dâir Amerika efkâr-ı umûmiyesine karşı beyânât istiyor. Kavânîn-i devlete tâbi' olmak şartı ile beyânât yapacağımı söyledim.

Kapitülasyonlar mesâilinde kavânînimizin ahkâm-ı dîniyeye tâbi' olduğunu ileri sürdü. Münâkaşa ettik. İstanbul'da bir hâdise olmamasını menfaatımıza muvâfık gördüğünü söyledi. Amerika'dan bir misyoner doktor gelmiş. Onunla görüşmemi teklif etti. Ta'lîk ettim. Ta'cîlini rica etti. Hayrhâhlığından ve fâideli

* Lord Curzon, İsmet Paşa ile bu görüşmesini, 27 Kasım 1922 tarihli ve 41 sayılı telgrafıyla şöyle rapor ediyor:

"... Ismet Pasha came to see me yesterday evening, and we had a conversation of one and a half hours on the whole situation. I think that he regards me with some confidence and accordingly I responded with equal frankness... He said that he intended to ask for rendition of Mosul... he advanced a number of arguments ethnic and otherwise which it was not difficult to demolish. I then said that if demand were persisted in I should have no alternative but to say before the whole conference, "cannot and will not". In fact I should return an absolute refusal, and from that attitude nothing would induce me to depart... Ismet Pasha then murmured word for which I was waiting, namely'oil'... he said that Anatolia was a poor country without oil and that he would very much like to have some. I replied that this seemed to me not an unreasonable request which was well worthy of examination... instead of a public disagreement in conference, would it not be well to see if we could arrive at a private agreement outside of it? Whereupon Ismet Pasha himself proposed postponement of discussion of tomorrow, and I shall now await his invitation to private conversation...

"...Ismet then turned discussion on to wider issues and asked my ideas as to future of conference and subject to be discussed... I gave him rough sketch of what I had in view... He adopted a stiff attitude about capitulation...

"Conversation with Ismet was of a distincltly hopeful character, and every day that passes in such exchanges diminishes the chances of a rupture". (*DBFP-I/18,* p.338-339, No. 228:, *F.O. 424/255,* p. 548, No. 670)

** Lozan Konferansında Amerikan Başdelegesi, A.B.D.'nin Roma Büyükelçisi Mr. Childs idi. İkinci Amerikan delegesi, Bern Elçisi Grew idi ki 1927 yılında A.B.D.'nin Ankara Büyükelçiliğine atanmıştı. Amerikan delegeleri Lozan konferansında "gözlemci" olarak bulunuyorlardı; yani barış antlaşmasını imzalamak niyetinde değillerdi, ama öteki delegeler gibi her işe karışıyorlardı.

olmağa çalışacağından ve sulhü yapmak fâideli ve müreccah olduğundan bahsetti.

4 — Lehistan Reis-i cumhuru tarafından yâveri gelerek mahremâne bana selâm ve tebrikât ile ananâta merbûtiyetden ve müşterek tehlikeye karşı hâlen ve âtiyen akd-ı revâbit lüzûmundan bahsetti. Selâmlarına mukâbele ve mücâmelâtdan sonra sulh konferansı esnâsında Romanya ve sâire gibi müttefikleri üzerinde Lehistanın te'sîrât-ı hayrhâhânesini görmeğe muntazır olduğumuzu ifâde ile iktifâ eyledim.

İSMET

No. 41

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 20, 21, 22 *27/28 Teşrin-i sânî 38*

(27/28 Kasım 1922)

Ruzname-i müzakerâtın düvel-i müttefika tarafından tertibi ve kabulüne muvaffakiyetleri müzâkerâta Rumeli'deki hudutlardan ibtidâri zarurî kıldığı ve bu suretle bir taraftan Sırplarla Selanik'te bazı ta'vizât mukabilinde anlaşılabilen diğer taraftan Dedeağaç'ta beyne'lmilel bir idare tarzında mahrec göstermek suretiyle Bulgarları da memnun ederek Sırpların sarîh müzâheretleriyle Garbî Trakya'daki re'y-i amme müracaatı reddettirmeğe çalıştığı anlaşılan Yunanlıların bi'n-netice Garbî Trakya'yı kendilerine tahsîse çalışmakta oldukları görülüyor. İngilizler başta olduğu halde Düvel-i müttefika ise Balkan devletlerinin arzularını bu suretle mümkün mertebe tatmin ve ileruda aramızda inkıtâ'-i müzâkerât ve ihtilaf'ı müsellah vukuunda mezkûr devletlere bize karşı müdafaaya mecbur olacakları menâfi' temin ettikten sonra kendilerinin müştereken istihsâline çalışacakları kapitülasiyonlar Suriye, Irak hudutlarıyle ekalliyetlerin himâyesi mesâilinde bizi tamamiyle münferid bir halde tazyîk edebilmek gayesini istihdaf eylemekte olduklarını kaviyyen zannediyorum.İ'tilâf Devletleri Balkan hükümâtının da iştirakiyle Garbî Trakya'da ârây-ı umumîye mürâcaatı reddettirmeğe muvaffak olurlarsa şimdiden Misak-ı Millîmizdeki madde-i ma'lûme ile Türkiye'den infikâak edecek memâlikteki ahalinin serbest beyân-ı re'y etmeleri kayd-ı sarîhi de hükümden iskat etmiş olacaklardır. Buna da muvaffak olurlarsa bizden infikakları Misâk-ı Millîmizle işaret edilen ve fakat hâlen ma'nen, âtiyen de maddeten bize müzaheretleri elzem olan milel-i mazlûme-i islâmiyeye karşı da vaziyetimiz pek müşkil olacaktır.

Diğer cihetten düvel-i müttefika murahhaslarının esâsen ve tabiî olarak hükümetimiz ile İstanbul'daki düvel-i müttefika mümessilleri arasında müzakere

edilmesi zarurî olan ve hüsn-i idaresine son derece i'tilâfperverâne bir fikr ile gayret ettiğimiz İstanbul mesâilini Lozan'a nakletmek ve bu suretle Sizi bununla da meşgul ederek esâsen pek kesîr ve ağır olan meşâgilinizi taz'îf etmeğe çalışmakta olduklarını hissediyorum. İstanbul mesâili ile yakından ve mütemâdiyen burada meşgul olduğumuzdan ayrıca Sizi de işgal etmelerine mümânaat buyurulması muvafık olur. Re'y ve mütâlaamı bâlâda arz ettim. Aynı nıkat hakkındaki intıbaât ve mütâlaat-ı devletlerinin âcilen iş'ârını sûret-i mahsûsada rica ederim Efendim.

HÜSEYİN RAUF

No. 42

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 23 *28 Teşrin-i sâni 338*

(28 Kasım 1922)

Yunanlıların İstanbul'da müttefikler tarafından himâyesi Refet Paşaca muvakkaten kabul edilmiştir. Ahîren İstanbul'a gelen Yunan fevkalâde komiseri teşebbüsât neticesinde İstanbul'dan gitmiştir. Berây-ı ma'lumat ma'ruzdur.

HÜSEYİN RAUF

No. 43

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 24 *28 Teşrin-i sâni 338*

(28 Kasım 1922)

Ceneral Pellé'nin* Dersaadet'ten Konferansa azîmeti münâsebetiyle Mougin vasıtasıyla Gazi Paşa Hazretlerine ma'lumât verdirdiği sırada İstanbul'un bugünkü halinden memnun olduğunu ifade etmiştir**. Berây-ı ma'lumât arz eylerim Efendim.

HÜSEYİN RAUF

* Fransan'nın İstanbul Yüksek Komiseri.

** Bkz. No. 21, 27, 77.

No. 44

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 25 *28 Teşrin-i sânî 38*
(28 Kasım 1922)

Türkiye'deki Amerika mektepleri hakkında Amerika'nın bura me'mûr-ı mahsûsu ile görüştüm. Mekâtıb-i hunûsiyye hakkındaki nizamnâmemizi îzâh ettim. Pek ma'kul ve metâlibimizi meşrû' buldu. Miralay Mougin'in de bu meseleyi aynı tarzda telakki ettiğini evvelce yazmıştım. Berây-ı ma'lumât arzolunur Efendim*.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 112.

No. 45

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 26 *28 Teşrin-i sânî 38*
(28 Kasım 1922)

Romanya ve Bulgaristan'a birer mümessil-i siyasî göndermekliğimiz için teşebbüsatta bulunmanızı ve neticenin iş'arını rica ederim*. Evvelce bu babda Refet Paşa, Celâlettin Arif** ve Ferit Beylere*** de yazılmıştı Efendim.

HÜSEYİN RAUF

* Bükreş'e Türk Diplomatik Mümessili sıfatıyla Mayıs 1923'te Cevad (Ezine) Bey gönderildi. Sonra Elçilik pâyesine yükseltildi. 1924-1925 yıllarında Numan Rıfat Bey (Menemencioğlu) Bükreş'te geçici işgüder olarak bulundu. Arkasından Mayıs 1925'te Hüseyin Ragıp (Baydur) Bey Bükreş Elçiliğine atandı ve Romanya ile diplomatik ilişkilerimiz normale dönüştü.

Bulgaristan ile diplomatik ilişkilere gelince, Şubat 1921 tarihinde Ankara Hükümetinin yarı resmî temsilcisi olarak Cevad Abbas (Gürer) Bey Sofya'ya gönderildi. Ama İtilâf Devletlerinin Bulgaristan üzerindeki baskıları sonucu Cevat Abbas Bey altı ay sonra Sofya'dan ayrılmak zorunda kaldı ve Temmuz 1921'de geri döndü. Ondan sonra iki yıl kadar Sofya'ya temsilci atanamadı. Bulgaristan'daki Türk çıkarlarını Sofya'daki İspanya Elçiliği koruyordu. Mayıs 1923 tarihinde bu Elçilik refakatinde Başkonsolos sıfatıyla Enver Bey Sofya'ya atandı. Ertesi yıl onun yerine Server Cemal (Balısoy) gönderildi. 1926 yılında Ali Türkgeldi Mümessil olarak Sofya'ya gönderildi. Çok geçmeden Ekim 1926'da Rıdvanbeyoğlu Hüsrev (Gerede) Bey Sofya Elçiliğine atandı.

** Türkiye'nin Roma Mümessili.

*** Türkiye'nin Paris Mümessili.

No. 46

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 31 *28 Teşrin-i sânî 38*
(28 Kasım 1922)

Mısırlılar Konferansta İngiliz âleti olacak olan Mısır murahhası bulundurmayarak Zaglul Paşanın murahhas sıfatı ile i'zâmının te'mînini bizden rica etmektedirler. Berây-ı ma'lûmât arz olunur*.

HÜSEYİN RAUF

* Mısır delegeleri 23 Kasım 1922 günü Lozan Konferansı Sekreterliğine uzun bir muhtıra sundular ve Konferansa kabul edilmelerini istediler. Sözkonusu olan Zaglul Paşa Başkanlığındaki Mısır Millî Delegasyonu idi. Zaglul Paşa ise o tarihte İngilizler tarafından Cebelitarık'a sürülmüş bulunuyordu. (*Journal de Genève,* 24.11.1922). Mısırlılar, güvendikleri Zaglul Paşa'nın sürgünden kurtarılması ve konferansta kendilerini temsil etmesi için Türkiye'den destek umuyorlardı. Öteyandan Fransa'nın Toulouse kentindeki Mısırlı Öğrenciler Derneği de İsmet Paşa'ya bir mektup göndererek hem Türkiye'nin Büyük Zaferini kutlamışlar,hem de barış konferansında İsmet Paşa'ya başarılar dilemişlerdi. Kendilerine, Paris Mümessilliği aracılığıyla şu teşekkür mektubu gönderildi:

Représentant de Turquie à Paris, au Président de l'Association des Etudiants Egyptiens à Toulouse.

Paris, le 29 Novembre 1922

Monsieur le Président,

Son Excellence Ismet Pacha, chef de la Délégation turque à la Conférence de Lausanne, vivement touché par les marques de sympathie et les souhaits qui lui ont été adressés par Votre Association, à l'occasion de notre victoire nationale, et de l'ouverture de la Conférence de Paix, me prie de vous présenter ses plus sincères remerciements.

Veuillez agréer, Monsieur le Président, l'assurance de mes sentiments distingués.

REPRESENTANT DE TURQUIE (*PBA*-K. 372/2).

No. 47

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 32 *28 Teşrin-i sânî 38*
(28 Kasım 1922)

Garbî Trakya'da ve Rumeli'nin aksâm-ı sâiresinde Yunan idaresi Türk unsurunun ve ahali-i islâmiyenin imhâsını istihdâf ediyor.

Sivil üserâmızın iadesi hakkında oraca da teşebbüs ve ahali-i islâmiyenin sıyâneti husûsunun te'mînine bazl-i himmet buyurulmasını rica ederim.

HÜSEYİN RAUF

No. 48

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 34 28 Teşrin-i sânî 38

(28 Kasım 1922)

Şimdiye kadar gönderilen telgrafların hiç birisinin vüsûlünü bildirmediniz. Açık nutkunuz da henüz gelmedi. Sizin keşîde ettiğiniz telgrafların numara sırası ta'kib etmediği de bildirildi. Hangi telgrafları aldığınızı ve aradaki eksik telgrafların başka yere mi adres edildiğini bildirmenizi rica ederim Efendim *.

HÜSEYİN RAUF

* Dosyalarda, gerek İsmet Paşa'nın Lozan'dan çektiği, gerek Ankara'dan İsmet Paşa'ya çekilen telgrafların numara sıraları hiç şaşmadan birbirini izliyordu. Her telgraf tek numaralıydı. Ancak telgraflar çekilirken acele ve çok acele kayıtlı telgrafların öne geçtiği oluyordu. O yüzden Ankara'da, İsmet Paşa'nın telgraflarının "numara sırası takib etmediği" izlenimi edinilmişti. Daha sonraki günlerde İsmet Paşa'nın TBMM Başkanı ve Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'ya da telgraflar çektiği ve bunların da genel sırayı izlediği görülmektedir. Ama 28 Kasım 1922 tarihine kadar "başka yere adres edilen" telgrafa rastlamadım.

No. 49

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 35, 36, 37 *28 Teşrin-i sâni 38*

(28 Kasım 1922)

Rusya ile mevcut vaz'iyet hakkında ber vech-i âtî arz-ı ma'lumât olunur:

Ticâret-i hâriciye mümessillikleri meselesi ma'lûm-i âlinizdir. Derdest-i müzâkere olan ticaret muâhedesinde bu mümessilliklerin alacağı şekle ve haklarında verilecek karara intizâren şimdilik kavânîn-i devlete tamâmen tatbik-i hareket şartıyle ve bir müessese-i husûsiye olarak mevcudiyetlerini şifâhen ve muvakkaten kabul ettik. Bunların seddi hakkındaki teşebbüsümüze mukabele olduğu beyanıyle Ruslar şark cephesinden naklolunacak mühimmât katarlarını tevkîf ve bize va'dettikleri esliha ve mühimmâtı adem-i teslim gibi birtakım müşkilât îkaına başladılar. 23 Teşrin-i sânî perşembe akşamı Aralof'la görüştüm.

Bizim İ'tlâf'a temâyül ederek Rusya'yı terk edeceğimizden Moskova'da ciddi endişe edildiğini ve bu tatbikatın bundan mütevellid olduğunu söyledi. Bu endişelerin bâ-bemehal olduğu hakkında kendisini tatmîn ve te'mîn ettim.Makine başında Moskova ile görüştü. Mülâkat neticesine dair henüz bir cevap getirmedi. Gelince bildiririm. Ataşe Tavali vasıtasıyle Müdâfaa-i Milliye nezdinde ve

Aralof bizzat benimle son mükâlemesinde Konferans akamete mahkûm olursa müşterek harekât için tedâbîr teemmülünü teklif ediyor. Romanya hududuna tahşidâtda bulunduklarını da kendine has tebessüm ile söyledi.

Çiçerin'in oraya vürûdunda Moskova ile bizim tamâmen arzumuz hilâfında vâki' olan sû-i tefehhümlerin Aralof'un yanlış telekkîlerinden mütevellid olduğunu sûret-i münâsibede şimdiden ihsâs etmek ve ma'lûmunuz olan şekli te'min için zemin hazırlamak münâsib olur mütâleasındayım.

Bundan başka burdaki Halk İştirâkiyûn Fırkasının ma'lûm olan cür'etkârâne harekâtları dolayısıyle adliyece tevkifleri üzerine evvelâ üçüncü Enternasiyonal murahhasları, billâhire Radek bizzat Moskova'da sefarethaneye gelerek protesto ettikleri gibi ahîren Karahan ve Çiçerin de başkâtibimizi nezdine celb ile umûr-i dâhiliyemize müdâhale etmek arzusunda olmamakla beraber Rusya'daki sû-i te'siri bahane ederek şikâyette bulunmuşlardır. Kendilerine Moskova muahedesiyle hükümet-i milliyemiz aleyhinde bu gibi teşkilât Rusya dâhilinde olsa da Saviyet hükümeti tarafından men'edilmesi zarurî iken hükümet aleyhine vâki' olan bu teşebbüslerini kavâninimize tevfîkan men'etmemizi bu yolda karşılamalarına muvâfakat edemeyeceğimizi bildirdik. Taraf-ı devletlerinden de Çiçerin'e bu husûsun ehemmiyetle ifhâmı lâzım ve mercûdur Efendim.

HÜSEYİN RAUF

No. 50

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 38 *28 Teşrin-i sânî 38*

(28 Kasım 1922)

C 25 Teşrin-i sânî, 22 numaralı şifreye*: Heyet-i Vekile Türkiye'deki Ermenilerin Ermenistan'daki Türklerle mübâdelesi, Türk ortodoksların mümtâz bir hak iddia etmemek şartıyle memlekette kalmaları fikir ve kararındadır Efendim**.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 23

** Ayrıca bkz. No. 73, 86, 90, 93.

No. 51

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 39 *28 Teşrin-i sânî 38*

(28 Kasım 1922)

C. 26 Teşrin-i sânî 25 numaralı telgrafa*: Hint eâziminden Doktor Hakîm hakkmdaki iş'ârınız muvâfıkdır. Ne zaman geleceğinin bildirilmesi mercûdur Efendim.**

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 25.

** Hindistan Müslümanları, Lozan konferansı günlerinde de Türkiye'ye arka çıkıyorlardı. 25 Kasım 1922 günü Lozan'daki Türk delegasyonu Hind Hilâfet Komitesinden şu telgrafı almıştı:

"Les musulmans des Indes sont conscients des services et sacrifices de ghazi Moustapha Kemal pacha et de la nouvelle Turquie pour la cause islamique. L'attitude hostile et l'apathie du gouvernement britannique, ont profondément impressionné l'opinion musulmane des Indes.Le khalife, en se réfugiant sous la protection britannique, a virtuellement abdiqué et le khalifat a perdu le respect des musulmans. En ce qui concerne Riza Tevfik et Sabri Hodja, les faits que le premier a signé le traité de Sèvres et que le second a été le promoteur du fetva condamnant à mort le ghazi et d'autres chefs sont suffisants pour démasquer leur prétention de sincérité, de patriotisme et d'amour pour l'Islam. Leur récente fuite et leur sollicitation de la protection britannique sont des preuves évidentes de leurs desseins.

"Les musulmans des Indes ont prévu la possibilité du transport de tels personnages aux Indes pour y servir d'instruments à une propagande infâme. La récente invitation du chérif Hussein à Vahideddine effendi confirme encore le véritable aspect des affaires. Les Indes, prévenues, sont armées contre de pareils projets.

"Prière de communiquer à ghazi Moustapha Kemal pacha et à la grande Assemblée nationale la complète confiance des musulmans des Indes en eux et l'assurance de notre appui enthousiaste."(*Le Temps*, 26.11.1922).

No. 52

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 34, 35 *28 Teşrin-i sânî 38*

(28 Kasım 1922)

1 — Konferansın Mâliye Komisyonu ictimâ' etti. Reis Barrère bilhassa Türklerin menâfii Avrupalıların menâfii ile beraber te'mîn olunacağından bahsetti. Muhtelif tâlî komisyonların taksimâtını ve vezâif-i umûmiyesini mübeyyin bir program teklif edildi. Tarafımdan verilen cevâbda mesâilin tam bir istiklâl-i iktisâdî ile derpîş edileceği beyân ve Yunanlılardan ta'mîrât taleb olundu. Yarın Birinci Tâlî Komisyonun vezâif-i umûmiyesi ya'ni düyûn-i umûmiye ve işgâl

masârıfının te'diyesi ve hasârâtın ta'mîri nâmı altındaki mevâdd hakkında tarafımdan beyânât yapılacaktır.

2 — Ukrayna Reisi Rakovski geldi. Konferansa kâmilen iştirak için teşebbüs ettiklerini ve tarafımızdan da'vet ve te'yîd olunmalarını şiddetli bir sûretde taleb etti. Boğazlar mesâiline iştirâklerini dâimâ taleb ettiğimi, fakat Türkiye'nin sulhü mes'elesine alâkadâr olmayanların iştirâk etmelerini taleb etmek gibi umûmî bir kâideye tâbi' olmadığımdan başka türlü hareket edemeyeceğimi bildirdim. Yeni bir safha başlıyor.

3 — İngiliz Hâriciye Müsteşârı Tyrrell ile mahrem ve husûsî müzâkerâta devâm ettim. Musul'u iâde etmemek niyet-i kat'îsindedirler. Petrole bizi iştirâk ettirecekler ve muâvenet-i iktisâdiye yapacaklar. Mesâil-i sâireye hutût-i umûmiyesiyle ber vech-i âtî imkân gösteriyorlar.

No. 35. Trakya'da hemhududların vaz'iyyet-i askeriyyeleri devâm ettiği müddetce mahdud bir kuvve-i askeriyye İstanbul, Boğazlar ve Gelibolu'da kuvve-i işgâliye olmayacak, tarafımızdan gayr-ı askerî kılınacak, umûmiyetle ordu ve donanma için başka şerâit yoktur. Yalnız Hıristiyanlara mükellefiyet-i âmmede fikrimi sordu. Tabiî olduğunu söyledim. Ekalliyet Rumlar mübâdele olunacak. Diğer anâsır için Romanya ve sâirenin kabul ettiği ekalliyet mevâddı. Kapitülasyonların şerât-i mâliyesinde mâni' yok. Şerâit-i adliyesinde dahi Code civile'de ta'dîlât yapılacak. Bütün bu işlerin yapılması için Cem'iyet-i Akvâm'a dühûlü te'minât-i mübreme addedeceklerdir. Bu mevâdd ve teferruât öyle kâğıt üzerinde görüldükçe sıhhat ve mâhiyeti anlaşılabileceğini söyledim. Bana Cem'iyyet-i Akvâm'ın menâfiinden bahsetti ve nizâmnâmelerini tedkîk ettirmekliğimi söyledi. Müsta'cel bir mülâhaza olmak üzere manda'lar için kuyûd-ı ihtirâziye koymak mecburuyetini zikrettim.Mâni' değildir dedi. Bu telgrafımın alındığını ve anlaşıldığını bildirmenizi rica ederim *.

4 — Beni ziyârete gelen Belçika murahhası ile görüştüm. O bana aslâ siyâsî işlere karışmayacağını söyledi. Kendilerine taalluk eden mevâdd-ı mâliye ve ticâriye için mütâleâtını söyleyeceğini ifade etti. Ben de kendisine sâlis devletlerin karışmasını kabul etmemeği iddiâ mecburuyetinde olduğumu söyledim.

* İngiltere Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Sir William Tyrrell, 27 Kasım akşamı İsmet Paşa ile yaptığı görüşmesini Curzon'a rapor ederken şunları söylüyor:

"At the conclusion of our conversation Ismet Pasha assured me that he would at once make a thorough study of the League of Nations and its machinery, with a view to discover how far he could follow my advice. He also added that when he had made this study and cleared his mind, he would again get into touch with Lord Curzon with a view to resumption of his private conversation (*DBFP*-I/18, p. 339, No. 228/n.1

Dr Rıza Nur, Sir W. Tyrrell hakkında şunları yazıyor:

"Bu adam İngiltere Hariciye Nezaretinin en mühim adamıymış. Foreign Office (İngiltere Hariciye Nezareti) demek o demek imiş. Gözlerinde zekâ parlıyor. Temkinli, ağıbaşlı, tam İngiliz hasleti var kendisinde. Şimdi Paris'te İngiliz Sefiridir ki, bu memuriyet İngiltere'nin en mühim memuriyetidir." (*Hayat ve Hatıratım*, III, s. 985)

5 — Paris'e gönderdiğim me'murum Fransızlardan ber mu'tâd lafzî te'minât veriyor**.

6 — Bulgarlar bana mürâcaat ederek Dedeağaç'ta debuşe mes'elesini bu şekilde reddedeceklerini söylediler. Bize birkaç muhâcir köyü iâde etmek istediler. İ'tizâr ettim. Bulgarlar için Yunanlılarla mübâdeleye tarafdar değildirler. Ben Türklerle Rumların mübâdelesine tarafdâr olduğumu söyledim.

İSMET

** İsmet Paşa, gizlice temaslarda bulunmak üzere "Kızılaycı Hamid Bey" diye tanınan Hâmid (Hasancan) Beyi Paris'e göndermişti.

No. 53

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 36, 37 *28 Teşrin-i sânî 38*

(28 Kasım 1922)

1 — Konferans Mâliye Komisyonu halinde ictima' etti. Program olarak verilen düyûn-i umûmiye ve düvel-i i'tilâfiyenin işgâl masârıfı ve evvelce dermiyân ettiğimiz ta'mîrât hakkında serd-i metâlib ettik. Düyûn-i umûmiyenin tevzîni Adana ve İstanbul'da işgâl masârıfının ancak bize te'diyesi mevzû-ı bahs olabileceğini ve harbden mütevellid şahsî zararların mütekâbilen edâ olunacağını ve Yunanlıların ta'mîr etmeleri lüzûmunu iddiâ eyledik. Venizelos Osmanlı İmparatorluğu borçlarında hisse ve ta'mîrât kabul etmeyeceğini ve müttefiklere hizmet için onların da'veti üzerine işe girdiğini ve mütecâvizler meyânında bulunan Türklerin mes'ûl bulunduklarını iddiâ eyledi. Sırp murahhası ta'mîrât ile alâkadâr olmadığını, tevzî-i düyûnun âtiyen hallolunması iktızâ ettiğini ve Reis Barrère müttefiklerin işgâl masârıfı talebine hakları olduğunu, bu işgâlin masârıfı mûcib olmadığını dermiyân eyledi. Borçların tevziini te'hîr edemeyeceğimizi ve bu konferans ile beraber halletmek mecbûriyetinde olduğumuzu dermiyân ve Yunan ordusunun hatt-ı hareketi hakkında uzun tafsılât vererek ta'mîrât lüzûmunda ısrâr ettik. Yunanlıların Anadolu'ya da'vet ile gelmiş olmaları Türk davâsını hiçbir sûretle zayıflatmaz. Fakat Yunan ordusunu bu tahribâtdan nasîhat, tahkikât, ihtârât ve her nevi' vesâit ile düvel-i i'tilâfiyenin men'etmeğe çalışmış olduğunu biliyoruz. Yunanlıların tahribât îkâ' etmesine müsâade etmiş kimse var mıdır? Mösyö Venizelos göstersinler. Ta'mîrâtı yalnız bir mes'ele-i adâlet olduğu için değil, mes'ûliyetler için hesâb günü olduğunu milletlere irâe ederek ensâl-i âtiyeyi te'min etmek için de istedik. Mondros Mütârekenâ-

mesinin yedinci maddesine istinâd ederek işgâl masârıfı iddia eden müttefiklere de bu konferansta münâsebât-ı mütekâbilenin Müdanya Mütârekenâmesinin tanzîm etmiş olduğunu dermiyân eyledik. Curzon benim hükümetimin nokta-i nazarını arzu ettiğim gibi söylemekte serbest olduğumu ifade ile beraber müttefikler yalnız Müdanya Mütârekesini değil, Mondros Mütârekesini de nazar-ı dikkate almaktadırlar dedi. Hülâsa mesâilin teferruâtı ihzâr edilmek üzere Tâlî Komisyona havâle olundu. Fransızlar bir buçuk milyar işgâl masârıfını ağızlarından kaçırdılar. Konferans hârici temaslarda bu işgâl masârıfının âdet olsun diye istenildiği söylenmektedir. Fakat ciddî bir prensip olarak mevzû-ı bahs etmişlerdir.İngilizler sûret-i umûmiyede sâkin idiler. Yarın Askerî Tâlî Komisyonda ihzâr edilen adaların gayr-ı askerîliği münâkaşa edilecektir.

No. 37 . 2 - Konferans hârici temâslar:

Sabahleyin İngilizlerden gelen haberde Cem'iyyet-i Akvâma dühûlümüzde ısrâr, Musul vilâyetini iâde adem-i imkânında sebât. Birkaç güne kadar buraya gelecek şahıslarla petrol hakkında bize proje i'tâ. Ekalliyetlerde Rumlar mübâdele ve diğer anâsırı Romanya ve sâire kavâidine tâbi' tutmak. İstanbul ve Boğazlarda işgâlin ref'i ve Boğazlar tarafeyninin gayr-ı askerîliği ile iktifâ ve ilâh gibi aynı zemindedir.

Ekalliyetler hususunda yazdıklarıma bir cevâb alamadım. Fakat Rumları mübâdele, diğerlerini muhâfaza ve bu halde Romanya ve sâire kavâidine tâbi' tutmak esâsını ta'kib edeceğim. Mâlî mesâil çetin çehre ile başlamıştır.

3 — Fransızlar bugünlerde bizi tatmîn için çok gayretdedirler. Madam Gaulis buradadır. Paris'e gönderdiğim Hamid Beyi Poincaré kabul etti. Tatmîn edildiğine şübhem yoktur. Esâsen Musul mes'elesini İngilizlerle görüştüğümü hepsi biliyor. Bununla beraber vehim içindedirler. Bir de, mesâil-i mâliyede gösterecekleri metâlibi bize hazmettirmeğe çalışıyorlar. Bugün Bompard geldi. Çok te'minât verdi. Her gün gelip tatmîn edeceğini söylüyor.

4 — Garroni husûsî ziyâretde İtalya'nın bu kadar dostluğuna rağmen hiçbir mukâbele görmediğini ifâde ederek mesâil-i müştereke zemîninde ba'zı menâfi' istiyor. Ne istiyorsunuz dedim. İzzet Paşa ile vaktiyle bir şey yapmışlar. Bir program olmak üzere onu gönderecek. Neyi beğenirsek onu vermekliğimizi söylüyor. Taleb ve tehdîd ile İtalya da sahne-i faaliyete çıkacaktır.

5 — Ruslar her hey'ete nota vererek Konferansa baştan aşağı kabullerini taleb ettiler. Mes'ele Konferansta mevzû-i bahs olmadı. Mesmûâta göre Fransa ve İngiltere redd ve İtalya kuyûd-i ihtirâziye dermiyân ederek hükümetinden istimzâc etmiş.

İSMET

No. 54

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 40 *29 Teşrin-i sânî 38*

(28 Kasım 1922)

27 Teşrin-i sanî tarih ve 35 numaralı ve (Trakya'da hemhudutların) ibaresiyle başlayan şifre tamâmen açılamadığından serian tekrarını rica ederim Efendim.

HÜSEYİN RAUF

No. 55

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 41 *29 Teşrin-i sânî 38*

(29 Kasım 1922)

27/11/38 tele zeyldir*.

Adakale hakkında Amasya Mebusu Ömer Lütfi Beyle rüfekası tarafından verilip sûret-i musaddakası zât-i sâmîlerine gönderilmek üzere Vekâlet-i âcizîye tevdî' kılınan takrîrde Berlin Muahedenamesinin hîn-i tanzîminde devletimize bırakılan Adakale elyevm câmi-i şerîfi ile altı yüz kadar kâmilen müslim ve Türk ahalisiyle ve Türk mebânîsiyle tamâmen Türk yurdunun nefîs ve hazîn bir nümûnesi ve tarihimizin temelinde kurulmuş bir abide hatırâtını temsîl etmekte ve Tuna'nın suları bu adacığın sevâhiline eski devr-i azametin hikâyâtını tevdî' ederek cereyân eylemekte denilerek Lozan Konferansında mezkûr adalardaki hâkimiyetimiz aleyhine bir karar sudûruna meydan verilmemesi temenni olunmaktadır Efendim.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 38.

No. 56

İsmet Paşa Hazretlerine

Paris ve Roma Mümessilliklerine

No. 42 *29 Teşrin-i sânî (38)*

(29 Kasım 1922)

On günden beri Bolşevik kıtaâtının Besarabya'da tahaşşüd etmekte (olduğu) müstahberdir. Bu bâbda alınabilecek ma'lumâtın serian iş'ârı mercûdur.

HÜSEYİN RAUF

No. 57

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 38, 39, 40 *29 Teşrin-i sânî 38*

(29 Kasım 1922)

No. 38. 1 — Arazi Komisyonu Curzon riyâsetinde ictimâ' etti. Midilli, Sakız, Sisam, Nikarya adalarının gayr-ı askerîliğini mütâlaa ve kısmen kabul etti. Ba'zı tedâbîri kâfî bulmadık. İmroz, Tenedos, Limni, Semadirek adalarının gayr-ı askerîliğini mütâlaa etmek isteyen tâlî komisyonda a'zâmız Rusların iştirâkinden evvel Boğaz mes'elesine girilemeyeceğini beyân etmişti. Umûmî komisyonda bu mütâlaayı te'yîd ettik. Kabul olundu. Bu esnâda İmroz, Tenedos adalarını Yunan lehine ferâğ mevzû-ı bahs edildi. Şiddetle muhâlefet ettik. Bundan mâadâ Limni, Semadirek adalarının mâlikiyetinin tedkîk edilmesini taleb ettik. Mes'elenin münâkaşasına devâm edilecektir. İngiliz nokta-i nazarı bütün Boğaz adalarının gayr-ı askerî olarak Yunan lehine ferâğı zemîninde tezâhür etti.

2 — Bugün üç numaralı tâlî komisyonda gümrük mesâili vardı. Hukuk-ı mütesâviye ve mütekâbile üzerine gümrük muâmelâtı olacağını dermıyân ettik.Esâs i'tibâriyle kabul eder görünerek muvakkat bir rejimden bahsettiler. İtalyan daha musırr göründü. Diğer bir tâlî komisyonda şimendifer ve sâire bütün milletler tarafından kabul olunan ahkâm-ı umûmiye nokta-i nazarından mütâlaa olundu. Mesâil-i mâliyenin mâhiyet-i umûmiyesi bir iki güne kadar tavazzuh edecektir.

No. 39. 3 — Nezdime gelen Amerika murahhasına Ankara'dan aldığım ma'lumâtı verdim. Gazetelerle neşrini rica etti. Başlıca anlaşılan şeyler şunlardır: Musul bizde ya İngiltere'de kalsın, açık kapı politikası isterler. Musul'un âidiyeti içün onların vaz'iyyeti yoktur. Bizimle ayrıca bir sulh muâhedesi yapmak bu esnâda İ'tilâf devletlerine müşkilât telakkî edilmemek içün mevzû-i bahs değildir. Ancak bu bâbda zemîn-i müzâkerât hazırlamak arzusundadır. Bizim hüsn-i niyetimize rağmen Konferans neticelenmezse sulh muahedesi yapalım. Ve şimdiden müzâkerâta girelim. Teklifimi hükümetine iblâğ içün müsâade istedi. Muvâfakat ettim. Bizimle açık kapı esâsı üzerine müzâkerât ve münâsebâta gireceğini söyledi.

Bu maddenin anlaşıldığını irâdesi.

4 — Garroni bugün vaktiyle İzzet Paşa ile yaptıkları bir projenin suretini getirdi. Hülâsa-i müddeiyât şudur: Musul içün bir şey söyleyemeyiz. Müttefikler resmen Konferansta bir cebhe ile çıkarlar. Fakat aralarındaki müzâkerâtda İtalya bize çok yardım etti ve ediyor. Kendi menâfii hiç te'mîn olunmuyor. İşte bir proje getirdi. İçinden ne beğenirsek bir şey verelim. Oniki Ada mes'elesi hallolunmuştur. Şimdi Konferansta mevzû-i bahs etmeğe lüzûm yokmuş.

No. 40 . 5 — Ukrayna Reis-i hükümeti Rakofski ile görüştüm. Konferansa baştan aşağı iştirâk için bütün hey'et-i murahhasalara verdiği notalara cevâb almadığını ifâde ve bizim bir teşebbüs yapmadığımızdan şiddetle şikâyet etti. Prensibimizi tekrar ile beraber renk vermemek için aleyhinde bir şey söylemediğimi bildirdim. Hülâsa-i muhâverât: Eğer Konferansta tam bir cebhe yapmayacak isek notamıza cevab verilmediğini bahâne ederek iştirâk etmeyelim ve Türk-Rus nokta-i nazarlarında ihtilâf tezâhür etmesin dedi. Bir ân evvel iştirâk edip İngiliz işgâlinin devâmı mes'ûliyetini deruhde etmeliyiz dedim. Müşterek bir program için ısrâr etti. Boğazların harb gemilerine kapanması ve Karadeniz'in İngiliz donanmasından kurtarılması zemîninde ırâr etti. Müzâkerâta Misâk-ı Millî ifâdâtıyle başlamağa mecbur olduğumuzu ve dâimâ temasda bulunacağımızı serdettim.Hülâsa benim garb devletleri ile anlaşma politikam hakkındaki şâyiâtdan bahsettikten sonra Boğazlar mes'elesini şimdi mi mütâlaa edelim yoksa Konferans nihâyetine mi bırakalım? suâlini sordu. Çiçerin bizim cevabımız üzerine Berlin'den gelecek imiş. Mes'elenin şimdi mütâlaası lüzûmunu söyleyeceğim. Ruslar uzun istiğnâdan sonra yalnız Boğazlar mes'elesine iştirâke râzı olmuşlardır. Fakat her sûretle çok müşkilât çıkarmağa çalışacaklardır.

6 — Curzon Musul'un Cem'iyyet-i Akvâm tarafından Irak Mandasına ilhak edildiğini neşrediyor*.

İSMET

* O günlerde dış basında Musul ve petrol sorunuyla ilgili çeşitli haberler ve yorumlar görülüyordu. Lozan'a yaklaşık 200 yabancı gazete muhabiri üşüşmüştü ve hepsi haber peşindeydi. Sansasyon yaratan bir haber şuydu: Güya İngilizler Musul vilâyetini Türkiye'ye bırakmışlar ve karşılığında Türkiye'den petrol imtiyazı almışlardı. (*Le Temps,* 26.11.1922). Sansasyon yaratan bir başka gelişme Amerikan delegesi Mr. Child'ın, "açık kapı" politikasını savunması olmuştu. Amerikalılar Avrupa politikasından uzak duruyorlar, Lozan antlaşmasını da imzalamayacaklardı, ama, "açık kapı" politikasıyla Musul petrollerine konacaklar veya bu petrollerden daha geniş pay alacaklardı. Bu da epeyce yorumlara neden oldu ("La question du pétrole", *Le Temps,* 26.11.1922; "L'Amérique s'élève contre l'existence des zones d'influence en Turquie", *Le Matin,* 27.11.1922 vb.)

İsmet Paşa'nın bu telgrafının çekildiği gün bir İsviçre gazetesinin başyazısı epeyce ilginçti ve sanki gizlice yürütülen İsmet Paşa-Lord Curzon görüşmelerinin içyüzünü bilen birinin kaleminden çıkmıştı. Başyazı, Lozan konferansında sıra, Türkiye'nin Asya sınırlarının görüşülmesine geldiğini belirttikten sonra, Türkiye'nin bu konuda üç büyük devletle karşı karşıya bulunduğu belirtiliyordu: Doğu'da Rusya, güneyde (Irak sınırında) İngiltere, Suriye sınırında da Fransa.

Başyazı bundan sonra Musul sorununa geçiyordu. Bu çetin sorunun konferansı çıkmaza sokabileceğini, İsmet Paşa ile Curzon arasında sürdürülen görüşmelerin sonuçsuz kaldığını anlatıyor ve sonra şöyle devam ediyordu:

"Les Turcs, assure-t-on, auraient accepté de laisser à l'Angleterre l'exploitation du pétrole, à condition que celle-ci reconnût leur souveraineté sur la région contestée. Mais ils se heurtèrent à un refus catégorique.

"L'Angleterre invoque, pour conserver Mossoul, le mandat dont elle est investie par la Société des nations. L'argument est, à vrai dire, un peu spécieux. Car la Société des nations n'a pas participé à la délimitation et à l'attribution des territoires soumis aux régimes des mandats, les Puissances s'étant elles-mêmes arrogé ce soin....

"La Turquie, dans cette affaire, se trouve donc seule vis-à-vis de l'Angleterre... Aussi Ismet Pacha s'est-il volontiers rallié à l'idée d'un ajournement du débat sur les frontières d'Asie. Il est d'ores et déjà probable que cette question ne sera pas épuisée à Lausanne et que le sort de Mossoul sera réglé, finalement, par voie de négociations directes entre l'Angleterre et la Turquie". ("BULLETIN: A la Conférence de Laussanne: La frontière d'Asie", *Journal de Genève*, 29.11.1922).

No. 58

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 43 *30 Teşrin-i sânî 38*

(30 Kasım 1922)

36 numaralı telgrafınızda (onların da'veti üzerine işe) ibaresinden sonraki kelimât (Türklerin) kelimesine kadar (ensâl-i âtiyeye) kelimelerinden sonraki kelime ve (ifade ile beraber müttefikler) kelimelerinden sonraki (Mondros Mütarekesine) kadar olan kelimât halledilemediğinden tekrarını rica ederim. Tekrar edilen bu cümlelerin de şifre edilerek keşidesi ve tarihsiz olarak gelen bu telgrafnâmenin tarihinin tekrarı hususunun emir buyurulması ayrıca mercûdur.

HÜSEYİN RAUF

No. 59

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 41, 42 *30 Teşrin-i sânî 38*

(30 Kasım 1922)

No. 41

1 — Bugün tâlî komisyonlar çalıştı. Gümrük komisyonunda Fransızlar evvelâ iki sene müddetle yüzde on beş gümrük resmi ve bu müddet zarfında bizi ticâret muâhedesi akdine sevkeden ve birtakım mevâddı şimdiden taahhüd ettiren bir proje verdiler. Bunu bir mes'ele-i esâsiye addettirmek ve bir buhrân tevlîd ettirmek fikrindeler. Diğer bir tâlî komisyonda düyûn-ı umûmiyenin ayrılan memâlike nisbet kâidesiyle tevzîi takarrür etti. Müzâkere devâm edecek. Diğer bir tâlî komisyonda kâide-i umûmiyeye tevfîkan serbestî-i seyr ü sefâin görüşüldü. Bilhassa İngiliz murahhasının müdâhalesiyle kabotaj hakkımız kabul olundu.

2 — Müttefikler Rus notasına cevâb vererek yalnız Boğazlar mes'elesine da'vet ettiler. Yarın içün mukarrer olan Boğazlar ictimâı Rusların talebi üzerine 4 Kânun-i evvele kaldı. Ruslar Boğazlar meselesinde aynı programı ta'kib etmekliğimizi söyliyorlar.

3 — Rıza Nur Beyin bugün İngiliz Hâriciye Müsteşârı ile mülâkaatında Cem'iyyet-i Akvâm'a dühûlümüz hakkında ısrâr ettiler. Musul'daki petrollerin işletilmesi içün bir mütepassısımızı da'vet etmeleri üzerine İngilizlerle olan temasda müştereken işletmek içün bize iki milyon İngiliz lirası kadar masraf olacağını ve buna kudretimiz olup olmayacağını söylemişler. Kâfi paramız vardır, işletmeyi tanzîm edelim tarzında cevab aldılar. Musul vilâyetini kendi memleketimiz eczâsından tuttuğumuzu izhâr eyledik. İngiliz mutahassıslar evvelâ mes'elenin cihet-i siyâsiyesi hallolunmak mütâlaasında blundular.*

No. 42

4 — Fransız birinci murahhasının ziyâretinde hülâsa-i muhâverâtımız şudur: İşgal masârıfından vazgeçilmesini hükümetine teklif edecek imiş, Fransızlardan gayr-ı memnun olduğumuz şâyıa imiş, Bizim Ruslar politikasını değil, Akdeniz politikasını ta'kib etmekliğimiz menâfiimize muvâfık imiş. İfâdesi bizi müteessir eden bu tekâlifden sarf-ı nazar etmek bir fâide telakki olunmadığını beyân ile musul'u kat'iyyen taleb ediyoruz. Fransa'nın hatt-ı hareketini bilmek isteriz dedim. Musul'u İngilizlerle aramızda halledebileceğimizi ve eğer açıkta mevzû-ı bahs olursa İngiliz ittifakına tâbi' olacaklarını kat'î bir sûretde söyledi. Suriye hududunu görüş kararındadırlar. Ankara İ'tilâfi ile hallolunduğunu söyliyorlar.

5 — Konferansın işgal masârıfı Osmanlı gümrürkleri usûlü gibi tekâlîf ile ve kelimeler altında gizli makâsıd ile istiklâl-i iktisâdimize riayet etmemek fikrinde olduklarını neşriyât ile işâa ve şikâyet eylemek lâzımdır mütâlaasındayım Ben de aynını yapacağım.

İSMET

* Lord Curzon, 1.12.1922 tarihli ve 63 sayılı telgrafında, İngiliz uzmanları ile Türk uzmanlarından Muhtar (Çıllı) Beyin, Musul petrolleri konusundaki görüşmelerini rapor ediyor:

"Following my conversation with Ismet Pasha, I arranged that Vernon, Clarke and Forbes Adam should have informal conversations with Turkish expert, Mukhtar Bey, regarding oil in Irak.

"At first conversation, Mukhtar asked at once definitely for participation of Turkey in Turkish Petroleum Company on same line as France and United States...

"Given Turkish participation, he said that question of Mosul frontier might be regarded as decided in our favour...

"At a second conversation, experts, on my instructions, sounded Mukhtar as to Turkey accepting some percentage of royalties paid by company to Irak Government as an alternative to participation in the Company. *Prima facie,* this seemed to me to offer a less complicated method of satisfying Turkey... Mukhtar Bey promised that his delegation would consider this alternative, but explained that his present instructions only allowed him to discuss direct participation in the company...

"I personally favour the alternative of payment of royalties by the company to Turkey instead of actual participation of Turkey in the new company, provided Turkey would accept former in satisfaction of her claim on Mosul..." (*DBFP-I/18,* p. 354-355, No. 246; *F.O. 424/255,* p. 586-587, No. 705).

No. 60

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 43 mükerrer *1 Kânun-i evvel 38*
(1 Aralık 1922)

1 Kânun-i evvel tarihli, 39 numaralı telgrafınızda madde (3) vâzıh değildir, anlaşılamadı. Tekrarını rica ederim.

HÜSEYİN RAUF

No. 61

Hey'et-i Vekile Riyasetine

No. 43 *1 Kânun-ı evvel 38*

Gayet müsta'celdir *(1 Aralık 1922)*

Elimizdeki Yunan esiri, Yunanistan'daki esirimiz miktarı nedir? Hemen cevâb istirham ederim*.

İSMET

* Bkz. No. 65, 69, 71, 89, 100, 109.

No. 62

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 44 *2 Kânûn-i evvel 38*
(2 Aralık 1922)

Elimizdeki mevcud muâmelâta nazaran Almanların Musul petrolleri içün imtiyâzât istihsal ettikleri hakkında hiçbir kayda tesadüf edilememekte ve halbuki böyle bir imtiyâzın vücûdu rivâyet olunmaktadır. Almanlara veya sâbık müttefiklere âid Anadolu'da ne gibi imtiyâzâtın mevcud bulunduğunu şerâitiyle birlikte ve Musul petrolleri içün Almanlar hakkında sebkeden muâmelenin ve maâdin nizâmnâmesinin 59 ve 60 inci maddesinin bu hususda tatbîk ve icrâ olunup olunmadığının ve mevzû-ı bahs müttefiklerin Anadolu'nun diğer aksâmında istihsâl etmiş bulundukları imtiyâzât mevcud ise bunların da nevi' ve şeklinin serîan iş'ârı müsterhamdır. Keyfiyetin Istanbul kuyudâtından tahkîki iktızâ ettiği tahmîn olunmaktadır*.

İSMET

* Bkz. No. 87.

No. 63

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 45 *1 Kanun-i evvel 38*
(1 Aralık 1922)

1 — Şarkî Trakya'dan ne kadar Rum hicret etmiştir. Şarkî Trakya'da ne kadar Türk muhâcir ikâme olunabilir.

2 — Anadolu'da ve bilhassa Garbî Anadolu'da melce'siz kalan ahâlimiz nazar-ı dikkate alınarak ne kadar muhâcir yerleştirmek mümkündür.

3 — Anadolu'da ve Şarkî Trakya'da ne vakit Türk muhâcir kabul edebiliriz? Bu hususda hemen ma'lumât i'tâsını istirhâm ederim*.

İSMET

* Bkz. No. 66.

No. 64

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 44 *2 Kânûn-i evvel 38*
(2 Aralık 1922)

C. 20*

C. 20 Edremit'teki İtalyanların İstanbul'a azîmetine müsâade edilmiş ve Refet Paşaya 22 Teşrin-i sânîde ma'lûmât verilmiştir Efendim.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 21.

No. 65

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 45, 46, 47 *2 Kânûn-i evvel 38*
(2 Aralık 1922)

C 1/12/43 tele:*

Madde 1 — Yunanistan'da bulunan üserâmızın mikdarı İsviçreli Dr. Şalenmand'ın muzafferiyetimizden evvel yaptığı tedkikatda 349 zâbit, 131 küçük zâbit, 3951 nefer, 2546 sivil, kırk kadın, 20 çocuk, 249 mevkufdan ibâret olduğu

* Bkz. No. 61 ve ayrıca No. 69, 71, 89, 100 ve 109.

gösterilmişse de muzafferiyetden sonra Yunanlıların cebren alıp götürdükleri dâhil-i hesab edilince bu yekûnun pek yükseleceği, Yunan Salîb- ahmer'inden istihsâl edilen listelerde muharrer üserâmızın mikdarı 328 zâbit, 2500 nefer, 2365 sivil, 141 kadın ve 70 çocuktan ibâret olduğu ve Trakya'dan nakledilenlerin tesbitine çalışıldığı ve Anadolu'nun muhtelif mahallerinden Yunanlılarca cebren götürülenlerden tesbit edilenlerin mikdarının 8519 kişiden ibâret olduğu ve hey'et-i murahhasaya verilen diğer listelerin de buna ilâvesi iktızâ ettiği Dâhiliye Vekâletinden bildirilmiştir.

Madde 2 — Elimizde bulunan Yunan esir ve zâbit ve efrâd mikdarı sûret-i kat'iyyede tesbit edilemediği ve mevcud ma'lumâta göre 116 zâbit, 16648 nefer, 74 sivil, 34 kadın ve çocuktan ibâret bulunduğu ve ma'mâfih nâkıs ve nâ-temam olan bu ma'lûmât esâs ittihâz edilmeyerek ma'lûmât-i kat'iyyenin vürûduna intizâr edilmesi Yunanistan'daki üserânın istihlâsı nokta-i nazarından mühim görüldüğü Müdâfaa-i Milliye Vekâletinden bildirilmiştir.

Gerek Dâhiliye ve gerek Müdâfaa-i Milliye Vekâletlerince bu husûsda kat'î ve muntazam ma'lûmât maalesef mevcûd olmadığına ve peyderpey bu bâbdaki ma'lûmât toplanmakta olduğuna nazaran şimdiden kat'î rakamlar bildirilmemesi ve bu husûsun taraf-i sâmîlerinden hüsn-i idâre buyurulması ve verilen ma'lûmâtın sırf zât-ı âlinize bir fikir vermekten ibâret bulunduğu ve bu bâbda ma'lûmât-ı kat'iyye istihsâline çalışılmakta olduğu ma'rûzdur.

HÜSEYİN RAUF

No. 66

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 49 *2 Kânûn-ı evvel 38*

(2 Aralık 1922)

C. 45 tele*

C 45 Muâvenet-i İctimâiye Vekâletinin muhâcirîn iskâni hakkındaki cevâbıdır.

Madde 1 — Şarkî Trakya'dan ne kadar Rum muhâceret ettiği hakkında ma'lûmât-i kuyûdiye olmadığından tahkikat icrâ edilmektedir.

Madde 2 — Bilhassa Garbî Anadolu'da melce'siz kalan ahalimiz yerleştirildikten sonra daha altmış bin hâne iskân olunabilir. Anadolu'nun aksâm-ı sâiresinden giden gayr-ı müslimlere ait hâneler hesap edilince bugün için memleket iki yüz bin hâne muhâcırı kabul ve iskâna müheyyâdır.

* Bkz. No. 63.

Madde 3 — Şarkî Trakya'nın ne zaman muhâcır kabul edebileceği birinci maddedeki sebepten dolayı henüz ma'lûm değildir. Anadolu'da iki yüz bin hâne muhâcırın kabûlüne baharın hulûlüule başlanabilir. Fakat yeniden hâne te'sisine lüzûm gösterecek muhâcırlar uzun fasılalarla gelmelidir.

HÜSEYİN RAUF

No. 67

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 46, 47 — *2 Kânun-i evvel 38 (2 Aralık 1922)*

No. 46

1 — Öğleden sonra Arazi ve Askerî Komisyonu Curzon'un riyâsetinde ictimâ etti. Cem'iyyet-i Akvâm tarafından me'mûr edilen Nansen'in mübâdele-i ahâli hakkında raporu okundu. Cem'iyyet-i Akvâm ile Türkiye'nin münâsebât-ı resmiyesi mevcud ve Nansen'in me'muriyeti Türkiye için bir mâhiyet-i resmiyeyi hâiz olmadığını zikrettikten sonra zât-ı mes'ele ekalliyetlerle alâkadâr olduğundan o zaman bahsedilmesini ifâde ve evvel emirde sivil ve askerî üserây-ı harbiye hakkında matlabımızı dermıyân eyledim. Mes'elenin tâlî komisyonda tedkîk ve bir karara rabtı husûsunda vuku'bulan ısrâra evvelâ sivil üserânın, sâniyen askerî üserânın iâdesi, sâlisen mübâdele mes'elesi mevzû-ı bahs olacağını tekrar ettim. Mübâdele-i ahâlide İstanbul'u idhâl etmemek fikrindedirler.

2 — Maliyenin tâlî komisyonları ictimâ' ettiler. Gümrükte teklifleri şudur: İki sene müddetle yüzde on beş. Bu müddet zarfında ticaret muâhedesi akdolunacak. Eğer muâhede akdedilemezse cem'an yüzde on beş vasatîyi ve münferiden yüzde yirmiyi geçmeyen bir şart ile Türkiye serbest muâmele yapacaktır. Şimdiki ta'rifelerimizin ticaret imkânı bırakmadığını Fransızlar iddiâ ediyorlar. Kabotaj ve sayd-ı bahrî ve limanların hizmet-i dâhiliyesi için İngilizlerin teklifini şâyân-ı kabul görüyorlar. Diğer bir tâli komisyonda şahsî tazminât mes'eleleri mevzû-ı bahs oldu. Bu bâbda teklifler suret-i umumiyede Sèvres maddeleridir.

No. 47

3 — Suret-i umumiyede bugün temas azdır. İngilizler bugün Rıza Nur Beye tâlî vâsıtalarla temas ederek mesâil-i umumiyede mûnis ve ümmidbahş olduğumuzu, fakat İngilizlerin ümmid ettiği gibi muayyen mesâil üzerinde anlaşmazsak sonra inkıtâ' daha fena olacağını îmâ etmiştirler. Musul'u terk etmeyeceklerini kasdetmektedirler.

4 — Çiçerin geldi. Yarın Rusları yemeğe da'vet ettim*. Müttefikler hiçbir şeyde müsâid değildirler.Gümrük gibi en tabiî addettiğimiz mesâil-i iktisâdiyede bile ihtilâf-ı nazar esaslıdır. Diğer taraftan Ruslar Boğazların kat'iyyen tahkîm ve müdâfaa edilmesi nokta-i nazarında ya'ni inkıtâa müteveccihdirler ve bize aslâ emniyyetli bir nazarla bakmamaktadırlar.

İSMET

* Rus delegelerinden biri Vorovski idi; 22 Kasım 1922 günü Lozan'a gelmişti. Ama Rus başdelegesi olan Dışişleri Bakanı Çiçerin ve üçüncü Rus delegesi Rakovski, 1 Aralık 1922 akşamı Lozan'a indiler. Ruslar, Lozan konferansında Boğazlar işinin görüşülmesine çağırılmışlardı. Bütün konferans müzâkerelerine katılamayacaklardı. Konferansın açılışında da bulunmadılar. Çiçerin, Lozan'a gelirken yolda Konferans Başkanlığına çektiği bir telgrafta, "konferansa çağırıldık, ama konferansın açılış gününden haberdar edilmedik, konferansın açılışını gazetelerden öğrendik" diye yakınmıştı. O tarihte Sovyet Rusya'nın Batı Avrupa ile diplomatik ilişkileri henüz normale dönüşmemişti. Lozan'da Sovyetlerin tek dostu Türkiye idi. İsmet Paşa, Rus Dışişleri Bakanı Çiçerin Lozan'a iner inmez kendisini yemeğe çağırmıştı. Bu yemek, Lozan'da epeyce merak konusu olmuş ve o günlerin gazetelerine de yansımıştı.

No.68

Hey'et-i Vekile Riyasetine

No. 48, 49, 50 *2 Kânun-ı evvel 38*

2 Aralık 1922

2 Kânun-ı evvel raporudur.

1 — Marki Garroni riyâsetinde Kapitülasyonlar Komisyonu ictimâ' etti. Reis, bunların karşılıklı taahhüdât ve muâhedâta müstenid olduğunu bilhassa zikrettikten sonra bir müstakil devletin hukuk-ı hâkimiyetini tenkîs ettiğini ve Büyük Millet Meclisi Hükümetinin bunları bertaraf etmek istediğini ve hükümetimizin bu arzuy-ı meşrûunu tanımağa esâs i'tibâriyle mutâbık iseler de diğer taraftan Türkiye'de yerleşen ecânibin mühim teşebbüsâta ancak muâhedâtın bahşettiği te'minât tahtında girişmiş olduklarını derpîş etmek ve bu halde onların iktisâb ettiği hukuku muhâfaza eylemek iktızâ edeceğini ve memleketin inkişâfı içün ecânibi celb etmeğe Türkiye'nin ihtiyâcını dermiyân eylemiştir. Ve demiştir ki, binâen aleyh Türk hükümetinin nikat-ı nazarına dâhil olarak onun zevâlini arzu ettiği kapitülasyonlar sistemi yerine alâkadârâna emniyyetbâhş olacak bir idâre-i adliye ve kanuniye te'minâtı ikame eylemek îcab edecektir. Bu maksadla üç tâlî komisyon teşkil ediliyor. Birincisinin vazâif programı: İdâre-i adliye ve ikamet nokta-i nazarından Türkiye'deki eşhâs-ı maddiye, hukukiye ve ma'neviyesinin şerâit kanuniyesi. İkinci tâlî komisyon idâre-i iktisâdiye nokta-i nazarından ecânibin şerâit-i kanuniyesi. Üçüncü tâlî komisyon, tâbiiyet mesâili ve âsâr-ı atîka taharriyâtıdır.

Bunun üzerine ben, kapitülasyonların müstakil bir milletin hukukuyle gayr-ı kabil-i te'lîf olduğu esâsında cümlenin ittifak etmiş ve esâsen bunların gayr-ı mer'î olduğunu kabul ederek bu halde herkes içün kanunların te'minâtı kâfî olduğunu ifâde ettikten sonra tâlî komisyonların müstakil milletlerin ihtiyâcâtına taalluk eden mesâilin müzâkere edilebileceğini ifâde eyledim. Bunun üzerine Fransız, kapitülasyonların yerine diğer bir sistem ikamesi mevzû-ı bahs olduğunu tekrar ve tasrîh etmiş ve Curzon mes'elenin mühim olduğunu, bunların yekcihet olmayıp muâhedâta müstenid bulunduğunu, hattâ müttefiklerimiz Almanlar tarafından da keyfiyet-i lağvın protesto edildiğini zikrederek Türkiye'nin hukuk-i istiklâline riâyet edileceğini ve kendisinin bize muhâlefet fikrinde olmadığını ityân eylemiştir.

No. 49

Japon murahhası ilk def'a söz alarak kendilerinin başından bu mes'ele geçtiğini, ancak yirmi sene çalıştıktan sonra ıslâhat-ı mümkine ile bertaraf ettiklerini ve birkaç sene zarfında bizim de aynı neticeye varabileceğimizi ifade etti. Amerika murahhası alâkadârâna mes'eleyi ta'kîb ve cümlenin menâfiini muhâfaza edecek bir sûret-i hallin bulunmasını temennî etmiştir. Uzun münâkaşât cereyân etti. İhzâr ettiğimiz mufassal raporlar îrâd olundu. Tâlî komisyonlarda ancak müstakil milletler esâsiyle çalışacağımız kaydı ile mesâiye devâmı kabul eyledik. Tâlî komisyonlarda büyük münâkaşât olacaktır.

2 — Mâliye tâlî komisyonlarda bugün mâcerâ şudur: Gümrük komisyonunda mukabil projemizi verdik. En ağır olan bu mes'ele bundan sonra münâkaşaya girecektir. Seyr-i sefâin, sayd-ı bahrî ve kabotajda zâten müsaid bir zeminde idik. Mülkiyet-i edebiye ve sınâiye mes'elesi de mühim değil idi. Düyûn-ı umûmiye komisyonunda taksîm olunacak borçları 1914 e kadar kabul ediyorlar. Biz taksimin 1918 e kadar borçlara şümûlünü iddiâ ediyoruz. Onlar tevzî-i nisbet usûlünü, biz muhtelit usûlü iltizam ediyoruz. Banknotların tevziini kabul etmiyorlar. Diğer bir komisyonda bilumûm ecânibin harb esnâsında hukuk-ı emvâl ve menâfi'de ziyanlarını tazmîn ettirmek ve kanûnen Osmanlı tâbiiyetinde olan kumpanyaları ecnebi addettirerek bu miyâne idhâl etmek istiyorlar. Biz bi'l-mukabele işgal esnâsında Türklerin aynı zararlarını taleb ve şirketlerin ecnebi addını reddediyoruz. Programa nazaran kumpanyaların şartnâmelerinde bugün tatbîk etmek müşkilâtında kaldıkları mevâddı da onlar lehine ta'dîl ettirilmek niyetindedirler. Görülüyor ki aramızda essalı farklar vardır. Karşımızda faaliyetde bulunan bilhassa Fransızlardır.

3 — Bugün diğer bir tâlî komisyon üserâ ve mübâdele-i ahâli mes'elesini çalıştı. Sivil üserânın evvelâ Yunanlıların iâde etmesi ve aynı mikdarda üserânın tarafımızdan müteâkiben iâdesi kararına varılacaktır zannederim. Bu mesâili halletmeden mübâdele-i ahâliye yanaşmadık.

4 — Mübâdele-i ahâli mes'elesinin akalliyetlerle alâkadâr olduğu Garroni tarafından söylenerek bu mes'elenin de Curzon riyâsetindeki komisyon tarafından müzâkeresi teklîf ve kabul olundu. Mübâdele-i ahâli hususunda yazdığım telgraflara cevâb istirhâm ederim. Biz gerek Trakya'ya ve gerek Anadolu'ya bu mevsimde ve derhal ahâli taleb ve kabul ediyor muyuz. Onlar İstanbul'un mübâdelesini düşünmüyorlar.Biz de kat'iyyen mevzû-ı bahs ediyoruz. Şurasını arz edeyim ki mübîdele münhasıran Rumlar içün mevzû-i bahsdır.

No. 50.

5 — Marki Garroni bugün husûsî bir adam göndererek hangi mesâilde bizi iltizâm etmesini arzu ettiğimi bilhassa rica ve geçen gün mevzû-ı bahs ettiği vechile muhtelif imtiyâzâtdan ne vermek fikrinde olduğumuzu suâl eylemiştir. İzzet Paşa ile takarrür ettikleri proje metninden ne vereceğimizi bir iki gün sonra tekrar gelip soracak. Ben savacağım fakat hükümetin ümmidbahş olacak hazır bir imtiyâzı veya nokta-i nazarı varsa iş'ârı.

6 — Çiçerin, Rakofski ve Vorofski Medivani'ye bugün ziyâfet verdim. Sonra mülâkatımızda Çiçerin ciddî bir tavırla Boğazlar mes'elesine başlanacağını, bunda müşterek ve müttehid bir hatt-ı hareket ittihâz etmek lüzûmunu dermiyân etti. Kendi talebleri şudur: Karadeniz'in ve Rusya'nın emniyyeti içün Boğazların kapalı olması ve harb gemilerinin geçmemesi lâzımdır. Türklerin tahkîm ve müdâfaasını taleb edeceklerdir. Eğer Türkler Boğazların sefâin-i harbiyeye açık olmasını kabul ederlerse bu Rusya'nın terki ve Damad Ferid politikasının kabulü demektir. Bu ciheti şimdiden anlamak isteriz dedi. Dünyaca ma'lûm ve kendilerinin de kabul ettiği prensibimizi ya'ni Boğazlar açık, İstanbul ve Marmara emniyetde kaidesini ta'dîl ederek ortaya çıkamayacağımızı bize daha evvel fazla menâfi' te'mîn eden Rus taleblerine müzâkerâtda istinâd olabileceğimizi dermiyân ettim. Mes'elenin müzâkeresine yarın aramızda devam edeceğiz. Muhakkakdır ki Boğazlar müzâkeresinde Rus ve İngiliz nikat-ı nazarı te'lîf olunamayacak ve inkıtâ' olacaktır. Bu halde Ruslar bizim de beraber Konferansdan ayrılmamızı taleb edeceklerdir. Bu ihtilâf bizi âlem nazarında mesâilin hallinden evvel yalnız bırakacak ve yalnız gösterecektir*.

7 — Fransızlarla temas yoktur. İngilizlerle de mühim temas yoktur. Brüksel konferansına hazırlanılıyor. Almanlar ta'mîrât vermeyecekler ve Fransızlar Ren vilâyetinin idaresini deruhde edeceklermiş.

İSMET

* Çicerin 1 Aralık Cuma akşamı Lozan'a inmiş, İsmet Paşa 2 Aralık Cumartesi günü Rus delegasyonuna öğle yemeği vermiştir.

Bir gazete İsmet Paşa'nın Çiçerin onuruna verdiği yemek konusunda şunları yazıyordu:

" *Dejeuner et Conférence Turco-Soviétique.*

"Lausanne, 2 déc. (d'un de nos env. spéc.)

"* M. Tchitchérine, ministre des Affaires etrangères et premier délégué des soviets, s'est rendu à une heure cet apres-midi, au Lausanne-Palace, accompagné de toute la délégation russe, pour assister à un déjeuner qu'Ismet pacha offrait en son honneur.

" Dans le grand hall fleuri de l'hôtel, devant les grandes colonnades de marbre, les bolchéviks, en jaquette d'une coupe impeccable, ont été présentés par Rechid Safet bey, secrétaire générale de la délégation d'Angora, à Ismet pacha et aux différents Turcs qui ne les connaissaient pas personnellement.

" La première prise de contact a été des plus cordiales. Après un instant de conversation, Turcs et Russes sont descendus en causant amicalement dans une des salles à manger de l'hôtel où de grand paravants les masquaient soigneusement à la vue des indiscrets.

" Le déjeuner terminé, Tchitchérine, Rakovski, Vorovski et les experts russes sont montés avec les Turcs dans les appartements d'Ismet pacha où ils ont eu une importante conférence.

"Le chef de la délégation soviétique s'est refusé, ce matin encore, à faire des déclarations à la presse. -R.N." (*Echo de Paris*, 3.12.1922).

Türk ve Rus delegeleri ertesi gün, yani 3 Aralık 1922 Pazar günü de uzun bir görüşme yapmışlardı. 4 Aralık günü Konferans'ta Boğazlar sorunu görüşülmeğe başlanacaktı.

No. 69

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 48 *3 Kânun-ı evvel 38*

(3 Aralık 1922)

45,46,47 numaralara zeyidir*.

Yunan userâsının mikdarı hakkında üserâ şu'besinin ma'lûmât-i katiyye olarak i'tâ ettiği son liste ber vech-i zîrdir:

Muhtelif rütbede esir zâbitân mevcûdu :	660
Nefer	16330
Sivil	76
Kadın	26
Çocuk	6
Yekûn	17108

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 61, 65, 71, 89, 100 ve 109.

No. 70

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 53 *3 Kânun-ı evvel 38*

(3 Aralık 1922)

3 Kânun-i evvel ta'tîl idi.

1 - Rus hey'eti ile Boğazlar içün müzâkeremize devam ettik. Onlar Boğazlarda tahkimât ve Karadeniz'in emniyyetini ya'ni Boğazların sefâin-i habiyeye kapalı tutulmasını taleb edeceklerdir. Yekmeâl müddeiyât içün vuku'bulan ısrarlarına karşı müzâkerâta Misâk-ı Millî ifâdâtı ile başlamak karar-ı kat'îsi ile mukabele ettik. Rus tekâlâfi hakkında suâl karşısında ve cevâb mecburiyetinde kalırsak bunların Misâk-ı Millîyi te'mîn edecek eşkâlden biri olduğunu ifâde edeceğiz. Geçen mesâil-i muhtelife hakkında ma'lumât, mütâleât teâtî eyledik. Konferans esnasında teması muhafaza edeceğiz. Şiddetli mubâhâtdan sonra sükûnet-i nisbiye ifâde eden muvakkat bir manzara hâsıl olmuştur. Ayrılırken Boğazlarda Karadeniz sâhildârlarından mürekkeb Tuna Komisyonu gibi bir fennî komisyon teşkîli ma'nâsını izhâr etmemek lüzûmunda mutâbık kaldık.

2 — Beni görmeğe gelmiş olan Londra Afgan sefîri vürûdunda Hilâfetin Saltanatla ve kuvve-i icrâiye ile tev'em olması lüzûmunu ma'nidâr bir suretde isbata çalışmış ve tarafımızdan kendi nâmına mı, hükümeti nâmına mı söylediği ve mes'elenin Türkiye umûr-ı dahiliye ve idâresine taalluk eden cihetleri hakkında beyân-ı mütâlaa etmeğe imkân olmayıp İslâmiyat nokta-i nazarından serdolunan müddeiyâtın ise îzâhı kolay olduğu zemîninde mukabeleye ma'rûz kalmış idi. Bugünkü mülâkatımda mumâileyh bu zemîne temas etmeyip Afgan'ı İngiltere'ye dâimâ Türkiye lehinde notalar verdiğini zikretmekle iktifâ ve Londra'ya avdet eylemiştir.

3 — Rusların vürûdundan beri sıkı temaslarımız İtilâf mahafilinde endîşe ve merak yaptı. Türk-Rus metâlibi ile Konferansın inkıtâı ihtimâli, bir de Türk-Rus münâsebâtının mâhiyeti inkişaf edeceği neşrediliyor.

4 — Musul'un iadesi hakkında kat'î karar vermeğe vesâit-i husûsiye ile İngilizleri da'vet etmek niyetindeyim.

5 — Müzâkerât-ı mâliyede en ziyâde mazhar-ı müsâade devlet ta'bîri geçmekte olduğundan bunun mâhiyeti anlaşılıncaya kadar Suriye gümrük muâhedesinin çıkarılmaması mütâlaasını Hasan Bey serdeldiyor. İştirâk ederim.

İSMET

No. 71

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 52 *3 Kânun-ı evvel 38*
(3 Aralık 1922

C. 2 numara 46 ya: *

Yunanlılar ellerinde on bin kadar asker esirimiz bulunduğunu söyliyorlar. Ben onların asker esirini on beş bin kadar tahmîn ettiğimi söylemiştim. Verdiğiniz mikdar kat'iyyen ve mutlaka yanlıştır. Keyfiyetin tasrîh ve tekrâr ve ta'cîl buyurulması müsterhamdır.

İSMET

* Bkz. No. 61, 65, 69, 89, 100 ve 109.

No. 72

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 51 *4 Kânun-ı evvel 38*
Gayet müsta'celdir *(4 Aralık 1922)*

48 Numaraya:

Üserâ miyânında 76 sivil, 26 kadın ve 16 çocuk gösterilmektedir. Bunlar Yunan tebaası mıdır? Yoksa Türk tebaası Rumlardan dâhile sevkolunan 18 ile 45 arasındaki erkekler ne kadardır?*

İSMET

* Bkz. 76.

No. 73

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 51 *4 Kânun-i evvel 38*
(4 Aralık 1922)

Kânun-ievvel 49 numaralı telgrafa.

Mübâdele-i ahâli meselesi hakkındaki iş'ârınıza 3 Kânun-i evvel akşamı cevap keşîde edildi. Yerli Ermeniler ve Ortodoks Rumlar hakkında da 28 Teşrin-i

sâni tarihli telgrafla Hey'et-i Vekile nokta-i nazarı bildirilmişti. Yerli Ermenilerin Ermenistan'daki Türklerle mübâdelesi ve Türk Ortodoksların mümtaz bir hak iddia etmemek şartıyle memlekette kalmaları fikrindeyiz*.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 23, 86, 90, 93.

No. 74

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 52 *4 Kânun-i evvel 38*

(4 Aralık 1923).

Garbî Anadolu'ya ahalimiz yerleşdikten sonra daha altmış bin hane iskân olunabilir. Anadolu'nun aksâm-ı sâiresine de gayr-ı müslimlere ait haneler hesap edilmek suretiyle iki yüz bin nüfûs muhâcır kabul olunabilir. Bunlardan başka yeniden hâne te'sîs suretiyle memleketimiz pek çok muhâcır ıskânına elverişlidir.Ancak muhâcırların uzun fâsılalarla gelmesi lâzımdır.

HÜSEYİN RAUF

No. 75

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 53 *4 Kânun-i evvel 38*

(4 Aralık 1922)

Birkaç telgrafnâmede vusûllerinin iş'ârını rica etmiştim. Cevap alamadım. Bidâyet-i muhâberemizden bugüne kadar kaç adedinin yedinize vâsıl olduğunun su'rat-ı iş'ârını ehemmiyetle rica ederim ve telgraflarınızın vüsûlünde cevaplarının a'zamî sür'atle ihzâr ve irsâl edilmekte olduğunu arz eylerim Efendim*.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 98.

No. 76

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 54 *4 Kânun-i evvel 38*
(4 Aralık 1922)

C. 3 Kânun-i evvel 51 numaralı telgrafa*

Üserâ miyânında gösterilen 78 sivil, 26 kadın, 16 çocuk Yunan vapurlarında esir edilenlerdir. 18-45 yaşındaki yerli Rumlardân mevcûd üserâ mikdârı Müdâfaa-i Milliyece 10137 olarak bildiriliyor. Bu rakamın kayd-ı ihtiyâtla telakkisi lâzımdır. Sekiz tabur teşkil eden işbu yerli üserâdan başka iki sivil esir taburu da vardır ki, mikdârı ayrıca bildirilecektir Efendim.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 72.

No. 77

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 54 *4 Kânun-i evvel 38*
(4 Aralık 1922)

Fransa, İngiltere ve İtalya murahhaslarından aldığım bir muhtırada İstanbul'da Refet Paşa ile düvel-i müttefika ceneralleri arasında müzâkerâtın uzadığı ve müttefikîn kuvvetleri tarafından tevkîf edilen Türklerin hangi mahkemede muhakeme olacakları mes'elesinin henüz halledilmediği ve 23 Teşrin-i sânî 38 tarihli notalarından beri aldıkları mütemmim ma'lûmâta göre müttefik generaller kendi askerlerinin emniyetini muhlil vesîkalarına karşı irtikâb olunacak cinâyât ve ağır cunhalar mütecâsirlerinin kemâ fi's-sâbık kendi divân-ı harblerince muhâkemesini taleb etmekte oldukları ve Refet Paşaya bunu kabul eylemesi içün ta'limât verilmesine delâletimi rica ettikleri bildirilmektedir. Evvelki mürâcaatları üzerine kendilerine hiç cevâb vermemiş idim. Bu mes'ele hakkında da ma'lûmât i'tâsını istirhâm ederim*.

İSMET

* Bkz. No. 21/3, 24, 27, 33, 43, 79.

No. 78

Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Riyâsetine

No. 55 *4 Kânun-i evvel 38*
(4 Aralık 1922)

İtalya'nın Atina sefiri ve Konferansta İtalyan delegesi mösyö Montagna hâlen Afyonkarahisar'da sivil üserâ miyânmda bulunan Sivrihisariyan biraderlerin tahliyesini iltimas etti. Biri otuz diğeri otuz iki yaşında bulunan bu iki birader hakkında İzmir Polis Müdürü ma'lûmât verebilirmiş. Mösyö Montangna'nın arzusunu tervîc etmeği iltizâm etmekteyim. Mümkün olan icraâtdan ma'lûmât i'tâsı müsterhamdır.

İSMET

No. 79

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 55 *(Tarihi yok)**

Generaller ile Refet Paşa arasında tekarrür eden şekil bervech-i âtîdir. Müdanya mukavelesinin mer'î bulunduğu müddet zarfında müttefikîn polisi şehrin muayyen merâkizinde toplanacaklar ve bu merâkizde birer Türk İrtibat zâbiti bulunacaktır. Refet Paşa karargâhı ile beyne'l-müttefikîn polis idâresi arasında irtibât zâbitleri teâtî edilecektir. Müttefikîn asâkiri tarafından îka' edilen cerâim Türk irtibât zâbitleri tarafından müttefikîn polis merâkizine bildirilecektir. Bunlar ancak tehlikeli vekayi'de Türk polisi tarafından derhal müttefikîn polisine teslim edilmek şartı ile tevkîf edilebilecektir. Mü'telifîn polisi de Türk tebeasını aynı şekilde tevkîf edebilecektir. Türk tebeasının gayrı müttefikîn ve müşârikleri devlet tebaası ve Rus mültecilerinden olan sivil ahalisinin kemâ fi's-sâbık müttefikîn polisi tarafından tevkifine devâm edilmesi ve Türk polisi bu eşhâsı tevkîf mecburiyetinde kaldığı takdirde kemâ fi's-sâbık bunları müttefikîn polisine teslim eylemesi ve orduları aleyhine cerâim îka' eden eşhâsın divân-ı harblere tevdîi husûsu generaller tarafından teklif edilmiş ise de henüz karar-ı kat'î alınmamıştır. Müttefikîn kuvvetlerinin mevcûdunu Mudanya mukavelenâmesi mûcibince esâsen kabul ettiğimize nazaran mumâileyh ordular aleyhine ika' edilen cerâim mürtekiblerini Türk mehâkiminin tecziye etmesi tabiî olduğundan sivil ecânibin beyne'l-müttefikîn polisi tarafından tavkîfi ve tarafımızdan tevkîf olunanların da kendilerine teslimi mecbûriyeti mülga kapitülasyonların tatbîk-i ahkâmı demek olacağından ve âtiyen İstanbul'un tarz-ı idaresinde istis-

* Ama 4 veya 5 Aralık 1922 tarihli olduğu anlaşılıyor.

nâî bir hâl kabulünü iddiaya müeddî olabileceğinden müttefiklerin bu talebi hükümetce de kabul edilmemektedir. Vaziyetin idaresi lâzım olmakla bir ta-ahhüd-i sarîh altına girmiyoruz. Refet Paşaya da bu yolda ta'limât verilecektir.

HÜSEYİN RAUF

No. 80

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 60 *5 Kânun-i evvel 38*
(5 Aralık 1922)

Yunan üserâsı hakkındaki sualinizin cevabı için makine başında muhtelif mutasarrıflıklardan Müdâfa-i Milliyece tekrar tahkikata devam olunuyor. İkmâlinde hemen bildirilecektir Efendim.

HÜSEYİN RAUF

No. 81

İsmet Paşa Hazretlerine.

No. 77 *5 Kânun-i evvel 38*
(5 Aralık 1922)

Şeyh Sünnûsi Ankara'ya geldi. Trablusgarb ve Bingazi havâlisindeki arabân ve meşayihin hükümât-ı mahalliye teşkil ederek İtalyanlarla müsâdemede bulunduklarını ve gönderdikleri adamı mahsusla müşârünileyhi vekil tanıdıklarını bildirdiklerini ve Trablusgarb'ın temini istiklâli için emin bir suretde Afrika'ya gitmek istediğini beyân etmiştir. Diğer taraftan İtalyanlar da kendisiyle görüşmek teşebbüslerinde bulunduklarından bahsetti. Kendisinin ne suretle hareketi nafi olabileceği hakkında oradaki mahsûsâtınıza göre mütâla-ı devletleriyle beraber iş'ârını serîan rica ederim *.

MUSTAFA KEMAL

* Bkz. No. 194, 211, 324.

No. 82

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 56, 57, 58 *5 Kânun-i evvel 38*

(5 Aralık 1922)

4 Kânun-i evvel raporudur:

No. 56

1. Sabah Curzon riyâsetinde arazi komisyonu Boğazlar mes'elesine başladı. Rus ve Bulgar hazır idiler. Evvelâ bize söz verdiler. Boğazlar mes'elesinin müzakeresinde dâimâ taleb ettiğimiz vechile Rus hey'etlerinin mevcudiyetinden beyân-ı memnuniyet ettik. Türk arazisinde bulunan Boğazlar âlemin geçidi olduğu cümlenin menâfi'-i meşrûasını te'mîn edecek bir sûret-i hall bulunmasını temennî ettik. Bu hususda biz ancak umûmî nikat-ı nazar dermiyâm edeceğimizi ve bunun Misâk-ı Millî ile tarafımızdan i'lân edildiğini ifâde ve ma'lûm olan maddeyi zikreyledik. İngilizin tasrîhât için vuku'bulan ısrârına mukavemet ettik. Ruslar evvelâ müzâkerâtın her safhasına kabul edilmediklerinden şikâyetden başlayarak Boğazların münâkalât-i ticâriyeye mutlak sûrette serbestîsi ve sefâin-i harbiyeye ise her vakit kapalı olmasını ve Türkiye için Boğazları tahkîm ve takviye edebilmek hakkının teslîmini taleb ve Boğazların ticarete serbestliği ancak bu sûretle te'mîn edilebileceğini beyân ettiler. Sefâin-i harbiye için Boğazları açmak bunları en kuvvetli devlet-i bahriyenin eline teslim demek olacağını ve Misâk-ı Millî maddesi Rusya'nın da menâfiini müemmin olduğunu ilâve ettiler. Müteâkiben Romanyalılar Boğazlar mes'elesi on sekiz milyon nüfusu olan Romanya için hayatî bir ehemmiyyeti hâiz olduğunu ve Karadeniz'in kapısı olan Boğazların kat'î ve fiilî bir sûretde sefâin-i harbiye ve ticâriyeye açık olmasını ve her iki sâhilin Adalar Denizinde Karadeniz'e kadar demilitarize edilmesini ve bunu te'mîn için de bir beyne'l-milel komisyon te'sîsini ve aynı zamanda Karadeniz'in de gayr-ı askerî bir hale getirilmesini istediler. Bulgaristan ise yine Adalar Denizindeki mahrec işinden başlayarak Boğazların yalnız sefâin-i ticâriyeye serbest olmasını ve bu serbestîyi te'mîn edecek teşkilât-ı beyne'l-mileliyeye Bulgaristan'ın da iştirâki kabul edilmesi lâzım geleceğini söyledi. Venizelos da bilâhire nokta-i nazarını söylemek hakkını muhâfaza ile beraber beyne'l-milel kuyûd vaz'ı lüzûmundan bahsetti. Curzon bu muhtelif beyânâtı hülâsa ederek Çiçerin'e Türkleri de mi temsîl ettiğini, başında bir kalpak olsa İsmet Paşa söyliyormuş zannedileceğini, fakat Türklerin bu husûsda kendisiyle hemfikir olup olmadığını henüz anlayamadığını söyledikten sonra bizim vâzıh nokta-i nazarımız ne olduğunu sordu. Boğazlar Türkiye'nin arazısında bulunduğundan Türkiye hukuk-ı hâkimiyetini halelden vikaye ile mükellef olduğunu ve bugünkü beyânât içinde Rus teklifi Türk nokta-i nazarına tekabül ettiğini ve ma'mâfîh evvel emirde bütün teklifâtı istimâ' ve tedkîk edeceğimizi söyledim.

Curzon şu vaz'iyyeti Konferansa karşı oyun ve îzâhât i'tâsından istinkâf addettiğini beyân ve şikâyet ederek bizi tekrar tasrîhâta da'vet etti ise de arazinin sahibi biziz, geçit için hukuk isteyenlerin kâffesi teklifâtını beyân etmelidirler mealinde ısrâr ettim. Çiçerin devletler arasındaki müsâvât esâsına istinâden Fransa, İngiltere ve İtalya devletlerinin nokta-i nazarlarını bildirmeleri lâzım geleceğini ihtâr eyledi. Curzon müttefikleri ile görüşmesi lâzım geleceğini söyleyerek komisyon ictimâının zamanı bilâhire ta'yîn edilmek üzere celseye nihâyet verdi. Tâlî komisyonlar mesâîye devâm edeceklerdir. Bir müddeten beri merak ile beklenen vaz'iyyet ya'ni Ruslarla ne dereceye kadar beraber olduğumuz yine hallolunmadığı içün umûmiyetle sıkıntı ve buhrân hâsıl oldu. Ruslarla beraberlik ihtimâlinin ziyâdeliği aleyhimizde feverânı mûcib olacaktır. Fakat bizi daha Konferansın hiçbir mes'elesi hallolunmadan münferid bırakmak istiyorlar. Bu ihtimâle karşı koymak istedik. Curzon konferanstan çıktıktan sonra elbisemizi alırken cevab vermediğimden laubâliyâne şikâyet etti ve îcab ettiği kadar söylediğim cevâbını aldı ve yanıma yaklaşarak Ruslarla her noktada beraber olmadığımı ümmid ettiğini söyledi, ayrıldı. Arkada Çiçerin duruyordu.

Müttefiklerle Ruslar arasında münâziun-fîh nokta-i esâsiye Boğazların sefâin-i harbiyeye karşı kapalı ve müdâfaalı olması veya olmaması mes'elesidir. Tahkimâtsız ve müdâfaasız Boğazlar olabileceğini ifâde etmekliğimiz en mühim bir merhale-i siyâset olacaktır. Bu noktayı kolay ve çabuk ifâde etmek niyetinde değiliz*.

* Lord Curzon, Londra'ya çektiği 5 Aralık 1922 günlü ve 74 sayılı telgrafında, Boğazlar komisyonunun ilk oturumunu yaptığını, İsmet Paşa'nın "yarım düzine cümle" söyleyip sustuğunu, Çiçerin'in ise Rusya adına olduğu gibi Türkiye adına da bir konuşma yaptığını söyledikten sonra şöyle diyor:

" General impression produced by sitting was that Turkey had openly and unnecessarily placed herself in position of humiliating subjection to Russia, and that latter had proposed a ridiculous plan designed only to convert the Black Sea into a fortified Russion lake, and to make Turkey her vassal." *(F.O. 424/255,* p. 618, No. 730; *DBFP-I/18,* p. 369-370, No. 255)

Curzon, Türkiye hakkındaki bu düşüncesinde yanılmıştır. İsmet Paşa, asıl konuşmasını daha sonraya bırakmıştı ve Rus görüşünden bambaşka bir görüşle ortaya çıkacaktı. Hatta o kadar ki Boğazlar yüzünden Sovyetler ile Türkiye arasında bir ara gerginlik de olacaktı.

İsmet Paşa'nın 4 Aralık 1922 günü Boğazlar konusunda uzun konuşmayışı, kamuoyuna yanlış yansıtılmak ve eleştirilmek istendi. Bunun üzerine Türk delegasyonu basına aşağıdaki açıklamayı yaptı:

EXPLICATIONS TURQUES

Lausanne, 4 décembre (1922)

La délégation turque, estimant que l'impression donnée à la séance de lundi n'était pas justifiée, a tenu à s'expliquer.

Ses déclarations débutent par un passage du pacte national relatif à la sécurité de Constantinople et des Détroits, dont il a été déjà fait mention.

No. 57

2 — Tâlî komisyonların işleri:

A — Yunanlılar elinde bulunan sivil rehinelerimizin derhal iâdesi tekarrür etti. Bunu müteâkib üserây-ı harbimizi iâde edeceklerdir. İşbu üserây-ı askeriyeye adedinde Yunan üserâsını sulh akdinden evvel biz de iâde edeceğiz. Mütebâkı Yunan üserâsı sulh akdine kalacaktır. Ahâli mübâdelesi için İstanbul'un istisnâsına ısrâr ediyorlar. İki üç yüz bin nüfûsun Şarkî Trakya'da yerleşebileceğini ve Karadeniz sevâhilinden çıkarılmakta devâm edilen Rumların yerinde de boş emlâkin bulunduğunu iddiâ ediyorlar. İstanbul Rumlarını Garbî Trakya Müslümanlarına karşı tutuyorlar. Üserâ karargâhlarına sevkedilen on sekiz ilâ kırk beş yaşındaki erkek Rumların mikdârının bilinmesine ehemmiyyet veriyorlar. Venizelos yüz yirmi bin adedini iddiâ ediyor. Ahâli mübâdelesi takarrür ederse en evvel bunları taleb ediyorlar. Mübâdelenin en çetin noktası İstanbul Rumları görünüyor.

La délégation a ajouté:

"Les Détroits des Dardanalles et du Bosphore étant situés sur les territoires soumis à la pleine souveraineté de l'Etat turc, cette question présente naturellement une importance toute spéciale pour la Turquie qui, à titre de possesseur et le maître de ces territoires, ne saurait mieux faire que d'entendre tout d'abord les propositions et les demandes qui lui seraient présentées par les puissances.

"La délégation du Governement de la Grande Assemblée nationale est disposée à étudier les propositions dans l'esprit le plus conciliant, en tenant compte des principes sus-mentionnés, ses considérations relatives aux solutions qui lui seraient suggérées."

En ce qui concerne l'attitude d'Ismet pacha, la délégtion déclare:

"Ismet pacha a répondu à toutes les questions de Lord Curzon. Au cours de la discussion,il s'est réservé, comme il a été dit, d'exposer sa thèse d'une façon plus détaillée quand il aura connaissance du point de vue de toutes les autres délégations. "Nous sommes les maîtres des territoires en question", répète-t-il. "Les puissances et les Etats intéressés nous demandent la liberté de passage à travers *nos* possessions. C'est bien le moins que nous attendions d'abord les offres et les propositions qui nous seront faites."

"Il a ajouté que parmi les propositions soumises lundi à la conférence, ce sont celles de la Russie et de ses alliés qui correspondent le mieux au point de vue turc en ce qui concerne la sécurité de Constantinople et du bassin de la Marmara...

"A une question de Lord Curzon, Ismet pacha réplique qu'il s'est contenté, pour l'heure, d'exposer les principes fondamentaux dont la délégation turque s'inspirera pour examiner les différentes propositions dont elle vient de prendre connaissance.

"On ne peut donc pas plus parler d'un refus quelconque de la part des Turcs que d'un manque de netteté dans leurs déclarations ou d'une soi-disant mauvaise impression qui se serait degagée des débats. Le point de vue turc a été fort explicitement énoncé par l'exposé clair et net de ce principe essentiel, au début de la séance." (*Journal de Genève,* 5.12.1922)

B — Ecnebi sermâyesiyle teşekkül eden ve hukukan Türk tâbiiyetinde addolunan şirketlerin evvelâ ecnebi tâbiiyyetinde addolunmasını iltizâm ve ba'dehu sarf-ı nazar etmekle beraber ecnebi tebaanın zarar ve tazminâtı miyânında bunların da zarar ve ziyanlarının tazmîni muâhedeye dercolunmasında ısrâr etmişlerdir. Tarafımızdan redd-i kat'î karşısında mes'ele muallak kalmıştır. Musırr olan Fransızdır. İngiliz iltihak etmiş ve İtalyan te'lîf-i beyne çalışmıştır.

C — Gümrük mesâilinde tarafeyn henüz uzaktır. Evvelce râyic usûlünde musırr oldukları halde mukabil teklifâtımız üzerine mukayyed bir şekilde ta'rife usûlünün idâmesine muvâfakat edecekleri tahmîn olunmaktadır. Seyr-i sefâin kabotaj mesâilinde müsâiddirler. Mülkiyet-i edebiye ve sınâiyede kavâid-i umûmiye mevzû-i bahisdir.

D — Şimendifer, posta, telgraf ve telsiz ve balon umûrunda bizim şimdiye kadar iştirâk etmediğimiz Barselon mukarrerâtı ve sâir beyne'l-milel mukarrerâtı teklîf ediyorlar. Tarafımızdan kabul olunuyor.

No. 58

3 —

A — Avdet etmekte olan Sırp Hâriciye Nâzırı ile görüştüm. Boğazlar mes'elesinde bir sûret-i hall bulunacağına kani'dir. Mes'eleyi Sırbistan içün mühim addetmiyor. Curzon'un hatt-ı hareketini tasvîb etmiyor. Sefâin-i harbiye mürûru mes'elesinde müttefikler arasında henüz ittifak olmadığı istidlâl olunuyor. Belgrad'a avdetiyle mümessiller mes'elesini halledecek, bana yazacak. Evvelâ bizim mümessilimizi bekliyor. Ankara'ya giden Sırp Miralayı dönmüş, Yunan tahrîbâtından bahsetmiş. Yunanlıların ta'mîr etmelerinde kendisinin vaziyeti yoktur. Onun alâkadâr olduğu mühim mes'ele Garbî Trakya'da plebisit veya muhtâriyet olmasıdır.

B — Çiçerin ile görüştüm. Hatt-ı hareketimizden şikâyeti yoktur. Anladığına ve işittiğine göre müttefikler arasında henüz ittifak yoktur. İtalya hey'eti onlara bizim bütün teklifâtı dinlemek, ısrârımızın tabiî ve ma'kul olduğunu söylemiş. Yeni ictimâ' ne vakit olacağını bilmiyor.

C — Fransız murahhasları adetâ dargın gibidirler.

D — İngilizleri tâlî temasları eksik değildir. Rıza Nur Beyle görüşmek isteyen Curzon ile konferanstan sonra kısa bir mülâkatları oldu. Ziyâde nezâket ve mücâmelât yapıldı. Yarın sabah tekrar mülâkat olacaktır. Bilhassa Musul mes'elesini kat'î olarak mevzû-i bahs edeceğiz.

İSMET

No. 83

İcra Vekilleri Riyâsetine

No. 60 *5 Kânun-i evvel 38*
(5 Aralık 1922)

Fransız hey-et-i sulhiyesinden alınan muhtırada husûsât-ı âtiye içün tavassutum taleb olunmaktadır. Bu bâbdaki mütâlaa-i devletlerini iş'arını rica ederim.

Madde 1 — Şimâlî Suriye, Adana, Hama demiryolu şirketindeki gayr-ı müslim ve Fransız me'murların altı gün zarfında teb'îdleri Türk makamâtı tarafından emredilmiş olduğundan bahisle bu hâlin kumpanyayı atâlete mahkûm edeceği gibi ahâliye... olacağını ve Ankara İ'tilâfnâmesinin altıncı maddesine mugayır olduğunu arz ve lâzım gelenlere ta'limât i'tâsmı rica ediyor.

Madde 2 — Fransız mekâtibinde, yapılacak i'tilâfa değin istatükonun muhâfazası hakkında General Pellé'nin Hamid Beye bir ay evvel verdiği notaya Ankara hükümeti henüz cevâb vermemiş bilakis Maârif Vekâleti Fransız metâbiline mugayır bir sûretde ta'mîmen ta'limât-ı kat'iyye vermiştir. Anifü'l-beyân husûsât hakkında tavassut-ı devletleri istirhâm olunur*.

İSMET

* Bkz. No. 91, 106, 115.

No. 84

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 61 *6 Kânun-i evvel 38*
(6 Aralık 1922)

Belgrat Mümessil-i Siyasîliğine İstokholm sefir-i sâbıkı İsmail Canbolat Bey ta'yîn edilmiş ve keyfiyet kendisine tebliğ olunmuştur*. Orada bulunan Sırp Hâriciye Nâzırı vâsıtası ile hükümetleri muvâfakatının istihsâli, Dersaadet'teki Sırp sefirinin hükümetimiz nezdine me'mûriyetinin te'mini lâzım gelmektedir. İsmail Beyin doğruca Lozan'a azîmet ve zât-ı âlileri ile müdâvele-i efkâr ve ta'limât ahzından sonra Belgrad'a hareketi muvâfık olacağı mutâlaasındayım. Bu bâbdaki nokta-i nazar-ı devletleri ile İsmail Beyin bir ân evvel i'zâmı için teşebbüsât neticesinin iş'ârını rica ederim. Sırp hükümetinin muvâfakatı istihsâl edilinciye kadar İsmail Beyin me'mûriyeti mahrem tutulacaktır Efendim.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 12, 22, 136.

No. 86

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 64 *6 Kânun-i evvel 38*
(6/Aralık 1922)

C. 51:*

Yerli Ermenilerin Ermenistandaki Türklerle mübâdelesini kimle görüşeyim? Ermenistan Hükümeti ile bir mübâdele işini düvel-i müttefika ile açmak şark hududlarını ve Moskova muâhedesini onlarla mevzû-ı bahs etmektir. Ruslarla görüşmek ise o da Boğazlardan başka mesâilimize onların iştirâklerine ve bu vesile ile Moskova Ahidnâmesinin tekrar rü'yetine imkân vermektir. Her ikisi yapılamaz ve onun içün Ermenilerin mübâdelesi mevzû-i bahs edilebilecek muhâtab yoktur. Ve bu halde bi'l-ihtiyâr memleketimizde kalacak Ermeniler içün rûy-ı kabul göstermekten başka bir sûret-i hall maddeten mevcud değildir. Binâenaleyh Rumların mübâdelesi ve diğerlerinin memlekette kalmasından başka ekalliyetler içün yapılacak bir şey görmiyorum.

Amerika'nın bütün misyonerleri ve bütün Ermeni cemâatları buradadırlar. Benim fikrim onlara vatandaşyüzü göstermektedir. Ermeni yurdu ve mümkünse ekalliyetler hukuku fikirlerini onlara redd ve i'lân ettirmek niyetindeyim. İrâde-i cevâbiyelerine makine başında intizâr ederim.

İSMET

* Bkz. No. 23, 50, 73, 90, 93.

No. 87

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 62, 63, 64 *6/7 Kânun-i evvel 38*
(6/7 Aralık 1922

C 44.* Musul vilayeti dahilinde Almanlara petrol imtiyâzı verilmiştir. Musul, Bağdat, Basra vilayetleri hudûd-i mülkiyesi dâhilinde kömür ve petrol madenleri 17 Şevval 324 tarihli ferman mûcibince Hazine-i Hassa'ya aittir.

2 — Mukavelenâme ile yalnız 15 Kânûn-i evvel 331 de Bursa'nın Atrenos kazası dâhilinde üç kıt'a krom madeni Alman Krup şirketine (on) sene müddetle ve ton başına bir lira resim verilmek şartı ile ihâle edilmiştir.

3 — Alman, Avusturya ve Bulgar tebaalarına imtiyâzı i'tâ olunan madenler yüzde beş resm-i nisbî ve cerîb başına on kuruş resm-i mukarrere tâbi'dir. Bun-

* Bkz. No. 62.

ların heyet-i umûmiyesi Gelibolu, Kütahya, Denizli, İzmit, Menteşe, Aydın, Saruhan, Bursa kazaları dâhilinde linyit ve petrol, opal, zımpara, bakır, sîmli kurşun, çinko, manganez ve krom madenlerinden ibârettir.

4 — Alman tebeasından Alber Kitzki'ye Milas kazasında üç aded demir ve zımpara maden imtiyazı verilmiş ve bu madenler on beş Mart 35 te Umûr-ı Ticâriye, Sınâiye ve Madeniye Osmanlı Anonim Şirketine ferâğ edilmiştir. Nâfian'dan beklenen bu bâbdaki ma'lûmât ayrıca bildirilmiştir.

HÜSEYİN RAUF

No. 88

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 65

6/7 Kânun-i evvel 38
6/7 Aralık 1922

Maliye Vekâletinin zât-ı âlinize keşîdesini arzu ettiği mütâleât ber vech-i zîrdir:

1 — Düyûn-i Umûmiye'nin taksîminde yalnız vârıdât esâsı üzerinde tevakkuf etmek muvâfık olamayacağından merhûnât, nüfus ve arazi dahi nazar-ı dikkate alınmalıdır.

2 — Gümrük mesâili üzerinde münâkaşa kabul edemeyiz. Ta'rifelerimizin tensîk ve ıslâhı doğrudan doğruya bize ait mesâil-i dâhiliyedendir.

3 — Müsâvi Şerâit tahtında sulhü müteâkib arzu eden herhangi bir devletle ticaret muâhedesi akdine de âmâdeyiz. Mâliye Vekili Hasan Fehmi.

HÜSEYİN RAUF

No. 89

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 66, 67, 68, 69.

6/7 Kânûn-i evvel 38
(6/7 Aralık 1922)

C 52. Müdâfaa-i Milliye Vekâleti üserâ meselesi hakkında ber vech-i âtî malumâtı cevâben bildirmektedir*:

1 — Muzaferriyât-ı ahîremize kadar Yunanistan'daki üserâmızın isimlerine dâir teşebbüsât-ı müteaddidemize rağmen malumat istihsal edilememiştir.

* Ayrıca bkz. No. 61, 65, 69, 71, 100, 109.

2 — Muzafferiyât-ı ahîremiz üzerine Yunan hükümetinden ancak dört kalem posta alınmıştır. Bunlarda üserâmızın mikdârı 328 zâbit, 2817 nefer, 588 sivil, 84 firâr, bir zâbit olmak üzere altı vefat haklarında ismen malumat verilmiştir.

Şaltman raporunda zikredilen 20 kadın ve 40 çocuktan hiç bahsedilmemiştir. Yunan hesabına göre elyevm esâreti mukayyed olanların zâbit, nefer ve sivil olarak mikdârı 3733 kişiden ibârettir.

3 — Halbuki üserâmızı teftiş eden Dr. Şaltman'ın raporunda, üserâmızın mikdârı 349 u zâbit ve 220 si kadın, 40 ı çocuk olmak üzere 7286 kişi gösterilmiştir. Doktorun teftiş etmediği kamplardaki üserâmız mikdârı bundan hâricdir. Bunları da dâhil edersek üserâmızın mevcudu on bini mütecâviz olarak tahmin edilmekte idi.

4 — Dr. Şaltman'ın raporundan ayrı olarak istihsâl ettiğimiz malumata nazaran Yunanlıların cebren alıp götürmüş oldukları eşhâsın mikdârı 2907 erkek, 195 kadın, 3 çocuk ki cem'an 3105 kişidir. Bu husûsdaki ma'lumâtın ikmâline vilayetlerle Müdâfaa-i Milliye arasında makina başında çalışılmaktadır.

5 — Yunanlıların Trakya'dan götürdükleri eşhâsın mikdârı der dest-i tahkikdir.

6 — Trakya havâlisi dâhil olmadığı halde Yunanistan'da bulunan üserâmızın asker ve sivil mikdarı on beş bin zan ve tahmîn edilmektedir.

7 — İstihsâl ettiğimiz ma'lûmâta nazaran elimizdeki Yunan üserâsının mikdârı 600 ü zâbit olmak üzere 14000 ve yerli Rum esirlerin mikdârı 10000 kadar olduğu anlaşılmaktadır.

HÜSEYİN RAUF

No. 90

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 70 *7 Kânun-i evvel 38*
(7 Aralık 1922)

C. 6/12/38 64 numaraya*

Şimdi aldığım Ermenilerin Ermenistandaki Türklerle mübâdelesine dâir mütâlaa Hey'et-i Vekîlenin kararıdır. Şahsen zât-ı devletleri ile hemfikir idim ve bugün de hem fikirim. Bugün Heyet-i Vekîle ictimâında tekrar mevzu'-ı bahs ederek netice-i müzâkerâtı derhal arz edeceğim.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 86. Ayrıca Bkz. No. 73, 93.

No. 91

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 71 *7 Kânûn-i evvel 38*

(7 Aralık 1922)

5 Kânun-ı evvel tarihli 60 numaralı telgrafınız* üzerine bu sabah Miralay Mougin ile görüştüm. Adana, Hama, Humus şimendiferlerindeki Fransız ve gayr-ı müslimlerin tard edildiğine dâir Nâfıa Vekâletince bir ma'lumât olmadığı gibi Mougin de bîhaberdir. Mektepler meselesini burada kendisiyle anlaştığımızdan Ceneral Pellé'nin bu tarz mürâcaatına hayret etti. Konferansta Barrère'in riyâseti altındaki komisyonda Kapitülasyonlar hakkındaki mutâlebât ve gösterilen müşkilâtdan ve netice-i muhtemelesinin Fransızlar aleyhinde efkâr-ı umûmiyemizi tebdîl etmesi tehlikesinden ve bunda mündemic mütâreke akabinde fi'len tecellî eden şekilde bir İngiliz oyunu istişmâm edildiğinden bahs ve şikâyet ettim. Benimle tamâmen hemfikir olduğunu kendisi Paris'te iken Fransa hükümetinin kapitülasyonda ısrâr etmeyeceğini beyân ve te'mîn eyledi. Berây-ı ma'lûmât arz ederim Efendim.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 83 ve ayrıca No. 106.

No. 92

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 72 *7 Kânun-i evvel 38*

(7 Aralık 1922)

Paris Mümessili Ferit Beyden vârid olan 21 Teşrîn-i sânî tarihli telgrafta Amerika, İngiltere, İspanya, İsviçre, Hollanda, Danimarka ve İsveç'te bulunan sefâret ve şehbenderhanelere müteallik muâmelâtın tasfiye ve muvakkaten idaresinin taraf-ı devletlerinden kendilerine tevdî buyurulduğu bildiriliyor. Bu husûs hükümetce teemmül edilmiş ve Hey'et-i Vekîle bu gibi sefâret ve şehbenderhanelerdeki evrak me'mûrları bulunmadığı takdirde en küçük kâtibin me'mûriyetini kararlaştırmış ve o yolda tebligatda bulunmuş idi. Ferit Beyin iş'ârında yanlışlık yok ise muâmelâtda noksanîye mahal kalmamak üzere bu bâbdaki tasavvurât-i devletlerinin alâkadârâna buradan berây-ı teblîğ iş'âr buyurulmasını rica ederim. Mükerrer telgrafnâmelerimde keşîde ettiğimiz re'sen veya cevâbî telgrafnâmelerin vüsûllerinin iş'ârı istirhâm kılınmıştı. Bu husûsun bilinmesinin derece-i lüzûmu zât-ı devletlerince de müsellemdir. İcâb edenlere emir buyurmanızı ehemmiyetle rica eylerim Efendim.

HÜSEYİN RAUF

No. 93

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 73 *7 Kânun-i evvel 38*

(7 Aralık 1922)

C 6 Kânûn-i evvel 64 numaralı müsta'cel telgrafa *

Ermenilerin mübâdelesi mes'elesini Hey'et-i Vekîlede tekrar mevzû-ı bahs ettim. Bi'n-netice teklîf-i devletleri vechile hareket tasvîb edildi Efendim.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 86. Ayrıca bkz. No. 73, 90.

No. 94

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 74 *7 Kânun-i evvel 38*

(7 Aralık 1922)

C. 6 Kânûn-i evvel 62 numaraya*

İstanbul Rumlarının da mübâdelesinin te'mîni esas i'tibâriyle lâzımdır. Ancak mesâ-i-i fevkalâdeye rağmen mümkün olamadığı takdirde İstanbul'da aslen Rumların bir günâ imtiyâz taleb etmemeleri şartıyle ibkaları câiz olabilir. Bu halde esâsen mübâdeleye tâbi' tutulacak olan mahaller ahalisinden olup da İstanbul'da tecemmü' edenlerin behemehâl mübâdeleleri tasrîh edilmelidir Efendim.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 85/1.

No. 95

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 75 *7 Kânun-i evvel 38*

(7 Aralık 1922)

C. 60 telgrafın madde 2 sine *

29 numaralı telgrafnâme-i âcizî** münderecâtı mektepler hakkındaki Fransız muhtırasına cevap teşkil eder Efendim.

* Bkz. No. 83.

** Bkz. No. 37.

No. 96

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 76 *7 Kânûn-i evvel 38*

(7 Aralık 1922)

64 numaralı telgrafıma* zeyldir: Umûm ma'denler hakkında mütarekeyi müteâkib meâdin nizamnâmesinin elli dokuz ve altmışıncı maddeleri ahkâmı ahvâl-i fevkalâde nazar-ı i'tibâra alınarak tatbîk edilmemiş olduğu ma'rûzdur Efendim.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 87.

No. 97

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 65, 66, 67 *7 Kânun-i evvel 38*

(7 Aralık 1922)

6 Kânun-i evvel raporudur:

1 — Arazi Komisyonu Boğazlar için ictimâ' etti. Reis Curzon müttefikler nâmına mütâlaâtını söyledi. Rusların Boğazların sefâin-i harbiyeye karşı kapalı ve müdâfaalı sistem teklifini reddetti. Kendi projesini verdi. Fransız ve İtalyan onu te'yîd ettiler. Amerika Boğazların gayr-ı askerî olmasını şiddetle iltizâm etti. Sırbistan Boğazların açıklığını taleb etti. Ben bugün teklifât ve mütâlaâtın hey'et-i umûmiyesi meydana çıktığından bi'tedkîk âtiyen cevâb vereceğimizi söyledim. Kabul olundu. Çiçerin âtiyen ve mufassalan cevab vermek hakkını muhâfaza etmekle beraber bugün de Curzon'a cevâben uzun bir nutuk söyledi. Curzon tarihten bahsederek Rusların dâimâ İstanbul'u almak isterken şimdi İstanbul'u müdâfaasını anlayamadığını ve Ruslara mahsûs bir Karadeniz teşkiline çalıştığını iddiâ etmiş idi. Çiçerin Çar Rusya'sı ile Sovyet Rusya'nın rolleri başka olduğunu ve milletlerin istiklâl ve hukukundan ve başka bir şey aramadığını, Çar Rusya'sının Asya'da ilerlemeği ve bugünkü İngiltere'nin Avrupa'da ilerlemeği şiâr ittihâz ettiklerini îzâh eyledi. İctimâ' sekiz Kanun-i evvele kaldı.

Teklif ettikleri projenin hülâsası şudur:

A — Boğazlardan ve Marmara'dan serbestî-i mürûru men'edecek dâimî askerî ve bahrî te'sisât bulunmayacak.

B — Bundan mâadâ İstanbul Boğazında şarkta Şile-Gebze-Darıca ve garbda Akpınar-Küçükçekmece hattına kadar ve Çanakkale Boğazında Tekfurdağı-Ka-

raçalı hattı, cenub-i garbîsinde arâzi ve Gelibolu şibih cezîresi ve Karabiga-Biga Eski İstanbul Burunu hattına kadar olan arâzı jandarmadan mâadâ gayr-ı askerî bir hale vaz'olunacak.

C — Marmara Denizindeki adalar ve Limni, Semadirek, Bozcaada ve İmroz gayr-ı askerî olacak.

D — İstanbul'da a'zamî on bin kişilik bir kuvvet bulundurabileceğiz. Tarz-ı teslîmi serbest imiş.

E — Sefâin-i ticâriye sulh ve harbde serbesttir.

F — Hâl-i sulhde Karadeniz devletlerinden en kuvvetli donanmadan fazla olmamak şartı ile her devlet sefâin-i harbiye geçirebilecek.

G — Hâl-i harbde Türkiye muhâsım olursa her türlü tedâbîr-i tedâfüiyeyi ittihazda serbesttir. Ma'hazâ bîtaraf sefâinin mürûrunu te'mîn edecektir.

H — Hâl-i sulhde Türkiye'nin Anadolu'dan Rumeli'ye şimendiferle ve Marmara Denizi limanlarından asker geçirebileceği ve Marmara limanlarında ve İstanbul'da tersane ve donanma bulundurabileceğimiz teklîf olunan projenin ruhuna muvâfık olduğu söylenmiş ise de tasrîh edilmemiştir.

Projedeki mübhemiyetin izâlesine ve ba'zı mevâddın da ta'dîline çalışmak tabiîdir. Projenin fikri şöyle hülâsa olunabilir: İstanbul'un ve Bosfor'un Karadenizden baskına karşı müdâfaası var. Çanakkale askerden daha uzaktadır. Hiçbir yerde ecnebi asker ve işgali kalmayacaktır. Beyne'l-milel bir komisyon Boğazlardan seyr ü seferi tanzîm edecektir.

İ — Şarkî Trakya'da ordu mikdârında tahdîdât vaz'ına teşebbüs edecekleri hissolunuyor. Buna da Bulgaristan'ın ordusu olmaması sebeb imiş. Başka ordu mes'elesi mevzû-ı bahs etmeyecekleri zannolunuyor*.

* Lord Curzon, Foreign Office'e gönderdiği 6.12.1922 tarihli ve 83 sayılı telgrafında şunları söylüyor:

"This morning at meeting of first commission, I spoke at lengh in reply to Chicherin's proposals of Monday last with regard to Straits, demonstrating their impracticable character and inner meaning... I then went on to give a general exposition of plan of the allied governments for the freedom of the Straits and demilitarised zones...

"My statement was followed by cordial expressions of allied solidarity from Monsieur Barrère who made a useful little speech, and from Marquis Garroni.

"American delegate then made a well phrased and effective declaration of American views, particularly with regard to freedom of access, both for ships of commerce and ships of war,to the Black Sea, viewing the Straits as an international highway and claiming right of every state to protect its commerce...

"Ismet Pasha reserved reply of Turkish government to a later stage

"Russia and Turkey having insisted on a full day for consideration of their full reply, discussion was then adjourned till Friday morning. There will probably be some lively encounters then. But first impression produced by allied statement is unquestionably good, and I expect it to receive warm support of smaller states." *(F.O. 424/225,* p. 623-624, No. 738, *DBFP-I/18,* p. 374-375, No. 260).

3 — Mülâkatlarım:

A — Romanya Hâriciye Nâzırı geldi. İstanbul'da Refet Paşanın Romen delegesine münâsebât-ı dostâne te'sîsi arzûsundan bahsettiğini ve Romanya'nın hissiyât-ı dostâne ile mütehassis olduğu ifâde ile bağladı. Kendi teklifâtı Türkiye aleyhine olmadığı, müşterek tehlike karşısında olduğumuzu, bugünkü siyâsete değil dâimî ve müstakil vaz'iyyete göre hazırlanmaklığımız menâfiimize muvâfık olacağını îzâh eyledi. Cevâben Avrupa hududumuzda gayr-ı askerîliği bilhassa Romanya'nın iltizâm etmesini anlayamadığımı ve Yunanistan'ın vâsi' mikyâsda gayr-ı askerî kılınması lüzûmunu ifâde ve Yunan kuvvetine niçün atf-ı ehemmiyyet ettiklerini suâl eyledim. Yunan ordusunu istihfâf ve yalnız Romanya ordusuna istinâd ettiklerini tasrîh ettikten sonra Avrupa hududlarında hatt-ı hareketini te'vîle çalıştı.

B — İngiliz Hâriciye Müsteşârına nezdime çağırdım. Konferansın vaz'iyyet ve karar alınacak zamanına geldiğimizi, bir karar almazdan evvel sulh olup olmayacağını bilme ihtiyâcında olduğumu söyledim. Müteâkiben Musul mes'elesinin hallinden başlayalım dedim. Uzun mübâhasâtdan sonra yarın akşam harita üzerinde tekrar konuşmağa karar verdik.

4 — Yarın Ruslara gidip Boğazların kapalı ve müdâfaalı olması sistemini artık tervîc etmeyecek noktaya geldiğimi, sulh yapmak fikrinde olduğumuzu ve bunu bir mes'ele-i esâsiye yapamayacağımız mecbûriyetini ifâde ve îzâh edeceğiz**.

İSMET

** Boğazlar konusunda, 4 Aralık pazartesi günü Rus tezi, 6 Aralık çarşamba günü de Müttefiklerin ortak tezi ortaya serildi ve konuşma sırası artık Türkiye'ye geldi. Dış basının gözleri Türkiye'ye çevrildi. Bakalım ev sahibi Türkiye nasıl bir görüşle ortaya çıkacaktı. Çeşitli yorumlar yapıldı. Fakat Boğazların kapalılığına dayanan Rus tezinin Türkiye'nin çıkarlarına uygun düşmeyeceğini vurgulayan yazılar da görüldü. Aşağıda ilginç iki yorumdan parçalar aktarıldı.

Bu yorumlar, İsmet Paşa'nın Boğazlar ile ilgili Türk görüşünü açıklayan konuşmasından bir-iki gün önce kaleme alınmıştır:

Paris'in ünlü *Le Temps* gazetesi şunları yazmıştı:

"La Turquie a pu se rendre compte que les grandes puissances ne voulaient nullement l'étrangler; elle a compris que son indépendance ne pouvait plus être menacée que par la persistance de son adhésion à la thèse russe de la fermeture des Détroits. Enfin, elle sait, ou du moins les plus influents de ses dirigeants savent que, sans le concours financier des puissances et sans une paix prochaine, elle risque de se courir à l'éfondrement irrémediable. Il est donc extrêmement probable qu'elle adhérera au point de vue allié, sous réserve, peut-être, de quelques modifications de détail ou d'application." ("La conférence de Lausanne: Une journée historiqué", *Le Temps*, 8.12.1922)

Londra'nın tanınmış gazetesi *The Daily Telegraph* da şunları ekledi:

"When asked for his opinion, Ismet pasha returned the answer which will always be associated with his name. He asked for more time to examine the proposals... and the request for the views of Turkey will be adjourned till Friday. It may be said in passing that a very considerable change is to be noted since the angel of Bolshevism descended to trouble the pool of Lausanne. The cynical attempt of Chicherin to secure for Russia unmolested authority over the Black Sea has acted as a cold douche upon the Turks. The delegation from Angora is tacitly abandoning its ori-

ginal attitude of hostility. The trend of their delegates' thought seems now to be directed to the need of securing Turkey at least as much against Russia as against her late enemines..." ("Peace Conference at Lausanne. Future of the Straits. Proposals of the Allies"., *The Daily Telegraph*, 7.12.1922).

No. 98

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 68 *7 Kânûn-i evvel 38*

(7 Aralık 1922)

53 numaralı telgrafnâme* cevâbıdır:

7, 8, 9, 10, 11, 18, 28, 29, 34, 35, 37, 48 numaralı telgrafnâmeleriniz el'ân vürûd etmediğinden tekrarları mercûdur. Bâlâda numaralardan mâadâsı gelmiş ve açılmıştır.

İSMET

* Bkz. No. 75.

No. 99

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 78 *8 Kânûn-i evvel 38*

(8 Aralık 1922)

C. 6/12/38 ve 61 tele:*

Te'diyesi dûçâr-ı ta'tîl olan istikrâzât kupon bedelâtı hakkında olan düyûn-ı umûmiye tertiblerinin sulhtan sonraya te'cîli hakkındaki kanun, sâniyen Frank üzerinden yapılmakta olan te'diyâtın Londra'da Sterlin üzerinden icrâsı mecbûriyeti hâsıl olarak bu yüzden devlete azîm zarar terettüb edeceği nazar-ı dikkate alınarak İstanbul hükümeti tarafından İstanbul'daki Düyûn-ı Umûmiye'nin cibâyet ettiği vâridâtdan tevzîâta tavsît edilen Osmanlı Bankasının bu muâmeleyi ta'tîl etmesi emredilmiş ve hükümetimize kalacak düyûnun Türk parasıyle te'diyesi esase sulh konferansında müdâfaa edilecek en mühim bir mesele bulunmuştur. Şimdiden Frank ve Sterlin üzerinden te'diyât icrâsıyle emr-i vâki' ihdası doğru olamayacağı ve İstanbul hükümetince yapılmış olan ve zarar-ı mahz bulunan tevzîâta devamın tecvîz edilemeyeceği Maliye Vekâletinin iş'ârına aften arz olunur Efendim.

HÜSEYİN RAUF

* İsmet Paşa'nın anılan 61 sayılı telgrafı arşivde bulunamadı.

No. 100

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 79 *8 Kânûn-i evvel 338*
(8 Aralık 1922)

69 numaralı telgrafıma zeyldir: *

Yunanlıların götürdükleri sivil ahalimizin mikdarı erkek ve kadın ve çocuk olmak üzere 3105 kişiye bâliğ olduğu arz edilmişti. Bu adede 1211 erkek, 26 kadın, 8 çocuk ki cem'an 1245 kişiye ilâve etmelidir. Mecmûu 4350 kişi eder. İzmir vilayeti ile Söke sancağından alınacak ma'lumât derhal bildirilecektir Efendim.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 89 ve ayrıca No. 61, 65, 69, 71 ve 109.

No. 101

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 79 Mükerrer *8 Kânun-i evvel 338*
(8 Aralık 1922)

7 Kânun-i evvel tarih ve 66 numaralı şifre* halledilemediğinden serîan tekrarının emir buyurulması müsterhamdır Efendim.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 97.

No. 102

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 80 *8 Kânun-i evvel 338*
(8 Aralık 1922)

59 numaralı telgrafınız* gelmemiştir. İrsâli mercûdur Efendim.

HÜSEYİN RAUF

* İsmet Paşa'nın 59 sayılı telgrafı arşivde bulunamadı.

No. 103

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 70, 71 *8 Kânun-i evvel 38*

(8 Aralık 1922)

Umûmî ictimâ olmadı. Tâlî komisyonlarda

1 — Mübâdele-i ahâli husûsunda İstanbul Rumlarının ihrâcına karşı bütün müttefikler şiddetle mukabele ettiler. Amerika murahhası bilhassa sert oldu. Mes'ele hallolunmadı *.

2 — Gümrük komisyonu bize gayr-ı müsâid idi.

3 — Kapitülasyonlardan ecnebi eşhâsın memleketimizde hâiz olacakları mevki'-i hukûkîye dâir tâlî komisyon başladı. Belçika, İspanya, İsveç, Norveç ve Danimarka murahhasları beyânâtda bulundular. İspanya murahhası sert lisan kullandı. Cümlesine cevâben hukuk-i düvel ahkâmı dâiresinde ecânibe muâmele edeceğimiz bildirildi. Bize bir lâyıha projesi verdiler. Proje mâziye nisbetle ehven ve mülâyım ve sûret-i umûmiyede hukuk-ı düvel ahkâmına muvafık görülüyor.

4 — Mülâkatlarım:

A — Bir İsviçreli hey'et bana Ermeni yurdundan bahsetti. Ermeniler faaliyettedirler.

B — Fransız murahhası Mösyö Barrère mâliyenin tâlî komisyonunda inkıtâ' hâsıl olan mevâdd hakkında benim müdâhalemi rica ve Adana'da kapanan müessesât hakkında ma'lûmât i'tâ etti. Boğazlarda Rus politikası ta'kib etmek fâideli olmadığını söyledi. Fransızlar bu akşam bana ziyâfet verdiler.

C — Ruslarla mülâkatımızın hülâsası şöyledir: Boğazlar mes'elesini karşılık tutarak mesâil-i sâire üzerinde pazarlık ediyormuşuz. Tahkimâtsız ve Karade-

* Nüfus değişimi anlaşmasının İstanbul Rumlarını da içine alması yolundaki Türk önerisi yabancı basında da eleştirildi. Avrupa gazeteleri bu haberi, "Türkler İstanbul Rumlarını sürmek istiyorlar" gibi başlıklarla verdiler. *(Journal de Genève,* 8.12.1922). Gazeteler,İstanbul'da 300-350 bin kadar Rum yaşadığını, bunların "yerlerinden atılmalarının" insanlığa sığmayacağını ileri sürdüler. Özellikle Amerikan delegesi Child'in buna karşı çıktığım belirttiler. Londra'nın *Daily Telegraph* gazetesi, "Barış Konferansında Amerika Birleşik Devletleri Hristiyanların Kovulmasını Şiddetle Protesto Ediyor" diye başlık attı ve Amerikan delegesinin konuşmasından şu parçayı da aktardı:

"The American Delegation is not in accord with the proposal for a new and cumpulsory movement of population... The American Delegation is unable to approve of the movement from Constantinople of the Greek population of that city... We will not hesitate to express, in pursuance of our legitimate humanitarian interests, our protest at any such dislodgement of human beings." ("United States and the Peace Conference. Expulsion of Christians. Emphatic Protest." *Daily Telegraph,* 8.12.1922.)

niz'e donanma geçiren bir proje, Ruslarla müşterek politikayı bırakıp İngilizlerle politika yapmayı kabul etmektir, münhasıran Rus aleyhinedir. Bu şiddetli mülâhazâtdan sonra kat'î suâllerimize karşı bize harbe devâmı tavsiye edemezler. Sulh yapmak mecbûriyetinde olduğumuzu kabul ederler.

Antantın vaz'iyyeti Brüksel konferansından sonra daha ziyâde ihtilâfa gireceğinden hiç olmazsa birkaç hafta mes'eleyi uzatmak ve manevra yapmak lâzımdır. İlk projede serfürû etmek muvâfık değildir. Hülâsa anladığım esâslara göre bir proje yapar size de daha evvel gösteririm dedim.

No. 71

D — Amerika misyonerleri geldiler. Mekâtib ve müessesâtı sordular. Kavânîn-i memlekete tâbi' olmak şartıyla mevcûdiyetleri kabul edilmiştir dedim. İzmir'de Nureddin Paşa devâm edemeyeceklerini söylemiş. Konya'da kapatılmış. Aslı olmayacaktır dedim. Ma'lumât i'tâsını rica ederim **.

E — İngiliz Hâriciye Müsteşârı diğer müşâvirlerle beraber mukarrer olduğu vechile geldiler.İstediğimiz Musul vilayeti hududunu gösterdim. Kürdleri bize, Arapları kendilerine alıyorlar, ya'ni Musul dâhil olmak üzere şimâlden cenûba Dicle'nin tarafeynindeki Arap mıntıkayı alıyorlar. Bunun şarkındaki Süleymaniye ve şimâlinde dağlık bir şerit bize gösteriyorlar. Müttefiklerimiz Arapları bırakmayız diyorlar. Mes'ele kaldı. Birkaç güne kadar havâli ahvâlini iyi bilen Bağdat valisi gelecek, etnik izâhât verecek imiş. Ber mu'tâd anlaşırız ve her halde sulha varırız tarzında te'mînât verdiler.

5 — Yarın Boğazlar komisyonu vardır. Müttefiklerin teklifine cevâb-ı muvâfakat vermeyerek mutavassıt bir vaziyetde kalmağa çalışacağım. Boğazların ve Marmara'nın ve İstanbul'un baskınlara karşı masûniyetini izâhatlı olarak taleb edeceğim ve bunun tahkîm ve müdâfaalı'den başka bir sûreti olamayacağını isbâta çalışacağım.

İSMET

** Bkz. No. 112 ve 44.

No. 104

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 69 *8 Kânun-i evvel 338*

(8 Aralık 1922)

Aydın demiryolunun işletilmesini te'mîn içün celbi lâzım gelen otuz beş ecnebi me'murun hatta alınmasına müsâade olunmadığı ve demiryolu müdürünün mübâyeât ve sâire hakkında Londra ile muhâbere etmesine mâni'

olunduğu şikâyet ediliyor. Kezâlik Bağdat demiryolunun Adana kısmında bütün muâmelâtm Türkçe olması emrolunmuş ise de yeni teşekkül eden şirket bu husûsta hazırlanmamış olduğundan büyük müşkilâtda kaldığı şikâyet ve ahâli ile hükümete âid husûsâtda muâmelât sırf Türkçe olmak üzere muâlemât-ı dâhiliyesinin şimdilik Fransızca yapılması iltimâs olunuyor. Muâmelât ve mukarrerâtdan ma'lumât i'tâsı rica olunur*.

İSMET

* Bkz. No. 114, 139.

No. 105

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 72, 73, 74 — *8 Kânun-i evvel 38 (8 Aralık 1922)*

8 Kanun-i evvel 38 raporudur:

1 — Boğazlar komisyonu sabahleyin ictimâ' etti.Fikrimizi söyledik. Boğazlara mâlik ve hâkim olduğu beş asırdan beri Türkiye'nin Boğazlarda yaptığı muâmele dâimâ muâhedât ile muayyen hukuku dâhilinde idi. Türkiye hukuku hâricinde ve harb hâlinde devletlerin tahmîn edemeyeceği bir şey yapmamıştır ve atiyen de hatt-ı hareketimiz muâhedâta rîâyet olacaktır dedikten sonra ve müdâfaa ve tahkimâtın ehemmiyyet ve meşrûiyetini tavzîh eyledikten sonra, 1) Boğazların, pâytahtın, Marmara'nın baskınlara karşı muhâfazası içün te'minât, 2) Geçecek harb sefâininin iki Boğaz arasında tehlike teşkîl etmeyecek suretde tahdîdi, 3) Harbda ve sulhda ticaret sefâininin gece ve gündüz serbestî-i mürûru ve Türkiye'nin dâhil olacağı veya bîtaraf bulunacağı bir harbda hukuk-ı mahsûsası, 4) Seyr u seferi tanzîm içün Tuna Komisyonu gibi beyne'l-milel bir komisyon mevâdd-ı esâsiyesini teklîf ve müttefiklerin projesindeki mevâdda i'tirâzât-ı umûmiyemizi serdeyledik. Bu i'tirâzât arasında Boğazlar mıntıkalarının dar tutulmasını, Bosfor'da böyle bir mıntıkaya lüzûm olmayıp yalnız sâhilin tahkimâtı olmayacağını zikretmekle iktifâ edilmesini, Marmara'nın kuyûddan ihrâcını ve Gelibolu şibih cezîresinde de baskına karşı asgarî te'minât ve Marmara'da donanmamızın ve İstanbul'da tersanelerimizin mevcudiyetini istedik. Curzon demilitarizasyon fikrini kabul etmekliğimizi büyük nefes alarak kaydettikten sonra akşama cevab vereceğini söyledi*.

* Curzon, Londra'ya çektiği 8.12.1922 tarihli ve 92 sayılı telgrafında şöyle diyor:

"At sitting this morning Turkish delegation delivered carefully prepared reply to allied proposals regarding Straits,tacitly accepting main principles but demanding guaranties for protecting Straits and Constantinople against sudden attack, as well as some other limitations of allied plan.

Çiçerin kapalı ve müdâfaalı fikrini şiddetle müdâfaa ettikten sonra Türk hey'etinin teklifi yeni bir şeydir, tedkîk ettikten sonra cevâb vereceğim dedi. Bundan fevkalâde keyiflenen Curzon: "benim yalnız Ruslara değil kendilerine de sürpriz yaptığımı" söyledi. Manzara: Ruslarla Türkler arasında nihâyete kadar birlik olmadığı ma'nâsını veriyordu. Ben sesimi çıkarmadım. Çiçerin haberdâr olmadığını söylemekte haksız idi. Çünki fikrimizi iki gündür biliyor ve hazırladığımız raporu şafaktan beri yanımızda bulunan Rakofski'ye Rıza Nur Bey göstermiş ve üzerinde onların arzusu içün ba'zı ta'dîlât da yapılmış idi.

No. 73

Konferansı müteâkıb Rıza Nur Bey Ruslara gitti. Mükemmel kavga etti. Son muzafferiyetimiz içinde onların da fişenkleri bulunmak içün kapı kapı dolaşıp yalvardığını, fakat muzafferiyetlerimizi kendi vesâitimizle ve Fransız vesâiti ile yapmağa bizi mecbur ettiklerini, hattâ geçen gün bile Kafkasya'dan geçen cebhâne trenlerimizi durdurduklarını söyledi. Her iki tarafı idare etmeğe çalıştığımızı müstehziyâne îmâ ederlerken yalvarmağa başladılar.Çiçerin konferansta dediğini inkâr etti. Aramızda ihtilaf olduğunu göstermemekliğimizi rica ettiler. Hâsılı Boğazlar işinde tahkimât fikrini terk etmekten mütevellid Ruslarla hâsıl olacağını tahmîn ettiğim fırtına vaz'iyyete bizim hâkimiyetimiz ve Rusların mütâvaatı ile neticelendi denilebilir. Mümkün olduğu kadar oyalamaklığımızı ve te'hîr etmekliğimizi rica ettiler**.

"Ismet Pasha then named seven additional points in respect of which Turks asked for assurances or modification. Chicherin spoke next and delivered a reply to my speech of Wednesday, but indicated no departure from his original scheme... I then adjourned discussion till the afternoon to enable me to reply to Turkish case...

"I adopted a very conciliatory attitude towards Turkish demands, many of which were quite reasonable, and suggested a discussion between our respective experts... Chicherin was continually jumping up with purely obstructive object..." *(F.O. 424/255,* p. 645, No. 752; *DBFP-I/18,* p. 381-382, No. 266)"

** Rıza Nur, Ruslarla bu tartışmasını şöyle anlatıyor:

"Çiçerin, Rakovski, Vorovski, Medivani beni odalarına aldılar. Meseleyi açtım. Münakaşa başladı. Hepsi birden pek şiddetli bir lisan kullanıyorlar. Hulâsa "Boğazları serbest yapmayınız ve yapamazsınız" diyorlar. Sebebini sordum. Çiçerin: "Bunun manası Rus dostluğunu bırakıp, İngilizlerle dost oluyorsunuz demektir" dedi. Halbuki resmî beyanatlarında Boğazların serbestisi ile Türkiye'nin istiklâli gittiğini söylüyordu. Ne bu, ne de öteki doğru değildi. Mesele İngiliz donanmasının birgün Rusya'ya hücumunun kolaylaşmış olmasıydı. Bunu temin ettim. Reddedemediler ama, kani olmak da istemediler. Münakaşa da pek hararetlendi. O vakit evvelce zihnimde kararlaştırdığım darbeyi indirdim. Yani dedim ki: "Peki bize Boğazı açmayın, diyorsunuz. Bizim canımıza minnet, fakat İngilizler behemehal istiyorlar. Bunsuz kur yapmıyorlar. Bizim ise sulha ihtiyacımız o kadar şiddetlidir ki hayatımıza bedeldir. Behemehal sulh yapacağız." "Sulh yaptırmayız" dediler. Şiddetli bir sesle: "siz ne deseniz, ne yapsanız, sulh yapacağız. Bunun için de sulhün düğümü olan Boğazı açacağız ve bunun bütün kabahat ve mesuliyeti de sizindir" (dedim). Bu son sözüme gözlerini açtılar ve hepsi birden: "Nedenmiş sanki?!" dediler. Dedim ki: "Hele izah edeyim: Ben Rusya'ya ikinci gidişimde size hükümetim namına şu teklifi yaptımdı: Avrupalılara karşı tedafüî ve tecavüzî bir muahede yapalım. Bizim paraya vesair böyle maddî yardımlara ihtiyacımız vardır. Kendi kendimize artık dayanamayacağız, sonra sulh yapmaya mecbur olacağız. Bu bir ha-

2 — Öğleden sonra yine ictimâ' oldu. Curzon i'tilâfkârâne benim temas ettiğim mevâdde sûret-i umûmiyede cevâb vermiyor. Birçoğunun mutehassıslarla hallolunabileceğini ve Gelibolu üzerinde istediğimiz te'minâtı mutehassısların anlayamadığını söylüyor. Kendisi Gelibolu üzerinde kendi mezarlarının tasarrufunu istedi ve hissiyât-ı milliyeye fevkalâde hürmetkâr olduklarını Konferansta isbât eden Türk delegasyonunun bu talebi kabul edeceğini bildirdi. Marmara'da istediğimiz donanma içün gayr-ı mümkin değildir zanniyle beraber bunun mevâdd-ı askeriye ve bahriye ile müzâkere olunacağını söyledi. Mezarlara ve bilhassa muhârebe meydanının mezarlarına hürmet şıârımızdan fakat tasarrufu anlamadım. İzâhât istedim. Mâlikiyet değil tasarruf dediğini Süleyman Şah'ın kabrı gibi ve Napoleon'ın St. Helen adasındaki gibi, hâsılı Sèvres Muâhedesinin 218 inci maddesinde düşünüldüğü gibi söylediğini bildirdi. Mutahassıslardan izâhât alayım. Bir de söz arasında mevâdd-ı askeriye ve bahriye geçiyor, bunu derhal bilmek isterim ve bunu anlamadan hiçbir mes'eleyi halledemem dedim. Çiçerin benim bu beyânâtımın amelî olduğunu, mes'eleyi mutehassıslarla tedkîk ve halledeceklerini muâhede maddeleri imzâ edilinceye kadar hiçbir şeyi tam kabul etmiş addolunamayacaklarını söylediler.

Müttefiklerin projesindeki Karadeniz'e donanma geçirmek fikrini şiddetle reddetti. Rusya'nın tezyîd-i teslihâta sarılacağını, esir olmayacağını, Romanya'yı ikinci bir Yunanistan yapmak istediklerini söyledi. Yunanistan bu hitâbı hakaret addetti, izâhat istedi. Çiçerin başından savdı. İctimâın nihâyetine doğru Çiçerin diğer müzâkerâta da iştirâk etmek istiyor göründü. Curzon i'tirâz etti. Rusları alâkadâr etmeyen mesâile karıştırmayacaklarını bildirdi. Rakovski söz alarak bu mes'elenin hallolunduğunu, yalnız Boğazlar işine karışacaklarını söyledi. Çiçerin de i'tirâzından vazgeçti... Benim müdâhaleme lüzûm kalmadı.

No. 74

3 — Ben yarın bizzât mutahassıs olarak gelen cenerallarla çalışacağım. Bütün projelerine nazaran en mühim mevâdd şudur ki: bizim dâhil olduğumuz bir harbde Boğazları bütün vesâitle müdâfaa edebiliriz. Vakt-ı sulhde sefâin-i harbiye Karadeniz'in en kuvvetli bir donanması mikdârında olarak topdan geçebilecek. Türkiye bîtaraf olduğu bir harbde ise muhârib bir devlet bütün kuvve-i

---

kikat idi. Tamamiyle mantıkîdir. Siz bu teklifi reddettiniz. Para da vermediniz. Demek bizim sulh yapmamıza da o vakit razı oldunuz. İşte Rakovski söylesin" dedim. Rakovski: "Evet bu teklifi yaptınız. Biz de kabul etmedik" dedi... Devam ettim: "Bu halde bugün ne hak ile bizi sulh yapmaktan menediyorsunuz? Bunun böyle olacağı şüphesiz idi." dedim. Sustular ve önlerine baktılar. Bunun üzerine işi tatlılığa vurdular. İçki getirttiler, içtik; dereden, tepeden konuştuk. Nihayet: "Hakkınız var. Sulh yapmalısınız. Ne çare böyledir. Sizi temin ederiz ki aleyhinize hiçbir şey yapmayız. Siz de, biz de aramızda olan bu ihtilâfı, bu kavgayı kimseye duyurmayalım. Bir sır olarak kalsın" dediler. "Pekiyi" dedim... Teminat verdim. Mesele bitti. Ruslar Türkiye'yi Afo (koz) olarak kullandıklarından bu ihtilâfın İngilizlerin kulağına gitmemesine pek ehemmiyet veriyorlardı". *(Hayat ve Hatıratım,* III, s. 1025-1026).

bahriyesile bir tarafdan diğerine gidebilecektir. Bu mes'ele müttefiklerin Rus politikasının esâsı olduğu halde bizim iki Boğaz arasındaki emniyyet karakolumuzla zıdd-ı tâmdır. Benim en müşkil gördüğüm nokta budur.

4 — Sözü geçen mevâdd-ı askeriye ve bahriye ne demek olduğunu Fransızlardan istîzâh ettim. Böyle mevâdd olmadığını ve yalnız Şarkî Trakya içün tahdîdât düşündüklerini söyliyorlar. Bulgarlar kapı kapı dolaşıp ya mükellefiyet-ı askeriye usûlünün onlara kabulünü ya Türklerin de serbest bırakılmasını yalvarıyorlar.

5 — Marki Garroni ile mülâkatımın hülâsası: İstanbul Rumlarını çıkarmak mümkün değildir, Kapitülasyonlar işi müsâid gidiyor. Mutlakâ İtalyanlarla ekonomik bir iş yapmak lâzımdır. Musul işinin İngilizlerle aramızda ne halde olduğunu ve petroller mes'elesini halledip etmediğimizi ve İtalyanların da petrolde çalışmak istediklerini söyliyor.

Cevâblarım: İstanbul Rumlarının ihrâcından esasen vazgeçemeyiz. Eski İstanbul yerlilerine ve gayr-ı mücrimlere mahsus olarak bırakmağa muvâfakat istihsâl edebilmekliğim Rum Patrikinin ihracına ve ekalliyetler mevâddının Türkiye içün mevzu-ı bahs olmamasına mütevakkıfdır. Patrikin ihrâcına ümmid verdi, tevîk etti. Ekalliyetler mes'elesini araştıracağını söyledi. Musul'a gelince: Musul şehri hâzır olduğu, ancak vilayetin cenub hududu üzerinde münâkaşa cereyân ettiği ve petrol mes'elesine henüz başlamadığımız zemîninde mahremâne havâdis verdim. İtalyanlarla bir iş yapmak mukavelât ile mümkün değildir. Efrâdın hükümete mürâcaatı ile olur esâsında mutâbık kaldık. Tripartinin ilgasını i'lân etmek muvâfıkdır.. Mersin limanı ile Trabzon limanında iş aramalarını söyledim. Muvâfakat etti. Mersin ve Trabzon limanlarının inşâsı içün İtalyanların hükümetimize mürâcaat etmelerini Garroni'ye söyleyebilir miyim? Cevâb isterim. Çünki keyfiyeti Ankara'ya yazacağımı bildirdim.

İSMET.

No. 106

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 81 *9 Kânun-i evvel 38*

(9 Aralık 1922)

60 numaralı telgrafnâme-i âlîlerinin birinci fıkrasına cevaptır*.

Adana Hama şimendiferindeki gayr-ı müslim ve Fransız me'mûrların teb'îdi hakkında Nâfia ve Müdâfaa-i Milliye Vekâletlerince emir verilmemiştir.

* Bkz. No. 83, 91, 115, 137.

Dâhiliye Vekâletinin cevâbı da tebliğ olunacaktır. Bu me'murlardan bazılarının bir mâh müddetle hârıca çıkmak müsâadesinden istifâde etmek istemiş olmaları muhtemeldir. Mougin'in de ma'lûmâtı olmadığını evvelce bildirmiş idim Efendim.

HÜSEYİN RAUF

No. 107

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 82, 83 *10 Kânun-i evvel 38*

(10 Aralık 1922)

Bu sabah Aralof 9 tarihli Karahan'ın bir notasını tevdî' etti. Konferansta zât-ı âlînizin Boğazlardan süfen harbiyenin serbestî-i mürûrunu kabul ettiğinizi Lozan'daki murahhaslarından istihbâr etmeleri notanın i'tâsma sâik olduğunu ifâde ve Rus hükümetince Misâk-i Millîmiz derecesinde mecbûrîyü'l-icrâ olan Karadeniz'e Boğaz tarîkıyle harb gemilerinin mürûruna muvâfakat etmemek husûsundaki Misâk-ı Millîlerine nazaran Rusya'nın Karadeniz'e harb gemilerinin serbestce mürûrunu kat'iyyen kabul edemeyeceğini, Türk hey'et-i muraahhasasınca serbestî-i mürûr kabul edilirse bunu Moskova İ'tilâfını ihlâl ve bir hareket-i hasmâne telakki edeceklerini ifade etti. Bu hareket sizin de Misâk-ı Millînize mugayırdır. Garp devletlerine ba'zı ta'vizât mukabilinde böyle bir fedakârlıkta bulunuyorsanız kendilerine i'timâd câiz değildir tarzında şimdiye kadar tekrar ettiği cümleyi de tekrar etti. Kendisine Misâk-ı Millîmizin bu husûsdaki fıkrasını bir kere daha izâh ettikten sonra murahhaslarınızın da iştirât ettiği Boğazlar konferansında devletler Marmara ve İstanbul'un emniyetini bizim murahhaslarımızın kâfi görecekleri vechile te'mîn ederler ve yalnız Rus murahhasları bunu kabul etmezlerse Türkiye'nin harbe devâm etmesini mi arzu ediyorsunuz suâlime karşı Avrupa'nın fevkalâde gayr-ı müsâid şerâit içinde bulunduğundan ve bize karşı harb edemeyeceklerinden mufassalen bahs ettikten sonra şimdiden bu suâle evet veya hayır denemez, harb gemilerinin serbest geçmemesi husûsunda sonuna kadar birlikte inad edelim ve son noktada müzâkere ve karar verelim dedi.

Son noktayı nasıl ta'yîn edelim suâlime sarîh cevap vermedi. İkinci maddede ve kısım kısım aynen arz edilen notada konferansta inkıtâ' vukuunda Boğazları müştereken müdâfaa için görüşmek bizim tarafımızdan teklif edilmiş şekilde gösterilmektedir. Hakikatde Müdâfaa-yi Millîye ateşe navallarının bana da Aralof'un mürâcaatı ve tarafımızdan şahsî ve hususî istîzâh tarzında cereyân etmiş mükâlemedir. Bunu ihzârî müzâkerât şeklinde gösteriyorlar. İhtâr ettim. Aralof kabul ve bu tarz-ı tahrîrin hükümetinin bu hususda görüşmek arzusunda oldu-

ğunu izhâr etmesi şeklinde kabul etmemizi rica ve Rus delegelerinin Boğazlardan harb gemilerinin mürûrunu kabul etmeleri ihtimâli olmadığını tekrar eyledi Efendim.

Mâba'dı var*

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 111.

No. 108

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 84 *10 Kânun-i evvel 38*

(10 Aralık 1922)

İngilizler tarafından mukaddemâ tevkîf edilen Şeyh Mahmud yine kendileri tarafından Süleymaniye'ye getirilerek Kürt hükümet-i müstekilesi reisi olmak üzere i'lân edilmiştir. O havâlide bulunan Özdemir Beyin gönderdiği bir zâbitle mahremâne görüşen Mahmud hükümetimize her ân sadık bulunduğunu ve harekât icrâsına lüzûm görülürse bu sadakatını fi'len iştirâk suretiyle isbate müheyyâ bulunduğunu beyân, şahsî arzusunun meb'ûs veya Süleymaniye valisi olmak bulunduğunu ihsâs eylemiştir. Berây-ı ma'lûmât ma'rûzdur.

HÜSEYİN RAUF

No. 109

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 85 *10 Kânun-i evvel 338*

(10 Aralık 1922)

79 numaralı telgrafıma zeyiddir*.

O telgrafta bildirilen 4350 sivil esirimize İzmir ve Edirne vilayetleri ile Söke ve Saruhan sancaklarından gönderilmiş olan 5477 erkek, 30 kadın ki 5507 kişi ilâve olunmalıdır. Yunanistan'daki sivil üserâmızın mecmûu bu sûretle 9595 erkek, 251 kadın ve 11 çocuk, ya'ni cem'an 9857 kişidir Efendim.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 100 ve ayrıca bkz. No. 61, 65, 69, 71, 89.

No. 110

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 76, 77, 78 *10 Kânun-i evvel 338*

(10 Aralık 1922)

Bugün öğleden evvel ve sonra müttefikîn generalleri ile Boğazlarda ihdâs olunacak gayr-ı askerî mıntıkalar ve Boğazlardan sefâin-i ticâriye ve harbiyenin mürûru içün tanzîm ettikleri iki projeyi tedkîk ettim.

1 — Demilitarizasyon:

A — İstanbul Boğazı tarafeyninde on beşer kilometrelik bir mıntıkanın gayr-ı askerî bir hale vaz'ı takarrür etti. Bu mıntıka dâhilinde bulunan İstanbul ve mülhakatında on bin kişilik bir kuvvetimiz bulunacak ve şimendifer hatlarından makasıd-ı askeriye içün istifâde olunabilecek.

B — Çanakkale Boğazında Anadolu cihetinde yirmi kilometre umkunda bir arâzı, Rumeli cihetinde de Kumbağı-Kavak-Baklaburunu hattına kadar Gelibolu şibihcezîresi gayr-ı askerî olacak.

Gelibolu şibihcezîresinin baskınlara karşı muhâfazası içün beş bin kişilik bir garnizon bulundurmamızı elzem addettiğimizi iddiâ ettim.

C —Bu mıntıkadan başka Marmara denizindeki adalar ve Semadirek, Limni, Bozcaada, İmroz adaları da gayr-ı askerî olacak. Marmara'da dahî tahtelbahir torpil endahtına mahsûs tertibât istemiyorlar. Bunu kabul etmedik. Marmara'daki Emîrali adası ile Prens adalarının bu kuyûddan âzâde kalmasını taleb ettik. Prens adalarının İstanbul'un bir kısmı addedilmesi kabul olundu. Emîrali adası içün hey'et-i murahhasalarına mürâcat edecekler.

D — Gayr-ı askerî mıntıkanın havâssı ber vech-i âtî olacak: Dâimî bataryalar, tahtelbahir torpil endahtına mahsûs tertibât ve teyyâreler ve kıtaât-ı askeriye bulunmayacak. Gayr-ı askerî mıntıkalar memleketimizi ikiye ayırdığı içün kıtaâtımız bir cihetden diğerine geçmek için gayr-ı askerî mıntıkaya kat'edebilecek. Bu menâtıkda yalnız âsâyışın muhâfazası içün elzem olan ve mikdarı müttefiklerle müştereken ta'yîn edilecek olan jandarma bulunacak.

Marmara içün kuyûd vaz'edilmemesini, jandarma mikdârının ta'yininde serbest bırakılmamazı, İstanbul garnizonunun ta'yininde müttefiklerin müdâhale etmemelerini taleb ettim.Bu nikat ve Gelibolu garnizonu mes'elesi hakkında i'tilâf hâsıl olamadı.

No. 77.

Komisyonun son ictimâında Lord Curzon tarafından taleb olunan beyne'lmilel komisyonun gayr-ı askerî mıntıkanın teftîş ile meşgul olmasını sûret-i

kat'iyyede reddettim. Muallak kalan mesâilin en mühimi kontrol komisyonu vezâifinin gayr-ı askerî arâzinin teftişine kadar tevsîi, Gelibolu garnizonu ve gayr-ı askerî mıntıkada jandarma kuvvetinin ve İstanbul garnizonu mikdârının müştereken tahdîdi husûsâtıdır.

Sûret-i umûmiyede bahrî ve askerî mevâdd olmayacağı söyleniyorsa da tahtelbahir tedârikinde ve Şarkî Trakya'da ordu mikdârında tahdîdât vaz'edecekleri ihsâs olundu. Bu mevâddı pazartesi günü îzâh edeceklerdir.

Boğazlarda sefâin-i harbiye ve ticâriye mürûru.

Karadeniz'e gemi geçirmek hakkmdaki mevâdd aynen şunlardır:

A — Vakt-ı sulhda bir devletin Boğazlardan geçirebileceği kuvve-i bahriye mikdârı Karadeniz hükümetlerinin en kuvvetli donanmasından fazla olmayacaktır.

B — Karadeniz hükümetleri kuvve-i bahriyelerini tamâmen ilga ettikleri takdirde devletler beheri on bin tondan fazla olmamak şartıyle üçer gemi geçirmek hakkında mâlik olacaklardır.

Hal-i harbe eğer Türkiye bîtaraf olursa: Muhârib devletler bütün donanmalarını geçirmek hakkında mâlik olacaklardır. Eğer Türkiye muhârebeye dâhil olursa muhârib devletlere karşı Boğazlarda her türlü tedâbîr ittihâzında serbest bulunacaktır. Bu sebeble gayr-ı askerîliğe ârız olan tebeddülât ba'de'l-harb iâde ve tashîh edilecektir.

No. 78

Boğazlar rejiminin esâsı bundan ibâretdir. Bundan vazgeçmeyeceklerdir. Harb gemilerinin fâsıla ile geçmek esâsı yoktur. Buna nazaran kararınızı bilmek isterim. Ruslar hazerde ve seferde Türkiye bîtaraf olduğu takdirde Karadeniz'e geçebilecek sefâin harbiye mikdârının Karadeniz'deki bütün hükümetler kuvây-ı harbiyesinin beşte birini tecâvüz etmemesini ve hazerde Boğazlardan tahtelbahir ve askerî tayyâreler geçmemesini taleb ediyorlar. Ruslar bu şerâite riâyet edilip edilmediğini yalnız Türkiye tarafından kontrol edilmesini istiyorlar.

Bilhassa hal-i harbde Türkiye bîtaraf olursa gayr-ı mahdûd kuvvetde bir donanmanın Boğazlardan geçmesini protesto edeceklerini söyliyorlar. Bu mesâil hakkında mütâlaanızı bilmek ihtiyâcındayım.

3 — Bugün ecnebilerin mevki-i hukîlerini tedkîke me'mûr tâlî komisyon ecnebilerin şehir ve kasaba hâricinde arâzi tasarrufu va ba'zı sanâyiin kendi tebaamıza hasrı mesâili ile iştigal etmiştir. Devletler arazi tasarrufunda ve sanâyiin inhisâra alınmamasında ısrâr etmişlerdir.

4 — Maliyenin tâlî komisyonunun müzâkerâtı gayr-ı müsâiddir.

5 — Noradunghian Efendi geldi. Muhâciler içün Ermeni yurdu istedi. Nasîhat ettik. Görüşmeğe devâm edecek. Birinde Macar maslahatgüzarı geldi. Hükümetinin temenniyâtı ile beraber Ankara'ya bir zâbit göndermeğe muvâfakatımızı istimzâc ediyor, çok düşkünlük gösteriyor.

İSMET

No. 111

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 86, 87, 88 *10/11 Kânûn-i evvel 38*

(10/11 Aralık 1922)

Aralof'un zât-ı âlîlerine ve Çiçerin'e tebliğini arzu ettiği Karahan'ın notasının tercümesi ber vech-i âtî arz olunur:

"Rus hükümeti Boğazlar mes'elesindeki nokta-i nazarını Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümetine Vaktinde bildirmişti. Rus hükümetinin nikat-ı nazarının başlıca esasları ber vech-i âtî hülâsa olunabilir.

1 — Boğazlar bilcümle milletlerin ticaret gemileri için serbest olmalıdır.

2 — Boğazların gerek sulh ve gerek harb zamanlarında Türk gemileri müstesnâ olmak üzere bilâ istisnâ bütün harb gemilerine mesdûd olmalıdır ve nihâyet bu tarzı tahakkuk ettirebilmek için Boğazlar tahkîm edilmelidir.

Tahkimâtın Türklerin elinde bulunması lüzûmu kendiliğinde anlaşılıyor.

Bu nokta-i nazar 1921 tarihli Rus-Türk muâhedesine müsteniddir ve Mustafa Kemal Paşa ile İsmet Paşaya Aralof ve Medivani taraflarından vaktinde izâh edilmiş ve müşârünileyhim bunu Türk milletinin menâfiine tamâmen muvâfık olarak tanımışlardır. Rus hükümeti Rusya ve Türkiye'nin Lozan konferansının rûznâmesine dâhil mesâilin en mühimlerinden birindeki nokta-i nazarlarının tetâbukunu memnuniyetle müşâhede etmişti.

Boğazların tâlii hakkmdaki nikat-ı nazarların bu tetâbuku yalnız Türk milletinin menâfi'-i hayâtiyesinin doğru olarak idrakinden değil belki 1921 Rus-Türk muâhedesinin ma'nây-ı sarîhinden de tezâhür eder. Bununla beraber Rus hükümeti Lozan'daki Türk hey'et-i murahhasasının bâlâda zikredilen nokta-i nazardan son derece hâiz-i ehemmiyet olan bu mes'eleden sarf-ı nazara mütemâyil ve Boğazlardan sefâin-i harbiyenin mürûruna râzı olmak fikrinde olduğunu mş'ir bir haber almıştır.

No. 87

Rus hükümeti bu haberi a'zamî kayd-ı ihtiyâtla telakki eder. Zira Avrupa emperyalizmine karşı muzafferâne mücâdelesi esnâsında Türk milletinin menâfi-

inde müstesnâ bir idrâk göstermiş olan Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümetinin şimdi Türk hâkimiyetine ırâs-ı halel eden ve Misâk-ı Millînin İstanbul'un emniyetine müteallik en esaslı maddesini ibtâl eden ferâgatlere râzı olabileceğini kabul etmek müşkildir. Bununla beraber Rus hükümeti Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümetinin nazar-ı dikkatini gayr-ı kabil-i ta'mîr ve elîm hatalar intikâbından zamanında ictinâb için alınan bu habere celb etmeyi vazifesinden addeder.

Aynı zamanda eğer Türk heyet-i murahhassasının harb gemilerinin Boğazlardan mürûruna râzı olduğuna dâir ma'lumâtın bir esâsı var ise böyle bir kararı ancak böyle bir ihlâldan mütevellid bütün netâyici ile birlikte 1921 tarihli Rus-Türk muâhedesinin esaslı bir ihlâli olarak telakki edebileceğimizi Rus hükümeti Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin pîş-i ittilâına vaz'eder. 1921 Rus-Türk muâhedesine ve Misâk-ı Millî'ye rağmen ve binâen aleyh Türk milletinin olduğu kadar Şuralar Cumhuriyetleri mümessillerinin de menâfii zararına olarak Boğazların bilcümle milletlerin sefâin-i harbiyesinin mürûruna küşâd edilmesine muvâfakat, deniz tarafından zaif bir sûretde müdâfaa edilmekte olan Rusya, Ukrayna ve Gürcistan'a karşı bir tecâvüze yol açılması ma'nâsını ifâde edecek ve böyle bir hareket Şuralar Cumhuriyetleri milletlerinin menâfiine muhâsım bir hareketden başka dürlü tefsîr edilemeyecektir.

Bu takdirde Rus Şuralar Hükümeti şimdiye kadar iki hükümet arasında menâfi'-i müşterekelerinin müdâfaası için ittihâz edilecek tedâbîr hakkında icrâ edilmiş olan bilcümle müzâkerât-ı mütekaddimenin tamamiyle fâidesiz olacağı neticesine vâsıl olacaktır.

No. 88

Rus hükümeti Türkiye hükümetinin kendisini menâfii için te'minâtı Rus-Türk muâhedesinde ve Rusya-Türkiye dostluğunda değil fakat sâir tarîklerde aramağa sevkettiği kemâl-i teessürle müşâhedeye mecbûr olacaktır. Rus hükümeti nokta-i nazarını kemâl-i serbestî ile beyân eder ve sizden tarafımızdan alınan ma'lumâtın Lozan'da Türk hey'et-i murahhasası tarafından hakikaten ahzedilmiş olan vaz'iyyete ne dereceye kadar tetâbuk ettiğini tesbit edebilmekliğimize müsâade edecek izâhât-ı dostâne ümmid eyler. Aynı zamanda Rus hükümeti mütekaddim bir teâti-i efkâr ile Lozan'da bir Rus-Türk müttehid siyâsî cephesi ihzârı husûsundaki bilcümle teşebbüsâta rağmen tarafeyni de haberdâr kılan ve harekâtda âhengi te'min eyleyen ve o kadar zarûrî olan temasın Lozan Konferansından çok evvel ve konferans esnâsında münkatı olmuş olduğunu müşâhede mecbûriyetindedir. Hükümet kani'dir ki eğer her iki hükümet hey'et-i murahhasaları yapacakları teşebbüsât hakkında evvel emirde i'tilâf ettikten sonra Lozan'da müttehid hareket etselerdi her halde Türkiye menâfi' ve istiklâlini Rusyanınkinden çok fazla tehdîd eden Avrupa emperyalist hükümetlerinin müttehid ve müttefik cephesine karşı şimdi olduğu gibi her iki hey'et-i murahhasanın mütekabilen teşebbüslerini hemaheng kılmaksızın hareket etmelerin-

den dolayı istihsâl edecekleri netâyicden daha müsbet netâyic elde edilebilmesi ümmid olunabilecekti. Kezâlik Lozan Konferansının inkıtâı halinde Bahr-i Siyâh'ın emniyetini te'mîn içün Rusya'nın ittihâzına müheyyâ olacağı tedâbîre müteallik Mümessil Aralof'a edilen sualin de ancak Rusya ve Türkiye içün ihdâs edilen vaziyetin müşterek bir tedkiki ve yalnız Konferansın inkıtâı halinde değil, fakat kısmen bir muvaffakiyetin muhtemel olan istihsâli içün, mesâisi esnasında da ta'kib edilecek müşterek bir siyâsetin te'sîsi planı dâiresinde bir hale iktirân edebilecektir."

HÜSEYİN RAUF

No. 112

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 89 *10/11 Kânûn-i evvel 338*

(10/11 Aralık 1922)

C. 71* Amerika mektepleri âtîdeki şerâite riâyet ettikleri takdirde mevcûd olmakta devam edebilirler.

1 — Mekteplerini dâimâ maarif müdir ve müfettişlerimizin teftiş ve mürâkabesine âmâde bulundurmak,

2 — Maarif müdir ve müfettişleri tarafından taleb edilen ma'lûmât ve izâhâtı derhal vermek,

3 — Mekteblerinde Türkçe tarih ve coğrafyanın tarafımızdan gösterilecek Türk muallimler tarafından tedrisini kabul etmek ve bunların maâşâtını kendi bütçelerine idhâl etmek,

4 — Mekâtib-i husûsiye hakkında neşredilmiş ve edilecek bilcümle mukarrerât ve kavânîne riâyet edeceklerini taahhüd etmek.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 103 ve No. 44.

No. 113

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 90 *10/11 Kânûn-i evvel 338*

(10/11 Aralık 1922)

C. 8 Kânûn-i evvel 74 numaraya:*

Trabzon limanı ve Trabzon-Erzurum şu'be hattı için mürâcaat edecek İtalyan şirketlerinin teklifini hüsn-i telakki ve tedkike müheyyâyız. Mersin limanı

* Bkz. No. 105.

hakkında bir seneden beri bir Fransız şirketiyle cereyân eden müzâkere intâc edilmek üzeredir. İntâcinden evvel bu bâbda daha müsâid şerâit ibrâz edecek bir İtalyan şirketinin teklifini de istimâ' ve tedkike hazırız Efendim.

HÜSEYİN RAUF

No. 114

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 91 *10/11 Kânûn-i evvel 38*

(10/11 Aralık 1922)

C. 69* Aydın demiryoluna otuz beş ecnebi me'mûr alınmasına ve Londra ile muhâbere etmesine müsâade edilmediği hakkında Nâfıa Vekâletince ma'lûmât yoktur. Muhâbere kısmı Erkân-ı Harbiye'den tahkîk ediliyor. Netice bildirilecektir. Yalnız bilcümle me'mûrînin Türk olması ve Türkler arasında bulunmayan mütehassısların ecnebi olarak istihdâm edilebileceği teblîğ edilmişti**.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 104.

** Bkz. No. 139.

No. 115

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 92 *11 Kânûn-i evvel 338*

(11 Aralık 1922)

Bağdat demiryolunun Adana kısmında bütün muâmelâtın Türkçe olması emredilmiş olmayıp demiryollarla müessesât-ı sâirede işletmeye âid muâmelât ve muhâberâtın yalnız Türkçe icrâ edileceği hakkındaki 10 Mart 32 tarihli kanun yeni teşekkül etmeyip bir seneden beri icrây-ı faaliyet eden şirkete dahi ta'mîmen teblîğ edilmiştir Efendim*.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 83, 91, 106, 137, 166.

No. 116

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 93 *11 Kânun-i evvel 38*
(11 Aralık 1922)

73 numaralı telgrafnamenizin birinci maddesinde (iki tarafı idare etmeğe çalıştığımız)cümlesiyle başladılar kelimesi arasındaki ibarenin ve tahkimât fikrinin kelimesinden Ruslarla hâsıl kelimeleri arasındaki ta'birâtın ve tahmin ettiğim kelimeleriyle bizim hâkimiyetimiz kelimesi arasındaki ibare ile ikinci maddenin sonlarına doğru ikinci bir Yunanistan yapmak istediklerini söyledi cümlesinden evvel'ki cümlenin sür'at-ı tekrarını rica eylerim Efendim.

HÜSEYİN RAUF

No. 117

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 94 *11 Kânun-i evvel 38*
(11 Aralık 1922)

Boğazların serbestîsini İngilizler iddia ederken bidâyetden beri istinâd ettikleri en kuvvetli vak'a Yavuz'un Boğazlardan mürûru ve hukuk-i düvel ve muâhedâta mugayır olarak muayyen müddetten fazla İstanbul limanında muhâfaza edilmesi husûsu olduğu ma'lûmunuzdur. O tarihte bizzât Londra'da bulunduğumdan Yavuz'un Boğaz'dan mürûruna müsâade ve İstanbul limanında alıkonulması İngiltere hükümetince mûcib-i memnûniyet olduğunu Edward Grey'in sefirimiz Tevfik Paşaya resmen beyân ettiğini yakînen biliyorum. Bu bâbda 1914 ağustosunun birinci gününden beşinci gününe kadar başta Times olduğu halde İngiliz matbuâtının da resmî menâbia müstenid neşriyâtı iş'hâd edilebilir. Berây-ı ma'lûmât.

Boğazlar mes'elesinin müzâkeresinde Karadeniz'in tamâmiyle gayr-ı askerî bir hale vaz'ı hükümât-ı gayriyenin süfen-i harbiye imrârine karşı da mâni' bir tedbir olacağını bizim için de Karadeniz ve Akdenizde büyük bir donanma inşâsı mecbûriyetini tahtîf edeceğini mütâlaa olarak arz ederim Efendim.

HÜSEYİN RAUF

No. 118

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 79, 80, 81 *11 Kânun-i evvel 38*

(11 Aralık 1922)

10 Kânun-i evvel 38 raporudur.

Bugün pazar, ta'tîl idi. Mülâkatlarım ber vech-i âtîdir:

No. 79:

1 — Curzon ile mülâkatımın hülâsası şudur. Noel zamanlarına kadar mevâdd-ı esâsiyeyi takrîr edip imzâ etmek ve buna nazaran muâhede-i sulhiyenin kaleme alınmasını mütahassıslara terkederek iki üç hafta fâsıla vermek düşünüyor imiş. Bilâ fâsıla çalışarak sulh muâhedesini imzâlamak bence mürecccah olduğunu, esâslardan sonra da ifadât üzerinde münâkaşadan ictinâb olunamayacağını, ma'hazâ arkadaşlarım ile görüşerek cevâb vereceğimi söyledim. İki üç haftalık fâsıla gayr-ı kabil-i ictinâb olursa daha evvel bir şey imzalamak ve fâsıla esnâsında Ankara'ya gidip gelmek benim de arzumdur. Yalnız hâtırıma gelen mahzûr evvelâ kendilerinin en mühim addettiklerini imzâlayıp bizimkilerini son münâkaşalara bırakmak ve bir de sulh muâhede-i kat'iyyesi imzalanmadı diyerek İstanbul işgalini temîd etmek arzu edilebilir. Bu mahzûra mahal vermemeğe çalışarak muvâfakat fikrindeyim. Curzon ile mesâil-i muhtelifiye temas ettim. Boğazlar hakkında muhtelefün fîh nokta-i esâsiye iki Boğaz arasındaki gemi adedinin tehlike teşkîl etmemesi içün siyâsî ve askerî te'minâtı kâfi görmediğimi söyledim. En kuvveti Bahr-ı Siyâh devleti kadar donanma sahibi olmaklığımız lüzûmunu müdâfaa ederek *Reşadiye* ve *Sultan Osman* gemilerimizi istedim. İlk def'a işittiği bu talebi düşüneceğini, te'minât-ı siyâsiyenin çalışmakta olduğunu bildirdi. Ma'hazâ talebimin Karadeniz'e donanma mürûrunu tahdîd demek olduğunu fark edemedi. Ben de gemilerimiz hakkında bir cevâb almak içün kendisiyle bunu uzatmadım. Sonra Musul mes'elesine girdim. Kat'iyyen reddetti. Bu husûsta hükümetinden müeyyid ta'limât aldığını söyledi. Buradan uzun münâkaşa oldu. Vaz'iyyetin vehâmet ve tehlikesini ifâde ettim. Kabul ettiğini söyledi. Sonra mücâdele tatmîn ve tehdîd etti. Kat'iyyetle mukabele ettim. Ayrıldık. Curzon bana tehdidâtı arasında ittifaklarını, Balkan devletlerini unutmadı. Kuvvet hesablarını iyi yapan adamlar olduğumuzu, eski zamana nisbetle karşımızdaki kuvvetlerin azalmış olduğunu söyledim*.

* Curzon, 10 Aralık 1922 günü İsmet Paşa'yla yaptığı görüşmeyi 12.12.1922 tarihli ve 106 sayılı telgrafında şöyle rapor ediyor:

"My conversation with Ismet yesterday (10.12.1922) was friendly but unfruitful. For he continued to insist on surrender of Mosul and declared that he could never go back to Angora without it. I declined to yield in the smallest degree and propose to send him a note which may be useful for subsequent publication, stating in detail our reason for refusal. I shall make a good deal

No. 80

2 — Müteâkiben Çiçerin mukarrer olduğu vechile yanıma geldi. Zât-ı âlilerinin Aralof ile bir mülâkatını anlattı. Sulh olmazsa Irak'ı zaptedeceğimizi, vaz'iyyetimizin daha kuvvetli olacağını söylemişsiniz. Bu ifâdâtı sulh yapmak istiyoruz tarzındaki beyânât ve hatt-ı hareketime cevâb göstermek istedi. Sulh yapmak istediğimizi ve reis-i hükümetin bu ifâdâtı sulhun adem-i imkânî karşısında hükümetin her vaz'iyyeti derpîş ve ihzâr etmekte olduğu suretinde anladığımı söyledim. Sonra Boğazlar mes'elesini münâkaşa ettik. Onlar Karadeniz'e vakt-ı sulhde her devletin en kuvvetli donanma kadar sefâin-i harbiye geçirmesini kabul etmiyorlar. Türkiye hâric olmak üzere bütün Karadeniz devletlerinin donanma mecmûunun beşte birine muvâfakat ve tehtelbahirlere adem-i müsâade gösteriyorlar. Vakt-i harbde ise Türkiye'nin donanma geçmesine müsâadesini reddediyorlar. Fikrimi sordu. Kendisine hak verdim. Donanma geçmesi mes'elesi bizlere gayr-i müsâid ve tehdîd-amîz olduğunu, buna mukavemet içün son derece uğraşacağımızı kararlaştırdık. Dedim ki bu ahvâl aleyhimize kuvvet prensibidir. Bu bize gösteriyor ki biz sulhü yapmağa mecbûr olursak dahî siyâsetimiz müşterek müdâfaa mecburiyetinden dolayı yine beraber olacaktır. Birbirimizi tatmîn ettik. Bir de Türk gazetecilerine beyânatda bulunmuş. Mahrem söylediği şeyler İngiliz gazetecilerine sızmış. İhtilâf-ı nazar şeklinde görünmüş. İ'tizâr ediyor. Te'vîldir ammâ kabul ettim.

3 — Şimdiye kadar Boğazlar hakkındaki tekâlifin mâhiyeti ma'lûm olmuştur. Esâs olan nokta, hazerde ve bâhusûs seferde donanmanın serbestce geçmesidir. Bu madde hakkında hükümetin nokta-ı nazarını evvelce arz ettiğim şekle göre bilmek isterim. Mes'elenin karar-ı kat'îye iktirân edeceği günlerdeyiz. Musul da ağır bir vaz'iyyete girmiştir.

No. 81

4 — Mülâkatlardan sonra Cenevre'de Yahudilerin bir ziyafetine gittik. İsviçreli Cenevre Hamambaşısı Süleyman Kanunî devrinden beri dünyanın katl-i âminden kurtulan Yahudilerin bizde gördüğü hüsn-i kabulden bahs ve şükrânını izhâr ve i'lân etti. Türk Yahudileri hüsn-i kabul yaptılar. Bu vesile ile sulh şerâitimizi teşrîh ve Türkiye'de yaşamak isteyen anâsırın Yahudileri ya'ni dâhilî ve hâricî iftirak siyâsetinden ârî vatandaş hayatını model ittihâz etmeleri lüzûmunu ve mevcud olan terkibât-ı siyâsiye ne olursa olsun çok kuvvetli ve çok haklı olduğumuzu, Mondros'dan sonra Mudanya'dan geçerek Lozan'da bulunduğumuzun muhâkemeye esâs ittihâz edilmesi ancak âlemi sulha îsâl edeceğini

---

out of point that surrender is not even consistent with first article of national pact to which he constantly appeals as magna charta of new Turkey."

(F.O.424/255, p. 668, No. 771; *DBFP-I/18,* p. 368, No. 273)

ve ilah... söyledim. Maksadım taallül ve tehdîdlere alenî bir cevâb vermekti. Sert bir mücâdele devrine girdik**.

** İsmet Paşa'nın 10 Aralık 1922 günü Cenevre'de Yahudilerin ziyafetinde bulunması ertesi günkü İsviçre gazetelerinde genişçe yer tutmuştu. *Journal de Genève* gazetesinin bu konudaki haberi aşağıdadır:

Ismet pacha à Genève

Ismet pacha et les membres de la délégation turque à la conférence de Lausanne ont été les hôtes, dimanche soir, à l'hôtel des Bergues, de la Société fraternelle des Sepharadi turcs à Genève (section des Israélites expulsés d'Espagne en 1506 et de Portugal en 1492). Cette réception au cours de laquelle Ismet pacha a fait d'importantes déclarations sur l'attitude turque à la conférence de Lausanne, a été aussi et surtout une grande manifestation turco-juive.

Le premier discours a été prononcé par M. Fissé, président de la Société fraternelle des Sepharadi. Il a félicité le général vainqueur Ismet pacha (sans oublier Kemal pacha), remercié de leur présence les représentants des autorités genèvoises, ainsi que M. le professeur Eugène Pittard et Mme. Noelle Roger, grands amis de la Turquie. M. Fissé a enfin levé sa coupe de champagne au succès complet de la Turquie à Lausanne et à S. E. Ismet pacha.

C'est ensuite M. Gunzburger, grand rabbin de Genève, qui dit l'oeuvre admirable accomplie par les Turcs en faveur des Israélites. Depuis 1454, ceux-ci, chassés de toutes parts, ont trouvé un sûr refuge auprès des sultans. Sur les rives du Bosphore, chaque Juif trouva une vigne et un figuier, en même temps que le libre exercice de sa religion. M. Gunzburger, qui parle ensuite en sa qualité de Français, boit à la santé de S.E. Ismet pacha.

Puis voici le discours du chef de la délégation turque à Lausanne. Ismet Pacha Parle assis, traduit par un interprète. Son discours, sans emphase, est net, précis. Il est l'interprète de la grande Assemblée nationale d'Angora. Dans son exorde il rend le plus vif hommage à la Suisse, dont la devise est que la force ne prime pas le droit, ainsi qu'aux Israélites, qui considérent avec raison la Turquie comme leur patrie. Ismet pacha souhaite que tous ceux qui vivent en Turquie prennent exemple sur la conduite des Juifs. "Cette réunion ajoute-t-il, causera un certain bruit dans notre pays. On apprendra avec plaisir que les Turcs et les Juifs fraternisent à l'étranger."

Ismet pacha en arrive à la conférence de Lausanne. Il aborde d'abord la question des capitulations.

"Jusqu'ici, affirme-t-il, nos efforts n'ont pas donné de résultats tangibles. Nous sommes venus ici animés de la meilleure bonne volonté. Et je crois avoir donné à Lausanne une preuve suffisante de cette bonne volonté. Nos revendications restent les mêmes aujourd'hui qu'elles étaient hier. Nous pouvons assurer aux étrangers qui viendront chez nous des garanties analogues à celles qu'ils obtiendraient dans les autres pays. Cette sécurité sera encore plus large plus tard, mais il faut que nous soyons aussi libres chez nous. Cette remarque suffit à expliquer notre attitude dans la question des capitulations."

Le général en arrive aux questions des Détroits et de la dette ottomane. "Nous avons accepté de supprimer les fortifications des Détroits pour laisser libre passage aux navires de commerce de toutes les nations. Mais ce sacrifice ne veut pas dire que nous mettons la capitale à la merci des étrangers. Cela ne veut pas dire non plus qu'en supprimant les capitulations nous mettons l'étranger à notre merci.

Nous demandons seulement les territories qui nous appartiennent; si l'on nous en donnait d'autres, nous les refuserions!

Nous demandons la répartition de la dette ottomane avec les pays détachés de l'ancienne Turquie. Ce sont des revendications indispensables pour assurer notre existence. Le jour où nous

5 — *Temps* Gazetesi zât-ı devletlerinin Fransızlara şükrânını neşrediyor. Fransızlara bu esnâda izhâr-ı teşekkür içün oraca yeni bir ma'lumât ve sebeb hâsıl oldu ise lütfen tenvîr buyurulmaklığımı istirhâm ederim***. Fransızlar bi-

---

avons décidé de sauver notre pays en fondant la Constitution nationale et en entreprenant la lutte, nous étions beaucoup plus faibles qu'aujourd'hui. Nous nous considérons aujourd'hui beaucoup plus forts qu'après les armistices de Moudros et de Moudania.

Pourquoi? Parce que notre cause est juste. J'espère que les peuples ont apprécié notre modération et compris la justesse de nos revendications nationales. Les échos parvenus jusqu'à vous de la conférence de Lausanne prouvent que nous ne nous posons pas en vainqueur brutal et que nous avons, plutôt, des intentions très conciliantes. C'est là notre caractéristique nationale d'être mo destes et conciliants.

Mais si malgré toute notre bonne volonté et nos désirs d'aboutir à la paix, nous échouons, j'espère que la conscience des peuples reconnaîtra que les torts ne sont pas de notre côté. Pour arriver à obtenir cette paix, nous ferons preuve de la plus grande bonne volonté, mais une bonne volonté unilatérale ne suffit pas souhations donc que cette bonne volonté soit générale."

S.E. Ismet pacha, très applaudi, lève son verre à l'honorable assemblée et à la Suisse.

M. le conseiller d'Etat Gignoux exprime alors la reconnaissance des autorités du grand honneur fait à la Suisse en réunissant sur son territoire une conférence qui recherehe la paix du monde après tant d'années de douleurs. Le peuple suisse et ses représentants suivent cette oeuvre avec le plus grand intérêt et forment, d'une seule âme, le voeu que les travaux de la conférence aboutissent à la paix définitive. Et si ce résultat si heureux peut être obtenu le peuple genevois se souviendra avec une émotion et une joie égales de la soirée passée à vos côtés. Je bois à V. E. et à la grande Turquie que vous représentez. (Appl. prolongés).

Enfin, M. le professeur Eugène Pittard fait le plus vif éloge de la Turquie. La Suisse a trop combattu pour sa liberté pour qu'elle ne comprenne pas ceux qui luttent pour la leur. "Je suis convaincu, ajoute M. Pittard, que la Suisse vous comprend et que V. E. trouvera chez nous des hommes compatissant à toutes vos souffrances et faisant des voeux pour qu'une paix juste et honorable intervienne. La justice sera certainement un jour de votre côté. Excellence, je vous remercie d'avoir honoré aujourd'hui Genève de votre présence. (Vifs appl)

C'est la fin des discours. Autour des tables où fume le café, qui n'est pas turc, des conversations particulières s'engagent et quelques minutes plus tard Ismet pacha et sa suite regagnent Lausanne en automobile.

Journal de Genève, 11.12.1922

*** *Le Temps* gazetesinin 10 Aralık 1922 günlü sayısında çıkan söz konusu yazı şudur:

Un discours du président du conseil d'Angora

On mande d'Angora:

Dans un discours qu'il a prononcé à la grande Assemblée, le président du conseil, Reouf bey, a dit notamment:

Vous savez que les délibérations de paix ont commencé par la délimitation de la Thrace orientale. Les alliés veulent nous donner Andrinople sans Karagatch: dans ce cas, Andrinople ne serait pas turque. La vie économique d'Andrinople serait anéantie. Nous travaillons pour vivre, et non pas pour être serrés dans des formalités si limités. Non, nous ne tolérerons pas qu'on frappe à notre porte à tout moment. Andrinople est turque, et par conséquent Karagatch aussi.

ze kapitülasyon ve iktisat mesâilinde gayr-ı müsâid ve muanniddirler. Bir de Ermeni Patriki Refet Paşaya mürâcaat ve beyân-ı sadâkat etmiş havâdisinin aslı var ise emr ve iş'ârı.

İSMET

Quant à la Thrace occidentale, nos exisgences sont tout à fait conformes à la vérité: nous demandons un plébiscite sur cette contrée, ce que demandé également le monde civilisé.

Nous avons fait un accord avec la France: c'était un armistice qui mettait fin aux hostilités entre les deux pays, mais nous n'avons pas signé la paix, tandis que maintenant nous marchons vers la paix définitive. Nous demandons à la France d'apprécier la façon dont nous avons défendu notre indépendance, en même temps que les sacrifices faits pour cette cause suprême. Les Français sont le seul peuple qui puisse comprendre la valeur de ce qu'est l'indépendance d'un pays.
L'opinion de cette nation est en notre faveur depuis longtemps.

Nous sommes très reconnaissants envers ce pays de ce qu'il fait pour notre cause. Je remercie publiquement la presse française. Le personnage qui se trouve à la tête de ce pays est un des plus grands hommes d'Etat du monde. C'est un de ces médecins qui diagnostiquent la maladie et qui cherchent son remède. Nous pouvons espérer que le peuple français et la délégation qui représente ce pays apprécient la justesse de notre cause.

(Le Temps, 10.12.1922)
Bkz. No. 124.

No. 119

Lozan'da İsmet Paşa'dan Başkumandanlığa

No. 82 *11 Kanunuevvel 338*
(11 Aralık 1922)

Sunnisi'nin seyahatini İtalyanların da talep edip etmediklerini anlayamadım. Eğer İtalyanlar Sunnisi'nin gittiğini biliyorlarsa ve bilecekler ise tarafımızdan bir muavenet gibi burada meseleyi İtalyanlarla görüşmek derhatırdır. İradelerine muntazırım.

İSMET

No. 120

Başkumandan Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine.

Tel. *11 Kânunuevvel 338*
No. 83 *(11 Aralık 1922)*

Başkumandan Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine.

Sıhhatınız ve vaz'iyete dair ihtisâsâtınız hakkında malumât itâsını istirham ederim. Mesâili esasiyenin hemen kâffesinde dayanıp kaldık. Belki hepsini bir-

den mütekabil pazarlıklar ile birden çıkaracağız. Ancak Boğazlardan sefain-i harbiyenin geçmesini İstanbul için bir tehlike mâhiyetinde kabul etmeğe aslâ mütemayil değildirler. Zaten Boğaz açıklığının esâs Rusları donanma altında tutmak ve Türk-Rus tevhidi harekâtına mâni olarak Türkleri Entente politikası kabûlüne sevk ve icbar eylemektir. Boğazlar arasında bulunacak harb gemisi mikdârı bizim donanmamızdan aşağı olsun demek hemen hemen harb gemisi geçmesin demek olduğu gibi Karadeniz'e harbde donanma geçmesini kabul edince muhârib devlete karşı münferiden tehlikeye düşmemek için bütün kuvvet-i harbiyenin geçmesini de taleb ediyorlar. Bu kuyûdu mesele-i esâsiye addedip etmemek veya iktizâ-ı hale göre hareketi buraya bırakmak şikkını mülâhaza ve irâde buyurmalarını istirhâm ederim. Bizim harb halinde müdâfaa imkânına ve müdâfaa hakkına mâlik olmaklığımız serbesti-i harekâtımızı te'mîn edecek bir vâsıtadır. Hakîkat-i hâlde bu sistem Rusya'nın za'afını ve bizim Entente politikasına mümâşâtımız demek ise de bizim kuvvetli memleket yapmak için kuvvetlerimizi nerede muhâfaza ve inkişâf ettirmek istediğimiz gözönüne alınırsa ve esâsen Gelibolu dahil olduğu halde bütün İstanbul havalisinden işgali mündefi ve kuvve-i berrîye yakın ve hazır bulunursa donanmanın mürûru halen sebebi inkıtâ addedilmemesi mütâleasındayım. Musul işi ağırdır. İştigalâtımız fevkalâde ise de vazifeyi hüsn-i ifâ etmek gayreti cümlemize medârı-ı kuvvet olmaktadır, Aziz Reisim ve Başkumandanım. 11 Kânunevvel 338*.

İSMET

* Bkz. No. 123.

No. 121

Hey'et-i Vekîli Riyâsetine

No. 84 *11 Kânun-i evvel 38*

(11 Kasım 1922)

Memâlik-i meşgule dâhilinde bulunup da şimdiye kadar gerek tekâlîf-i mâliyeyi îfâ, gerek sâir vazâif ve merâsim-i kanuniyeyi ikmâl eylememiş olan bilumum ecnebilerle ecnebi şirket ve müessesâtının cümlesi hakkında, vergilerin ancak işbu mahallerin hükümet-i milliye tarafından istirdâdı tarihinden i'tibâren tatbîk edileceği ve te'diye hususunda dahi kendilerine tarih-i teblîğden bed'etmek üzere üç ay mühlet i'tâ olunacağı ve diğer kanunlara mütaallik mükellefiyetlerin ikmali hususunda da kendilerine kezâlik tarih-i teblîğ ve i'lândan i'tibâren üç ay mühlet i'tâ olunması burada taleb olunmaktadır. Mümkünse tervîcine müsâade buyurulması ve bu husûsun gerek İstanbul'da, gerek istirdâd olunan diğer mahallerde cerâid ve vesait-i münâsibe ile neşr ve ta'mîmi ve mahallî me'murlarına âcilen bu yolda tebligaat-ı lâzimede buyurulması*.

İSMET

* Bkz. No. 163.

No. 122

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 95 *12 Kânun-i evvel 38*
(12 Aralık 1922)

79 numaralı telgrafnameniz açılamadığından tekrarına müsâade buyurulması müsterhamdır.

HÜSEYİN RAUF

No. 123

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 108 *12 Kânun-i evvel 38*
(12 Aralık 1922)

1 — Sıhhatim çok iyidir*. Meclis umûrunda fazla dikkat ve kuvvet sarfına mecbur olunuyor.

2 — Müzâkerâtı parlak idare ettiğiniz manzarası umûmun nazarında barizdir.

3 — Bütün raporlarınızı okuyorum. Bana yaptığınız hulâsayı tedkik ettim. Heyet-i Vekilenin son talimâtını gördüm.

4 — Şimdiye kadar temas ettiğiniz noktalar ve neticeler henüz vaz'iyet-i umumiye hakkında İtilâf Devletlerinin son ve kat'i fikirlerini sarâhatle göstermiyor. Meselâ İstanbul ve Marmara'nın emniyetinin esâs itibâriyle kabul etmemek istedikleri anlaşılıyor. Kapitülasyonlar mes'elesinde sarâhat ve kat'iyyet görünmedikçe diğer mesâilde çok teennî lâzımdır. Bir defa daha bütün mesâilin son safhasına göre bir tablo yapmanızı rica ederim. Nerede durmak lâzım geleceğini parlak zekânız ve mûsîp muhâkemeniz kestirebilir. Harâret ve muhabbetle gözlerinden öperim sevgili kardeşim. Mustafa Kemal.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 120.

No. 124

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 100 *12 Kânun-ı evvel 38*
(12 Aralık 1922)

C. 11 Kânûn-i evvel 81 numaraya*.

Fransız matbuâatına teşekkür ettim. Da'vây-ı millîmizin bidâyetinden beri Fransız matbuâtının hakkımızı kabul ve müdâfaada devâm ve sebatlarını sitâyışla zikr ve matbuâtın Fransız milletinin lisan-i hali bulunmasını kayd ile harekâtını milletinin efkâr-ı umûmiyesine tevfîk zarûretinde olan Fransa hükümetinin ve mahir başvekilinin ve murahhaslarının binnetice İstiklâl-i tâm noktasından hakkımızı teslîm edeceklerinden nâ-ümmîd olmamak lüzûmunu ityân tarzında beyânâtda bulundum.

Mektebler hakkmdaki mutâlebâtlarından ayrıca şikâyet ettim.

Ermeni Patrikinin Refet Paşaya beyân-ı sadâkatına dâir resmî ma'lumât alamadık. Tahkîk ediyorum. Neticeyi bildireceğim Efendim.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 118/5 ve 126, 130.

No. 125

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 85 *12 Kânun-ı evvel 38*
(12 Aralık 1922)

11 Kânun-i evvel 38 raporudur.

Umûmî ictimâ olmadı, tâlî komisyonlarda çalışıldı. Bizzât asker mutahassıslarla Boğazlarda gayr-ı askerîlik hakkında yeni tanzîm edilen proje tedkîk olundu*. Gelibolu şebih cezîresinde garnizon talebimizi kabul etmediler. Marmara sâhillerinde on beş santimlikten fazla top ve lağım tertibâtı bulunmaması kaydını kabul etmedik. Marmara sâhillerine hiçbir suretle kayd istemiyoruz. İstanbul

* Bu konuda Curzon şunları söylüyor:

"Military and naval experts have completed detailed examination of Straits proposal with Turks and matter will now came back to my commission. Turkish acceptance will depend on nature of political guarantees."

(Curzon'dan Crowe'a tel. 12.12.1922, No. 106. *F.O.424/255*, p. 668, N. 771 ve *DBFP-I/18*, p. 387, No. 273).

garnizonu on iki bin mikdârında ve daha çok mevâdd teklifimiz vechile kabul olundu. Karadeniz'e geçecek harb gemilerinin hazer ve seferde mikdârları mes'elesini tekrâr okuduk. Kasden mes'elenin müzâkeresine girmeyerek tâlî komisyonda müzâkere edeceğimizi söyledim. Böyle bir tâlî komisyon teşkîl için Ruslarla yekmeâl nota veriyoruz. Entente'in fikri Ruslar ve Türklerle ayrı ayrı mes'eleyi ihzar etmek olduğundan buna mahal vermemek ve hem de Ruslarla yeniden beraberlik göstermek istiyoruz.

Londra'da başvekiller arasında ihtilâf-ı efkâr olduğundan umûmî bir durgunluk mahsusdur.

İSMET

No. 126

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 96, 97, 98, 99 — *12/13 Kânûn-i evvel 38 (12/13 Aralık 922)*

81 numaralı telgraflara kadar cevabdır*.

Madde 1 — Mesâil-i esâsiye üzerinde anlaşılmadıkça konferansın yortular münâsebetiyle ta'tîline müsâade edemeyiz. Çünki silâh altında bulunan ve uzun senelerden beri evlerinden uzak kalan yüz binlerce askerimizi yortulardan müstefîd olunacak diye intizâr halinde bırakamayız. Ayrıca İstanbul vaz'iyet-i hâzırasının uzun müddet bu hale tahammülü yoktur. Mesâil-i esâsiye hakkında umumî i'tilâf hasıl olduğu takdirde ancak İstanbul ve Boğazların tahliyesi şartı ile teferruâtın müzâkere ve intâcını muayyen bir zamana ta'lîk edebiliriz.

Madde 2 — Boğazlar hakkındaki teklifâtın İstanbul ve Marmara'nın emniyetini kâfil olmadığı mütâlaa kılındı. İstanbul ve Marmara'nın emniyet ve masûniyeti beynelmilel taahhüd ettirilmezse Marmara Denizinde bahrî vesâit-i müdâfaamıza müdâhale ve tahdîd edilmemelidir.

3 — Gerek Boğazlar mes'elesi gerekse kapitülasyonlarla Musul ve Düyûn-i Umûmiye ve Ta'mirât mesâili hakkında Hey'et-i Vekilenin bir karar verebilmesi için mesâil-i mezkûrenin elyevm vâsıl olduğu son safahât hakkında kat'î ma'lûmât ile mütâlaa-i devletlerine ihtiyâc vardır. Telgraflar şifreleri ale'l-ekser anlaşılmaz bir şekilde naklettiğinden muvâfık görüldüğü takdirde bu ma'lûmâtın ayrıca kuriye ile de irsâlini rica ederim.

* Bkz. No. 118.

4 — Boğazlardan sefâin-i harbiye mürûru ve tedâbîr-i tedâfüiye hakkında mütâlaât ber vech-i âtîdir:

A — Türkiye muhâbereye dâhil olursa muhârib devletlere karşı Boğazlarda her türlü tedâbîr ittihâzında serbest bulunması kabul edildiğine nazaran Marmara'da bi'l-farz İzmit limanında tahte'l-bahir ve torpil endahtına mahsûs tertibât bulundurulmaması muvâfık olamaz. Çünki bu takdirde Boğazların derhal seddedilebilmesi hakkındaki salâhiyet bî-ma'nâ kalır ve hâricî üssü'l-harekelerin bu'diyeti dolayısiyle mesdûdiyeti tatbîk ve icrâ müşkil hattâ gayr-ı mümkün olur.

Bundan başka bîtaraf kalacağımız bir harbde Marmara'da bu gibi tedâfüî vesâit-i bahriyenin bulunması devletlerin kuvây-ı bahriyelerinin Boğazlardan geçmesine bir mâni' teşkil etmez. Bizim için ise tahte'l-bahir ve torpil endaht tertibâtının bulunması Marmara ve İstanbul'un emniyeti için en müessir çarelerden biridir.

B — Vakt-i sulhde bir devletin Boğazdan geçirebileceği kuvvet Karadeniz'de sahildâr hükümetlerin en kuvvetli bahriyesine muâdil olacak ise de Boğazlardan mukaddemâ akdedilmiş veya o esnâda akdedilebilecek bir ittifak nazar-ı dikkate alınarak iki veya ziyade müttefiklerin geçirecekleri kuvvetlerin mecmûu Karadeniz'deki sahildâr hükümetlerin en kuvvetli olanından pek fazla olmaması zarûretine binâen muhtelif devletlere mensûb olup Marmara'ya girecek kuvây-ı bahriyenin mecmûu Karadeniz'deki en kuvvetli bahriyeyi tecâvüz etmemesi iktiza eder.

C — Vakt-i sulhde Karadeniz hükümetleri kuvây-ı bahriyeyi tamâmen ilga ettikleri takdirde mezkûr denize diğer hükümetlerin kuvây-ı bahriyelerinin girmesi bî-lüzûmdur.

D — Hâl-harbde Türkiye bî-taraf olursa muhâsım devletlerin bütün donanmalarını geçirmeleri kabul edildiği takdirde işbu donanmanın İstanbul'da ve Boğazlar beyninde ve Karadeniz'deki sahillerimizde tevakkuf edememeleri ve buraları üssü'l-hareke gibi kullanamamaları şartıyle mürûrları meşrût kılınmalıdır.

H — Türkiye'nin bîtaraf kaldığı bir harbde muhâriblerin Boğazlar ve Marmara dâhilinde harb edememeleri pek mühim görülmektedir. Bu takdirde tahte'l-bahirlerin Boğazlardan fevka'l-bahr olarak geçmesi muhâriblerin Boğazlar beyninde tekabül ve tesâdüf edememesi içün birinin bir Boğazdan girip diğerinden çıkmadıkça mukabil taraf kuvây-ı bahriyesinin Boğaz'a dâhil olamaması ve harbin Akdeniz'de gayr-ı askerî bir hale ircâ' edilecek olan adaların hâricinde, Karadeniz'de de Boğaz medhalinden yirmi mil mesâfe hâricinde icrâ edilebilmesi muvâfık olur Efendim.

HÜSEYİN RAUF

No. 127

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 101 *13 Kânûn-i evvel 338*

(13 Aralık 1922)

Rus mutehassıslarının Boğazlar tâli komisyonuna kabul edilmediğini ve Türk hey'et-i murahhasasının da'vet için ısrâr etmediğini bugün beni ziyâret eden Aralof resmen beyân ve şikâyet ve dostâne bir muâmele olmadığını ifâde etti*. Bu bâbda âcilen ma'lûmât i'tâsını rica ederim.

HÜSEYİN RAUF

* Türk ve Müttefik uzmanların alt-komite toplantılarına Rus uzmanları çağırmamış oldukları yolundaki Rus iddiası basına da yansımıştı. Örneğin 12 Aralık 1922 tarihli *Le Journal* adlı Paris gazetesi şu haberi vermişti:

UNE PROTESTATION RUSSE

Lausanne 12 décembre - Donnant suite à leur intention formulée à la dernière réunion de la conférence, les Russes ont protesté par écrit contre leur exclusion de la conversation des experts alliés et turcs sur la question des Détroits.

Cette protestation est considérée dans les milieux de la conférence comme sans objet, les conversations des experts alliés et turcs ayant un caractère d'information privée. Les Russes ont toujours eu la faculté de s'inquérir près des uns et des autres et n'ont jamais été exclus, suivant les promesses faites par les Alliés, des négociations officielles sur les Détroits. Tel sera le sens de la réponse de la conférence, si réponse il y a." (*Le Journal,* 12.12.1922).

No. 128

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 102 *13 Kânûn-i evvel 338*

(13 Aralık 1922)

Bugün nezdime gelen Aralof zât-ı devletinizin harbde Karadeniz'e sefâin-i harbiyenin mürûrunu resmen kabul ettiğinizi ve bu sûretle elveym muhâsım bulunduğumuz garb devletlerinin arzularını dost Rusya devletinin hayatî zararına olarak tatmîn eylediğinizi ve binnetice Rus dostluğu siyâsetini terk ile Avrupa siyâsetini kabul ettiğimizi, bunun gayr-ı dostâne bir hareket olduğunu söyledi*. Cevâben kendilerinin de kabul ettiği Misâk-ı Millîmizdeki İstanbul ve mar-

* İsmet Paşa'nın 8 Aralık 1922 günü Boğazlar ile ilgili Türk görüşünü resmen açıklaması, Batılıları hoşnut ederken Rusları kızdırdı. O günlerin kimi gazeteleri, İsmet Paşa'nın konuşması üzerine, Türkiye ile Müttefikler arasında bir "yumuşama" döneminin başlayabileceğini yazdılar. Buna karşılık Türk-Rus ilişkileri gerginleşme eğilimi gösterdi. Ruslar, hem Ankara kanalıyla, hem de basın aracılığıyla İsmet Paşa üzerinde baskı yaptırmağa çalıştılar. Rus Dışişleri Bakanı Çiçerin,

maranın emniyeti içün muhâsım tarafın göstereceği te'minât ve şerâit-i kâmileyi bilmedikçe ve tedkîk eylemedikçe şu veya bu şekli kabul ediyoruz veya ettik cevâbını veremeyiz dedim. Bu esnâda yedime vâsıl olan 11 Kânûn-i evvel tarihli 85 numaralı telgrafınızın son fıkralarından kendisini haberdâr ettim. Mesterîh göründü. Berây-ı ma'lûmât arz ederim Efendim.

HÜSEYİN RAUF

10 Aralık günü Lozan'daki Türk gazetecilerine bir demeç verdi ve Türk delegasyonunu açıkça eleştirdi: "Fransa, İngiltere ve İtalya, Türk zaferini kendi yararlarına kullanmağa çalışıyorlar. Türkiye ancak Rus dostluğuna dayanarak güçlenebilir... (Lozan'da) Türk delegasyonunca izlenen tutumdan pek memnun olmadığımız doğrudur" dedi. Rus Dışişleri Bakanının ve Başdelegesinin bu yoldaki konuşmaları, "Lozan'da Çiçerin İsmet Paşa'ya Karşı Entrika çeviriyor" gibi başlıklarla yayınlandı. Şunlar söylendi: "Çiçerin ve meslekdaşları, İsmet paşa üzerinde baskı yaptırmak için Ankara'daki nüfuzlarını kullanacaklardır." ("A Lausanne M. Tchitchérine manoeuvre contre Ismet pacha", *Petit Parisien,* 11.12.1922). Aralof'un Ankara'daki bu girişimini,İsmet Paşa üzerinde baskı yaptırmak manevrası olarak görmek yanlış olmaz.

No. 129

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 103 *13 Kânûn-i evvel 338*

(13 Aralık 1922)

Aralof geçen hafta Ajans Stefani(nin), zâtınızın Ruslar bizi harbe sevketmek istiyor. Fakat biz sulh tarafdârıyız tarzında beyânâtda bulunduğunuzu neşrettiğini ifâde ve tekzîbini rica ediyor. Hakikat-i halden âcilen ma'lûmât i'tâsını rica ederim Efendim.

HÜSEYİN RAUF

No. 130

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 104 *13 Kânûn-i evvel 338*

(13 Aralık 1922)

C. 12 Kânûn-i evvel 80 numaraya: *

Çiçerin'in sizi ziyâretinde benim Aralof'a beyânâtımı âhir tarzda ifâde etmiş olduğunu anladım. Aralof'a ihtâr ettim. Çiçerin'in yanlış anladığını ve derhal tashîh edeceğini söyledi. Mes'ele hakikatde Avrupalılar tekrar aleyhimize harbe

* Bkz. No. 118.

başlarsa Irak'ın kolaylıkla aleyhlerine sevkedilebileceği ve inkıtâ' vâki' olursa bu tarz hareketin tervîc olunacağı tarzında geçen husûsî bir sözden ibârettir Efendim.

HÜSEYİN RAUF

No. 131

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 105 *13 Kânûn-i evvel 338*

(13 Aralık 1922)

Garbî Trakya'da cereyân eden vekayi' hakkında Refet Paşadan vârid olan ma'lûmât hülâsası ber vech-i zîr ma'rûzdur:

Yunanlıların Garbî Trakya'da Gümülcine ve şarkında tahşîd eylemekte oldukları altı fırka kuvvet ve Rum Ermeni muhacirleri dolayısiyle Makedonya mıntıkasında öteden beri icrây-ı faâliyete me'mûr Fuat Beye müfrezelerinin hareketinin te'hiri emri verilmişti. Emrin vürûdundan evvel 21 Teşrîni sâni 338 tarihinde takrîben dört yüz tüfekten mürekkeb dört müfrezemiz İskeçe'nin şimalinde Çaladiri(?), Şahin(?) (?) Ören üzerinden dört kolla taarruza başlamışlar. Çaladiri'de bir düşman bölüğünü kâmilen imhâ ile ve diğer nikatda da mevziî muvaffakiyetler ve ganâim elde ederek düşman kuvây-ı fâikası karşısında hududu şimaline çekilmişler ve yeniden tecemmu'la hududa ilerleyen düşman kuvvetleri gerisini vurmak hazırlığında iken emir Fuad Beye vâsıl olmuş ve taarruz tevkif edilmiştir. Büyük mikyasda hareketlerden şimdilik ictinâb edilmesini emreyledim. Garbî Trakya'daki vukuât bundan ibâret olup hadisat matbuâtla kasden i'zâm ettirilmiştir. Fuat Beye mensub dedeağaç ile Makedonya'da ufak müfrezeler düşmanın hutût-ı ittisâliyesi üzerinde vazifelerini îfâ ediyorlar.

HÜSEYİN RAUF

No. 132

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 106 *13 Kânûn-i evvel 338*

(13 Aralık 1922)

İstanbul'dan Erkân-ı Harbiye'ye mevrûd ma'lumat hülâsaten ber vech-i zîr ma'rûzdur.

1 — Yunanlıların Selânik limanında Sırplara verdikleri ta'vizâta mukabil eski İttifakın ihyâ edileceği ve Garbî Trakya'nın Türk veya Bulgarlar tarafından istilâsı halinde Sırpların elli bin kişiyle fi'len muâvenet edecekleri.

2 — Yunanlıların henüz partinin kaybedilmediğini ve sulhden evvel kendilerini tehdîd edecek bir Türk ordusunun mevcud olmadığını dermiyân ediyorlarmış.

3 — Semadirek ve Bozcaada'nın tahliye ve İngilizlere terki Yunanistan'dan taleb edilmiş.

4 — Merkezi Selânik'te ve fırkaları Garbî Trakya ve Makedonya'da bulunan İkinci Yunan kolordusunun icâbında İngilizler emrine verileceği ve İngiliz erkân-ı harbiyesinden bir hey'etin mezkûr kolorduyu tensîk maksadıyle Selânik'e gideceği.

HÜSEYİN RAUF

No. 133

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 107 *13 Kânûn-i evvel 38*

(13 Aralık 1922)

İstanbul'dan mevrûd ma'lûmât ber vech-i âtîdir.

1 — Bozcaada ve Semadirek adalarının İngilizlerce üss'ül hareket ittihâzı içün tedâbîr-i lâzime yapılmaktadır.

2 — İstanbul İngiliz mehâfil-i askeriyesinde Boğazların müdâfaası içün altmış, yetmiş bin askerin kâfi geleceği ve elli bin ihtiyat mevcud olursa donanmanın muâveneti ile İstanbul'u istirdâd etmemize mâni' olunacağı kanaatı mevcûd imiş.

3 — İstanbul'da yirmi dört, Malta'da sandık içinde on iki ve Kıbrıs'ta dört bölük tayyare bulunduğu bir harb vukuunda tez'îf ediedilebileceği

4 — İngilizler Boğazlar mıntıkasında bulunan kuvvetlerimizi ve ahvâl-i ruhiye ve iâşelerini Anadolu'ca şâyân-ı i'timâd addedilen adamlar vasıtasıyle tedkîk ediyorlarmış.

HÜSEYİN RAUF

No. 134

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 86, 87, 88 *13 Kânun-i evvel 338*

(13/12/1922)

12 Kânun-i evvel 38 raporudur.

1 — Öğleden sonra ekalliyetler komisyonu ictimâ' etti. Reis Curzon müttefikler nâmına uzun beyânât ve teklifâtını serdetti. Fransa ve İtalya te'yîd ettiler.

Curzon teklifâtının hülâsası şudur: Ekalliyetler mes'elesi âlem-i medeniyetde derin bir alâka tevlîd etmiş, bunların mevcudiyet ve masûniyeti Avrupa muâhedâtında kabul edilmiştir. 922 Martında Paris Konferansında mes'ele tedkık edilerek Türk kanununda mevcud ba'zı ahkâm ile Avrupa ahakamını mezcederek yeni muâhedeye ba'zı ahkâm koymağı kararlaştırdılar. Türk hükümeti 17 Şubat 920 beyânnâmesinde ekalliyet hukukundan bahsolunmuş ve 4 Teşrin-i evvel notasında hükümetimiz aynen şöyle demiştir. Binâenaleyh Türkiye ile düvel-i müttefika arasında ekalliyetlerin himâyeye hakları olduğu ve muâhede-i sulhiyenin ahkâm-ı mahsûsayı ihtivâ etmesi husûsunda muvâfakat-ı efkâr hâsıl olmuştur. Bu tedâbîrin tatbîk ve nezâreti husûsunda Cem'iyyet-i Akvâm en kıymetli ve ahlâkî bir müessesedir. Fakat bu da başka teşkilât mı olacağı tedkîk edilecektir. Ümmidleri odır ki Türk hükümeti Cemiyyet-i Akvâma girmeği ciddî sûretde düşünecektir. Bundan sonra muhtelif ekalliyetleri saydı. Rumlar, Ermeniler, Yahudiler, Nesturî ve Asurîler. Ermenilerden, onlara karşı müttefiklerin taahhüdlerînden bilhassa bahsetti ve bunların Anadolu'ya avdetini teşcîa taraftâr olduğumuzu memnuniyetle işittiğini söyledi. Home Armenien mes'elesine temas etmek mecburiyeti vardır. Mevcud Ermenistan fakir dolu ve birçok Ermenilerin istemedikleri bir şekl-i hükümeti vardır. Gerek şimâl-i şarkî vilayetlerimizde ya Kilikya ve Suriye hududlarımızda bir ictimâ mahalli verilmesi istid'â olunuyor. Ahvâl bu istid'ânın tahakkukunu daha ziyâde işkâl etti. Türk hey'etinin nokta-i nazarını taleb etti. Şimdi gerek Türkiye'deki gerek Yunanistan'daki ekalliyetlerin te'min-i mübâdelesine geldi. Evvelâ Avrupa muâhedâtındaki mevâdd-ı umûmiye sâniyen vaz'iyyet-i hâzıra ile alâkadâr tedâbîr ya'ni afv-ı umûmî i'lânı ve maktû' bir bedel mukabilinde Yunanistan ile beraber askerlikten muâf tutulmaları ve serbestî-i seyahat ve emvâllerine ve hukuklarına te'sir edecek tedâbîr yapmamak ve İstanbul'da ve Yunanistan'ın bir tarafında bu tedâbîrin tatbikine nezâret edecek bir hey'et vücuda getirilmesidir.

Curzon'dan sonra Amerika murahhası uzun beyânâtda bulunarak mübâdelenin ma'kul bir suretde yapılması ve erkeklerin alıkonması, korku ile me'vâlarından kaçanlara ilticâgâh bulmak, muhtaclar içün te'minât istemek, yeni muhâceretlere mâni' olmak. Başka din ve örflerden ayrılmasına karar verilecek ba'zı halk olursa onlar içün melce' bir arâzi vücuda getirmek, ekalliyetlerin selâmeti içün te'minât almaktır. Her ne kadar memleketi uzak ise de bu mes'elede derin alâka hissetmektedir ve hissesine düşen muâvenete devâm eden fâriğ olmayacaktır.

Bunun üzerine pek uzun ve mufassal beyânâtda bulunarak ekalliyetlerin tarihini ve şehâdât-ı ecnebiyeyi serd ettik. Hülâsa olarak, hâricin müdâhelesinden ferâğat olunması ve Rumların mübâdelesi ve mütebâkı ekalliyetler içün Türk kanunlarının ve Türk liberal politikasının himâyesiyle iktifâ kılınması neticesine vardık. Açılan münâkaşada Yunan ve Sırp söz aldılar. Cevâb verdik. Curzon'un teklifâtına aykırı cevâb vermek üzere yarına kaldık. Kararımız şudur: Home'un,

ekalliyetler hey'etinin askerlikten muâfiyetin kat'iyyen reddi, afv-ı umûmî ve seyâhat ve mal emniyetinin beyânât-ı umûmiye arasında zikri, Rum mübâdelesinde ısrâr ve İstanbul Rumlarının istisnâsı içün şerâit-i mahsûsa serd ve ekalliyetler hukukunun reddinden ferâğat ederek Misak-ı millîde münderic olan hukukun kabulü *.

2 — Mâliyenin tâlî komisyonlarında vaz'iyyet şudur: Düyûn-ı Umûmiyenin nisbet-i vâridât usûlüyle taksîmi kabul edilmiştir. Berlin Kongresiyle ayrılan borc hisselerini Harb-ı umûmî esnâsındaki evrâk-ı nakdiyenin taksîmini ve sâir borcları kabul etmiyorlar. Hal-i harbden mütevellid tebaa zararları zikrolunurken bizim tebaanın onların işgalinden mütevellid zararlarını nazar-dikkate almıyorlar. Yunanlıların verdiği zararı muamele-i mütekabile ile birbirimize bağışlamayı teklîf ediyorlar. Gümrükler mes'elesinde beş on senelik bir devir içün muayyen bir nisbet dâhilinde ta'rifenin tesbit edilmesi mütekabil olarak en ziyâde nâil-i müsâade millet muâmelesi hal-i hazırdaki memnûiyetlerin ref'i ve bunların her memleket içün kabul edilmiş olan esâslara göre ta'yîni başlıca musırr oldukları noktalardır. Gümrük nisbetleri yüzde on beş ilâ yirmidir. Bunu ta'rife usûlü ile te'lîf etmekte müşkilât vardır. Görülüyor ki gümrük mes'elesinde müşkilât büyüktür. Bu husûsda hükümetin nokta-i nazarının bildirilmesi istirhâm olunur. Bir de bize kalacak düyûn-i umûmiyenin sûret-i tesviyesinde evrâk-ı nakdiye ile te'diyeyi kabul ettirmek imkân ve ihtimâli görünmüyor. İstikrâz mukavelelerinde muhtelif cins para içün mevcud olan sarâhatlar bizi hukukan zaif mevkie koymaktadır.

3 — Bu sabah Çiçerin ile uzun görüştüm. Mütahassıslarla ayrı ayrı görüşerek borsaları tedkîk ve ihzâr etmek usûlünden ferâgata karar verdik. Müşterek bir tâlî komisyonda mesâînin ihzârını kabul ettik. O da ben de birer nota verdik. Evvelce Çiçerin yine bu tarzda komisyonda şikâyet etmiş idi. Ben ses çıkarmamış idim. Bugün onu îmâ ve şikâyet etti. Fakat o zaman her mes'eleye ka-

* 12.12.1922 günü azınlıklar işinin görüşülmeye başladığını Lord Curzon, 13 Aralık 1922 tarihli ve 110 sayılı telgrafı ile Londra'ya şöyle rapor ediyor:

"Text of my speech this afternoon (12.12.1922) introducing question of minorities has, I believe, been telegraphed to English press... Ismet Pasha produced a paper and for over an hour read a dissertation, probably dictated beforehand at Angora, which contained:

(1) A lengthy travesty of bygone history:

(2) Quotations from unnumerable authorities of every nationality who had ever said anything favourable to Turkish rule;

(3) A statement of views of Turkish government full of contempt and hostility towards Armenia...

I expressed my profound diasppointment and regrets at this exhibition which if at all fully reported in press, will produce lamentable impression throughout the world...

I warned Ismet Pacha afterwards that if he did not completely change his attitude, disaster was inevitable."

(*F. O. 424/225*, p. 681, No. 774;*DBFP-I/18*, p. 387-388, No. 274).Ayrıca Bkz. No. 140, 143.

nşmak içün bunu bir vesîle addetmeğe çalışmış idi. Mes'elenin esâsını görüştük. Boğazdan geçecek gemilerin beyne'l-milel bir komisyon tarafından tedkîkini istemiyor. Yalnız Türkler me'sûl olsun diyor. Dedim ki komisyon tarafından kontrolü kat'iyyen kabul etmeyiz. Bu beyne'l-milel komisyonu yalnız geçecek gemiler içün düşünüyoruz. Bunu da yalnız Türklere hasretmekte mahzûr budur ki bu husûsda Karadeniz ve Akdeniz devletlerinin şikâyetlerine bi-gayr-ı hakkin muhâtab olmak arzu etmeyiz. Hissediyorum ki Ruslar bu rejimi kabul etmeyecekler. Bir de müttefikler Boğazların gayr-ı askerîlik projesini Ruslardan ayrı tutuyorlar. Ben Boğazlar mes'elesine müteferri' bütün tedâbîrin beraber müzâkere edilmesini kabul ettim.

4 — İtalyan murahhası İstanbul Rumlarının değiştirilmesi gayr-ı mümkin olduğunu gelip söyledi.

İSMET

No. 135

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 89 *13 Kânun-i evvel 38*

(13 Aralık 1922)

1 — Amiral Bristol Karadeniz sâhilinde biriken Rumları almak içün Yunan gemilerinin gitmesine vaktiyle İzmir'de olduğu gibi müsâde edilmesini rica ediyor. Mutlaka tervîc edilmesini ve cevâb i'tâsını rica ederim *.

2 — Anadolu'dan çıkmak isteyenlerin seyâhatına müsaade edilmesini rica ediyor. Sonra zorla çıkarıyoruz diye endîşe hâsıl olur dedim. Buna mahal vermemek üzere teklîf ediyor. Amerika'da efkâr-ı umûmiyenin pek ziyâde tahrîk edildiğinden ve tarafımızdan bir şey yapılması lüzûmundan ve hiç olmazsa komisyon ile muâvenet, tahkîkât ve nezâretden bahsettiler. Kat'iyyen reddettim. Dediler ki Anadolu'da ahvâle çâre bulunmak, bir tedbîr almak, herkesin ailesinin yanına gitmesi içün muâvenet etmek lâzımdır. Bu husûsda kendiliğinizden bir şey yapmazsanız Amerika hükümeti de müdâhale edecektir. Oradaki ahvâl nedir? Bir şey yapmak düşünüyor musunuz? Lütfen ma'lûmât veriniz.

3 — Mekâtib ve müessesât hakkında benim te'minât vermekliğime rağmen birtakım Amerika mekteblerinin reddedildiğinden şikâyet ettiler. Nerede olduğunu söylerseniz sebebini ve imkânını tahkîk ederim dedim, gittiler. Rica ederim ma'lûmât veriniz. Bugünlerde ekalliyetler sebebiyle vaz'iyyetin buhrânlı olduğunun ehemmiyetle nazar-ı dikkate alınmasını rica ederim.

İSMET

* Bkz. No. 138, 142.

No. 136

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 109 *14 Kanun-ı evvel 38*
(14 Aralık 1922)

6 Kânun-ı evvel tarihli telgrafla Canpolat Beyin Yugoslavya mümessil-i siyasîliği hakkında hükümet-i mezkûrenin muvâfakatının istihsâlini ve doğru Lozan'a gönderilerek zât-i sâmîlerinden ta'limât almak hususunda mütâlaanızı rica etmiştim. Cevabının sü'rat-ı iş'ârını rica ederim Efendim*.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 12, 22, 84.

No. 137

İsmet Paşa Hazretlerine

Na. 110 *14 Kanun-ı evvel 38*
(14 Aralık 1922)

81 numaralı telgrafnameye zeyldir*.

Adana şimendiferlerindeki gayr-ı müslim ve Fransız me'murların teb'îdleri için Dahiliye Vekâletince de emir verilmemiştir. Bu bâbda vilayetden de hiçbir iş'âr vâki' olmamakla beraber vilayetin nazar-ı dikkati celbedilmiştir Efendim**.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 106, 115.
** Bkz. No. 166.

No. 138

İsmet Paşa Hazretlerine

Na. 111 *14 Kânûn-i evvel 338*
(14 Aralık 1922)

C. 13 Kânûn-i evvel 89 numaranın birinci maddesine*:

Karadeniz'de biriken Rumları almak için Yunan vapurlarının bayrak göstermemek ve bir Amerika torpidosu refâkatında bulunmak şartıyle icrây-ı seyr ü seferlerine müsâade edilmiştir.

* Bkz. No. 135 ve ayrıca No. 142.

Ancak Rumeli'de ve adalardaki Türk ve müslüman ahalinin seyâhatlarına Yunanîlerce mümânaat edilmekte ve orada mukîm İslamların emlâki müsâdere olunmaktadır. Rumeli'deki Türklerin de serbestçe seyâhatlarının ve emvâline tasarruflarının te'mini içün bu bâbda mürâcaat edenler nezdinde teşebbüsâtda bulunulması ve neticeden âcilen ma'lûmât i'tâ eylemesi ehemmiyetle rica olunur Efendim.

HÜSEYİN RAUF

No. 139

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 114 *14 Kânun-ı evvel 338*

(14 Aralık 1922)

91 numaralı telgrafıma zeyldir*.

Aydın Demiryollar Şirketi'nin Londra ile muhâberâtının tarafımızdan görülmesi şartıyla ve tavassutumuzla icrası tarzı Erkân-ı Harbiye Riyâseti ve Cephe kumandanlığınca kabul edilmiştir Efendim.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 114 ve ayrıca No. 104.

No. 140

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 90 *14 Kânun-i evvel 338*

(14 Aralık 1922)

13 Kânun-i evvel raporudur.

1 — Ekalliyetler Komisyonu ictimâ' etti. Izâhât ve cevâblarımızı verdik. Curzon hem dünkü hem bugünkü beyânâtımıza uzun, şiddetli, mütecâvizâne mukâbele etti. Fatih'in patrik ihdâs, bizim patrikin ihrâcını taleb ettiğimizi söyledi. Misâk-ı Millî'nin ekalliyetler hakkındaki maddesini aynen okudu, niçün verdiğimizi sordu. Cem'iyyet-i Akvâm'a girip girmeyeceğimize cevâb istedi. Çünki hem ekalliyetler mevâddını hem de Cem'iyyet-i Akvâm'a girerek onun nezâretinden istinkâf, hem ayrıca bir komisyonu redd sûretiyle te'minâtdan imtinâ' ma'nâsını çıkardı. Afv-ı umûmî istedi. Afv-ı umûmîyi zâten kabul etmiştik. Hâkimiyet ve istiklâl kelimeleri arkasına saklandığımızdan, mevâni' îkâ' ettiğimizden, Konferansta inkıtâ' olursa kimsenin Ankara'yı tasvîb etmeyeceğinden bahsetti. Ermeni yurdunu müdâfaa etti. Hülâsa ekalliyetler sebebiyle şiddetli bir

propaganda ve tehdîd yaptı.İngiliz ve Amerikan gazetelerinde ekalliyetler ve Ermeni yurdu sebebiyle pek şiddetli propaganda yapıyorlar. Yarın takrar cevâb vereceğiz. Mesâil-i muhtelife arasında sulhü müteâkıb Cem'iyyet-i Akvâm'a girmek bizim de arzumuz olduğunu tasrîh ve i'lân edeceğiz. Vaziyyet mücâdeleli ve gergindir*.

2 — Tâlî komisyonlarda çalışıldı. Kapitülasyonlarda adliye sistemi içün üç suâl sordular ki diğer bir telgrafda ayrıca yazdım. Maliyenin tâlî komisyonları mâliye ve gümrük mesâilinde husûsî müzâkerât ile meşguldurlar. Cavid Beyi de da'vet ettim.

3 — Amerika murahhasları ve Amiral Bristol hep birden ziyâretime geldiler. Ekalliyetler mes'elesinin ehemmiyeti hakkında nazar-ı dikkatımı celbettiler. Yalnız bugün iki Amerika valisinin imzâsı ile aldığı telgrafı gösterdi. Diğer muâhedelerdeki mevâddı kabul ve afv-ı umûmî i'lân ettikten sonra ne istediklerini sordum. Hep herkesin dillerinin altındaki muhâcirlerdir. Bakalım bu nasıl çıkacak, Ermeni yurdunu kat'iyyen reddettim. Bu husûsda pek musırr da görmedim**.

4 — Marki Garroni'ye gittim. Trabzon'da liman ve şimendifer imtiyâzı alabilmek içün müteşebbis gönderecek. Ereğli kömüründen bahsetti. Ankara'ya gözü açık bir adam giderse yapılacak işler hakkında ma'lumât alacağını söyledim. Ereğli kömür havzası hakkında Ankara'ya yazacağımı söyledim. Evvelce

* "Lord Curzon, azınlıklarla ilgili 13 Aralık 1922 günlü konuşmasını, Lozan konferansında o güne kadar yapmış olduğum "en ciddî konuşma" diye niteliyor. İsmet Paşa ise Curzonun o konuşmasını "şiddetli, mütecâvizâne" diye adlandırıyor. Curzon, o günkü görüşmeyi ayni 13 Aralık günlü ve 113 sayılı telgrafıyla Londra'ya şöyle rapor ediyor:

"This morning Ismet Pasha delivered his reply to my speech of yesterday about minorities. It was scarcely more satisfactory than its predecessor. As to the Armenians they would live fraternally and harmoniously with the Turks in future and require no protection. A national home was out of the question since it would involve dismemberment of Turkey and was inconsistent with independent sovereignty... He altogether rejected the idea of an independent body or organization to supervise minority protection in future...

"I then delivered much the most serious speech that I have made in this conference... If Turkey, (I said), chose to break on question of minorities not a voice would be raised anywhere in her defence. I concluded by warning Ismet Pasha that critical moment had arrived and that we must advance or separate. He will reply tomorrow." (*F.O.424/255*, p. 682, No. 775; *DBFP-I/18*, p. 388, No. 275).

** Amerikan delegesi Child'ın 13.12.1922 günü İsmet Paşa ile görüşmesi, kimi İsviçre gazetelerinde, "azınlıklar konusunda anlaşma umudu" biçiminde yorumlandı. Amerikalılar İsmet Paşa'ya anlaşma tavsiye edecekler ve bu da paşa üzerinde olumlu etki yapacakmış. Netekim İstanbul Rumlarını mübadele dışında bırakmakla da İsmet paşa ödün vermiş. Ama İsviçre gazetesi, azınlıklar konusundaki bu "haçlı tutumunu" Türklerin pek kavrayamadıklarını da belirtiyordu. Curzon'un azınlıklar yüzünden Lozan müzâkerelerini koparma tehdidini anlamak zordu. (*Journal de Genève*, 14.12.1922) O günkü gazetelerden bazılarının başlıkları şöyleydi: "Azınlıklar konusunda uyuşmaz tutumu ciddi güçlükler yaratıyor" (*Matin*, 14.12.1922), "Konferansın kesilmesi tehdidi" (*Journal*, 14.12) vs.

bu husûsda aldığım tafsılâtı bir iki gün sonra söyleyeceğim. Ekalliyetler mes'elesini açtım. Bizim tâbiiyyetimizde bir Ermeni yurdunun mahzûru olmayacağını ısrâr etti. En nihâyet bizim metâlibimiz dâhilde çalışacağını vaadetti. İngilizler içün propaganda yapıyorlar.

5 — İngiliz Mâliye Nâzırının oğlu yanıma gelerek Sovyet Ermenistanı'nın tarafımızdan zaptını ve Kilikya'da ayrıca bir Ermeni yurdu ihdâsını teklîf etti. Maliye Nâzırının veya hükümetinin bir teşebbüsü değil oğlunun serseriliği te'sîrini yaptı.

İSMET

No. 141

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 101 *14 Kânun-i evvel 338*

(14 Aralık 1922)

Mezâhib-i muhtelife hakkında salâhiyet ve ma'lûmât-ı kâmilesi olan bir zâtın bulunmasını muvâfık-ı tedbîr ve ihtiyât telakki etmekte olduğumdan Mezâhib Müdîr-i Umûmîsinin veya bir münâsibinin bilâ te'hîr ilk vâsıta ile i'zâmını rica ederim*.

İSMET

* Bkz. No. 150.

No. 142

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 112, 113 *14/15 Kânûn-i evvel 38*

(14-15 Aralık 1922)

13 Kânûn-i evvel 89 numaralı telgrafın 2 ve 3 üncü maddelerine*:

1 — Anadolu'dan gayr-ı muslimlerin azîmetlerini te'mînen evvelce bir ay için serbestî-i seyahatlerine müsâade edilmiş idi. Bilâhire taraf-ı devletlerinden Avrupa'da ve bilhassa konferans muhîtinde anâsır-ı merkumenin tehcîr ve taktîl şeklinde muâmeleye tâbi' tutuldukları telakkîsi hâsıl olduğu bildirildiğinden ve tarafımızdan bu bâbda teşebbüsâtda bulunulması arzu edildiğinden bir ay müddetin inkızâsında hârıca çıkmaları me'zûniyeti temdîd edilmemişti. Bu def'aki iş'ârınız üzerine Hey'et-i Vekîlece bilâ müddet serbestî-i seyahatlarına

* Bkz. No. 135, 138.

karar verildi ve îcâb edenlere teblîğ edildi. Bu husûsda birgünâ muâvenet ve tahkîkat veya nezâret şeklinde Avrupa müdâhalesini kat'iyyen kabul edemeyiz. Dâhilde Hıristiyanlar hakkında mûcib-i kîl u kal olabilecek hiçbir müstesnâ muâmele tatbik edilmediği gibi sükûnet-i mutlaka da vardır.

2 — Mekâtib hakkında bundan evvel vâki' olan suâlinize cevâben bu bâbdaki şerâitimizi arz etmiştim**. Bundan başka ecnebi mekâtib-i husûsiyesi hakkında müstesnâ bir muâmele tatbik edilmemiştir. Bu iş'ârınızdan telgrafın vüsûl bulmadığı hakkında bir fikir hasıl oldu. Telgrafların vüsûlünün iş'ârına devam buyurulmasını tekrar ve ehemmiyyetle rica ederim.

İzmir'in istirdâdı esnasında kendiliğinden mesdûd kalan ve sizce de ma'lum olması lâzımgelen Amerikan Mektebi tekrar küşâd içün bugün mürâcaat etti. Bu bâbdaki nizâmâtımıza riâyet şartı ile müsaade edildi. Nizâmâtımıza riâyet şartıyla mevcud ecnebi mekâtib-i husûsiyesinin devâm-ı faaliyetine mâni' hiçbir sebep yoktur Efendim.

HÜSEYİN RAUF

** Bkz. No. 112 ve ayrıca bkz. No. 37 ve 44.

No. 143

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 95, 96, 97, 98, 98/2, 99, 99/2 — *15 Kânun-i evvel 338 (15 Aralık 1922)*

14 Kânun-i evvel raporudur.

No. 95

1 — Üç günden beri büyük bir faâliyetle idâre edilen ekalliyetler propagandasının nâzik bir gününü geçirdik. Sabah Curzon riyasetinde komisyon ictimâ' etti. Dünkü beyânatına hazırladığımız cevâbı verdik. Üç milyon Ermeniden yüz otuz bin kalmış ve elleri temiz olduğu içün Cemiyyet-i Akvâm'dan korkmadıkları, Ermeni yurdu mes'elesini ve ilâhirihi mevzû-ı bahs ettik. Fransız ve İngiliz istatistikleri ile harbden evvel Türkiye'deki Ermeni mikdârının bir milyon küsûr olduğunu söyledik. Üç milyon nereden olduğunu sorduk. Şarkda ve garbda eksilen Müslüman nüfûsunun mikdârını söyledik. Haksız muhârebelerin tevlîd ettiği harâbelerde çalışmaktan gelen ve her hangibir memlekete tecâvüz etmemiş olan ellerimizin temiz olduğunu ve herhangi ellerle mukâyeseye hâzır bulunduğumuzu bildirdik. Bizi ithâm ettikleri îkā'-i mevâni' ve ta'lîk ve inkıtâa sebebiyet gibi tehdîdâtı serdetmekten maksad eğer tasmîm olunan bir inkıtâ' içün efkâr-ı umûmiye-i cihânı galeyâna getirecek bir vesile bulmak ise hakâyıkı kolayca is-

bât edeceğimizi ve mes'ûliyetin kendilerine râci' olacağını ve Mîsâk-ı Millî'de ekalliyetler içün zikrolunan mevâddı kabul ettiğimizi ve Misâk-ı Millî'nin küll olarak ta'kîb ve kabul olunacağını bildirdik. Sulhden sonra Cem'iyyet-i Akvâme girmek arzusunda olduğumuzu ve nokta-i nazarımızı o zaman bildireceğimizi ve düvel-i i'tilâfiye tarafından gösterilen şiddet-i arzunun da tatmîn edilmiş olacağını ilâve eyledik. Onlar Hıristiyanların bedel ile askerlikten muâfiyetini taleb ediyorlar ve şimdi Anadolu'da bedel alınmakta olduğunu bildiriyorlar. Bunu reddettik. Beyânatımız A - Sulhdan sonra Cem'iyyet-i Akvâm'a girmeği arzu ediyoruz,

No. 96

B — Ekalliyetler hakkında, Misâk-ı Millî vechile emsâlî muâhedât kabul ediyoruz, C - Afv-ı umûmî i'lân edeceğiz ile hülâsa olunur. (Curzon) Büyük bir fırtınaya münkalib olması muhtemel bulunan beyânât ve mukarrerâtımıza teşekkür etti ve Cemiyyet-i Akvâma' dühûl arzumuzu selâmladı*. Kendisine verdiğimiz cevâblara hemen temas etmedi. Teblîğ-i resmîde Cem'iyyet-i Akvâm'a dühûl fikrimizi sened ittihâz ettiler**. Bundan sonra Venizelos mübâdele-i ahâli

* Lord Curzon, bir önceki toplantıda yaptığı sert konuşmanın ve Lozan'ı terkedip gidebileceği yolundaki tehdidinin İsmet Paşa üzerinde etkili olduğunu ileri sürüyor. Güya bu yüzden İsmet Paşa, bu defa "değişik tonda" bir konuşma yapmış ve beklenmedik biçimde barış yapıldıktan sonra Türkiye'nin Milletler Cemiyetine gireceğini açıklamıştı. Curzon, 14 Aralık 1922 günlü ve 120 sayılı telgrafında şöyle diyor:

"Conference resumed this morning to hear reply of Ismet to my speech of yesterday. This has produced startling effect upon the Turks who had been closeted the entire afternoon declining to see anyone until they had prepared their answer. This was in a very different tone from previous Turkish performances. For not only did it reveal a conciliatory attitude as regards minorities but it contained salutary and unexpected announcement that Turkey is prepared to join the League of Nations on the conclusion of peace. When we contrast this announcement with the captious and hostile utterances of two days earler I cannot doubt that my threat to leave Lausanne brought them to the ground. Ismet also reiterated firm desire of his delegation to conclude peace. I warmly welcomed Ismet's declaration...

"Outlook is therefore more promising."

(*F.O.424/255,* p.685, No.781; *DBFP-I/18,* p. 391, No. 278)

** 14 Aralık 1922 günlü oturum hakkındaki resmî bildiri şudur:

"La Conférence de Lausanne. La Séance de Jeudi. Communiqué officiel. Lausanne, 14 décembre (1922)

Voici le communiqué officiel de la séance de ce matin:

"La première commission s'est réunie à 10 h.30 pour reprendre la discussion sur la question des minorités.

"Ismet pacha a répondu point par point aux déclarations faites par lord Curzon dans la séance de la veille et a exposé que la position de la Turquie dans la question des minorités était déterminée par le pacte national.

"Lord Curzon a pris acte de l'esprit de conciliation dont s'inspiraient les paroles d'Ismet pacha et a souligné notamment l'intention du gouvernement turc,exprimée par Ismet pacha, de demander à entrer dans la Société des nations dès la conclusion de la paix.

"M. Barrère et le marquis Garroni se sont associés aux paroles de lord Curzon et ont exprimé l'espoir que les travaux de la sous-commission se poursuivraient avec succès.

fikri kendisinden gelmediğini iddiâ etti. Reddettik. Fransız ve İtalyan i'tilâfkârâne söz söylediler. Curzon tekrar söz alarak ekalliyetler mevâddının kâfi gelmeyeceğini zannettiğini ve tâlî komisyonun Türkiye'nin umûr-ı dâhiliyesine karışmaktan i'tinâ ile tevakki etmesi lüzûmunu ve Türkiye'nin muâhedât-ı sâiredeki mevâddan fazla hiçbir noktâ kabul etmeyeceğini tasrîh eyledi. Ermeni yurdu mes'elesine hafif temas ederek Türklerin Ermenilerle doğrudan doğruya temas ederek bir sûret-i hall bulacakları ümmidini izhâr eyledi. Ermeni mes'elesinde er geç varacağımız en müşkil nokta muhâcirlerin avdeti mes'elesidir. Cidden muztarib bulunuyorum. Bir de hem imtiyâzât-ı mezhebiyenin ve cemâatlar hukukunun hem de ekalliyetler hukukunun mevzû-ı bahs olmasına tahammül edemeyeceğiz. Bunlarla uğraşacağız. Üç dört günden beri sıkı olarak ihdâs edilen ekalliyetler propagandasını cidden tehlikeli bir şekle ifrâğ etmişler idi. Vaz'iyyetde esaslı bir tebeddül ve sükûnet hâsıl olmuş*** ise de bunu ciddî bir tehdîdden sonra yine muvakkaten köşeye bırakmak şeklinde addediyorum. Musul hakkındaki metâlib-i musırrama ve Rumlarla yeniden göstermek istediğim vahdete bir mukâbele addolunabilir. Sarfettiğimiz mesâî cidden mühimdir.Türkiye'deki bütün misyonlar buradadır. Bundan mâadâ Konferans kapitülasyon ve mesâil-i iktisâdiyenin en ağır safhasındadır. Ekalliyetler şimdilik teskîn edildiğinden iktisadî sefere başlayacağız. Fakat âtîdeki îzâhatdan kısmen anlaşılacaktır ki cidden küstah vaz'iyetleri vardır.

No. 97

2 — Mâliye ve Gümrük Komisyonları ihtilâf-ı efkârdan dolayı ictimâ' edemiyor. Dâyinler vekilleri ve en muktedir mutahassıslar buradadır. Bizim mutehassıslarımızla husûsî müzâkerelerle sûret-i tasviye bulmağa çalışılıyor. Mesâil-i mâliye hakikaten ağır bir şekildedir. Ber vech-i âtî icmâl ediyorum.

Düyûn-i Umûmiye Mes'elesi:

A — Evrak-ı nakdiye ve düyûn-i mütemevvice ve istikrâz-ı dâhilî ve emsâlinin taksime idhâli muallakdır.

"M. Venizelos a précisé les vues du gouvernement grec sur divers aspects du problème des minorités.

"Après une réplique d'Ismet pacha et une brève déclaration de M. Spalaikovitch, la séance a été levée.

"La sous-commission continuera ses travaux demain matin."

(*Le Temps*, 15.12.1922)

*** İsmet Paşa'nın konuşmasından sonra ortalık yatışmış gibi görünüyor ve dış basın da bunu vurguluyordu. 15 ve 16 Aralık 1922 günlü gazete başlıklarından birkaçı şöyleydi:

— "Lozan Konferansında. Fırtına'dan sonra sükünet" (*La Suisse*, 15.12.1922)

— "Azınlıklar Sorunu: İsmet Paşa'nın Uzlaşıcı Cevabı" (*Journal de Genève*, 15.12.1922)

— "Lozan'da İyimserlik. Türkiye, azınlıklar konusunda Milletler Cemiyetinin kontrolünü kabul ettiğini açıkladı." (*Le Journal*, 15.12.1922)

— "İsmet Paşa uzlaşıcı bir tutum takındı." (*Matin*, 15.12.1922)

— "Lozan Konferansında Detant (Yumuşama)" (*Le Temps*, 16.12.1922)

B — Düyûn-i Umûmiye idâresinin tanındığına dâir muâhedeye madde dercini kat'iyyen reddettik. Hükümet tarafından sendikalara Muharrem Kararnâmesi'nin mer'iyyeti hakkında beyânât yapılmasını teklîf ettiler. Düşünürüz dedik. İcâb ederse yapmak kararındayız. Bu maddenin anlaşıldığını bildiriniz.

C — Memleketimizde kalan te'minât kâfi gelmezse yeni te'minât taleb ediyorlar. Buna lüzûm olmadığını iddiâ ediyoruz. Açık kalırsa evvelâ mevcud vâridâtın fazlasından, sâniyen yeni vâridâtdan ikmâl edileceği tarafımızdan beyân olunacaktır.

D — Düyûnumuzun tesviyesinde vaktiyle Kuruş, Frank ve Şiling İstanbul, Paris ve Londra için tasrîh edilmiştir. Eshâb-ı matlûbun kâmilen Londra'da taleb etmesi tehlikesine karşı cümle düyûnu Frank üzerinden tesbit etmek çâresini arıyoruz, imtinâ' ediyorlar ve keyfiyeti hâmillere havâle ediyorlar. Bu maddenin anlaşıldığını bildiriniz.

E — Berlin Kongresinde Balkan memleketlerine tefrîk edilmiş düyûnu taleb ediyoruz. Buna mukâbil Sırplar Balkan Harbinin arîfesinde zaptettiğimiz malzeme-i harbiye bedelini ve Balkan Harbinden mütevellid bulunan tazmînâtı istiyorlar. Maksadları taksimde borclarına karşılık tutmaktır. Bâlâdaki mevâdd içinde en mühim nokta ve fıkrasıdır.

No. 98 Gümrük mes'elesi

En son teklîf ve ta'kib ettiğimiz projemiz şudur:

A — Hâl-i hâzırdaki ta'rifemizin beş sene müddetle altın para üzerinden tatbîki,

B — İki sene zarfında yeni şerâit-i iktisâdiyeye göre yeni bir ta'rife hazırlayıp bunun üzerine her devletle münferiden mukâvele-i ticâriye müzâkeresine girmek ve yapılan mukâveleyi derhal tatbîke koymak, yapılamazsa beş sene sonra tarafeyn için serbestî-i tam,

C — Elyevm men'-i idhâl kanununun tevlîd ettiği umûmî memnûiyetleri kaldırmak, yapılacak memnûiyetleri evvelce arz edilmiş ve beyne'l-milel müteâmil olan prensiplere tevfîk etmek. Ma'mâfî bize mahsûs altın ihrâcı ve müskirât memnûiyetini idâme eylemek

D — İstihlâkât-ı dâhiliye resmine tâbi' eşyayı tasrîh ve beş sene için muhâfaza etmek ve mümâsili dâhilinde istihsâl edilen eşyalardan aynı resmi almak,

E — Tarafeyn yok diğerine en ziyâde nâil-i müsâade devlet muâmelesini tatbîk etmek. Bu projemizin anlaşıldığını bildiriniz.

Onların teklîfi şudur:

A — İki sene müddet ile râyic usûlünü vasatî yüzde dört zamm ile ta'kib ve yüzde yirmiden fazla hiçbir resim almamak.

B — İki sene zarfında Türkiye'nin hazırlayacağı bir ta'rifeyi devletlere tebliğ. Onlar i'tirâz ederse hekeme mürâcaat ve bu ta'rifenin yüzde on beş ilâ yirmi arasında yapılmasını taahhüd etmek ve işbu ta'rifeyi on beş sene için mer'î tutmak. Bir taraftan da mukâvele-i ticâriye akdine girişmek. Fakat muvaffakiyet olmazsa veyahud mukâvele-i ticâriye yapıldıktan sonra onlar vazgeçmek isterlerse on beş senelik ta'rifeyi devâm hakları olmak.

C — Memnûiyet olmamak, en ziyâde nâil-i müsâade devlet muâmelesi tatbîk etmek, idhâlât için devletler arasında istisnâ yapmamak.

D — Dâhilde mümâsili olmayın imtiyâz üzerinde istihlâk resmi almamak.

No. 98/2

Gümrük Komisyonunun mesâisine dâhil olmak üzere halledilmiş olanlar şunlardır:

Seyr-i sefâin, mülkiyet ve alâmet-i fârıkadır ki, evvelce arz olunmuştur.

Mâliye Komisyonunun mesâil-i sâiresi ber vech-i âtîdir:

A — İngiltere'de zabtedilmiş gemilerimizin bedeli münâkaşadadır.

B — Bizden otuz milyon lira masârif-i işgâliye istiyorlar. Birici tertîb evrâk-ı nakdiyenin karşılığı olarak Düyûn-i Umumiye emrinde bulunan altınları alıp mahsûb etmek istiyorlar.

C — Ef'âl-i harbiyeden mütevellid İ'tilâf tebaasının zararlarını bir taraflı olarak istiyorlar. Tebaaları bir sene zarfında taleblerini muhtelit mahkemede isbât edeceklerdir. Muhtelit mahkeme İ'tilâf ve Türk a'zâsmdan mürekkebdir.

D — Yunan'ın ve Türkiye'nin mütekâbil zararları bağışlanacak ta'mîrât da dâhildir.

E — İstanbul'da İ'tilâf ve Türk dört a'zâdan bir likidasyon Komisyonu teşkil olunacak. Bunun vazîfesi Türkiye'den alacaklı olan tebaanın matlûbunu te'mîn ve tesviyedir. Bunun için komisyon borc tesviye olununcaya kadar ya'ni otuz beş sene faaliyetde bulunacaktır. Tesviye için hazîne bonosu çıkaracağız ve ashâb-ı matlûba verilecek bonolar yüzde beş fâiz ve amortismanh olacak. Karşılık yeni te'mînât göstereceğiz. Komisyonun ve me'mûrlarınm maâşâtı karşılıktan verilecek, a'zâ muâfiyet-i siyâsiyeyi hâiz olacaklar.

F — Harb içinde sâir memleketlere tarafımızdan verilmiş olan gazlar ve sâir te'mînât nev'inden mukâveleler keen lem yekün olacaktır.

Görülüyor ki teklifleri son derece mütecâvizâne ve küstahânedir. Bundan mâadâ hukuk, emvâl ve menâfi' ile meşgul tâlî komisyon âdetâ hal-i inkıtâ'da olup buradaki mesâil evvelce arz olunmuştu.

No. 99

3 — Kapitülasyonun birinci Tâlî Komisyonu adliye mesâiline başladı. Hey'et-i adliyemize ecnebi idhâli hakkında dün ayrıca arz edilmiş olan teklîf uzun münâkaşa edildi. Kanunlarımızın Mecelle'ye müstenid ve zaman ihtiyâcâtı ile mütevâziyen yürümemiş ve hâkimlerimizin gayr-ı kâfi ve teşkilât-ı adliyemizin yetersiz olduğunu iddiâ ettiler. Misaller gösterdiler. Adliye müsteşârı Tahir Bey kuvvetle müdâfaa etti. İddiâ ve misâllerini çürüttük. Tekliflerini prensip i'tibâriyle reddettik. Nokta-i nazarlar arasında esâsından ihtilâf olduğu derpîş edillerek evvel emirde işin hukuk müşâvirleri arasında ya'ni daha ufak komisyon hâlinde müzâkeresini teblîğ ettiler. Bu bâbda dokuz maddelik mufassal bir teklîf hazırlamışlar. Henüz almadık. İtalyan ve İngiliz aleyhimizdedirler. Ryan bu işde İngiliz murahhasıdır.

4 — Mübâdele-i ahâli Tâlî Komisyonu uzun müddet Patrikhanenin çıkarılmasını münâkaşa etti. Yalnız İngiliz aleyhdârdır. Fransız ve İtalyan şekl-i hâzırın devâmı tarafdârı değildir. Mes'ele henüz muallakdır. Son zamanda Yunanistan'da hâsıl olan galeyan te'sîriyle Venizelos mübâdele-i ahâliden vazgeçmiş ve Rumları iâdeye ciddiyetle teşebbüs eylemiştir. Kat'iyyen redd ve Rum ahalinin mecbûrî mübâdeleye tebaiyyetini tesbit ediyoruz. Müzâkerât bu zeminde devâm ediyor. Kalacak olan İstanbul Rumları 1918 e kadar şehir emâneti hududu dâhilinde mukayyed olanlardır.

5 — Boğazlar mes'elesinde Marmara'nın Anadolu sâhilinde hiçbir kayd olmamasını kabul etmişler. Fakat Rumeli sâhilinde topcu konmamasını şart koşmuşlar. Donanmamızın gayr-ı askerî mıntaka dâhilinde serbestî-i hareketi ve demirlemesi kabul olunmuş bir proje üzerinde görünüyor. Başka tebeddül yoktur. Geçit kavâidi ve harb gemilerinin tarz-ı hareketi hakkında mütehassıslar müzâkereye yanaşmıyorlar. İşi murahhaslar komisyonuna terk etmişlerdir.

No. 99/2

6 — Mülâkatlarım: Bompard ve Berrère ayrı ayrı geldiler. Husûsiyet gösterdiler. Mâliye Komisyonlarının muvaffakiyeti ümmidine sevkettiler. Boğazlar ve sâir mesâilde Barrère çabuk netîceye varalım diyor. Boğazlar işini çabuk yapıp Rusları uzaklaştırmak istiyorlar. Gelecek ay Ruhr havzasını işgâl edeceklermiş. İngilizlere tâbi' olmakta ber devâmdırlar. Ruslarla kendilerini mülâkât ettireyim mesâil-i muallakayı konuşsunlar dedim. Kat'iyyen reddetti, sonra salâhiyeti olmadığını söyledi.

7 — Ruslarla hülâsa-i mülâkât şudur: Ekalliyetler mücâdelesini merak ile ta'kib etmişler. İşin ehemmiyetini kaybettiğini görmüşler. Fransızlarla müzâkerelerine tavassut etmeği düşündüğümü, Ruhr işgâli münâsebetiyle İngiltere ile araları daha ziyâde açılacağından bi'l-istifâde Rusları yaklaştırsak üçümüz İngilizlere karşı bir müvâzene yapabileceğimizi söyledim. Rakofski İtalya ve Fransa ile eski teşebbüslerini anlatarak ve ziyâde alâkadâr olarak beni teşci' etti. Boğaz-

ları açıp sulh yaptığımız halde dahî Rusya ile müşterek bir müdâfaa siyâseti ta'kib edeceğimize iknâ' vaz'iyyetinde bulundum. Gerçi Çiçerin yok idi ama Rakofski ve emsali ile mülâkât samîmî olmuştur. Cem'iyyet-i Akvâm'a girmek mes'elesini açtım.İngiliz organı olduğunu söylemekle beraber muhâlefet etmediler. Kendileri için Cem'iyyetde çalışacağımızı te'mîn ettim.

8 — İran'ın Cemiyyet-i Akvâm'da murahhası geldi. İngiliz Fransız grupları olmakla beraber Cem'iyyet-i Akvâma dühûlumüzü zarûrî ve fâideli olacağını söyliyor. Hükümetine yazmış ki bizimle ittifak ve Afganistan'ı idhâl ile bir grup yapmaktan ve kuvvetli olmaktan başka çâre yoktur. Aynı fikirde olduğumuzu ve hükümete yazacağımı söyledim.

9 — Curzon'dan aldığım husûsî mektubun hülâsa-i meâli ber vech-i âtîdir: Muhtıra meâlini ayrıca yazarım. Azîzim İsmet Paşa, Musul vilayetinin iâdesini taleb ve esbâbını serdediyorsunuz. Dâimâ serdettiğim i'tirâzâtımın esbâbını melfûf muhtıra ile teşrih ettim. Büyük Britanya Cem'iyyet-i Akvâm tarafından mandater ta'yîn edildiği bir kıt'ayı iâde edemeyeceğinden mâadâ mutırada beyân olunan esbâbdan dolayı da hükümetim Musul vilâyetini iâde etmeği tasavvur edemez****.

İSMET

**** Lord Curzon, Musul vilâyetinin kuzey yarısını, Süleymaniye'ye kadar olan bölgeyi, Türkiye'ye bırakmayı düşünmüştü. Bunun üzerine Londra'dan kendisine gönderilen talimatta, İngiltere'nin bu toprakları Türkiye'ye bırakamayacağı bildiriliyor ve çeşitli gerekçeler gösteriliyordu. Özetle şunlar söyleniyordu:

(1) Bu bölgeyi vermek, İngiltere'nin durumunu zayıflatır ve Türkler ondan sonra Musul vilâyetinin tamamını isterler. (2) Türkiye Kuzeydeki kürt bölgesini aldıktan sonra güneydeki Türk bölgeseini de almak ister. (3) Bu bölgenin Türkiye'ye verilmesi Irak'ta ulaşımı sekteye uğratır. (4) Bağdad ile İran arasındaki ulaşım da tehlikeye düşer,(5) İdarî zorluklar ortaya çıkar, (6) İngiltere'nin Irak'ta daha fazla asker bulundurması zorunluluğu doğar... (*F.O.424/255*, No. 750; *DBFP-I/18*, p.380-381, No. 265)

Bütün bu nedenlerden dolayı İngiltere, Musul vilâyetinin kuzeydeki dağlık bölgesini bile Türkiye'ye vermeğe razı görünmüyordu. Bu gerekçelere bir de petrol ekleniyordu.

No. 144

İcra Vekilleri Riyâsetine

No. 100 *15 Kânun-i evvel 38*

(15 Aralık 1922)

Amerikanların talebi üzerine âtîdeki meâlde bir beyânnâme bir iki güne kadar neşretmek fikrindeyiz: Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti, memlekette kalan ekalliyetlerin kendi zîr-i himâyesinde meskenlerinde yaşamalarını ve hu-

zûr ve âsâyişi içinde işleri ile meşgul olmalarını arzu eder. Fakat gitmek isteyenlerin hareketlerine mümânaat edilmeyecektir. Diğer tarafdan hiç kimse memleketi terke icbâr olunmayacaktır. Memleketi terketmek arzu edenlerin nakli içün Türk limanlarına vapurların dühûl etmesine müsâade olunacaktır*.

İSMET

* Bkz. No. 160.

No. 145

Heyet-i Vekîle Riyâsetine

No. 102 *15 Kânun-i evvel 38*
(15 Aralık 1922)

1 — Müzakere ettiğimiz devletler murahhaslarının ruhsatnâmeleri hükümdarlar tarafından imza edilmiştir. Bizim ruhsatnâmeler Hey'et-i Vekîle tarafından mumzâdır. Bizde câri olan kavâide nazaran ruhsatnâmeleri Heyet'i Vekîle Reisinin imza ettiğini söyledim. Kuvve-i icrâiyeyi Büyük Millet Meclisi hâiz olduğundan Hey'et-i Vekîlenin ve binâen aleyh Reisinin Büyük Millet Meclisi nâmına kuvve-i icrâiye salâhiyyetini hâiz olduğunun tarafımızdan bir mektupla tasdîkini taleb ediyorlar. Teşkilât-ı esâsiye kanununa muvâfık olarak âtîdeki meâlde bir mektup yazacağım cihetle bu husûsda bir mahzûr görülüp görülmediğinin âcilen bildirilmesini rica ederim.

2 — Türkiye Büyük Millet Meclisinin inkısâm eylediği devâir intihâbkerdesi olan vekiller vâsıtası ile idâre ettiği cihetle bu sûretle kuvve-i icrâiyeyi Meclis nâmına isti'mâle salâhiyetdâr olan vekiller hey'etinin reisi işbu hey'etin ittihâz ettiği mukarrerâtı imzâya salâhiyetdârdır*.

İSMET

* Bkz. No. 156.

No. 146

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

*No. 58** *15 Kânun-i evvel 38*
(15 Aralık 1922)

Hey'et-i murahhasamız içün tanzîm olunan ruhsatnâmelerde Türkiye ile düvel-i müttefika ve Yunanistan arasında sulh müzâkeresi ve akdi içün me'mûr edildikleri muharrerdir. Boğazlar mes'elesinde Konferansa Rusya ve diğer alâka-

* Bu rakamda bir yanlışlık olduğu sanılıyor.

dâr devletler de iştirâk etmiş oldukları ve Türkiye hududundaki demilitarize mıntaka Bulgaristan'ı da alâkadâr ettiği cihetle Türkiye'nin mücâviri olup gerek Boğazlar mes'elesinde ve gerek Şarkî Trakya hududuna müteallik mesâilde doğrudan doğruya alâkadâr olan devletlerle muâhede akdine salâhiyetimiz olduğunu mübeyyin yeniden birer ruhsatnâme tanzîm ve irsâli husûsunu rica eder ve metin i'tibâriyle by ruhsatnâmelerde yedimizdeki ruhsatnamelere tamâmen müşâbih olması ve yine Hey'et-i Vekîle riyâsetince imzâ edilmesi lâzım geleceğini arz ederim.

İSMET

Ruhsatnâmelerdeki et la Grèce ibâresinden sonra ainsi que des traités avec les autres Puissances voisines de la Turquie et interessées soit dans la question des détroits,soit dans celle de la frontière de la Thrace Orientale.

No. 147

Heyet-i Vekîle Riyâsetine

No. 103 *15 Kânun-i evvel 38*

(15 Aralık 1922)

Adana Fransız pamuk fabrikası müdürü Mösyö Boussac Türk kanunlarını tamâmen tatbîk edemediğinden dolayı müessesesinin kapatmaya ma'rûz kaldığından bahisle hükümetin himâyesini istemiş olduğu bildiriliyor. Bu gibi mesâil yakında Konferansca halledileceğinden müessese-i mezkûrenin tazyîk edilmemesi Mösyö Bompard tarafından bâ muhtıra rica edilmiştir. Bu babdaki Ma'lûmâtın iş'ârı müsterhamdır.

İSMET

No. 148

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 116 *15/16 Kânun-i evvel 338*

(15/16 Aralık 1922)

75, 88 ve 93 numaralı telgraflarınız gelmedi. İrsâl ettirilmesi mercûdur.

87 numaralı telgrafta kaçanların ilticagâhından sonra yeni muhâceretlerine kadar olan ibârenin, kararımız şudur'dan sonraki kelimenin ikinci maddede Yu-

nanlıların verdiği zarardan teklif edecekler kelimesine kadar cümlenin, hâl-i hâzırda kelimesinden sonra hizmeti kelimesine kadar cümlenin ve 90 numaralı telgrafta birinci maddede mukabele ettikleri kelimesinden sonra talep ettiğimizi söyledi kelimesine kadar cümlenin ve maddesini kelimesini ta'kip eden ibârenin ve Cemiyet-i Akvâm'a girmeyerek anın nezâret ibâresinden sonraki üç kelimenin ikinci maddenin ilk kelimesinin üçüncü maddede yalnız bugünden sonraki ibârenin dördüncü maddede son cümlenin ve beşinci maddenin aynen tekrarı mercûdur.

HÜSEYİN RAUF

No. 149

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 117 *16 Kânun-ı evvel 338*
(16 Aralık 1922)

95, 96, 97, 98, 99 numaralı telgrafnameleriniz gelmedi. 100, 101 ve 102 numaralarınız geldi. Aradaki diğer telgrafların ne olduğu hakkında ma'lâmât-ı âcile i'tası mercûdur.

HÜSEYİN RAUF

No. 150

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 118 *16 Kânun-ı evvel 338*
(16 Aralık 1922)

C 15 Kânun-ı evvel 38 ve 101 numaraya*. Mülga Adliye Nezâreti Mezâhib Müdürü Baha Beyin müşavir tahsisâtı ile ta'yâni takarrür etmiş ve derhal hareketi içün harcırâhı tesviye ve Dersaadet'te icap edenlere evâmir-i lâzime verilmiştir**.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 141.

** Dr. Rıza Nur, kendine özgü aşırı uslübu ile Baha Beyi sert biçimde eleştiriyor ve Lozan'da kendisinden yararlanamadığım söylüyor. Şöyle diyor:

"Bu esnada İsmet (Paşa), İstanbul Hükümetinde Adliye Nezareti Mezâhip Müdürü... Baha Beyi getirtmiş. Geldikten sonra bana söyledi. Bu zatın fikirlerine müracaat edeceğiz. Patrikhane işini iyi biliyormuş. Birkaç gündür Şato'ya celseye gidip gelirken bizim otelin koridorlarında ciğer gibi kırmızı ve büyük bir fesi, ayağında arkası mahmuzlu fotin kundura, uzun boylu ve ihtiyar birini görüyordum.

Nümunelik bir şeydi. Nazarı dikkatimi celbetmişti. Tabiî frenkler ona bir turist olarak bakacaklardı... Baktım o mostra adam Münir, Şükrü, Veli, Seniyüddin gibi birkaç müşavirle beraber onunla müzâkereye başladık. Reyini sordum. Bu zatın patrikhane işinde mütehassıs olması lâzımdı. Hakikaten de bir takım malûmatı vardı. Kendi de iyi adama benziyor. Kanun-u medenî meselesine şiddetle itiraz etti. "Sonra Türk kızları da hristiyanlar ile evlenir, bu ne vahim şey?... Din gitti" dedi. Ben de: "İstediğim budur. Eğer kaç asırdır böyle Türk kızları hristiyanlarla evlenebilselerdi Türk erkekleri de hristiyan kızlar ile evlenirlerdi. Bugün Türkiye'de hristiyan kalmamış olurdu" dedim. Sustu.

"Fakat bu zat pek mutaassıp imiş. Böyle laflar kulağına girmiyor. Patrik mes'elesinde, patrik'in yine eskisi gibi imtiyazlarına sahip olmasını, Devletin vükelâ derecesinde bir memuru olup asker ve polislerin ona yine selâm durmasını ve emsalini şiddetle iltizam etti. Artık zırvalıyordu. Gördüm ki beyni bit pazarından başka bir şey değil. Ne zihniyet, ne ahmaklık. Kolayına Türkiye gibi koca bir imparatorluk yıkılmamış. Bu zat çok eski kafalıdır ve dünyadan bihaberdir. Nasıl balık sudan dışarı çıkamazsa, eski vaziyetten dışarı çıkamıyor. Birkaç celse gösterdi ki ondan istifade mümkün değildir..." (*Hayat ve Hatıratım,* III, s. 1057-1058).

No. 151

İsmet Paşa Hazretlerin

No. 119 *16 Kânun-i evvel 38*
(16 Aralık 1922)

Erkân-ı Harbiye'ye tebliğ olunan 55 numaralı telgrafınızda bahsolunan iki Ermeninin isimlerinin sü'at-ı iş'ârı mercûdur.

HÜSEYİN RAUF

No. 152

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 120 *16 Kânun-i evvel 38*
(16 Aralık 1922)

78 numaralı telgrafın son fıkrasına cevaptır. Macar'lı zâbitin Ankara'ya gelmesi muvâfık görülmüştür.

HÜSEYİN RAUF

No. 153

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 105, 106 *16 Kânun-i evvel 38*
(16 Aralık 1922)

16 Kânun-i evvel 38 raporudur.

1 — Umûmî ictimâ' olmadı. Mübâdele tâli komisyonu ictimâ etti. Rum Patrikinin İstanbul'da ihrâcını İtalyan ve Fransız tervîc eder göründü. İngiliz

sükût etti. Amerikan, Patrikin ihrâcı aleyhinde bir beyânnâme kıraat etti. Bununla berâber muvaffakiyet ihtimâli görmekteyiz. Ancak ekalliyetler hakkında Avrupa muâhedâtında mevcud olan mevâddan mâadâ A - afv-ı umûmî i'lânı, B - Yetim olan ve daha Türk aileleri nezdinde alıkonmuş olan Hıristiyan çocukları için ihdâs olunan bîtaraf hânenin ibkâsı, C - Hıristiyanlar için askerliğin ilgâsı, D - Ekalliyetler hukukunun himâyesi için Cem'iyyet-i Akvâm tarafından İstanbul'da bir sefir tavzîf edilmesi şeklinde dört madde mevcud olduğu bana îmâ ve ismâ' edildi. İngilizlere gönderdiğim haberde huzûr-ı vicdanla Konferansı kapayacağımı iblâğ eyledim. Bu haberimi alanlar bâriz bir şaşkınlık göstermişlerdir.

2 — Ruslardan Ukrayna Reis-i Cumhuru Rakofski ile Medivani müstacelen geldiler. Mülâkât hülâsası şudur: Noradunghian onlara müracaat etmiş, Ermeni yurdu için Bulgarların Garbî Trakya ve Makedonya Komiteleri bizimle mülâkât için tavassut rica etmiş. Cevâben ba'zı İngilizlerin bana Kilikya'dan Ermeni yurdu ihdâsını fakat Sovyet Ermenistanı'nın Türkiye'ye terkini teklîf ettiklerini söyledim. Bu isâbet oldu. Çünki onlar bu işââtın hâricinde de devâm ettiğini söylediler. Mutmain olduktan mâadâ kendilerine dâğ-ı derûn olan Fransızlarla aralarını bulmak için bana salâhiyet verdiler. Romanyalılarla münâsebetlerini anlattılar. Ne vakit onlarla münâsebet arasalar evvelâ Besarabya'dan vazgeçtiklerine dâir sened ararlar imiş. Bugünlerde de Romen ikinci murahhası Diamandi husûsî olarak görüşmek aramış. Ben Ruslar tarafından düşkünlük göstermemek üzere Romanya ile dahî aralarında te'sîs-i münâsebet imkânını arayacağım. Rakofski'nin Moskova'ya avdeti muhtemel imiş fakat muhakkak değil. Olursa beni heberdâr edecek. Bugünlerde çok düşkün ve zavallı görünüyorlar. İkinci intihâbâtda dahi vaz'iyyetleri sarsılmış olduğuna dâir haberler vardır. Aman ordularımızı iyi muhâfaza edelim. Her fırtına dönüp dolaşıp onların karşısında sükûnet buluyor.

No. 106

3 — Bu akşam Fransız delegasyonu düvel-i muazzama hey'etleri şerefine ziyâfet verdi. İngiliz, İtalyan, Japon ve Türk hey'etleri hazır idi. Bu ziyâfetin hülâsa-i münâsebâtı şudur: Curzon bana çok çalıştığımı, galibâ muhtırası için cevâb hazırladığımı söyledi. Müsteşârı ile mülâkatımda ise önümüzdeki haftanın en buhrânlı ve en kat'î hafta olduğunu, ma'hâzâ sulha varılacağını bildirdi. Ekalliyetler hakkındaki maddelerden şiddetle şikâyet ettim. Maddelerden adem-i ma'lûmât beyân etti.

4 — Bugün Ermeniler Fransız ekâbirinin imzâsı ile benim bulunduğum otelde Ermeni yurdu için re'y asmıştılar. Rehber olmak üzere Fransa'nın Anatole France başta olmak üzere ba'zı ekâbiri vardır*. Amerika'dan şimdiye kadar

* Söz konusu belge, tipik bir Ermeni propaganda bildirisiydi. "Ermenistan İçin Konferansa Çağrı" (Pro Armenia-Appel à la Conférence) başlığını taşıyordu. Paris'te 8 Aralık 1922 günü imzaya açılmıştı. Özetle, Müttefiklerin "Türk Ermenistanını" kurtarmayı savaş içinde ilân ettikleri,

beş milyon re'y toplanmış. Bu akşam Fransız hey'etinin ziyâfetinden sonra tebeanın tertîb ettiği bir balo verildi. Bütün delegasyonlardan mühim a'zâlar vardı. Benim balo salonuna vürûdumu sûret-i mahsûsada alkışlamak üzere büyük bir kalabalık ve muvaffakiyet hâsıl oldu. Aleyhimize şiddetli bir propaganda fakat tarafımızdan da muvaffakiyet ve kuvvetle iktihâm günlerindeyiz.

İSMET

ama bunun şimdiye kadar yapılmadığı, 1.200.000 Ermeni öldüğü, halen 600.000 den fazla Ermeni göçmenin evsiz barksız dağınık biçimde yaşadığı ileri sürülüyor ve "Vakit geçirilmeden bir Ermeni millî yurdu" (un foyer national) kurulması" isteniyordu. Lozan konferansına gönderilen ve gazetelerde de yayınlanan bu çağrı bazı Fransız ileri gelenlerine de imzalatılmıştı. Bunların başında Fransa Akademisinden Antole France, Maurice Barrès, general de Lacroix, Akademiden Henri de Regnier, Fransa Enstitüsünden gazeteci-yazar Auguste Gauvain, Camille Flammarion vb. gibi kişiler vardı. (Tam metin için bkz. *Journal de Genève,* 19.12.1922).

No. 154

Gazi Mustafa Kemal Paşa'dan Lozan'da Heyeti Murahhasa Riyasetine.

No. 124 *17 Kânun-i evvel 38*
(17 Aralık 1922)

Şifrelerimizden birinin miftahının İngilizlerce elde edildiği veya hallolunduğu hakkında bir haber alındığı Dersaadet'de Rafet Paşa Hazretleri tarafından 14/12/338 tarihli şifreli telgrafnamede bildirilmekle müşârünileyh hazretleriyle muhâbereye mahsus olan şifre miftâhı tebdîl edilmiş ve yeni miftâhın bir sureti leffen takdim edilmiştir Efendim.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi
Başkumandan
(İmza) GAZİ M.KEMAL

No. 155

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 121 *17 Kânun-i evvel 38*
(17 Aralık 1922)

İngilizler İstanbul'dan amele nâmiyle külliyetli mikdarda Rum ve Ermeni gönderiyorlar. Bunlar zâhiren amele, hakikatde gönüllü efrâddırlar. Şimdiye ka-

dar bu suretle sekiz bin kişi sevkolunmuştur. Mudanya Konferansı zâhiren ihlâl edilmeyerek Çanakkale'deki İngiliz kuvvetleri takviye edilmektedir. Bu halin protesto edilmesini Refet Paşaya bildirdik. Yalnız bir ay zarfında yüzü mütecaviz Ermeni Na'ra ve Çanakkale'ye çıkarılmıştır. Kânun-i evvelin birinci günü bu Ermenilerden dört kişi Çanakkale kasabasında fırıncı Yusuf'un dükkânı önünde bulunan muhadderât-ı islâmiyeye tecâvüz etmişler ve İslâm evlerinin camlarını taşlamışlardır. Aynı zamanda Gazi Paşa Hazretlerine elfâz-ı galîze isti'mâl ederek dükkândan Türk bayrağını almağa tasaddî etmişlerse de zâbıtamız tarafından derdest olunmuşlardır. Bunların rüfekasından bir beşinci şahıs da İngiliz asâkirinin ikamet eylediği bir haneye firar etmiş ve İngiliz polisi tarafından derdest olunmuştur. İngiliz merkezi bu Ermenilerin İngiliz hizmetinde bulunduklarını ve kendilerine teslimi lâzım geldiğini beyân ile liva serkomiserine mürâcaat etmiştir. Biz bunların tarafımızdan muhâkeme edilmeleri lâzım geleceği cihetle İngilizler tarafından talep için teşebbüsât îfasını Refet Paşaya yazdık.

Münasip görüldüğü takdirde bu hususta îcap edenleri îkaz buyurursunuz.

HÜSEYİN RAUF

No. 156

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 122 *17 Kânun-i evvel 38*

(17 Aralık 1922)

C 15 Kânun-i evvel 102 numaraya*: Devletler murahhaslarının ruhsatnamelerinde mevcut olduğunu iş'âr buyurduğunuz imzalara tekabül eden imza her ne kadar Meclis Riyâseti imzası ise de bizim Teşkilât-ı Esâsiyemizin sekizinci maddesinde Meclis devâir-i devleti intihab-gerdesi olan vekiller vasıtası ile idare eder denildikten başka dokuzuncu maddesinde Meclis reisi hey'et-i vekîle mukarrerâtını tasdik eder sarâhatı vardır. Buna nazaran hükümet reisi ve hariciye vekili imzalarını ihtivâ eden ruhsatnameleriniz Meclis Reisince musaddak olduğunu bildirmek muvâfık olur.

Bundan sonra zarûret-i kat'iye görülürse Meclis reisi tarafından bir telgrafname ile ruhsatnâmeleriniz musaddak olduğunu bildirmek dahi mümkündür.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 145.

No. 157

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 123 *17 Kânun-i evvel 38*
(17 Aralık 1922)

C 16/12/38, 96 numaralı telgrafa*:

Birçok vekayi' ihdâs ederek memleketimizi terketmiş olan Ermeni muhacirlerinin tekrar avdetlerine muvâfakat edemeyeceğimizi arz eylerim.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 143.

No. 158

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 124 *17 Kânun-i evvel 338*
(17 Aralık 1922)

14/12/38,95 numaralı telgrafa cevap*:

Afv-ı umûmî i'lânı husûsundaki beyanât-ı devletlerinden rücû' ma'nâsını ifâde etmemek şartıyla afv-ı umûmîyi sulhün neticesinde esâsen i'lân arzusunda bulunduğumuzu ve ancak umûr-i dahiliyemizden olan bu mes'elenin muâhedeye bir madde olarak ilâvesi lüzûmsuz bulunduğu tarzda idâre-i kelâm buyurulması muvâfık görülmüştür.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 143.

No. 159

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 125 *17 Kânun-i evvel 338*
(17 Aralık 1922)

C 14 Kânun-i evvel 38 tarih ve 93 numaralı tele:

1 — Ecnebiler mahkemelerimize mürâcaatlarında tebeamız gibi hukuk ve hürriyeti hâiz fakat tamâmen kanunlarımıza tâbi' olacaklardır.

2 — Kanunlarımızın ihtiyâcât-ı asriyyeye göre ta'dîline esasen tarafdarız. Herhangi bir devlet tebeasından mütehassısların lüzûm görüldüğü takdirde mütâleâtına mürâcaat edebileceğimiz tabiîdir. Ancak teşkilât-ı adliyemize veya hey'et-i hâkime arasında hiçbir ecnebinin kabulüne muvâfakat edemeyiz.

HÜSEYİN RAUF

No. 160

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 126 *17 Kânun-i evvel 338*
(17 Aralık 1922)

C 15/12/38, 100 numaralı telgrafa *:

Bu tarzda bir beyânnâmenin matbuât ile bayânât tarzında neşrine esas i'tibâriyle tarafdar isek de şu sırada İstanbul'u külliyetli mikdarda terketmekte olan Rumların muhâceretlerini tevkîf mahzûrunu da nazar-ı dikkatınıza arz eyleriz.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 144.

No. 161

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 127 *17 Kânun-i evvel 338*
(17 Aralık 1922)

16/12/38,98 numaralı telgrafa cevap *:

Projeniz anlaşıldı. Bu ve buna mümâsil projeler zaman ile mukayyed mâlî kapitülasyonlardan başka bir şey olmayacağından ve gösterilen nisbetler menfaatımızı dahî mûcib olsa kabul edemeyeceğimizi ve bilâ kaydu şart istiklâl-i iktisadî talebinde ısrâr buyurulması.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 143.

No. 162

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 128 *17 Kânun-ı evvel 338*
(17 Aralık 1922)

C. tarihi olmayan 87 numaralı tele*:

Hey'et-i vekîlenin nokta-i nazarı ber vech-i âtîdir.

1 — Berlin Kongresi ile tasfiyesi lâzımgelen düyûn ile düyûn-i dâhiliyenin dahi taksime idhâli.

2 — Düyûn-i umûmiyenin ba'de't-taksîm dahi te'diyesi mes'elesi ta'mirât ile pek ziyade alâkadârdır.

1918 senesinde ta'tîl-i muhâsamât edilmiş olmasına rağmen Fransa ve İngiltere başvekillerinin muvâfakatı ile Anadolu'ya bir istilâ ordusu çıkartılmış ve üç seneyi mütecâviz bir zamandan beri imtidâd eden bu harb memleketimizi harâbezâra çevirmiş ve menâbi'-i vâridâtı kurutmuştur. Düyûn-i umûmiyeyi te'diyeden evvel memleket yaşamağa ve bunun için menâbi'-i vâridâtını ihyâya muhtaçtır. Düyûn-i mezkûrenin te'diye imkânını istihsâl etmek üzere ta'mirât masârifinin te'mini lâzımdır. Ta'mirât istihsâl olunduktan sonra hissemize isâbet edecek düyûn-i umûmiyenin te'diyesini müzâkereye girişebiliriz. Bu cihet istihsâl olunamazsa haksız olarak bize tahmîl edilmiş olan istilâ harbinin bütün tahribâtını ta'mîr etmek içün bize düvel-i müttefikanın zaman ve imkân vermesi lâzımdır. Bunun içün düyûn-i umûmiyenin te'diyesini yirmi sene te'cîl ettirmek zarûrîdir. İstilâ harbinde mes'uliyetleri gayr-ı kabil-i inkâr olan düvel-i müttefikanın bu müsâadeyi bize bahşetmeleri muktazây-ı adâletdir.

3 — Müddet-i muayyene ile gümrük ta'rifesinin her ne olursa olsun tesbitinin istiklâlimizi muhill bulunduğundan suret-i kat'iyyede reddedilmesi lâzımdır.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 134.

No. 163

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 129 *17 Kânun-ı evvel 338*
(17 Aralık 1922)

C. 84 numaralı telgrafa*:

İstirdâd olunan mahallerde harb sebebiyle duçâr-ı hasâr olan yerlerin musakkafât, arazi, temettü' vergileriyle ağnâm ve a'şâr deyinleri 337 sene-i mâliyesi

* Bkz. No. 121.

nihayetine kadar tamâmen afvedilmiş olmasına ve işbu muâfiyet-i kanuniye siyyânen tatbik edilmekte bulunmasına binâen bu bâbda başka bir muâmele-i mâliye icrasına lüzûm yoktur. Hükümet istirdâd olunan mahallerin sene-i hâliye tekâlif-i umumiyesinin tahakkukatını sene-i mâliye ibtidâsından değil vaz'-ı yed tarihindeki bakiye-i muâmelât ve tahakkukatı ta'kib temettü' kanununu dahi senenin nısf-ı ahîrinden i'tibâren tatbik edilmektedir. İşbu verginin iktisâb-ı kat'iyyetine değin mükellefe bahsolunan hakk-ı i'tirâz ve istinâfın mürûruna değin matlûb olan müddet-i imhâl esâsen ve kanûnen hâsıl olmakta bulunduğu gibi tekâlif-i sâirenin suver-i tahsîliyesinin tekâsît i'tibariyle tâbi' olduğu ahkâm-ı dahi kezâlik müddet-i imhâli tamâmen hâizdir.Bunların fevkinde ecnebî mükellefîne müsâade-i fevkalâde i'tâsı karar ile değil ancak bir kanun-i mahsûs ile mümkün olabilecektir.

HÜSEYİN RAUF

No. 164

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 130, 131 *17 Kânun-i evvel 337*
(17 Aralık 1922)

Erkân-ı harbiye riyâsetinin Suriye ve Arabistan istihbârât umûru ile meşgul me'muru ahîren Dersaadet'de Filistin'den Lozan'a giden hey'et-i murahhasa a'zâsından Abdülkadir Muzaffer Efendi ile temasa gelmiş ve mumâileyh ber vech-i âtî hususâtı kendisine bildirmiştir.

A — İdare-i Osmaniyeden çıkan bütün bilâd-ı islâmiye ahalisinin Misâk-i Millî mûcibince kendi mukadderâtını kendileri ta'yin etmek hakkının Türkiye Büyük Millet Meclisince de esas olarak kabul olunduğunun i'lânı ve Lozan'daki Türk hey'et-i murahhasasınca da te'yîd ve müdâfaası.

B — Filistin Yahudilerinden mürekkeb bir hey'etin Ankara'ya gideceği ve Türkiye'ye te'min edeceği istikrâz mukabilinde tarafımızdan Filistin Yahudi hükümetinin tasdîk ve Lozan'da te'yîd olunacağı hakkında İngilizce neşrolunan şâyıanın tekzîbi.

C — Türkiye-Suriye i'tilâfnâmesinin Türkiye-Fransa i'tilâf-ı hafîsi şeklinde ve Türkiye'nin sâir bilâd-ı islâmiyeden tamâmen kat'-ı alâka ile Fransa'ya terk eylediği suretinde Arapça matbuâtla propaganda edilen mevâddm tekzîbi.

D — Vahdeddin'in memâlik-i islâmiyeye girebilmesini te'mîn içün yapılan Türkiye Büyük Millet Meclisinin Türklerden mâadasını ma'nen ve maddeten terkettikleri şeklindeki şâyiâtı tekzîb.

E — Beş Kânun-i evvelde Mısır'da bütün İslâm murahhaslarından mürekkeb bir kongre akdolunacaktır. Bu kongrede hususâtı mevzû'ı-bahs oldukça bunları tekzîb edebilmek içün nokta-i nazarımızın tekzîblerle te'yîd ve irâesi.

İslamların mukadderâtı ile ma'nen de alâkadâr olmadığımız isbat etmek isteyen ve İslamlar nezdindeki nüfûz-ı ma'nevîmizi kırmak gayesini istihdâf edenlere karşı ber vech-i bâlâ îfây-ı muktazâsı Erkân-ı harbiye riyâsetinden bildirilmektedir. Berây-ı ma'lûmât arz ederim.

HÜSEYİN RAUF

No. 165

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 104 *17 Kânun-i evvel 338*

(17 Aralık 1922)

15 Kânun-i evvel 38 raporudur.

1 — Tâlî komisyonlarda çalışıldı. Ekalliyetlerin tâlî komisyonunda ma'hûd Ryan* muâhedâtdaki mevâddan fazla olarak birçok şeyler, Ermeni yurdu istedi. Ermenileri müdâfaa içün pek mütecâvizane lisan kullandı. Ekalliyetler içün istedikleri fazla mevâddı bir proje halinde verdiler. Muâhedâtda münderic mevâddan fazla hiçbir şey vermeyeceğimizi kat'î ifâde ediyoruz.

2 — Hukuk müşâvirleri Boğazlar arasındaki mıntakanın masûniyeti içün istediğim taahhüdât-ı kat'iyyeyi halledemediler. Cevâb bulamadılar. Mes'eleyi murahhaslara ta'lîk ettiler. Teklifimiz Boğazlar arasında Türkiye ister harbde is-

* Andrew Ryan, bir Katolik İrlandalıydı. 1899-1914 yılları arasında İstanbul'daki İngiliz Büyükelçiliğinde tercüman (dragoman) olarak bulundu. Mondros Mütârekesi üzerine, Kasım 1918'de yine İstanbul'da baştercüman ve siyasal danışman olarak görev aldı. Mütâreke döneminde İstanbul'daki hemen hemen bütün İngiliz kodamanlarına akıl hocalığı etti. Türkiye'de Rumlardan, Ermenilerden ve hattâ işbirlikçî Müslümanlardan oluşan bir casus teşkilâtını yönetti. İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiserliği içinde kurduğu "Ermeni ve Rum Şubesi" aracılığıyla yurtsever Türkler için kara listeler hazırlattı. Bunların bir bölümünü tutuklanıp Malta adasına sürülmesine neden oldu. Türk Kurtuluş Savaşı içinde, "Türkiye'de en çok nefret edilen insan" diye tanınıyordu. Lozan'a da danışman olarak götürüldü ve özellikle hristiyan azınlıklar ve Ermeniler konusunda Türk delegasyonuna büyük zorluklar çıkardı.Lozan andlaşmasından sonra artık Türkiye'ye giremedi. Cidde'ye İngiliz Elçisi olarak atandı. Emekli olunca *The Last of the Dragomans* (Dragomanların Sonuncusu) başlıklı bir kitap yayınladı. (Londra: 1951). (Bkz. Bilâl N. Şimşir, *The Deportees of Malta and the Armenian Question,* Ankara: 1984, p. 6 vd.) İsmet Paşa, İngiliz Dışişleri Müsteşarına Ryan'ı şikâyet ediyor, ama müsteşar dinlemekle yetiniyor. 1921 yılında da Refet Paşa, İngiliz binbaşısı Henry ile görüşmesinde Ryan'ı şikâyet etmişti.

ter bîtaraf olsun harekât-ı harbiye vuku'bulamaz. Buna muhâlif hareket eden devlet ile vâzıu'l-imzâ devletler arasında müştereken ve münferiden hal-i harb hâdis olur. Münferiden taahhüdden imtinâ ediyorlar.

3 — Rumen Hâriciye Nâzırı ile mülâkâtımın ḥülâsası şudur: Çok dosttur. Kendileri içün mes'ele-i hayâtiye Karadeniz'in Rus gölü ve diğer devletlerin Rus hegemonyasına ma'rûz olmamasıdır. Binâenaleyh Boğazların açıklığı kat'îyyü'l-lüzûmdur. Ekalliyetlede söz almadı. Bütün mesâilde bize hak veriyor. Bir de Trakya hudûdunda ileri gitmeyelim diyor. Bulgaristan mükellefiyet-i âmme usûlü ile askerlik istiyor. Romanya râzı olmuyor. Benim istifsârıma cevâben mayısta Sırp, Rumen ve Yunan ittifâkının akdı aslı olmadığını söyledi**. Bilakis bizim Ruslarla onun aleyhine hazırlığımız şâyiâtından bahsetti.

4 — İngiliz Hâriciye Müsteşârına bir iâde-i ziyâret vesilesiyle uğradım. Ryan'dan şiddetle şikâyet ve dört seneden beri İstanbul'da ma'lûm olduğu vechile İngiliz politikasını idâre etmiş olanların hâkim olması âtî içün aslâ ümmid-bahş olmadığını ifâde ettim. Gerek ekalliyet ve gerek Ermeni yurdu mes'elesinde hatt-ı hareketimizin kat'î olduğunu tekrar eyledim. Çok hazımlı ve ihtiyâtlı olan müsteşâr telaş etmedi. Musul hakkındaki kat'î talebimi yine tekrarladım.

5 — Bu akşam İngiliz bankerleri geldiler. Türkiye istikrâz veya iş isterse muayyen arzusu var mıdır? dediler. Beş gün sonra cevâb veririm dedim. Harab yerlerde inşaât yapıp yapmadıklarını sordum. Hattâ Ankara'nın büyük bir şehir olarak ihzârı tasavvurunu söyledim. Muayyen bir arzu üzerine çalışacaklarını söylediler. Muayyen bir teklifimiz var mıdır? İş'ârı müsterhamdır***. Bu vesile ile bankerler İngilizlerle her halde uyuşmak içün Rusların İngiliz hey'eti ile müzâkerede bulunduğunu güyâ gâyet mahremâne kaydıyle ihbâr eylediler. Ekalliyetler propagandasının te'sîrâtından bahsettiler.

İSMET

** Romanya Dışişleri Bakanı M. Duca idi. Balkan Savaşının acı tecrübesinden sonra, Türk yöneticileri, Balkan devletleri arasında bir gizli ittifak anlaşması bulunduğu yolundaki söylentilere karşı çok duyarlıydılar. Bu konuda gazetelerde haberler de görülüyordu. Örneğin 13 Aralık 1922 tarihli *Journal de Genève*, gazetesi *Eleftheron Vima* gazetesine dayanarak, Yunanistan-Yugoslavya-Romanya gizli ittifakının 16 Mayıs 1923 tarihinde sona erecek süresinin gizlice uzatıldığını duyurmuştu. M. Duca, bu haberleri yalanlıyordu.

*** Lozan günlerinde, Ankara'nın başkent olacağı yolunda dış basında haberler görülüyordu. İsmet Paşa da Ankara'ya yabancı müteahhitler çağırmayı tasarlıyor. Hükümet ise bu işi bazı tazminat veya tamirat almaya bağlıyor. (Bkz. No. 170).

No. 166

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 132 *18 Kânun-i evvel 338*

(18 Aralık 1922)

110 numaraya zeyldir*.

Şimalî Suriye-Adana şömendiferlerinde müstahdem Fransız me'murlardan hiçbirinin hârice gitmesi içün bir taraftan emir verilmemiştir. Bu husus direktörün de taht-ı tasdîkindedir.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 137.

No. 167

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 133 *18 Kânun-i evvel 338*

(18 Aralık 1922)

C. 94. Adana'daki Fransız müessesâtının mevcud olmakta devam edebilmeleri ancak kavânîmize rıâyetle meşrûtdur. Bu cihet Ankara İ'tilâfnâmesi ile takarrür ettiği halde Adana vilayetinde oradaki Fransız mektep müdirlerine mekâtib-i husûsiye ta'limâtnâmesi ahkâmına rıâyet etmeleri, mekteplerinin teftişimize tâbi' bulundurulması, Türkçe, Türk tarih ve coğrafyasının Türk muallimleri tarafından okutturulması lüzûmuna dâir yapılan tebligat maatteessüf nazar-ı dikkate alınmamıştır. Bu hususlar te'min ve deruhde edilmediği halde mektebin seddedileceği ikinci bir tezkere ile bildirilmiş fakat bu da neticesiz kalmıştır. Nihayet mezkûr mekteblerin seddi zarûreti hâsıl olmuştur. Adana'da mevcûd Fransız mektebleri kapitüler vaz'iyeti muhafazada inad ettikleri halde oradaki Amerika mektebleri kavânînimize rıâyet ve itâatı kabul etmek suretiyle devam eylemekte bulunuyorlar*.

Şirketler hakkındaki muâmeleden dahî ma'lûmât verilecektir.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 224.

No. 168

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 107, 108, 109 *18 Kânun-i evvel 338 (18 Aralık 1922)*

17 Kânun-i evvel 38 raporudur.Ta'tîl günü idi. Hâsıla-i mesâî şudur:

1 — Tarafımızdan otuz milyon lira işgâl masârıfı te'diyesi ve taksim olunacak borçların 1918 senesi borçları olması ve birinci tertîb evrâk-ı nakdiyemizin karşılığı olduğu halde musâdere ettikleri beş milyon altın liranın iâdesi mesâili mutahassıslar arasında gayr-ı kâbil-i hall kaldığından bunu murahhaslarla sûret-i husûsiyede tedkîk ettik. İşgâl masârıfı mes'elesinde hükümetlerinin müsâid ve teveccühkâr bulunacağını ümmid ettiklerini, fakat şimdiden bir şey söyleyemeyeceklerini, Harb-ı umûmî senesi borclarının taksime idhâl olunamayacağını ve değeri de Almanlara borc olup şimdi düvel-i müttefikaya devr olduğunu ifâde eylediler. İtalyanlar sâkit kaldılar. Azablı ve uzun münâkaşâtdan ve Mondros ve Mudanya vesâikini mevzû-i bahs ettik. Müttefiklerle aramızda hal-i harb var mıdır yok mudur suâline yoktur cevâbını alırlarsa Mondoros sebebile mütârekenin dâim olduğunu istintâc ediyorlar.İzmir'de aynı suâle Başkumandan hal-i harb olmadığı cevâbını aldıklarını söylediler. İzmir'deki muhâverât ve muhâberâtı da ve cümle vesâiki de kendilerine îzâh ettim. Ankara'ya gittiğim zaman şu kadar işgâl masârıfı hazfolundu dediğim zaman herkesin böyle bir zemîne nasıl olup da temâs ettiğimden mütehayyir olacağını ve hiç kimsenin bir iş yapılmış olmasını düşünmeyeceğini serdettik. Hülâsa bu mes'ele hallolunmadan müzâkerat-ı mâliyeye devâmda fâide olmadığını söylediğimden vaz'iyyetde buhrân ve müşkilât göründü. Anladığıma göre işgâl masârıfından vazgeçecekleri tabiî olup bu zemînde ısrâr işgâllerinin haklı olduğunu iddia etmiş olmak ve bununla gâlib muâmelesi ve tavrı yapmak ve sâniyen umûmî pazarlıkta bunu diğer bir şey mukâbilinde terketmiş görünmektedir. Aynı sebebler beni de daha evvel halletmeğe sevkediyor.

2 — Amerika murahhası açık kapı politikasını bana tekrar etti. Ba'zı imtiyâzât-ı iktisâdiye mukâbiline diğer mahallerde mesâil muallaka-i siyâsiyeyi halletmeğe muârızdır. Fikrimi sordu. Böyle imtiyâzât vermedik. Mersin limanı çoktan beri Ankara'da müzâkerededir. Belki bugünlerde halletmişlerdir veya edeceklerdir. Amerikalılar mürâcaat ederlerse alırlar, etmezlerse başkaları alır. Hülâsa nihâyet Musul petrollerini imtiyâza verip vermediğimizi anlamak istiyor.Yalnız bu gibi imtiyâzât veremediğimizi bildirmekle iktifâ eyledim. Bugün Amerika murahhası bu mes'eleden başka mesâil-i ma'lume-i insâniyeye temas etmedi.

3 — İngiliz Hâriciye Müsteşârı geldi. Yarın Boğazlar Komisyonu ictimâı olacak. Mevâdd-ı askeriye ve bahriye olup olmayacağını aynı zamanda münâkaşaya koymaklığımı rica ediyorlar. Bu gibi mevâdd olmadığını bana haber veriyor. Yalnız tahtelbahirler hakkında kuyûd ve Goeben'in iâdesi taleb olunacak

imiş. Münâkaşa neticesinde tahtelbahirlerin yalnız Washington Konferansı ahkâmına tâbi' kılınacağını ve Goeben'in iâdesinde ısrâr edilmeyeceğini, çünki Goeben müttefikler için sebeb-i felâket ve binâenaleyh alınması bir mecbûriyet-i ma'nevîye olduğunu söyledi. Goebeni almak demek gâlib Türkiye'nin donanmasını tahrîb ve mağlub Yunanistan'ın donanmasını ibkâ demektir. Bunu milletimiz böyle telakki edecek. Tahtelbahirler ise bizim için mes'ele-i hayâtiyedir. Biz zâten başka türlü donanma düşünemeyiz. Hâsılı muallak kaldı. Boğazlar rejiminde istediğim derecede te'minât-ı siyâsiye veremiyorlar.

4 — Ruslar mesâili evvelen tâlî komisyonda mütâlaa edelim diye ısrâr ediyorlar. Projelerimizi kendilerine bütün teferrüâtiyle veriyoruz. Onlar prensip olarak kapalı sistemi tuttuklarından teklifâtımızda yarın esâslı fark tezâhür edecektir. Diğer tarafdan Fransızlarla aralarını bulmayı bana ısrârla tekrâra başlamışlardır.

5 — Fransızlar haber gönderiyorlar ki mevâdd-ı askeriye ve bahriye olmayacak ve bu da münhasıran onların gayreti ile oldu. Rusların yanında mukâbil teklifât yapmamaklığımız rica ediyorlar. İşgâl-i askerî masârifından vazgeçmeleri için hükümetleri kendilerine son saatde telefonla me'zûniyet vermiş.

6 — Bu akşam İsviçre'de Türk Dostları Cem'iyeti teessüs etti. Kolordu kumandanı, Mevki' kumandanı ve ba'zı rüesây-ı memleket ve profesörler dâhildirler. Bu münâsebetle üzerinde isimlerimiz yazılı olan iki altın madalyayı birisini Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine, birisini bana tevdî ettiler. Nutukları çok kuvvetlidir. Aynı Cem'iyeti paytahtımızda ve büyük şehirlerimizde açacağımızı ve Başkumandan nâmına ithâflarından Türk milleti büyük mefharat ve minnet ile mütehassis olacağını ifâde ettik. Bu bir resm-i kabul idi ki kötü propagandanın fa'âl olduğu günlerde böyle bir teşebbüsün büyük kıymeti vardır*.

İSMET

* Lozan günlerinde dış basında yoğun bir Türk düşmanlığı propagandası göze çarpıyordu. Ermeniler, Yunanlılar, Türkiye'de çıkarları bozulmuş bütün yabancı çevreler, Türkiye'yi haksız yere kötülemek için kolları sıvamışlardı. Böyle bir ortamda "Türkiye'nin Dostları İsviçre Derneği" (La Société Suisse des Amis de la Turquie) adlı bir derneğin kurulmuş olması, İsmet Paşa'nın da belirttiği gibi, pek değerliydi. Derneğin kuruluşu İsviçre basınında yankı yaptı. İsviçre gazetelerinde çıkan ve İsmet Paşa'nın konuşmasını da içeren iki yazı, tarihi birer belge olarak aşağıya olduğu gibi alınmıştır.

Une manifestation de la Société suisse des amis de la Turquie

Lausanne, 17 décembre.

Dimanche soir a eu lieu dans les salons du Lausanne-Palace une manifestation en l'honneur d'Ismet pacha et de Mustapha Kemal pacha. Cette manifestation avait été organisée par la Société suisse des amis de la Turquie, socété en formation.

Le président, colonel Fonjallaz, a constaté qu'il appartenait à un pays de liberté et de patriotisme, qui fait ses preuves dans le passé, de saluer les deux soldats qui tiennent les destinées de la Turquie. Il a constaté aussi que la devise du canton de Vaud, "Liberté et Patrie" peut, plus que jamais, s'appliquer dans cette fête de famille.

Le colonel Fonjallaz a dit ensuite que la fondation de cette société remonte à plusieurs mois avant la conférence de Lausanne. Il a souhaité que des rapports de plus en plus étroits s'établissent dans l'ordre économique surtout entre la Suisse et la Turquie. Celle-ci peut compter sur tout le cordial dévouement du peuple suisse. En terminant, le colonel Fonjallaz a salué une fois encore en Mustapha Kemal et en Ismet Pacha les représentants du droit et de l'indépendance.

Au nom de la société il leur a remis deux médailles d'or, qui portent à l'avers respectivement les mots: "A Mustapha Kemal" et "A Ismet pacha" avec deux branches de lauriers entrelacées, et sur le revers: "La Société suisse des amis de la Turquie, Lausanne 1922."

DISCOURS D'ISMET PACHA

Le général Ismet pacha a répondu par le discours suivant:

J'ai l'insigne honneur de saluer la Société suisse des amis de la Turquie au nom de Mustapha Kemal Pacha et d'exprimer la profonde et grande estime de la nation turque ainsi que celle de la délégation qui représente en ce moment la nation turque à la conférence de Lausanne. Les promoteurs de la fondation de cette société sont des citoyens suisses convaincus de la nécessité d'établir des relations d'amitié sincères et solides entre nos deux pays.

Je ne puis m'imaginer un idéal plus élevé que celui de faire connaître l'un à l'autre, par le développement de leurs relations intellectuelles, économiques et commerciales, nos deux pays, de façon à les faire marcher la main dans la main, dans la voie du bonheur et de la prospérité.

Notre reunion de ce soir trouvera en Turquie l'écho le plus étendu et le plus cordial et constituera le plus encourageant présage pour les relations futures.

Avec mes camarades qui président aux destinées de mon pays, nous sommes décidés à fonder des filiales de votre société tant dans la capitale que dans les villes principales de Turquie et à travailler de toutes nos forces et de toute notre sincérité à la réussite de cette entreprise.

Je remercie particulièrement les patriotes suisses qui nous honorent de leur présence ce soir pour les voeux qu'ils ont si noblement formulés en faveur d'une paix que ma patrie a bien méritée. Dans ces voeux, je trouve non seulement les souhaits de vrais amis et des sentiments élevés de droiture et d'amitié mais aussi les traditions impérissables d'une vaillante nation qui, à travers les péripéties de l'histoire, a réussi à faire apprécier par l'univers entier ses qualités d'indomptable patriotisme.

Je me ferai un devoir de faire parvenir à Mustapha Kemal, généralissime des armées turques la médaille commémorative que vous lui décernez en témoignage de votre profonde vénération pour sa personne. La nation turque sera fière de s'approprier les preuves d'estime et de considération adressées à son président, qui est l'emblème vivant de sa sainte cause. Quant à moi, je conserverai avec joie et orgueil, comme un inappréciable souvenir de la noblesse et de l'élévation d'âme du glorieux peuple suisse, la médaille dont vous voulez bien m'honorer.

Je ne puis, en vous remerciant de votre obligeant accueil, me soustraire à l'obligation morale de faire part à nos amis suisses de la situation présente des travaux de paix dans lesquels nous sommes engagés.

Après le résultat heureux et décisif de notre soulèvement national, malgré les sacrifices sans nombre que nous avons consentis pour défendre notre indépendance, et les dévastations radicales et systématiques dont notre territoire ancestral a été le theâtre tragique, avant et surtout pendant

la dernière invasion, destructions dont deux de vos éminents compatriotes de la Croix-Rouge tracaient dernièrement encore l'effroyable tableau, nos conditions de paix sont identiquement les mêmes que celles qui furent considérées comme le minimum de nos revendications nationales aux jours les plus sombres de notre histoire. Nous n'invoquons aucunement les circonstances qui nous sont redevenues favorables pour élever la moindre prétention excessive ou non justifiée.

Ce que nous réclamons tout d'abord est l'intégrité absolue des territoires dans lesquels les Turcs sont en majorité ecrasante. Nous ne saurions, dans ce périple, consentir à aucun sacrifice, à quel titre, sous quel nom ou sous quel prétexte que ce soit.

Nous assurerons aux minorités restées en Turquie tous les avantages reconnus à ce propos dans les récents traités intervenus en Europe. L'introduction de toute autre stipulation exceptionnelle constituerait une atteinte inadmissible à nos droits de souveraineté romprait l'équilibre et l'identité de conditions des divers éléments, réduirait l'autorité du gouvernement turc par la creation d'organismes semi-étatiques dans l'Etat. Aucun gouvernement turc ne peut accepter de pareille immixtion. La condition actuelle de l'Etat turc repose sur le controle direct et efficace de la nation sur le pouvoir exécutif. On ne peut nous montrer au monde aucune forme de gouvernement qui réalise plus que la notre le controle réel du peuple. Elle écarte toute possibilité de tractations secrètes, aussi bien en politique intérieure que dans les relations étrangères. La suppression de la souveraineté monarchique est la preuve irrécusable de la ferme volonté des Turcs de se libérer des entraves séculaires en vue d'assurer une existence conforme aux exigences modernes.

Aussi la nation turque est-elle décidée à déterminer par des traités ses relations politiques, judiciaires et économiques en conformité des règles générales du droit international et du principe de réciprocité.

Personne ne peut, de bonne foi, taxer ces demandes d'exagération et récuser notre droit à les soutenir. Elles constituent, de l'aveu et de l'expérience de tous les peuples de l'univers le minimum des conditions indispendables à l'existence et au libre essor d'une nation. Je suis heureux de vous entendre dire qu'elles rencontrent l'echo le plus sympathique parmi vos nobles et vaillants compatriotes et je vous remercie une fois touchant intérêt que vous témoignez pour les miens.

Ismet pacha a conclu en levant son verre à la santé du très honorable président de la Confédération helvétique, à la prospérité éternelle de cet illustre canton de Vaud dont la devise est "Liberté et Patrié", au bonheur sans mélange de ses habitants. *(Applaudissements).*

M. le prof. Maurice Millioud a ensuite prononcé un beau discours très applaudi. Puis on a encore entendu M. le prof. Eugène Pittard, de Genève.

Journal de Genève, 18.12.1922

UNE FIGURE DE HEROS

Ismet Pacha

On ne vit jamais vainqueur plus modeste... Ce héros d'une épopée que l'histoire rapprochera des plus glorieux faits d'armes consignés dans la mémoire des hommes, le généralissime Ismet pacha est la simplicité, l'affabilité même. Tandis qu'il se tient là, debout, souriant, si jeune encore - il dépasse à peine la quarantaine - on songe à ce raid magnifique à travers l'Anatolie, à son entrée en vainqueur dans les villes qu'il rendait à sa patrie, au peu de jours qu'il lui fallut pour jeter l'ennemi à la mer. Chez lui, aucune pointe d'orgueil ou de satisfaction personnelle. Mais ses yeux bruns s'illuminent lorsqu'il parle de ses soldats, de son peuple qui a tant souffert après dix ans de guerre, et qui, dans un suprême sursaut, décida de se libérer ou de mourir. Et sa voix s'émeut en prononçant le nom de Mustapha Khémal, son ami, qui, l'oeuvre de libération accomplie, n'aspire qu'à rentrer dans l'obscurité. Toute l'attitude d'Ismet pacha témoigne d'un oubli total de sa propre personne: il a ce détachement de ceux qui se sont voués à une cause sacrée. Il apparaît plus grand encore dans la paix que dans la guerre.Sous ce calme apparent à travers ce sourire d'une séduction si rare, on sent la force d'une résolution inébranlable, l'autorité que donne la conscience d'un grand devoir accepté et difficile à remplir.

Ismet pacha n'oublie pas une seconde que le sort de son pays se joue en ce moment et qu'il porte, lui et sa délégation, une responsabilité écrasante.

"Nous sommes forts,", disait-il l'autre jour à Genève, "mais ce n'est pas parce que nous sommes vainqueurs... c'est parce que nous défendons notre droit."

Parole admirable sur les lèvres d'un victorieux, parole que nous n'avions pas accoutumé d'entendre...

Dimanche soir, au Lausanne-Palace, lors de la manifestation organisée en son honneur par la Société suisse des amis de la Turquie, Ismet pacha a dit, avec cette modération et cette conviction intime qui impressionnaient profondément ses auditeurs:

— "Après le résultat heureux et décisif de notre soulévement national... nos conditions de paix sont identiquement les mêmes que celles qui furent considérées comme le minimum de nos revendications nationales aux jours les plus sombres de notre histoire."
Ce minimum de revendications, c'est l'intégrité du sol de la Turquie et la souveraineté reconnue du gouvernement turc, "conditions indispensables à l'existence et au libre essor d'une nation."

Peut-être si les vainqueurs avaient été moins modérés, s'ils avaient parlé plus haut, élevé des prétentions plus ambitieuses, s'ils s'étaient fait arracher par lambeau concession après concession, peut-être leurs adversaires se fussent-ils montrés plus conciliants dans leurs marchandages. Mais les Turcs de 1922, à l'encontre de la diplomatie européenne, préfèrent jouer loyalement cartes sur table...

— "Nous avons voulu prouver que nous désirons sincèrement la paix", dit Ismet pacha, "nous avons fait d'avance les concessions... nous ne pouvons pas aller plus loin: nous voulons que notre pays puisse vivre."

La bataille est rude qui se livre aujourd'hui sur le front de Lausanne.

Le général soupire. Un nuage atroce a passé devant ses yeux, l'image de toute la détresse humaine qui assombrissait sa victoire.

— "Il faudrait que les délégués des grandes puissances voyagent en Anatolie, achève-t-il avec tristesse. Ils verraient...Alors il n'y aurait plus de discussion."

Ils verraient... Ils verraient ce que les envoyés du Comité international ont relaté dans leur sobre et poignant rapport: des villes entièrement détruites, à deux cents kilomètres du front, sans qu'aucune prétendue nécessité de guerre, à cette distance, pût expliquer cette destruction systématique; une population décimée, dénuée de tout, qui erre au milieu des décombres et gratte le sol avec ses mains; des dizaines de milliers et des dizaines de milliers de femmes et d'enfants sans abri, sans couverture, au début de l'hiver, et mourant de faim...

"Nous n'avons jamais eu à nous occuper d'une mission plus pénible que ce pèlerinage à travers ces ruines, ni connu de plus triste spectacle que l'aspect des habitants dont la physionomie traduisait encore l'épouvante et la stupeur. Involontairement, notre pensée était ramenée vers Pompée et Messine; mais, tandis que l'anéantissement de ces villes avait été dû à des causes naturelles, la destruction des bourgades d'Anatolie se trouvant à des distances considérables du front, avait, au dire des témoins a été méthodiquement perpétrée par des "chrétiens", en plein XXe siècle. Nécessités militaires, disait-on en Europe.Mais, en ce qui nous concerne et en toute conscience, nous ne saurions admettre une semblable explication".

Et citons encore cet appel que les oeuvres de secours et les coeurs de bonne volonté entendront sûrement, car les victimes musulmanes ont droit à notre aide, au même titre que toutes les victimes de la guerre:

"... En résumé, nous avons l'absolue conviction que les oeuvres de secours ne peuvent rester inactives en face d'un désastre frappant une population d'environ cent quatre-vingt mille âmes, et qu'elles doivent mettre leurs organisations et leurs expériences la disposition du Croissant-Rouge pour coordonner les efforts *".

"Si les délégués pouvaient voir, dit sobrement Ismet pacha, la discussion serait terminée..."

Ce victorieux, qui n'a même pas une parole violente à l'égard des incendiaires, pense, dans sa bonne foi, qu'il suffirait de "voir"...

Mais il y a tant de gens qui préfèrent ne pas voir!

Et nous discernons là une des tâches de la société qui se fonde, les Amis de la Turquie aideront à faire "voir".Etablir des liens économiques entre la Suisse et la Turquie est une initiative heureuse et, sans doute, féconde. La société nouvelle se doit encore d'éclairer l'opinion. Ce ne sera pas difficile, d'ailleurs. Les Suisses répondent toujours quand on fait appel à leur passion pour la liberté.

"Les Turcs défendent leur pays, nous écrivait un brave montagnard. Nous, les Suisses, qui avons tant combattu pour le notre, nous pouvons le comprendre".
"Notre pays et notre droit, a dit Ismet pacha. Nous sommes forts... mais ce n'est pas parce que nous sommes vainqueurs".

NOELLE ROGER

* Revue internationale de la Croix-Rouge, novembre 1922.
(*La Suisse*, 20.12.1922)

No. 169

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 134 *19 Kânun-i evvel 338*

(18 Aralık 1922)

16 Kânun-i evvel ve 97 numaralı tel* anlaşıldı. Cevabı ber vech-i âtîdir.

1 — Muharrem Kararnâmesi'nin mer'iyyeti hakkında sendikalara beyânâtda bulunabilmek mesâil-i mâliyedeki nokta-i nazarımızın tamâmen kabulüne mual-lak olmalıdır. Bu takdirde dahi Muharrem Kararnamesindeki sarâhata tevfîkan Düyûn-i Umûmiye İdaresi masrafının, cibâyet edeceği vâridâtın yüzde onunu tecâvüz etmemesi kaydının bir def'a daha tekrar ve te'mini icab eder.

2 — Düyûn-i Umûmiye içün fazla te'minât göstermeğe imkân mâlî ve hukukî yoktur.

3 — Berlin Kongresinde Balkan memleketlerine tefrîk edilen Düyûnı Umû-miye üzerindeki talebde devamınız muvâfıkdır.

4 — Bize kalacak düyûnun Frank olarak tesviyesi evvelce de bildirildiği vec-hile ta'mirât ve muayyen bir zaman içün düyûn-ı umûmiyenin müeccel olması ile meşrût olabilir.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 143.

No. 170

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 135 *19 Kânun-ı evvel 338*

(19 Aralık 1922)

C. 19 Kânun-ı evvel 104 numaraya madde beşe cevaptır*.

İnşaat ve gerekse umûr-ı nâfia içün bu gibi müteşebbislere çok ihtiyac var-dır. Ancak mütevakkıfun ileyhi ta'mirât bedelinin te'mini olacaktır.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 165.

No. 171

İsmet Paşa Hazretlerine
Refet Paşa Hazretlerine

No. 136 *19 Kânun-i evvel 338*
(19 Aralık 1922)

Balya madenlerini işleten Fransız şirketine madeni işletmesi içün müteaddid def'alar vuku'bulan da'vete icâbet etmediler. Bugün mahallindeki me'murumuzdan gelen telgrafta kasden kuyuları tahrib ile madeni tatil etmek istiyorlar. Bu gibi sermayedara karşı gösterilen a'zamî teshîlâta mukabil madenleri işletmedikleri şâyân-ı dikkattır. İcap edenlere tebliği mercûdur*.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 235, 237.

No. 172

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 138 *19 Kânun-i evvel 38*
(19 Aralık 1922)

Meletyos* müstesnâ olmak üzere İstanbul'daki tekmîl rüesây-ı ruhâniye Refet Paşa Hazretlerini ziyârete gelmişlerdir. Ermeni Patriki Zaven dahi gelerek yeni idarenin her iki millet içün bâis-i yümn ü saadet olması temenniyâtında bulunmuş ve teşekkürle mukabele edilmiştir. Zaven'in ahîren İstanbul'dan firârı üzerine Ermeniler bilvasıta mürâcaat ederek Patrik Kaymakamlığı makamı içün

* İstanbul Fener Rum Patriği Mélétios IV, Türkiye'li değil Girit'li bir Rumdu. Kendisi gibi Girit asıllı olan Velizelos'un dostuydu. İstanbul Patrikliğine getirilmeden önce Atina metropoliti olarak görev yapmıştı. Refet Paşa'nın İstanbul'a gelişini ve İstanbul'un da TBMM Hükümeti yönetimine girmesini kutlamamıştı. Tersine, Lozan konferansı günlerinde de Türk düşmanlığını açıktan açığa sürdürüp gidiyordu. Lozan'da Türk delegasyonu Türkiye Rumlarıyla Yunanistan Türklerinin değiş-tokuş edilmesini ve Fener Rum Patrikliğinin de Türkiye dışına gönderilmesini savunurken, Patrik Meletios da bir Fransız gazetesine demeç vermiş ve nüfus değişimine karşı çıkmıştı. (Paul Erio, "Les Chrétiens de Constantinople. Une conversation avec le patriarche Mélétios IV", *Le Journal,* 19.12.1922) Lozan'da Venezelos yine ayni gazeteye verdiği bir demecinde Patrik Meletios'un, "Türklerin gözünde pek istenen bir kişi olmadığını" (peu *persona grata,* auprès des Turcs) kabul ediyor ve eğer Patrikhane İstanbul'da bırakılırsa Patrik Meletios'un görevden ayrılabileceğini söylüyordu. "Patrikane işi ilke olarak bir çüzüme bağlanırsa Patrik Meletios'a ayrılmasını ilk söyleyecek olan benim" diyordu. ("M. Venizelos souscrit à l'éloignement de Mélétios IV", *Le Journal,* 25.12.1922)

gösterdikleri beş namzetten hangisinin intihabının muvâfık olacağını istîzân etmişlerdir. Adnan Beyle bilmüşâvere verilen cevabda bu mes'elenin Ermeni milletine aidiyeti cihetiyle namzedler hakkında mütâlaa dermiyânına bir lüzûm görülmediği söylenmiştir. Bu hususda mütâlaa-i devletlerinin sür'atle iş'ârını rica ederim.**

HÜSEYİN RAUF

** Bkz. No. 187.

No. 173

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 139 *19 Kânun-i evvel 38*

(19 Aralık 1922)

Afgan emîrinin Londra ve Paris ve Roma sefirlerini nezdlerinde bulundukları hükümetlere nota vererek adâlet dairesinde Türkiye ile te'sîs-i sulhde Afganistan'ın menfaatdâr olduğunu ityân eylemelerini emreylediği ve Emr Hazretlerinin ayrıca İngiltere kıralına bu hususda bir telgraf keşîde eylediği Roma mümessilliğimizin iş'ârına atfen berây-ı ma'lumât ma'rûzdur Efendim.

HÜSEYİN RAUF

No. 174

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 140 *19 Kânun-i evvel 338*

(19 Aralık 1922)

Adana vilayetinde icrây-ı muâmele etmekte olan Suriye Fransa bankası ile pamuk şirketi hakkında ecnebî şirketlere mütedâir 30 Teşrin-i sânî 330 tarihli kanun-ı mahsus ahkâmının tatbîk olunacağı Adana vilayetine iş'âr olunmuş ve suhûlet-i mahsûsa olmak üzere on beş gün mühlet verilmişti. Bu müddet zarfında ahkâm-ı kanuniye dâiresinde lüzûm-i tescilleri zımnında alelusûl mürâcaat-ı resmiyede bulunmamış olduklarından kanunun on ikinci maddesine tevfîkan sedleri zarûret kesbetmiştir.

HÜSEYİN RAUF

No. 175

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 110, 111, 112, 113 *19 Kânun-i evvel 38*

(19 Aralık 1922)

18 Kânun-i evvel 38 raporudur.

1 — Boğazlar Komisyonu ictimâ' etti. Müttefiklerin gayr-ı askerîlik ve serbestî-i mürûr hakkındaki iki projeleri üzerinde taleb ettiğimiz ta'dilâtın esâslarını ve böyle ta'dîlen iki projemiz bulunduğunu bildirdik. Müttefikler sükûnetle telakki ettiler. Çiçerin Boğazların kapalı olmasını müdâfaa ettikten sonra Rusların mukabil projesini bildirdi. Sûret-i umûmiyede Türkiye tarafından harbden evvelki gibi kapalı ve müdâfaalı şekildir. Bundan sonra şimdiye kadar mes'elenin tedkîk ve mütâlaa olunmadığını, mutahassıslar tarafından sûret-i husûsiyede çalışılmasını kabul etmeyeceğini, Türklerin kendilerine mukâbil proje verdiklerini,işleri ya teferruâtı ile tâlî komisyonda veya projelerle Komisyonda kararlaştırılmasını taleb etti. Curzon bana birçok temâyül ve sitâyişden sonra Rusların haksız olduğunu ve Türklerin projeleri olmadığını teferruât üzerinde birkaç noktayı da tedkîk edeceklerini ve Rus projesine cevâb vereceklerini ve mutahassısların mesâîsi izâhât-i fenniye i'tâsına ma'tûf olup komisyon mesâîsi mahiyetinde olmadığını, tâlî komisyona ihtiyâc bulunmadığını, Türkler lehine dermiyân ettiği metâlibin Türklere âid olduğunu bildirdi. Fransız uzun bir nutukda Boğazların açık olması lüzûmunu müdâfaa ve Türklerin hatt-ı hareketini senâdan sonra Türklerîn Boğazları ahlak-ı umûmiyenin te'minâtına koymakla isâbet ettiklerini ve Belçika'nın bîtaraflığı hakkındaki te'minâtın hakikatde işe yaramadığını söyledi. Bunun üzerine mevzû-i bahs olan projeleri kâmilen kabul ettiğimizi, taleb ettiğimiz ta'dilâtı gösterir projelerimiz bulunduğunu, mutahassıslarla evvelce takarrür ettiği vechile izâhât-ı fenniye teâtîsi mâhiyetinde görüşülmüş olup mukarrerât ittihâz olunmadığını ve şimdi tâlî komisyonda veya Komisyonda devâm etmek lüzûmunu müdâfaa eyledim. Müttefikler kâmilen ve müttefikan bana hücum ettiler. Curzon şimdiye kadar projelerin niçün verilmediğini, tâlî komisyona lüzûm olmadığını söyledi ve elimdeki projeleri almaktan imtinâ eyledi. Fransız esâs i'tibâriyle kendilerine mutâbık olup olmadığımı sordu. Tekrâr îzâhât verdim. Mülâhazât ve metâlibimi dinleme ve nazar-ı dikkate almaktan başka çâre olmadığını söyledim ve mütâlaâtımızı mevki-i münâkaşaya koymak imkânının mevcud olup olmadığını sordum. Hülâsa hasmâne etvâr arasında ictimâ' yarına kaldı. Projelerimizi aldılar. Tedkîk edip farklar üzerine yarın konuşacağız.

2 — İngilizler dün akşam Rusların önünde tahdîdât-ı askeriye mes'elesini mevzû-i bahs etmemekliğimi ve çünki tahdîdât olmayacağını söylemişlerdir. Fransızlar da teklifâtıma mukâbil proje ismi vermemekliğimi rica etmişlerdir. Anlaşıldığına göre bugün Ruslarla bizi ayrı ve ihtilâfda bırakmak ve mes'eleyi intâc etmek içün vaz'iyyet almışlardı. Ruslar da kendileri ile sıkı temasda bulu-

narak ihzâr ettiğimiz şeyleri mevzû-ı bahs edip etmeyeceğimizi ortaya koyarak vaz'iyyetimizin tavzîhini istilzâm ve tâlî komisyon ve Komisyonda çalışmak gibi meşru taleblerinin iltizâm edilip edilmeyeceğini tedkîk ettiler. Karışık usûl karşısında müstekîmane hatt-ı hareket ittihâzı mecbûriyetinde idim. Zıdd mücâdelât arasında başlı başına bir nokta-i nazar ta'kibi zarûrîdir.

3 — İctimâdan sonra Bompard yanıma gelerek umûmî bir sû-i tefehhüm olduğunu îzâh etmeğe çalıştı. Ma'hzâ Karadeniz'e hesabsız geçmesini kabul ettiğimizden müttefiklerle aramızda esâslı ihtilâf vardır. Mutahassısların mesâîsinde Mondros ile girdikleri ve yerleştikleri yerlerde çekildikten sonra Karadeniz'den çıkmağı kabul etmeyeceklerini bildirmişlerdir. Biz projemizde Rusların da tatmînine çalışmış olmak içün Boğazlar arasında emniyyetden mâada Karadeniz'de bulunacak sefâin mikdârının tahdîdini teklîf etmiş idik. Buradan buhrân çıkacaktır.

4 — Boğazlar Komisyonunun vezâifi hakkında projeleri şudur: İstanbul'da düvel-i muazzama murahhaslarından mürekkeb ve hidemât-ı umûmiyenin ve meselâ fener, kılağuz, şamandıra ve tathîrât gibi hüdemâtın hüsn-i cereyânına emniyyet ve gayr-ı askerîlik ve serbestî-i mürûr kâidelerinin muhâfaza olunup olunmadığına ve sefâin-i harbiyenin tahdîdâtına kesb-i emniyyet edecektir. Sefâin-i harbiyenin tahdîd mikdârı hakkındaki ahkâmın tatbîkına nezâretden başka bir vazîfesi olmadığını iddiâ edeceğim. Bu mes'eleye ziyâde ehemmiyyet veriyorum.

5 — Siyâsî te'mînâta gelince projeleri Cem'iyyet-i Akvâm usûlünün aynıdır. Ya'ni gayr-ı askerîlik ve serbestî-i mürûr kavâidi ihlâl edilirse a'zâdan biri Cemiyyet-i Akvâm Meclisine mürâcaat edecek.Bu meclisin ekseriyet-i ârâsiyle verilecek karara göre ta'yîn olunacak tedâbîri ittihâz edecekler. İttifâk-ı efkâr olmazsa hey'et-i umûmiyenin sülüsân ekseriyeti ile verdiği karan münferiden tatbika muhtâr olacaklardır. Bir haftadan beri bu bâbdaki mesâi-i husûsiye bir netice vermemiştir. Bugün Rusya, İtalya, Japonya, Fransa, İngiltere devletlerinin Boğazların gayr-ı kâbil-i tecâvüz olduğuna rıâyet etmeği ve rıâyet ettirmeği taahhüd etmelini ve tecâvüz aleyhine Türkiye'nin talebi üzerine bütün vesâiti ittihâz eylemeği teklîf ediyoruz. Bu tarzda hakîki bir taahhüdden ictihâb edecekleri anlaşılmaktadır*.

İSMET

* Curzon, 18 Aralık günü yapılan Boğazlar müzâkeresinden "düş kırıklığına" uğramış. 18.12.1922 tarihli 134 sayılı telgrafiyle Londra'ya şunları yazıyor:

"We have had a disappointing afternoon, the result it would appear of concerted action between Russians and Turks. After ten days of careful and friendly examination between allied and Turkish experts of every aspect of Straits question in which we ... had arrived at what was believed to be an agreed decision... Turks replied by reviving a number of points which have been raised a dozen times in private and public discussions... (Turks and Russians) demanded a re-opening of principal issues and they ended by producing two counter-schemes of their own...

"If meeting tomorrow is of similar character it will probably be necessary to see Ismet Pacha, and tell him plainly that Straits question is closed, and that he can either take the solution proposed or leave it with result that all accompanying concessions will be withdrawn". (*F.O.424/255,* p.718-719, No.799; *DBFP-I/18,* p. 396-397, No. 282).

No. 176

Lozan'da İsmet Paşa'dan Ankara'da Mustafa Kemal Paşa'ya

19 Kanun-ı evvel 1338

(19 Aralık 1922)

Aziz kahramanım, reisim ve kardeşim.

Tehassürümün derecesini ifade edemem. Anadolu'da aylarca görüşemediğimiz zamanlar olmuştu. Ama kendimi bu kadar uzak ve istediğim zaman hemen sizi bulamaz görememiştim. İstediği zaman sizinle konuşmak ve buluşmak ihtimali bile biz insanların en büyük kuvveti olduğunu bir daha tecrübe ediyorum.

Konferansın hassa-i mesaisini (10 Kânunuevvele kadar) takdim ediyorum. Bu mesaiye hazırlanmak için çok çalışılıyor. Şimdi ben 15 Kânunuevvel akşam raporunu bitirdim. Bu mektubu yazıyorum ki saat sabahın dördü oluyor. En uzun çalışmak yorgunluğunda senin bir hâtıranı anlatmak yeni bir hayat kudretindeki tesiri yapıyor. Benim güzel paşam, bilmezsin bu anda ne kadar tahassür ve teessürüm vardır.

Bana ordudan malûmat veriniz. Büyük kumanda makamatında tebeddül var mıdır? Bir telgrafını aldım. Sureti umumiyede istirahat ve memnuniyetini ifade ediyordu. Bana büyük teselli oldu. Ne kadar tehacüm içinde bulunduğumu ve bundan ne kadar sıkıldığımı mükemmelen tasavvur edersin. Fakat senin herhangi bir imzanın derece-i şifasını da bildiğin halde bundan niçin imsak ediyorsun? Mutmain olman için söyliyeyim ki iyi çalışıyoruz.

Ben Sana hiç bu kadar silik ve rabıtasız yazmamıştım. Tekrar edeyim ki tahassürümün şiddetindendir. Neticeden memnun olacak mısın; bahusus tekrar görüşebilecek miyim?

Hayatımdan Suret-i umumiyede memnunum. Heyetimizde ahenk ve intizam vardır. Ciddiyetle çalışıyoruz. İş hakkında ne yazayım, raporumu okursun. Şahsen mevkiim suret-i umumiyede saygıya müstenid addolunabilir. İsviçre muhitinde dahi mevkiimiz vardır. Benim güzel şefim, sevgili kumandanım. Seni ne vakit göreceğim? Gözlerinden öperim. Çok lâubaliliğimi affet, çok tahassürüm.

Kelimeler çok eksik ve içim hiç tatmin edilmemiştir.

No. 177

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 141 *20 Kânun-i evvel 338*

(20 Aralık 1922)

Aralof beni ziyaret etti. 19/20 gecesi görüştük. Konferansa aid mükâleme evvelkilere nisbetle mülâyım cereyân etti. Konferansın ictimâ' edeceği taayyün

ettikten ve fakat mahalli takarrür etmeden Moskova'dan salâhiyet-i fevkalâdeyi hâiz bir komiserin konferans esnâsında müttehid cephe ile hareketi te'mîn için Anadolu'ya gelmek arzu ettiğini fakat tarafımızdan tam bir arzu izhâr edilmediğini söyleyerek mükerrer mürâcaatlarına rağmen bu hususda görüşmekten ictinâb ettiğimizi tekrar etti. Bu noktayı da yanlış derhâtır ettiklerini, bilakis tarafımızdan böyle bir ziyaretin memnuniyetle telakki edileceği Yusuf Kemal Bey vasıtasiyle söylendiğini, bilâhire Medivani'nin Ankara'ya vürûdunda tarafımızdan suâle mukabil kendisinde salâhiyet olmadığını ifâde ettiğini hatırlattım. Bundan sonra muhtelif yollardan ve şekillerde harb gemilerinin Boğazlar'dan mürûruna müsâade edip etmeyeceğimizi anlamaya uğraştı. Muhâdım tarafın ve Marmara'nın masûniyeti hakkında ne gibi te'minât düşündüklerini kâğıt üzerinde görüp tedkîk etmeden ve kâfi olup olmadığını bilmeden bu bâbda bir cevap vermek imkânı olmadığını tekrar îzah ettim. Söz siyâset-i umûmiyeye intikal etti. Boğazların serbestiyetinin Şark iktisâdiyâtına elîm te'sirâtını îzâhına mukabil zât-ı âlinizin son telgrafınızda bildirdiğiniz Rakofski'ye müdâfaa münâsebetimizin takviyesi tarzındaki ifadenizi Aralof'a ben de tekrar ettim. Fransızların ta'mirât mes'elesi dolayısiyle Almanlara karşı hareketleri mevzû-ı bahs oldu. Ben kezâ zat-ı devletinizin Rakovski'ye tavsiyeniz vechile Fransızlarla anlaşmak arzusunda bulunup bulunmadıklarını sordum. Moskova'nın çok tarafdâr olduğunu hattâ Franklin Bouillon'un Ankara'yı ikinci ziyaretinde kendisiyle görüşüp anlaşmak için hükümetinden ta'limât aldığını ve fakat görüşmeğe muvaffak olamadığını söyledi. Fransızlarla anlaşmayı çok arzu ettikleri ve çalıştıkları görülüyor. Çiçerin'e bizim kuriye ile mektup gönderiyor. Lozan'da bu hususda sarf-ı mesâi etmesini teklif ve tavsiye edeceğini kuvvetle zannediyorum. Mougin'i bir kere daha bu hususta yoklamamı musırrâne benden rica etti ve bu geceki mükâlememizden çok memnun kaldığını söyleyerek ayrıldı.

HÜSEYİN RAUF

No. 178

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 142 *20 Kânun-i evvel 38*

(20 Aralık 1922)

Vekâlet me'murlarından Behçet Bey kuriye olarak bugün Lozan'a hareket ettirildi.

HÜSEYİN RAUF

No. 179

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 143 *20 Kânun-i evvel 338*

(20 Aralık 1922)

Alman mütârekenâmesinde süfen-i harbiyelerinin ecnebi limanlarında bîtaraf hale konması kabul ettirildiği halde Mondros mütârekenâmesinde müttefiklerin musırrâne taleblerine rağmen başta Yavuz olduğu halde diğer süfen-i harbiyemizin bizim limanlarda sulha kadar gayr-ı fa'âl bir halde bulunması kabul ettirilmiş idi. Yavuz müstakbel bahriyemizin her sınıf zâbitânının mutlak olarak muhtac olduğu yegâne mekteb ve ta'lim gemisi olacaktır.Böyle bir gemiyi altı milyon İngiliz Lirası mukabilinde lâ ekall üç sene zarfında elde edebiliriz. Yavuz'un donanmamızdan ayrılmamasını te'min buyurmanızı bahriyemiz nâmına ve sûret-i mahsûsada rica ederim paşam. Yavuz'un ve Midilli'nin bidâyet-i harbde Boğazlar'dan mürûruna müsâade etmemiz ve tarafımızdan tesellümleri o zaman hariciye nâzırı bulunan Edward Grey'ce İngiltere hükümeti namına da mûcib-i memnuniyet ve teşekkür görülmüş ve sefirimiz bulunan Tevfik Paşaya resmen "bizi Bahr-i Sefîd'de bir beladan kurtardınız" fıkrasını ilâve suretiyle tebliğ ve te'yîd olunmuş bulunduğunu tekrar arz ederim.

HÜSEYİN RAUF

No. 180

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 144 *20 Kânun-i evvel 38*

(20 Aralık 1922)

20 Kânun-i evvel 38 sabahı Mougin ile mülâkatım:

Fransız hey'et-i murahhasasının konferanstaki vaz'iyetlerinden münâsib ifade ile şikâyet etmiştim. Mougin, hükümetinden aldığı ta'limâta istinâden bu hususa aid beyânât-i âtiyede bulundu. Fransız hey'et-i murahhasasına yeni ta'limât i'tâ edilmiş. Türk metâlibine lehdâr ve İngilizlerle hey'etimiz arasında hakem vaz'iyetinde bulunmaları kendilerine tebliğ edilmiş. Eğer müzâkerât hadd devreye girerse Franklin Bouillon Lozan'a gönderilecekmiş. Ben Franklin Bouillon murahhas olarak veya resmî bir vazife ile mi gönderileceğini sordum. Mougin cevab vermedi. Tahkîk ederek bildirecek. Tahminim Müdanya Konferansındaki rolü tekrar etmek fikrindedirler. Aralof'un arzusu vechile girîzgâh bularak Ruslarla münâsebetlerini ve nokta-i ihtilâflarını istifsâr ettim. Mougin Rusların kendileri ile anlaşmaya çok çalıştıklarını fakat düyûn mes'elesinden dolayı i'tilâf

imkânı bulunamadığını söyledi.Ben sırf şahsî mütâlaa olarak Şark sulhünün esaslı ve devamlı olması içün tarz-ı tesviye bulunmasını fâideli gördüğümü söyledim. Mougin şahsî olarak bu nikatı tedkîk ile bana bildirecek. Almanların ta'mirât meselesi yüzünden aleyhlerine bir hareketleri mutasavver olup olmadığı suâlime karşı Londra başvekiller ictimâında Ruhr sahasının bir kısmım Fransızlar tarafından işgaline İtalyanların muvâfık, İngilizlerin muhâlif kaldığını, Kânun-i sânînin ikisinde tekrar toplanarak kat'î karar vereceklerini söyledi.

HÜSEYİN RAUF

No. 181

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 114, 115, 116 — *20 Kânun-i evvel 338 (20 Aralık 1922)*

19 Kânun-i evvel 38 raporudur.

1 — Boğazlar Komisyonu ictimâ ve müttefikler Çiçerin'in kapalı programını reddetti. Bizim teklifâtımıza redd cevâbı verdiler. Gayr-ı askerîlik lâyıhasında Marmara'nın Anadolu sâhilinde Darıca'dan Karabiga'ya kadar hiç bir günâ tahdîdât yoktur. Rumeli sahilinde batarya ve torpil bataryası konamayacaktır. Marmara Denizi sularında tahte'l-bahr icrây-ı fi'l eden mevâdd bulunmayacaktır. Marmara'da tahtelbahirlerimiz serbest ve donanmamızın gayr-ı askerî mıntakada demirlemesi câizdir.

Gelibolu'da beş bin kişi kabul etmediler. Yunan donanmasının da gayr-ı askerî Yunan adalarında demirlemesini ve bu adalar efrâdının adalarda ta'lîm etmesini idhâl ettiler. Boğazların serbestîsi nâmı altındaki lâyıhada hemen hiç ta'dilât yapmadılar. Bu sûretle sefâin-i harbiye hâl-i sulhda her devlet en kuvvetli Karadeniz donanmasına muâdil bir donanmayı geçirmek hakkını hâizdir. Boğazlar arasında bulunacak harbiye sefâini içün bir tahdîd yapılmamıştır. Hâl-i harbde muhârib devletler bütün kuvvetlerini isti'mâlde serbestdir.

No. 115

Boğazlar Komisyonu hakkında verilen lâyıha şudur: Türkiye riyâsetinde Karadeniz murahhasları ile müttefikler ve Yunan ve âtiyen Amerika murahhaslarından mürekkebdir. Cem'iyyet-i Akvâm himâyesindedir. Vazîfesi seyr ü siyâhat içün ittihâz-ı tedâbîr veya bilhassa fener ve şamandıra ve cerr umûrunun ve gayr-ı askerîlik ve serbestî-i mürûr lâyıhalarının hüsn-i cereyânına emîn olacaktır. Yunan murahhasına i'tirâz ettim. Komisyonun vazîfesi sefâin-i harbiyenin bizim teklîf ettiğimiz tahdîdâta tâbi' olmasını tanzîm etmek idi. Siyâsî te'mînât

Cem'iyyet-i Akvâmın onuncu maddesi mâhiyetindedir. Başka bir şey kâbil olmadığını söylediler*.

2 — Yarınki kat'î celse için Boğazların serbestîsi lâyihasında bildirdikleri ahkâmı kabul edeceğim. Gelibolu garnizonunun tahdîd mikdârını kendilerine bırakacağım. Diğer ba'zı teferruâttan mâadâ asıl Boğazlar Komisyonunun vezâifini mes'ele-i esâsiye yapacağım. Serbestî-i mürûr lâyihasındaki ahkâmın hüsn-i cereyânına ittılâ'dan mâadâ vezâife gayr-ı askerîliğin mürâkabesine âid mevâddı kat'iyyen reddedeceğim. İdâreye, mürakabe ve müdâhale mâhiyetini alacak olan budur.

No. 116

Eğer niyetleri bu ise ısrâr edeceklerinden Konferansın inkıtâ' ihtimâli vardır. Konferansın inkıtâ buhrânlarına karşı İstanbul'da ve orduda dâimâ hâzır bulunmak lâzımdır.

3 — Çiçerin imzâ etmeyecek, reddedecektir. Tertibin Rusya aleyhinde olduğunu söyledi. Bu fikirde değil fakat mecbûriyetle sefâin-i harbiyeye muvâfakat edeceğimizi söyledim. Çiçerin beyne'l-milel komisyonun reddolunması ve sefâin mürûrunun bizim murâkabe ve mes'ûliyetimizde olmasını teklîf ediyor... Amerika dahi Cem'iyyet-i Akvâm ile münâsebetinden olacaktır beyne'l-milel komisyonu arzu etmiyor. Münhasıran Türkiye'ye kalsın demek istiyor. Boğazlar Komisyonunun kabûlü bir mecbûriyet olduğundan sarf-ı nazar, Boğazlar rejimini reddeden Rusya'ya karşı harb gemilerinin mes'ûliyetini deruhde etmek bizim için şâyân-ı arzu değildir. Amerika murahhası kapitülasyonlarda ecnebi hakimlere mahal vermemek için kendiliğimizden bir şey yapmaklığımızı tavsiye ediyor**.

İSMET

* Curzon, 19 Aralık günü yapılan Boğazlar görüşmesinden hoşnut kalmış. Londra'ya şunları rapor ediyor:

"Today was a better day.

"After careful examination by our experts of various counter-projects for the Straits submitted by Turks and Russians, I delivered this morning full and final allied reply... I first rejected Russian scheme in toto... I then took Turkish counter-schemes ... and refused them for definite reasons, accepting however one or two of a harmless nature... Ismet Pasha as usual asked to reserve reply but protested strongly against proposed Straits commission and denounced political guarantees as inadequate...

"I took advantage... to say that allies had meant to end debate on the subject today but would grant one more sitting to hear Turkish reply tomorrow... Turkey will realize that she must either accept Straits convention as it stands or lose it altogether. Today's proceedings were in reality presentation of ultimatum..." (*F.O.424/255,* p.723, No.805; *DBFP-I/18,* p.398, No.283)

** 19 Aralık günü Boğazlar sorununun görüşülmesi yabancı basına geniş ölçüde yansımıştır. Kimi gazeteler Türk karşı projesini tam olarak sütunlarına almışlardır. 20 Aralık 1922 tarihli gazetelerden birkaçının başlıkları, bir fikir vermek üzere, aşağıya alındı:

Journal de Genève: -"Lozan Konferansı. Boğazlar İşinde İlerleme olmuyor. - Lord Curzon, ilerleme olmadığını, fakat herkesin de bu Boğazlar işini artık bitirmek istediğini belirtiyor..."

Journal: - "Müttefikler Boğazlar İşini Bitirmeğe Kararh-Komisyon bugün son toplantısını yapacak".

Petit Parisien: - "Lozan'da Boğazlar Sorunu. Rus Karşı-Projesi Reddedildi. - Türk Karşı-Projesi bugün incelenecek- Müttefikler bugün öğleden sonra sorunu temizlemeyi umuyorlar".

Echo de Paris: - "Boğazlar Sorunu- Müttefikler Türk ve Rus projelerine karşılık verdiler".

Le Temps: - "Contre-projet turc -Liberté des Détroits" (Türk karşı-projesinin tam metni). "Rus delegasyonunun projesi" (Tam metin).

No. 182

İcra Vekilleri Hey'eti Riyâsetine

No. 117 *20 Kânun-i evvel 38*

(20 Aralık 1922)

İngiliz, Fransız, İtalyan başmurahhasları tarafından mümzî müşterek bir takrîr ile Istanbul'da icrây-ı faaliyet eden anonim şirketlerin 1 Kânun-i sâni tarihinden evvel İktisat Vekâletine tescil edilmeğe dâvet edilmiş olduklarını ve işbu müddetin hitamında tescil edilmemiş olan şirketlerin tanınmayacağını istihbar ettiklerini bildirerek böyle bir kanunun harbten evvel Osmanlı hükümeti ile düvel-i ecnebiye süferası miyanında zemîn-i mükâleme teşkil etmiş fakat bir neticeye iktiran ettirilmemiş olduğunu beyan etmekte ve Konferansın tedkinine arzedilmiş olan bu mes'elenin Konferansca karara rabtına intizar edilmeksizin Türk hükümeti tarafından ayrıca fi'len tesfiye edilmiş olmasını kabul edemeyeceklerini ilâve etmektedirler. Takrirde işbu kanunun tatbîkinden sarf-ı nazar olunması için mahalline ta'limat i'tâsına delâletim rica edilmektedir*. Bu bâbda ma'lûmât i'tası müsterhamdır. **

İSMET

* Lord Curzon, İstanbul'daki İngiliz şirketlerinin kapatılmasını önlemek için silâh kullanmaya kadar ileri gitmek niyetindeydi. "I was prepared if necessary to authorise protection of British companies by use of force in Constantinople if Turks close offices of those companies" diyordu. (*F.O.424/255,* No.778; *DBFP-I/18,* p.389, No. 276). Ama öteki devletler buna yanaşmayınca Ismet Paşa'ya İngilizcesi aşağıya aktarılan ortak notayı verdiler:

"Principal delegates of Great Britain, France, and Italy learn that Turkish authorities in Constantinople have invited foreign companies there to register themselves at Commissariat of National Economy before January 1 st failing which they will no longer be recognised.

"Delegates point out that law invoked formed subject of conversations before the war between Turkish government and embassies, but that these conversations were inconclusive. Status of foreign companies in Turkey is now under consideration at conference and delegates cannot admit question under deliberation here should be settled in fact and unilaterally by Turkish government before conference has taken decision.

"Delegates therefore request Ismet Pasha to cause instructions to be issued to suspend application of law". (*DBFP-I/18,* p. 389, n.2.)

** Bkz. No. 196.

No. 183

Hâriciye Vekâlet-i Celîlesine

No. 118 *20 Kânun-i evvel 38*

(20 Aralık 1922)

Paris Mümessilliği İkinci Kâtibi Cemal Hüsni* Beyin cem'an bin İsviçre Frankı maaş ve tahsîsât ile Bern Sefâretine nakl-i me'mûriyetle Sefâret İkinci kâtibi Numan Rıfat** Beyin mumâileyh Cemal Hüsni Beyden münhal kalan vazîfe-i kitâbete nakl ve ta'yînini rica ederim***.

Hâriciye Vekîli
ve
Hey'et-i Murahhasa Reisi
İSMET

* Cemal Hüsnü TARAY: Cumhuriyet dönemi Büyükelçilerindendir. Bern'de (1930-1936), Brüksel'de (1938-1939), Roma'da (1945-1946), Atina'da (1952-1954) Elçilik ve Büyükelçilik görevlerinde bulunmuştur.

** Numan Rıfat MENEMENCİOĞLU: İkinci Dünya Savaşı yıllarında Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri ve daha sonra Dışişleri Bakanı olarak Türk diplomasisini başarıyla yöneten Türk diplomatı. 1923-1926 yıllarında Bern, Bükreş, Budapeşte'de kâtiplik ve işgüderlik görevlerinde bulunduktan sonra 1927'de Beyrut Başkonsolosluğuna, 1928'de Dışişlerinde Genel Müdürlüğe, 1929'da Dışişleri Müsteşarlığına atandı. 1933-1937 ve sonra tekrar 1938-1942 yıllarında Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreterliği ve 1942-1944 yıllarında Dışişleri Bakanlığı görevlerinde bulundu. 1944-1956 yıllarında Paris Büyükelçisiydi. 1956'da emekliye ayrıldı, İstanbul mebusu seçildi ve vefat etti. Ankara'da asri mezarlıkta gömülüdür.

*** Bkz. No. 195.

No. 184

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 145 *21 Kânun-i evvel 38*

(21 Aralık 1922)

124 numaralı telgrafa zeyldir*.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin evân-ı teessüsünde âmâl-i milliyeye fi'len muhâlefet makdadı ile Hilâfet ordusu teşkiline tevessül eden kesân sulh-i umumînin akdinde afv-ı umûmîden istifade ettirileceklerine dâir te'minât alarak bu işe girişmişlerdi. Afv mes'elesi muâhedeye dâhil olunursa hem bu gibi eşhâs hiyânetlerinden dolayı hesap vermeğe mecbur olmaksızın ileride de tahrikâta devam fırsatını bulacaklar ve İngilizlerin bâlâdaki te'minâtı asılsız çık-

* Bkz. No. 158.

mamış olacaktır. Bu tehlikeyi nazar-ı dikkatınıza vaz' ile beraber afv mes'elesi mevzû-ı bahs olarak musâlahanâmeye bunun hakkında bir madde derci kesb-i zarûret ederse bu bâbdaki taahhüdün mütekabil olması lâzımgeleceğini arz ederim. Zirâ İngiltere tebeasından binlerce zevât hilâfetin istiklâl ve şerefini muhâfaza yolunda kalen ve kalemen mücâhededе bulunmuş olduklarından dolayı İngilizler tarafından mahkûm edilmişlerdir. Mevlana Şevket Ali biraderler ve rüfekası, Gandhi ve daha bu gibi Müslim ve Hindu nîce zevât-ı muhteremenin inde'z-zarûr muâhedeye dercolunacak metinde afvın mütekabil olacağı kaydının ilâvesi sûretiyle afv-ı umûmîden istifade ettirilmesi husûsunun te'mîni lâzım olduğunu mütâlaa ediyorum.

HÜSEYİN RAUF

No. 185

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 146 *21 Kânun-i evvel 38*

(21 Aralık 1922)

15 Kânun-i evvelde Ezine'den Çanakkaleye mahbus getiren jandarmamız İngilizlerin tel örgüsüne geldiğinde bir gün evvel zâbiti beklemeyerek geçtiği bahânesiyle İngilizler tarafından silâhı taleb edilmiştir. Merkum bunun aslı olmadığını ve silâhını vermeyeceğini söylemiş ise de bir mangayı mütecâviz İngiliz efrâdı çadıra çekerek silâhını almışlar ve kolu kırılacak kadar dövmüşler ve yanına nöbetçi koyup teşhîr ve tahkîr etmişlerdir.General Marden jandarmalarımızın kendilerinin vezâifine karışmakta olduklarını iddia ile hiçbir jandarma neferimizi tel örgüsünden geçirmeyeceğini ve vak'a hakkında tahkikat yaptırdığından neferimizin salıverilmeyeceğini söylemiştir. Müsebbiblerin tecziyesi ve jandarmanın tahliyesi içün teşebbüsât îfâsı 19 Kânun-i evvelde Refet Paşaya yazıldı.

HÜSEYİN RAUF

No. 186

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 119, 120, 121 *21 Kânun-i evvel 38*

(21 Aralık 1922)

20 Kânun-i evvel raporudur.

1 — Boğazlar Komisyonu ictimâ' etti. Müttefiklere cevâb verdik. Boğazlar mes'elesinin başından şimdiye kadar tahkimatdan vazgeçmek bunu yalnız sâhile

değil bir mikdâr dâhile dahî teşmîl eylemek, harb gemilerinin tahdîdât ile geçmesini kabul eylemek sûretiyle yaptığımız fedâkârlıkları ta'dâd ve cihân efkâr-ı umûmiyesi önünde mevkiimizin resânet ve kuvvetini iddia eyledik. İşte bu def'a dahi geçit hakkında müttefik projesini kabul eyliyoruz dedim. Fakat Yunan donanmasının Boğaz karşısına gelebilmesi ve Yunan adalarında asker bulunması gibi ba'zı teferrûatı kabul edemeyeceğiz. Kezâlik Gelibolu şibih cezîresi üzerinde beş bin kişilik bir kuvvet taleb etmiş isem de bu mikdârı Düvel-i İ'tilâfiyenin takdîrine havâle ettiğimi, pek mühim olmak üzere beynelmilel Boğazlar Komisyonunun sefâin-i harbiyenin mürûr kavâidinin hüsn-i cereyanına kesb-i ıttilâ' etmekten başka bir vazîfesi olmayacağını ve gayr-ı askerîlik keyfiyetini Türkiye'nin taahhüd etmesiyle iktifa olunarak bu husûsda hiçbir nezâret ve kontrolü aslâ kabul edemeyeceğimizi ifâde ettim. Gayr-ı askerîlik kontrolü şıkkında ısrar ederlerse bizim fedâkârlık olarak kabul ettiğimiz tertibâtın aleyhimize sebeb-i müdâhale olmasına tahammül edemeyeceğimizden mes'elenin hitâma ereceğini iki günden beri iblâğ etmekte olduğum gibi bugün dahî tasrîh ve ifâde eyledim. Curzon nutkumu mu'tedil ve ma'kûl ve i'tilâkârâne bulduğunu ve başlıca mesâilde i'tilâf hâsıl olduğunu ifâde ve diğer nikât hakkında da i'tilaf ümmidini izhâr ederek serd-i mülâhazât eyledi. Gelibolu'da garnizona yine i'tirâz etti. Yunan mesâilinden bahsetmedi. Sefâretler yanında istasyoner bulundurulmasına da i'tirâz ettiğimden buna müsâdekârâne ve latîfekârâne temas etti. Yunan mesailinden bahsetmedi. Sefâretler yanında istasyoner bulundurulmasına da i'tirâz ettiğimden buna müsâdekârâne ve latîfekârâne temas etti. Boğazlar Komisyonunun vezâifinde siyâsî te'minât bahsında bizi tatmîn edecek bir sûret-i hall bulmak ümmidini gösterdi. Müttefikler tertibâtın İsmet Paşanın bir fikr-i sâbit olarak hukuk-ı hâkimiyete müdâhale eyledi. Fransız ve İtalyan, esâs mesâilde i'tilâf hâsıl olduğunu söylediler. Sırb ve Romanya iştirâk eylediler. Yunan'a söz vermediler. *

No. 120

Ruslar söz almadı. Hâsılı taleb ettiğim mevâddı halletmeğe müsâîd bir zemîn gösterdiler. Bu esnâda tekrar tahrîren bir mütalaa vererek Komisyonun vezâifini tasrîh ve bâhusûs kabul ettiğim mevâdd gayr-ı kâbil-i inkısâm bir kül

* 20 Aralık 1922 günü Lord Curzon Londra'ya şunları rapor ediyor:

"There were rumours this morning of impending crisis, of Turkish intrensigence, and inevitable rupture. When we met, however, Ismet Pasha made speech of a conciliatory character in which,... he definitely accepted allied proposals with regard to freedom of the Straits, but reiterated Turkish views on points of special importance to them...

"Finally came their crowning objection to proposal to entrust Straits commission with duty of inspecting demilitarized zones...

"Russian delegation, though present, preserved a significant silence and undoubtedly this afternoon's sitting marked a definite break away by Turks from Russian thraldom which may have larger consequences." (*F.O.424/255,* p.723, No.806; *DBFP-I/18,* p.399, No.284)

teşkil eylediğini te'yîd eyledim. Boğazlar buhrânı şimdilik hitam bulmuş addolunur**. Mes'elenin âtiyen dûçâr olacağı müşkilât Boğazlar Komisyonunun ta'yîni vezâifinde olacaktır. Türk riyâsetinde ve Cem'iyyet-i Akvâm himâyesinde olan bu Komisyonun yalnız sefâin-i harbiyenin mürûru ile iştigâl ederek, ne sefâin-i ticariye bâ husûs ne gayr-ı askerîlik umûru ile meşgul olmamasına ehemmiyyet-i esâsiye atfettiğimden bu noktadan buhrân her zaman çıkabilir.

Anadolu'da ve Rumeli'de berrî ve bahrî bigünâ tahdîdât-ı askeriye olmaması ve bizzat İstanbul'da bir kolordu ikâmesi ve Marmara'nın Anadolu sevâhili bilâ kayd u şart tahkîm edilebilmesi ve Marmara'da donanmamızın, tahtelbahirlerimizin müstakil ve faal olması sebebiyle esbâb-ı kâfiye-i müdâfaa ve binâen aleyh emniyyet te'sis edilmiştir. Harb gemilerînin Karadeniz'e geçmesi esasen alâkadâr eden bir tertîb olup buna da mahal vermemek üzere inkıtâ' ânına kadar sebât ve mukavemet etmiş isek de bu yüzden inkıtâ' yapmak içün gerek ahdî mecbûriyetimiz ve gerek menâfi'-i müsta'celemiz yok idi. Hazerde ve seferde Marmara'daki Türk donanmasından daha az bir mikdârın (? mürurunda) ısrâr etmek Rus donanmasına karşı müttefikin donanmasının Karadeniz'e parça parça çıkmasını ve binaen aleyh Ruslara tefevvuk-ı bahrîsinin te'minini taleb etmek olduğundan müttefiklere karşı bu ciheti de sonuna kadar iddia edemedik. Gayr-ı askerîlik ve Boğazların serbestisi projeleri Mülazım Cemal Efendi ile 16 Kânun-ı evvelde irsâl edildiğinden Erkân-ı Harbiye-i umûmiyeye vürûdunun iş'ârı müsterhamdır. Bu halde husule gelen yeni farkları telgrafla tasrih edeceğim.

** Boğazlar yüzünden Lozan'da ipler koptu kopacak dendiği bir anda birden ilke anlaşmasına varılması, dış basında geniş ve olumlu yankı yaptı. Gazetelerden birkaç alıntı aşağıdadır:

"İsmet Paşa, Boğazlarla ilgili Müttefik projesini genel çizgileriyle kabul edebileceğini, projenin bazı hükümlerinde ise değişiklik arzuladığını açıkladı... Lord Curzon, Türkiye'nin Müttefiklerin projesini genel çizgilerle kabul etmesinden büyük memnuniyet duyduğunu belirtti... Türklerin birden bire dönüş yapmaları herkesi şaşırttı. Ama Çiçerin'in susması daha da şaşırtıcı oldu." (*Journal de Genève,* 21.12.1922)

"Türkler Lozan'da kendilerine sunulmuş olan önerileri reddetselerdi ne olurdu? Barış imzalanmazdı, yani Mudanya mütârekesi geçersiz olur, Türkler Yunanlıların karşısında yalnız kalırlardı. Ama Mondros mütârekesi ayakta kalır ve İstanbul'un statüsü 1918'den beri olduğu gibi sürer giderdi... Böyle bir durumdan kimse hoşnut kalmazdı, ama bu durum Türkiye için daha da tatsız olurdu." (*Tribune de Genève,* 21.12.1922)

"Türk delegasyonu, son dakikada akıllıca davranmayı bildi. Türkiye'nin Avrupa'ya dönüşü ve Milletler Cemiyetinde yerini alışı arifesinde iyi niyetli ve ölçülü davranmak gerektiğini kavradı. İsmet Paşa, üzerindeki bütün uğursuz etkileri savuşturup sorumluluğu üzerine aldı... Boğazlar konusunda Türklerle Müttefikler arasında varılan anlaşma, Ruslar için şimdiye kadar hiç karşılaşmadıkları bir başarısızlıktır... Türk delegasyonu bağımsız davranmaya başlayınca Ruslar dâvayı kaybettiler. Boğazlar sözleşmesi artık yapılmış sayılabilir." (*Journal des Débats,* 22.12.1922).

"İsmet Paşa Müttefiklerin uzattığı eli kabul etmekle Çiçerin'in bütün umutlarını suya düşürdü." (*Journal de Genève,* 22.12.1922).

No. 121

2 — Yirmi dört saatten beri bütün murahhaslarla devr-i dâim mülâkât ettik. Bugün İngiliz Müsteşârına Musul'da kat'iyyen ısrâr ettiğimi ve efkâr-ı umûmiyeye karşı bütün da'vâyı kazanmak içün bugün mühim fedâkârlık yaptığımı, fakat Boğazlar Komisyonunun tahdîd-i vazâifinde musırr olduğumu söyledim. Garroni mahrem mülâkâtında Boğazlar mes'elesinde i'tilâf ancak kendi gayreti ile hâsıl olduğu ve bütün mesâisine karşı hiçbir şey yapmadığımda ısrâr ederek cebinden yeni bir imtiyâz programı çıkardı. Bir defa tedkîk edip de ne vereceksem vereyim dedi. Bundan sonra kapitülasyon mes'elesine nakl-i kelâm ederek kanunlarımız şerîata müstenid olduğundan tebdîl edilinceye kadar ecânibin muhâkemesi içün ecnebilerin mahâkime idhâlini ve beş sene kadar bir müddet lüzumunu îmâ eyledi. Bu mes'eleyi evvelâ sûret-i husûsiyede aramızda ihzâr içün ısrâr etti. Diyor ki ne bizden ne onlardan olmayan üç kişilik bir bîtaraf mutahassıs hey'et bu kanunları tedkîk ederek fîlhakîka ecânibe uyup uymayacağını bîtarafâne ifâde eylesin diye bir teklîf yaptı. Bu tedâbîre ihtiyâc olmadığını, madde ve sebeb üzerine mutahassıslarımın sühûletle isbât edeceklerini ifâde ve mutahassılarımızın evvel emirde kendisi ile görüşmesini takrîr eyledik. Garroni Boğazlar komisyonunun gayr-ı askerîliği kontrol vazîfesi olmayacağını,bu vazîfenin sefirlere verilmesini düşündüklerini îmâ eder etmez münâkaşa koptu ve te'vîle saptı.

3 — Mâliyenin tâlî komisyonlarında hep dayandık durduk, ilerleyemiyoruz. Rıza Nur Beyin bulunduğu ekalliyetler komisyonunda ciddi münâkaşât vardır. Avrupa muâhedâtında olduğu gibi örfî ve lisânî tefrîkı kat'iyyen kabul etmiyoruz ve gayr-ı Müslim ekalliyetler diyoruz. Patrikin İstanbul'dan gitmesi hemen karar derecesine gelmiş iken rivâyete göre Curzon'un müdâhalesiyle yeniden i'tirâz ettiler. Kat'î olarak ısrâr ettik. Adlî kapitülasyon mes'elesi ecnebi hâkimler usûlünü prensip i'tibâriyle reddettiğimizden münâkaşasına başlanamamıştır.

İSMET

No. 187

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 124 *21 Kânun-i evvel 38*

(21 Aralık 1922)

C. 138 numaralı ve 19 Kânun-i evvel tarihli telgrafa*

Burada ta'kib ettiğimiz müdâfaa esâsâtına göre hükümet ve umûr-i diniye mesâilini birbirinden ayırdığımız cihetle hükümetin Patrik intihâbına karışması

* Bkz. No. 172.

muvâfık olamayacağı tarzında taraf-ı devletlerinden verilen cevâb muvâfıkdır Efendim.

İSMET

No. 188

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 149 *22 Kânun-i evvel 38*

(22 Aralık 1922)

Kuriye Cemal Efendi bugün vâsıl oldu.

HÜSEYİN RAUF

No. 189

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 122, 123 *22 Kânun-i evvel 38*

(22 Aralık 1922)

Mesâil-i mâliye ve iktisâdiye hakkında son vârid olan mütâleât ve ta'limât ile burada müzâkeratı ilerletmeğe imkân yoktur. Mesâil-i mezkûre hakkında bidâyeten verilen ta'limât şöyle hülâsa olunabilir. Evvelâ Düyûn-i Umûmiye İdaresini kaldırmak, kalacak borçları ta'mîrât matlubâtı ile mahsûb etmek, sâniyen olmadığı takdirde ba'de'l-taksîm yirmi sene te'cîl ettirmek. Son gelen emirlerde bu müddet-i te'cîl yüz seneye iblâğ olunuyor. Şimdiye kadar cereyân eden müzâkerâtdan ve sâhib-i ihtisâs rüfekânın mütâleâtından anlaşılan netîce bunları istihsâl imkânı yoktur. Gümrük mes'elesinde de ne kadar az olursa olsun bu zaman içün bağlamak mugâyır-i istiklâl addedilmektedir. Şurası muhakkaktır ki mesâil-i mâliye ve iktisâdiye hakkında mufassal ve teferrâtlı ta'limât elde olmadıkca müzâkerât icrâsına zemîn kalmamıştır. Her yeni temasda muhâlif-i emr bir bir sûret-i halli kabul etmiş olmak tehlikesi vardır. Bu halde îcâb ettiği vechile tenvîr etmek zarûreti karşısındayız. Muhâbere ile anlaşmak mümkün olamayacağına kanâat hâsıl oluyor. Bir taraftan da bu mesâli intâc içün tazyîk vardır. En iyi çâre-i hall Hasan Beyin* bunun içün müstacelen Ankara'ya göndermekte görüyorum. Buradaki vaz'iyyeti ve bütün teferrât-ı müzâkeratı arz eder. Ona göre îcâbını teemmül buyurup iktızâ eden mufassal ve teferruâtlı ta'limât verirsiniz. Hasan Beyin azîmeti içün makine başında cevâba muntazı-

* Lozan Konferansında ikinci Türk delegesi Hasan SAKA.

rım. Bu rapor Hasan Beyin mütâlaa ve raporu üzerine ve müşâvirler ile ba'de'l-müzâkere tarafımızdan kabul edilmiştir. Hasan Beyin gaybûbetinde Ferid Bey mâliye umûruna nezâret eder. Vüsûlünün bilhassa iş'ârı.**

İSMET

** Bkz. No. 190, 191.

No. 190

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 148 *22 Kânun-i evvel 38*
(22 Aralık 1922)

(Makina başında)

C 122/22 Kânun-i evvel telgrafa*

İş'ârınız vechile Hasan Beyin i'zâmı ve avdetine kadar Ferit Beyin Mâliye umûruna nezâret ve riyâset etmesi muvâfıkdır.

Te'cil-i düyûnun şifre hallinde hata olarak yüz sene diye anlaşıldığını zannediyorum. Bizim iş'ârımız yirmi senedir.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 189 ve 191.

No. 191

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

Zâta mahsûsudur *22 Kânun-i evvel 38*
(22 Aralık 1922)

No. 125

Mâliye işlerimiz iyi değildir. Düşmânın metâlibi çoktur. Adamları son derece kuvvetli mütehassıs, musırr ve mukni'dir. Hükümetten aldığımız ta'limât da mütehassısların söylediğine göre mümkinü'l-icrâ değildir. Ben memleketin bütün mâliyecilerini etrafıma topladım. Hasan Bey*, Ferid Bey**, Cavid

* Lozan'da ikinci Türk delegesi Hasan SAKA.

Rıza Nur maliye uzmanlarımızın yetersiz olduğunu söylüyor ve Hasan Saka hakkında da şunları yazıyor:

"İsmet Paşa şiddetle Hasan'ın (Saka) aleyhinde... Yerden göğe kadar hakkı var. Meselâ bir gün İsmet dedi ki: "Hasan Bey! Düyun-u umumiyenin borcu ne kadar liradır." Hasan: "Hesap yapayım, söyleyeyim" dedi. gitti. Bir müddet sonra geldi, "150 milyon" dedi. Bir hafta sonra İsmet

Bey*** Şefik Bey aralarında ittihâd-ı efkâr olmuyor. Bu ahvâl tahtında Hasan Bey ahvâli bir def'a Ankara'ya şahsen anlatmağa lüzûm-i kat'î görüyor. Benim istisâsime göre müşârün ileyh çok müşkilât karşısında kendisini kuvvetli görmüyor. Müşârün ileyh murahhas olduğundan re'sen i'zâmı salâhiyetim dâhilinde değildir. Evvel emirde hükümetten me'zûniyet istedim. Ferid Bey hey'et-i murahhasaya me'mûr ediliyor. Hasan Bey gidip gelinceye kadar iki murahhas ile iktifâ câizdir. Zâten herkesin iki murahhası vardır. Bir def'a Ankara'ya gitmek bizzât Hasan Beyin de taleb ettiği bir tedbîr olduğundan bunun tervîcini rica ederim****.

İSMET

---

bir daha sordu. Yine: "Hesap yapayım" Dedi, gitti. Yapmış, geldi. "Doksan dokuz milyon lira" dedi. İsmet kızdı: "Canım Hasan Bey! Bu nasıl iş?... Bunun hangisi doğru?... Fark, yüzler, binler, haydi yüzbinler de olsa ne ise. Müthiş. Milyonlar var!" dedi. Hasan ne cevap verse iyi?! "Ben ne yapayım! O vakıt hesap öyle çıktı. Şimdi de böyle çıktı..." Şu adam güya iktisat ve maliye mütehassısı..." (*Hayat ve Hatıratım*, III, s. 1117)

** Ferit TEK. O tarihte Paris Mümessili idi. Paris'ten Lozan'a çağırıldı. Başbakan Hüseyin Rauf Orbay ile arası pek iyi değildi.

*** İttihat ve Terakki İktidarının Maliye Bakanı olan ve 1926'da İzmir Suikasti dolayısıyle idam edilen CAVİT Bey, Lozan delegasyonuna sonradan katıldı.12 Aralık günü Lozan'a vardı. Özellikle Fransız borçları konusunda bilgisine başvurulacaktı. (*Matin*, 14.12.1922)

**** Bkz. No. 189.

No. 192

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 126, 127 — *22 Kânun-i evvel 38 (22 Aralık 1922)*

21 Kânun-i evvel 38 raporudur.

1 — Tâlî komisyonlar ictimâ' ettiler. Rıza Nur Beyin bulunduğu ekalliyetler Komisyonunda ahkamın ırkî ve lisânî şümulünü kabul etmedik. Bu husûsda yalnız gayr-ı Müslim ta'bîrini kabul ediyoruz. Mevcud muâhedâtdan ba'zı ahkâmı kabul ettik. Ancak imtiyâzât-ı mezhebiye-i atîkayı da ilâve etmek istiyorlar. Şiddetle reddediyoruz. Harbde tehcîr edilmiş olan malları ile haremlere alınmış olan Ermeni kadın ve çocuklarının iâdesini bir madde olarak teklîf ediyorlar. Şiddetle reddediyoruz. Son tekliflerinde Ermeni yurdundan bahsolunmamıştır. Ekalliyetlere hakk-ı muhâceret taleb eden maddeyi istîzâh ve münâkaşa ederken Venizelos hükümetin cebren bütünRumları koğduğundan bahsetmiş. Bu sebeble murahhasımız tarafından şiddetle münâkaşa ve tahtîe edilmiştir. İtalyan Reis celseyi ta'tîl etti.*

* Rıza Nur, Lozan'da yarattığı bu olayı uzun uzun anlatır. Hatıralarında şunları yazmaktadır:

"Ben Kaklamanos'ı âciz bir hale sokmuştum. Adeta cevap veremez hale gelmişti. Bu sefer Venizelos tekrar gelmeğe başladı. Ama ne geldi? Pür hiddet... Baştan aşağı gazap kesilmiş... Bize

2 — Adliye mutehassıslarımız mukarrer olduğu vechile Marki Garroni ile görüştüler. Adliyemize ecnebi hâkimler idhâli tedkîk ve müzâkere olundu. Üç kişilik bir bîtaraf hey'ete kanunlarımızı tedkîk ve hükmettirmek istiyorlar. Sonra Garroni bana mutahassıslarımın taş gibi durduklarını söyliyor. Esâsen mes'ele-

---

ateş püskürüyor... Düşündüm. Bu da bir sahne istiyor ve bir darbe indirip işini bitirmeli... Büyük bir kaidedir: "Germeli fakat koparmamalı." Yani darbeden evvel zemini hazırlamalı...

"Derken hiç akla gelmeyen fırsat zuhur etti. Atina'da Yunanlılar Gonaris ile ordu kumandanını kurşuna dizmek istemişler. İngiltere, Fransa ve İtalya müdahale ve şefaat etmiş, dinlememişler, kurşuna dizmişler. Curzon Venizelos'u çağırmış, pek fena şeyler söylemiş. Bunu işitince dedim, fırsattır. Yarın istediğimi yaparım. Ertesi gün celse oldu. Venizelos yine Türkleri katliamla itham ediyor, fena şeyler söylüyor... ekmeğime yağ sürüyor... Reise: "Sizden söz istiyorum, hala vermediniz! Söz benim" dedim. Reis: "Söz Ekselans Rıza Nur Beyin" dedi. Venizelos yine susmuyor, söylüyor. Onun sözünü kesmesini beklemedim, söze başladım. Büyük bir şiddetle söylüyorum. Venizelos sustu. Demek herifi şirretlikle bastırdım. Dedim ki: "Kaç gündür Türk milletini barbar, katliamcı gibi sözlerle itham ediyor.Barbar da katliamcı da Rumlardır. Türkler açık sözlüdür. İtiraf ediyorum. Efendiler, hep işitin, biz Yunanlıları kestik, fakat kabahat kimin?... Onlar bizi kestiler, biz de onları kestik. Tabiî can müdafaası. Hırsız gibi gelip evimize girdiler, yaktılar. Oraları gezen İsviçre Salib-i Ahmeri delegesi vatanımızı Pompei'ye benzer bulmuş... Bu müthiş cinayetlerin kabahati Yunan milletidir. O da değil, bunda mes'ul olan Yunan Hükümetidir... Hatta o da değil, Efendiler, Yunan millet ve hükümetini sevk eden ve bu facianın yegane mes'ulü vardır. Bu câni kimdir biliyor musunuz? (Elimi uzattım, göstererek) işte bu Venizelos Efendidir. Yunan milletini faciaya sevketti, kırdırdı... Gonaris'i kurşuna diziyorlar. Yunan milleti Venizelos'u kurşuna dizsin..."

Benim gözlerim dönmüştü. Bir telâş oldu. Baktım Venizelos'un başı bükülmüş. Masanın üstüne yıkılmış. Yüzüne baktım benzi kül gibi olmuş. Herkes telâş edip ayağa kalktı. Öldü zannettik. Ben de korktum. Birkaç dakika, sersem, alık alık durduk. Baktım başını kaldırdı. Ferahladım... Montagna da Venizelos'a elini uzatıp: "Aldın mı? Sana kaç defa sus dedim" dedi. "Celseyi kapattım" dedi.

"Müthiş bir sahne ve darbe oldu. Artık Venizelos bir daha ağzını açamadı. Sonraki celseye de gelmedi. Vak'a dünyaya aksetti... Dünya gazeteleri yazdı. Ve işte bunun üzerinedir ki ressam Derso derhal bir resim yapmış.Bunda Venizelos'la ben boks yapmışım. Ellerimizde eldivenler. Venizelos sırt üstü ipin üstğne yıkılmış. Ben köşede sandalyeye oturmuşum. İsmet (Paşa) bir havlu ile beni yelpazeliyor. Curzon da elinde saate bakıyor.

"Bu bizim gazetelere de aksetmiş... Bütün millet bundan keyf duymuş... Artık benden bahsettikçe o Lozan'da Venizelos'u döğdü derlermiş...

"Bunları da hiç zabta geçirmemişlerdir..."

(*Hayat ve Hatıratım*, III, s.1103-1106)

Olay, yabancı basına da yansımış ve *Havas* haber ajansı aşağıdaki haberi geçmişti:

"Lausanne, 21 décembre - Un incident a marqué la séance de ce matin de la commission des minorités. Il s'agissait de l'examen de deux projets, cleui des alliés et celui des Turcs, sur la protection des minorités...

"A peine venait-on d'aborder l'article concernant la liberté de l'émigration que M. Venizelos s'éleva très vivement contre la déportation par milliers des Grecs d'Anatolie, se livrant à une attaque contre le gouvernement d'Angora.

"Le délégué turc, Riza Nour, répondit sur le même ton et fit retomber sur M. Venizelos la responsabilité de la guerre et ses conséquences.

"Le président italien, M. Montana, impuissant à calmer les deux adversaires, a dû lever la séance au milieu de l'agitation et du bruit. ("Un vif incident entre M. Venizelos et le délégué turc", *Echo de Paris*, 22.12.1922)

nin taş gibi olduğunu ifâde ettim. Keyfiyet komisyona havâle ediliyor. İddiâları şu iki zemîne ma'tûfdur: Kanun-i medenîmiz şer'a mübtenîdir, ecnebilere uymaz. Hakimlerimiz yeni kanunları bilmediklerinden tatbîk edemeyeceklerdir. Hülâsa: adliye işinde başladığımız yerde duruyoruz.

No. 127

3 — Curzon, Garroni, Barrère ve ben Fransızın yanında hususî bir ictimâ' yaptık. Boğazlar mes'elesinde muallak kalan metâlibimize devâm ettik. İstanbul'da istasiyonerlerin çıkarılmasında tereddüd ediyorlar. Silâhsız olarak yat gibi dursun diyorlar. Tenedos** adasını bize iâde ediyorlar. İmroz'u iâde etmiyorlar. Kabul etmedim. Gelibolu'da jandarma kuvveti bulunduralım, Şarkî Trakya'da olduğu gibi asker gönderirsiniz diyorlar. Jandarma bulundurmak tabiî ve zâten kabul edilmiş olduğunu, muhtelit bir kıt'a ya'ni top istediğimi söyledim. Curzon kat'iyyen reddetti. O halde mes'ele muallakdır dedim. Beyne'l-milel Boğazlar Komisyonunun vezâifinin münâkaşasında gayr-ı askerîliğin mürâkabesini Komisyondan alıp ataşe militerlere ve ataşe navallara havâle etmeği teklîf ettiler. En nihâyet berrî ve bahrî gayr-ı askerî tedâbîrinin ataşe militerler tarafından bizim müsâdemiz ve bizim zâbitlerimizle senede bir def'a muâyenesini teklîf ettiler. Reddettim. Bu Komisyonun yalnız sefâin-i harbiyenin mürûru ile alakâdar olacağını tasrîh ve te'mîn ettirmek karar-ı kat'îsindeyim. Bir de şurasını tasrîh etmek isterim ki beyne'l-milel bir Boğazlar Komisyonunun olmasına Ruslarla Amerikalılar tarafdâr değildirler. Çünki Ruslar muâhedeyi imza etmeyeceklerinden geçecek harb gemileri içün Türkleri muhâtab ve mes'ûl tutmak istiyorlar. Amerikalılar da Cem'iyyet-i Akvâm'a münâsebetinden dolayı arzu etmiyorlar. Ben tahkimât müdâfaa edilmeyecek ve hazer ve seferde Karadeniz'e hesabsız geçecek harb gemilerinden dolayı hiç kimse ile tutuşmamızı muvâfık görmediğim içün beyne'l-milel komisyonu kabul ediyorum. Ancak bunun harb gemilerinden başka hiçbir işle meşgul olmamasını sûret-i kat'iyyede te'mîn etmek kararındayım. Yarın husûsî komisyonumuz devâm edecektir.

İSMET

** Bozcaada.

No. 193

Hâriciye Vekâletine

No. 129 *22 Kânun-i evvel*

(22 Aralık 1922)

14 Kânun-i evvelde hareket etmiş olan kuriye Cemaleddin beyin Ankara'ya muvâsalatının sür'at-i iş'ârı müsterhamdır.

REŞİD SAFVET

No. 194

Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

No. 135 *Lozan, 22 Kânun-i evvel 38*

(22 Aralık 1922)

Zâta Mahsus

Marki Garroni'nin gala ziyâfetinde şetâret içinde bulunduk. Büyük ziyâfetlere büyük milletlerden başka kim gidebilir. İtalya, Fransa, Britanya, Türkiye murahhasları mevkii ihtiramda, diğer milletler kendi sıralarındadırlar. Curzon ile ziyâfete riyâset eden İtalyan hanımın tarafeyninde bulunduk. Geçen gün de böyle idi. Curzon bir aralık bana çetenin sıhhatine içiyorum dedi. Sonra ben de onun sıhhatine içtim. Liste üzerine imza atarken birkaç defa hep benim altıma rastgelen Curzon bana dedi ki hep ayağına rastgeliyorum, çekemem. Sonra bir defa tepene imza ediyorum dedi. Birkaç gündür pek ziyâde gerginlik hüküm sürüyor. Bugün de gündüz böyleydi. Gelip geçici buhranlar ile zâhirî tatlılık arasında çok gergin vakit geçiriyorum. Ziyâfetden sonra işte saat üçtür ki raporu bitirdim. Birkaç saat istirâhat edeceğim. Nasılsın. Sıhhatinden, neş'enden bize kuvvet ver Şanlı Gazi. Görüştüğümüz zaman saçlarımı bembeyaz, yaşımı on sene ileri bulacaksın*.

İSMET

* Bkz. No. 211.

No. 195

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 150 *23 Kânun-i evvel 38*

(23 Aralık 1922)

C 20 Kânun-i evvel 338 ve aded 118 şifreye*.

Bütcemizde Bern Sefareti kadrosu ve tahsisâtı yoktur. İsviçre'de muvakkat bir me'mur-ı mahsûs bulundurmak içün tahsisât vardır. Cemal Hüsni Beyin muvakkaten istihdâmı matlûb ise icrây-ı me'mûriyeti içün iş'ârını rica ederim. Numan Beyin me'muriyeti bittabi' Cemal Bey hakkındaki iş'ârınıza ta'lîk edilecektir.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 183.

No. 196

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 151 *23 Kânun-i evvel 38*

(23 Aralık 1922)

Türkiye dâhilinde bulunup de henüz muâmele-i kanuniye îfâ ve kendilerine tescil ettirmemiş olan anonim ve sermayesi eshâma munkasem ecnebi şirketlerine kanun-i mahsûsun ikinci maddesinde muharrer olup munkazî bulunan müddete zamîmeten 18 Kânun-ı evvelden i'tibaren üç ay daha mühlet i'tâsı İktisad Vekâletince takarrür ederek vilâyât ve elviyeye teblîğ olunmuştur.*

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 182.

No. 197

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 152 *23 Kânun-i evvel 38*

(23 Aralık 1922)

Suriye hududları hakkında husûsî resmî hafî veya celî Fransızlarla mükâleme cereyân etti mi? İş'ârını rica ederim. O havâli meb'usları zât-ı devletinize arz-ı hürmet ediyorlar*.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 205.

No. 198

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 153 *23 Kânun-i evvel 38*

(23 Aralık 1922)

C 19 Kânun-ı evvel 119 mâba'dına*

Cemal Efendinin getirdiği Erkân-ı harbiyeye aid gayr-ı askerîlik ve Boğazların serbestîsi projelerini Kâzım Paşaya teslim ve İzmir'de bulunan Fevzi Paşaya yazdım.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 186.

No. 199

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 130, 131, 132, 133, 134 — *23 Kânun-i evvel 38 (23 Aralık 1922)*

22 Kânun-i evvel 338 raporudur.

1 — Ekalliyetler tâlî komisyonunda fevkalâde müşkilât yaptılar. Cem'iyyet-i Akvâm tarafından bir sefîr ta'yîn ve i'zâmı mes'elesini bir başka şekil altına sokmak istediler. Ermeni kadın ve çocuklarının iâdesi mes'elesini tekrar mevzû-ı bahs ettiler. Gayr-ı müslimlerin askerlikten istisnâları içün türlü türlü şekiller düşündüler. Hepsini reddettik. Muâhedât-i umûmiyede mevcud mevâddın en ağırlarını seçmişler ve bundan fazla istisnâen mevâdd düşünmüşlerdir. *

2 — Sıhhiye tâlî komisyonda İstanbul'da mevcud beyne'l-milel Sıhhıye Komisyonu daha ağır şekilde teklîf ediyorlar. Biz ilgâsında ısrâr ettik. Onlar mutavassıt bir istihâle devresi bulmak lüzûmunu dermiyân ettiler.

3 — Bu sabah da husûsî olarak Birinci Murahhaslar ictimâ' etti ve Boğazlar mes'elesini müzâkereye devâm ettik. Curzon ile münâkaşâtın hülâsası şudur: Tenedos adasını bize, İmroz adasını Yunanlılara veriyorlar. Reddettim. Gelibolu'da bizim garnizon mes'elesi görüşüldü. Reddettiler. Sonra bir iki teferruâtdan sonra Boğazlar Komisyonunun vezâifinin münâkaşasına geçtik. Gayr-ı askerîlik nezâretini Komisyondan kaldırıyorlar, ataşe militerlere veriyorlar.

No. 131

Uzun münâkaşalar netîcesinde gayr-ı askerîliğin mürâkabesi, nezareti, müşâhedesi, kesb-i emniyet edilmesi, hâl-i intizâmda bulundurulması gibi kelime oyunlarında geçdikten sonra mes'ele muallak kaldı. Te'minât-ı siyâsiye mes'elesinin müzâkeresine girilerek onları müşkilâta düşüren münferid ve müctemi' taahhüdât husûsunda müşkilpesend olmayacağımı fakat Boğazlar mıntakasına tecâvüz ve burada muhârebe gayr-ı câiz olduğuna dâir beyânât istediğimi söyledim. Düşüneceklerini bildirdiler. Curzon bugün ba'zı tehdidât yaptı. Nihâyet muallak kalan mesâilin akşamleyin yalnız Barrère benim aramda hallolunması ümmidini izhâr ettiler. Akşam Barrère ve Weygand ile ictimâ'

* İngilizlerin hazırladıkları Azınlıklarla ilgili tasarıda şu ana başlıklar vardı:
(1) Milletler Cemiyeti'nin İstanbul'da bir temsilci bulundurması,
(2) Hristiyanların askerlik hizmetinden muaf tutulmaları,
(3) Azınlıklarla ilgili bölümün yalnız Müslüman-olmayanlara uygulanıp uygulanamayacağı,
(4) Komşu ülkelerdeki Müslüman azınlıklar,
(5) Türkiye'deki azınlıklara din, eğitim, yardımlaşma alanlarında otonomi tanınması,
(6) Hristiyan kadın ve çocukların geri verilmesi ve göçmenlerin malları,
(7) Genel af. (*F.O.424/255,* No.848 ve *DBFP-I/18,* No.290).

yaptık. Türlü kelimeler altında yutturulmak istenilen mürâkabe mes'elesinde ısrâr ettiler. Münâkaşa ağır bir şiddet peyda etti.. Mes'elelerin esâsı bu olduğunu söyledim. Boğaz tahkimâtını bidâyetde hep beraber tahrîb, Boğazların açık olduğunu i'lân edeceğiz. Gemilerin geçmesi içün nizâmnâmeleri ta'yîn eyledik. Harb gemilerinin mürûrunda muayyen nisbetleri muhâfaza etmek üzere Beynelmilel Boğazlar Komisyonu ta'yîn edeceğiz. Bundan başka hiçbir mürâkabe tedbîri olmayacak. Gayr-ı askerîlik ve sâire kâmilen bizim muâhede ile taahhüdâtimize merbût olacak esaslarını iddiâ ettim.

No. 132

Gerek maslahatın îcâbına vefâ gerek gayr-ı askerîlikleri taht-ı mürâkabede olan diğer devletlere sû-i misâl olmamak içün ve gerek kendi efkâr-ı umûmilerine karşı Boğazların açıklığını te'mîn içün zâhiri olsun ba'zı tedâbîre lüzûm olduğunda ısrâr ettiler. Zâhiren hafîf görünebilecek türlü şekiller teklîf ettiler. Meselâ en son şekil budur: Falan maddeden filan maddeye kadar olan tertîbâta riâyet edilmesi alakâdar devletler arasında mahallinde ittihâz edilecek tedâbîr ile te'mîn edilecektir.

Eşkâl ve merâsimi değil mürakabe ve müdâhale fikrini kabul etmediğimi tasrîh ettim. Vazgeçemeyecek bir tavır aldılar. Mürâkabe fikrinden vazgeçmek gayr-ı mümkin olduğunu şimdi bana söylerseniz Ankara'ya telgraf çekmeksizin akşam treni ile hareket ederim dedim. Sohbet buz gibi oldu. Daha bir müddet muhtelif zeminler üzerinde gezdikten sonra mevzû-ı bahs mevâddın hangisinden vazgeçtiğimi sordu. Muhtelif ehemmiyette mes'eleler mevzû-ı bahs olmuştur. Fakat en mühimi mürâkabe mes'elesidir, bir fedâkârlık yapmam dedim. Ayrıldık. Barère yarın Paris'e gidiyormuş. Hüsn-i mühâsebât ve kibarlık merâsimi altında adamların zamîri tıpkı eskisidir **.

No. 133

4 — Vaz'iyyeti ber vech-i âtî mütâlaa ediyorum: Müttefikler sulh yapmak içün iki esâs hazırlamışlardır. Evvelen eski idarede tasvîb etmediğimiz bütün ke-

** Curzon, İsmet Paşa ile yaptığı son iki görüşmeyi şöyle rapor ediyor:

"Since the suspension of sittings of my Commission on Straits, I have had two meetings with Ismet Pasha, in company with my French and Italian colleagues, on the points which still remain unsettled. These are in main:

(1) Future inspection of demilitarized zones,

(2) Nature and wording of general guarantee demanded by Turks,

(3) Sovereignty of Islands outside Dardanelles.

"At these discussions which last for hours, Ismet repeats same propositions over and over again, refusing to budge an inch... In my judgement these tactics are condamned to failure;and time will shortly arrive when we must submit Straits Convention to Turks to sign or leave.

"All indications from Angora point to desire of Turks for peace; but this finds little reflection in attitude of their delegation here, who are difficult and obstructive to last degree..." (*DBFP-I/18*, p.400, No.286)

limeleri kaldırmak, onların yerine transit devresi nâmı altında diğer bir usûl fakat ekseriyetle daha şiddetli ahkâm koymaktır. Bu fikri mâlî, adlî mesâilde ekalliyetlerde ilâh... görürüz. 1918 senesinin gâlib ve hâkimi vaz'iyyetini projelerinde muhâfaza ediyorlar. Sâniyen İstanbul'da murâkabe fikrindedirler ve umûmiyetle gerek ekalliyetlerde gerek mesâil-i sâirede mürâkabe temâyülündedirler. Son derece yorucu ve yıpratıcı usûl-i müzâkereleri ile bir tarafdan yıldırmak ve diğer tarafdan esâsı çürük ve mütecâvizâne metâlibin münâkaşasına sokarak ne kadar ilerlenirse o nisbette bataklığa sokmak istediler. Hemen her mes'elenin hududunda dıvarlara dayanıp durmuşuzdur. Ya bizi yıkacaklar, eski usûlde muaddel bir Sèvres yapacaklar, ya biz onları yıkacağız, her medenî ve müstakil millet gibi bir sulh yapacağız. Şimdi artık hücûm ve iğfâl devri geçmiş, müttefikler için karar zamanı gelmiştir. Fransızlarla İngilizlerin arası fevkalâde iyidir. Bu adamlarda eski i'tiyâdlarından vazgeçmek ihtimâli azdır.

No. 134

Lehimizde bir insan kararı vereceklerinde şübhem vardır. Binâenaleyh Konferansın inkıtâına intizâr etmelidir. Bu inkıtâ' ansızın olabilir. Çünki dayanıp kaldığımız mesâilin hangisi hangi tarafdan zorlanırsa mukâbil taraf karar-ı kat'î vermek mecbûriyetindedir. Sulh olmak içün bizim hukuk-ı hayâtiyemizi onların kabul etmesi ilk şart-ı mübrem olduğundan rucû' etmeyeceğiz. Vaz'iyyet ağırdır. Konferans bugünkü zihniyetinde müsbet bir hedefe müteveccih değildir. Refet Paşaya vaz'iyyete göre ta'limât veriniz. ***

İSMET

*** İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiserliği, İsmet Paşa'nın bu pek önemli şifre telgrafını ele geçirmiş veya çözmüştür. Yalnız bu telgrafı değil, Ankara'nın buna cevabını (No.202) de ele geçirmiştir. Yüksek Komiser Vekili Henderson, 25 Aralık günü Curzon'a şunları tellemiştir:

"*Mr. Henderson (Constantinople) to the Marquess Curzon of Kedleston (Lausanne)*

No. 100 Telegraphic *Constantinople, December 25, 1922*

Personal and Secret

"I learn from usual secret sources that Ismet telegraphed to Angora on December 23rd that allies were still (insisting on) (? control) in Straits, minorities and other questions, and that as Turkey could not yeald in taking steps vital to her independance, a sudden rupture of negociations has to be expected.Spirit of conference did not point to definite results being secured and allies were trying to cow the Turks. The latter had got their back to the wall on all questions and could not give in. He accordingly asked for necessary instructions to be sent to Refet.

"In a reply dated December 24th Reouf says matter has been reported to Smyrna, Constantinople and Eastern Thrace, that Fevzi Pasha has replied that his army is ready and that he, Reouf, can guarantee that Turkish army is prepared for all emergencies....."

(*F.O.424/255,* p.746, No.825; *DBFP-I/18,* p. 412-413, No.291)

Bu telgrafın birinci paragrafı, İsmet Paşa'nın telgrafının son paragrafının çevirisi, ikinci paragrafı da Rauf Orbay'ın buna cevabının (Bkz. No.202) İngilizceye çevrisi niteliğindedir. Demek ki, İngilizler, Türk şifre telgraflarının metinlerini ele geçirmişler veya bunları eksiksiz açabilmişlerdir.

Bkz. No. 202.

No. 200

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 136 *23 Kânun-i evvel 338*
(23 Aralık 1922)

Yüz bin lira tahsîsât ilâvesi hakkında kuriye ile gönderdiğimiz tahrirât vardı mı? Keyfiyetin ta'cîli ve telgrafla irâdesini bilhassa istirhâm ederim*.

İSMET

* Bkz. No. 210.

No. 201

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 154 *23 Kânun-i evvel 338*
Gayet müsta'celdir *(23 Aralık 1922)*

Ruhsatnâmelerin müsveddeleri dahi Vekâlette bulundurulamamıştır. Aynen ve iş'ârınız vechile ta'dilâtı ihtivâ etmek üzere yeni ruhsatnâmeler tanzîm olunmak üzere metinlerinin tarihleri de dâhil olduğu halde harfiyyen iş'ârını rica ederim. Vürûdunda yenileri tahrîr ve kuriye ile irsâl edilecektir*.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 277.

No. 202

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 155 *24 Kânun-i evvel 38*
Gayet aceledir *(24 Aralık 1922)*

Vaz'iyet hakkındaki 23 tarihli telgrafınız* üzerine keyfiyet İzmir'de Fevzi, Rumeli cihetinde Refet Paşalarla İstanbul'da Adnan Beye bildirildi. Fevzi Paşadan aldığım cevabî telgrafta inkıtaa karşı ordunun vaz'iyet ve karar aldığını bildirdi. İhzâr ettiğiniz ve bizzat tecrübe eylediğiniz kahraman ordumuz her ihtimâle karşı müheyyâdır.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 199.

No. 203

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 156 *24 Kânun-ı evvel 38*
(24 Aralık 1922)

Erkân-ı harbiye'ce İstanbul'dan alınan 19 Kânun-ı evvel 38 tarihli ma'lumât zîrde arz olunur.

1 — Hal-i hâzırda İngiliz siyâsetinin Türkleri elde etmeğe ma'tûf olduğu te'mîn olunmaktadır. Ruslara karşı Balkanlıların ve ahıren Yunanistan'ın ileri karakol olarak istihdâmı siyasetinin iflası üzerine Türklerin aynı maksatla takviye ve ikamesi mutasavver imiş.

2 — Gelibolu'da İngilizlerin pek mühim istihzârât ve tahkimâtda bulundukları, binâenaleyh Boğazları kâmilen terk etmemek fikrinde oldukları,

3 — Konferansın inkıtâ' ve harbla neticelenmesine İngiliz mehâfilinin kanaatları yokmuş, İngilizler kat'iyyen harb istemiyor ve Curzon blöf yapıyormuş.

HÜSEYİN RAUF

No. 204

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 137 *24 Kânun-i evvel 38*

(24 Aralık 1922)

23 Kânun-i evvel 38 raporudur.

1 — Bugün tâli komisyonda Rıza Nur Bey ekalliyetleri çalıştı. Ekalliyetlerin yalnız gayr-ı müslim ta'birine şümûlünü kabul ettirdik*. Diğer ba'zı mevâdda terakkî hâsıl oldu. Ermeni ve Bulgar hey'etlerini tâlî komisyonda dinlemek istiyorlar. Reddediyoruz.

* Rıza Nur şöyle diyor:

"Frenkler bizde ekalliyet diye üç nevi biliyorlar: Irkça ekalliyet, dilce ekalliyet, dince ekalliyet. Bu bizim için gayet vahim bir şey, büyük bir tehlike. Aleyhimizde olunca şu adamlar ne derin ve ne iyi düşünüyorlar... Irk tabiri ile Çerkez, Abaza, Boşnak, Kürt, İlâh...yı Rum ve Ermenilerin yanına koyacaklar. Dil tabiri ile müslüman olup başka dil konuşanları da ekalliyet yapacaklar. Din tabiri ile halis Türk olan iki milyon Kızılbaşı da ekalliyet yapacaklar. Yani bizi hallaç pamuğu gibi dağıtıp atacaklar. Bu taksimi işittiğim vakit tüylerim ürperdi... Bilekleri sıvadım. Bütün kuvvetimi bu tabirleri kaldırmağa verdim. Pek uğraştım. Pek müşkilât ile fakat kaldırdım..." *(Hayat ve Hatıratım*, III, s. 1044-1045).

2 — Diğer bir ictimâ' olmadı. Anlaşıldığına göre Boğazlar Komisyonu sebebiyle gayr-ı askerîlik tedâbîrinin mürâkabesi olmayacağını kat'î bir sûretde bahsetmek ciddî buhrânı tevlîd etmiştir. Müttefikler ekalliyetler ve mesâil-i sâirede dahî mürâkebe düşünmekte olacaklardır. Barrère ve Garroni memleketlerine gittiler. Curzon burada kalıyor.

3 — Çiçerin ile mülâkatımızın hülâsası şudur: Boğazlar hakkındaki son teklîfâtım üzerine husûsî mülakatlarda cereyan eden efkâr ve mütâlaâtı îzâh ve Komisyon vezâifinin münâkaşasından haberdâr ettim. Aramızda tevhîd-i mesâî ve tetâbuk olduğunu Ankara'ya yazmakta olduğumu bildirdim. Cevâben kapalı usûl iltizâm ettikleri nokta-i nazarlarımız arasında ihtilâf olduğunu ketm etmediğini söyledi. Fransızlarla te'sîs-i münâsebet için Veygand ile teşebbüs ettiğimi, henüz cevâb almadığımı, Fransızların İngilizleri pek ziyâde kullandıkları zannetiğimi ifâde ve fırsat kollamağa devâm edeceğimi ilâve ettim. Ermeniler kendisine mürâcaat edip muhâcirler için arâzi istemişler. O da Rusya'da arazi vaadetmiş. Buradaki Ermenilerin Sovyet Ermenistanını tanımadıklarına nazar-i dikkatını celbettim. Ruslar Arap politikası yapmak istiyorlar. Büyük bir Arap Konfederasyonundan bahs ve mütâlaamı istifsâr etti. Dedim ki Arap politikası düşünmedim. Fakat Hicaz Kıralının böyle bir projesi olduğunu ve Hicaz Kıralının da İngiliz demek olduğunu bilirim dedim. Filhakîka program oradan gelmiş. Arapları almak isteyip istemediğimizi sordu. Araplar bize iltihak-i için pek heveslidirler. Serbest kalsalar bunun için re'y verecekler. Fakat biz aslâ başka millet istemiyoruz. Müstakil olarak yaşamalarını istiyoruz, arzularına da böyle cevâb veriyoruz dedim. Mısır'dan ve ilâah.. konuştuk. Teması muhâfaza etmek ricâsiyle ayrıldı. Musul hakkında Curzon'un muhtırası ile benim cevâbımın sûretlerini istedi. Vaadettim.

4 — İâde-i ziyâret ettiğim Hayashi, kapitülasyonlar husûsunda Avrupalıların tatmîn edilebilmesi için tarafımızdan bir formül bulmak îcab ettiğini dönüp dolaştırarak mütemâdiyen îzâh ve ısrâr etti.

5 — Bu akşam Lord Curzon'a Musul muhtırasının cevâbını gönderdim. Leffettiğim husûsî mektubun nihâyetinde dedim ki Türkiye vatanın gayr-ı kabil-i infikâk eczâsından olan Musul üzerindeki hukuk-ı hâkimiyetinden ferâgat etmeği tasavvur edemez**.

İSMET

** Lord Curzon, barış andlaşmasını Noel ve yılbaşı tatiline kadar yapmayı tasarlıyordu. Bunu başaramadıktan başka Noel ve yılbaşı için de Lozan'dan ayrılamadı. "Bu melankolik ortamda Noel'i geçirmek alnımın yazısıymış" diye yakınıyordu. Tam Noel arifesinde Musul ile ilgili Türk cevabını alınca, "İşte şimdi Noel için kendime meşgale çıktı, Türk cevabını çürütmekle uğraşırım" dedi ve Londra'ya şunu yazdı:

"Turks after prolonged gestation have produced a twelve page reply about Mosul with which it will be my sole Christmas relaxation to destroy." *(DBPFP-I/18,* p. 401, No. 286).

Musul ile ilgili Türk muhtırası hakkında gazetelerde aşağıdaki haber görüldü:

Le memonrandum turc au sujet de Mossoul

Ce matin, Ismet pacha a fait remettre à lord Curzon la réponse au mémorandum anglais concernant l'attribution du vilayet de Mossoul. La délégation turque développe les raisons suivant lesquelles Mossoul appartient à la Turquie. La population sédentaire du vilayet de Mossoul est, selon la réponse d'Ismet pacha de 503,000 habitants, se décomposant en 263,830 Kurdes, 146,960 Turcs, 53,210 Arabes, et 39,000 non musulmans.

Le délégué turc réfute l'argument britannique qui voulait établir une différence entre les Kurdes et les Turcs anatoliens, sous prétexte que la langue turque parlée à Mossoul n'est pas la même qu'à Constantinople. Or, il n'existe pas en Anatolie un seul endroit où l'on parle un turc identique à celui de la capitale: par contre, le dialecte de Mossoul est le même qu'en Anatolie.

Au point de vue politique, les Kurdes et les Turcs de ces régions réclament leur rattachement à la Turquie et lorsque la population aura la possibilité d'exprimer librement sa volonté, on verra qu'elle n'est point partisan de son rattachement à l'Irak.

Le général Ismet pacha revient donc à son premier projet de plébiscite.

Le vilayet de Mossoul ne fait pas géographiquement partie de l'Irak, auquel l'Angleterre voulait le rattacher. D'autre part, les relations commerciales et économiques s'orientent vers l'Anatolie méridionale et particulièrement vers la région de Diarbékir et Tiflis beaucoup plus que vers Bagdad. C'est par Mossoul que passe l'unique voie reliant le sud de l'Anatolie à la Perse. Le vilayet de Mossouil a une importance considérable au point de vue des relations commerciales et des communications, par le fait qu'il se trouve au croisement de toutes les routes reliant les unes aux autres l'Anatolie, la Russie, l'Irak et la Perse. Grâce au chemin de fer de Bagdad, pour lequel la Turquie a consenti de très lourds sacrifices, la région de Mossoul se trouve, au point de vue économique, reliée plus directement avec l'Anatolie et, de ce fait, elle est plus proche des ports méditerranéens que de ceux du golfe Persique. Stratégiquement parlant, il est indispensable pour établir les communaications militaires entre les différentes parties de l'Anatolie.

Dans sa dernière partie, le délégué turc conclut que Mossoul a été du reste occupé sans aucun droit, après l'armistice, par des troupes anglaises, et que le vilayet tout entier fait partie intégrante de la Turquie, suivant le pacte national turc.

(Journal, 25.12.1922)

No. 205

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 139, 140

24 Kânun-i evvel 338

(24 Aralık 1922)

C. 22 Kânun-i evvel 38*.

Ankara'dan hareketimden beri Suriye hududları içün fırsat aramakla meşgulum. Ma'lûm olduğu üzere Avrupa'ya geldiğim zaman Fransa efkâr-ı umûmiyesinde aleyhimizde şiddetli cereyân-ı efkâr vardı. Ecnebilerin tardı, mekâtibin seddi, Bankalar emniyyetinin ihlâli neşrediliyor idi. 13 Teşrin-i sânîde açıla-

* Bkz. No. 197.

cak Konferansa da açılmamış, bila ihbâr ta'lîk edilmiş idi. İngiltere hükümeti müttefiklerin daha evvel şerâit-i lâzime hakkında mutâbık olmalarını ve Türkler nihâyet kabul etmedikleri halde tedâbîr-i zecriyeyi kararlaştırmalarını taleb ediyordu. Bu ahval tahtında Fransızlar Ankara İ'tilâfnâmesi hakkında nokta-ı nazarımızı bilmek istiyorlardı. Ben Meclisde de hükümetin siyâseti olmak üzere ifâde ettiğim Misâk-ı Millî ve mün'akid muâhedât düstûrunda ısrâr ettim. Ankara İ'tilâfnâmesi buna dahil mi diyenlere Fransaca dâhil ise bizce de mer'îdir dedim.Konferansın açılıp açılmayacağı bile belli olmadığı ve el'ân neticesi meşkûk olduğu bir devirde Fransızları ümmidsiz ve hâzır düşman yapmakta Suriye için fâide yok idi. Fakat sulh gayesi için zarar var idi.

Konferansın küşâdi mebâhîsinde Onikiada ve Suriye ve Irak hududlarının mevzû-ı bahs olmasını müttefiklerin istemeyecekleri şâyi' oldu. İtalyanlara Oniki Ada mes'elesinde sühûletle kendileriyle anlaşabileceğimizi iblâğ eyledim. Fransızlarla Ankara İ'tilâfı mer'î manzarası devâm etti. Musul mes'elesinin İngilizlerle aramızda ayrıca müzâkere ve halledilmesi zemîninde devâm ediyoruz. Oniki Ada filhakîka mevzû-i bahs olmadı. Ben de ısrâr etmedim.

Şimdiye kadar müşâhede ve kanaatım budur ki İngilizler Suriye hududunun mevzû-i bahs olmasını istiyorlar. O zaman müttefikler müşterek ve kat'î bir cebhe ile karşımıza gelerek yekpâre bir mes'ele arz ve Musul mes'ele-irini de beraber derhal halledeceklerdir. Curzon kendisinin bir mes'elesini bütün Konferansa mâl edecek esbâb ve avâmil ile memzûc olarak ortaya çıkarmak manevrasına dayanan bir adamdır.

No. 40

Diğer tarafdan Fransızların İskenderun limanı husûsundaki kuyûd ile hemhudud menâtıkda ahâliye karşı taahhüd ettikleri mevâdden sulh muâhedesinde kurtulmak isteyebilirler. Eğer istemezlerse bu kuyûd Fransızlarla arzu ettiğimiz zaman sebeb-i ihtilâf ve münâkaşa olmağa hazırdır. Kurtulmak isterlerse Ankara İ'tilâfnâmesi aleyhine kendileri balta vurmuş olacaklar ki bu vaz'iyyetden sonra bütün hudud işini ortaya atmak mümkündür.

Müşâhedeme nazaran Suriye hududlarını mevzû-i bahs etmekte karşımızdaki cebheyi daha ziyâde müttehid ve mütesânid kılmaktan ve Musul'un mukadderâtının aleyhimize halline icrây-ı te'sîr etmekten başka fâide me'mûl değildir. Konferans müsbet netîceye varmaz da inkıtâ' veya hal-i harb hâdis olursa Fransızların aleyhimize iştirâkini de biz gayr-ı kabil-i ictinâb bir hâle koymuş oluruz. Şimdiye kadar mesâil-i esâsiyeden yalnız Boğazlar mes'elesi terakkî etmiş ve onda da mürâkabe fikri ile ciddî tevakkuf hâsıl olmuş ve mesâil-i sâire bizim matlab ve efkârımızla henüz hâl-i temâsa bile gelmemiştir. Binâenaleyh meb'usan-ı kirâmın Suriye hududları hakkında açık celsede serd-i mülâhazât etmelerine Hâriciye Vekîli olarak gayr-ımüsâid olmamış olduğum ve bir şimendiferin hudud olamacağını bir ukde gibi yüreğimde taşıdığım halde evvelce hallolunmuş

bir mes'ele hâlinde bulunan Suriye hududları hakkındaki zamîrimizi şimdi meydana vurmakta fâide görmedim, ciddî zarar görüyorum. Binâen aleyh eğer sulh olursa Suriye hududunun ihtimali ağlebdir. Bu mütâleâtın şimdiki hükümetce ve Meclisce ma'lûm olmasını rica ve cevâba intizâr ederim**.

İSMET

** Bkz. No. 236.

No. 206

Hey'eti Vekîle Riyâsetine

No. 141 *24 Kânun-i evvel 38*

(24 Aralık 1922)

24 Kânun-i evvel 38 raporudur.

Noel ta'tîli. Sabahleyin Hasan Bey Ankara'ya hareket etti. Akşam Fransız Amiral Lacaze ile bulundum. Fransa gazetelerinin vaz'iyyetde inkıtâa dâir telgraflarını beraber okuduk*. İnkıtâa sebeb olan kontrol fikrinden sarf-ı nazar edileceğini söylüyordu. Fransız ve İtalyan murahhasları memleketlerine gittiler**.

İSMET

* Paris'in ünlü *Le Temps* gazetesinin 24 Aralık 1922 günlü başyazısında şu satırlar okunuyordu:

"La conférence siège depuis près de cinq semaines, et elle n'a encore réglé aucune question...

"Nous regrettons qu'on n'eût pas conclu, aussitôt après l'armistice de Moudania, un traité préliminaire qui aurait du moins assuré la paix. Mais le temps a passé... Dans l'intérêt de la paix future, bornons-nous donc à faire les trois observations que voici:

"1. Toutes les questions soumises à la conférence ne sont pas également difficiles à resoudre... Il serait naturel qu'on commançât par s'entendre sur les choses les plus faciles à resoudre...

"2. A deux reprises, pendant les pourparlers de Lausannes, on a entendu prononcer le mot de rupture: d'abord à propos des minorites, puis à propos des Détroits. Fort heureusement, ces orages n'ont pas eu de lendemain...

"3. On comprend que la conférence se hâte lentement, mais on aime à penser qu'elle se hâtera tout de même. L'expérience prouve que les affaires d'Orient tendent à se compliquer sérieusement, quand une conférence d'hiver se prolonge sans résultats définitifs. On s'en est aperçu après l'hiver de 1876-1877 et pendant l'hiver de 1912-1913. Dans les deux cas, des négociations traînantes menèrent tout doucement à un conflit... il est bon de faire la paix avant que les jours s'allongent beacoup..." ("Bulletin du Jour: Cinq semaines à Lausannes", *Le Temps,* 24.12.1922)

** Lord Curzon ile İsmet Paşa ise Noel ve yılbaşı günlerinde Lozan'da kaldılar. Curzon, Noel dolayısiyle İsviçrelilere ve Lozan halkına bir mesaj yayınladı. Konferansın açılışında İsviçre Cumhurbaşkanı Haab, Noel'e kadar barış yapılması dileğinde bulunmuştu. Lord Curzon, barış andlaşmasını Noel'e yetiştiremediklerini, ama yoğun biçimde çalıştıklarını belirtiyordu. "Noel'de kısa bir dinlenmeden sonra yeniden çalışmaya başlayacağız ve inşaallah, kısa zamanda işimizi sonuçlandıracağız" diyordu. ("Un message de Lord Curzon au peuple suisse", *Journal des Débats,* 25.12.1922).

No. 207

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 156 *24 Kânun-i evvel*

(24 Aralık 1922)

Kayseri'de bir Sinod teşekkül etti mi ve yerliden birkaç diyakos münhal yerler içün episkopos takdîs olundu mu ve sûret-i mukerrereye tevfîkan kilisenin tanınması içün hükümete mürâcaat olundu mu? Buralar... ve muâmelât-ı mezkûre hemen kabil-i ikmâl ise bi't-terî neticesinden âcilen ma'lûmât i'tâ buyurulması *.

İSMET

* Bkz. No. 231.

No. 208

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 147 *25 Kânun-i evvel 38*

(25 Aralık 1922)

122 ve 123 numaralı ve 22 Kânun-i evvel tarihli raporlarınız alınmış ve halledilmiştir Efendim.

HÜSEYİN RAUF

No. 209

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 157 *25 Kânun-ı evvel 38*

(25 Aralık 1922)

Paris Mümessili Ferit Beyefendiye: Mektubunuzu aldım. Temenniyâtınıza teşekkür ederim. Mülga sefaretler hakkındaki raporunuz tedkik ediliyor. Bu bâbda merkezce ittihaz edilen karar bildirilecektir. Vürûduna kadar me'mur ta'yin buyurulmamasını rica ederim. Almanlara karşı Fransızların ittihâz edecekleri tavrı buradan Mougin'den öğreniyorum. Londra'da başvekiller içtimâma ve mukarrerâta dâir zât-ı âlilerinden mütemmin ma'lûmâta ihtiyacımız derkârdır. Mahrukat bedeli karşılığı olarak Meclis'ten bir mikdar para geçirebildim. Bu ve dosya me'muru Salih Beyin tahsısâtı da karşılığı bulunarak yakında gönderilecektir. Muvaffakıyetinizi temenni ederim Efendim.

HÜSEYİN RAUF

No. 210

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 158 *25 Kânun-ı evvel 38*
(25 Aralık 1922)

C 136 ve 23 Kânun-i evvel tele: *

Yüz bin lira hakkındaki kanun lâhıyası fart-ı mesâîye rağmen ancak çarşamba günü Meclisten geçirilebilecektir. Neticeyi arz ederim **

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 200.
** Bkz. No. 217.

No. 211

Başkumandan Gazi Mustafa Kemal Paşa'dan Lozan'da İsmet Paşa Hazretlerine.

No. 159 *26 Kânun-ı evvel 38*
(26 Aralık 1922)

1 — Garroni'nin gale ziyafetine aid tafsilâtı büyük haz ve iftiharla okudum. Eyidir. Bu neticeyi alan zekâ ve kiyasetinizi bu münasebetle takdir ve tebrik ederim *.

2 — Şeyh Sünnisi hakkındaki işarıma sürati mümkine ile cevap vermenizi rica edrim **. Çünkü müşarileyh cevap almadan buradan gitmiyor. Hasretle gözlerinden öperim kardeşim. 26/12/38

Başkumandan

MUSTAFA KEMAL

* Bkz. No. 194.
** Bkz. No. 81 ve 324.

No. 212

Başkumandan Gazi Mustafa Kemal Paşa'dan Lozan'da İsmet Paşa Hazretlerine

No. 160 *26 Kânun-ı evvel 38*
(26 Aralık 1922)

Mektubunu derin bir tahassüsle okudum. Kuryeyi kaçırmış idim. Mufassal bir mektupla cevap verecektim. Kalbimde akislerini duydukça ne kadar bahtiyar

oluyorum: Ayni derece-i tahssürle seni ne kadar göreceğim geldiğini bilmem tahmin edebilir misin? Parlak bir netice-i muvaffakiyetle şerefli avdetinizi düşünerek müteselli olmaktayım. Orada ihrâz ettiğin ihtiramlı mevkii ve cihana izhâr ettiğin kudret, zekâ ve liyâkati mes'udane temâşâ ediyorum.

Sıhhatim iyidir. Mecliste bazı cereyanlara karşı daima müteyakkız ve muakkip bulunmak mecburiyeti beni çok üzüyor. Bir tarafa ayrılamıyorum. İhalifeye saltanat hukuku vermek hevesinde bulunan mürtecilerin için için teşebbüsleri beni çok i'kab ediyor.Fevzi Paşa İzmir'dedir. Yakup Şevki Paşa gözünün hastalığından Avrupa'ya gitti. Kolorduları Garp Cephesi Karargâhına raptolundu. Büyük Kumanda makamında başka tebeddül yoktur. Ordu iyidir, hazırdır. Tavsif edemiyeceğim bir aşkla ve hasretle gözlerinden öperim çok sevgili kardeşim İsmet.

Başkumandan

MUSTAFA KEMAL

No. 213

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 161 *26 Kânun-ı evvel 38*
(26 Aralık 1922)

Konferansın her ictimâ' nihâyetinde netice-i müzâkerât(ın) matbuâta tebliğ edildiği anlaşılıyor. Halbuki aynı mesâil şifre olarak bize bildiriliyor. Hem geç geliyor hem de ba'zan kısmen halledilemiyor. Matbuâta teblîğ edilen bu gibi mukarrerâtın âcil (açık) talgrafla ve âcilen bildirilmesinde bir mahzûr göremiyoruz. Siz de aynı mütâlaada iseniz ol suretle keşîde buyurulması mercûdur.

HÜSEYİN RAUF

No. 214

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 162 *26 Kânun-ı evvel 38*
(26 Aralık 1922)

Yunanlılar Garbî Trakya'da imhâ siyâsetini ta'kibde berdevamdır. Gümülcine Cemâat-i İslâmiye Reisi Hoca Salih Efendi ve eşrâfdan Ahmed Bey ma'aile şehit edilmişlerdir. İskeçe kazasının Kireççiler karyesinden Abdürrahim ve Abdülbaki Beyler ve daha birçok dindaşlar dahi şehid olunmuştur. Teşebbüsât-ı lâzime îfâsına medâr olmak üzere arz olunur.

HÜSEYİN RAUF

No. 215

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 142, 143, 144 *26 Kânun-i evvel 38*

(26 Aralık 1922)

25 Kânun-i evvel 38 raporudur.

Ta'tîl günüdür.

1 — Amerika murahhası Child ile görüştüm. Boğazlar Komisyonuna tarafdâr olmaması gayr-ı askerîliğin murâkabesine tarafdâr olmadığı suretinde telakki edilmesini istemiyor. Amiral Bristol'un bu mealde beyânâtda bulunduğundan ben bahsetmişim havâdisini verdi. Tekzîb ettim. Sonra tasrîh ile dedi ki gayr-ı askerîliğin murâkabesine Amerika da lüzûm görüyor ve bunun için komisyon değil ataşe militerlerin me'mûr edilmesini istemiyor. Kapitülasyon mes'elesini açtı ve tarafımızdan te'mînât verilmesi lüzûmunda ısrâr etti. Sonra müzâkerât her noktada dayandığını ve bir neticeye varmak için i'tilafkâr davranmak ve her halde sulha varmak lüzûmunu îzâh etti. Beyânâtı tehdîdâmîz idi. Cevablarını verdim. Şiddetli bir muhavere olmuştur. Şimdiye kadar dikkat ettim ki Amerika her ne vakit bir mes'elede müttefiklerden ayrı bir fikirde bulunduysa mutlak bizim aleyhimize daha şiddetli bir sûret-i hall içündür. Ma'hazâ en çok sakındığım bîtaraf bir düşman olduğu için bilhassa i'tinâ ediyorum. Bununla beraber bugünkü sözlerinden de henüz Amerika'nın fi'len aleyhdârlık edecek bir kararda olmadığını istidlâl ettim.

No. 143

2 — Curzon bana mektub yazdı. Gayr-ı askerî mıntakanın nezâretine âid teklîf ettiği zararsız bir şekli adem-i kabulde ısrâr ettiğimi işitmekle mükedder olmuş.Ümmid ediyor ki biraz düşündükten sonra bu noktada ısrâr etmeyeceğim. Çünki müttefikler bu mes'eleye büyük bir ehemmiyyet atfederler. Bu şekli izzet-i nefsimizi cerîhadâr etmez. Nezâret olmadığı takdirde siyâsî te'minâtın da olamayacağını takdir edermişim. İngiliz hükümeti nezâretden emîn olmadan te'minât veremezmiş. Binâenaleyh mutahassıslerin siyâsî te'minât müzâkeresine devam edilemeyektimiş. Hülâsa bu mektubdan istidlâl olunabilir ki kontrol olmazsa siyâsî te'minât olmazmış. Ben her ikisini istihsâle çalışacağım. Iztırârî ihtiyâr halinde kontrolün olmamasını tercîh ederim. Çünki bu bir esâsdır ki bunu reddedersek ekalliyetlerde ve her şeyde kontrol esâsını bertaraf etmiş olacağız. Diğer tarafdan siyâsî garanti ile Cem'iyyet-i Akvâm-ın onuncu maddesinde tabiatiyle mevcud olan ahkâmdan fazla bir şey elde edilmiş olmıyor.

No. 144

3 — Fransız Amiralı ile mutahassıs Boğazlar Komisyonunun vazâifinde bugün çalıştı. Hazırladıkları bir proje müsveddesinde komisyonun vazîfesi miyâ-

nında gayr-ı askerîliğin nezâreti çıkarıldı ve umûr-ı bahriye çıkarıldı. Fakat serbestî ahkâmına nezâret gibi bir ta'bîr-i umûmî konuldu ki iltibâs ve su-i isti'mâle mahal verebileceği gibi ticâret sefâinine de şâmil olabilecektir. Ben umûmî ta'birât olmaksızın muahedenin sefâin-i harbiyeye taalluk eden muayyen maddelerinin zikredilmesini taleb ediyorum.

4 — Çiçerin bilhassa gelerek mülâkat ettik. Haber almış ki Boğazlar mukavelesini münferiden bize imzâ ettirecekler imiş. Rusları bu sûretle bertaraf ve bizim ile Rusların arasında iftirak i'lân edecekler imiş. Boğazları münferiden ancak, İstanbul ve Boğazları tahliye şartıyle imza ederim. Yoksa nihâyete ve hey'et-i umûmiyeye ta'lîk ederiz dedim. Onlar mevâdd takarrür ettikten sonra müsvedde ve parafe suretiyle de imzâmızın vaz'olunmasını iltizâm ediyorlar.

5 — Fransızlarla Rusların arasını bulmak teşebbüsünde şimdilik durdum. Çünki Fransızlar bu kabîlden her teması İngilizlere karşı alâmet-ı sadâkat ve merbûtiyet olarak hemen ihbâr ettikleri zannındayım.

İSMET

No. 216

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 145, 146 *26 Kânun-i evvel 338*

(26 Aralık 1922)

26 Kânun-i evvel 38 raporudur.

1 — Tâlî komisyonlar ictimâ' etti. Mübâdele-i ahâli Komisyonunda Patrik'in ihrâcı mes'elesine şiddetle mukavemet ettiler. Ekalliyetler tâlî komisyonunda Bulgar ve Ermeni hey'etlerinin istimâini evvelce Rıza Nur Beyin protestosuna rağmen ruznâmeye idhâl etmişlerdi. Bunun üzerine Rıza Nur Bey tarafından tâlî komisyona ve tarafımdan konferans reislerine muhtıra yazdık. Ermeni hey'etinin Ermenistan hükümeti tarafından vekâleti hâiz olmadığı, eğer Türkiye ekalliyeti olarak ictimâ' edilecek ise bunu şiddetle protesto ettiğimizi bildirdik. Bununla beraber Romanya, Sırbiye, Yunanistan'da bulunan bilcümle ekalliyetlerle bilcümle memâlik-i islâmiyenin Lozan'ı doldurmuş olan bütün hey'et-i murahhasalarını beraber dinlemek şartı ile Ermeni hey'etini de dinlemeğe muvâfakat edeceğimizi ve bunun sür'atle tekarrür ettirilmesini taleb ettik. Tâlî komisyona verdiğimiz muhtırada İrlanda hey'etinin de istimâı lâzım geldiğini ayrıca tasrîh ettik. Murahhaslarımız bu ictimâ'lara iştirâk etmediler*. Hülâsa mu-

* Rıza Nur, bu olayı şöyle anlatıyor:

"22 Kânunuevvel celsesi sonunda Montagna: "Bulgar hey'eti, ekalliyetler hakkında dinlenmesini rica etti. Dâvet edeceğim" dedi. Anî ve hesapta olmayan bir şey!... Dedim ki: "Eğer konferansa dâvetli olmayan bir hey'eti dinlemek isterseniz, Türk hey'eti o celseye iştirak etmez."....

rahhaslarımız bilâhire iştirâk ettikleri tâlî komisyonda i'tibâr ve i'tizâr ile muâmele gördüler. Curzon notama yazdığı cevâbda mes'elenin tâlî komisyonun sa-

---

"Günler geçti. Ekalliyetler işi ile meşgulüz. Bir gün rûzname, ekseriya bize yaptıkları gibi,celseden bir saat evvel geldi. Bunun gayesi bize cevaba, hazırlanmağa, tetkikat yapmağa vakit vermemek, türkçesi bizi gaflette yakalamak. Rûznamede: "Bugünkü celsede Ermeni, Asurî, Keldanî hey'etleri dinlenecek" deniyor. Hayret içinde kaldım. 22 Kânunuevvel celse sonunda reisin: "Bulgar hey'etini dinleyeceğiz" dediği vakit, Bulgarların arkasında Ermeni Hey'etini görür gibi olup şiddetle hareket etmiş idim... Meğerse hakkım varmış. Ermeniler Lozan'a doluşmuş. Ermeni yurdu diye paçaları sıvamışlar, çalışıyorlardı. Hem de ben yalnız Ermeni görmüştüm, şimdi bir de hiç bilmediğim ve aklıma gelmeyen Asûrî, Geldanîler varmış. Hayret... Alıklaştım. Derken pek kızdım. Demek bize oyun ediyorlar... Ben de onlara oyun ile mukabele edeyim de görsünler dedim. Celseye iştirâk etmeyeceğim, fakat bunu ânî yapacağım. İsmet'e (Paşa) hiç söylemedim... Vakit de vermeden yapacağım... Bekledim, içtimaa yarım saat kala bir nota yazdım. Kendi imzam ile imzaladım. Bunda diyordum ki: "Ben size söylemiştim. Dinlemek isterseniz biz gelmeyiz. Hem Ermeni, Ermeni devlet değil ki... Biz devletlerle müzâkereye geldik, ilh. Bu sebeple celseye gelmiyoruz". Tam on dakika kala kâtip Ahmet Cevat'ı çağırdım. "Al şunu! Kimseye gösterme ve söyleme!... Otomobili al, Uşi'ye git!... Celse zamanı gelsin,delegeler yerlerine otursunlar. O esnada içeri gir, bu notayı Montagna'ya ver ve derhal dışarı çık! Sakın orada kalma!.." Çünkü odada kalsa bu adamlar bizi celsede hazır addederler. Bu kabiliyette insanlardır. Böylece yaptı. Celseyi yapamamışlar, fakat hususî mahiyette diye Bulgarları, Ermenileri ilh... dinlemişler. Ancak bunları zabıtnamalere geçirememişlerdir. Hasılı emrivâki yaptım..." *(Hayat ve Hatıratım,* III, s. 1059-1060)

Olay, ertesi günü, yani 27 Aralık 1922 tarihli yabancı gazetelerde "Türk delegasyonunun bir protestosu" gibi başlıklarla duyuruldu. Rıza Nur'un Montagna'ya gönderdiği 26 Aralık 1922 günlü notanın metni de gazetelerde şöyle yayınlandı:

La Conférence de Lausanne

Une protestation de la délégation turque

Lausanne, 26 décembre.

Rıza Nour bey, deuxième délégué turc, a envoyé au président de la sous-commission des minorités, M. Montagna, la lettre suivante:

M. le président,

Dans l'ordre du jour de mardi communiqué à notre délégation, je lis, non sans surprise, que des délégués arméniens et bulgares seront entendus à la prochaine séance de la sous-commission des minorités. A la fin de la dernière séance de cette sous-commission, j'avais élevé des objections motivées contre cette proposition d'introduire une délégation bulgare. Il avait été enfin convenu que celle-ci serait entendue exclusivement à titre privé par les Alliés. Or je constate que V. E. maintient l'intention de la recevoir dans la réunion de la sous-commissions, et d'y entendre également la délégation arménienne.

Je crois devoir répéter ici ce que j'ai eu l'honneur de vous dire à ce propos dans la dernière séance de la sous-commission. Je proteste énergiquement et si, malgré l'attitude arrêtée de la délégation turque, partie directement intéressée dans le débat. V. E. persistait à vouloir entendre ces deux délégations dans la sous-commission, je ne pourrais accepter que cette séance ait un caractère officiel et que les déclarations qui y seraient faites soient mentionnées au procès-verbal. Au point de vue officiel et à cleui de la délégation turque, la séance serait considérée comme non avenue.

La conférence comprend deux parties en présence, dont l'une est constituée par les Alliés et l'autre par les Turcs, tandis que la réunion à laquelle ne participerait pas la délégation turque ne saurait être considérée comme une séance officielle de la conférence.

Malgré les arguments légitimes et répétés que j'ai fournis l'autre jour à l'apui de ma décision, V.E. insiste pour recevoir non plus seulement les Bulgares, mais aussi les Arméniens.

La délégation formée par ces derniers est composée de sujets turcs; elle prétend représenter les Arméniens sujets turcs. Entrer en contact avec une paraille délégation équivaudrait à employer contre un Etat des sujets de ce même Etat; toute initiative ou démarche dans ce sens auraient pour conséquence de nous encourager à suspecter les assurances qui nous sont prodiguées en vue de la sauvegarde de nos droits de souveraineté.

D'autre part, il n'est pas inutile de se demander quel peut être le caractère official des Arméniens qui sont invités et de quel gouvernement ils se prétendent les délégués. L'Etat existant d'Arménie a résolu, par un traité avec la Turquie, toutes les questions en litige entre les deux pays. Ainsi que l'a déclaré lord Curzon, les Arméniens qui s'adressent à la conférence sont des personnalités privées, qui font aussi bien de l'opposition à la République d'Erivan.

La sous-commission des minorités prend une forme qui dépasse le cadre habituel de ses délibérations.

La délégation turque estime donc qu'elle est justifiée à ne pas prendre part à ces réunions. Dans le cas où le principe serait accepté d'entendre toutes les personnalités privées qui prétendent être déléguées par leurs nations respectives, les délegués du gouvernement de la grande Assemblée nationale de Turquie auront l'honneur de proposer au même titre l'admission et l'audition de délégations des populations d'Egypte, de Palestine, de Syrie, de l'Irak, de l'Inde, de Tunisie, de Tripolitaine, des minorités musulmanes de Yougoslavie, de Roumanie, de Bulgarie et de Grèce, ainsi que des délégués de l'Irlande, qui ne cessent de s'adresser à eux pour faire entendre à la conférence leurs justes et légitimes revendications.

(*Journal de Genève*, 27.12.1922)

Bu notadan ayrı olarak İsmet Paşa da Konferans başkanı Lord Curzon'a bir nota göndermiş ve konferansa resmen çağırılmış devletlerden başka hiçbir devletin ve hiçbir kuruluşun oturumlarda dinlenemeyeceğini tekrar belirtmiş, yoksa Türkiye'nin de Yugoslavya, Romanya, Bulgaristan ve Yunanistan topraklarında yaşayan azınlıkların Lozan konferansında dinlenmesini isteyeceğini sözlerine eklemiştir. İsmet Paşa ayrıca, adlarını açıkça zikretmeksizin Mısır, Suriye, Filistin, Hindistan delegelerinin de konferansta dinlenmesini isteyebileceğini Curzon'a hatırlatmıştır.

İsmet Paşa'nın bu notası 27 Aralık 1922 günlü *La Suisse* gazetesinde şöyle yayınlanmıştır:

A la conference de Lausanne

Les Turcs protestent encore

LAUSANNE, 27. (N) - Ismet pacha a adressé hier, à Lord Curzon, à M. Barrère et au marquis Garroni, une note pour protester contre le fait que l'ordre du jour de la séance de la sous-commission des minorités, fixée à hier après-midi, annonçait que des délégations arméniennes et bulgares y seraient entendues. Ismet pacha s'exprime ainsi:

— Soit verbalement, soit par écrit, j'ai eu l'honneur de prévenir à plusieurs reprises la présidence que la délégation turque ne pouvait accepter la participation à la conférence d'aucun Etat ni d'aucune association en dehors des puissances invitantes et de celles qui furent officiellement invitées d'un commun accord avec la Turquie. Si la Conférence tient à entendre les réclamations des minorités vivant dans tous les pays, la délégation turque proposera l'audition des délégations des minorités de Yougoslavie, de Roumanie, de Bulgarie et de Grèce, ainsi que de celles envoyées à Lausanne par les pays musulmans. En attendant qu'une décision soit prise à ce sujet la délégation turque déclare ne pouvoir assister à n'importe quelle réunion de commission ou sous-comissions. Elle considérera les séances ainsi tenues sans sa participation, comme nulles et non avenues. (*La Suisse*, 27.12.1922)

lâhiyeti dâhilinde ittihâz edilmiş ve murahhaslarımız iştirâkden imtinâ' etmiş olduğunu ve hâdisenin elân kapanmış addolunacağını bildirdi**.

No. 146

Curzon ile mülâkat ettim. Boğazlar işinde gayr-ı askerî menâtıkın murâkabesi ve te'minât-ı siyâsiye mes'elesini müzâkere ile başladık. Murâkabenin muâhededen çıkarılacağını söyliyor. Fakat ataşe militerlerle gayr-ı askerî tedâbîrinin muâyenesinde ısrâr ediyor ve bu halde siyâsî te'minât da verebileceğini söyliyor. Projeler üzerinde daha vâzıh anlaşılabilecektir. Musul hakkında son cevâbımı gönderdim dedi. Henüz almadım. Refet Paşa ile Harrington arasında geçen bir muhâvereden naklen kendisine bizim i'timâd etmediğimizin teşerruh ettiğini ve halbuki kendisinin bana i'timâdı olduğunu söyledi. Hüsn-i mukabele ettim. Birtakım tedâbır-i askeriye alınmaktadır ki bunlar bizi sulha götürmek için vâsıta olmasa gerektir dedi. Sonra sulha varmak içün mesâili nasıl halledebileceğimizi sordu. Komisyon ve tâlî komisyonlar hiçbir mes'elede ilerleyemiyorlar, Türk murahhasları bulundukları noktada tavakkuf ve ısrâr ediyorlar. Böyle devâm ederse nokta-i nazarlarını yazıp bir umûmî proje vermekten başka çare kalmayacaktır diyor. İzâh ettim ki bu vaz'iyyetin sebebi tarafeynin zıdd prensipler üzerine çalışmasıdır. Evvelâ prensipler üzerine ittifâk etmek lâzımdır. Bu aralık kapitülasyon mes'elesini açtı. Uzun uzun anlatıp îzâh etti. Bu husûsda dünya bizimle beraberdir, mutlaka bir te'minât vereceksiniz dedi. Adam bütün mesâilde nokta-i nazarlarında harfiyyen musırdır. Ayrıldık. Hakikaten müzâkerât bir zemîn-i takarrüb ve i'tilâf bulunamayacak bir şekilde tevakkufdadır.

3 — Ekalliyetler mesâilinde gayr-ı müslimlerin askerlikten istisnâsı içün tarafeyn kat'î bir sûretde musırdırlar. Bu bâbda hükümetin a'zamî ve kat'î bir mütâlaası var mıdır?

İSMET

** Curzon'un İsmet Paşa'ya cevabı şudur:

Letter from the Marquess Curzon of Kedleston to Ismet Pasha

Your Excellency, Lausanne, December 26, 1922.

I have received this morning your letter of yesterday regarding the hearing proposed to be given this afternoon by the Sub-Committee on Minorities to repressentatives of the Bulgarian Government and the Armenian Community; and in the absence of my colleagues Monsieur Barrère and Marquis Garroni I hasten to send you this reply.

The decision to hear these persons with regard to their minority claims was taken by the Sub-Committee on its own responsibility and is the exercise of its undoubted right.

The Turkish representatives on the Sub-Committee were so informed on Friday last, December 22nd, and they signified their intention to abstain while the statements of Bulgarian and Armenian representatives are being heard.

No objection was raised to this act of voluntary abstention on their part; and the question may therefore be regarded as having been settled.

I have etc. CURZON

(DBFP-I/18, p. 416-417, No. 294).

No. 217

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 163 *27 Kânun-ı evvel 38*
(27 Aralık 1922)

C 23 Kânun-i evvel 38 ve 136 numaraya*: Sulh konferansı masârıfma karşılık olmak üzere ayrıca yüz bin lira bugün Meclis hey'et-i umumiyesince bilâ münâkaşa kabul olunmuştur.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 200, 210.

No. 218

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 164 *27 Kânun-ı evvel 38*
(27 Aralık 1922)

Lozan'dan alınan telgrafların Eastern kablosundan geçmekte olduğu ve intizamsızlıkların başlıca sebebi bundan ileri geldiği beyaniyle muhâberât hususunda nakden biraz daha fedâkârlık ederek Köstence kablosunun isti'mâli hususunu mütehassislerin ifade ettikleri Adnan Beyefendiden alınan 26 Kânun-i evvel tarihli telgrafta bildiriliyor. Biz buraca o tarîki kullanacağız. Siz de aynı tarikla keşîde etmenizi rica ederim.

HÜSEYİN RAUF

No. 219

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 147 *27 Kânun-i evvel 38*
(27 Aralık 1922)

Hasan Beyin avdetine kadar Ferid Beyin komisyonlarda ve Konferans ictimâında lede'l-îcâb söz alarak mesâil-i mâliyeyi re'sen müdâfaa ve münâkaşa edebilmesi îcâb edecektir. Bunun içün müşârün ileyhim murahhas ünvân ve mevkiini hâiz olması muktazî olduğundan diğer hey'et-i murahhasalarda emsâli olduğu vech ile müşârünileyhe délégué suppléant mevki' ve salâhiyeti i'tâsını istirhâm ederim*.

İSMET

* Bkz. No. 228.

No. 220

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 152, 153 *27 Kânun-i evvel 38*

(27 Aralık 1922)

No. 152

Ecnebilerin vergi mükellefiyeti mes'elesinde istihsâl edilen netâyic ber vech-i âtîdir:

İkamet, teessüs ile beraber ticâret, san'at ve herhangi bir iktisâdî faaliyet dolayısiyle tekâlifin her nev'inde ecnebiler Türkler ile müsâvi derecede mükellefiyete tâbi' olmaları, menkul ve gayr-ı menkul emvâl ve menâfiin mülkiyet, tasarruf, ferâğ ve intikal ve tevârüsüne mütealik kezalik bilâ vâsıta ve bilvâsıta mevcûd ile ileruda vaz'ı muhtemel bütün vergilerde kezalik Türklerle müsâvi derecede mükellef kılınmaları ve teessüsüne mesâğ verilen her nevi' ecnebi şirketleri ile şu'be, başkanlık ve sâir müessesât-ı ecnebiyenin mümâsili Türk şirketleri derecesinde ve şu'belerin beyânnâmelerine veyahud tahkîkat-ı resmiyeye müstenid olan sermâye veyahud îrâd vergilerine tâbi' olmaları ve gayr-ı mukîm seyyâr ecânibin nizâmâtımız mûcebince vergi taksitlerini tamâmen te'diye eylemeleri hakkındaki husûsât müsâvât ve mütekabiliyet esâsına müstenid olarak kabul olunmuştur. Vilâyât nevâhî vergilerinde ecnebiler içün yine vergi müsâvâtı kabul edilmiştir:

Teşvîk-i sınâî kasdı ile yapılan ve yapılacak olan bilâ vâsıta vergiler muâfiyetinin yerliler gibi ecnebilere ve şirketlerine teşmîl edilmesini isteyen müttefikîn prim ve redd-i rüsûm hakkının sâdece tebaamıza hasrını ve nihâyet taleblerinden tefrîkını kabul etmişler ise de yalnız vergi muâfiyetinden istifâdede musırdırlar. Bu mahzûrun prim te'diyesi ve redd-i rüsûm usûlünün vaz'ı ile telâfisi mümkündür.

No. 153

Harb zamanına mahsûs olarak ecnebi tebaa ve şirketlerinin ve tebaalarının servetinden hisse-i istisnâiye ifrâz ve istîfâsı ile istikrâz-ı mecbûrî usûlünün ecnebilere tatbîkı müttefikîn tarafından reddolunmaktadır. İstikrâz-ı mecbûrî hakkındaki teklif teâmül-i milele muvâfık olmakla tarafımızdan kabul olunmuştur.

Bir mebhasın herhangi bir noktasına dâir mütekabiliyet düstûrunu fi'len tatbîk eden devletlere on sene müddetle işbu ahkâmın tatbîkı taleb ve tarafımızdan on sene istikrâr olunarak reddolunmaktadır. İşbu son üç fıkradaki ihtilâfât ticâret muâhedelerine idhâli muvâfık hu-sû-ât olmak i'tibâriyle i'tirâzâtımız üzerine halledilememiştir.

Uzun mücâdelâtdan sonra vardığımız netîce budur. Biz halledilemeyen noktaların dahî mâhiyet-i esâsiyeyi hâiz olmadığı mutâlaasındayız. Hükümetin nokta-i nazarının sür'at-ı mümkine ile iş'ârı.

İSMET

No. 221

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 165 *28 Kânun-ı evvel 38*
(28 Aralık 1982)

C 27 Kânun-i evvel 146 numaraya*:

Askerlik hususunda da gayr-ı müslimlerin diğer Türk ve Müslüman olan ve ekseriyeti teşkil eden tebaamızdan fazla birgünâ imtiyâz verilemeyeceğinde hey'et-i vekîle müttefikan ve suret-i kat'iyyede musırdır ve bunu umûr-ı dâhiliyemize müdâhale telakki ediyor.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 216

No. 222

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 166 *28 Kânun-ı evvel 38*
(28 Aralık 1982)

İngilizlerin Faysal ile yaptıkları muâhedeyi halka kabul ettirmek içün meclis-i müessisân intihâbına faaliyetle çalıştıkları ve muârız olan bütün halkı tayyâre bombaları ile tehdîd eyledikleri ve ayrıca beyânnâme ve fetvâlarla halkı iknaa çalıştıkları Erkân-ı harbiye Riyâsetinden bildirilmektedir.

HÜSEYİN RAUF

No. 223

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 149, 150, 151 *28 Kânun-i evvel 38*
(28 Aralık 1922)

27 Kânun-i evvel 338 raporudur.

No. 149

1 — Umûmî ictimâ' olmadı. Mukarrer olan Mâliye Komisyonu ictimâından da sarf-ı nazar olundu. Tâlî komisyonlarda ekalliyeler çalışıldı. Diğer birinde ecânib hakkındaki mesâil çalışıldı ki ayrı telgrafla yazdım.

2 — İngilizler Musul hakkında raporlarını ve mektublarını gönderdiler. Raporları şiddetli ve mütecâvizâne bir lisanla yazılmış. Bizim delâilimizi cerhetmeğe çalışıyor, fakat muvaffak olamıyor. Mektubunda diyor ki artık delâil mübâdelesine lüzûm yoktur. Galiben Irak'ı almışlar, Cem'iyyet-i Akvâm'ın kararı ile mandasını almışlar, Irak Kıralı ile muâhede akdetmişler. Kürdistan'a muhtâriyet-i idâre vermişler. Halbuki biz muhtıra ve mektubumuzda Kürdistan'a daha serbest bir idâre vermek istediğimizi zannettirecek bir şey söylememişiz. Hülâsa Musul'u kat'iyyen terkedemez. Irak'ın şimâl hududunda yapacakları tasrîh-i hududu çizmek üzere mutehassısları hâzırdır. Dostâne bir sûretle müzâkere ederek bu mes'eleyi bitirmek iyidir. Mektub buraya kadar. Bundan mâadâ İngiliz karargâhında umumî bir hülâsa neşrolundu. Bunda Musul içün Curzon'un İsmet'e ültimatom verdiği, Türk muhtırasının delâili kâmilen cerhedildiği yazılıyor. Ancak Musul şimâlinde tashîh-i hudud yapılacağı bildiriliyor. Binâen aleyh muhtıra müdâvelesi ile idâme edilen Musul münâkaşası efkâr-ı umûmiyeye i'lân edilmiştir. Kat'î ve alenî vaz'iyyet almışlardır. Alenen uğraşmak istiyorlar*.

* Musul konusundaki Türk ve İngiliz muhtıraları, 27 ve 28 Aralık 1922 tarihli dış basında aşağıdaki gibi kısmen yayınlandı.

Un mémorandum turc sur Mossoul

(Par téléphone, de notre envoyé spécial)

Lausanne, 26 décembre.

La délégation turque a répondu au mémorandum britannique relatif à la question de Mossoul par un document qui énumère les raisons d'ordre ethnographique, politique, économique et militaire pour lesquelles la délégation turque revendique pour la Turquie le vilayet de Mossoul. Voici la conclusion de ce document:

Le maintien sous une occupation étrangère de la majorité turque et kurde de ce vilayet constitue un grave danger pour nos futures relations de voisinage ainsi que pour la paix en faveur de laquelle le peuple turc et le monde entier ont consenti de si grands sacrifices.

D'autre part, si la ville de Mossoul restait en dehors des frontières de la Turquie, cela aurait pour résultat, en dehors de toutes les autres considérations émises, de laisser exposée à de grands dangers l'Anotolie méridionale et d'empêcher les communications entre les différentes parties de notre patrie.

Pour toutes ces raisons, la Turquie est convaincue que sa demande relative au vilayet de Mossoul est entièrement justifiée. (*Le Temps*, 27.12.1922).

Angleterre se refuse à évacuer Mossoul

LAUSANNE, 27 décembre. - Lord Curzon vient de répondre à la note turque au sujet de Mossoul en formulant au nom de l'Angleterre un nouveau refus d'évacuer Mossoul.

Dans la première partie de sa note, lord Curzon reprend les arguments ethnographiques contenus dans le mémorandum d'Ismet pacha. Il fait remarquer qu'aucune carte exacte ni aucune statistique correcte n'ont été établis par les Turcs, tandis que les officiers britanniques ont étudié avec soin la contrée pendant ces dernières années, et il y a tout lieu de penser que les résultats auxquels ils sont parvenus et qui ne concordent pas avec les données turques sont cependant les plus exacts. En particulier lord Curzon considère comme absurde l'opinion d'après laquelle il y aurait dans cette région une forte proportion de Turcs, alors qu'en fait les Turcs y seraient aussi rares que les Grecs en Anatolie. Après avoir examiné les considérations historiques et politiques,

No. 150

3 — Yarın kapitülasyonlar işi büyük komisyonda müzâkere olunacak. Kat'iyyen reddedeceğim. Curzon'un inkıtâ' husûle getirmek istediği muhakkak olduğu ve buna mahal kalmamak içün işi Ankara'ya sordum diye ta'vîk etmek müreccah olacağı İtalyanlar tarafından telkîn edilmeğe çalışıldı. Halbuki ben kapitülasyonlar işinde en ufak ümmid vermeyerek kat'î redd fikrini izhâr etmek mecbûrîyetindeyim.

4 — General Towsend'ın fikrince Musul işini bir köşeye atıp meşgul ve bu yüzden bir harbe sebeb olmamak müraccahdır. Bir sene zarfında İngiliz milleti mutlaka Musul'u terkedecek ve bu halde Araplar Faysal aleyhine kıyâm edeceklerînden Türkler Musul'a bilâ külfet dâhil olacaklar. Diğer menâbi'den istihsâl ve bana îsâl edilen diğer haberlerde ise vaz'iyyet bedbînânedir. Müttefik murahhasları mütemâdiyen ictimâ' etmektedirler. Müşterek bir nota ile mesâil-i muhtelife hakkında nokta-i nazarlarımızı tahrîren soracaklar. Kendileri de tahrîren diğer bir nota ile cevâb verip son teklîfleri gösterecekler imiş.

İsviçre eâziminden Ermeni muhibbi bir hey'et gelip benden Ermeni millî yurdu taleb etti. Bütün cihan efkâr-ı umûmiyesinin bunu taleb ettiğini, bundan kurtulmak kabil olmadığını şiddetli bir sûretde taleb etti. Müstahak oldukları cevâbları aldılar**.

No. 151

5 — Hülâsa kat'î günlerdeyiz. Halbu'-i nokta-i nazarlarımız arasında tekarrüb yoktur. Kapitülasyonlarda, mesail-i mâliyede kâmilen eski zihniyetde musırdırlar. Musul hakkında kat'î vaz'iyyet almışlardır. Ekalliyetlerde Cem'iy-

---

lord Curzon continue en déclarant qu'il ne peut un seul instant admettre les prétentions contenues dans le pacte national d'Angora, que le monde connut en février 1920 seulement et d'après lequel la Turquie seule devait régler le sort du vilayet de Mossoul. Il termine ainsi:

L'Angleterre, fidèle à ses obligations envers les populations de ce pays, envers ses alliés, envers la Société des nations, dans laquelle vous avez accepté de rentrer, ne peut que reitérer son refus même d'examiner l'évenualité de l'évacuation de Mossoul et ne voit pas la nécessite de continuer à discuter plus longtemps sur ce point. (*Le Journal*, 28.12.1922)

** Rıza Nur da, Cenevre'de Comité Philarménic adlı bir kuruluşun üyesi dört kişinin kendisine gelip Ermeni yurdu istediklerini anlatıyor. Gelenlerden biri Amerikalı, ikincisi Fransız ve diğerleri İsviçreli imiş. Biri Cenevre üniversitesi profesörlerindenmiş. Amerikalı üye, "Eğer siz Ermenilere yurt vermezseniz sizi vuracaklar" diye tehditte bulunmuş. Bunun üzerine Rıza Nur sert bir cevap vermiş: "Mösyö! demiş, dünyada hiç kimseye, hiçbir millete badiheva insaniyet namına,lâf ile yurt vermezler. Bunun tarihte misali yoktur. Yurt ve hürriyet almağa lâyık bir millet bunu kan dökerek alır. Nitekim Türkler yaptılar. Ermeniler de şimdiye kadar... Türkleri kırdılar geçirdiler, harplerde Türk'ün düşmanına iltihak ettiler. Sokaklarda Türk ricalini vurdular. Vâkıa kan döktüler, bu usulü tecrübe ettiler, ama kudretleri yetişmedi... Efendi!... Pek sevdiğin Ermenilere söyle!... Şimdiye kadar Türk devlet ricallerinden birkaç kişiyi vurdular. Bundan böyle bir Türk'ün canına kıysınlar, Türkiye'de de bu bir Türk yerine on bin Ermeni katliam etmeğe ahali yemin etmiştir... Sen Ermenileri çok seviyorsan bunu anlat. Ermenileri suikastten vazgeçir..." demiş. Heyet, cevabını alıp gitmiş. (*Hayat ve Hatıratım*, III, s. 1067-1068)

yet-i akvâm vâsıtasıyle ayrıca bir mürâkabe ve askerlikten gayr-ı müslimler istisnâsı gibi diğer muâhedâtda olmayan kuyûda ısrâr ediyorlar. Boğazlar mes'elesinin bâki kalan teferruâtı hakkında yeni müzâkere yoktur. İnkıtâ' her ân muhtemeldir***.

İSMET

*** Bkz. No. 229.

No. 224

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 167, 168 *29 Kânun-i evvel 38*

(29 Aralık 1922)

Mougin beni ziyâret etti. Boğazlar projesini Fransızların ihzâr etmek suretiyle bize müzâheret ettiklerini söyledi. Boğazlar projesibizce mûcib-i memnuniyet bir tarz-ı hall olmadığını, gayr-ı askerî menâtık ile Marmara ve İstanbul'un mesûniyyetinin ihlâli halinde münferiden ve müştereken vâzıu'l-imzâ devletler tarafından bizimle birlikte mütearrızı kuvvetle men'etmek taahhüd olunmadıkça İstanbul ve Marmara'nın Misâk-ı Millîmizdeki sarâhat vechile emniyeti mümkün olamayacağını söyledim. Mâliye husûsâtında salâh olduğunu zâtâlinizle Cavid Beyin müttefikler mâliye projesinin büyük ihtilâfı mûcib olmayacak şekilde gördüğünüzü söyledi. Ben aksini iddia ettim. Ermenilerin konferansta Fransızların da muvâfakatı ile istimâ' edilmesine hayret ettiğimizi ve bize ba'zı memâlikde ekseriyet teşkil eden İslâm murahhaslarını da'vet içün hak ve fırsat verdiklerini söyledim. Mahcûb ve müteessir oldu. Gayr-ı müslimlerin askerlikten istisnâlarını taleb etmek el'ân ve sarâhaten umûr-ı dâhiliyemize müdâhale fikrinden sarf-ı nazar etmediklerine bâriz delîl olduğunu ve bu zihniyet tebeddül etmedikçe sulh akdine mâni' olacaklarını ve mes'uliyetin kendilerine raci' bulunacağını söyleyerek Fransa'da siz bu gibi ekalliyetler hakkında ne yapıyorsunuz dedim. Cevâben vatanımızda yaşayan ve Fransız tebaası olan her ferd askerdir dedi ve bize güya hak verdi. Müdanya Konferansında görüldüğü gibi Lozan'da da Lord Curzon'u mutîane ta'kib ettiklerine dâir efkâr-ı umumiyede şâmil bir fikir hâsıl olmakta bulunduğuna işâret ettim. Curzon nâzırdır. Bizimkiler yalnız murahhasdır gibi şeffaf bir ma'zeret gösterdi ve sıkıldı.

General Pellé Adana'da seddedilen mekteplerin küşâdı içün anlaşmak arzusunda bulunduğunu söyledi. Cevâben, eğer mektebler açılınca bizim kanunlarımızın derhal câri bulunmasına birgûnâ i'tirâz etmeyeceklerine beni te'mîn ederseniz Maarif Vekili nezdinde bu bâbda müessir tavassutda bulunacağımı söylediğimi, Mougin'in benimle görüştüklerini, muntazaman Poincaré'ye yazmakta olduğunu berây-ı ma'lûmât arz ederim*.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 167.

No. 225

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 169 *29 Kânun-i evvel 38*

(29 Aralık 1922)

Mougin sırf şahsî mütâlaa olmak üzere bana yazdığı hususî mektupta Boğazlar hakkındaki 20 Kânun-i evvel ictimâının kat'î gibi göründüğünü ifâde ettikten sonra hey'et-i murahhasamızın Boğaz rejimi hakkında müttefikîn tarafından teklif olunan tarzı kabul ile Bolşeviklerden tarafa ayrıldığını ehemmiyetle kayd ve yalnız üç kayd-ı ihtiyatî dermiyân etmiş olduğunu ve bunlar hakkında da i'tilâf olunacağını, kapitülasyon yerine kaim olacak tarz hakkındaki projenin bu yolda bir i'tidâldan mülhem olduğu ve Türk devletinin hâkimiyetine aid hukuk ve salâhiyyâta rıâyet ettiğini bildiriyor, Berây-ı ma'lumât.

HÜSEYİN RAUF

No. 226

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 154, 155 *29 Kânun-i evvel 38*

(29 Aralık 1922)

28 Kânun-i evvel 38 raporudur.

No. 154

1 — Garroni riyâsetinde Kapitülasyonlar Komisyonu ictimâ' etti. Tâlî komisyonda ihzâr olunan rapor okundu. Teşkilât-i adliyeye ecnebî idhâli sûretiyle kapitülasyonlara mukabil taleb edilmiş olan te'mînâtda tevâfuk-ı efkâr hâsıl olmadığı bildirildi.Türk hey'eti bunu prensip mes'elesi addederek tâlî komisyonda, sonra hukuk müşâvirleri arasında, sonra husûsî müzâkerât ve istimzâcâtda dâimâ ve kat'iyyen reddetmişler imiş. Mes'ele bu sûretle Komisyona geldi. Reis Garroni ve tâlî komisyonu Reisi Rumbold'un raporları okundu. Rumbold mahkemelerimizin hâline dâir bir İngiliz'in bilâ sebeb yirmi dört saat tevkîf edilmiş olmasını, bankalardan emniyyetin kalktığını, on sene süren da'vâ olduğunu ve ilâh misâller ile ma'lûmât verdi. Bunlara cevâb verdim. Kapitülasyonların ilgasını ve başka bir teklîf dermiyân edilemeyeceğini iddiâ ve onların metâlibini kat'iyyen reddettim. Zikrolunan misâllerin sebeb ve mâhiyeti ma'lûm olmadığından burada mütâlaaları mümkün değildir. Fakat sûret-i umûmiyede kendi muâmelatımızı ecnebilerin mütârekeden beri İstanbul'daki muâmelât ve muhâkemâtiyle mukayeseye hazır olduğumuzu bildirdim. Ecnebiler İstanbul'da öyle

şeyler yapmışlardır ki bunların memleketlerinde herhangi bir kanun mevcud olup olmadığında bihakkin şüphe edilebilir dedim. Hülâsa reddettim. Barrère söz alarak kapitülasyonlardan vazgeçtiklerini, fakat hukukî ve cezaî mesâilde te'mînâtdan vazgeçmeyeceklerini kat'î olarak ifâde etti. Hayali Türklerin hâkimiyetine i'tinâ ederek teklif yaptıklarını fi'lî te'mînâta ihtiyâc olduğunu vehiçbir mukabil teklîf yapmadığımızı bildirdi. Amerika uzun beyânâtda bulunarak Türkiye'nin taahüdâta muhâlif olarak hak ilgası olmadığını, sermaye vaz'eden ecnebilerin himâye beklemeğe hakları olduğunu söyledi. Türkiye'nin hâkimiyet içün tekayyûdüne, müşterek ve meşrû' arzularına tarafdâr imişler. Fakat eski uhûd yerine yeni uhûdun ikamesine lüzûm varmış. Türkiye ne mevcud hukuku tanıyor, ne yenisini veriyor imiş. Mukabil teklifimiz olmadığını tebârüz ettiriyor. Sonra Curzon uzun beyânât yaparak nutkumun ağır olduğundan, bu zeminde sulha varılamayacağından başladı. Hakimiyet endîşemize mahal olmadığını, Mecelle'nin hocalar tarafından ihzâr edildiğini, kanunlarımızın kifâyetini yalnız bizim iddiâ değil diğerlerinin tasdîk etmesi lüzûmunu, ecnebi tüccarânın endişe içinde bulunduğunu, halbuki ecnebi sermaye ve faâliyetine ihtiyâcımız bulunduğunu ifâde ettikten sonra, ne tehdîd ne rica etmediklerini, va'ziyyet meydanda olup âlem tarafından tedkîk edilebileceğini ifâde etti. Ben nihayetde îrâd edilen nutukların metnini gördükten sonra ayrı ayrı cevâb vermek hakkını muhâfaza ve en yakın bir akdın ictimâını taleb ettim. Fransız Bompard ilâveten söz alarak kapitülasyonun lağvının tarafdârı ve pehlivanıyım, fakat mukabilinde te'mînât lâzımdır, bu olmadan sulh olamaz dedi. Fransızlar bilhassa musırr ve kat'î görünmüşlerdir*.

No. 155

2 — Bompard bilâhire nezdime geldi. Şiddetli tehdîdât ve münâkaşât karşısında nihâyet sulhden nâ-ümmîd olarak avdet etti. Garroni ile husûsî mülâkatda

* Lord Curzon, bu nâzik görüşmeyi Londra'ya rapor ederken şunları söylüyor:

"This committee after six sittings,... had broken down irretrievably on the subject of judicial capitulations, in which every proposal made had been categorically refused by Turks as an intolerable infringement of Turkish sovereignty... Ismet Pasha then read an absolutely uncompromising declaration... Conference might well have ended upon this note of open defiance. But it was important to obtain declaration of powers and these were delivered with a firmness and frankness equal to that of Turks...

"I concluded by declining to believe that Turks had said their last word and by inviting Ismet, to reply on another occasion. He responded in a sentence by accepting invitation and asked for another and early sitting...

"Advantage of this morning's sitting has, however, been three-fold. Fisrtly, it has demonstrated absolute unity of world opinion as represented by powers. Secondly, it has committed French government to a position from which they cannot recede. Thirdly, it has shifted possible or probable cause of rupture to a ground,which no one can claim to be a specifically British interest, as might be the case with Mosul or Straits, but which is a world interest equally affecting every foreign state, whose nationals live or trade in Turkey... (Curzon to Foreign Office, Tel. No. 160 of 28.12.1922, *F.O.424/255,* p. 789, No. 845; *DBFP-I/18,* p. 419, No. 298)

Rıza Nur Beye bir tedbîr bulmak temâyülü gösterdi. Hep güyâ efkâr-ı umûmiyelerini tatmîh içün her halde bir te'minât bulmak zemîndedirler. Bir de Amerikalılardan ve diğerlerinden tereşşühâta göre güyâ İngilizler Musul'dan dolayı inkıtâ' yapmak mecbûriyetinde kalırsa bunu bütün dünyayı beraber sürükleyecek olan kapitülasyon mes'elesinde yapmak manavrasını ta'kib etmektedirler. Rıvâyete nazaran umûmî bir proje ihzâr etmektedirler.

3 — Müttefiklerin tekliflerini Hasan Beyle aynen göndermiştim. Onlar bu proje üzerinde bizimle müzâkere etmek niyetinde iseler de biz prensip i'tibâriyle bu zemîne girmedik.

Adlî kapitülasyonlara mukabil bir tertîbde musırrdırlar. Kapitülasyon mes'elesi kat'î safhadadır denilebilir. Bu sebeple inkıtâ'-ı müzâkere ihtimâli vardır**. Eğer biz adlî husûsâtda herhangi bir müsâade ve şekil göstermek ıztırârında kalacak isek onu şimdiden ta'yînile bana haber vermek zamanı gelmiştir. A'zamî yapabileceğimiz fedâkârlığı bilerek işi husûsî veya umûmî idâre edebilirim. Benim murahhaslarla ve Adliye Müsteşârı ile düşündüğümüz bir şeyi arz edeyim. Eğer biz sulhden sonra teşkilât ve ıslâhat-ı adliyemiz içün Avrupa'dan dört beş müşâvir getirtirecek isek onları şimdiden memleketimize getirmeliyiz. Sulh olsa da olmasa da bu ihtiyâcımızı te'mîne müsâraat etmiş oluruz ve diğer tarafdan dünyanın gözü önünde onlara te'mînât-ı fi'liye geçer. Beş sene müddetle bu kontratı ben burada şimdiden yaparım. Fakat bunu ahde geçirmekten sûret-i kat'iyyede ictinâb kendilerine beyânât-ı tahrîyede bulunmaktan da mümkün olduğu kadar ictinâb ederim. Müşâvirlerin salâhiyet ve vazîfesi kanun lâyihaları ihzârı komisyonlarında îfây-ı vazîfe ve muâmelât-ı dâhiliye-i idâriye işlerini ıslâh mâhiyetinde olabilir. Bunun kâfi olup olamayacağını henüz bilemem. Ben şahsen ecnebi hakimin şiddetle alehdârıyım. Fakat müşâvir er geç getirecek isek onu şimdiden getirmeğe teşebbüs etmekle bir mes'ele-i hâriciyemizi de aynı zamanda tehvîn ve halletmeğe çalışmak mûcib-i istifâdedir. Vaz'iyyet budur. Hükümetin ve Meclis'in nokta-i nazarını âcilen ve kat'iyyen bilmek ihtiyâcındayım***.

İSMET

** Basın da kapitülâsyonlar ve özellikle adlî kapitülâsyonlar yüzünden Lozan Konferansının kesilmesi ihtimali belirdiğini yazıyordu. İngiliz, Fransız ve İsviçre gazetelerinde şöyle başlıklar göze çarpıyordu:

— "Lozan'da Bulutlar" (*Times*, 29.12.1922).

— "Kriz Dönemi" (*Le Temps*, 29.12.1922).

— "Lozan'da Çıkmaz" (*Intransigent*, 29.12.1922).

— "Anlaşmazlık" (*Journal de Genève*, 29.12.1922).

*** Bkz. No. 244.

No. 227

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 157, 158 *29 Kânun-i evvel 38*

(29 Aralık 1922)

Abdülhamid'in veresesi mümessili Mösyö Untermayer bugün bana mürâcaatla husûsât-ı âtiyeyi beyân etti:

Abdülhamid'in Makedonya, Trakya, Selanik, Filistin, Suriye, Irak ve Musul'daki emlâk ve emvâli 1909 da Hazîne-i Hassadan Mâliye Nezâretine devr ve emlâk-i umûmiye-i devlet miyânına idhâl edilmiş ve fakat bilâhire veresenin mürâcaatı üzerine mahâkim-i şer'iyye ile Şeyhülislâm bu devir muâmelesinin haksız olduğuna karar i'tâ etmişler imiş. Hem veresenin hukukunu müdâfaa hem de hükümete bir hisse-i temettü' te'mîn etmek arzûsunda bulunduğunu söyleyen mumâileyh Untermayer şöyle diyor:

Bu emlâkin büyük bir kısmı Türkiye'den ayrılmış olan arazide bulunduğuna göre keyfiyet-i iftirakden dolayı hükümetin ve veresenin bu emlâk üzerindeki hukuku mahkûm-ı zevâl olmuştur.

No. 158

Irak'daki petrol menabii mes'elesine gelince: Ben bu hususta Amerika sermayedarlarından kuvvetli bir grubu tercih ediyorum. Bu grubun teklîf ettiği sûret-i hall kabul edildiği takdirde Amerika hükümetinin Musul mes'elesinde Türkiye lehine icrây-ı nüfûz etmesi kat'î sûretde vaad edilemezse de her halde muhtemeldir. Mebhûs grubun hükümete te'mîn edeceği fevâid şunlardır: Hükümet veresenin mehâkim-i şer'iyye tarafından kabul edilen hukukunu tasdîk eylerse bu verese Türk tâbiiyyetini hâiz olduklarından servet-i mezkûre kendilerine te'mîn edilmiş olacaktır. Amerika grubu da hükümete hem hâsılât-ı üzerinden bir yüzdelik ayıracak hem de hisse senedâtından mühim bir mikdârını ona tahsîs edecektir. Bu sûretle petrol bulunan arâziden bir kısmı Türk hâkimiyetinden çıksa bile ba'zı Türk tebaasının istifâdesi mümkin olacaktır. Sâhib-i mürâcaata her halde bir cevâb vermek mecbûriyetinde olduğumdan sür'atle cevâb i'tâsı mercûdur*.

* Bkz. No. 256.

No. 228

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 170 *30 Kânun-ı evvel 38*
(30 Aralık 1922)

Zâta mahsusdur.

Ferit Beyefendinin yedek murahhas ta'yini mes'elesini Hey'et-i vekîlece görüştükten sonra hâsıl olan zarûrete ve Meclis'e intikali lüzûmuna binâen azîm müşkilâtı mûcibolacağını anladım. Gazi Paşa ile de görüştüm. Müşârünileyhi murahhas ta'yinine lüzûm göstermeden istifade ve vaz'iyeti idare buyurmanızı daha faideli gördük Efendim*.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 219.

No. 229

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 171 *30 Kânun-i evvel 38*
(30 Aralık 1922)

1 — 27/12/38 tarihli telgrafınızı* İzmir'de Fevzi Paşaya yazmış idim. 29 tarihli cevâbî telgrafnâmesi ikinci maddededir.

2 — Lord Curzon'un Sèvres muâhedesini şekl-i diğerde muaddel ve muhaffef bir suretde bize kabul ettirmek istediği anlaşılmıştır. Ekalliyetler ve kapitülasyonlar bahsında hiçbir fedakârlıkta bulunamayız ve tedâbîr-i askeriyemize devam ederiz. Ben birkaç güne kadar Çanakkale cephesini teftiş ve İngiliz mevâkiini tedkîk edeceğim. Üç sınıfı yeniden taht-ı silâha celbetmekte olduğumuza dâir neşiyât ve propagandaya devam olunmalıdır. Lozan'da sulhperver görünmekle beraber döktüğümüz kanları birtakım hayâlâte feda edemeyeceğimizi sûret-i kat'iyyede ihsâs etmeliyiz. Bilhassa Meclis'te büyük tezâhür lâzımdır Efendim.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 223.

No. 230

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 172, 173 *30 Kânun-i evvel 38*

(30 Aralık 1922)

İngiliz Komiser vekili Henderson Adnan Beye gelerek jandarmamızın Çanakkale'de katlinden dolayı en amîk teessüfâtını beyân eder tarzda ifadâtda bulunmuş ve tazminât i'tâsının tabii olduğunu ve tahkikat neticesini bildireceğini söylemiştir. Vahdettin'in Hicaz Kıralına ilticâ ve kıralın kendisini da'vet ettiği ve mumâileyhin oraya gitmek arzusunda olduğunu söyledikten sonra İngiltere'nin, kendisine ilticâ eden sâbık sultanı Malta'ya kadar nakl ile Hilâfet gibi İslâma aid dâhilî bir mes'eleye karışmadığını ve karışmak niyetinde olmadığını, Mısır'a kadar bir maiyyet gemisiyle sevk ve oradan seyyah gibi Hicaz'a gideceğini ilâve etmiştir.

Henderson kırk sekiz saatten beri gayet bedbîn olduğunu, sulh yapmak istemediğimizi anladığını, tarafımızdan hücum vâki' olursa İngiliz hükümetinin de harbe mecbur olacağını, ma'mâfîh Gazi Paşa ile benim nüfûzumuzu bu yolda isti'mâl edeceğimize emin olduklarını, muvakkat üç muhtelit mahkeme için bu kadar mühim bir zamanda sulhün ihlâl edilmemesi lâzım geleceğini, şimdiye kadar hiçbir mes'elede müsâadâtda bulunmadığımızı; inkıtâ' halinde İstanbul sokaklarında harb başlamış olacağını söylemiştir. Mumâileyh evvelki beyânlarında beş senelik mehâkim-i muhtelite esâsı kabul olunursa teferruâtda uyuşmak mümkün olduğunu, meselâ yalnız İstanbul'da bile bir muhtelit mahkemenin kâfi olacağını söylemiş. Hasan Beyin Ankara'ya gelmesinden İngilizler ümmidleniyormuş *.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 240.

No. 231

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 174 *30 Kânun-i evvel 38*

(30 Aralık 1922)

C. 156* Kayseri'de Türk Ortodoks Kilisesi nâmiyle bir kilise te'sîs içün metropolitlerden mürekkeb sinod teşekkül etmiştir. Metropolitlerden Meletyos Konya, Prokopius Kayseri piskoposluklarına getirilmiş, diyakoslardan Papa Kostantin'in Ankara metropolidi olarak takdîs merâsimi icrâ edilmiştir. İntihâb mazba-

* Bkz. No. 207.

tası ile nizâmnâme-i dâhilîlerinin merkeze irsâlinin lüzûm ve tesrii ayrıca mutasarrıflığa yazılmıştır**.

HÜSEYİN RAUF

** Bkz. No. 249, 259.

No. 232

İsmet Paşa Hazretlerine

Tel. *30 Kânun-ı evvel 338*
No. 175 *(30 Aralık 1922)*

Doktor İsmail Sıtkı Beyin riyaseti altındaki Mısır Hey'et-i Murahhasası* ile görüştüm. Bu hey'et ile Zaglul Paşa'nın riyaset ettiği hey'et arasında pek mühim ve esaslı bir fark vardır. Zaglul Paşa'nın taraftarları İngilizlerle uyuşarak ba'zı kuyûd ve şerâit tahtında bir istiklâle râzı oldukları halde bu hey'et bilâ kayd-ü şart Sudan dahil Mısır'da istiklâl-i tama talib ve taraftardır. Mamafih konferansda müttehid bir cephe arzetmek için aralarında muvakkat bir i'tilâf akdetmişlerdir. Doktor İsmail Sıtkı Bey hey'eti iki gün evvel Lozan'a mütevecci-

* Dr. İsmail Sıtkı Başkanlığındaki heyet Vatanî partisi heyetiydi. Zaglul Paşa heyeti ise Vaft partisinin temsilcisiydi. Zaglul Paşa, Aralık 1921'den beri Cebelitarık'ta sürgün bulunuyordu ve kendisi Lozan'a gelememişti. Lozan'daki Vaft partisi delegasyonu, Zaglul Paşa'nın İngilizlerce tutuklanıp sürülmesinin birinci yıldönümünde Lozan'dan İngiltere Başbakanı Bonar Law'a protesto telgrafı çekmişti. (*La Suisse*, 23.12.1922). Mısır heyeti 19 Aralık 1922 günü Lozan Konferansı başkanlığına bir muhtıra sunmuş, Mısır'ın dâvasını uzun uzun savunmuştur.Muhtıra'da sonuç olarak şu üç istek ileri sürülüyordu: (1) Mısır ve Sudan'ı da kapsayacak biçimde bütün Nil vadisinin bağımsızlığının tanınması, (2) İngiliz askerlerinin bütün Nil vadisini boşaltmaları ve (3) Süveyş kanalının tarafsızlığının korunması ve bu tarafsızlığın gözetiminin Mısır'a bırakılması. (Mısır muhtırasının tam metni için bkz. *Journal de Genève*, 20.12.1922)

Her iki Mısır heyeti Türkiye'den medet umuyor ve Atatürk'ün teveccühünü kazanmak için birbirleriyle yarışıyordu. Bu konuda Londra'nın ünlü *Times* gazetesinin bir haberi aşağıdadır:

RIVAL EGYPTIAN MISSIONS.

SEEKING FAVOURS AT ANGORA.

(FROM OUR CORRESPONDENT.)

Constantinople, DEC. 27.

The arrival in Turkey of the two Egyptian delegations from Lausanne has aroused unusual interest in Arabic affairs generally. The Watanist (Old Extremist) Delegation, headed by Ismail Sidki, which proceeded recently to Angora, only remained there three days, and is now returning. Meanwhile the other delegation, representing the Zaghlulists, and including the Sheikh Ali el Ghiati, has arrived and is also desirous of proceeding to Angora. The two delegations are not friends; the Zaghlulists apparently wish to prevent the Watanists from securing a monopoly of Kemalist favours, whatever these are worth.

An official Angora communiqué of the 25th alleges that the British are forcing the population of the Mosul area to sign a petition favouring the maintenance of the sovereignty of Iraq, and that those who refuse are being fined and terrorized by bombing expeditions. On the other hand,

hen Ankara'dan hareket etmiştir. Konferanstaki beyanatınız arasında bir vesile ve münâsebet bularak Misak-ı Millî'nin birinci maddesine istinâden Mısır'ı da telâffuz buyurmanızı rica ederim **.

Başkumandan
GAZİ MUSTAFA KEMAL

the Turkish Press announces the receipt of numerous telegrams from Moslem countries expressing allegiance to the National Assembly, among them one from Seyyid Idriss of Hodeida.

The Ikdam to-day provides a refreshing change from the recent Press attacks upon Lord Curzon. Its Lausanne correspondent states that the French attitude is incomprehensible, but the salient characteristic of the proceedings is the hitherto unexpected mastery of Lord Curzon and his ability in dealing with Eastern affairs. British prestige in the East, which was supposed to have been broken by the wild policy of Mr. Lloyd George, is again being re-established, thanks to Lord Curzon. *(Times,* 28.12.1922)

** İsmet Paşa, birinci Komisyonun 31 Ocak 1923 günlü oturumunda Mısır konusunda şunları söyledi:

"TBMM Hükümeti, Türkiye'nin sınırları dışında kalmış olan eski Osmanlı İmparatorluğu toprakları üzerinde hiç bir niyet beslememekte olduğunu, daha önce de, birçok kez açıklamış bulunmaktadır... Bu temel ilkeden esinlenen Misak-ı Millî, 1 nci maddesinde, yalnız Arapların oturmakta oldukları toprakların kaderinin yerel (mahallî) halkın serbestçe açıklayacakları istekleri uyarınca düzenlenmesini öngörmektedir.

"Türk Temsilci Heyeti,... Mezopatamya, Hicaz, Mısır ve Suriye'nin, Türk sınırları dışında kalmış bütün öteki ülkeler gibi, kendilerine uygun görecekleri yönetimi, özgürlük içinde seçmeğe hakları olduğunu, resmen bildirmeği bir ödev saymaktadır." *(Tutanaklar...* I/1/2, p. 49).

No. 233

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 177 *30 Kânun-ı evvel 338*
(30 Aralık 1922)

Hasan Beyefendi bu sabah saat bir buçukta Ankara'ya muvâsalat etti *.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 189, 191, 280.

No. 234

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 159, 160 *30 Kânun-i evvel 338*
(30 Aralık 1922)

29 Kânun-i evvel 38 raporudur.

1 — Tâlî komisyonda ekalliyetler çalışıldı. Cem'iyyet-i Akvâm'ın bir sefir bulundurarak ekalliyetleri himâye etmesi bertaraf edildi. Askerlik ve imtiyâzât-ı

mezhebiye ve afv-ı umûmî ve Ermeni eytâm emvâlinin iâdesi gibi munzam mesâil çalışılmaktadır. Ferid Bey husûsî temaslarında istiklâl-i iktisâdî esâsı üzerine müzâkerâta devâm imkânını görmektedir.

2 — Umûmî durgunluk ve bedbînlik vardır. Garroni ile mülâkatımda adlî uhûd içün bir şekil göstermekliğimizde ısrâr etti. Fransızlar da musırrdırlar.

3 — Curzon'un muhtırasına cevâben muhtıramızı ve mektubumuzu gönderdik. Musul mes'elesi en buhrânlı günlerindedir. Her tarafdan her nevi' tehdîdât ve istihzârât işâa edilmektedir. Hasan Beyin Ankara'ya gidip Avrupa'yı anlattıktan sonra bize mülâyemet geleceği gibi bir zann-ı umûmî veya Ankara'nın yeni ta'lîmât vereceğine zehâb vardır. Herkes Hasan Beyin Ankara'ya vâsıl olup olmadığını, ne vakit telgraf geleceğini soruyor.

4 — Bugün Amerikalı, tâlî komisyonda, tehcîr edilen veya muhâceret edenlerin evlerine avdet ve mülklerine tasarrufları îcâb ettiğine dâir bir muhtıra verdi. Bu sûretle muhâcirlerin avdeti resmen mevzû-i bahs oluyor.

5 — Chester projesinin Fransızlarla ahdımıza münâfî olduğu ya'ni aynı imtiyâzâtı evvelce Fransızlara vermiş olduğumuz haberi alınıyor. Amerika'lıları bu vâsıta ile hüsn-i münâsebâta sevketmek ve Fransızları beyhûde yere büsbütün tahrîk etmemek içün imtiyâz muâmelesinin tehîri varid-i hâtır olmakta ise de bu bâbda hey'etin tenvîr buyurulması müsterhamdır.

İSMET

No. 235

İcra Vekilleri Riyâsetine

No. 161 *

30 Kânun-ı evvel 38
(30 Aralık 1922)

136 numaralı telgrafnâme cevâbıdır**:

Fransızlara şifâhen ma'lûmât verdim. Şirket müdîriyetinden bu def'a alınan telgrafda ma'deni tekrâr işletmek ve keşmekeşe nihâyet vermek içün Balya'ya Ermeni ve Rum olmamak şartıyle beş mutahassıs göndermek isteniliyor. Bu talebe muvâfakat edildiği takdirde müsâade i'tâsı zımnında İstanbul Mümessilliğine ta'limât verilmekte beraber beni de telgrafla haberdâr etmenizi rica ederim.

İSMET

* Bu telgrafın iki nüshasını gördüm. Diğer nüshasının sayısı 170'dir.

** Bkz. No. 171 ve 237.

No. 236

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 176 *31 Kânun-ı evvel 38*
(31 Aralık 1922)

C 16/12/38 139 numaraya: *

Suriye hududları şimdiye kadar ta'kib buyurulan ve âtiyen ta'kib edilecek olan hatt-ı hareket Hey'et-i Vekîle,Hâriciye encümeni ve ayrıca o havâli meb'usları tarafından tasvîb edilmiştir. Arzu buyurulduğu gibi mes'eleyi Meclis hey'et-i umumiyesinde mevzû-i bahs ederek münakaşa etmek beheme hal şüyûunu mûcib olacağı endişesinden ve zât-ı âlîlerinizin işâret buyurduğunuz vechile zamîrimizi şimdiden izhâr tehlikesinden dolayı şimdilik muvâfık görülmemiştir.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 205 ve No. 197.

No. 237

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 178 *31 Kânun-ı evvel 38*
(31 Aralık 1922)

C 30 Kânun-i evvel 161 numaraya*:

Rum ve Ermeni olmamak şartiyle mütahassıs göndermeleri muvâfıkdır.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 235.

No. 238

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 162, 163 *31 Kânun-ı evvel 38*
(31 Aralık 1922)

30/12/38 raporudur.

1 — Ekalliyetler tâlî komisyonu ictimâ' etti. Akşama kadar çalıştılar. Maliyenin hukuk-ı eşhâs komisyonu çalıştı. Sûret-i umûmiyede müsâid olarak az bir terakki edildi.

2 — Kapitülasyonlar içün gelen ve kat'î imtinâlarımız üzerine komisyonlara giremeyen murahhaslardan İsveç sefiri ile görüştüm. Müsaid buldum. Bugün Bulgar murahhası ile de mülâkat ettim. Hülâsası şudur: Türkler aleyhine Balkan ittifakının aslı ve imkânı yoktur. Herkes ile anlaşabilecekler. Fakat Yunanlı-

ları mahvedinceye kadar uğraşacaklardır. Yunan ordusunun yeni teşkilât faaliyetinin aslı vardır. Demirhisar ve İskeçe ve Gümülcine'de tahşidât yapıyorlar. Bulgarların Meriç şarkında hiçbir emelleri yoktur. Hâlen ve âtiyen Türklerle son derece iyi bulunacaklar. Bulgaristan Müslümanlarına Bulgarlardan iyi muâmele edeceklerdir. Şarkî Trakya'ya Bulgar muhâcirlerini iâde etmeği Bulgarlar gideceklerinden dolayı değil fakat Yunanlılara karşı bir prensip olarak iddiâ ettiler. Kabul etmedik. Darılmadılar ve darılmayacaklardır. Yalnız İstanbul etrafında birkaç Bulgar köyü vardır. Bunların ihrâc ve tehcîr edilmemesini pek ziyâde rica ediyorlar. İstanbul etrafındaki köyleri ne kadardır, ne muâmele icrâ olunacaktır. Bu fikra hakkında ma'lûmât i'tâsını rica ederim. Kendilerini çok tatmîn ettim. Söz arasında bana Dedeağaç mahrec mes'elesini tekrar açtılar. Trakya hududunun vaz'iyyeti takarrür edinceye kadar bu ciheti meskût bırakacağım. Bulgar murahhasına beyânâtını hükümetime iblâğ edeceğimi söyledim.

3 — Umûmiyetle vaz'iyyet cidden mübhem ve efkâr-ı umûmiye endîşenâktır. İngilizlerden hiçbir haber çıkmadı. Musul üzerine ciddî bir karar ittihâz etmek mecbûriyetindedirler. Fransız gazeteleri şiddetle bizi iltizâm ediyorlar. Musul emelini yürütmek içün kapitülasyon sebebiyle bütün müttefikleri Türkler aleyhine sevketmek istediklerinden şikâyet ediyorlar*. Curzon yarın Paris'e gidi-

* *Le Matin* adlı Fransız gazetesi, 30 Aralık 1922 tarihli sayısında, İsmet Paşa'nın uzun bir demecini yayınladı. Gazetenin Paris'ten Lozan'a gelen yazarı Jules Sauerwein'a verilen bu özel demeçte İsmet Paşa özellikle Musul sorunu üzerinde duruyor. Musul yüzünden konferansın tıkanıp kaldığını savunuyor ve İngilizleri eleştiriyor. Şöyle diyor:

"Les négociations étaient arrivées sur tous les sujets à un point difficile, mais la question de Mossoul, qui a été brusquement mise sur le tapis, les a rendues presque tragiques. La délégation britannique, qui a parfaitement vu qu'aucun entente n'est possible sur l'attribution du territoire de Mossoul, cherche à transporter les conversations sur un autre terrain afin d'avoir les puissances avec elle,si une rupture est inévitable.

"L'affaire de Mossoul tient en quelques mots. Les Anglais nous ont dit d'abord qu'ils avaient fait des promesses aux Arabes. Nous avons prouvé que les Arabes ne représentent même pas un dixième de la population du vilayet de Mossoul. On nous a affirmé ensuite que Mossoul faisait géographiquement partie de la Mésopotamie. Nous avons démontré qu'au contraire le vilayet de Mossoul est partie intégrante de l'Anatolie.

"Enfin, les Anglais, à bout d'arguments, ont employé un moyen dont la valeur morale est douteuse. Ils ont affirmé qu'ils avaient occupé Mossoul avec leurs armées victorieuses et que ce territorie leur appartenait par droit de conquête. Admettons la valeur de cet argument, bien qu'au point de vue du droit elle soit de faible valeur. J'ai répondu que c'était faux et que les Anglais avaient occupé Mossoul plusieurs semaines après l'armistice et sans rencontrer aucune résistance, tout comme ils ont occupé Constantinople, tout comme ils ont fait occuper Smyrne par leurs alliés Grecs.

"Devant cette contradiction des deux thèses, qu'avons-nous vu? Toutes les autres questions se sont aussitôt envenimées(...)

"Depuis que l'affaire de Mossoul s'est présentée aux Anglais sous un aspect insoluble, depuis que j'ai revandiqué hautement la possession du vilayet et de ses pétroles pour la Turquie, il est advenu que la discussion sur les Capitulations a pris un ton aigre et presque dramatique..." (Jules Sauerwein, "Une Déclaration d'Ismet Pacha au "Matin": C'est parce que l'Angleterre veut conserver les pétroles du territoire de Mossoul que les alliés empêchent d'aboutir la conférence de Lausanne", *Matin*, 30.12.1922).

yor. Bonard Law ve Poincaré ictımâı da vardır. Vaziyyet muğlaktır. Alman ta'mîrâtı sebebiyle teşerruh eden İngiliz projesi Fransa'yı tatmîn etmeyecek imiş. Fransa'yı galeyâna getiren sebeb-i aslî budur. Musul mes'elesi de Paris'te ta'mîrât mes'elesi ile beraber hallolunacak deniliyor. Fransız gazetelerinde bir de Musul yüzünden müttefiklerin mücâdeleye girişmesine mahal olmadığını ve İngilizlerin kendilerinde yaptıkları gibi Türklerle ayrıca hudud işini halletmelerini neşrettiler. Hülâsa bir tarafdan Musul talebi, diğer tarafdan uhûd-i atîkanın reddi ile İngilizlere ve müttefiklere karşı en ağır vaz'iyyetde bulunuyoruz. İngiliz donanmasının Çanakkaleye sevki ve Yunan istihzârâtı burada mübâlağalı olarak bize îsâ ediliyor. Paris'te Fransa ve İngilizler, aralarındaki mesâili halledebilirlerse karşımıza tekrar müttehid olarak gelmeğe çalışacaklardır.

İSMET

No. 239

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 164, 165, 166 *31 Kânun-i evvel 38*

(31 Aralık 1922)

Mâliyenin hukuk ve emvâl komisyonlarına aid bugün Barrère ve bir mutehassıs ile ve Ferid Bey ve Zekâî Beylerle bir ictimâ' yaptık. Şimdiye kadar muallak kalan nikatdan ba'zıları bir dereceye kadar halledilmiştir. Harb esnâsında ecnebi tebaasının zararlarını tazmîn etmeği bize teklîf ettikleri halde harb ve işgal esnâsında bizim tebaamızın zararlarını tazmîn etmeği ya'ni mütekabiliyet esâsını kabul etmiyorlardı.Şimdi bunu kabul ediyorlar. Ecnebi tebaa zararlarının Suriye ve Irak gibi münfek araziye taksimini kabul etmeyerek yalnız Türk hükümetine âidiyetini iddiâ ediyorlardı. Şimdi bu zararların taksîmini kabul ediyorlar. Burada bahsı geçen zararlar tekâlif-i harbiye musâdere gibi tedâbîr-i harbiyeye şâmildir. Tahrîbât ve sâire gibi ef'âl-i harbiye burada mevzû-i bahs değildir. Bundan başka şimdiye kadar Türkiye'de kalan ecânibin duçâr olduğu zararlar gerek hükümetin tedâbîr-i harbiyesinden gerek ale'l-ıtlak eşhasın muâmelât-ı husûsiyesinden mütevellid olsun evvelen hükümet tarafından tazmîn ve ba'dehu alâkadârândan hükümetce taksîm olunmak lâzımdır diyorlardı. Sebeb olarak harb esnâsında memlekette kalan ecnebi tebaanın her zarara karşı vikayesi hükümetin taht-ı mes'ûliyetinde olduğunu ve her memlekette bunun içün fevkalâde takayyüdât icrâ edildiğini söyliyorlardı. Şimdi kabul olunan şekl-i husûsî: Zararlar hükümete âid olmayıp hükümet bu husûsta tedâbîr-i serîa-i adliye ve idâriye ittihâz edeceğini taahhüd etmekle iktifâ olunacaktır. İki esaslı nokta muhtefün fîhdir:

1 — Türk tâbiiyetindeki ecnebi sermayeli şirketlerin harb esnâsındaki zararlarını ecnebi tebaasının zararları gibi tedkîk ve tazmın etmeği muâhedeye derc eylemektir.

2 — Ecnebi sermayeli Türk şirketlerinin harbden evvelki şerâit-i mukavelelerini dünyanın her tarafından olduğu gibi şerâit-i cedîdeye göre tedkîk ve ta'dîl etmeği kabul eylemektir.

Bizim iki nokta hakkında iddiâmız, bunlar Türk tebaası ve şirketlerine taallük ettiğinden muâhede ile münâsebetdâr olmadığı ve ihtilâfâtın mahkemelerimize âid olduğu zemînindedir. Onların teklîfine göre mezkûr şirketler zararlarının bir a'zâ bizden, bir a'zâ alâkadârdan, bir a'zâ bîtaraftan mürekkeb üç kişilik hakem hey'eti ile tedkîk ve hükmolunmalıdır. Biz diyoruz ki ba'zı mukavelâtda harb esnâsında hükümet şirkete vaz'-ı yedd ederse hesâbın nasıl görüleceği derc edilmiştir. Bunlar ahkâme göre muâmele görür. Ba'zı maddeler mukavelâtda münderic değildir ve ba'zı şirketlerin mukavelâtında ise hal-i harb esâsen nazara alınmamıştır. Bu ahvâlde mehkemelerimize mürâcaat olunarak halledilmelidir. Onlar mahkemelerin bu mesâili sür'atle ve lâzım gelen ma'lûmât ve ihtısâs ile halledemeyeceğini iddiâ ediyorlar. Binâenalyh

1 — Şirketlerle harb senelerinin hesabâtından tevellüd edecek ihtilâfâtı, yapacağımız bir kanun-i mahsûsla muvakkat bir müddet içün hakem hey'eti vâsıtası ile hallini kabuleder misiniz? sür'atle emr ve iş'ârı *.

2 — Fransızca réadaptation denilen şerâit-i cedîdeye tevfîk keyfiyetine gelince bu bâbda taleblerine bir hakem hey'eti vâsıtasiyle ihtilâfâtı halletmekdir. Muâhedede dercolunması me'mûldur. Fakat hükümet esâs i'tibâriyle bu ihtilâfâtı birinci maddede olduğu gibi bir kanun-i mahsûs ile muayyen bir hakem hey'eti vâsıtası ile halletmeği kabul ediyor mu? Sür'atle emr ve iş'ârı.

İSMET

* Bkz. No. 254.

No. 240

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 180 *31 Kânun-i evvel 38*

(31 Aralık 1922)

Adnan Beyden bugün aldığımız telgrafta kendisini ziyâret eden General Harrington İstanbul'da Noel yortuları esnâsında İngiliz askeri tarafından îka' olunan hâdisâtdan dolayı çok müteessif olduğunu ve bu bâbda tahkikata devam edildiğini ve Çanakkale vak'asından dolayı da teessürlerini tekrar ettiğini* ve sulh hakkından îkbînliğini muhâfaza eylediğini ve İngiltere'nin harb etmek istemediğini ve kendisinin şahsen bir ân evvel sulhün in'ikadi ile yeni ta'yîn olunduğu Şimalî İngiltere Kumandanlığına kavuşmak temennisinde bulunduğunu beyân eylediği bildirilmektedir. Berây-ı ma'lumât.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 230.

No. 241

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 181 *31 Kânun-ı evvel 38*
(31 Aralık 1922)

Adnan Beyden bugün aldığımız telgrafta âtideki ma'lumât verilmektedir. General Pellé kendisini ziyâret ederek Konferansın aldığı şekl-i ahîr hakkında mübâhasede bulunacağını söyledikten sonra inkıtâın netâyic-i vahîme tevlîd edebileceğini, Fransızlar girmese bile İngilizlerin harbe mecbur olacaklarını ve kapitülasyonların ilgası içün her memleketin olduğu gibi bir devre-i intikaliye kabul etmenin istiklâl ve hakimiyetimizi muhill olmayacağı ve Gazi Paşa ile bana mülâkî olsa sulhü ihlâl etmemek içün tavsiyede bulunacağını söyleyerek bu beyânâtı hükümetin emri üzerine yaptığını ilâve eder. Berây-ı ma'lumât.

HÜSEYİN RAUF

No. 242

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 179 *31 Kânun-ı evvel 38*
(31 Aralık 1922)

Afganistan'ın Londra sefir-i kebîri Abdülhâdi Hanın Lozan'a muvâsalatını istihbâr eden Sefir Sultan Ahmed müşârünileyhe berây-ı tevdî' zîrdeki telgrafnâmeyi irsâl etmektedir. Telgrafnâmenin tebliği husûsunun iş'ârı mercûdur.

HÜSEYİN RAUF

Devlet-i Aliyye-i Afganistanm Londra

Sefir-i Kebîri Abdülhâdi Han Hazretlerine

Lozan'a teşrifinizden gayet memnun oldum. Ben de Türk birader ve dindaşlarımıza A'lâhazret Emîr Amanullah Han Hazretlerinin ve milletimin selâmını teblîğ ve Anadolu'daki mezâlim ve tahribâtın müşâhedesi içün seyahata çıkmışem. Yunanlılar yaptığı vahşet ve fecâyiini lisan ve kalem ile beyân edemiyorum. Çünki hiç kimsenin lisan veya kalem ile onların yaptıkları tahribât ve fecâyia tercüman olamaz. Köyler, kasabalar ve şehirlerin anûdâne tahribâtı hesaba sığmaz derecededir. Fecâyi' ve katl-i-âmlar ve taarruzlar sayılmaz nisbetde gayet çoktur. Binâenaleyh bu anûdâne tahribâtın tazminâtı Lozan Konferansında diğer mesâil gibi zarûrî mevzû'-i bahs olmalıdır. Ve zât-ı âlilerine de insâni-

yet nâmına Konferansın teveccühünü bu mes'eleye celb buyurmanızı ve kendi millet ve hükümet-i aliyyesine habedâr buyurmanızı tevakku' eylerim.

Afgan Sefîri

Sultan Ahmed*

* Sultan Ahmet Han, Afganistan'ın Türkiye'de ilk Büyükelçisidir. 1921 yılında Ankara'da göreve başladı. 1928 yılına kadar bu görevde kaldı. Sonra 1931-1939 yılları arasında ikinci defa Ankara'da Afganistan Büyükelçisi olarak görev yaptı. Türk-Afgan dostluğu için çalıştı.

No. 243

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 182 *(tarihsiz)* *

Erkân-ı harbiye-i umumiyeye mürsel 55 numaralı telgrafnâmede de mezkûr Sivrihisaryan biraderler hakkındaki tedkikatda Afyonkarahisar'ında 11 numaralı üserâ garnizonunda Sivri hisariyan ailesine mensûb Jerar İplikçiyan ve Serç Hırant isimlerinde iki birader bulunduğu ve bunların mukaddemâ İzmir'de Sen Jorj kilisesinde çalışmış oldukları anlaşılmıştır. Tahliyesi matlûb eşhâs bunlar ise memleket haricine çıkarılmak üzere iş'âr mercûdur**.

(İmzasız)

* 31 Aralık 1922 veya 1 Ocak 1923 tarihli olduğu anlaşılıyor.
** Bkz. No. 248.

No. 244

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 183 *1 Kânun-ı sânî 39*
(1 Ocak 1923)

C. 29 Kânun-i evvel 38, 155 numaranın üçüncü maddesine.* Adlî kapitülasyonların yerine dermiyân edilen tekâlife karşı esâsen mutasavver olduğu vechile bîtaraf devlet tâbiiyyetinde bulunan hukukşinâslardan ıslâhât-ı adliye içün müşâvir celbine teşebbüs edildiği takdirde müttefiklerin muzır tekliflerini dâfi' olacağı kanaatında olmamakla beraber bîtaraf devletler tebaalarından teklif-i devletleri vechile ve tarafınızdan müşâvir-i adlîlerle şimdiden hususî mukaveleler akdine salâhiyyetdâr bulunduğunuz Hey'et-i Vekîlece ve bugünkü 1 Kânun-i sânî 339 tarihinde Meclisin hafî ictimâında tarafımızdan verilen izâhât üzerine takarrür etmiştir. Bu hususda esâsen sizce de musammen olduğu vechile bunu ahde geçirmemek ve resmî beyânâtda bulunmamak lâzımdır.

* Bkz. No. 226.

2 — Hasan Beyi dün Hey'et-i Vekile, bugün de Meclis hey'et-i umumiye-i hafî celsede istimâ' etti. Yarın hey'et-i vekilede nokta-i nazarımızı tesbit ve Meclise tekrar arz edeceğiz. Netice-i hâsıla derhal bildirilecektir.

HÜSEYİN RAUF

No. 245

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 195 *1 Kânun-ı sânî 39*
(1 Ocak 1923)

Lozan'dan Fransa hâriciye nezâretine gelen bir raporda Barrère'in Temps gaztesinin tenkidâtından şikâyet ve tenkidâtın devamı halinde vazifesine devam edemeyeceğini beyân ettiği, Barrère ile Bombard'ın aralarının açık olduğu Paris Mümessilliğimizden bildirilmektedir.

(İmza yok)

No. 246

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 167 *1 Kânun-i sânî 39*

(1 Ocak 1923)

Düvel-i müttefika hey'ât-ı murahhasası Türkiye'de tâbiyyet-i ecnebiyeyi hâiz veya Osmanlı olup da sermâyesinin kısm-i mühimmi ecnebi bulunan imtiyâzlı şirketlerin şerâit-i hâzıra dâhilinde faaliyetlerine devâm imkânı olmadığından Türkiye hükümetince şerâit-i hâzıra-i iktisâdiyeye tevfîkan mukavelelerinde ta'dîlat-ı lâzime ya'ni réadaptation muâmelsinin icrâsı tekliflerinde musırr bulunmaktadırlar. Hey'et-i murahhasamızın bu husûsdaki nokta-i nazarı ise sermâyesi kime âid olursa olsun Osmanlı tâbiiyetinde bulunan şirketler içün kat'iyyen Konferansta müzâkere bile kabul edilemeyeceği ve ecnebi tâbiiyetinde bulunanlara gelince bu husûsda da mukavelenâmeleri mu'teber olup ta'dîlât iktızâ ettiği takdirde bunun ancak hükümetin arzusuna tebean vuku'bulabileceği zemîninde olup bu suretle cevâb verilmekte ve ısrar edilmekte bulunmakla beraber diğer tarafdan nokta-i nazarımızın tervîcine hâdim olacağı mütâlaasıyle ber vech-i âtî teşebbüsün fâidesini hükümetimizin nazar-ı tedkîk ve takdîrine arz etmeği muvâfık buluyoruz. Şöyle ki: Ma'lûm-ı devletleri buyurulduğu vechile harb ve mütâkere zamanında şimendifer gibi ale'l-umûm imtiyâzlı şirkâte hükümetce vaz'-ı yedd edilmiş ve hukuk-ı düvel îcâbı işbu hesâbâtın tasfiyesi zarûrî bulun-

muş olduğundan şimdiden alakadâr şirkâtin Nâfia Vekâletince işbu hesâbâtın rü'yet ve tasfiyesine da'vet olunması hey'et-i murahhasamızın nokta-i nazarını fi'len te'yîd etmiş olacağından bu vaz'iyyet karşısında mukabil hey'ât-ı murahhasanın iddiâlarından sarf-ı nazar etmelerini teshîl edeceği gibi müzâkerât esnâsında mezkûr şirketler mukavelât-ı mevcûdlerinde ta'dîlât teklîf ettikleri takdirde hükümet dahî siyâset-i milliye ve iktisâdiyemiz nokta-i nazarından lüzûm gördüğü şerâiti kabul ettirebileceğini arz ve iş'âr-ı sâmîlerine intizâr olunur. Hey'et-i müşâvire-i mâliye kararı ile: Ferid*.

İSMET

* Bkz. No. 255.

No. 247

Hey'eti Vekile Riyasetine

No. 168 *1 Kânun-u sâni 339*
(1 Ocak 1923)

31 Kânun-ı evvel 38 raporudur:

Ta'tildir. Maliye için Barrère ile konferans yaptım. Curzon'dan Musul hakkında cevabî mektup aldım*. Çok mülâyimane yazılmış. Artık münakaşatı zaid görüyor. Mesâili komisyona ihale edecekmiş. Aramızda sû-i tefehhüm olmuş. Ben dâimâ Musul vilâyetinin cenub hududunda, o da Irak'ın şimal hududunda tashihatdan bahsedermiyiz. Kendisi Paris'ten avdet eder etmez mütehassısları-

* Lord Curzon'un bu mektubu konusunda basında çıkan bir haber aşağıdadır:

Une lettre de lord Curzon sur la question de Mossoul

LAUSANNE, 31 décembre. — Peu avant de se rendre à Paris, lord Curzon a envoyé au chef de la délégation turque une lettre en réponse à la dernière note concernant Mossoul.

Dans ce document, lord Curzon exprime sa satisfaction de ce que Ismet pacha soit d'accord avec lui sur le fait qu'une nouvelle discussion de la question de Mossoul n'est pas nécessaire.

Après avoir rappelé à Ismet pacha que c'était pour la commodité des Turcs que cette question avait été traitée par correspondance, lord Curzon a ajouté qu'il est prêt, quand on le voudra et probablement sous peu, à aborder la question des frontières de Syrie et de l'Irak à une réunion de la commission territoriale.

Ce fut entièrement pour répondre au désir exprès d'Ismet pacha que la discussion de cette question a été ajournée.

Lord Curzon ajoute qu'il est prêt à exposer publiquement à la commission les raisons qui font qu'il est impossible au gouvernement britannique d'accepter les revendications turques touchant Mossoul, Lord Curzon dit qu'il serait heureux de voir Ismet pacha accepter la proposition de nommer une commission d'experts turcs et anglais pour étudier la question des frontières internationales de l'Irak, et dès son retour à Lausanne, les experts britanniques seront à la disposition de la Turquie. On croit savoir que les experts britanniques en question ont déjà été mandés de Londres. (*Le Journal*, 3.1.1923)

mızla şimal hududunu çizmek üzere kendi mütehassısları çalışacak imiş**. Müttefikler Paris'te toplanıyorlar. Alman tazminatını Lozan konferansı ile yeniden pazarlık edecekler imiş. Ma'hazâ endişeli değilim.

İSMET

** Curzon, Paris'e hareketinden önce, 30 Aralık 1922 günü Sömürgeler Bakanlığına yazarak Musul konusunda bir uzman istedi. Şunları yazdı:

"Following for Colonial Office.

"Ismet Pasha has accepted my proposal for a meeting of our respective experts to discuss Irak frontier question. My proposal was confined to northern boundary alone. He uses word frontiers in plural and clearly intends, having been worsted in paper encounter, to raise whole question anew in proposed meeting. At same time I do not think I ought to refuse and shall therefore be obliged if Bullard can be sent out on Monday or Tuesday at least to help me." (Curzon to Crowe, Tel. No. 168, or December 30, 1922: *DBFP-I/18,* p. 426, No. 305).

No. 248

Hâriciye Vekâletine

No. 169 *1 Kânun-i sânî 339*

(1 Ocak 1923)

182 numaraya zeyldir:*

Tahliyelerini rica ettiğim Sivrihisariyan kardeşlerin elyevm Uşak'da bulunduklarını İtalya murahhası ilâveten bildiriyor.

İSMET

* Bkz. No. 243.

No. 249

İcra Vekilleri Riyâsetine

No. 170 *Lozan 1/1/139 (1923)*

174 numaralı telgrafnâme cevâbıdır*.

Sinod'un dâimâ üç piskoposdan noksan olmaması elzemdir. Diyakoslardan âcilen bir iki piskopos daha takdîs fevâid-i milliyeyi müstelzimdir**.

İSMET

* Bkz. No. 231 ve 207.

** Bkz. No. 259.

No. 250

Heyet-i Vekîle Riyâsetine

No. 171 *1 Kânun-i sânî 339*

(1 Ocak 1923)

1 Kânun-i sânî 339 raporudur.

Ta'tîldir. Bompard ile mahkemeler mes'elesini görüştüm. Ecnebi hakimleri projesinde musırdırlar. Bu kapitülasyonlar işinde bize asıl müşkilâtı Fransızlar yapıyorlar. Paris'te bu akşam başvekiller toplanıyorlar. Verilecek kararların bizim içün ehemmiyyet-i azîmesi vardır.

İSMET

No. 251

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 184 *2 Kânun-i sanî 339*

(2 Ocak 1923)

Kuriye Cemal ve Sırri Efendiler avdet arzusundadırlar. Evrak göndermek lüzûmunda sıra ile iâdeleri tabiîdir. Lüzûm görülmeden hemen iâdeleri matlûb ise iş'ârı mercûdur.

HÜSEYİN RAUF

No. 252

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 185, 186, 187 *2 Kânun-i sânî 39*

(2 Ocak 1923)

Madde 1 — Boğazların serbestîsi ve gayr-ı askerîliği hakkındaki projeye aid Fevzi Paşa Hazretlerinden aldığım telgrafnâme aynen ikinci maddededir.

2 — Boğazların serbestîsi ve gayr-ı askerîliği hakkındaki projeler tedkik olundu. Askerî te'minât hususunun kontrolü da'vet etmesi hasebiyle tercih buyurulmadığına nazaran projelerimize hususât-ı âtiyenin ilâve ve kabulünde ısrâr etmekliğimizin zarurî bulunduğunu arz eylerim:

A — Boğazların gayr-ı askerîliği Türkiye gayr-ı askerî aksâm haricindeki Trakya ve Anadolu dâhilinde müdâfaa-i memleket içün hal-i hazerde olduğu gibi hal-i sulhda dahi ittihâz-i tedâbîrde serbesttir.

B — Türkiye nefsi İstanbul-u yakından ve uzaktan müdâfaa edecek olan kuvây-ı askeriyeden mâadâ karadan yapılacak yakın ve uzak daimî tahkimâtın ihdâsında cenâhlarını debarkemana karşı müdâfaa içün sâbit tertibât-ı tahaffuziye vazında serbesttir.

C — İstanbul ve civarı ta'biri İstanbul garnizon kuvvetlerinin manevra ta'lim ve terbiye nokta-i nazarından geşt u güzârlarına mâni' teşkil etmez. Bu kuvvetler manevra içün serbestî-i hareketlerini muhâfaza ederler.

D — Te'minât-i askeriye ve siyâsiye alınamadığına nazaran, Gelibolu şibih cezîresinde dâimî bir garnizon kuvveti bulundurmak lâzım ise de bu kabul ettirilemediği takdirde Gelibolu'nun gayr-ı askerîlik hududunu (Şarköy) hâric (Eksabil) (Bakla Burununa) takrıb içün çalışılmalıdır. Bu takdirde Gelibolu şibih cezîresindeki ve Çanakkale'deki jandarma mikdarı beş binden noksan olmamalıdır.

H — Gayr-ı askerî menâtıkda herhangi muhill-i âsâyiş bir vak'a hâdis olursa Türkiye hükümeti bilâ istizân jandarmaya kuvvetü'z-zahr asker sevk edilebilir.

T — Boğazların serbestîsi: 1- 14 Kânun-i evvel 38 tarihli İsmet Paşa Hazretlerinin projesi ile tamâmen mutâbıkım. Te'minât olmadığına nazaran mevâdd-i âtiyenin sarâhaten ilâvesi muvâfık olur.

b — Hiçbir donanma Marmara Denizinde ve Boğazlar mıntıkasında bulunurken Türkiye'ye i'lân-ı harb edemez. Bu tarzda hal-i harb vukuunda Türkiye'nin bîtaraf sefâin hakkında dahi Boğazlar içün kuyûd-i mânia ihdâsına hakkı vardır.

c — Tayyerelerin harb ve gerekse sulh zamanlarında hiçbir bahâne ile Türkiye'nin ta'yin edeceği askerî mevâki' ve liman üzerinde dolaşamaz.

d — On beş kilometre kaydını benemehal silmelidir. Çünki gayr-ı askerî mıntıkanın hâricinde yapacağımız müessesâtın dâima fotoğraflarını alabilirler. Bu esbâbdan dolayı sefâin-i havâiyenin sefâin-i bahriye ile Boğazlardan birlikte mürûr münâkaşasını kaldırmalıdır.

Madde 3 — Hiçbir devlet Boğazlar hakkındaki işbu projelerin yalnız başına ve Türkiye aleyhine müteveccih olarak bizzât tefsir ve ta'dîline salâhiyetdâr değildir. Her bir tarz-ı tefsîrin icrâsı Türkiye'nin kabul ve tasvîbine mütevakkıf bulunması meşrûtdur maddesinin de sokulması bilâhire kelimelerden ma'nâ çıkartarak hukukumuzun ihlâl edilmemesini bir dereceye kadar taht te'mine almış olur.

4 — Adalar ve Trakya hududları hakkındaki kuyûdât-ı askeriyeye dâir mütâlaamı zeylen arz edeceğim Efendim.

5 — Hey'et-i Vekile Riyâsetine ve Hariciye Vekâletine yazılmıştır.

Vüsûllünün iş'ârı*.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 275.

No. 253

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 188 *2 Kânun-ı sâni 39*
(2 Ocak 1923)

C 31 Kânun-i evvel 162 numaraya*:

Harb ve işgal esnâsında tebeamızın zararlarını tazmîni kabul edenler miyânında Yunanlılar da dâhil midir? Âcilen iş'ârını rica ederim**.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 238.
** Bkz. No. 263.

No. 254

İsmet Paşa Hazretlerine

Na. 189 *2 Kânun-ı sâni 39*
(2 Ocak 1923)

C. 31 Kânun-i evvel 38 ve 165 numaraya*:

Ekseriyet-i sermayesi ecnebi olan Türk şirketlerine müteallik bu gibi husûsâtın muâhede ile münâsebetdâr olmadığı ve ihtilâfâtın mahkemelerimize âid olduğu hakkındaki nokta-i nazarınız musîbdir. Mukaveleleri hâricinde diğer bir türlü tarz-ı hall ve ecânibin dâhil olacağı hakem hey'eti kabul olunamaz Efendim.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 239.

No. 255

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 190 *2 Kânun-ı sâni 39*
(2 Ocak 1923)

C 31 Kânun-i evvel 38,167 numaralı ve Hey'et-i müşâvire-i Mâliye kararı ile Ferid Bey imzâlı telgrafa*:

1 — Bu telgrafnâmede münderic teklife dâir re'y-i devletinizin leh veya aleyhde olunduğunda tereddüd hâsıl oldu.

2 — Bu gibi sermayedârların mukavelenâmeleri mûcebince mürâcaat edecekleri mahal tabiatiyle hükümetimizdir. Sulh muâhedeleri ile alâkaları kat'iyyen kabul edilemez. Evvelce bu hususda görüşmek üzere İzmir-Kasaba hattı Müdir-i umumîsi mösyö Delete hükümetimize mürâcaat etmiş ve hükümetce mürâcaatı kabul edilmiş ve İzmir'e kadar gelmiş bulunduğu halde Konferansın İçtimâı üzerine sarf-ı nazarla muâhedeye idhâl ettirmek emeliyle oraya gitmiştir. Binâenaleyh arzu ettikleri takdirde tekrar Ankara'ya gelmekte muhtârdırlar.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 246.

No. 256

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 191 *2 Kânun-ı sâni 39*
(2 Ocak 1923)

C 28, 29/12/38 tarih ve 157, 158 numaralı iki tele: *

1 — Misâk-ı Millî hududu hâricinde kalan emlâk ve arazinin vereseye aidiyetini kabul etmek muvâfıkdır. Ancak buna mukabil verese dahi hudud-i millî dâhilinde kalan emlâk devr ile(?) imtiyazların hazine-i maliyeye âidiyetini kabul ve ibrâ eylemeleri lâzımdır.

2 — Musul hududu dâhilinde olduğundan petrol imtiyazları üzerinde şimdiden hiçbir taahhüd kabul edemeyiz.

3 — Verese nâmına hareket eden zâtın Musul'un bize iâdesi içün Amerika hükümetinin bize muâvenetde bulunacağına dâir beyânâtı Amerika murahhas-ı resmîsi tarafından dahi te'yîd ve tevsık olunduğu takdirde karar ittihâz etmek üzere iş'âr buyurulması**.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 227.

** Bkz. No. 289.

No. 257

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 192

2 Kânun-ı sâni 39
(2 Ocak 1923)

Adnan Beyden alınan 31 Kânun-i evvel tarihli telgrafa nazaran resmî ve gayr-ı resmî Fransız mehâfili Musul mes'elesinin mesail-i sâireden ayrı olarak doğrudan doğruya İngilizlerle aramızda halledilmesi husûsunun tarafımızdan te'minine çalışılması lüzûmunda müşârünileyh nezdinde ısrâr etmekte imişler.

HÜSEYİN RAUF

No. 258

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 193

2 Kânun-i sâni 39
(2 Ocak 1923)

Fransız sefaretinden alındığı bildirilen ma'lumât ber vech-i âtîdir:

İngilizler Musul mes'elesi dolayısiyle Konferansı akâmete uğratmakta, aynı zamanda Lozan'da bulunan bütün hey'et-i murahhasaları kendi taraflarına celbederek Türkleri i'tilâfgirizlikle ithâma çalışmaktadırlar. Musul mes'elesinin ayrıca Türklerle İngilizler arasında halledilmesi içün Türkler tarafından yapılacak bir teklif İngilizlerin hilekârlığını suya düşüreceği ve Musul hâric olmak üzere sulh muâhedesini de imza kabil olduğu takdirde Türklerin karşısında yalnız İngilizlerin kalacağı, o zaman İngiliz efkâr-ı umûmiyesinin Musul mes'elesi içün Türklerle harb etmeye hiçbir zaman râzı olmayacağı ve Türkler tarafından yapılacak böyle bir teklifi İngilizler reddederlerse diğer hey'et-i murahhasalar tabiatiyle Türkler tarafını iltizâm ederek Musul mes'elesi içün Konferansın akamete uğramasına râzı olmayacaklardır.

HÜSEYİN RAUF

No. 259

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 194

2 Kânun-ı sâni 39
(2 Ocak 1923)

Sinod Prokopyos, Meletyos, Pervasyos ismindeki eski metropolidlerden mürekkebdir. Takdîs edilmek üzere bulunan piskoposlar adedinin dokuza iblâ-

ğına ve bilhassa diyakosların takdîsine i'tinâ edilmektedir*. Neticede tafsilâtı arz edilecektir.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 207, 231, 249.

No. 260

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 196 *2 Kânun-ı sâni 39*
(2 Ocak 1923)

Rus Şuralar Kongresinin onuncu konferansının hîn-i küşâdında Yoldaş Kamenof tarafından irâd edilip Moskova Sefâretimizden bildirilen nutkun aksâm-ı mühimmesi ber vech-i zîr ma'rûzdur.

HÜSEYİN RAUF

Lozan Konferansı Türklerin semere-i zaferidir. Emperyalizme karşı köylünün tüfengi ile istihsâl edilen bu zaferden dolayı Türkleri tebrik ederiz. Lozan'a Türklerin dostu sıfatiyle gönderilmezden evvel mahv olmak derecelerinde bulundukları zamanda emperyalizim mücâdelâtına devâm ettikleri gibi yine devam etmelerini isteriz. Fakat görüyoruz ki devletler bu zaferi ibtâl edecek mâhiyetde bir sulhnâmeye vaz'-ı imzâya Türkleri icbâr etmek istiyorlar. Biz ise bilfiil Konferansta Türkiye'nin hakimiyyet-i tammesini müdafaa ediyoruz. Karadeniz ve Boğazların inkişâf-ı iktisâdımız nokta-i nazarından pek büyük bir ehemmiyeti hâiz olduğunu hiçbir vakit inkâr etmedik ve etmeyeceğiz. Bunun içün Rusya Türkiyenin hakimiyetini müdâfaa muâhede-i mevcûde ve menâfiimiz icâbâtındandır. Böyle olduğu halde Türkiye'nin bu hakimiyet mes'elesinde ba'zı fedâkârlıklara temâyül ettiği meş'hûd oluyor. Biz bu yolda kendisini ta'kib edemeyiz. Hududumuzun her ân bir taarruz ihtimâline ma'rûz kalmasına razı olamayız. Bizce Karadeniz sevâhilinin mücâdelât-i müstakbeleden tecrîdi kat'iyyen mültezemdir. Bu hususu da Boğazların sefâin-i ticâriyeye küşade ve harbiyyeye mesdûd bulunması ile mümkinü'l-husûldur. Binâberin Karadeniz'i muhâsım bir donanmaya açık bulunduran vesikada Şura hükümetinin imzası bulunmayacaktır*.

Muhtar

* 22 Aralık 1922 günü Moskova Opera binasında toplanan X. Sovyet Kongresinde hasta olan Lenin hazır bulunamamış ve onun yerine siyasal konuşmayı Kamenev yapmıştı. Onun bu konuşması, "Onuncu Sovyet Kongresinde Kamenev, İngiltere'nin Lozan'daki politikasını şiddetle

eleştirdi" başlığıyla bazı Avrupa gazetelerinde de yayınlanmıştı. Bu yayınlardan bir parça aşağıya alındı:

Au Dixième Congrès des Soviets

KAMENEW CRITIQUE APREMENT LA POLITIQUE ANGLAISE A LAUSANNE

Kanemew, ensuite, critiqua avec une sévérité particulière l'attitude de la Grande Bretagne à la conférence de Lausanne.

Il se passe, à Lausanne, un fait significatif et des plus aisés à constater: la Grèce et la Grande-Bretagne n'y montrent qu'une seule idée: convertir la Turquie en une vaste colonie.La Russie, elle, ne soutient la Turquie que parce que ce pays combat l'impérialisme.

La Grèce n'est pas bolcheviste, c'est entendu. N'empêche qu'elle fusille sans hésiter plusieurs de ses ministres, qui n'ont été, au fond, que les instruments de l'Angleterre.

Pour nous, nous ne nous laisserons pas influencer: nous resterons les amis de la Turquie, tant que la Turquie continuera à manifester des sentiments antimpérialistes. Et s'il arrive qu'un jour, le gouvernement d'Angora fasse des "courbettes" à la Grande-Bretagne et à Lord Curzon, la Russie alors, s'effacera et laissera les Turcs suivre cette politique de servilité. Mais ce jour-là n'est pas encore venu.

En fait, la conférence de Lausanne n'a, à l'heure actuelle, encore rien réglé.

Et, il nous sera bien permis de constater par ailleurs que la politique aventureuse de lord Curzon n'a fait, en ce qui conceme notamment la question des réparations, que semer à profusion de nouveaux germes de guerre. (*Pelit Parisien*, 26.11.1922).

No. 261

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 89 — *2 Kânun-ı sânî 39 (2 Ocak 1923)*

1 — Boğazlar serbestîsinin hey'et-i umûmiyesini ihtivâ etmek ve Boğazlardan sefâin-i ticâriye ve harbiyenin mürûruna ve ticârî ve askerî tayyârelerin uçarak geçmesine ve Boğazların gayr-ı askerîliğine ve te'minâta âid olmak üzere tanzîm olunan en son proje sureti leffen takdîm kılınmıştır.

Proje gayr-ı askerîlik ve serbestî-i mürûr ve komisyon ve te'minât hakkındaki müteferrik lâyihalar üzerinde talebimiz üzerine ba'zı ta'dîlât yapıldıktan sonra mezkûr lâhıyaların hey'et-i umûmiyesinin hukuk mütahassısları tarafından birleştirilmesiyle Fransızlar tarafından vücûda getirilmiştir. Bu projenin ba'zı mevâddı üzerinde İngilizler i'tirâzlarını muhâfaza ettikleri gibi tarafımızdan da ba'zı tashîhât ve metâlib dermiyânında ısrâr olunmaktadır.

2 — Projede İngilizlerin kabul etmek istemedikleri mevâdd projede işâret olunmuştur. İstihbârata nazaran bunların mâhiyet ve esbâbı şunlardır:

İngiliz i'tirâzları:

A — Yunan donanmasının Çanakkale Boğazı karşısındaki Yunan adalarında demirlememesine, İngilizler İmroz adasının Yunan'a terki şartıyle muvâfakat

edeceklermiş. Biz Bozca Ada ve İmroz'un Türkiye'ye iâdesinde musırrız. Buna mukabil Yunan donanmasının Limni'de demir atabilmesini ıztırâr hâlinde kabul edeceğiz.

B — 13. maddede Boğazlar komisyonunun yalnız Boğazlardan geçecek sefâin-i harbiye umûriyle meşgul olması projede kabul olunmaktadır. İngilizler gayr-ı askerî mıntıkanın hiç olmazsa ataşe militerler vâsıtasıyle kontrolünde ısrâr edeceklerse de en nihâyet talebimiz vechile bu kontrolden sarf-ı nazar edeceklerini Fransızlar te'mîn ettiler.

3 — *Türk Kuyûd-ı ihtirâziyesi:*

A — Kılavuzluğun mecbûrî olması husûsunda mümkin olduğu kadar ısrâr olunacaktır.

B — Muhâsımların Boğazların yirmi mil uzağına kadar olan sahada harekât-ı harbiyede bulunmamalarını kabul etmediler. Yalnız Boğazlar dâhilindeta'bîri kabul olundu. Buna karasuları hudûdu ilâve olunmasına çalışılacaktır.

C — Sekizinci sahîfede dördüncü fıkranın nihâyetine İngilizler Boğazlarda tevakkuf zamanı olarak sefer içün muktazî olan müddetten mâdâ ayrıca yirmi dört saat ilâve etmişlerdir. Bunun hazfettirilmesinde ısrâr olunacaktır.

D — İngilizler gayr-ı askerî mıntıkanın bir i'tilâf komisyonu tarafından tahdîdini taleb etmektedirler. Yalnız harita üzerinde işaretle iktifâ edilmesine çalışılacaktır.

E — Yedinci maddenin (sahîfe 12) nihâyetine Gelibolu Şibihcezîresinde jandarmadan mâadâ bir Türk garnizonu bulundurmak hakkını tanıyan bir kayd vaz'ına çalışılacaktır.

F — Boğazlar komisyonunda Yunanlı a'zâ bulunmamasına gayret olunacaktır.

G — Boğazlar Komisyonu yalnız sefâin-i harbiyenin mürûru içün mevzû' kavâidin tatbîkı ile meşgul olacağından ma'lumât kabîlinden dahî olsa ticarî sefâinle iştigal etmemesine çalışılacaktır. Ma'mâfih teklîf olunan şekliyle dahî muzır olamaz.

Fransızlar on beşinci maddenin nihâyetindeki kayd-ı ihtirâzımızın kabul olunduğunu sûret-i husûsiyede söylediler. Cereyân-ı halden peyderpey arz-ı ma'lûmât olunacaktır. Ferman*.

5 — Hey'et-i Vekîle Riyâsetine ve Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Riyâsetine arz olunmuştur.

Hey'et-i Murahhasa Reisi

İSMET

* Bkz. No. 275.

No. 262

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 197 *3 Kânun-ı sâni 39*
(3 Ocak 1923)

Fevzi Paşa Hazretleri Musul'un her hangi şerâit ile olursa olsun idaremiz altına geçmesi lâzım geldiği mütâlaasındadır. Berây-ı ma'lûmât.

HÜSEYİN RAUF

No. 263

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 174 *3 Kânun-ı sâni 39*
(3 Ocak 1923)

C.* Harb ve işgal zamanında tebaamızın zararlarını tazmîn bahsinde Yunanlılar içün düvel-i müttefikanın kabul ettikleri madde aynen şudur:

"Bir muhtelit mahkemenin Mondros Mütârekesinden sonra Türk toprağındaki ef'âl ve ihmâllerinden dolayı Yunan orduları ile me'murlarına tahmîlın hükmedeceği zararlar Yunanistan hükümetince tesviye edilecektir."

Buna karşı Yunanlıların dermiyân ettiği kayd-ı ihtirâzî, kendilerinin harbin bir devresine kadar müttefikler miyânında bulundukları ve ondan sonra Türkiye ile muhârib oldukları cihetle mebhûs zararların taksîmi keyfiyetinin tarafeyn tebaası emvâl ve hukuk ve menâfiıyle iştigal eden İktisâd Komisyonunun vezâifinden hâric ve Mâliye Komisyonuna dâirdir ki bundan maksadları da mezkur komisyonda bu zararları masârif işgaliye ile karşılaştırmağa çalışmaktır.

Müttefiklere gelince biz, memleketimizdeki müttefikler emvâlinin harb esnâsındaki zararlarını tazmîn edeceğimize mukabil müttefiklerin dahî İstanbul, Adana ve sâire işgal mıntakalarında Türk tebaası emvâlini hacz ve zabtetmek ve réquisition yapmak sûretleriyle îka'ettikleri zararların tazmîn ve telâfisini istemiştik. Geçen gün Barrère ile olan mülâkatda bunu kabul edeceklerini ve bu cihetden müşkilât çıkmayacağını te'mîn etmişti. Bugün ise diğer bir Fransız murahhası ile bu mevzû'da cereyân eden ikinci mükâlemede yine müşkil davrandılar. Fakat her halde te'mînine çalışılacak veyahud müttefiklerle olan bu zarar tazmîni cihetinden Yunanlılar hâric olmak üzere mütekabilen sarf-ı nazar etmek şıkkı tervîc olunacaktır Efendim**.

İSMET

* Bkz. No. 253.

** Bkz. No. 274.

No. 264

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 175, 176 *3 Kânun-i sâni 39*
(3 Ocak 1923)

No. 175

Gümrük mes'elesi hakkında mütâlaamız ber vech-i âtî telhîs olunur:

Muâhede-i sulhiye imzâsıyle beraber ecânib gerek Türk tâcirlerinin mütekabilen icrây-i ticâret husûsunda te'mîn-i emniyyetleri içün düvel-i müttefika murahhasları Türkiye ile diğer devletler arasındaki münâsebât-ı ticâriyeyi tesbît lüzûmunu ileri sürmekte müttefiklerdir. Bu lüzûm ticaretimiz nokta-i nazarından da ehemmiyyetle düşünülecek bir cihetdir.

Elimizde bütün menâfi'-i iktisâdiyemizi muhâfazayı kâfil ciddî tedkîkata müstenid ve mukavelât-ı ticâriye akdı içün muktazî sütûnları hâvi bir ta'rife mevcud olsaydı vaz'iyyeti tesbit içün der'akab ticâret mukavelâtı akdı müzâkerâtına girişilmek tabiî idi. Fakat böyle bir ta'rife bulunmadığı gibi istatistik ma'lumâtının cem'i, ta'rifenin ihzârı. Meclisden geçirilmesi oldukça bir zamana mütevakkıf bulunduğundan der'akeb müzâkerât-ı ticâriyeye başlamak içün de eldeki ta'rifeden istifâdeden başka çâre mevcûd değildir. Binâenaleyh eldeki ta'rifenin tedkîkat müddeti esnâsmda tesbîtine mukabil diğer devletlerin de asgarî idhâlât ve ihrâcât resimlerinin tesbîtinden istifâde etmek içün çalışmak lâzımdır. Buna vüsûl içün düşündüğümüz proje âtideki tarzda tesbît edilmiştir:

1 — Muâhede-i sulhiyede yalnız bir madde vaz'edilerek bu madde ile Türkiye'de ba'demâ iktisâdî kapitülasyonların kâmilen ve ebediyyen mülga olduğu yazılacaktır.

2 — Bu muâhede-i sulhiye hâricinde şerâitimizi kabul edecek her devletle ayrı ayrı birer ticâret mukavelesi hey'ât-ı murahhasa arasında akdedilecektir.

3 — İşbu mukaveleler Avrupa'lılar arasında akdedilmiş mukavelât nümûne ittihâz edilerek hazırlanmıştır.

No. 176

4 — Mukaveleler yalnız iki sene içün yapılacaktır. İki seneye kadar ticâret mukavelesi akdi içün hazırlanamadığımız halde altı aydan altı aya temdîd etmek hakkını hâiz olacağız.

5 — Bu mukavelelerde esas ta'rife-i hâzıramızı müddet-i mezkûre içün tesbit etmektir...Şu farkla ki ta'rifemizdeki beş misilleri lede'-lîcâb yedi buçuğa kadar tezyîde salâhiyetdâr bulunacağız. On beş misiller ibka olunacak. Memnûâtın beş misil ta'rifesine dâhil edilecek. Hey'et-i murahhasamızca himâyesi elzem görülen ba'zı eşyânın idhâlat resmi yirmi beş misline kadar tezyîd edilebilmek

üzere ta'rifemize bir üçüncü cedvel ilâve olunacak. Mevcud istihlâkât rüsûmu devâm edecek. Hasan Beyin getirdiği evrâk arasında tasnîf edilmiş olan memnûât muhâfaza edilecek. Yeni istihlâkât-ı dâhiliye rüsûmu dâhilde mümâsili bulunan eşya hakkında dâhil ve hâric içün siyyânen tatbîk edilecektir.

6 — Buna mukabil devletlerin ta'rifeleri ma'lûm-ı devletleri olduğu vechile muhtelif esâsâta göre tanzîm edilmiş bulunduğundan ta'rifesini tesbit edebilecek olan devletlerle b'il-mukabele en ziyâde mazhar-ı müsâade olan devlete hâlen tatbîk edilen ta'rifelerinin bize karşı yine iki sene müddetle tesbîtini ve kavânîn-i mevzûası i'tibâriyle hiçbir devlete karşı ta'rifesini tesbit edemeyecek olan devletler içün de en ziyâde mazhar-ı müsaade olan millet muâmelesinin hakkımızda tatbîkini ve istihlâkât rüsûmu hakkında kabul ettiğimiz şerâitin mütekabilen kabulünü taleb edeceğiz.

7 — Bundan mâadâ ticâret mukavelelerinde mevcud şerâit-i sâire-i emniyeti muhtevî ve menşe' şehâdetnâmelerine ve sâireye müteallik maddeler dercedilecektir. Devletlerle müzâkerâta girmek içün tesbît ettiğimiz esâsât ber vech-i bâlâdır. Muvâfakat olunduğu takdirde sür'atle cevâb verilmesi müsterhamdır*.

İSMET

* Bkz. No. 272, 285.

No. 265

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 177 *3 Kânun-i sâni 39*

(3 Ocak 1923)

2 Kânun-i sânî raporudur.

1 — Tâlî komisyonlarda çalışıldı. Ekalliyetlerde terakki vardır. Gayr-ı müslimlerin askerlikten istisnâsında, afv-ı umûmînin Müslimanlara teşmîlinde musırdırlar. Afv-ı umûmînin mütekabil olmasını kabul ettirdik ve Müslümanlardan yüz elli kişinin memlekete girmemek ve emvâli tasfiye edilmek şartıyle afv-ı umûmînin Müslimanlara teşmîlini kabul edebileceğimizi, fakat askerlikten istisnâyı kabul edemeyeceğimizi ifâde ettik. Mübâdele-i ahâlide Patrikin ihrâcına muhtelif ve mütaddid kiliselerin mümânaatı zikrolundu.

2 — Mâliyenin komisyonları in'ikad etmiyor. Husûsî mesâî vardır. Diğer telgrafnâmeme sür'atle cevâb istirhâm ederim.

3 — Paris konferansı devâm ediyor. Mütenâkız şâyiât vardır. Fransızlar memnun değil imiş. Curzon avdet ediyor*. İskenderun'da, Musul'da isyan çık-

* Paris Konferansı, Almanya'nın "Tamirat" borçları ile ilgili olarak Fransa, İngiltere ve İtalya Başbakanları arasında 2 Ocak 1923 günü başlamıştı. Konferansta Fransız ve İngiliz tezleri çarpışıyordu. İngiltere, Almanya borçlarının ertelenmesinden yanaydı; Fransa ise bir güvence olmadan

tığına dâir buralarda havâdis çoktur. Bir iki mühim İngiliz simsârı Musul petrolleri içün çok zamandan beri olan teşebbüslerini ta'cîl ve teşrîd ediyorlar. Muhtelif şerâitlerini kabul edersek Musul'un iâdesini te'mîn edeceklerini söyliyorlar. Bu akşamki şartları elli sene imtiyâz, Musul petrollerinin yüzde on iki buçuk hissesi bize âid. Amerika'yı ve sâireyi tatmîn etmek onlara âid. Hükümet rüsûmu tabiî imiş. Curzon gelsin bakalım ahvâl nedir.

4 — İngiliz Amele Partisinden iki a'zâ Londra'dan mülâkat alarak yanıma geldiler. Konferans inkıtâ' ederse Amele Partisinden bir hey'etin Ankara'ya giderek muvakkat bir i'tilâf vücuda getirmesini ve sonra partinin onu parlamentoya ve hükümetlerine kabul ettireceğini, bu sûretle musâdemeye mahal vermeyerek kat'î i'tilâfa imkân ve zaman bırakılmasını teklîf ediyorlar. Muvakkat i'tilâfa zemîn olacak bir projeleri var. İngilizler Gelibolu'ya çekiliyorlar. Musul'dan bahis yok. Ekalliyet ve ahkâm-ı sâire ağır ama Misâk-ı Millî dâhilinde kabul edecekler gibidir. Ancak inkıtâ' ihtimâline karşı tehlikeli safahâtı şimdiden bertaraf ederek müsterîh ve endişesiz kılmamak içün cevâb-ı redd vereceğim. Ben burada sulh-i ka'î yapmak içün bulunuyorum. Buna imkân olmazsa başka vazîfem kalmaz ve o halde tehaddüs edecek ahvâli ta'yîn ve tanzîm benim içün mümkün değildir**.

İSMET

tamirat borçlarının ertelenmesine karşıydı. Üç müttefik devletin Paris'te anlaşıp anlaşamamaları Lozan konferansını da etkiler diye düşünülüyordu. İngiltere ile Fransa Paris'te anlaşamazlarsa Lozan'da Türklerin karşısında daha zayıf durumda kalırlar, anlaşırlarsa Lozan'da da Türklerin karşısına tek cephe halinde çıkarlar diye yorumlar yapılıyordu. Bu nedenle Lozan'daki Türk delegasyonu da Paris konferansı ile ilgili gelişmeleri yakından izliyordu.

Lord Curzon, Paris konferansı dolayısiyle oraya gelecek olan İngiltere Başbakanı Bonar ile görüşmek üzere Paris'e gitmişti. Fransa Başbakanı ve Dışişleri Bakanı Poincaré ile de görüşmüş ve 2 Ocak 1923 akşamı tekrar Lozan'a dönmüştü.

** Bkz. No. 284.

No. 266

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 178 *3 Kânun-i sânî 339*

(3 Ocak 1922)

Hey'et-i sulhiye tahsîsâtına ahîren ilâve edilen yüz bin liraya âcil ihtiyâc vardır. Hangi tarihte ve ne vâsıta ile gönderildiğinin emr ve iş'ârı*.

İSMET

* Bkz. No. 271 ve ayrıca No. 200, 210, 217.

No. 267

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 179 3 Kânun-i sânî 39

(3 Ocak 1923)

Kuriyeleri evrâk göndermek zamanında sıra ile iâde etmek tabiîdir. Bilâ lüzûm hemen iâdelerine lüzûm olmadığı ma'rûzdur.

İSMET

No. 268

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 198 *4 Kânun-i sânî 39*

(4 Ocak 1923)

Filistin mandasının Türk devletine i'tâsı içün İstanbul'da ba'zı Musevî zevât riyâset-i celîleye mürâcaat etmişlerdi. Filistin Misâk-ı Millî'nin birinci maddesi sarâhatına dâhil ve Arab ekseriyetle meskûn araziden bulunduğundan ve Konferansta cereyan eden müzâkerât neticesinde hey'et-i murahhasamızca Misâk-ı Millî ahkâmı miyânında bu meddenin de düvel-i müttefikaya karşı müdâfaası tabiî ve zât-ı mes'elenin bu dâirede Konferansca bir neticeye rabtedileceği muntazar olduğundan bu bâbda madde-i mezkûredekinden başka bir şekilde her hangi bir teşebbüs icrâsı veya böyle bir teşebbüse zahîr olmamız imkânı bulunmadığı ve Musevî tebaamızdan ba'zısının Misâk-ı Millîye muhâlif tahminâtda bulunmaları muvâfık görülemediği cevâben arz olunmuştur. Berây-ı ma'lûmât.

HÜSEYİN RAUF

No. 269

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 199 *4 Kânun-i sânî 39*

(4 Ocak 1923)

Telgrafnâmelerinizin Dersaadet-Köstence kablosundan imrârını berây-i te'mîin üzerlerine (voie Constanza) işareti vaz'ettirilmesi mercûdur. Bu tarîk ile gelen telgraflar diğer tarîka nazaran kelimede on dört kuruş mikdârında galî-

dir*. Bu fark İstanbul'da mevcud asâkir-i ecnebiye kumandanlığınca masârif-i ta'mîriye için ihtiyâten vaz'edilmiş olduğundan adem-i istîfâsı zımnında teşebbüsât icrâ edilmektedir**.

HÜSEYİN RAUF

* Lozan ile İstanbul ve Ankara arasında iki telgraf hattı vardı. Biri "Eastern" (Doğu) telgraf hattıydı ve Akdeniz üzerinden İstanbul'a geliyordu. Öteki hat Romanya'nın Köstence şehri üzerinden, Karadeniz yoluyla İstanbul'a ulaşıyordu ki buna kısaca Köstence hattı deniyordu. Eastern hattı İngilizlerin elindeydi. Köstence hattına da Müttefik kuvvetler el koymuşlardı. Lozan konferansı günlerinde Ankara ile Lozan arasında telgraf haberleşmesinde çeşitli güçlüklerle karşılaşılıyordu. Güçlükler kimi zaman pek önem kazanıyordu. Başbakan Hüseyin Rauf Orbay, haberleşmede güçlüklerin giderilmesi için Köstence hattının kullanılmasının uygun olacağını düşünmüştü. Ama İsmet Paşa, daha güvenilir ve daha hızlı haberleşme sağladığı gerekçesiyle Eastern hattının kullanılmasının daha uygun olacağı görüşündeydi.

** Bkz. No. 287.

No. 270

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 200 *4 Kânun-i sânî 39*

(4 Ocak 1923)

1 — Bu sabah Mougin ile görüştüm. Telgraflarımızın te'hîr edildiğini, takdîm ve te'hîr yapıldığını, tedkikatımız neticesinde telgrafların Eastern kablosundan geçmesi yüzünden bu gibi muâmelâta ma'rûz olması ihtimâl-i galibini anladığımızı, bunun için tarîk-i muhâbereyi Köstence hattına çevirdiğimizi, fakat onun da düvel-i müttefika kıtaâtı başkumandanlığı tarafından mürâkebe olunduğunu ve ta'mîr masrafı diye kelime başına on dört kuruş zammiyât yapıldığını öğrendiğimizi, müzâkerât-ı sulhiyyeyi ehemmiyetle ihlâl edebilecek olan bu gibi muâmelâta hiç olmazsa memleketimiz dâhilinde tahammül edemeceğimizi, muhâberemizde sür'at ve emniyyeti düvel-i müttefikanın bize karşı müteahhid bulunduklarını ifâde ve bunların ref'i için teşebbüsât-ı müessirede bulunulması lüzûmunu ilâve ettim*.

2 — İngilizlerin Musul mes'elesinde son günlerde müzâkere zeminine girerek ısrârlarını ta'dîl ettikleri halde Fransa delegasyonunun kapitülasyonlarda el'ân ısrâr ettiklerini, halbuki milletimizin kapitülasyonlarda hiçbir fedâkârlık yapmayacağı muhakkak iken bu tavrın arzumuzun kat'iyyen hilâfına olarak milletimizin Fransa hükümeti hakkında mütehassıs olduğu emniyyeti selb edeceğini, halbuki Konferansta inkıtâ' olsa da bizim Fransızlarla Konferanstan evvelki zamanlarda olduğu gibi dost kalmak arzusunda bulunduğumuzu, her halde mülga bulunan kapitülasyonların velev en ufak bir hükmünün iâdesi imkânı olmadığını lisân-ı kat'î ile ifâde ettim. Berây-ı ma'lumât.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 269, 287.

No. 271

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 201 *4 Kânun-ı sâni 39*
(4 Ocak 1923)

İstanbul'da Hilâl-ı Ahmer Kâtib-i Umûmîsi Doktor Hikmet Bey nâmına Osmanlı Bankası vasıtası ile yüz bin lira gönderilmiş ve Frank mübâyaa ederek doğrudan doğruya mu'temed Fuad Bey nâmına irsâl edilmesi Mâliye Vekâletinde tebliğ edilmiştir Efendim*.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 266 ayrıca No. 200, 210, 217.

Konferans günlerinde gazeteci kaynayan Lozan'da pek sır saklanamadığı ve hemen hemen her şeyin az ya da çok basına sızdığı anlaşılıyor. Türk delegasyonuna 100 bin liralık ek ödenek gönderildiği de gazetelere sızmış ve bir gazeteci bundan, konferansın kesilmeyeceği yolunda ahkâm da çıkarmıştı. Bu telgrafla ayni tarihi taşıyan *Le Petit Parisien* gazetesinin Lozan'daki muhabiri Robert Vaucher şunları haber veriyordu:

"Lausanne, 3 janvier *(dép. Petit Parisien)*

"Je Juge inutile de vous communiquer les bruits pessimistes qui circulent ici, car au moment où certains parlent de départ, j'apprends de bonne source que la Grande Assemblée Nationale d'Angora vient de voter un supplément de crédit de 100.000 livres pour les frais de la délégation à Lausanne.

"On juge donc à Angora que les négociations vont continuer..." *(Petit Parisien,* 4.1.1923).

No. 272

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 202 *4 Kânun-ı sâni 39*
(4 Ocak 1923)

1 — Gümrük mesâili hakkında teklif buyurulacak proje musîbdir. Devlet inhisârında bulunan mevâd hakkındaki memnûiyet hakkı bittabi' mahfûzdur*.

2 — Men'-i idhâlât kanununa dâhil olan eşyanın on iki misli gümrük resmine teb'an idhâline dâir lâyıha-i kanûniye kabul edilmiştir. Bundan ziyâde resme tâbi' tutulması bizce matlûb eşyanın nelerden ibâret olacağını Hasan Bey getirecektir.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 264.

No. 273

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 203 *4 Kânun-i sani 339*

(4 Ocak 1923)

C 160 tele*:

1 — Samsun-Sivas demiryolunun inşâsı 1912 istikrâzına merbût olarak Regie Générale de Chemin de fer şirketine bâ irâde-i seniyye verilmiş fakat şartnâme ve mukavelenâme kat'iyyen imza ve teâtî edilmeden Harb-ı umûmî infilak ettiğinden i'tilâf-ı mezkûr meclis-i vükelâ kararıyle keen lem yekün addedilmiş, şirket zarar ve ziyanın Hükümet-i Osmâniyeye âidiyetinden bahisle protesto eylemiştir.

Hükümet kesb-i kat'iyyet etmiş bir mukavele mevcud değildir şeklinde cevap vermiş ve şirket mukavelenin irâdeye iktirânından ve yegâne vâsıta-i teblîğ olan Fransız sefâretine resmen teblîğinden ve binâenaleyh kesb-i kat'iyyet ettiğinden ve hat hükümetce şirkete teslim edilmek suretiyle mukavele mevki'-i tatbika da konduğundan ve hükümetin fesih kararı vermesi ve hattın iâdesini taleb etmesi de mukavelenin mevcudiyetini zımnen tanımış demek olduğundan bahisle tekrar cevap vermiştir. Bilâhire Amerika sefareti de Fransız hükümeti nâmına aynı protestoyu yapmıştır. İcab eden cevaplar verilmiştir.

Çester'le Anadoli-i Şarkî'de demiryollarının inşâ ve işletilmesi hakkındaki müzâkere de ber vech-i bâlâmünâziün fîhi hukuk nazardan dûr tutulmamış ve icâbında şirket-i mezkûreye verilecek tazminât derpîş edilmek suretiyle bu hatâ ayrıca bir mukavele-i müzeyyele ile müzâkere olunan diğer hutût miyânına konmuştur.

Mezkûr şirketle yapılan mukaveleye nazaran şirket hükümetin bir müteahhidi sıfat ve mâhiyetini hâizdir. Şirket beher kilometreye sekiz bin lira alacaktır.

Para farkı ve galây-ı es'âr dolayısiyle on misli ziyadeleşecek olan bu meblağ hükümetce deruhde edilmeyecek ve şirket ise eski fiatla mezkûr işi yapamayacaktır.

Amerikalı Çester ile ve refikı ile müzâkereyi menâfik'-i vataniye nokta-i nazarından daha muvâfık gördüğünden müzâkerâta devam edileceği Nâfia Vekâletinden bildirilmiştir.

Nâfia Vekâletinin tezkeresi sureti takdim edildi Efendim**.

Hâriciye Vekâleti Vekili

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 234.

** Bu belge önce telgraf olarak gönderilmiş, sonra yazıyla da tekrarlanmıştır.

No. 274

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 204 *4 Kânun-ı sânî 39*
(4 Ocak 1923)

C 3 Kânun-i evvel 339 tarih ve 174 numaralı şifreye*:

Telgrafnâmenin müttefiklerle zarar tazmîni cihetinden Yunanlılar hâric olmak üzere sarf-ı nazar etmek şıkkı tervîc olunacaktır'dan maksûd tarafeyn sarf-ı nazar edecek midir, yoksa yalnız biz müttefiklerden istemekten sarf-ı nazar mı edeceğiz? Sür'at-i iş'ârını rica ederim.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 263.

No. 275

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

Yazı

No. 93 *4 Kânun-i sânî 339*
(4 Ocak 1923)

185. 186 ve 187 numaralı şifrelere* cevâb ve Boğazlar hakkmdaki 89 numaralı hey'et-i murahhasa raporuna zeyldir. 185, 186, 187 numaralı raporların ekser mahalleri hallolunamadığından lâyıkıyle anlaşılamamıştır. Anlaşılan nikat ve husûsât-ı sâire hakkında ber vech-i zîr arz-ı ma'lûmât olunur:

1 — Evvelce sûretleri takdîm olunan Boğazlar'a mütaallik muhtelif projeler Konferansta mesâînin seyrini ve buna mütaallik mesâilin tedrîcen aldığı eşkâl-i muhtelife hakkında bir fikir vermek üzere takdîm olunmuştur. Üzerinde hâlen münâkaşa edilmekte olan son proje 89 numaralı rapora merbût olanıdır**.

2 — 185 numaralı telgrafın B fıkrasında İstanbul'da sâbit tertîbât-ı tahaffuziye vaz'ında serbest olmamız taleb olunmaktadır. İstanbul Bahr-ı Siyâh Boğazının medhalinde kâin olduğundan hazerde sâbit tertibât istihsâl olunamamıştır. Ma'mâfîh İstanbul içün on iki bin kişilik bir garnizonun terkîb ve nizâm-ı harbinde tamâmen serbest olduğumuzdan seyyâr ağır topcu ilâh bulunmakta serbestiz. Askerî tayyârelerin geçmemesi içün çok çalışılmıştı. Askerî tayyâreleri sefâin-i harbiyenin gayr-ı münfek bir uzvu addettiklerinden imkân hâsıl olamadı.

* Bkz. No. 252.
** Bkz. No. 261.

Proje muharrer on beş kilometre Boğaz sâhillerinin tarafeyninde on beşer kilometrelik bir arâziyi ihtivâ etmeyip Boğazların ortasından tarafeyninde on beş kilometrelik bir sâhanın keşf ve tarassudu ihtimâli bertaraf olunmuştur.

3 — Memleketimizin bütün aksâmında ordu ve donanma husûsâtında tamâmen serbest olmamız bizim mes'ele-i esâsiyemizdir. Kabul ettiğimiz bütün tertibât buna muallakdır. Binâenaleyh muâhededе nerelerde ne gibi askerî tahdîdât kabul olunduğu musarrahdır ve bu tahdîdâtda kontrolsüzdür. Muayyen işbu tahdîdât hâricinde hiçbir tahdîdât-ı askeriye olmaması emr-i tabiîdir. Bulgaristan'a bâ muâhede gönüllü usûlü tahmîl edilmiş olduğu gibi ordusu da hadd-i asgarîye indirilmiş olduğundan Bulgaristan'ın bu kuyûddan kısmen kurtulmasına sebeb teşkîl edebilecek müddeiyâtına meydan verilmemek üzere Şarkî Trakya'daki ordumuzun yirmi binden fazla olmaması içün bir sûret-i hall aranmakta olduğu bana müteaddid def'a ihsâs olunmuştur. Ben buna dâimâ i'tirâz etmiş ve Boğazlar hakkındaki i'tilâf teklîflerinin gayr-ı askerî mıntakalar hâricinde memleketin hiçbir kısmı içün askerî tahdîdât mevzû-i bahs olmaması farazîyesine göre mütâlaa edilmiş olduğunu beyân etmiştim.

4 — Son birkaç gün zarfında 89 numaralı rapora leffen takdîm kılınan projede istihsâl olunan ta'dîlât düvel-i i'tilâfiye tarafından tashîh şeklinde teksîr edilmiş ve sûret-i husûsiyede bize verilmiştir ki bir sûreti leffen takdîm kılınmıştır.

A — İşbu tashîhe nazaran İngilizler on üçüncü madde içün vaz'ettikleri kayd-ı ihtirâzîden vazgeçmişlerdir. Teklîf olunan yeni madde gayr-ı askerî mıntıkanın kontrolünü ref'ettiği gibi komisyon vezâifinin geçecek ecnebi sefâin-i harbiye ve tayyârelerinin 2 ve 3 üncü fıkralarda mevzû' ahkâme tamâmen rıâyeti te'mînden ibâret olduğunu tasrîh etmektedir.

B — Beşinci maddede evvelce mevcûd olup İngilizlerin i'tirâzını mûcib olan "esbâb-ı mücbire-i bahriye müstesnâ olmak üzere Yunan donanması oralarda demirleyecektir" cümlesi "fakat Yunan donanması bu sulardan Türkiye'ye karşı üssü'l-harekât olarak veyahud bahrî ve askerî tahşîdât içün bu maksadla kullanılamaz" şekline ifrâğ olunmuştur. Bu tebeddülün İmroz Adası ile Bozcaada'nın Türkiye'ye iâdesini de tazammün ettiğini Fransızlar sûret-i husûsiyede söylediler.

C — Tarafımızdan sefâin-i ticâriyenin mürûruna ma'tûf telakki ve hafzı taleb olunan on beşinci maddenin son dört satırı tayyolunmuştur.

D — Siyâsî te'mînât olarak 89 numaralı raporda merbût projenin on yedinci maddesinin sol tarafında muharrer metnin cüz'î ta'dilâtla kabul olunduğu haber alındı. Bu ta'dîlât ikinci fıkranın nihâyetinde muharrer "dont elles disposent" ta'bîrinin "que le Conseil de la Société des Nations décidera à cet effet" sûretine kalbinden ibaret imiş. Bundan fazla te'mînât-ı siyâsiye istihsâli mümkin olmamıştır.

İşbu te'mînât-ı siyâsiyeyi ben esâsen düvel-i ecnebiyenin tecâvüzüne karşı taleb ettim. Onlar bu bir taraflı te'mînâta i'tiraz ederek taahhüd ettiğimiz mevâddı bizim ihlâl etmemiz hâlinde mesûliyyeti deruhde etmediğimizi izhâr ettiler ve bu hâlde gayr-ı askerîliğin mürâkabesini şart ittihâz ettiler. Her türlü mürâkabeden âzâde olmak ve bahsolunan gayr-ı askerî ve serbestî mürûr tertibâtını muâhede ile zâten taahhüd etmiş olmak sebebiyle tecâvüzün tarafeyne şâmil olmasını zarûrî olarak kabul ettik. Bu sûretle hiç olmazsa düvel-i ecnebiyenin tecâvüzüne karşı da te'minât-ı siyâsiye deruhde ediyoruz ve bir taraftan tecâvüz olup da te'mînât ahkâmına rıâyet olunmazsa bu te'mînâtın gayr-ı askerî ve serbestî-i mürûr tertibâtının gayr-ı münfek aksâmı olduğunu kaydettirmiş oluyorum.

Bir de bu te'mînât-ı siyâsiyeyi müctemıan ve münferiden olmak üzere taleb etmiş iken münferdien kaydından sarf-ı nazar etmek mecbûriyetinde kaldım. Çünki Türkiye ile herhangi bir devlet arasında hâdis olacak herhangi bir muhârebeye her devletin mütehâlikâne iştirâk etmeğe mecbûr olması demek onların Türkiye'nin politikasına tâbi' olmaları demektir ma'nâsını çıkardılar, yahud devletler Türkiye'nin politikasını mürâkabe etmek mecbûriyetine düşeceklerdir dediler. Hâsılı iki tarafı teskin ve tehlikeli bir halde ve esâsen gayr-ı kabil olması sebebiyle münferiden ta'bîrinden sarf-ı nazar ederek kabil-i istihsâl a'zamî menâfi'-i siyâsiye ile iktifâ eyledim.

6 — 89 numaralı rapora merbût projede münderic metâlibimizin diğer kısmı hakkında henüz müsbet bir netîce elde edilememiştir.

7 — Hey'et-i Vekîle Riyâsetine ve Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Riyâsetine arz olunmuştur.

Hey'et-i Murahhasa Reisi
İSMET

CONVENTION RELATIVE A LA LIBERTE DES DETROITS

ERRATUM

Article 5. — Supprimer la dernière ligne, "mais ne pourra l'y faire mouiller sauf le cas de fortune de mer" et la remplacer par: "mais ne pourra pas user de ces eaux comme base d'opération contre la Turquie, ou pour une concentration navale ou militaire dans ce but".

Article 13 — Remplacer l'article 13 actuel par le suivant:

"Article 13 — La commission sera chargée de s'assurer que sont dûment observées les dispositions concernant le passage des bâtiments de guerre et aéro-

nefs militaires, dispositions faisant l'objet des paragraphes 2 et 3 de l'annexe ci-jointe".

Article 15 — Supprimer les 4 dernières lignes, à partir des mots: "Ces réglements" etc...

No. 276

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 180, 181, 182 *4 Kânun-i sânî 339*

(4 Ocak 1923)

3 Kânun-i sânî 39 raporudur.

1 — Ekalliyetler tâlî komisyonunda gayr-ı müslimlerin askerlikten istisnâsını yeniden mevzû-ı bahs ettiler. Afv-ı umûmî mes'elesi de hallolunmadı.

2 — Mâliye işleri içün bugün husûsî mülâkatlar oldu. Hiç birisi müsâid değildir. Fransızlar her husûsda musırr ve muanniddirler. Ben ba'zı askerî mes'eleler içün Ceneral Weygand ile görüştüm. Hüsn-i telakki etti. Sonra kapitülasyon mesâilini açarak bir müddet-i muvakkate içün adliyede ba'zı te'mînât lüzûmunda ısrâr etti.

3 — İngiliz Amele Partisinden iki a'zâ bugün tekrar gelerek Konferans inkıtâ' ederse musâdemeye mahal kalmayarak muvakkat bir sûret-i tesviye bulunması için müdâvele-i efkâr ve bir proje i'tâ ettiler. İnkıtâ'dan sonraki ahvâli düşünmek salâhiyetim hâricinde olduğundan bu zemîni mütâlaa mümkün olamayacağını ifâde ettim.İnkıtâ' olursa Büyük Millet Meclisi İngiliz parlamentosuna mürâcaat ederse musâdemeye mahal kalmayarak parlamentolar arasında iki hey'et ile müzâkere mümkin olacağını söylediler. Meclis karârı ile yapılabilecek işlere dâir fikir dermiyânı mümkin olmadığını söyledim. Nihâyet inkıtâ' olursa kendilerinin görüşmeğe hazır olduğunu söylediler.

No. 181

4 — İngilizlerin talebi üzerine mutahassıslarımız bu akşam onların mutahassısları ile birleşerek Musul vilayeti hududlarını görüştüler. Şimdiye kadar serdolunan delâilden sarf-ı nazar ederek ve Musul vilâyetinin Irak'ın hey'et-i umûmiyesi içinde Araplara karşı ekalliyetde kaldığını ve sevk'ul-ceyşce vilâyetin Irak'a lâzım olduğunu iddiâ ve vilâyetin şimâl hududunun Irak ile Türkiye arasında hududu teşkîl edeceğini dermiyân ettiler. Ciddî bir şey görüşülemedi. İngiliz mahâfilinden bana îsâl edilen diğer bir haberde dahî Musul işinin sulh müzâkerâtından ayrılarak ayrıca iki devlet arasında bir mes'ele yapılması müreccch olacağını izhâr ettiler*.

* Musul konusunda Türk ve İngiliz uzmanlarının görüşmeleriyle ilgili olarak 4 Ocak 1923 tarihli İsviçre gazetelerinde şu kısa haber görüldü:

No. 182

5 — Anglo-Otoman nâmı altında bir gaz sendikasına elli sene müddetle Musul vilâyetinde imtiyâz i'tâsını ve bu sendikanın Türkiye hükümetine yüzde on iki buçuk verdiğini kabul edeceğini ve bu imtiyâzın şartı Musul vilâyetinin Türkiye'ye iâdesi olmasını ve sendikanın Amerika ve Fransa tebaasının müsâvât üzerine iştirâki te'mîn edeceğini bir mutavassıt ve az çok ma'lûm bir İngiliz sâhib-i nüfûz onları temsîlen teklîf etmekte ve hükümeti Musul vilâyetini terke icbâr edecek bir hareket-i umûmiye-i mâliye vücûda getirebileceklerini iddiâ ederek imtiyâzın i'tâsına dâir benden mektub taleb etmektedir. Şimdilik tahrîrî bir vesîka vermek niyetinde değilim.

İSMET

La question de Mossoul

La question de Mossoul a été l'objet ces jours derniers de conversations privées entre les délégués intérressés, mais il n'a pas été possible d'arriver à un accord.Les Anglais et les Turcs maintenant leurs points de vue. On croit d'ailleurs que les Turcs, d'après les instructions qu'ils auraient reçues tout récemment, ne modifieront pas leur manière de voir. Dans ces conditions, il serait possible que la question de Mossoul et d'autres problèmes difficiles fussent réservés pour une conférence ultérieure qui devrait amener la conclusion définitive de la paix.

(Gazette de Lausanne, Journal de Genève, Tribune de Genève, 4.1.1923).

No. 277

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 183

4 Kânun-ı sânî 39
4 Ocak 1923

C. 24/12/22 ve 154 numaralı tele*.

Salâhiyetnâmeler İstanbul'dan Fransızca olarak aynen keşîde edilmek üzere yarın sabah hareket edecek olan kuriye Behcet Bey ile gönderilmiştir. Lâzım gelen ta'dîlât icra edildikten sonra en serî' vâsıta ile irsâli mercûdur.

İSMET.

* Bkz. No. 201.

No. 278

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 184

4 Kânun-i sânî 39
(4 Ocak 1923)

1 — 187 numaralı ve 2 Kânun-i sânî 39 tarihli telgrafnâmenin "sefâin-i bahriye ile" cümlesinden "maddesi" kelimesine kadar;

2 — 186 numaralı ve 2 Kânun-i sânî 39 tarihli telgrafnâmenin "Gelibolu'nun gayr-ı askerî" kelimesinden sonraki kelime ile mil adedinin;

3 — 185 numaralı ve 2 Kânun-ı sânî 39 telgrafnâmenin B fıkrasının;

4 — 190 numaralı ve 2 Kânun-i sânî 39 telgrafnâmenin ikinci maddesinden i'tibâren tekrar akdi ile keşîdesi;

5 — 149, 152 ve 157 numaralı telgraflarınız vürûd etmemiştir.

6 — Kuruye ile 140 numaraya kadar telgraflarınız sûreti gelmiştir. Kuriye hareket edince diğerlerinin de irsâli mercûdur.

İSMET

No. 279

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 205, 206 *5 Kânun-i sâni 39*

(5 Ocak 1923)

C 2 Kânun-i sâni 172 ve 173 numaralara*

Makam-ı Hilâfet yalnız Türkiye'ye aid olmayıp bilcümle âlem-i İslâma şâmil ve aiddir. Binaen aleyh halife-i Müslimîn emîrü'l-mü'minîndir. Bu i'tibarla halifenin vaz'iyyetini hukuk ve salâhiyyet-i meşrûasını icâbât-ı asriyeye ve zarûriyât-ı zamâneye göre tesbit ve ta'yin eylemek Türkiye Devletinin salâhiyyeti fevkındadır. Çünki Türkiye Devletinin halifeye istiklâl ve hâkimiyet-i millîsini ihlâl etmeksizin verilebileceğini hukuk ve salâhiyyât-ı diğer İslâm hey'ât-ı ictimâiyyeleri tarafından vâcibü'r-riâye telakki etmek lâzımdır ki hukuk ve salâhiyyât-ı mezkûre yalnız Türkiye'ye münhasır kalmasın. Âlem-i İslâmın müstakil ve gayr-ı müstakil olanlarının ahvâl-i mahsûsaları buna gayr-ı müsâid ve gayr-ı mütehammil olabilir. Binâenaleyh hukuk ve salâhiyyât-ı hilâfeti âm ve şâmil bir sûretde ta'yîn etmek ancak bütün İslâm hey'ât-ı ictimâiyesinin hâiz-i salâhiyyet hey'et-i murahhasalarından mürekkeb bir şûrây-ı islâmın ictimâ' ve husûs-ı mezkûru hall ve tesbît eylemesi tabiî ve zarurîdir.

Türkiye Devleti bu yevm-i müsâidin hulûlüne kadar makam-ı hilâfeti ve halifeyi hüsn-i muhâfaza ve sıyânet eylemeyi dînî ve vicdânî ve tarihî bir vazife olarak maaliftihâr îfâ edecektir. Mevzû-ı bahs olan kongrenin ictimâ zamanı her halde Türkiye'nin hayat ve istiklâlinin emniyyetle kurtulmuş bulunacağı sulhdan sonra olabilecektir. Kongreye bir program dâhilinde âlem-i İslâmın hangi makam veya zât tarafından ne suretle da'vet edilmesi muvâfık olacağı başkaca

* Bu iki telgraf arşivde bulunamadı.

şâyân-ı teemmül ve tesbitdir. Zârâ bu mes'ele doğrudan doğruya ittihâd-ı İslâm siyâsetine vücûd ve faaliyet vermek olacağından çok nâzik ve mühimdir. Bunun içün zât-ı devletleri Chotani** ile bilhassa ve diğer İslâm cemiyetlerinin sâhib-i salâhiyyet mümessilleri ile mahremâne mes'ele mutâlaa edilerek şifâhî ve gayr-ı muharrer bir şekilde bir avan proje ihzâr etmeniz muvâfık olur. Chotani'ye ber vech-i bâlâ mutâleât dâiresinde cevab verilmesini rica ederim.

HÜSEYİN RAUF

** Mr. Chotani, merkezi Hindistan'ın Bombay kentinde bulunan Hind Hilâfet Komitesi başkanıydı. Bu komite, İstiklâl Savaşımız boyunca Türkiye'ye destek olmuş, ayrıca Hindistan'da para toplayarak Ankara'ya göndermiştir. Mr. Chotani ile Türk makamları arasında 1921-1922 yıllarında epeyce yazışmalar olmuştur. Türkiye'nin Paris temsilciliği aracılığıyla yürütülen bu yazışmaların bir bölümünü daha önce yayınlamış bulunuyorum. Bkz. Bilâl N. Şimşir, *Atatürk ile Yazışmalar, I, (1920-1923)*, Ankara: 1981 ve Bilâl N. Şimşir, *Homage to Mustafa Kemal Atatürk*, İslâmabad, Pakistan: 1401/1981.

No. 280

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 207 *5 Kânun-ı sâni 39*
(5 Ocak 1923)

Hasan Bey bugün saat bir treni ile doğru seyâhatına devam etmek üzere Lozan'a müteveccihen hareket etmiştir*.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 189, 191, 233. Lozan Konferansında İkinci Türk delegesi Hasan Saka, 30 Aralık 1922 günü Ankara'ya vardı. Bir hafta orada kaldı. Lozan Konferansı hakkında Hükümete ve Türkiye Büyük Millet Meclisine bilgi sundu. Hasan Beyin Türkiye'ye gidişi, Ankara'da Türk Hükümeti ile görüşmeleri ve sonra geri dönüşü yabancı basında yakından izlendi. Yola çıktığı günden dönüşüne kadar geçen günler içinde, yabancı basında Hasan Bey ile ilgili kısa kısa ve fakat sık sık haberler çıkmıştır. Yabancı basın, Hasan Bey'in Ankara'ya gidip gelişinden sonra Lozan'daki Türk delegasyonunun tutumunda bir değişiklik olup olmayacağını anlamağa çalışmış, bu geziden sonra İsmet Paşa'ya yeni talimat gönderileceğini ve Türkiye'nin tutumunda bir yumuşama olacağını sanmış, bunu beklemiştir. Hasan Saka'nın bu seyahati sırasında Türk basınına yaptığı açıklamayla ilgili olarak yabancı gazetelerde çıkan bir haber aşağıya alındı:

Déclarations de Hassan Bey

Hassan bey, délégué turc, venant de Lausanne et se rendant à Angora, qui doit fournir à l'Assemblée nationale des explications sur les débats de la conférence de Lausanne, a fait, à la presse turque de Constantinople, les déclarations suivantes:

La question des Détroits sera facilement résolue si les puissances intéressées nous donnent, collectivement puis individuellement, des garanties de sécurité pour Constantinople, puisque nous acceptons la liberté de la navigation commerciale. La modalité du passage des navires de guerre sera réglée par une commission spéciale.

Au sujet des minorités, Hassan bey a dit:

Nous acceptons les principes prévus dans les autres traités et nous reconnaissons les minorités religieuses, mais nous rejetons les minorités de race et de langues. La question de l'échange

des populations est encore en discussion. Nous reconnaitrons le patriarche oecuménique comme chef religieux, mais nous lui dénions tout autre privilège.

Nous considérons les capitulations comme abolies: il est donc impossible de les rétablir. Les puissances proposent leur maintien sous une forme juridique. La question est encore en discussion.

En ce qui concerne les réparations, nous demandons à la Grèce 4 milliards de francs-or. Nous n'acceptons pas la reconnaissance des frais d'occupation des troupes interalliées.La question des tarifs douaniers et de la dette publique de Mossoul est encore en discussion.

Hassan bey a terminé en disant:

Nous nous plaignons de la lenteur des débats de la conférence. Nous espérons que le traité pourra être signé à fin janvier, bien que de nombreuses questions importantes ne soient pas encore résolues et que les exigences des puissances dépassent les limites des principes prévus par le pacte national et constituant le minimum de nos revendications. (*Journal de Genève,* 29.12.1922).

No. 281

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 185, 186 *5 Kânun-i sânî 39*

(5 Ocak 1923)

No. 185

4 Kânun-i sânî 39 raporudur:

1 — Mübâdele-i Ahâli komisyonda Patrik'in ihrâcını kabul etmediler. Mes'ele bi ihtilaf ile rapor edilerek komisyona gelecektir*. Milliyetler tâlî komisyonunda şidedetli münâkaşât çıkardılar.

* İkinci Komisyonda Fener Rum Patrikhanesinin İstanbul'dan çıkarılmasını savunmayı üstlenmiş bulunan Dr. Rıza Nur, bu konuda şunları yazıyor:

"Lozan'da müzâkere esnasında öğrendim. Frenklerde esaslı bir zihniyet var... Bir şey almayınca asla bir şey vermiyorlar... Bir de uğraştırarak verirsen onlara kıymetli oluyor... Onlara bir yem göstermeli... Bu da Patrik'i ve Patrikhaneyi İstanbul'dan kovmak. Kovmaktan feragat edince bu müspet veriş değil, menfi veriş olur... Patrikhanenin İstanbul'dan gitmesi bizim zararımızadır. Çünkü bu yılan yuvası pençemiz altında durmalıdır. O vakit deliğinden çıkarmayız. Eğer kovarsak Aynaroz'a yerleşir, istediği gibi zehirini saçar. İyi bir koz, fakat tehlikeli oyun. İyi idare etmek lâzım....

"Patrikhanenin tardı bize hükümetçe verilen talimatnamede yok. Akla gelmiş bir şey değil. Başka çarem de yok ama.... Bir gün Ya Allah!... Deyip Patrikhanenin İstanbul'dan tardını celsede resmen teklif ettim. Ve bunda şiddetle devam ve ısrar ettim. İş o kadar şiddetlendi ki, tam manasıyle kıyamet koptu. Dünyaya yayıldı. En mühim mesele oldu..." (*Hayat ve Hatıratım,* III, s.1075-1076).

Rıza Nur'un iddia ettiği gibi Patrikhane sorunu "en mühim mesele" olmuş değildi. Ama yabancı basında bu konuya epeyce yer veriliyordu. O günkü oturumdan sonra yabancı gazetelerde çıkan haberlerden biri aşağıya alındı:

La conférence de Lausanne

La question du patriarcat

(Dépêche de notre envoyé spécial.)

La sous-commission pour l'échange des populations est revenue mardi après-midi sur la délicate question du patriarcat oecuménique de Constantinople. Dès l'ouverture de la séance, le délé-

2 — Amerika murahhası ile mülâkâtımın hülâsasına göre Ermeni mes'elesinde çok yumuşak olmuşlardır. Kapitülasyonlarda esâs i'tibâriyle musırdırlar. Fakat yine mülâyım fark vardır. Bizim mürâcaatımız üzerine Chester projesine Ankara'ca mümânaat edildiği haberi şâyi' olmuştur. Mürâcaatımız haberini reddettim. Fakat mâcerâ memleketimce ma'lûm olduğundan mûcib-i bedbîni olduğunu söyledim. Muhkırâne ve mütecâvizâne vaz'iyyet almağa lüzûm olmaksızın menâfi-i iktisâdiyenin dostâne vaz'iyyete tâbi' olduğunu kavlen ve fi'len izhârda devâm müessir görünmektedir. Buradaki murahhası bu husûsda bana mürâcaata sevketmek muvâfıkdır. Çiçerin ile dostâne mülâkât ettim.

No. 186

3 — Paris müzâkeresi inkıtâ etmiştir. Fransızlar ve İngilizler bana bundan ümmidlenmemekliğimi ihsâs ve iblâğ ettiler**. Ma'mâfîh Fransızlarda ye's vardır. Fransızlar mesâil-i mâliyede kat'iyyen müşkil ve i'tilâfgirîzdirler.

4 — Burada i'tilâf murahhasları müzâkerededirler. Bize bir proje hazırlıyorlar. Ben de hazırlıyorum. Haber aldığıma göre Alman ta'mîrâtında İngiliz me-

gué britannique, M. Ryan, en l'absence de lord Curzon, a tenu à marquer une fois de plus l'attitude de son gouvernement. Il a, en effet, lu une déclaration qui constate que le gouvernement britannique ne saurait se rallier à aucune proposition tendant à éloigner de Constantinople le patriarcat oecuménique. Quelle que puisse être la solution qui sera donnée à cette question, l'Angleterre insiste sur l'injustice qu'il y aurait à porter atteinte aux driots purement spirituels et à la juridiction du patriarche primat des Eglises orthodoxes et chef de l'Eglise grecque orthodoxe en Turquie.

M. Caclamanos, pour la Grèce, a fait alors de nouvelles suggestions, tendant à maintenir au patriarcat de Constantinople les éléments constitutifs de l'institution patriarcale qui dérivent des saint conciles. Le délégué grec insista sur le fait qu'il est canoniquement exclu, d'après lui, de créer une autorité ecclésiastique autocéphale, soit dans un domaine où le patriarche est chef, soit dans le diocèse de Constantinople. Néanmoins, l'exercice de droits tels que la création d'une administration d'inspection et d'entretien d'écoles confessionnelles, couvents, oeuvres charitables chrétiennes, pourrait être détaché de la personne du patriarche et dévolu à un grand vicaire désigné par le patriarche, sous le controle du gouvernement turc.

C'est alors que le délégué turc a fait remarquer que les nouvelles propositions grecques équivalent au rejet de la proposition de la délégation française quant à la séparation des pouvoirs spirituels et temporels du patriarche. Tout en faisant savoir au président de la sous commission que la délégation turque examinera encore les suggestions grecques, Riza Nour bey déclara que, dans ces conditions, il se voyait dans l'obligation de revenir dès aujourd'hui à son premier point de vue, qui est l'éloignement pur et simple du patriarche oecuménique de Constantinople.

Cette séance, qui du reste fut assez brève, n'a fait faire aucun pas en avant, au contraire; car devant l'attitude de la délégation grecque, les Turcs reviennent simplement à leur intransigeance de la première heure. Ils avaient pourtant manifesté des intentions plus conciliantes aux précédentes séances de la sous-commission.

HENRY ROLLIN

(*Le Temps*, 4.1.1923)

** Paris'te Müttefik başbakanları arasında görüşmelerin anlaşmazlıkla sona ermesinden Lozan'da Türklerin yararlanmağa kalkışıp kalkışmayacakları yabancı basının da zihnini kurcalamıştı. 5 Ocak günü İsmet Paşa, gazetecilerin sorularını cevaplandırdı: "Paris görüşmeleri sonucunun Lo-

vâidine mukâbil Fransızlar bizim sulhumuzun ba'zı mevâddını ezcümle Musul'u tahhüd etmişlerdi. Paris'te ihtilâf olunca burada vaz'iyyet ne olacak? Üç dört güne kadar hazırlayacakları projeyi teblîğ ederken bu cihet tavazzûh edecektir. Vaziyyet karışık ve gergindir.

5 — Musul petrolü için adamları Londra'ya göndermekliğim bir İngiliz mutavassıtı ile takarrür etti. Yarın göndereceğim. Erbâb-ı nüfûz ve ticâret ile ve bizzât Bonar law ile petrol müzâkeresi açacağım. Petrolde menâfi' ile Musul'u kurtaracak bir sûret-i hall arayacağım.

İSMET

zan'da Türkiye'nin tutumunu hiçbir şekilde değiştirmeyeceğini" belirtti. Bu konuda *Havas* ajansının geçtiği haber şudur:

Une déclaration d'Ismet pacha,

Lausanne, 5 Janvier — İsmet pacha, chef de la délégation ottomane, a répondu hier soir aux journalistes qui l'interrogeaient au sujet de la répercussion possible sur la conférence de paix, de l'échec de la conférence de Paris.

— Favorable ou défavorable, l'issue des pourparlers de Paris ne modifiera aucunement notre attitude. Nous estimons nos revendications justes et légitimes et nous continuerons à nous en tenir au pacte national. La conférence de Lausanne est une chose, celle de Paris en est une autre. Voilà pour le côté turc.

Cet après-midi se réunit la sous-commission financière, qui est une de celles où les négociations ont fait le moins de progrès concernant le sort de la dette ottomane. Elle suivait un sort favorable lorsque Ferid bey, représentant du gouvernement d'Angora à Paris, est intervenu dans le débat et a tout remis en question. Il en résulte un désaccord que la séance que la sous-commission de cet après-midi, va constater officiellement. (Havas). (*Le Matin,* 6.1.1923).

No. 282

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 187, 188, 189 *5 Kânun-i sânî 339*

(5 Ocak 1923)

No. 187

1 — Boğazların açıklığına mikâbil devletlerin vermek istedikleri te'mînâtın en son şekli ber vech- âtîdir.

2 — Boğazların ve mücâvir menâtıkın demilitarizasyonu Türkiye içün askerî nokta-i nazardan gayr-ı muhik bir tehlike teşkîl etmemesi ve ef'âl-i harbiyenin Boğazlar serbestîsini ve demilitarize menâtıkın emniyyetini ihlâl etmemesi içün düvel-i müteâkide husûsat-i âtiyeyi kararlaştırmışlardır:

Serbestî-i mürûra müteallik ahkâmın ihlâl edilmesi veya ânî bir taarruz yahud herhangi bir fi'l-i harb veya tehlike-i harb Boğazlardan serbestî-i seyr ü se-

feri veya demilitarize menatıkın emniyyetini ihlâl edecek olursa düvel-i müteâkide ve her halde Fransa ve İngiltere ve İtalya ve Japonya Cem'iyyet-i Akvâm meclisinin bu husûsda kararlaştıracağı bi'l-umûm vesâitle ef'âl-i mezkûreyi müctemian men'edeceklerdir.

No. 188

Fıkra-i ânifede mevzû-i bahs olan hareketi istilzâm eden ef'âl bertaraf olunca işbu muâhede ahkâmı ile ta'yin edilmiş olan Boğazlar statüsü yeniden bi-temâmihâ tatbîk olunacaktır. Demilitarizasiyon ve Boğazların serbestîsi ahkâmından cüz-i mütemmim teşkîl eden ahkâm-ı ânife düvel-i müteâkidenin Cem'iyyet-i Akvâm mukâvelenâmesi mûcebince hâiz bulunmuş olabilecekleri hakuk ve taahhüdâtı ihlâl etmeyecektir.

3 — Mârü'z-zikr formül bizim tarafımızdan dahî serbestî-i mürûru muhill olarak yapılabilecek şeylere karşı da bir garanti mâhiyetini hâizdir. Fakat yalnız bize karşı vukûa gelecek ef'âli te'mînât altına almak ve bizim yapabileceğimiz şeyleri hârice bıraktırmak ihtimâli yoktur. Şimdiye kadar bu husûsdaki teşebbüsâtımız semeresiz kalmıştır.

No. 189

Ma'mâfîh bizim hükümetimizin ef'âli bu hükümden hâric bıraktırılsa dahî tarafımızdan ahkâm-ı mezkûre ihlâl edildiği takdirde yine devletlerin ve bilvâsıta Cem'iyyet-i Akvâmın hakk-ı i'tirâzı bulunacağından hükm-i mezkûrun idhâlinde de bundan fazla mahzûr yoktur. Bilakis aleyhimizde münferiden müdâhaleyi men'etmek nokta-i nazarından fâidesi de vardır. Diğer taraftan bu te'mînât formülü dört devletin müctemian hareketini istilzâm etmek i'tibâriyle Boğazların demilitarize menâtıkın emniyyeti nokta-i nazarından bir te'sîri olabilecektir. Eğer te'mînât ister isek ancak bu şekilde istihsâl edebileceğimize göre ya te'mînâtdan büsbütün vazgeçmek veyahud bu şekli kabul etmek mecbûriyetindeyiz. Bu husûsdaki mütâlaa-i kat'iyyenin makine başında iş'âr buyurulmasını rica ederim*.

İSMET

* Bkz. No. 293.

No. 283

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 208 *6 Kânun-ı sâni 39*
(6 Ocak 1923)

Şekerden 15, kahveden 20, petrolden 6, çaydan 40, prinçten 10, baharâttan 30, margarinden 80, mumdan 30, sabundan 5, boş çuvaldan 5, ve elli adet

çöpü muhtevî kibritin beher kutusundan 20 para ve kezâlik elli varakı muhtevî sigara kâğıdının beher defterinden 1 kuruş istihlâk resmi istîfâ olunmakta idügi Mâliye Vekâletinden bildirilmiştir Efendim.

HÜSEYİN RAUF

No. 284

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 209 *6 Kânun-ı sâni 39*
(6 Ocak 1923)

C 177 telgrafın dördüncü maddesine*:

İngiliz Amele Partisi murahhaslarına verilen cevab muvâfıkdır.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 265.

No. 285

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 210, 211, 212, 213, 214 *6 Kânun-ı sâni 39*
(6 Ocak 1923)

C 5 Kânun-i sânî 175*:

Bugün İstanbul'dan sûret-i mahsûsada gelen Amerika Fevkalâde Mümessilliği me'muru mösyö Berney ile görüştüm. Amerikalılar bizim gösterdiğimiz hüsn-i kabul ve teskilâta karşı murahhaslarının Boğazlar, kapitülasyonlar ve ekalliyetler mesâilinde aldıkları musırr etvârın efkâr-ı umûmiyemizi bilhassa Meclisi fevkalâde tehyîc ettiğini ve bunun behemehal Çester projesini müteessir edeceğini ve belki de müzâkeresinin hitâm bulmak üzere olan bu işin ebediyyen ellerinden çıkabileceğini îzâh ettim.

Kendisi hükümeti ve Lozan'daki murahhasları tarafından gösterilen lüzûm üzerine konferansta hâl-i ihtilâfda kalan mesâil hakkında hükümetimizin son nokta-ı nazarını anlayıp derhal Vaşington ve Lozan'a yazmak vazifesiyle geldiğini söylediğinden izâhât-ı kâfiye vermek suretiyle kapitülasyonlardan bir zerresinin kabul edilmeyeceğini, Boğazlardaki fedâkârlığımıza mukabil münferid ve müşterek te'minât istediğimizi, hıristiyanların askerlikten istisnâlarına kat'iyyen muvâfakat etmeyeceğimizi, Musul'un Türkiye'den ayrılmaz bir cüz' olduğunu

* Bkz. No. 264.

ve gaz mes'elesinde herkesle anlaşmak ve açık kapı politikasını ta'kip etmek arzusunda bulunduğumuzu anlattım. Ve bir hafta zarfında vaz'iyyetin tahakkuku ihtimâlini işâret ederek bu müddet zarfında da Amerika murahhasları vaz'-ı sâbıklarını muhâfaza ederlerse şimdiye kadar hükümet ve meclisin Amerika sermayesine göstediği hüsn-i kabûlün ebediyyen terkine mecbûr edilebileceğini söyledim. Ankara'ya seyahatında Moskova ataşe milerimize tesâdıf ettiğinden çok ehemmiyetle telakki ettiğini anladım. Ve kuvvet verdim.Kapitülasyonlara karşı Amerika'nın benâm hukukşinâslarından müşâvir sıfatiyle celbetmenin Avrupa efkâr-ı umûmiyesindeki tereddüdleri vâki' ve müessir bir tedbir olacağını îzah etti. Muâhedeye bu bâbda bir kelime dercetmeyeceğimizi fakat münhasıran hükümetimize aid mesâilde zât-ı devletinizin salâhiyyet-i tammeyi hâiz olduğunuzu ve lüzûm görürseniz bu gibi mesâili husûsî halledebileceğinizi, sulh akdı mesâilinde de salâhiyyetinizin kat'î olduğunu bildirdim. İngilizlerle Musul mes'elesinin (?halli) mümkün olup olmadığını mükerreren istimzâc etti. Gaz mes'elesi üzerinde herkesle anlaşırız dedim.

Yarın tren olmadığından pazartesi günü İstanbul'a avdet ve oradan telgrafla hükümetini ve murahhasları haberdâr etmek ve belki de Lozan'a gitmek içün çok isti'câl ediyor. İnkıtâ olursa taarruz istikametlerimizi anlamağa çalıştı. Benim işim olmadığını söyledim ve mübhem ifâdelerle her tarafda tehlike gösterdim.

HÜSEYİN RAUF

No. 286

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 215 *6 Kânun-ı sâni 39*
(6 Ocak 1923)

Musul'dan gelen mevsûk-ul kilem bir yolcunun verdiği ma'lumât ber vech-i âtîdir:

Musulda İngilizlerin kuvveti yoktur. Yüze karîb tayyâre vardır. İngilizler Irak ve Türk idarelerinden hangilerini istedikleri hakkında ahâliden tahrirî re'y topluyorlar. Ekseriyet hükümetimizi istiyor. Bir ay evvel Nasturîler Özdemir Bey müfrezesiyle Fâris Ağa aşîreti üzerine taarruz etmişler ise de inhizâma uğramışlardır. Revandiz üç yüz kadar hayvan iğtinâm etmiştir. Müfrezenin zâyiâtı yoktur. Seyyid Taha Musul'a avdet eylemiştir. Semike Şeyh Mahmud'un yanında imiş. Maiyetinde kimse yokmuş. Bu harekâta merkum iştirâk etmemiştir.

HÜSEYİN RAUF

No. 287

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 190 *6 Kânun-i sânî 39*

(6 Ocak 1923)

1 — Köstence tarîkıyle keşîde edilen telgraflar diğerlerinden on saat sonra geldiği gibi ekseriyâ halledilemiyor. Şifrelerin beşer onar satırlık müteselsil telgraflara taksîm edilerek kemâ fi's-sâbık Eastern kablosu ile gönderilmesi mercûdur*.

2 — 200 ve 201 numaralı ve 4 Kânun-i sânî tarihli iki telgrafnâme halledilemediğinden tekrarı mercûdur.

İSMET

* Bkz. No. 269.

No. 288

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 191 *6 Kânun-i sânî 39*

(6 Ocak 1923)

5 Kânun-i sânî 39 raporudur:

Mâliyenin tâlî komisyonunda müzâkere inkıtâ' etti. Büyük komisyona rapor yapılacaktır. Fransızlar 1914 e kadar olan borcları kabul ediyorlar. Biz 1918 e kadar borcların taksîmini istiyoruz. Sıhhiye tâli komisyonunda Sıhhiye Komisyonunda düvel-i selâseden üç dört a'zâ teklîf ettiler. Kabul etmedik.

2 — Kapitülasyon Komisyonunu ictimâa da'vet ediyorlar. Marki Garroni ile görüştüm. Kapitülasyonda musırdır. Uzun mülâkâtım esnâsında istidlâl ettim ki İtalyanlar Irak'ı, Suriye'yi almamışlar. Hiç olmazsa adlî bir te'mînât olmasına atf-ı ehemmiyet ediyorlar. Benim onu da vermediğimden pek ziyâde şikâyet etti. Yarın cevâb-ı kat'îyi vereceğim.

3 — Lord Curzon müsteşârını gönderdi. Musul mes'elesini görüştük. Musul şehrini vermeyerek Kürdistan arâzisini vermek ve petrolde bize bir hisse vermek teklîf ediyor. Musul şehrini almadan şarktan ve şark-ı cenûbîden arâzi alınamayacağını ve Musul şehrini istediğimizi söyledim. Bizim için Musul bir vatan mes'elesi, kendileri için petrol mes'elesidir. Petrol husûsunda kendilerini tatmîn edecek sûretde beraber çalışmağa âmâde olduğumuzu söyledim, Musul şehrini

vermeyeceklerini söyledi. Münkesirâne ayrıldı*. Lord Curzon Musul mes'elesindeki kat'î talebimizin acısını yarın Uhûd-ı Atîka Komisyonunda çıkarmağa çalışacaktır.

4 — Petrol husûsunda nâmıma alâkadârânla görüşmek üzere Londra'ya iki müşâvir gönderdim**. İngilizleri petrolde tatmîn edip arâziyi iâde ettirmeğe teşebbüs edeceklerdir.

İSMET

* Lord Curzon da karamsar görünüyor ve bu görüşme üzerine şu kadar yazıyor:

"Interview between my experts and his (İsmet Pasha's) about rectification of northern Mosul boundary had no effect. Question of Patriarchate which has been badly handled by Greeks, of capitulations, and of debts, are also at a deadlock and I do not at present see an exit from these difficulties" (*F.O.424/256,* p.51, No. 23 ve *DBFP-I/18,* p.431, No. 310)

** Londra'ya gönderilenlerin Muhtar Çilli ile Mustafa Şeref Özkan Beyler oldukları anlaşılıyor. Rıza Nur bu konuda şunları söylüyor:

"(İsmet Paşa) Petrolü vererek Musul'u almak için Londra'ya Muhtar ile Mustafa Şeref'i göndermeye karar vermiş. Bunlara orada Nazırlar ile doğrudan doğruya temasa girip işi halletmeleri vazifesini vermiş. Onlara harcırahlarını hazırlatıyor. Bana söyledi. Ben katiyyen razı olmadım... Dinlemedi gönderdi....

" Bu adamlar Londra'da bir şey yapamadılar. Bilâkis Curzon derhal bize bir nota gönderdi..." (*Hayat ve Hatıratım,* III, s.1037)

Türk delegasyonundan iki kişinin gizlice Londra'ya gönderildiği iki gün sonra basına sızmıştı. Kulağı delik olan bir Fransız gazetesi 8 Ocak 1923 günü şu haberi verdi:

"Deux Délégués Turcs Partent Pour Londres

Lausanne, 7 janvier (d'un de nos env. spéc.)

Deux membres de la délégation turque sont partis en grand mystère pour Londres; l'un, Moukhtar bey, est le spécialiste dans ce pays des questions de chemin de fer et de pétrole, le deuxième, Chérif Bey, est l'ancien ministre du Commerce". (*Petit Parisien,* 8.1.1923)

Bir başka Fransız gazetesi de Londra'dan şu haberi almıştı:

Deux experts turcs à Londres

Notre correspondant particulier de Londres nous téléphone:

On s'intéresse vivement à l'arrivée à Londres de deux experts turcs qui viennent de Lausanne. Le chef de la délégation est Rustem bey. On a dit qu'ils venaient discuter la question de Mossoul avec certains groupements pétroliers. Le Foreign office déclare que cette visite n'ayant rien d'officiel, il n' est pas probable que ces deux représentants turcs demandent une entrevue au ministère. Aux questions posées par un représentant du *Daily Express,* les Turcs ont répondu qu'ils étaient venus voir les monuments de Londres. (*Le Temps,* 11.1.1923).

No. 289

İcra Vekilleri Riyâsetine

No. 192 *6 Kânun-ı sâni 39*
(6 Ocak 1923)

191 numara ve 2 Kânun-i sânî telgrafnâme cevâbıdır*:

29 tarih ve 157, 158 numaralı telgrafnâmede** Amerikalı Omuzter Mayer (Untermayer) tarafından temsîl edilen grubun teklîfâtı kabul edildiği takdirde Amerika hükümetinin Musul mes'elesinde Türkiye lehine icrây-ı nüfûz etmesi kat'î sûretde va'dedilemezse de her halde muhtemel diye beyânâtda bulunulduğu arz edilmişti.

Bunun bir muâvenet va'dı sûretinde tefsîr buyurulması içün tasrîh-i keyfiyet olunur Efendim.

İSMET

* Bkz. No. 256.
** Bkz. No. 227.

No. 290

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 193 *6 Kânun-ı sâni 39*
(6 Ocak 1923)

Geçen kuriye ile beyne'l-milel seyâhat-ı havâiye mukâvelenâmesi hakkında takdîm kılınan rapor cevâbının ta'cilini ve keyfiyetin aynı zamanda telgrafla da iş'ârının müsâade buyurulması*.

İSMET

* Bkz. No. 295.

No. 291

Hey'eti Vekîle Riyâsetine

No. 194, 195, 196 *6 Kânun-i sânî 39*
(6 Ocak 1923)

No. 194 — Bugün ikinci komisyon tekrar ictimâ' etti. Kapitülasyonlar hakkında geçen celsede muhtelif murahhaslar tarafından îrâd edilmiş olan beyânâta mufassalen cevab verdim. Teklîf edilen şeklin kapitülasyon rejiminden daha ağır

olduğunu ve ecnebi hükkâmının mahkemelerimize idhâli hâkimiyete münâfî bulunduğunu ve mukâbil teklifimizin hukuk-i umûmiye-i düvel ahkâmı dâiresinde müstakil devletler gibi mukâvelât akdinden ibâret olduğunu esbâb-ı mûcibe ve müdellelesi ile söyleyerek nokta-i nazarımızda musırr bulunduğumuzu ilâve eyledim. Mösyö Barère ve Lord Curzon evvelki celsede söylediklerini kısmen tekrâr etmekle beraber mukâbil teklîf olarak bir şey vermek üzere düşünmekliğimizi nisbeten leyyin bir lisan ile ifâde eylediler. Tekrar söz alarak nokta-i nazarımızda sâbit olduğumuzu ifâde, istiklâl ve hâkimiyetimizle ve adâletle kâbil-i te'lîf olacak bir sulh esâsının müttefiklerce kabul edilmesini cevâben beyân ettim ve tarafımızdan yapılacak bir şey olmadığını anlattım.Reis keyfiyetin düşünülmesini ve bir çâre-i i'tilâf bulunmasını beyân ile celseye hitâm verdi *.

Konferanstan sonra Amerika delegesi Mister Child ile görüştüm.

No. 195 — Sûret-i kat'iyyede son sözümüzü söylemiş olduğumuzu ve başka bir şeyin ümmid edilmemesini beyân eylemekliğim üzerine mumâileyh ba'zı kanunlarımızda ve bilhassa kanun-ı ticâretde yapılması zarurî olan ba'zı ta'dîlât ve ıslâhât lâyıhalarını ihzâr etmek ve Büyük Millet Meclisine teklîf eylemek üzere siyâsî zevâtdan değil belki sırf hukuk şinâslardan ve Amerika ile müttefik devletler tebealarından dört beş kişiden mürekkeb muvakkat bir komisyon teşkîl olunması fikrini ileri sürdü. Bu teklîf müşâvir istihdâmı projesinden dahî hafifdir. Mafhazâ bu fikri mülâhaza ve teemmül edeceğimi fakat hiçbir vakit bu bâbda resmî taahhüde giremeyeceğimi bu mülâkât hâricinde veya Konferansta sorulursa redd-i efkâr edeceğimi ve bir de kat'iyyen müttefik devletler tebaasından kimseyi alamayacağımı ve kendilerinin düşünerek ihzâr ettikleri bir mütâlaayı kendilerine hürmeten düşünmek üzere kabul eylediğimi ifâde ve aynı teklîfi tahrîren vermek istemesi üzerine müttefikler duyarlar ve ümmidlenirler ve bugünkü beyânât-ı kat'iyyemden sonra tekrar başka bir fikrim varmış zehâbına düşerler diye tahrîrî teklifi almaktan i'tizâr ettim.Kendisi efkâr-ı umûmiyeyi oyalamakdan ve hâzırlamaktan başka bir şey düşünmediğini söyledi.

* Kapitülâsyonlar komisyonunun bu toplantısı hakkında Lord Curzon şunları yazıyor:

"At meeting of Commission for Capitulations this afternoon the usual etiquette was faithfully observed. The President in gentle accents advocated conciliation and repeated the Allied terms. Ismet Pasha delivered what he termed a reply to our speeches a week ago, but failed to recede in slightest degree from either the formulas or the facts of his previous position, the Turkish plan as expounded by him being to refuse all concessions here, and to offer negotiations of separate treaties with individual Powers later on. I replied to Ismet and pointed out the consequences of a failure to settle the matter now, namely large exodus of commercial communities if deprived of protection of Capitulations and constant friction between foreign governments and Turkish authorities over complaints of those who might remain... In my view the sitting was both futile and fruitless... (*F.O.424/256*, p.84, No. 38; *DBFP-I/18*, 431-432, No.311: Curzon to Crowe, Tel. No. 181, of January 6, 1923).

No. 196 — Müşâhedeye nazaran kapitülasyon mes'elesi bugün hakikaten sarsılmış gibidir**. Mütâlaama nazaran devletlerden hiç birine karşı taahhüde girmemek şartıle bîtaraf devletler tebaasından ma'rûf dört beş hukunşinâsın hizmete alınması ve Büyük Millet Meclisine teklîf edilecek ve ba'zı kanunlarımızın ıslâh ve ta'dîlini hâvi levâyihin ihzâr ve tanzîmiyle muvazzaf olacak bir komisyon teşkîl edilmesi içün şimdiden tarafımızdan teşebbüsâtda bulunulması bu mes'elenin natlûbumuz vechile ahalline ve müttefiklerin kendi memleketleri efkâr-ı umûmiyesini tatmîne kifâyet edebilir. Bu mütâlaa şâyân-ı kabûl görüldüğü takdirde teşebbüsât-ı lâzimede bulunmak içün keyfiyetin makine başında iş'ârını rica ederim***.

İSMET

** İsmet Paşa'nın Kapitülasyonlar hakkındaki cevabı, dış basında "Türklerin Uyuşmaz Tutumları" olarak yorumlandı. Örneğin *Journal de Genève* gazetesi 7 Ocak 1923 günü şu yazıyı yayınladı:

Intransigeance

Lausanne, 6 janvier.

(De notre envoyé spécial)

La séance de la commission des capitulations qui s'est tenue cet après-midi n'a fait que consacrer l'antagonisme irréductible des deux thèses en présence. Le désaccord constaté officiellement il y une dizaine de jours a subsisté, malgré toutes les conversations qui se sont déroulées depuis lors dans les coulisses. Ismet pacha fut absolument intransigeant. Il ne veut à aucun prix des mesures transitoires d'ordre judiciaire prévues par les Alliés. Il se refuse même à apporter aucune contre-proposition. Tout se borna dans ces conditions à de simples exposés de principe, et la séance prit fin sur l'espoir timidement exprimé par les chefs des délégations alliées que les représentants d'Angora pourront encore changer d'idée.

En dépit des nombreuses concessions faites par les Alliés, l'intransigeance des Turcs s'affirme ainsi de plus. Ils spéculent visiblement sur le désaccord franco-anglais. Sans doute espèrent-ils que M.Poincaré, après les événements de Paris, reviendra peu à peu à la politique préconisée par M.Franklin-Bouillon.Ils ne semblent pas se douter cependant que leur attitude actuelle dans la question des capitulations et de la dette est plus préjudiciable encore aux intérêts de la France qu'à ceux de l'Angleterre. Rien non plus, dans les relations qui se sont établies à Lausannes entre les délégations française et anglaise ne s'est produit qui justifie le moins du monde leur espoir. Mais les tendances extrêmistes, un moment réprimées par quelques esprits modérés et clairvoyants, l'emportent aujourd'hui dans l'entourage d'Ismet pacha, et si l'on ne parle pas encore ouvertement de rupture, l'idée d'un ajournement inévitable fait de jour en jour plus de progrès. Ismet pacha a d'ailleurs lui-même montré le bout de l'oreille lorsqu'il a annoncé cet après-midi à la commission des capitulations qu'il serait disposé à conclure des accords séparés avec les diverses puissances. Son jeu de la sorte rappelle de plus en plus celui des bolcheviks à Gênes.

(*Journal de Genève*, 7.1.1923)

*** Bkz. No. 294.

No. 292

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 216 *7 Kânun-ı sâni 39*
(7 Ocak 1923)

İstanbul'da kalacak Rumların bir sene müddetle emlâklarını satıp memleketi terkde serbest olmaları ve bu müddet zarfında askerlikten istisnâ edilmeleri kabul olunduğu takdirde hem* ..... larını arzu edenlerin ısrârlarını ref' ve bu suretle İstanbul'dakilerin gitmesi te'mîn edilmiş olacağını Tarenyes iddia ediyor. Berây-ı mâlumât.

HÜSEYİN RAUF

* Bir sözcük okunamadı.

No. 293

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 217 *7 Kânun-ı sâni 39*
(7 Ocak 1923)
Gayet aceledir.

C 5/1/39 ve 188 numaralı tele*:

1 — Boğazlar içün te'minâtdan büsbütün sarf-ı nazar etmek muvâfık görülmemiştir.

2 — Bizce en muvâfık tarz-ı te'minât boğazlarda ve Marmara'da harekât-ı hasmâneye mücâseret edecek devlete karşı muâhedeye vaz'-i imza edenlerin kendiliklerinden hal-i harbe geçmeğe müteahhid olmalarıdır. Cem'iyyet-i Akvâm'ın müzâkere ve karar vermesi mûcib-i emniyyet telakki edilmemiştir.

3 — Gayr-i askerî menâtık arasında sarâhaten İstanbul şehrinin emniyyetini ve Trakya'nın garp hududundaki gayr-ı askerî menâtıkı dahi ilâve etmek lâzımdır.

4 — Boğazlarda harekât-ı hasmâneye mübâşeret neticesinde Türkiye'nin emniyetini müdâfaa içün münâsib göreceği her türlü tedâbır-i tedâfüiyyeye derhal mürâcaatda serbest olduğu ilâve olunmalıdır.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 282.

No. 294

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 218 *7 Kânun-ı sâni 39*
(7 Ocak 1923)

Gayet aceledir.

C 7 Kânun-i evvel 195 numaraya*:

Bir gûnâ taahhüd-i düvelîyi tazammün etmemek şartiyle teklifiniz musîb görülmüştür. Evvelce de bu bâbdaki istifsârınıza cevâben bu hususdaki Meclis'in muvâfakatı da arz edilmiş idi.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 291, 297, 300.

No. 295

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 219 *7 Kânun-ı sâni 39*
(7 Ocak 1923)

C 6 Kânun-i sâni 39 ve 193 numaralı şifreye*:

1 — Seyâhat-ı havâiye hakkındaki teklifâtı esâs i'tibâriyle kabul ediyoruz.

2 — Şirketin bütün teklifâtına muttali' olmadıkça bu bâbda buradan kat'î mütâlaa beyân etmek mümkün olamayacaktır.

3 — Oraca esaslı suretde tedkikat yapılarak şâyân-ı kabul bir şeklin teklif buyurulması mercûdur**.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 290.
** Bkz. No. 317.

No. 296

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 197, 198 *7 Kânun-i sânî 39*
(7 Ocak 1923)

6 Kânun-i sânî raporudur:

No. 197

1 — Kapitülasyonlar komisyonu ictimâ' etti. Mufassal beyânât ile geçmiş mülâhazâta cevâb verdim. Adlî sistemi kat'iyyen reddettim. Tekliflerine mukâbil

bir şey teklîf etmekliğim lüzûmundan mülâyimâne ısrâr ettiler. Reddettim. Zaman ile münâsib bir sûret-i hall bulunması temennîsi ile ictimâ' hitâm buldu. Mesele muallak kaldı. Amerika murahhasının bilâhire husûsî olarak mütehassıs komisyonu teklîfini ayrıca arz ettim. Eğer birkaç müşâvir kendi hesâbımıza alırsak mes'elenin halledilmiş olacağına ümmidim hâsıl olmuştur. İtalya murahhasasından bilâhire sûret-i mahsûsada bana gönderilen bir haberde yine bir muhtelit komisyon teklif edilmekte ve bu komisyonun kanun ihzârı ile tatbikât-ı kanuniyeye nezâreti husûsunda vazîfe ve salâhiyet sâhibi olması kâfi gösterilmekte ve İtalya efkâr-ı umûmiyesine karşı böyle bir cemîle göstermek imkân ve fırsatı mevcûd olduğu bildirilmektedir. Kat'iyyen reddettim. İtalyanların kapitülasyonlardan vazgeçmediğini i'lân etmek husûsunda diğerlerine tekaddüm ve iltizâm sür'atle Türkiye'de büyük bir memnûniyet-i kalbiye tevlid edeceğini ve bu müstesnâ fırsatı kaçırmaması mütâlaasını iblâğ eyledim. Müşâvirler mes'elesine cevâb isterim*. Bu mes'elenin noksan kalan cevâbını müsta'celen almak hâiz-i ehemmiyyetdir.

2 — Tarafımızdan Rıza Nur Beyin riyâset ettiği ekalliyetler tâlî komisyonunda gayr-ı müslimlerin askerliğinde ısrâr ve bunu komisyona sevkettiler. Buna mukâbil afv-ı umûmî mes'elesini halletmedik. Bilakis ve bilmukâbele afv-ı umûmîyi kendi müstemlekerindeki birçok Müslümanlara teşmîl edecek vaz'iyyet aldık. Başlıca bu iki nokta kalmıştır. Venizelos eski şekilde imtiyâzât-ı mezhebiyeyi yeniden mevzû-i bahs etmiş ise de şiddetli mukâbelemiz üzerine iskât edilmiştir.

No. 198

Bundan sonra müttefikler müteâkiben Ermeni yurdu, Âsurî, Geldanî yurdu içün müteakib mufassal beyânât ve müddeiyâta başladılar. Rıza Nur Bey bu beyânâta müsâade edemeyeceğini ifâde ve Reisden vaktiyle söz almak husûsunda tekaddüm veısrâr etmiş ve nihâyet Reisin çabalamasına rağmen komisyonu hey'eti ile beraber terk ederek çekilmiştir**. Ermeni mesâilinde söz söylemek,

* Bkz. No. 294, 291, 297, 300

** Rıza Nur, olayı uzun uzun anlatıyor. Söylediğine göre, İkinci Komisyon Başkanı Montagna ile konuyu önceden görüşmüş. Montagna Müttefiklerin Ermeni yurdundan söz etmek istediklerini, bu konuşmalarına itiraz edilmemesini istemiş. Onun ısrarları karşısında Rıza Nur, yalnız başkanın bir-iki cümlelik bir konuşmayla işi geçiştirmesine razı olmuş. Sonrasını Rıza Nur'un kaleminden okuyalım:

"Dedim ki: 'Eğer hepsi namına sen (Montagna) reis sıfatiyle iki satırı geçmemek üzere 'Ermenilere yazık olmuştur. Bunlara yurt verin!"... dersen (konuşmana) razı olurum... "Peki" dedi. 'Namusunuz ile bunun böyle olacağını temin ediyor musunuz?' dedim. 'Evet!' dedi...

"6 Kânunusani 1923 celseleri sonunda Montanya Ermeni Yurdu meselesine geçti. Bunun için yazdığı şeyi okumağa başladı. Baktım uzun bir şey... müdafaa yapıyordu. Yine baktım benim aklıma gelmeyeni de ilâve edip yapıyor... Demek üste tüy dikiyordu. Montanya tasavvur ettiğim tipin en mümtaz mahlûku demek. İtiraz ettim, kulak asmıyor. "Dinlemeyiz, böyle mi olacaktı?" dedim. Aldırmıyor... Sade devam ediyor. Sanki anadan doğma sağır olmuş... O bitirdi Rumbold başladı. Yine itiraz ediyorum. Söz istiyorum. Hiç aldırmıyorlar... Devam ediyorlar... Uzun uzun okuyorlar,

teklifât yapmak için emr-i vâki' ihdâsine çalışan müttefiklere karşı vaz'iyyetin istilzâm ettiği tedbîr bu idi. Rıza Nur Bey beyânâtında müttefiklere bir âlet-i siyâsiye olarak kullanmak yüzünden Ermenilerin bugünkü felâketlerine sebeb olmakla bir taahhüd-i ma'nevî altında iseler bunun Türkiye'ye taallûku olamayacağını ifâde etmiş idi. Konferans reisleri bana yazdıkları müşterek bir mektubda hâdiseden bahs ile tahkîr-âmîz beyânât olduğunu ifâde etmişlerdir. Kendilerine cevâb vererek haberdâr olduğumuzu, beyânât ve müddeiyât karşısında kalmakla müdâfaa-i hukuk vaz'iyyetinde ve ıztırâr hâlinde bulunduğumuzdan bahs ve hâdisenin kapanmış addedilebileceğini ifâde eyledik. Geçende de yine emr-i vâki' yapmak istemelerine şiddetle mukâbele etmiş idik. Kasden Ermeni mes'elesinden bahsetmek istedikleri zaman metîn ve şedîd hareket etmek mecbûriyetimiz tabîdir***.

---

sade yüzleri kıpkırmızı, telâşları var. Demek bir uygunsuzluk çıkmasından korkuyorlar. Ben bir düzüye söz istiyorum. O bitirdi, Fransız delegesi başladı. Bu defa talebimi şiddetlendirdim. Ayağa kalktım. Ben de Montanya gibi: "Birkaç kelimecik söyleyeceğim", dedim. Söze Fransızlardan evvel başladım.

"Dedim ki: "İtilâf devletleri Ermenileri kendilerine siyasî âlet yapmışlar, ateşe saldırmışlardır. Kendi devletleri aleyhine isyan ettirmişlerdir. Bunun neticesi onların te'dibi olmuştur. Tedip ile, sâri hastalık ve hicret ile kırılmışlardır. Bunun bütün mes'uliyeti bize değil, İtilâf devletlerine âittir. Ermenilere mükâfat lâzımsa siz verin!... El malı ile dost kazanılmaz. Ermeniler mazlûm imiş...Ancak dünyada mazlûm millet bir tane değildir. Mısır hürriyeti için birkaç defadır ve daha dün kan içinde çalkandı. Hindistan, Tunus, Cezayir, Fas hürriyetini, yurdunu istiyor. Hatta İrlandalılar yurtları, istiklâlleri için kaç asırdır, ne kadar kan döktüler?! Siz bunlara istiklâllerini, yurtlarını verin... Bütün bu okuduklarınız keenlemyekûndur. Bu şart dahilinde burada duramayız. Celseyi terkediyorum" dedim...

"Montanya pür telâş: "Celseyi terk edemezsin!" diye bar bar bağırmağa başladı. Yırtınıyor. Dedim ki: "Celseyi terk edemeyiz mi?" Montanya: "Evet, edemezsiniz!" diyor. Dedim: "Türk Heyetini burada tutmağa kâdir bir kuvvet var mı? Celseyi terk ederiz ve nasıl terk ediyoruz görünüz!"... Bizim müşavir ve kâtiplere: "Haydin, kalkın!"... dedim. Kalktılar. Kâtip Ahmed Cevad önümde duruyordu, şaşırmış, "Beyefendi ben de çıkacak mıyım?" diye bağırıyor. "Ne duruyorsun, kalk!..." dedim. Çantası ve kâğıtları topluyor. Acele ve telâşından kâğıtları düşürdü, yerlere dağıttı. Topladı, o da kalktı. Ben başta, diğerleri arkamda hat yaptık. Montanya'ya: "İşte bakınız, nasıl gidiyoruz. Bonjur Mösyö" dedim. Yürüdük. Montanya halâ bağırıyor: "Celseyi terk edemezsiniz" diyor, tepiniyor. Diğer delegeler, birbirine karışmış, herkes hayrette. Biz çıktık, gittik...

"Otele geldik. İsmet'e (Paşa'ya) "Yine Ermenilerden bahsettiler. Ben de celseyi terkettim. Celseyi terketmemek için çok gayret ve telâş ettiler. Dinlemedim" dedim. Diğer tafsilâtı anlattım. Bana sarıldı ve: "Seni bin kere tebrik ederim. Ermeni mes'elesini işte toprağa gömmüşsündür" dedi. Yüzümden öptü. Ben korkacak zannediyordum, bilâkis cesaretle karşıladı ve çok keyiflendi. Ben de ferahladım..." (*Hayat ve Hatıratım*, III, s. 1061-1064).

*** Olay, dış basında genişçe verildi. Ertesi günkü gazetelerin haber ve yorumlarından üçü aşağıdadır:

UN VIF INCIDENT A LAUSANNE

Les délégués turcs quittent la salle des séances

Lausanne, 6 janvier. - Un incident a marqué la séance que tenait ce matin la sous-commission des minorités. Les délégués turcs, ayant à leur tête Riza Nour, député d'Angora, ont quitté la salle des séances en déclarant qu'ils ne voulaient plus poursuivre la discussion. Voici comment l'incident s'est produit:

M. Montana, président de la sous-commission, avait lu une déclaration au sujet de l'établissement d'un foyer national arménien.Le délégué anglais, sir Horace Humboldt, appuya la motion de son collègue, en ajoutant qu'il faisait la même proposition en faveur des Assyro-Chaldéens, auxquels la Grande-Bretagne porte un puissant intérêt.

Le représentant de la France ayant demandé la parole pour exposer à son tour le point de vue de son gouvernement, Riza Nour insista pour obtenir la parole sans plus attendre. On dut céder à ses instances, et c'est alors que l'incident s'est produit.

Riza Naour déclara qu'il comprenait l'intérêt primordial que les grandes puissances portent aux minorités en Turquie, car, a-t-il dit, le malheur de ces minorités est toujours venu de ce que les grandes puissances occidentales ont encouragé les minorités en Turquie à s'armer et à lutter contre le gouvernement central. Au nom de la délégation ottomane, Riza Nour déclara que, dans ces conditions, il ne pouvait continuer d'entendre les propos qui venaient d'être devant elle, et que la délégation ottomane considérait comme nulles et non avenues les déclarations qui venaient d'être faites.

Il annonça que, dans ces conditions, il n'avait plus qu'à se retirer.

Le président de la commission, M. Montana, fit observer à la délégation ottomane la gravité du geste qu'elle allait accomplir.

Riza Nour, sans attendre davantage, se leva et quitta la salle des séances.

(*Echo de Paris,* 7.1.1923)

Etrange façon de discuter!

La dernière séance de la sous-commission des minorités a été marquée par *un incident très regrettable.* La sous commission a d'abord examiné la question de l'armistice. Elle a constaté qu'il n'était pas possible de prendre une décision et que la question devait être tranchée par la commission plénière.

Les délégués des trois puissances alliées ont alors donné lecture d'une déclaration dans la quelle elles soumettent aux Turcs la question des Arméniens, celle des Assyro-Chaldéens, des Bulgares de la Thrace occidentale, etc.

D'après ces déclarations, rien à ce sujet ne doit figurer dans le traité de paix, mais les Alliés désirent soumettre ces questions, qui les intéressent au point de vue humanitaire, à l'examen bienveillant des Turcs dans l'idée que peut-être, avec la collaboration de la S. d. N., ils pourraient trouver une solution, notamment en ce qui concerne les Arméniens, et à leur accorder certaines garanties, tout en maintenant la souveraineté de la Turquie.

Les délégués italiens et anglais avaient pris la parole, lorsque le délégué turc, Riza Nour bey, a demandé à faire une courte déclaration. Il a dit qu'il comprenait fort bien que les puissances s'intéressassent au sort des minorités, puisque ce sont elles qui ont fait le malheur de ces populations en s'en servant comme agents pour leur politique. Il a ajouté que la Turquie n'avait pas à s'occuper de ces questions, et il a quitté la salle.

Après son départ, le délégué français a donné lecture de sa déclaration, conçue dans des termes analogues à celles de l'Italie et de la Grande-Bretagne. Puis le président a levé la séance en constatant que Riza Nour bey, par son geste, assumait une lourde responsabilité. Le délégué anglais s'est prononcé dans le même sens.

Protestation des Alliés

Les délégations alliées ont envoyé cet après-midi à Ismet pacha une lettre pour protester contre l'attitude prise par Riza Nour à la séance de samedi matin de la sous-commission des minori-

Sabahleyin erken Fransız Barère mülâkâtında mâliye mesâil-i muhtelifesini müzâkereden sonra bana tebligât-ı âtiyede bulundu. Evvelen Paris'te konferansın ihtilâf-ı efkâra müncer olması ta'mîrâta âiddir. Umûmî siyâset ve Lozan siyâseti müttefikler arasında hep aynıdır.Başka sûretle düşünmemek lâzımdır. Sâniyen bütün mesâilde dayandık durduk. Türk mürahhasları hiçbir mes'elede ilerlemiyorlar. Bu usûl ile sulha varacağımızı zannediyor muyuz? Birincinin cevâbını verdim. İkincinin teferruâtına girdim. Musul'u istiyoruz, fikriniz nedir dedim. İngilizlere âiddir ve biz onlarla beraberiz dedi. Kapitülasyonları kat'iyyen reddediyoruz dedim. Israr edeceklerini ve her halde teklîf yapmamızı söyledi. Bunların cevâbını da resmen verdim.

İSMET

tés.Ils relèvent que cette façon d'agir ne peut qu'entraver la bonne marche des pourparlers, qu'elle n'est pas diplomatique, et que les Alliés ne peuvent la considérer que comme une offense.

(*Gazette de Lausanne,* 7.1.1923)

L'incident à la sous-commission des minorités

Une note des Alliés à Ismet pacha

Lausanne, 7 janvier.

Les plénipotentiaires ont fait parvenir samedi soir à Ismet pacha une note conjointe dans laquelle ils parlent de l'incident créé dans la séance du matin de la sous-commission des nationalités par Riza Nour bey. Dans leur note, les Alliés remettent les choses au point et demandent au chef de la délégation turque ce qu'il pense de l'attitude de son collaborateur.

L'Arménie sacrifiée

Lausanne, 6 janvier.

(De notre envoyé spécial)

L'incident provoqué par Riza Nour bey, qui a quitté brusquement ce matin la séance de la commission, a démontré une fois de plus l'absolue intransigeance des Turcs dans la question du foyer arménien.C'est là une constatation d'autant plus grave que les Alliés étaient sur le point de capituler presque complètement. Il ressort, en effet, des déclarations apportées par les délégués anglais, italiens et français, que l'on avait renoncé à mentionner la question arménienne dans le futur traité de paix. On n'exigeait plus du gouvernement d'Angora aucune garantie touchant la création et le statut du futur foyer; on lui demandait simplement de prendre en considération les revendications de ses victimes et de leur accorder une vague autonomie administrative et municipale. Comme l'a souligné le représentant de la France, il n'y avait rien là qui pût porter atteinte à sa souveraineté, plusieurs Etats européens ayant assumé, eux aussi, des engagements analogues. La Tchécoslovaquie, par exemple, a accepté des restrictions beaucoup plus grandes en faveur des Ruthènes des Carpathes. En repoussant par avance ces suggestions, Riza Nour a donc prouvé que les Turcs se refusaient à faire la moindre concession, et qu'ils n'hésiteraient pas, au cas où les Alliés persisteraient, à provoquer une rupture de la conférence. Or, il paraît douteux que, dans les circonstances actuelles, les Alliés veuillent s'exposer à une pareille menace.Angora aura raison ainsi de toutes les considérations humanitaires. En dépit de la protestation adressée par lord Curzon, M. Barrère et le marquis Garroni à Ismet pacha, concernant l'attitude provocante de son représentant, il est donc à peu près certain que la question armenienne sera désormais écartée.

(*Journal de Genève,* 7.1.1923)

No. 297

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 199 *7 Kânun-i sânî 39*
(7 Ocak 1923)

Mösyö Berkes (?) ile mülâkata nazaran adliye içün müşâvir kabul ve intihâbına salâhiyetdâr olduğum ifâde buyurulmuştur. Önce Hey'et-i Vekîlenin muvâfakatım Meclisin muvâfakatı ile teşrîk etmiş idiniz. Fi'l-hakîka mes'ele müsta'celiyet ve mübremiyet iktisâb ettiğinden mütehassıs ecnebi adliye müşâviri intihâb ve kabul etmekte muvâfakat-ı sâmîlerinin tasrîh ve tekrar buyurulmasını istirhâm ederim *.

İSMET

* Bkz. No. 294 ve 300.

No. 298

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 220 *7 Kânun-ı sânî 39*
(7 Ocak 1923)

Maçka kışlasında ve İstanbul'daki depolardaki silâhlarımızın İngilizlerin götürdüklerini istihbâr ettim. İngilizlerin bu hareketinden üç komiserler nezdinde şikâyetde bulunmasını Adnan Beye yazdım. Berây-ı ma'lumât arz eylerim.

HÜSEYİN RAUF

No. 299

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 221 *8 Kânun-ı sânî 39*
(8 Ocak 1923)

Müttefiklerin afv-ı umumînin Müslümanlara teşmîlinde onlardan bir kısmının meselâ Edhem ve Adapazarı havâlisindeki Çerkeslerin kendileriyle birlikte harb eylediğini söyleyerek afva idhâlini istediklerini İngiliz matbuâtında gördüm. Müttefiklerin vâki' ise bu iddiaları bize karşı mütârekeden sonra da muhârib bulunduklarını isbât eder sanırım. Bu bâbdaki ma'lumâtınızın iş'ârını rica ederim.

HÜSEYİN RAUF

No. 300

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 222 *8 Kânun-ı sânî 39*
(8 Ocak 1923)

Gayet müsta'celdir

C 7 Kânun-i sânî 199 numaraya*:

1 Kânun-i sânide Hey'et-i Vekilenin ve Meclisin teklifleri kabul ettiğini yazmıştım**. Dün de kezâ bir günâ taahhüd-i düvelıyi tazammün etmemek şartıyle bîtaraf devlet tebaalarından hususî mukavele akdi suretiyle müşâvir-i adlî celbinin tasvîb edildiğini arz ettim. Benim fikrimde adlî kapitülasyonları kat'iyyen kabul etmemek ve buna temas eden herhangi bir hükmü muâhedeye dercettirmemek ve fakat sâlifü'l-arz şerâit tahtında bizim teşebbüsümüzle adlî müşâvirler istihdâm etmektir.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 297.
** Bkz. No. 294.

No. 301

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 223, 224 *8 Kânun-ı sânî 39*
(8 Ocak 1923)

Adana şömendöferlerini Ankara mukavelesi mûcibince Fransa hükümeti tarafından gösterilecek bir gruba devrini müteahhidiz. Bir seneyi mütecâviz müddetdir Fransa hükümeti doğrudan doğruya bu hatları işletmekten ve Osmaniye'deki muhtâc-ı ta'mîr kısmını ta'mîr etmekte idi.* Teşebbüsât-ı mükerreremiz üzerine Fransa hükümeti ahîren buraya gelen mösyö Kipert'in temsîl ettiği bir gruba işletmeği devretmiş. Mösyö Kipert harâb olan kısmın ta'mîri içün mevcûd paraları olmadığını ve ta'mîr hususunu müteahhid bulunmadıklarını, bunun tarafımızdan yapılması lüzûmunu ifâde ediyor. Ya'ni şömendeferleri işletecekler, vâridâtı alacaklar, fakat ta'mirâtı yapmayacaklar demek oluyor. Vaz'iyyetin garâbeti müstağnî-i arzdır. Osmaniye kısmının ta'mîr edilmemesi memleketimizin iktisâdiyâtına esâsından te'sîr ediyor. Müdâfaa-i memleket nokta-i nazarından derece-i ehemmiyyeti ise vâreste-i arzdır.

Fransız hükümetinin bu tarz-ı telakkîsi ve işletme grubuna bu yolda devreylemesi ne ile tefsîr edilebileceğinde mütehayyirim. Erkân-ı Harbiye-i Umûmi-

* Bkz. No. 106, 115, 137, 166.

ye Kânun-i sânînin onuna kadar işletme şirketi ta'mire başlamazsa mecburiyet-i askeriye hatlara vaz'-ı yed hem ta'mîr ve hem işletmeyi icâb ettirdiğini teblîğ ediyor. Harab kısmın işletme umûrunu müteahhid ve Fransa hükümeti tarafından bu hususda salâhiyetdâr şirket tarafından da hal ta'mirinin te'mîni olamadığı takdirde bu kabiliyetde bir şirket gösterilinceye kadar hükümetce hatların idare ve ta'mirâtın icrâsına ve bu bâbda ihtiyâr olunacak masrafın şirket tarafından tesviyesine Fransızların muvâfakatlarının müsta'celen istihsâlini ehemmiyetle rica ederim **.

2 — Paris Mümessilliğine, Adnan Beyefendiye ve berây-ı ma'lumât İsmet Paşa Hazretlerine yazılmıştır.

HÜSEYİN RAUF

** Bkz. No. 325.

No. 302

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 225 *8 Kânun-ı sânî 39*
(8 Ocak 1923)

31 Kânun-i evvelde bir İngiliz müfrezesinin Haliç Enspektörlüğü merâkibinin bağlı olduğu sala çıkarak dört parça motor gambotumuzun makine aksâmına aid âlât ve edevâtı cebren götürdükleri ve 2 Kânun-i sânide havuzda karada bulunan ve anahtarları kendilerinde olan üç motorun makine aksâmına aid ba'zı âlâtı aldıkları, Maçka ve Taşkışla'daki mavzerler, filinta, Rus ve Romanya tüfengleri ile makanizmalarının ve makineli tüfeng edevâtının ve tüfengçi takımlarının sekiz kamyon derûnunda vapurlara nakl ve tahmîl edildiği ve keyfiyetin Harrington nezdinde protesto edildiği Müdâfaa-i Milliye Vekâletinden bildiriliyor. Dört Kânun-i sânide Harrington Üsküdar cihetinde te'sîs ettikleri tel örgü hattından müselleh jandarma ve eşhâs kendilerinden vesika almaksızın geçirmeyeceklerini bildirmiş ve Ayastefanos istihkâm ve komperden (?) ve mikdâr malzemenin alınacağını ihtiyâr etmiştir. Berây-ı ma'lumât.

HÜSEYİN RAUF

No. 303

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 226 *8 Kânun-ı sânî 39*
(8 Ocak 1923)

Süleymaniye hâkimi Şeyh Mahmud'un İngilizlere dermiyân ettiği ve onların kabul eylediği tekâlifin şunlardan ibâret olduğu istihbâr edilmiştir. Karzen

üç milyon lira elli makineli ester i'tâsı ve Musul vilâyetinin Kürtlere teslîmi ile beş sene müddetle siyâset-i dâhiliye ve hâriciyelerine müdâhale edilmemesi. Berây-ı ma'lumât.

HÜSEYİN RAUF

No. 304

İcra Vekilleri Riyâsetine

No. 213 *8 Kânun-ı sânî 39*
(8 Ocak 1923)

26 Kânun-i evvel tarih ve 149 numaralı telgrafnâme tekrar taleb edilmediği halde altı gün sonra bir daha gönderilmiştir. Bu yanlışlığın neden tevellüd ettiğinin iş'ârı mercûdur.

İSMET

No. 305

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 200 *8 Kânun-i sânî 39*
(8 Ocak 1923)

7 Kânun-i sânî 39 raporudur:

Ta'tîldir. Çiçerin'in istidlâline nazaran Fransız İngiliz siyâseti bir iki gün içinde tavazzuh edecektir.

İSMET

No. 306

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 201 *8 Kânun-ı sânî 39*
(8 Ocak 1923)

190, 200, 203, 205 ve mâba'dı, 206 numara telgrafnâmelerin serîan posta ile gönderilmesi mercûdur.

İSMET

No. 307

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 202 *9 Kânun-ı sânî 39*
(9 Ocak 1923)

6 Kânun-i sânî ve 215 numaralı telgrafnâmenin hükümetimizi istiyor'dan müfreze kelimesine kadar olan cümle hal edilemediğinden tekrar akdiyle serîan keşîdesi.

İSMET

No. 308

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 227 *9 Kânun-ı sânî 39*
(9 Ocak 1923)

C 8/1/39 ve 204 tele:

149 numaralı telgrafnâmemiz 4/1/39 ve 184 telgrafnâmenizin beşinci maddesinde vürûd etmediği bildirilmekle tekrâr keşîde edilmiştir Efendim.

HÜSEYİN RAUF

No. 309

İsmet Paşa Hazretlerine
Fevzi Paşa Hazretlerine

No. 228 *9 Kânun-ı sânî 39*
(9 Ocak 1923)

Bugün beni ziyâret eden Mîralay Mougin Fransızların Kânun-i sânînin on beşinde Ruhr-u işgal edeceklerini söyledi.

HÜSEYİN RAUF

No. 310

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 229 *9 Kânun-ı sânî 39*
(9 Ocak 1923)

Fevzi Paşa Hazretlerinin 7 Kânun-i sânî 39 tarihli istihbârâtından:

(Kayd-ı ihtiyâtla telakki edilen bir habere nazaran, Ruslar Besarabya'nın kendilerine iâdesi ve Sovyet idare ve hükümetinin tasdîkı, Rusya'ya ikrâzâtda

bulunulması şartıyle bîtaraf kalmayı ve Boğazlar hakkındaki nokta-i nazarlarından ferâgat eylemeği kabul etmişler.) Berây-ı ma'lumât.

HÜSEYİN RAUF

No. 311

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 230 *9 Kânun-ı sânî 39*
(9 Ocak 1923)

85 numaralı telgrafıma zeyldir*.

Şimdiye kadar Yunan Salîb-i ahmerinden alınan sekiz kısım listede esâmisine dâir verilen ma'lumât(a göre) üserâmızın mevcudu 453 zâbit, 5699 nefer ve 201 sivil ki cem'an 6353 kişidir. Mütebaki ve bilhassa sivil üserâmıza aid listeler de Hilâl-i Ahmer'e tevdî' edilmiştir. Vürûdunda ma'lumât verilecektir.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 109.

No. 312

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 206 *9 Kânun-ı sânî 39*
(9 Ocak 1923)

8 Kânun-i sânî 39 tarihli rapordur:

1 — Sıhhiye tâli komisyonu ictimâ' etti. İstanbul'daki beyne'l-milel sıhhıye Meclisi lağv, sıhhıye umûru hükümete terk ediliyor. Gemilerden ton başına alınmakta olan ve başka devletlerde mevcut olmayan sıhhî vergi bâkidir. Mülgā meclisin paraları tasfiye edilip ihrâc edilecek sâbık idârenin me'murlarına tekāüd ve tazmînât verildikten sonra mütebâkisi hükümete devolunacaktır. Hacc içün beyne'l-milel ve Türkiye hâricinde olmak üzere bir komisyon teşekkül ediyor. Bu komisyona bir murahhas da biz göndereceğiz. 1912 Paris sıhhî mukāvelenâmesini 54-88- ve 90 ninci maddelerini rezerve ederek kabul ediyoruz. Kezalik fuhşun, mugāyır-ı âdâb neşriyâtın men'i hakkında beyne'l-milel mukāvelenâmeleri kabul ediyoruz. Afyon hakkında mevcud olan beyne'el milel mukāvelenâmeyi biz ve bir iki hükümetden mâadâ bütün devletler kabul etmiştir. Afyon istihsâline ve afyon mütahzarâtının tâbi' olacağı kuyûd-i istihzâriyeye ve idhâl ve ihrâcının tâbi' olacağı kuyûd ve usûle müteallikdir.Kabulünü hem zarurî bulduk hem bizim tarz-ı ticâretimize mugāyır görmedik. Ma'hazâ tekrar tedkîk

ediyoruz. Bu mukâvele oraca ma'lûm ise mütâlaalarının iş'âr müsterhamdır. Ancak bunlara mukâbil Sıhhiye Komisyonu teklîf ediyorlar ki bunun üç ecnebi a'zâsı Türk reisi ile beraber beş sene müddetle çalışacaklardır. Bu şekli kat'iyyen reddedeceğiz.

İSMET

No. 313

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 207 *9 Kânun-i sânî 39*

(9 Ocak 1923)

Bir Yunan müfrezesinin Karaağaç'ı işgâl etmiş olduğu işâa ediliyor. Bu hâdise demektir*. Emr u iş'âr ma'rûzdur**.

İSMET

* 9 Ocak 1923 günlü Avrupa gazetelerinde şu haber çıkmıştı:

LES EVENEMENTS D'ORIENT

Les troupes helléniques auraient violé zone neutre

LONDRES, 8 janvier. — On mande de Constantinople au Daily Express, en date du 7 janvier:

"La 11'e division grecque a occupé Karagatch (zone neutre de la Maritza). Le colonel français commandant à Karagatch a protesté au nom des alliés. Le général grec a pris note de cette protestation, mais a refusé de se retirer." *(Havas.)*

On sait que la gare de Karagatch, qui se trouve sur la rive droite de la Maritza, est occupée par les Grecs depuis l'armistice conclu à Moudania. Par contre, la tête de pont reliant cette gare à Andrinople est tenue par un bataillon français. L'avance des troupes grecques à laquelle fait allusion la dépêche ci-dessus doit s'être produite dans la zone neutre, qui sépare la gare de la tête du pont. (*Le Matin,* 9.1.1923)

10 Ocak 1923 günlü Avrupa gazetelerinde de benzer haberler görüldü. Bunlardan biri aşağıdadır:

Les bruits d'une attaque grecque en Thrace

Selon des nouvelles de Constantinople qui sont parvenues à Paris la nuit dernière, le gouvernement grec aurait l'intention de faire avancer aujourd'hui même son armée en Thrace orientale. Cette attaque contre les Turcs, qui n'ont en Thrace orientale que quelques unités de gendarmerie, viserait évidemment la ville de Constantinople et les rives des Détroits.

Le gouvernement français, aussitôt averti des bruits qui courent à Constantinople, s'est mis en communication avec Rome ainsi qu'avec Londres et a envoyé des instructions à son ministre à Athènes, afin de ne rien négliger pour prévenir une agression grecque. Il convient d'ajouter que le représentant du gouvernement grec à Paris déclarait hier encore, au quai d'Orsay, que la Grèce n'a nullement l'intention de se lancer dans une pareille aventure. (*Le Temps,* 10.1.1923)

** Bkz. No. 318.

No. 314

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 208 9 Kânun-ı sânî 39

(9 Ocak 1923)

Réunion Müslimanları tarafından Ankara'ya gönderilen yüz bin Frankın vüsûlüne dâir kendilerine şimdiye kadar ma'lûmât verilmediğinden meblağ-ı mezkûrun alınıp alınmadığı istifsâr edilmektedir. Anadolu Ajansının 2 Kânun-i sânî tarihli bir tebliğinde paranın alındığı i'lân edildiği görülmüş olduğundan Réunion'a tarafımızdan cevâb-ı müsbet verildiği berây-ı ma'lûmât ma'rûzdur*.

İSMET

* Bkz. No. 319.

No. 315

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 209 *9 Kânun-i sânî 39*

(9 Ocak 1923)

Müttefikler afv-ı umûmînin tarafımızdan Müslümanlara da teşmîlini istiyorlar. Bu husûsda musırdırlar. Müslüman ekalliyetler muâhededen çıkarıldığı zaman Kürtler,Araplar, Çerkeslerden bahsettiler. Biz Müslümanların afvından imtinâ' ettik. En nihâyet yüz elli kişiyi istisnâ edeceğiz. Binâen aleyh hâinlerin rüesâsı her halde afvdan müstefîd olmayacaklardır kanâtındayım*.

İSMET

* Bkz. No. 339 ve 350.

No. 316

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 216 *9 Kânun-ı sânî 39*

(9 Ocak 1923)

Çiçerin Karasin ile beraber gelerek Aralof'dan aldıkları ma'lûmâta göre ticâret-i hâriciye bürolarının tarafımızdan men'edildiğini bildirmişlerdir. Bunların konsolosluk muâmelâtı yapmalarından ve ticâret içün muktazî te'mînât ve mukâvelat ihzâr edilmediğinden dolayı avdetimden evvel faâliyetleri men'edilmiş ise

de bir tarafdan muvakkat bir sûret-i tesviye bulunmuş, diğer tarafdan ticâret muâhedesi akdi tesrî' kılınmış olduğunu biliyorum. Yeni ma'lûmât yoktur. Alırsam muayyen mevâdd üzerine konuşabiliriz dedim. Karasin îzâhât vererek ticâret-i hâriciye bürolarının seyâhat edenleri vize etmek salâhiyetleri değil ise de Rusya'ya gidecek eşyây-ı ticâriyeyi vize etmek vazîfeleri olduğunu tasrîh etti. Ma'lûmât almadan bir şey söyleyemem. Ticâret muâhedesinin intâcı içün Aralof'a ta'lîmât vermenizi rica ederim dedim ve bilhassa Gürcistan'da gemilerimiz ve ticâretimiz pek ziyâde müşkilât ve ta'kibâta ma'rûz olduğunu söyledim. Ma'lumât ve tafsılât i'tâsını rica ederim *.

İSMET

* Bkz. No. 326.

No. 317

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 231 *10 Kânun-ı sânî 39*
(10 Ocak 1923)

Seyâhat-ı havâiye mukavelesinin tedkiki içün Müdâfaa-i Milliye, Dâhiliye ve Mâliye Vekâletlerince ta'yîn olunan zevâtın müştereken verdikleri raporda şirketin teklifât-ı esâsiyesi elde olmadıkça bu bâbda kat'î suretde beyân-ı mütâlaanin mümkün olamayacağı gösterilmiştir. İstasyon mevâzii ile hutût-i havâiye istikametlerinin cihet-i askeriyece ta'yin ve tesbiti şartıyla mezkûr mukaveleye iştirâkde Müdâfaa-i Milliye Vekâleti mahzûr görmemektedir. İşbu mukavele hakkında hey'et-i murahhasaca esaslı bir suretde tedkikat icrâ ettirilmesi mercûdur *.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 290, 295.

No. 318

İsmet Paşa Hazretlerine
Adnan Beyefendiye

No. 232 *10 Kânun-i sânî 39*
(10 Ocak 1923)

Hanya'nın Pepovle köyünden Resmoî (?) ailesine mensup yirmi yaşında bâkire Havva'yı Yunanlılar cebren evinden alıp götürmüşler. Hanya'da Kuvarkaki (?) Mustafa Ağa Ahmedaki Ali Beyi öldürmüşler. Girit'de İslâmlar tahammülün

fevkında zülum ve tazyîk içinde imişler. Ada ahali-i İslâmiyesi tahlîs edilmezse cümlesi mahkûm-i helâk imişler. Hanya'daki üserâmız ac ve muhtâc-ı merhamet bir halde bulunuyorlarmış. Bunlar hakkındaki teşebbüsât neticesinden ma'lumât i'tâsını rica ederim.

HÜSEYİN RAUF

No. 319

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 233 *10 Kânun-i sânî 39*
(10 Ocak 1923)

C 208 tele*:

Réünion ahâli-i islâmiyesi tarafından gönderilen yüz bin Frank muâdili Ankara'da tesellüm edilmiş ve Cem'iyyet-i İslâmiye reisi (ne) Gazi Müşîr Mustafa Kemal Paşa Hazretleri tarafından teşekkürnâme yazılıp gönderilmiştir.

10 Kânun-i sânî tarihli ve 233 numaralıdır.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 314.

No. 320

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 234 *10 Kânun-ı sânî 39*
(10 Ocak 1923)

C 9/1/39.207 numaraya*:

Karaağaç'ın Yunanlılar tarafından işgaline dâir resmî gayr-ı resmî ma'lumâtımız yoktur. Tahkik ettiriyorum.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 313.

No. 321

Fevzi Paşa Hazretlerine
İsmet Paşa Hazretlerine

No. 235, 236, 237 *10 Kânun-ı sânî 39*
(10 Ocak 1923)

Yalnız Fevzi Paşaya: Moskova Sefâretinden alınan ma'lumâtı âtîdeki telgrafla İsmet Paşaya teblîğ ettik.

Karahan 2 Kânun-i sânîde Moskova sefirimizle mülâkatında son haberlere göre Lozan sulhünün imzâsı kuvve-i karîbeye geldiğini söylemekle beraber Çiçerin'in daha evvelki iş'ârından Boğazlarla gayr-ı askerî mıntıka mes'elesinden mâadâ nikat-ı esâsiyenin hiç birinde beyne't-tarafeyn i'tilâf hâsıl olamadığının anlaşıldığını ilâve etmiştir. Sefirimiz bu ifâdâtdaki tenâkuzu istîzâh etmiştir.

No. 236

Zât-i âlinizin Çiçerin'e hususî mülâkatlarınızda cereyân eden efkâr ve mütâlaâtdan ma'lumât verdiğinizi ve aranızda samimî temaslar olduğunu te'yîdle beraber elde edilecek te'minât ne kadar kuvvetli olursa olsun Boğazların sefâin-i harbiyeye küşâdı Rusya'yı dahi dâimâ tehdidde bulunduracağından böyle bir müsâadeyi natık mukaveleye imzâ etmemek kararında Rusya'nın sâbit-kadem olduğunu Çiçerin'in zâtınıza bildirdiğini beyân ve bu mes'elede göz göre göre hatâya düşmekte olduğumuzu bir kat daha izhâr için ba'de's-sulh birtakım tedâbîr bu yeni rejimin ibtâli çaresi bulunmadıkça paytahtın İstanbul'a nakli kat'iyyen câiz olmadığını zâtınızın Çiçerin'e ifâde ettiğinizi ilâve etmiştir. Türkiye'nin vaz'iyyet-i hâzırasını Rusya'nın lâyıkıyle takdîr ettiğini ve Lozan'da ta'kib edilecek hatt-ı hareket tarafeyn arasında evvelce kararlaştırılmış olmadığından biz Boğazlar mukavelesini Rusya'sız imzâ edersek bu keyfiyyet Rusya ile münâsebâtımıza îrâs-i halel edemeyeceği kanaatında bulunduğunu ve diğer bilcümle müddeiyâtımızın mecmûu tamâmen devletlerce kabul ve imzâ edilmedikçe Boğazlara dâir muahedeyi imzâ etmemeğe Çiçerin'in tavsiyesi üzerine muvâfakat eylediğinizi ayrıca bildirmiştir.

No. 237

Karahan İ'tilâf devletlerinin diğer esaslarda bizi tatmîne mütemâyil olmadıkları ve binâenaleyh sulhün kaybolmadığı hakkında Rusya muhâfilinde mevcud bir zehâbı îmâ etmek istemiştir. Biz devletlerin tekrar muhâsamâta başlayacaklarını zannetmediğimizden dolayı Boğazlar mes'elesinde müsâid davranmakta imişiz. Halbuki Rusya bu zanda değilmiş. İki hükümet arasında asıl ihtilâf bu noktada imiş*. Berây-ı ma'lûmât.

Hâriciye Vekâleti Vekili
HÜSEYİN RAUF

* Bu telgraf Moskova Büyükelçiliğinin 10.1.1923 günü Ankara'ya ulaşan 3.1.1923 günkü, 13 sayılı şifre telgrafı üzerine çekilmiştir. Moskova'da Karahan'la görüşme 2.1.1923 gecesi yapılmıştır.

No. 322

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 210, 211, 212 *10 Kânun-i sânî 39*

(10 Ocak 1923)

9 Kânun-i sânî 39 raporudur:

1 — Ekalliyetler Komisyonu Curzon'un riyâsetinde ictimâ etti. Daha evvel sabahleyin İtalyan İkinci Murahhası askerlikten istisnâdan vazgeçeceklerini, buna mukâbil afv-ı umûmî hakkında düvel-i muazzamanın Müslüman tebaası için taleb eylediğimiz mevâddan vazgeçmekliğimizi bildirmiş idi. Çünki bilhassa Fransa Hey'eti yalnız Müslüman tebaaya şâmil bir afv taahhüd edemeyeceğini, bütün Fransız tebaaya teşmîl ise hâlen lâzım ve mümkin olmadığını bildirmekte, ancak bu bâbda tahkîkât yaparak tedâbîr-i afvkârâneye tevessül edeceğini beyânât-ı resmiye ile izhâr edecek imiş. Afvdan vazgeçmeyeceğimi ancak Türkiye lehindeki hareketlerinden dolayı Müsliman ahâlinin afvedileceği hakkında beyânât-ı aleniye ve resmiyeyi sened ittihâz ve izhâr-ı i'timâd ile esâsı muhâfaza ve şekle riâyet edilebileceğini izhâr ettim. Bunun için bi't-tabi' askerlikten istisnâ bertaraf edilmek meşrût kılındı. Ermeni ve Asûrî, Geldani yurdları hakkında kısa beyânât olacağı ve buna mukâbil tarafımdan da redd-i kat'î kısa nutukla te'yîd edileceği takarrür etti. Komisyonun umûmî ictimâında İtalyan İkinci Murahhası tâlî komisyon reisi olarak hâzırladığı ve tevzî' ettiği mufassal nutkundan telhîsen ve şifâhen ve çok mülâyim bir şekilde îzâhât verdi. Askerlik ve afv mes'elesi lehinde bir zemîn-i i'tilâfa varılacağını ümmid etti. Yurdlar hakkında bütün dünyanın alâkadâr olduğunu, velhâsıl kısaca talebini tekrâr etti. Ba'dehu Barrère ekalliyetler için Cem'iyyet-i Akvâm mümessilinden ve ekalliyetlerin gayr-ı müslimlere hasrından vazgeçmek gibi müsâadeleri tasrîh ve tebârüz ettirerek bir nutuk okudu ve yurdları tekrâr etti. Askerlikten vazgeçtiklerini tasrîh etmemişlerdi.

No. 211

Cevâbî nutkumda yurdlar vatanın inkısâmı mâhiyetinde olduğundan böyle bir zemîne temas etmek dahî bizim için gayr-ı mümkin olduğunu ifâdeden sonra askerlikten istisnâyı kabul edemeyeceğimizi ve bu kadar müşkil mesâî ihtiyâr olunduktan sonra askerlik ve afv-ı umûmî mesâilinde i'tilâf husûlü ümmid olunduğunu bildirdim. Curzon nihâyetde bütün mesâili hülâsa etti. Kabul olunan mevâddın ehemmiyyetini ve verdiğimiz te'mînâtın kıymetini tebârüz ettirdi. Cem'iyyet-i Akvâm Mümessili ve ekalliyetlerin müslim anâsıra teşmîli de muvâfık olacak idüğini sulhün avdetinden ve Cem'iyyet-i Akvâma girdikten sonra olsun İstanbul'da mümessil kabul edileceğini ümmid ettiğini ve Kürdler, Araplar, Çerkesler gibi müslim ekalliyetler de ikinci maddede gösterilen hukuk-ı sâirenin

de şâyân-ı arzû idügini söyledi. Velhâsıl askerlik ve afv-ı umûmî mes'elelerine de temas etti. İmtinâımızı anlayamadığını bildirdi. Sonra yurdlar içün taleblerini tekrâr ederek sulhden sonra olsun Türkiye'nin bu cemâatlara bir yurd vermeği muvâfık göreceğini ümmid ettiğini bildirdi. Hemen bütün maddelere temas ve hattâ ve hattâ tâlî komisyonda Ermeniler müzâkerâtına iştirâkden imtinâ' ve salonu terk ettiğimizden bahsetti. Bununla beraber hey'et-i umûmiyesi gâyet mülâyim ve cidâlden ictinâb vaz'iyyetinde idi. Tekrâr mevâdd-ı esâsiyesine cevâp verdim. Sulhden sonra Türkiye vatandaşları arasındaki hayat-ı i'tilâf herkese model olacağına emîn olduğumu bildirdi.

No. 212

Afv-ı umûmî maddesi mes'elesinde Fransa ile İngiltere arasında ihtilâf tezâhür etti. Bu umûmî ictimâ'da ilk ihtilâf idi. Ben buna karışmadım. Tâlî komisyonda tekrâr çalışılması takarrür etti. Afv mes'elesinde Müslimanları istisna etmemiz vesîle-i münâkaşa oldu.

Ekalliyetler mes'elesi müsâid bir sûretde hitâma ermekte addolunabilir. Ermeni yurdu da son günlerindedir. Şâyân-ı dikkatdır ki muhterem Amerika Murahhası bütün müzâkerâta hiç karışmamışlardır.

2 — Sıhhiye tâlî komisyonunda muvakkat bir İ'tilâf-ı Sıhhiye komitesine i'tirâz ettik ve afyon beyne'l-milel ahdı hakkında tedkikâtımız hitâm bulmadığından her iki nokta komisyona ihâle olundu. Afyon ahdı hakkındaki burada tedkîkāta nazaran kabulüne mâni' yoktur. Zâten bizim afyon ihrâc edeceğimiz memleketler kâmilen kabul etmiş olduklarından kabul ve adem-i kabulda bizim içün esâslı bir fark olmaz. Bunu kabul edeceğiz. İstanbul'da sıhhiye beyne'l-milel komitesini reddedeceğiz.

3 — Çiçerin bugün Karasin ve diğer bir nâzırın vürûdu üzerine bizi ziyâfete çağırdılar. Karasin Londra'ya gidiyor. Çiçerin diyor ki müttefikler bir daha serfürû ettiler. İngilizlerle husûsî bir i'tilâf yaparak muâhedeye idhâl etmemek şartıyle İngiliz hâkimleri kabul edeceğimizi işitmiş. Rusların İngiliz hâkimleri tarafından muhâkemesi, onları aşağı derekesine indireceğini söyliyor. Türkiye'de yalnız Türk hâkimler olacağına mutmain olmasını bildirdim.

İSMET

No. 323

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 214, 215 *10 Kânun-i sânî 1339*

Müsta'celdir *(10 Ocak 1923)*

No. 214

İstanbul Rum Patrikinin ihrâcı teklifinin kiliseleri tahrîk ettiğini Lord Curzon bize iblâğ etti. Fi'l-hakîka Hıristiyanlığın bu mes'eleyi müşterek bir mes'ele-i dîniye addetmekte olduğunu müşâhede ettik. Rum Patrikhânesinin idârî ve siyâsî mâhiyetiyle memleket içün bir tehlike olduğu esâsında ısrâr ve bunu bizzât Lord Curzon'a îzâh ettim. Bununla beraber Patrik'in ihrâcı mes'elesinin tarafından ve hiçbir murahhas tarafından dünyaya karşı imzâ edilemeyeceğini Rıza Nur Beye bi'l-vâsıta ve bana doğrudan doğruya Curzon beyân eyledi*. Hıristiyan bir cebri mâhiyetine getirilmemek içün Patrik'in İstanbul'dan ihrâcı teklîfinden sarf-ı nazar ettik. Şekil böyle oldu.

* Lord Curzon, Fener Rum Patrikliğinin İstanbul'da bırakılmasına karar verilişini, "çok gizli" kaydıyla Londra'ya şöyle rapor etmiştir:

"*The Marquess Curzon of Kedleston to Sir E. Crowe.*

No. 192 Telegraphic Lausanne, January 10, 1923

Most secret.

"This morning took place sitting of my commission to receive report of sub-committee on exchange of prisoners and population which had reached deadlock owing to refusal of Turks to agree to retention of Greek population of Constantinople except at price of abolition of Greek Patriarchate. I had sent Mr. Nicolson last night to see Riza Nur Bey, who had represented Turkish delegation in sub-committee, to inform him that this was a point on which I could not give way and to propose settlement by which Patriarchate should be allowed to remain at Constantinople in enjoyment of its spiritual and ecclesiastical functions while surrendering civil and political rights and powers. I had simultaneously urged M. Veniselos to accept this solution if Turkish assent could be obtained. This morning half-an-hour before sitting,Ismet Pasha came down to see me and after arguing whole case with familiar but good-tempered obstinacy until last second of last minute gave way after the clock already struck, thus bearing out my description of his method as given in a previous telegram. (1) At a meeting I concluded my speech by proposing (? above) solution on behalf of allies and it was forthwith accepted by Ismet. I think this may legitimately be regarded as a not inconsiderable achievement in view of its effect upon opinion of the world." (*DBFP-I/18*, p. 437-438, No. 318)

1 Bir başka telgrafında Curzon, İsmet Paşa'nın müzâkere yöntemini şöyle anlatıyor:

"I have just risen from a conversation of more than one and a half hours with Ismet Pasha, the result of which... were wholly negative. He is impervious either to argument, warning or appeal, and can only go on repeating the same catchwords, indulging in the same futile quibbles, and making the same childish complaints. One might just as well argue with the Pyramid of Cheops."

(*DBFP-I/18*, p. 415, No. 293)

Demek ki İsmet Paşa, "Nuh diyor, peygamber demiyor" imiş. Curzon onunla konuşurken sanki duvara konuşuyormuş. Firavunun piramidi gibiymiş İsmet Paşa.

No. 215

Curzon riyâsetinde Mübâdele-i Ahâli Komisyonunun ictimâmda muhtelif mesâilde ve İtalya Murahhasının îzâhatından sonra müzâkere Patrik işine intikâl edince Curzon bütün dünyanın bu mes'ele ile alâkadâr olduğunu ve idârî ve siyâsî vazâifi bırakılmayacak olan Patrik'in ruhânî vazâife devâmına Türkiye'nin müsâdesini ümmid ettiğini söyledi. Fransız, Rum, Sırp te'yîd ettiler. Venizelos imtiyâzâtdan nikâh ve talak gibi muâmelât-i diniyeden bahsetti. Cevâben Rum Patrikhânesinin siyâsî ve idârî işlerle iştigâl etmeyeceğine dâir beyânâtını sened ittihâz ederim. Ekalliyetlerin hukuku bu husûsda muâhede içün ihzâr ettiğimiz mevâdd ile tanzîm edilmişti. Mübâdele-i ahâli esnâsında Patrik'ın da İstanbul'dan azîmeti tarafımızdan teklîf olunmuştu. Bu teklîfden sarf-ı nazar ediyorum dedim. Bu sûretle Patrik münâkaşası siyâsî ve idârî vazâif ve imtiyâzâtı olmadığının ve ekalliyetler hukuku nâmı altında tanıdığımız mevâddan mâada bir taahhüde girmediğimizin tasrîh ve i'lânı ile hitâm bulmuştur**. Şahsen Patrik'in İstanbul'dan ihrâcı mümkin olmamış ise de birçok muallak mesâil arasında bunun bir mes'ele-i umûmiye-i Hıristiyaniye şekline girmesinden ihtirâz etmek lüzûmu da hâsıl olmuş idi.

İSMET

** Rum Patrikhanesinin İstanbul'da bırakılması Avrupa basınında epeyce yankı yaptı. Bu konuda İsviçre gazetelerinde çıkan yazılardan ikisi aşağıya alınmıştır:

LA CONFERENCE DE LAUSANNE

La situation

On a vu, hier, en lisant le compte-rendu des travaux de la conférence, que nous entrons dans l'ère des miracles. Les obstacles tombent comme par enchantement, les chemins les plus malaisés deviennent soudain carossables, les fronts soucieux se rassérènent et l'avenir "ouvre sa porte rose et claire."

Mais il n'est pas que les Alliés à faire des concessions. Les Turcs en ont fait une. Il fut admis, mercredi, que le patriarcat oecuménique restât à Constantinople. Ceux de nos lecteurs qui suivent de près les travaux de la conférence auront remarqué que, dans la dernière partie de son article de mardi, notre correspondant de Constantinople écrivait que les Turcs admettaient le maintien du patriarcat, à condition qu'il fût privé de ses privilèges séculiers. Or, jusqu'aujourd'hui les Turcs ont refusé catégoriquement de garder à Constantinople, même depouillé de ses pouvoirs civils, le chef des églises ortodoxes. Pouvant se renseigner de première main, M. Gentizon a su, avant nous, que les Turcs allaient se montrer un peu conciliants.

Il y a longtemps que les Grecs ont admis la limitation des pouvoirs du patriarcat. Ils n'ont pu que reconnaître l'action politique néfaste du patriarche Meletios, mais ils peuvent faire valoir, en revanche, les résultats de leur lente pénétration. Ils ont créé des hopitaux, des orphelinats, des écoles, ceuvres privées, entretenues par la communauté. Le patriarcat doit continuer à les diriger. Conférant le sacrement du mariage, il est dans ses attributions de prononcer le divorce et, d'une manière générale, de déterminer le statut familial de ses ouailles. Les musulmans vivant en pays chrétien ont ces privilèges, il n'y avait pas de raison pour les refuser aux chrétiens en terre d'Islam. Car la séparation entre l'Eglise et l'Etat, proclamée par le nouveau gouvernement turc n'est, en fait, réalisée que dans la personne du sultan. Jadis chef politique et religieux tout à la fois, il n'est plus aujourd'hui que le chef religieux et s'est réfugié à la Mecque.'Les Turcs ont donc accepté le maintien du patriarcat à Constantinople, en lui réservant ses droits religieux. Les Grecs se sont déclarés satisfaits. Tant mieux. (*Tribune de Genève*, 11.1.1923)

Echange des populations. La question du patriarche

La première commission s'est réunie mercredi matin en séance plénière pour entendre le rapport de la sous-commission pour l'échange des populations.

Il résulte de ce rapport que les trois questions suivantes: 1) restitution des otages civils; 2) échange des prisonniers de guerre; 3) échange des populations, sont réglées, tout au moins dans leur principe. Les points restant à régler le seront par la sous-commission, qui espère pouvoir apporter dans deux ou trois jours un texte d'accord satisfaisant pour tout le monde.

L'ensemble de ces questions fera l'objet d'un traité séparé entre la Turquie et la Grèce. Les otages civils, au nombre de 9811, dont 9600 hommes, seront rendus tout de suite après la signature de ce traité séparé.De même que les Grecs rendront tous leurs prisonniers de guerre, les Turcs rendront un nombre égal de prisonniers, mais ils conserveront les autres jusqu'à la conclusion de la paix définitive.

Restait l'importante question du patriarcat grec de Constantinople.

Les représentants des Alliés, lord Curzon, M. Barrère, le marquis Garroni, ont pris les premiers la parole pour soutenir le maintien du patriarche, mais dépouillé de ses attributions administratives et civilles, sauf en ce qui concerne le mariage et le divorce, qui sont considérés comme des sacrements. Le patriarche ne conserverait que des attributions exclusivement spirituelles et morales.

M. Veniselos a rappelé les arguments qu'il avait fait valoir dans la sous-commission. Il a dit qu'il ne voyait aucune raison pour que les Turcs insistent sur l'éloignement du patriarcat alors qu'il sera dépouillé des attributions politiques qui lui furent conférées par des gouvernements turcs.

Le délégué roumain a dit qu'étant donné que le patriarche est le primat de l'Eglise orthodoxe et le chef d'une institution séculaire. il avait le devoir de prévenir la délégation turque que son éloignement choquerait les sentiments religeux du peuple roumain. "Ce n'est pas, a-t-il ajouté. au moment où les Turcs cherchent à renouer les rapports avec les nations chrétiennes qu'il faudrait éloigner le patriarcat de Constantinople."

Enfin, le délégué serbe a parlé du patriarcat comme une institution vénérée dans le monde entier.

Ismet pacha a pris acte de la déclaration que le patriarche n'aura plus d'attributions politiques et, en conséquence, les Turcs renoncent à demander son éloignement de Constantinople.

(*Journal de Genève,* 11.1.1923)

Patrihhanenin İstanbul'da bırakılmasıyla ilgili olarak Fransız gazetelerinin yayınlarından iki örnek aşağıdadır:

A LAUSANNE

Les délégués turcs cèdent sur la question du patriarcat

LAUSANNE, 10 janvier. — Un sérieux progrès a été réalisé ce matin à la conférénce de la paix, au sujet de l'échange des populations et du patriarcat de Constantinople. Les Turcs ont accepté, par la voix d'Ismet pacha, de ne pas éloigner de Constantinople le patriarcat oecuménique,à la condition que celui-ci soit dépouillé de toutes fonctions administratives et civiles.

La nouvelle de cette acceptation a été favorablement accueillie par toutes les délégations. On savait, en effet, que les Grecs faisaient du maintien du patriarcat à Constantinople une question de paix ou de rupture, et que l'agitation militaire signalée en. Thrace occidentale s'expliquait en partie par l'inquiétude des Grecs à ce sujet.

Lord Curzon a remercié la délégation turque au nom de toutes les délégations pour les concessions qu'elle venait de faire et a laissé entendre à Ismet pacha que les négociations pour les autres problèmes de la paix s'en trouveront facilitées.

La commission avait enregistré auparavant, sur le rapport de M. Montana (Italie), des accords de principe sur la restitution des otages civils, sur l'échange des prisonniers de guerre et sur l'échange des minorités grecques et turques. Ismet pacha a fait à ce triple sujet des réserves de détail qui, de l'avis général, trouveront satisfaction.

Il est à noter que ces questions sont collatérales au traité de paix en discussion. Elles feront l'objet d'un accord spécial entre la Turquie et la Grèce, qui devra être signé et recevoir exécution avant la signature par les intéressés du traité de paix générale. (Havas)
(*Matin*, 11.1.1923)

LA CONFERENCE DE LAUSANNE

L'accord est fait sur la question du patriarcat

(Par téléphone, de notre envoyé spécial)

Lausanne, 10 janvier

La commission territoriale et militaire, présidée par lord Curzon, s'est réunie ce matin. Elle a constaté qu'un accord complet s'était réalisé dans toutes les questions traitées par la commission pour l'échange des populations. C'est un pas nouveau vers la conclusion définitive de la paix de Lausanne.

Prié par lord Curzon de commenter son rapport, M. Montana a rappelé que la sous-commission pour l'échange des populations s'est occupée de trois questions principales: la restitution des otages civils, l'échange des prisonniers de guerre et l'échange des populations. Des solutions satisfaisantes sont envisagées. La Turquie rendra, une semaine après la signature de la convention sur l'échange des populations, les 9,800 personnes considérées comme otages civils. Aussitôt après cette signature le gouvernement grec renverra en Turquie tous ses prisonniers de guerre et le gouvernement turc en rendra le même nombre. A la conclusion de la paix de Lausanne, la Turquie rendra le reste des prisonniers grecs. Enfin, les populations seront obligatoirement échangées. Toutefois, un accord étant intervenu au sujet du patriarcat oecuménique, la Turquie consent à ne pas éloigner de Constantinople la colonie grecque et le chef de l'Eglise grecque orthodoxe. La Grèce, de son côté, gardera les musulmans de Thrace occidentale.

La question du patriarcat oecuménique a été réglée ce matin seulement. Lord Curzon, M. Barrère, M. Spalaikovitch et M. Venizelos ont fait tour à tour devant la commission plénière l'historique de cet épineux problème. Le président de la commission demanda alors au premier délégué turc s'il consentirait à ne pas insister sur l'éloignement de Constantinople du patriarcat oecuménique au cas où le chef de l'Eglise grecque, considéré désormais uniquement comme une autorité spirituelle, serait dépouillé de toutes ses attributions administratives et civiles, sauf en ce qui concerne la conclusion et l'annulation du mariage.

C'est alors qu'Ismet pacha déclara que, dans ces conditions, la Turquie retirait ses réserves et se ralliait volontiers sur ce point aux suggestions que venait de faire lord Curzon. L'accord était réalisé.

Il est bon de noter que les questions qui ont trait à l'échange des populations feront l'objet d'une convention spéciale qui pourra être signée par la Turquie et la Grèce avant la fin des négociations de Lausanne pour la paix définitive en Orient.

Ainsi se trouve réglée une question qui passionnait les milieux religieux anglo-saxons et qui avait provoqué de vives interventions de la part des représentants de l'Angleterre et des Etats-Unis.

Une autre question épineuse, celle de Mossoul, paraît également en bonne voie. L'attribution de la ville même de Mossoul resterait seule en discussion actuellement, tandis que l'on se serait déjà entendu sur le partage du reste du vilayet.

Cet après-midi, se réuniront trois sous-commissions économiques. On a l'intention de pousser très activement leurs travaux, car on a le désir de réunir la commission plénière des questions économiques, présidée par M. Barrère, dès vendredi matin. (*Le Temps*, 11.1.1923).

No. 324

Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

No. 217 *10 Kânun-ı sânî 339*
(10 Ocak 1923)

Şeyh Sunnisi için Marki Garroni ile birkaç gün evvel görüştüm. Hükümetinden soracağını söyledi. Şeyh Hazretlerinin ilk önce müracaat ve arz-ı hizmet ettiğini söyledi ve müstağni göründü. Şimdiye kadar bu babta bir malûmat vermediler. Alınacak malûmat derhal arzedilecektir*.

İSMET

* Bkz. No. 81, 211.

No. 325

İsmet Paşa Hazretlerine
Adnan Beyefendiye, Paris Mümessilliğine

No. 238, 239 *11 Kânun-ı sânî 339*
(11 Ocak 1923)

Ankara İ'tilâfnâmesinin onuncu maddesi mucebince teşekkül eden Fransız grubunun meclis-i idâre reisi Mösyö Kiber (?) buraya gelmiştir. Amanos kısmı ta'mîr olunarak umum hattın nakliyâta küşâdı hükümetin menâfi'-i hayâtiyesindendir.Kiber gruplarının vaz'iyyet-i hukukiyyesi sarîh olmadığından ve ta'mirâta muktazî üç, dört yüz bin lirayı tedârik edemeyeceklerinden bahisle ta'mirâtın tarafımızdan icrâsını istiyor. Bu mecbûriyetin hükümete âid olduğuna dâir tahhüdümüz yoktur. Şirketin bittabi' ta'mirâtı icra etmesi lâzımdır. Halbuki bu grup yalnız bir milyon Franklık bir sermaye ile teşekkül etmiş ve Yenice-Nusaybin hattının kâmilen fennî bir şekilde işletmeye vaz'ı altmış milyon Frank sermaye ile kabil görülmekte bulunmuş olduğundan grubun bu işi başarması müstahyel görülmektedir. Hükümet ber vech-i bâlâ meblağ-ı mezbûru sarf mecbûriyetinde bulunmadığından Mösyö Kiber'e Fransa hükümeti ve mensub olduğu grup ile muhâbere edebilmesi içün on gün kadar daha mühlet verilebileceği ve bunun da inkızasında umum hatta vaz'-ı yed olunacağı kendisine ifâde edilmiştir. Müdâfaa-i millîyeye âid esbâbdan dolayı ta'mirâtın teehhür etmemesi lâzımdır. Vesâitimizle ta'mir lüzûmu tahakkuk ettiği halde umum hattın işletmesine vaz'-i yed olunacağı hususunun şimdiden lâzımgelenlere ihbâr edilmesini rica ederim. Bu mühlet zarfında bir cevâb-ı kat'î i'tâsı lâzımdır*.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 301.

No. 326

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 240, 241, 242, 243, 244, 245 *11 Kânun-ı sânî 39*
(11 Ocak 1923)

No. 240

C. 216.* Aralof ile son mülâkatlarımda Çester projesi müzâkerâtının ciddî olup olmadığını anlamak istedi. Bu hususta mütehaşşîdirler. Tan Gazetesinin Rus-Fransız ittifakını mürevvic mekalât yazdığını, Fransa'nın evvelce İngiltere'nin yaptığı gibi Rusların Ankara hükümetinden ayrılmalarını istediğini söyledi ve dedi ki, "siz Konferansa giderken Fransızın siyâsetine istinâd ediyordunuz. Bunda haklı idiniz. Fakat ben zannediyorum ki hesabı buna istinâd ettirmemek muvâfık-ı ihtiyât olur.

No. 241

Yegâne sâdık dostunuz Rusya'dır. Konferanstan evvel ve esnâsında çok Fransız dostluğu tezâhürâtında bulunarak hatâ ettiniz. Ticaret-i hâriciye mümessillikleri ile İzmir Rus kosolatosu işinde gösterdiğiniz tavır hârice aramızın açık olduğunu irâe etti." Münâsib cevaplarını verdim ve iskât ettim. Ticâret-i hâriciye mümessilliklerinin ta'tîl-i faâliyet eylemeleri lüzûmu Rus sefâretine ve bu mümessilliklerin Türkiye'de açtıkları müteaddid şuabâtı üzerindeki bayrak ve levhaların resmî devâire mahsûs olmalarından bahisle kaldırılmaları Dâhiliye Vekâletine ve sefârete bildirilmişti.

No. 242

Levha ve bayraklar hiçbir yerde tebligâta rağmen kaldırılmamış ve bu hususda hükümetce de müsâmahakâr davranılmıştır. Fakat bu idarenin Trabzon'da tazyikatına uğrayan erbâb-ı ticâretinin münâsebetsiz adamları vâsıtasıyla levhaya bir gece boya sürülmüş olduğunu haber aldık ve Ruslar şikâyet etti. Bunun resmî müessesâtdan ma'dûd olmadığı, fakat vukua gelen hâl kavânînimize mugayır olduğu takdirde icrây-ı îcâbı mukarrer olduğundan bahisle sefârete cevap verildi ve Dâhiliye Vekâletine de tahkikat icrâsı lüzûmunu yazdık.

No. 243

Ticâret-i hâriciye mümessillikleri mes'elesine gelince ma'lûm-ı devletleri olan şekilden ya'ni ferd veya şirket suretiyle muâmelâtına verilen müsâadeden mâadâ diğer bir suretle tazyikat yapılmamıştır. Ticâret muâhedesi müzâkerâtına devâm olunmaktadır. Hukuk-ı düvel esâsâtına muvâfık olan maddelerde iki hey'et-i murahhasa arasında i'tilâf hâsıl olmuş fakat ticâret-i hâriciye mümessillikleri hakkında en son verdikleri proje kapitülasyonlar ahkâmından pek şedîd ahkâmı muhtevi bulunmuştur.

* Bkz. No. 216.

No. 244

Bu hafta nihâyetinde murahhaslarımız bunu şiddetle reddedeceklerdir. Verdikleri bu maddenin projesine nazaran ticâret-i hâriciye mümessilliklerinin doğrudan doğruya devlet müesseseleri olduğu ve sefâretin eczây-ı asliyesinden bulunduğu ve bu münâsebetle imtiyâzât ve muâfiyât-ı diplomatikiyeden müstefîd olması lâzım geldiği ve ticâret-i hâriciye mümessilliğinin şu'be-i mahsûsası olarak yapacağı bilcümle muâmelât-ı iktisâdiye istihsâl edeceği imtiyâzâtı ve istikrâzâtı muhtelit şirketler teşkili gibi ahvâlde mehâkimimizin salâhiyyetini kabul etmedikleri gibi mâlî vergilere aid kavânîn ve nizâmâta tâbi' olmayacaklarını ileri sürüyorlar.

No. 245

Bu teklifâtın onda biri şiddetinde Lozan'da zât-ı sâmîlerine teklif yapılmamış olsa gerektir. İzmir konsolatosu mes'elesine gelince, ma'lûm-ı devletleri olduğu üzere İzmir'in menâtık-ı harbiyeden ma'dûdiyeti hasebiyle orada hiçbir devletin konsoloslarını resmen tanımadık.Buna binâen Rusya'nın da orada resmî konsolosunu kabulde ma'zûr idik. Fakat Bayezit'teki Rus konsolatosunun ref' ve ilgası takdîrinde İzmir'de Rus konsolatosunu (?) olmak üzere belki kabul edebileceğimizi söylemiştik. Bugüne kadar tek bir Rus tebaası olmayan Bayezit'deki konsolato ilga edilmediği gibi âsâyış-ı mahallîyi ihlâl edecek tedâbîrde bulunan ve hattâ karakolumuza girip bir adamı çıkarmak cür'etinde bulunan konsülü dahi kaldırmamışlardır.

Bu mesâili Muhtar Beye yazdık. Bayezit konsolosu derhal kaldırılmazsa berâtını istirdâda mecbûr kalacağımızı bildirdik. Tarafınızdan da Çiçerin nezdinde Bayezit konsolatosunun ilgası içün teşebbüsât icrâsını rica ederim.

HÜSEYİN RAUF

No. 327

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 218, 219 — *11 Kânun-ı sânî 39 (11 Ocak 1923)*

No. 218

İsveç hey'et-i murahhasasından izhâr edilen arzuya binâen kendileriyle bugün sûret-i husûsiyede görüşüldü. Ecânibin hukuku hakkında muâhedeye dercedilecek ahkâma bîtarafların iltihâk edebileceğine dâir bir madde derci husûsundaki nokta-i nazarımızı anlamak istediler. Müttefiklerle Türkiye arasında cereyan eden müzâkerâta ve akdedilecek muâhedeye bîtarafların iştirâki Konferansın bidâyetinden beri Türk hey'et-i murahhasası tarafından kabul edilmemiş olduğundan muâhede-i sulihiyeye böyle bir madde derci hey'etimiz tarafından

tasvîb edilemeyeceği tefhîm edildi. Fakat Türkiye bîtaraflarla dahî münâsebâtını tanzîm etmeği esâs i'tibâriyle fâideli addettiği cihetle İsveç hükümeti ile hukuk-i düvel-i umûmîye ve muâmele-i mütekabile kâidesine muvâfık mukâvelât-ı mahsûsa akdine tarafdar olduğumuzu ve bi'l-farz bu şerâit dâiresinde ikâmet ve konsolosluk mukâvelesi Lozan'da sulhün akdine kadar müzâkere ve intâc edilebileceğini bildirdik.

No. 219

Kendileriyle mukaddemâ kapitülasyon usûlü cârî olmuş devletlerle bu kabîl muâhedât akdi kapitülasyon usûlünün mefsûhıyetini takviye ettiğinden müzâkereye yanaştıkları takdirde derhal müzâkerâta girişerek düvel-i müttefika ile yapacağımız ikâmet ve şehbenderlik mukâveleleri ahkâmına ve dolayısiyle Harb-i Umûmî içinde Almanlar, Avusturyalılar ve İsviçrelilerle yaptığımız mukâvelâta mümâsil mukâvelâtın müzâkeresine derhal şürû' ederek muâhede-i sulhiyenin hitâmına kadar bunların da intâcı fikrinde olduğumuzu arz ve ihtiyâten ilk vâsıta ile bîtaraf devletlerle bu kabîl muâhedât-ı hukukiye akdine salâhiyeti müş'ir salâhiyetnamelerin irsâlini rica ederim*.

İSMET

* Bkz. No. 351.

No. 328

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 220 *11 Kânun-i sânî 339*
(11 Ocak 1923)

10 Kânun-i sânî 39 raporudur:

1 — Mübâdele-i ahâli ve Üserâ Komisyonu Curzon riyâsetinde ictimâ' etti. Diğer raporla hülâsasını yazdım*.

2 — İtalya hey'etine bu gece husûsî bir ziyâfet verdim. Patrik'in İstanbul'dan âtiyen çıkarılması imkânını muhafaza ettiğimizi söylediler. Politika ile ve idârî işlerle uğraşmayacaklarını beyânıma cevâben mutlakâ uğraşacaklarını ve delâil-i kâfiye bulunur bulunmaz çıkarılacağını iddiâ ve teşvîk ediyorlardı. Kapitülasyonları kendilerinin yegâne mes'elesi addetmekte olduklarını tekrar ettiler ve bu husûsda İtalyanlar bilhassa musırdırlar.

İSMET

* Bkz. No. 323.

No. 329

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 246 *12 Kânun-i sânî 339*

(12 Ocak 1923)

İzmir'den çıkan ba'zı Rumların tebdîl-i tâbiyyetle ele'lhusûs İtalyan tebeası olarak tekrar avdete teşebbüs ettikleri görülüyor. Mecburî mübâdelenin esas i'tibâriyle kabul edilmesine rağmen bu yolda teşebbüsle tekrar avdet ve yerleşeceklerin adedleri çok olacağını zannediyorum. Filhakika dâhiliye Vekâletince memlekete girmelerine müsâade edilmemesi vârid-i hâtır olursa da daha esaslı bir tedbîri şimdiden teemmül etmek mecburiyeti de derkârdır. Bu hususdaki mütâlaa-i devletlerinin iş'ârını rica ederim.

HÜSEYİN RAUF

No. 330

İsmet Paşa Hazretlerine

12 Kânun-ı sânî 339
(12 Ocak 1923)

Madde 1 — 16 Mart 36 tarihinden sonra İstanbul hükümetince vuku'bulan bilcümle ta'yîn ve nasıblar ve yapılan teşkilât vesâire adem-i meşrûiyetine binâen hükümetimizce tanınmamakta olduğundan sefâret ve şehbenderliklerin de kanun-ı mahsûs ahkâmına nazaran tanınması ihtimâl-i hukukîsi yoktur. Binâenaleyh uhdemize geçen sefârât ve şehbenderhanelerde müstahdem bilcümle me'mûrin bütçemize de dâhil olmadıkları içün almakta oldukları maaş ve tahsisât tabiatiyle kat'olunmuştur. Bunlardan ma'zûliyet ve tekaüde müstahak olanlara 16 Marttan evvelki maaşlarına göre maaş tahsîs ettirilmesi mümkün olduğundan îcab eden istidâlarını göndermeleri lâzımdır.

Madde 2 — Bu suretle lağvolunan sefârât ve şehbenderhânelerin eşyası ve evrak ve vesâiki muhâfaza edilmek zerurî olduğundan Heyet-i Vekîlenin mukarrerâtına tevfîkan Müvâzene-i mâliye Encümenine tevdî olunan bütçe mûcebince en küçük me'mûrlardan birer kişi muhâfız olmak üzere bırakılmıştır. Bunların maaş ve tahsisâtı bizim bütçe ve usûlümüze göre gönderilecektir. Bu bâbdaki listeler alâkadârâna teblîğ edilmek üzere Paris ve Roma mümessilliklerine gönderilmiştir.

Madde 3 — Hiçbir yerde maslahatgüzâr ve diğer nâmla me'mûr ibkası vâki' değildir. Kanun ve müvâzene-i mâliye ve Meclis henüz bâlâda mezkûr lis-

tedeki en küçük me'murlara aid kadroyu henüz kabul ve tasdîk etmediği içün paralarının irsâli (teehhür) edecektir Efendim*.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 331, 335.

No. 331

İcra Vekilleri Riyâsetine

No. 221 *12 Kânun-ı sânî 339*
(12 Ocak 1923)

Uhdemize geçen sefaret ve şehbenderliklerde tevdî-i umûr ettiğimiz kâtiblerle tercüman ve hademeler maaş alamadıklarından mütevâlî sûretde müştekkidirler. Mumâileyhime tevdî-i vazîfe ettiğimiz günden beri işleyen maaşlarına mahsûbu icra edilmek üzere şimdilik bir mikdâr avans i'tâsı zarûrî görüldüğünden serîan yirmi bin İsviçre Frankının emrime irsâlini rica ederim*.

İSMET

* Bkz. No. 330, 335.

No. 332

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 222, 223 *12 Kânun-ı sâni 339**
(12 Ocak 1923)

11 Kânun-i sânî 39 raporudur:

No. 222

1 — Mübâdele-i ahâli ve ekalliyetler tâlî komisyonları tarafımızdan Rıza Nur Beyin riyâsetiyle ictimâ' etti. Rehîne sivil üserâmızın evvelen ve kâmilen ve ba'dehu üseray-ı harbiyemizin kâmilen iâdesi takarrür etti. Üseray-ı harbiyemiz Yunan vapurları ile İzmir'de kâmilen iâde olunacak, sivil üserâ ve üserây-ı harbiyemiz adeden ve ismen tahkîk ve te'yîd olunduktan sonra aynı vapurlarla ve aynı adedde üserây-ı harbiye iâde edilecektir. Gayr-ı müslimlerin askerlikten istisnâları hakkındaki teklîf muvakkaten cârî olmak gibi mutavassıt bir şekilde ve büyük mücâdelâtdan sonra bertaraf edilmiştir addolunabilir**. Afv-ı umûmî

* Telgraf 11 Ocakta kaleme alınmış, 12 Ocakta çekilmiştir.

** İtilâf devletleri ve Yunanistan, Türkiye'deki hristiyan azınlıkların askerlikten muaf tutulmalarını istemişler ve bunun için direnmişlerdir. Rıza Nur bu konuda şunları yazıyor:

"Onlar Hıristiyanları hizmet-i askeriyeden istisna etmek istiyorlar ve buna çok ehemmiyet veriyorlar... Benim zorum: Behemehal asker olmalılar ve istenilen yerde kullanılmalılar. Bunda ka-

hakkındaki teklîfin Müslimanlara teşmîlinden kat'î imtinâımız ismen yüz elli kişinin istisnâsiyle netîcelenecektir. Yüz elli kişi esâmısının şimdiden hükümetce ta'yîn ve tasrîhi mercûdur.

No. 223

2 — Kapitülasyonlar içün Garroni nezdinde Fransız ve İngiliz İkinci Murahhasları ile bir husûsî ictimâımız oldu. Şayân-ı hayrettir ki en son ısrâr İtalyanlarda kalmıştır. Son ukde-i ihtilâf-ı adlî muvakkat istihâle devrindedir. Uzun münâkaşatdan sonra reddettim ve adlî kapitülasyonlardan mâadâ olan ecnebilerin hukukunu ale'l-usûl tanzîm edecek mevâddın müzâkere ve tanzîmine devâm olunmasını teklîf ettim. İngiliz kuyûd-i ihtiyâtiye dermiyân etti. Bugün adlî kapitülasyonlar bir derece daha zaîfdir.

3 — Hasan Bey geldi***. Gazi Paşadan, Rauf Beyden ve arkadaşlardan ve Meclisten sıhhat ve kuvvet haberleri getirdi. Bu rapor Birinci İnönü (zaferi günü olan) 11 Kânun-i sânî tarihlidir.

İSMET

---

rarlıyım. Israrımın sebebi şu: Türkler askere gidiyor, dükkânını kapatıyor, ticareti gidiyor. Hristiyan ise kalıp zengin oluyor. Türk karısının koynunda kalamıyor. Çocuk yapamıyor, hristiyan yapıyor. Türk harpte kırılıyor, Rum kırılmıyor, çoğalıyorlar. Türkiye'nin çok yerinde eskiden Rum yok veya çok az iken bu suretle çoğalmışlardır. Beni nihayet celsede çok sıkıştırdılar. Ben de resmen söyledim. Hem cevap bulamadılar, hem de çocuk yapma mes'elesine güldüler. Keza Rum ve Ermeni askerlikten korkuyorlar. Hele Harbi Umumide yapılan amele taburları gözlerini pek yıldırmış. Demek askerlik olursa, gençler askerlik çağı gelince Yunanistan'a kaçacaklar. Yirmiden yukarı yaştakiler de ecelleriyle öle öle bitecekler. Demek ki kur'a yaşı hristiyanlar için bir hendektir. Bu suretle mübadele ile atamayacağımız hristiyanları da otuz yılda her yıl safra döker gibi dökeceğiz. Kırk elli yıl içinde bu askerlik onları bitirecektir. Bu hesabı yapıyorum. Bu sebeple bu nokta üzerinde tutundum durdum. Asla sarsılmadım. Beni yerimden sökemediler ve nihayet muvaffak oldum. Hakikaten sulhten sonraki beş yıllık pratik, askerlik çağına gelen Rum, Ermeni ve Yahudilerin ekseriyetle kaçtıklarını gösterdi. Bir asker kaçağı da tabiî ceza korkusuyla bir daha dönemiyor. Bin şükür... Bu muvaffakiyetimden pek memnunum." (*Hayat ve Hatıratım,* III, s. 1046, ve 1049-1050)

*** Hasan Saka'nın Ankara'dan dönüşü, yabancı basın çevrelerinde de merakla izlenmiştir. Lozan'a indiği zaman Hasan Saka yabancı basına uzun bir demeç vermiş ve Türk Hükümetinin tutumunu açıklamıştır. Bu demecin 13 Ocak 1923 günlü *Le Temps* gazetesinde çıkan metni aşağıya alınmıştır.

La conférence de Lausanne

Le retour de Hassan bey

On mande de Lausanne:

Hassan bey, revenu jeudi soir d'Angora, s'est rendu aussitôt auprès d'Ismet pacha, avec qui il a eu un entretien.

Plusieurs membres de la délégation turque, qui s'étaient rendus à la gare pour recevoir Hassan bey, ont laissé entendre à un représentant de l'agence Reuter que les dispositions du gouvernement d'Angora étaient conciliantes.

Hassan bey a fait à l'Agence économique et financière, sur les résultats de son voyage à Angora, des déclarations dont voici les principaux passages:

Dette publique — En ce qui nous concerne, je pois vous dire que, pour la Dette publique, nous ferons à la première séance de la commission financière une déclaration par laquelle nous con-

firmerons et reconnaitrons définitivement le décret de Mouharrem sur tous les points, selon le désir des alliés. Aucun changement ne sera exigé par nous en ce qui concerne le conseil de la Dette publique, duquel pourtant nous demanderons qu'on écarte seulement les délégués des créanciers allemands et autrichiens dont il ne peut plus être question.

La date du point de départ du payement des annuités devra être fixée, soit à partir de 1918, soit de 1920, à condition que chaque province livre dans l'intervalle des deux années, à l'administration de la Dette publique, les revenus afférents à ces payements. Sur cette base, les alliés n'auront qu'à fixer eux-mêmes la date qui leur conviendra.

Dommages de guerre — En ce qui concerne la date de répartition de la Dette — point délicat — qu'on admette seulement en principe notre thèse et nous nous entendrons certainement sur les modalités de compensation des dettes respectives, de même que pour les dommages de guerre; mais nous resterons intraitables sur la question des dommages de guerre dus par la Grèce.

Emprunts de chemins de fer — La date de la répartition de la Dette publique une fois reconnue, nous l'appliquerons aussi aux emprunts des chemins de fer, ainsi qu'à toutes les autres dettes sur le même système de la proportionnalité préconisée par les alliés.

Si, dans l'avenir, la Turquie prend des arrangements financiers à l'étranger, c'est surtout avec la France qu'elle désire le faire, en raison des relations morales et financières qu'elle tient beaucoup à conserver et même à développer.

Les anciennes concessions — On a eu tort de croire que la question des concessions doit être discutée à Lausanne. Les concessions sont des affaires privées qui doivent se traiter par notre gouvernement à Angora.

Nous garderons à leurs détenteurs légitimes et nous reconnaîtrons les concessions des sociétés dans les conditions stipulées par leur cahier des charges, sous réserves de certaines modifications dans les rendements et tarifs, comme il arrive, par exemple, pour les chemins de fer.

Les Capitulations — Je sais qu'à la conférence on s'efforce d'établir un régime équitable sur ce point; mais je puis vous affirmer qu'en ce qui concerne le régime juridique, nous n'admettrons aucun compromis qui touche aux revendications nationales. Tout au plus accepterions-nous un jurisconsultant ou un conseil juridique, mais qui ne pourra siéger aux séances des tribunaux.' Nous élaborons, en ce moment, un nouveau code, qui est inspiré des codes étrangers et, d'ailleurs, il y a huit ans déjà que nous avons établi la liberté des contrats. Le contrat fait la loi des parties. Les capitulations étaient plutôt un régime politique que juridique, et ce régime lésait, au fond, les intérêts des étrangers.

Les douanes — Pour le régime douanier, nous accepterons ce régime transitoire pour une période de trois ou quatre ans et à condition de faire, même pendant cette période transitoire, avec chaque pays, des accords commerciaux qui deviendront ensuite définitifs. Pour le tarif douanier, je puis dire qu'il est un des plus réduits. Une loi supprime les mesures extraordinaires et réduit le coefficient de 15 o/o à 12 o/o.

Notre tarif a un but fiscal et non pas prohibitif. Nous avons besoin de revenus et la Dette publique en prendra sa part, nécessaire aux annuités.

La question de Mossoul — Je dois vous avouer que c'est là le point délicat de la conférence. Je n'ai pas de nouvelles instructions à ce sujet. Nous garderons notre point de vue, estimant nos revendications trop justes. Nous attendons, en outre, le résultat des négociations de Londres: mais je crois qu'il vaut mieux aussi que cette question soit réglée à Lausanne dans un esprit de conciliation et j'espère que nous arriverons bientôt à un accord. (*Le Temps*, 13.1.1923).

No. 333

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 224 *12/13 Kânun-ı sânî 39*

(12/13 Ocak 1923)

Bizdeki Yunan esirlerinin listelerini tertîb edip Hilâl-i Ahmer vâsıtası ile Yunan hükümetine vermek lâzımdır. Fakat işbu liste gönderilmeden Yunan hükümetinden, nezdinde bulunan esirlerimizin listesini istemek îcâb eder. Telgrafımın vüsûlünde hemen bu sûretle teşebbüsât-ı resmiyeye tevessül buyurulması mercûdur*.

İSMET

* Bkz. No. 359, 383, 420.

No. 334

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 248 *13 Kânun-i sânî 39*

(13 Ocak 1923)

C 206.* Afyon mukavelesini kabulde İktisad ve Sıhhiye Vekâletlerince mahzûr görülmediği bildirilmiştir. Oraca tensîb buyurulacak şekilde kabulü muvâfıkdır.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 312, 322.

No. 335

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 249 *13 Kânun sânî 39*

(13 Ocak 1923)

C 12/1/39 ve 221 numaraya*:

16/Mart/36 tarihinden sonra İstanbul hükümetince yapılan ta'yin ve nasıbları kanun-i mahsûs ahkâmına nazaran tanınmak imkân-ı kanunîsi yoktur. Bu bâbda mufassal tahrirât**, postadadır Efendim.

Hâriciye Vekâleti Vekili

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 331.

** Bkz. No. 330.

No. 336

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 250, 251

13 Kânun-ı sânî 39
(13 Ocak 1923)

Refet Paşa Hazretlerinden aldığım telgrafnâmede Trakya'da Yunan hükümetinin Müdanya Mukavelesi ahkâmını ihlâl edici ahvâl ve harekâtda bulunmağa başladığı; mezkûr mukavelenâmenin üçüncü maddesi Türk ve Yunan orduları arasındaki teması men'etmek içün Meriç'in garp sâhilinin düvel-i müttefika müfrezeleri tarafından işgalini âmir olduğu halde bugün Yunanlıların düvel-i müttefika müfrezeleri yerine kendi askerlerini ikame eyledikleri ve Meriç'in garp sâhillerinde Kuleli Burgaz-Mustafapaşa ve Kuleli Burgaz-Dedeağaç mıntıkalarında tahşidât-ı askeriye yaparak yolcularımıza müşkilât îka' ve şömendöfer me'murlarından Müsliman ve Yahudileri trenleri terke mecbur etmek gibi tedbirler ittihâz ettikleri; Müdanya Mukavelenâmesi ve ona takaddüm eden siyâsî mükâlemelerle kazandıkları dört, beş aylık müddet zarfında ordularının iâde-i intizâmına çalışan Yunanlıların Türk ordularının denizin diğer tarafında bulunmasından cesâret alarak Lozan Konferansını işkâl edecek herhangi bir harekete kalkışmak içün Müdanya Mukavelesini ihlâl etmekte oldukları;Meriç'in garbinde bulunan Yunan efrâdının ekseriyet-i azîmesi tamâmen İngiliz ordusuna mahsus elbise ile iksa ediidikleri, hatta şapkalarındaki armaları bile muhâfaza eyledikleri ve bütün mevcûdiyetleri ile Meriç sâhillerinde büyük fecîalar ihdâs edebilecek hâdiseler hazırlamakta oldukları ve bunun içün düvel-i mü'telifenin emr-i vâki' karşısında kalmamaları için ittihâz-ı tedâbîr eylemeleri îcab ederken bu gibi ahvâle müsâmahakâr davranmaları nazar-ı dikkatı câlib bulunduğu bildirilmektedir.

Müdanya Mukavelesi mûcebince düvel-i mü'telifenin Meriç'in garp sâhillerinde Yunanla bizim aramızdaki teması men'edecek tedâbîr ittihâzını müteahhid oldukları halde bunu yapmamaları mezkûr mukavelenâmenin yalnız Yunanlılarca değil müttefiklerce de ihlâl edilmekte olduğunu izhâra kâfidir. Oraca îcab edenlerin şiddetle nazar-ı dikkatlerini celb etmenizi rica ederim Efendim*.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 394.

No. 336'ya Ek

İcra Vekilleri Hey'eti Riyâsetine

Zâta mahsusdur
Gayet aceledir
Hemen keşîde edilecektir

Karargâh, 10 Kânun-ı sânî 39
(10 Ocak 1923)

1 — Yanımda İngilizce tercümanı bulunmadığı için üçüncü maddenin Adnan Beyefendi nezdinde tercüme ettirilerek benim imzamla General Harrington'a verilmesini ve diğer ceneralların sûret-i münâsibede haberdâr edilmesini Salahattin Adil Paşa Hazretlerinden ve fevkalâde komiserlerin nazar-ı dikkatının celbedilmesini Adnan Beyefendiden istirhâm ederim.

2 — Adnan Beyefendiye Salâhattin Adil Paşa Hazretlerine ve berây-ı ma'lûmat Hey'et-i Vekile ve Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Riyâsetine arzedilmiştir.

3 — Müdanya Mukavelenâmesinin üçüncü maddesi mûcebince Türk ve Yunan orduları arasındaki temâs-ı men'etmek üzere Meriç'in garb sahili düvel-i mü'telife müfrezeleri tarafından işgal olunacak ve yine aynı mukavelenin dördüncü maddesi mûcebince Meriç garbindeki demiryolunun Kuleli Burgaz-Mustafa Paşa arasındaki kısmından Türkiye Devleti tebaası için serbestî-i mürûr te'mîn edilecek idi. Son günlerin hâdisâtı Meriç garbindeki Yunan ordusunca mukavelenâmenin bu maddelerine riâyet edilmediğini göstermektedir.Yunân ordusu Meriç geçitleri civârında harâretli bir sûretde tahaşşüd etmektedir. Meriç kenarları yakınında ve be-tahsîs Edirne'ye yakın olan Bosnaköy ile Sofulu civârında birinci mürûr için lâzımgelen vesâit cem' ve ihzâr olunmuştur. Meriç kenarındaki Yunan müfrezeleri bu hafta içinde muhtelif mahallerden mürûr (ş-h: şark) sâhilinde çalışan köylülere ateş etmiş ise de Sofulu karşısında edilen ateş te'siriyle köylülerin bir öküzünü öldürmüşlerdir. Meriç garbinde olan Kuleli Burgaz'la Mustafa Paşa arasındaki demiryolları kısımlarında işleyen trenlerde Müslüman ve Yahudi me'murların Kuleli Burgaz istasyonunda trenleri terke mecbur edilmesi hakkında izâhât veren Karaağaç'taki Muhtelit Şömendöfer Komisyonuna mensub bulunan a'zâ bu tedbîrin bu mıntıkada yapılmakta olan tahşîdât-ı askeriyesi ile ittihâz eylediğini komisyon müvâcehesinde resmen beyân etmiştir. Bu mahallerinde mürur vesâiti ihzâr olunan Meriç'in tekmîl garp sâhili Yunan müfrezelerinin taht-i işgalinde bulunduğu gibi Kuleli Burgaz köprülerinin hemen başında bir Yunan müfrezesi vardır. Karaağaç dahi geceli gündüzlü Yunan postalarının taht-ı işgalindedir. Bundan başka yine bu hafta içinde Edirne'ye gitmekte olan yolcular ve bunların eşyası ile eşyây-i ticâriye ve (t i) posta Kuleli Burgaz'da Yunan me'murları vâsıtası ile taharrî ettirilmiştir. Tekmîl bu ahvâl Müdanya Mukavelenâmesinin üçüncü ve dördüncü maddelerine riâyet edilmediğini göstermektedir. Anadolu'da uğradıkları hezîmetlerinden sonra Müdanya Mukavelesi ve ona takaddüm eden siyâ-î mükâlemelerle kazandıkları dört beş aylık müddet zarfında ordularının iâde-i intizâmına çalışan Yunanlıların Türk ordularının diğer tarafında bulunmasından cesâret alarak Lozan Kon-

ferânsını işkâl edecek herhangi bir harekete kalkışmak için Müdanya Mukavelenâmesini ihlâl etmeleri nazar-ı dikkate alınmağa lâyıktır. Böyle bir arzuya kat'iyyetle hükmetmek mümkün olmasa bile mütareke devresinde bulunan ordulara mensub kuvvetlerin bu kadar yakın bir suretde tahşîd edilmesinin tekmil arzular ve hüsn-i niyetler hilâfına mevcut olduğu fecîaları tarih-i harb kesretle kaydeder. Yunan ordusunun Anadolu'daki inhizâmını ta'kib eden devrede gösterdiği inzibatsızlık bunu müteâkib Yunanistan'da zuhûr eden hadisâtdaki vaz'iyyeti düşünülecek olursa tarih-i harbin eski acı tecrübelerinin tekerrüründen pek ziyâde korkulmak zarureti vardır. Böyle bir hâdisenin vukuu mes'uliyyeti ise ancak Müdanya Mukavelenâmesinin üçüncü maddesi ahkâmının tamâmen tatbik edilmemiş olmasına âid olacaktır. Bu maddeye gelince Meriç'in garb sâhilinde yerleşmesi îcab eden düvel-i mü'telife kıtaatı yerine bu sâhil elyevm Yunan kıtaâtının taht-ı işgalindedir. Buna mukabil düvel-i mütelife kuvvetleri ancak Meriç'in garb sâhilinde bulunması îcab ederken bundan üç gün evvel Lüleburgaz'daki demiryolu köprüsü ile şimadi köprüsünün şarkındaki sâhiline İngiliz nöbetçileri ikame edilmiştir. Mahallindeki zâbitin i'tirâzına rağmen bu nöbetçiler el'ân kaldırılmamıştır. Bu münâsebetle Meriç garbinde bulunan Yunan efrâdının ekseriyyet-i azîmesinin şapoları da dahil olmak üzere tamâmen İngiliz ordusuna mahsûs elbise ile iksâ edildikleri dahi şapkalarındaki armalarını bile muhafaza ettiklerini tahattur etmek mecburiyetindeyim. Bu şerâit tahtında köprülerin bizim taraftaki başlarına ikame olunan İngiliz növbetçileri bilakis (y v k n a) ordusunun ancak mürûru teshîle yarayacak ve belki de Türk jandarmaları ile İngiliz efrâdı arasında hiç arzu olunmayan bir yanlışlığı mûcib olabilecektir. Yunan ordusunun Anadolu'da ve Trakya'da îka' ettiği fecâyi'i yeniden tatbika hazırlanırken İngiliz üniformasını lâbis bulunmasına muvâfakat olunmayacağına eminim. Düvel-i mü'telife ceneralleri hazerâtının Meriç garbine cereyân eden vak'adan oradaki müfrezeleri ma'rifetiyle haberdâr edildiklerine ve buna karşı tedâbir-i mâniaya tevessül buyurduklarına tamâmen kaniim.Fakat Meriç sâhillerinde bulunan ve Merç'i mürûra vesâit ihzâr eder Yunanlıların bir emr-i vâki' yapmalarına meydan verilmemesi yalnız Edirne ve Mustafapaşa Köprülerinde müfrezeler bulundurulmasiyle mümkün olamayacağını zannediyorum. Meriç sâhillerinde hazırlanan hâdise yer yüzünde büyük fecîalar ihdâs edebilecek mâhitdedir. Bunun büyük mes'ûlü ile alâkadâr olanlar miyânında bulunduğumuz için vaz'iyyetin düvel-i mü'telife ceneralleri hazerâtının nazar-ı ittılâına arzını pek lüzûmlu gördüm. Düvel-i mü'telife ceneralleri hazerâtının bilâhire Yunanlıların bir emr-i vâkii karşısında kalmamaları için Müdanya mukavelenâmesinin maddesi mucebince Yunan ordusunun en serî' bir sûretde Meriç sâhillerinden uzaklaştırılmasını ve buna intizâren Yunanlıların Meriç sâhillerinde ihzâr ettikleri mürûr malzemesinin (c v l n d k l r y: olundukları) mahallerde düvel-i mü'telife kıtaâtı tarafından hemen taht-ı tarassuda alınması ve Yunan efrâdı üzerindeki İngiliz üniformasını her hangi bir mesâfeden tefrîki mümkün olabilecek bir şekilde ta'dîl ettirilmesini arz eylediğim üniformasiyle bir yanlışlığı mûcib olabilecek olan Kuleliburgaz ve demiryolu ve şöse köprülerinin şark sâhi-

lindeki İngiliz növbetçilerini Müdanya Mukavelenâmesinin üçüncü maddesine tevfîkan garb sâhiline alınması ve Mudanya Mukavelenâmesinin ihlâline vesile taharrî eden Yunan kıtaâtının Kuleliburgaz ile Mustafapaşa arasındaki serbestî-i seyâhata mütaallik dördüncü madde ahkâmına rıâyet ettirilmesini ehemmiyetle rica ve zât-ı devletlerinin bu bâbda ittihaz buyuracaklarına emin olduğum tedâbîrden bendelerini lütfen haberdâr buyurmalarını ve en samimî hissiyât-ı hörmetkârânemin kabulünü istirhâm ederim*.

REFET

* Yunanistan'ın Mudanya anlaşmasını çiğneyerek Doğu Trakya'yı işgale hazırlandığı yolunda yabancı basında da sık sık haberler çıkıyordu. Bir örnek olarak Fransız *Le Matin* gazetesinin bir haberi aşağıya aktarıldı:

DANS LES BALKANS

Les Grecs continuent à organiser l'invasion de la Thrace orientale

15.000 réfugiés d'Asie-Mineure seraient chargés d'y fomenter des troubles

BELGRADE, 14 janvier — La presse de Belgrade manifeste une certaine inquiétude à la nouvelle venue de Salonique qu'il se serait formé en Thrace occidentale,à l'instigation grecque, un parti fort d'une quinzaine de mille hommes recrutés parmi les réfugiés arméniens et les Tcherkesses émigrés de l'Asie-Mineure.

Cette troupe serait sous les ordres du général arménien Torkom, dont l'état-major est cantonné à Kulelli-Bourgas.

Son objectif serait de passer dans la Thrace orientale afin d'y provoquer des désordres et de donner ainsi à la Grèce un prétexte à intervention militaire dans la Thrace orientale.

(*Le Matin*, 15.1.1923).

No. 337

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 252

13 Kânun-ı sânî 39
(13 Ocak 1923)

Refakatinde Eşref olduğu halde beray-ı tedâvi İsviçre'ye giden Çerkes Edhem'in Lozan'a giderek hey'eti murahhasamıza sûikasd tertibatiyle alâkadâr olması bazı istidlâata nazaran Erkân-ı Harbiye-i Umumiyece muhtemel görülmektedir*.

MUSTAFA KEMAL

* O dönemde suikast olayları oldukça yaygındı. İttihat ve Terakki Liderlerinden Talât Paşa Berlin'de, Cemal Paşa Tiflis'te, Sait Halim Paşa Roma'da Ermeni suikastlerine kurban gitmişlerdi.

Bu acı olayların üzerinden henüz bir-bir buçuk yıl geçmişti.

Ayrıca Lozan konferansı günlerinde de suikastler eksik olmuyordu. Varşova'da Polonya Cumhurbaşkanı bir suikast sonucu öldürülmüştü. Sofya'da Bulgar İçişleri bakanına suikast düzenlenmişti ve daha sonra Bulgar Başbakanı Stambuliyski de öldürülmüştü. Lozan şehrinde de Rus delegesi Vorovski bir suikastte öldürüldü.

Bütün bu örnekler de gözönünde tutularak İsmet Paşa Lozan'da Çerkes Ethem, Ermeni komitecileri vs. tarafından girişilebilecek bir suikast eylemine karşı Ankara'dan uyarılıyor ve sürekli korunuyordu. Lozan'a giderken yanında on kadar nefer götüren İsmet Paşa için ayrıca İsviçre hükümetinden de koruma istenmişti. İsviçre Hükümetinin verdiği iki koruma polisi otelde, yolda, konferans binasında İsmet Paşa'yı korumuşlardır.

No. 338

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 253 *13 Kânun-i sânî 39*

(13 Ocak 1923)

C 17 Kânun-i evvel 38/3:65 tahrirâta:

1 — Evvelce ecnebîlerin müdâhale ve te'sîri ile tanzîm edilen ve elyevm cârî olan Ma'den Nizamnâmesinin ma'den taharrîsi ve imtiyâz istihsâli hakkındaki ahkâmı menâfi'-i devleti te'mîn edemeyeceğinden derdest ta'dîldir. O zamana kadar Van ve Bitlis havâlisinde petrol imtiyâzı taleb eden Kont.... ile akdolunacak mukâvelenâmede hükümete te'mîn olunacak menâfiin teklifâtda bulunan zevât ile devlet mütehassısları arasında ayrıca tesbît edilmesi ve hisse-i temettu'a devletin behemehâl iştirâkinin te'mîni elzemdir.

2 — Teşebbüsâtın müsbet bir sûretde neticelenmesi vâsi' sermâyeye ve büyük ihtısâs ve tecrübeye mütevakkıf olduğundan mumaileyhimânın gerek sermâyedârlar ile gerekse ihtısâs sahibi bulunan büyük petrol şirket ve gruplarla alâkalarının ta'yîn ve tesbitini İktisad Vekâleti elzem görmektedir.

HÜSEYİN RAUF

No. 339

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 225 *13 Kânun-i sânî 39*

(13 Ocak 1923)

12 Kânun-i sânî 39 raporudur:

1 — Mübâdele-i üserâ ve ahâli tâlî komisyonu yeni birtakım müşkilâtı halletmeğe çalıştı. İsimlerini ta'yîn edeceğimiz yüz elli kişinin memlekete girmemesi fakat başka mahkûmiyet olmaması şartı ile afv-ı umûminin müslim ve gayr-ı müslimlere teşmîli mukâbilinde ve muâfiyet-i askeriye teklifinden vazgeçeceklerdir. Biz de bunları kabul ediyoruz*.

2 — Fransız mâliye mutahassısları ile benim odamda akşama kadar ictimâ' ve müzâkere edilmiştir. Ba'zı mevâdd hakkında sûret-i umûmiyede Fransızlar i'tilâfkâr görünmüşlerse de teferruâtlı ve vâzıh netâyic hâsıl olup olmayacağı mechûldur.

* Bkz. No. 350 ve 315.

3 — Londra'ya giden hey'etimiz geldi. Mutavassıtların burada teklîfleri ve vaidleri mûcibince hükümet-i merkeziye ile onları görüştürecekler ve buna mukâbil mutavassıtlarla petrol imtiyâzâtı konuşulacaktı. Salâhiyetdâr olmayan zervât ile müzâkerâtdan imtinâ' ettik. Sûret-i umûmiyede istikşâfımıza göre hükümet-i merkeziye Lozan'dan ayrı bir teşebbüse tarafdâr değildir.

4 — Curzon bana yazdığı bir mektubda Londra'ya eşhâs-ı husûsiye ve şirketlerle münâsebetde bulunarak Musul mes'elesini halletmek teşebbüsünden haberdâr ve mütehayyir olduğunu ve sâhib-i slâhiyet kendisi olduğunu ve diğer zevâtın hükümet nâmına salâhiyetleri olmadığını bildiriyor**. Cevâbımda Avrupa'nın her tarafından olduğu gibi Londra'dan dahî teşebbüsât-ı iktisâdiye içün mürâcaat vuku'bulduğunu ve me'murlarımın eshâb-ı mürâcaat hakkında tedkîkât yapmak üzere gittiğini ve tarafımızdan teşebbüsât-ı siyâsiye yapılmadığını bildirdim***.

İSMET

** İsmet Paşa'nın, Lord Curzon'u atlayıp Musul işini Londra'da halletmeğe kalkışması Curzon'u kızdırmıştır. Türk delegasyonu ile ilişki kuran bazı petrolcüler de Musul işinde direnen Lord Curzon'un yakında değiştirileceği ve yerine milletvekili Ronald Mc Neil'in atanacağı yolunda söylentiler çıkarmışlardır. Bu söylentiler Lord Curzon'u daha da sinirlendirmiştir. Curzon bu söylentilerin yalanlanması için bir yandan doğrudan Başbakan Bonar Law'a telgraf çekmiş, öte yandan da Foreign Office'de Sir E. Crowe'a şunları yazmıştır:

"İsmet Pasha has been endeavouring without success to persuade, threaten or force me to surrender to Turkey the Mosul vilayet including of course the oil-bearing region. I have, acting upon the advice and authority of the Cabinet resolutely and persistently declined. Recognising his failure here, he sends behind my back some wholly unscrupulous and untrustworthy agents to London to try and effect a deal either with His Majesty's Government or with private persons in London, so that I may, by this perfidious manoeuvre, be confronted with an agreement or understanding of which I knew nothing, and which is in direct opposition to the policy which I am pursuing here.

"These agents enter into communication with two Members of Parliament (Sir W. Watson Rutherford and Major Barnett) who actually discuss with them a concession for oil in an area under the British Mandate, and which I have declined to yield (.....)

"I am also at once informing Ismet Pasha of my extreme surprise at his conduct in despatching these agents to London, and I am telling him that the gentlemen with whom they have dealt are destitute of any authority, and are altogether repudiated by His Majesty's Government." (*DBFP-I/18*, p. 445-446, n.5)

*** Bu konuda basında da yazılar çıkmıştır. Bunlardan ikisi aşağıdadır:

L'affaire de Mossoul

On a annoncé, il y a cinq ou six jours, le départ d'experts turcs pour Londres, où ils allaient, assurait-on, d'accord avec la délégation britannique, traiter l'affaire de Mossoul. La nouvelle avait été accueillie en France avec amertume et nous ne l'avions pas commentée, d'abord parce que nous avons toujours estimé qu'il était préférable de laisser les intéressés poursuivre directement ces négociations, ensuite parce que certain détails qu'on donnait paraissaient sujets à caution.

Or, voici les faits. Des experts turcs sont, en effet, partis pour Londres, mais sous leur propre responsabilité et sans y être en rien invités par la délégation britannique. C'est un agent des sociétés pétrolières anglaises, fort actif, depuis longtemps à Lausanne, qui les a décidés à entreprendre

ce voyage; il leur promettait de les introduire au Foreign Office où, disait-il, on les attendait; il leur assurait également que le trust était prêt à négocier avec eux. Mais, à peine arrivés à Londres, les Turcs ont trouvé porte close au Foreign Office, qui leur a fait savoir que la délégation britannique à Lausanne était seule qualifée pour traiter l'affaire de Mossoul; en même temps, il les prévenait, ainsi que les sociétés pétrolières, que tous les accords qui pourraient être éventuellement conclus ne saurait en rien engager le gouvernement britannique ni modifier sa position. Cette aventure s'est donc terminée par le retour précipité des experts turcs, qui sont rentrés hier matin, après un bref et inutile séjour à Londres.

PIERRE DE LACRETELLE

(*Journal des Débats,* 15.1.1923)

La question de Mossoul et les dementis anglais

(Par téléphone, de notre envoyé spécial)

Lausannes, 18 janvier

Dans un de mes derniers télégrammes, je faisais allusion incidemment à une note adressée récemment par lord Curzon à la délégation turque au sujet de Mossoul. La délégation britannique, qui paraît tenir absolument à envelopper du plus profonds mystère tout ce qui touche à cette question, a démenti formellement cette information. Ce démenti peut s'ajouter à la liste déjà longue de ceux qu'elle a lancés ici, et dont l'inexactitude au moins partielle, a été constatée chaque fois par la suite. Je suis, en effet, en mesure d'affirmer que la délégation britannique a adressé à la délégation turque, il y a cinq jours, non pas en effet une note, mais une lettre qualifiée de privée, au sujet du voyage de deux expets turcs à Londres.

La délégation turque a répondu de la même façon. Elle estime que, des propositions lui ayant été faites par des groupes financiers anglais au sujet de l'exploitation éventuelle des pétroles de Mossoul, elle avait le droit de s'enquérir de la valeur de ces propositions et de la situation des groupements qui les faisaient.

Je crois savoir par ailleurs que, depuis la dernière réunion des experts anglais et turcs au sujet de la fixation des frontières asiatiques de la Turquie, cette question a été abordée à nouveau au cours de conversations officieuses, sans avoir encore abouti. Du côté turc, on demenderait qu'on s'en remît à un plébiscite pour la fixation du sort de la partie du vilayet de Mossoul qui reste contestée, tandis que, du côté anglais, on voudrait recourir à un arbitrage.

On sait par ailleurs qu'une société mixte turco britannique "Corporation for the economic development of Turkey", qui compte au nombre de ses souscripteurs M. Leslie Urquhart, vient d'être enregistrée à Londres et a comme objet la recherche et l'exploitation de gisemenets de pétrole en Turquie. (*Le Temps,* 19.1.1923).

No. 340

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 247

Ankara, 14 Kânun-ı sânî 39
(14 Ocak 1923)

5 Kânun-i sânî tarihli mektubunu aldım. Yazıların beni çok mütehassis ediyor. Kalbimde her gün derinleşen muhabbetini tavsîf içün kelime yoktur. Hasretle, aşkla gözlerinden öperim. Görüşeceğiz, hem mes'ûd günlerde. Onu da sen te'mîn edeceksin. Yarın orduları teftişe çıkıyorum. Aynı zamanda bu seyâ-

hatı siyasî dahi kılacağım. Halkla yakından mufassal görüşeceğim. Mecliste vaz'iyyet şimdilik tahkîm edilmiştir. Beni sûret-i mahsûsada bir tablo yaparak tenvîr et güzel, sıcak kardeşim.

M. KEMAL

No. 341

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 254 *14 Kânun-ı sânî 39*
(14 Ocak 1923)

Maiyet-i âlîlerinde bulunan Süvari Binbaşısı Atıf Efendinin İzmir'in esnây-i işgalinde aldığı "Merdek" isimli hayvan hakkında 13 Kânun-i evvel tarihli ve 7590 numaralı telgrafnâme cevabının serîan iş'ârını Müdâfaa-i Milliye Vekâletinin te'kîdine binâen rica ederim.

HÜSEYİN RAUF

No. 342

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 255 *14 Kânun-ı sânî 39*
(14 Ocak 1923)

Zâta mahsus. Mahremdir.

Fransızların harekâtı dolayısıyla Almanya siyâseti hakkında mahremâne tedkikatda bulunarak neticesini size bildirmek üzere Gazi Paşa ile bil'istişâre mülgâ Bern Sefirliğinde bulunan Cevat Beyi sûret-i mahsûsada me'mûr kıldık ve keyfiyeti Paris Mümessilliğimiz vesâtetı ile kendisine yazdık. Berây-ı mâlûmât arz olunur.

HÜSEYİN RAUF

No. 343

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 256 *14 Kânun-ı sânî 39*
(14 Ocak 1923)

Zâta mahsus. Gayet mahremdir.

Esbak Bern Sefiri Fuad Selim Beyin elyevm İsviçre'de ikamet etmekte olduğunu haber alıyoruz. Vaktiyle Selânik'te Başşehbenderlikte ve Bern Sefâretinde faaliyet ve reviyyetle idârey-i maslahat etmişti. Kendisinden ileride de istifade

edilmek mümkün olduğunu düşünüyorum. Fakat vaz'iyyet-i hâzırası ve kendi hakkında mütâlaa-i devletlerinin iş'arını rica ederim *.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 363

No. 344

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 257 *14 Kânun-i sânî 39*

(14 Ocak 1923)

İngilizlerin Yunan'ı harbe teşvik ettikleri ve silâh gönderdikleri, bundan maksatları bizi Lozan'da tazyîk eylemek ve Konferansın akâmeti halinde Boğaz vesâir mesâili harben halle çalışmak olacağı istihbârâta atfen berây-ı ma'lûmât.

HÜSEYİN RAUF

No. 345

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 226 *14 Kânun-i sânî 39*

(14 Ocak 1923)

13 Kânun-ı sânî 39 raporudur:

1 — Mâliye Komisyonu ictimâ' etti. 1918 e kadar olan borclar lüzûmunda ısrâr ettik. Reddettiler. Masârif-i işgâliye ve yalnız tarafımızdan ef'âl-i harbiye tazmînâtı taleb ettiler ve reddimizi reddettiler. Curzon şiddetle şikâyet etti. Yine kat'iyyen reddettik. Mes'elenin ba'zı nıkâtının tâlî komisyonda tekrar tedkîki mevzû-ı bahs oldu. Celse ta'tîl edildi. Curzon i'tirâz etmiş. Nihâyet bir gün daha ictimâ' edilerek bugünkü mâliye mes'elelerinin müzâkeresini kabul ettiler. Gerçi mâliye mesâili ziyâde faaliyet aldı ise de esaslar olduğu gibi duruyor. Curzon bütün bu mesâilde a'zamî müşkilât ve mâni' göstererek muallak olan Musul mes'elesinde râm etmek fikrindedir.

2 — Akşam İngilizlerin küçük büyük bütün hey'etlere da'veti vardı. Curzon ile aramızda bir dâm var iken hiç konuşmadık. Muhitindekiler ise bize hep sulhden bahsediyorlardı. Hülâsa şudur: Musul işini bu sulhe ta'lîk etmeyerek sonra İngiltere ile Türkiye arasına ta'lîk etmek. Musul hududu arâzi üzerinde

alâkadârlar arasında hallolunur gibi bir şekil bulmak. Velhâsıl şimdi halletmemek tereşşuh ediyor. İtalyanlar kapitülasyonlara verdiği ehemmiyyeti muhâfaza ve ısrâr ediyorlar.

İSMET

No. 346

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 227, 228 — *14 Kânun-i sânî 39*

No. 127 — *(14 Ocak 1923)*

14 Kânun-i sânî 39 raporudur.

1 — Pazar ta'tîlidir. Bugün muallak kalan mesâil-i mâliyeyi Bompard ile çalıştık. Borcun kapital üzerine taksîmini kabul ve tarz-ı tatbîkını mülâhaza ediyorlar. Harb nihâyetine kadar olan borçları kısmen kabul ve evrâk-ı nakdiyenin taksîmini tedkîk edeceklerdir. Fransız sermayeli olan Türk şirketlerinin zararlarını tazmîn ve mukâvelelerini ta'dîl için te'mînât istiyorlar. Sonra ef'âl-i harbiye tazmînâtı taleb ediyorlar. Bu hasârâtın müttefiklerle ancak mukâbil olmak şartıyle kabul olunabileceğini veya mütekâbilen vazgeçilebileceğini söyledim. Mes'ûliyet-i harbiye esâsına girerek ve Fransız tebaasının harbden zararlarını deruhde edemeyeceklerini ileri sürerek kat'iyyen ısrâr ediyorlar. Kat'iyyen reddediyoruz. Efâl-i harbiye ta'mîri nâmı altında bizi düvel-i merkeziyedeki ta'mîrât işleri vaz'iyyetine düşürmek istediklerini ihsâs ederek cidden mütevahhis ve kat'î bulunuyorum.

2 — Amerika Murahhası Konferansın ne netîce verebileceğini bana sordu. Sonra bizimle ticâret muâhedesi ne zaman akdedebileceklerini mevzû-i bahs etti. Yarın başlayacağımızı ve Konferansta sulh olsa da olmasa da kendileriyle bütün mukâvelâtı şimdiden akd ve imza etmek muvâfık olacağını ifâde ettim. Konferans netîcesini beklediklerini söyledikten sonra mülâhazamı hükümetine iblâğ edeceğini bildirdi. Muvâfık cevâb verirlerse derhal ecânibin ikâmeti, konsolosluk, ticâret muâhedeleri akdine başlayacağım. İtalya'dan gelen Rus mümessili mülâkâtında mâliyeden dolayı İngilizlerin son teklîfât dermiyânını mevzû-ı bahs ve inkıtâa intizâr olunduğunu îmâ etti.

No. 228

3 — Curzon'un bir iki güne kadar Londra'ya gideceği söyleniyor. Bompard da Paris'e gidecektir. İngilizler gerek mâliye ve gerek diğer mesâilde bizim aleyhimize yeniden şiddetli vaz'iyyet alıyorlar ve alacaklardır. Maksadları yıldırıp Musul'dan vazgeçirmek ve vazgeçmezsek müttefikleri de kendi mes'elelerini halledemeyecek vaz'iyyete sokmaktır. Binâen aleyh sulh hâlen Musul mes'elesinin

üzerindedir. Diğer taraftan müttefikler şahsî hücûmlarla hey'eti yıldırmak ve i'tibârdan düşürmek ta'biyesindedirler. Bunun en mütecaviz şeklini buradaki Fransız hey'eti Ferid Bey aleyhine yaptılar. Mes'elenin esâsı, Ferid Bey Düyûn-ı Umûmiye Fransız dâyinler vekîli ile müzâkere ederken Fransızların Almanlarla meşgûl ve sulha mecbûr ve İngilizlerin zâten sâirlerini muhârebeye sürmekle me'lûf ve İtalyanların ise ehemmiyyetden arî olduğunu ve bu meâlda söylemiş. Halbuki Fransız, müttefiklerin mütârekeyi müteakib şerâitini dikte etmemek hatâsını yaptıklarına teessüf etmekle söze başlamıştı. Her ne ise bu mülâkâtı Fransızlar kendi aralarında Fransa'ya hakâret telakki ederek Ferid Beyle münâsebâtdan imtinâ' ettiler. Müttefiklere mübâlağalı sûretde yetiştirerek tevsî ettiler. Sebeb-i aslî, Ferid Beyin li-maslahatin yaptığı müzakerât ve teklîfât idi.Münâsebâta taalluk eden kısmını müdâhale ederek bertaraf etmiş isem de husûmetiyle meşhûr olan Débats gâyet mütecâvizâne bir makale yazarak gazetede münâkaşa ve tecâvüz açtı*. Diğer gazetelerin henüz ne vaz'iyyet alacağı ma'lûm değil-

* *Journal des Débats* adlı Paris gazetesinin Lozan'daki muhabiri Pierre de Lacretelle, o günlerde sistematik olarak Türkiye aleyhinde yazılar yazıyordu. Ferit Tek beye saldıran da ayni muhabir oldu. Bu gazetecinin 14.1.1923 tarihli *Journal des Débats* gazetesinde Ferit Bey aleyhinde yazdığı uzun yazıyı daha önce çıkmış olan *Dış Basında Atatürk* adlı kitabıma almıştım. (s.196-198) Bu saldırıya karşı Ferit Tek Bey, gazeteye aşağıdaki mektubu gönderdi. Bu mektup *Journal des Débats* gazetesinin 17 Ocak 1923 günlü sayısında yayınlanmıştır:

Une lettre de Férid bey

Nous recevons la lettre suivante:

Monsieur le Directeur,

J'ai lu avec un profond étonnement la correspondance, datée du 13 janvier, de votre envoyé spécial à Lausanne. Je tiens à dire, tout de suite, que je ne peux pas employer dans ma réponse le ton inconvenant de votre correspondant. Il me paraît, en vérité, inadmissible que l'on emploie dans les discussions politiques des moyens aussi lamentables à l'égard d'un homme qui n'a fait que son devoir. On peut discuter, refuter des opinions, mais on n'a pas, croyons-nous, le droit de dénaturer la vérité et d'injurier haineusement. Ce serait indigne du bon renom de la haute culture et de la parfaite civilité de la France.

A Lausanne, je n'ai pas fait autre chose que défendre les intérêts de mon pays. Dans la pratique internationale on a le droit de plaider la cause de sa nation, même devant un pays ami et sincèrement aimé.

Faut-il ajouter que les propos que, selon votre correspondant, j'aurais tenus à l'égard de la France, ainsi que la conversation que j'ai eue avec notre distingué ami M. Franklin-Bouillon,sont une pure invention? Il en est de même, naturellement, pour l'assertion particulièrement puérile selon laquelle j'aurais brigué le portefeuille des finances avec l'appui du gouvernement français. L'ignorance de M. de Lacretelle de l'esprit et du sentiment d'indépendance de la Grande Assemblée Nationale de Turquie est vraiment déconcertante. Je n'ai pas à ambitionner d'être le ministre des finances. Je l'ai été bien avant l'accord d'Angora.

Pour ce qui est de ma prétendue hostilité à l'égard du gouvernement auprès duquel j'ai l'honneur d'être accrédité, permettez moi de relever les contradictions de votre correspondant, qui tantôt affirme que j'ai cherché l'appui du Quai d'Orsay et tantôt m'accuse de poursuivre une politique hostile à la France. Dans l'un comme dans l'autre cas, votre correspondant semble avoir été le jouet de sa méchante imagination.

dir. Eğer Fransızlar infâz-ı merâm içün şahsa tecâvüz yoluna girerlerse bundan son derece münkesir olacağımızı Moujen vâsıtasıyle ihsâs eylemek muvâfık olur**.

İSMET

Je considère comme oiseux de discuter l'économie du projet turc tout entier avec votre correspondant. Mais le plus curieux et le plus étonnant, c'est de voir que votre correspondant me fait aussi un grief de défendre l'intérêt des porteurs français. Il écrit, en effet, textuellement, "que la Délégation turque exige aussi que les Etats substitués qu'elle vient d'exclure remettent immédiatement des garanties à l'administration de la Dette, de manière que le paiment des coupons soit assuré régulièrement." Ainsi la Délégation turque, après avoir d'abord défendu les droits de son pays, n'a pas omis de plaider les intérêts des porteurs français en exigeant des Etats balkaniques le paiement régulier des coupons.

Et maintenant, qu'il me soit permis, Monsieur le Directeur, de déclarer ici que les critiques de votre correspondant, si violentes et si peu civiles qu'elles soient, ne parviendront jamais à modifier la politique d'accord et d'amitié franco-turque que j'ai suivie à Paris depuis plus d'un an. Parce que cette politique qui implique une collaboration toujours plus étroite de la Turquie et de la France, est basée sur l'intérêt bien compris de mon pays. Mais il n'est peut-être pas inopportun de rappeler qu'il est inutile de froisser les amis sincères de votre pays.

Veuillez agréer, Monsieur le Directeur, les assurances de ma considération distinguée.

A. FERID,

Représentant de Turquie.

(*Journal des Débats*, 17.1.1923)

** Bkz. No. 358, 404, 425.

No. 347

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 258

15 Kânun-ı sânî 39
(15 Ocak 1923)

Madde 1 — Adnan Beyefendiden alınan 14/1/39 tarihli telgrafnâme sureti aynen ikinci maddededir.

Madde 2 — İngiliz komiseri bugün nezd-i âcizâneme gelerek sulh müzâkeratının iyi gittiğinden bahisle beyân-i memnuniyet ettikten sonra Musul mes'elesinde ısrâr edeceklerini ve m'amâfih bunun muâhededen ayrı bir suretde tesviyesi mümkün olduğunu söyledi. Bunun adâletsizlik olduğunu ve Musul'un Türklere âid bulunduğunu söyledim. Musul şehri Araptır dedi. Ben de latîfe tarzında Arapları size göndeririz dedim. Bunun üzerine bu mes'elede bir çâre-i i'tilâf bulunur i'timâd-i kavîsindeyim diye cevap verdi.

HÜSEYİN RAUF

No. 348

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 259 *15 Kânun-i sânî 39*
(15 Ocak 1923)

Kapitülasyonlar hakkında en son muhâlefet İtalyanlarda kalmış. Halbuki Uşi Muâhedesine göre düvel-i sâire ilgayı kabul ettikleri takdirde İtalyanların ısrâr etmemeleri lâzımgelirdi. Vâkıâ Uşi Muâhedesi elyevm mevcud değilse de vaktiyle vâki' bir taahhüde rağmen İtalyanların şimdi ısrârlarını sizin gibi garîb ve yeni bir imtiyâz iddiasıdır zannediyorum.

HÜSEYİN RAUF

No. 349

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 260 *15 Kânun-ı sânî 39*
(15 Ocak 1923)

Yunanlılar elindeki sivil üserâmızın ve rehînelerin derhal mübâdelesi takarrür ettiği iş'âr buyuruluyor. Mübâdelenin ne zaman başlayacağı hakkında ma'lumât verilmesi mercûdur.

HÜSEYİN RAUF

No. 350

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 261 *15 Kânun-ı sânî 39*
(15 Ocak 1923)

C 225 telgrafın birinci maddesine*.

Hey'et-i Vekile cerâim siyâsiye için mutlak olarak afv-ı umumî kabul edildikten sonra afvdan müstefîd olması îcab eden tebaamızdan adedi ne olursa olsun ba'zı eşhâsın memlekete girmemesi hususunun muâhedeye dercine tarafdâr değildir. Binâberin muayyen bir mikdarda eşhâs istisnâ edilmek ve mütekabilen kabul olunmak şartıyle cerâim-i siyâsiye içün afv-ı umumî kabul ve i'lânı muvâfık görülmekte ve muâhedeye istisnânın dercini istiklâl ile gayr-ı kabil-i te'lîf bulmaktadır.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 339.

No. 351

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 262 *15 Kânun-ı sânî 39*
(15 Ocak 1923)

İsveç Hükümeti ile ikamet ve konsolosluk mukavelesi akdine zât-ı âlilerinin salâhiyyetlerini müş'îr salâhiyyeynâme tanzîm olundu. Çanta ile gönderilecektir*. Bu iki mukaveleden başka hükümet-i mezkûre ile sâir mukavelât akdi matlûb mıdır ve hükümet-i mezkûrece muvâfakat lâhık olmuş mıdır. Diğer bîtaraflardan hangileri ile hangi mukavelât içün salâhiyyetnâme lâzımdır. Serîan iş'âr buyurulması mercûdur.

Behcet Beyin muvâsalatından mukaddem tahrirâtla iş'âr buyurduğunuz ibâre ilâve olunarak iki takım salâhiyyetnâme ihzâr olunmuş ve kuriye Cemal Beyle gönderilmiştir. Bir takımın tarihi eski diğerinin yenidir. Vüsûlünün iş'ârını rica ederim.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 327.

No. 352

Hâriciye Vekâletine

No. 229 *15 Kânun-ı sânî 39*
(15 Ocak 1923)

Madde 1 — 205 ve 206 numaralı telgrafnâmelerin gönderilip gönderilmediğinin serîan iş'ârı.

Madde 2 — 215 numaralı telgrafnâmenin üç satırının tekrarı hakkında 202 numaralı telgrafnâme cevâbının bir an evvel verilmesi ehemmiyyetle mercûdur.

REŞİD SAFVET

No. 353

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 230, 231 *15 Kânun-ı sânî 39*
(15 Ocak 1923)

Lozan'da bulunan Asurî-Gelddanî hey'et-i reisi Ceneral(?) Ağa Petros beni ziyâret ederek âtîdeki teklifde bulundu:

1 — Asurî ve Gelanîlerin iskânları içün Hakkâri sancağının tahsîs edilmesi. Bu mümkün olmazsa Gavur ve Çölemerik kazaları kâmilen ve Başkale ve Şemdinan kazalarından birer mikdâr arâzinin tahsîsi:

2 — Harbden evvel Çölemerek ve Gavur mıntıkalarında sâkin olup ahvâl dolayısiyle hicret edenlerin ve bunlardan mâadâ İran, Bağdat ve sâir memâlikde bulunan Nesturîlerin, velhâsıl bütün Asurî Nesturîlerin tarafımızdan tahsîs olunacak mıntakada müctemian ve evvelce Türkiye tarafından müsâadât dâhilinde yaşamalarına müsâade olunması.

3 — Bu şerâit tarafımızdan kabul olunduğu takdirde Asurî-Nesturî hey'eti Türklerle bir da'vâları olmadığını i'lân edecekler ve bundan başka hâlen Musul ve havâlisinde bulunan Geldanî kıtaâtı İngilizlerden ayrılarak bize iltihak ve arzu edersek Musul üzerindeki iddiâmızın istihsâli içün de yardım edeceklermiş.

4 — Asurî Geldanî hey'eti reisi husûsât-ı ma'rûza hakkında Lozan'da benimle uyuştuktan sonra tatbikatı içün kendisinin veya diğer birinin Ankara'ya gitmeğe hâzır olduğunu da ilâve etti.

5 — Bu bâbda mütâlaa-i âcizânem muhâcirlerin ve hâricdeki Geldanîlerin avdeti içün bir taahhüdde bulunulamaz. Asurî-Geldanîlerin bir diğer Türk vatandaşları gibi memlekette serbestce yaşayabileceklerini beyân ve mes'elenin halli içün hey'et reisini Ankara'ya göndermektir.

Buna temâyülüm, Musul civârındaki Geldanî kuvvetlerinin lehimize hareketini te'mîn etmek fâidesi bir de buradan Asurî hey'etini göndermek arzusudur.

Ağa Petros Harb-ı Umûmî'de intikam ordusu kumandanı olarak bize çok fecâyi' yapmış olan bir adam deniliyor. Hâlen bir ehemmiyeti var mıdır? Bunun oraya gelmesinde fâide melhûz mudur? İktızây-i hâlin emr-u iş'ârı müsterhamdır*.

İSMET

* Bkz. No. 368.

No. 354

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 232, 233 *15 Kânun-i sânî 339*

(15 Ocak 1923)

15 Kânun-i sânî 339 raporudur:

1 — Mâliyenin tâlî komisyonu dün arz ettiğim esâsât dâhilinde çalıştı. Kapitülasyonların bir tâlî komisyonu çalıştı.

2 — Bugün Amerika murahhası nezdime gelerek adlî sistemde müdavele-i efkârdan âtîsi hakkında bedbîn göründükten sonra akşam için kendisi ile Curzon ve benim aramda nezdinde bir ictimâ' ihzâr etti. Amerika hey'etinin Türkler aleyhine çalıştığına dâir gazetelerimizin şikâyeti sû-i te'sîr ettiğini ve Ankara'daki teşebbüsât-i iktisâdiyeye yapılan nümâşıyı kendileri üzerine te'sîr yapmayı istihdâf ettiği halde bilakis sermâyedarları daha ziyâde endîşenâk ve hey'etlerini daha ziyâde bîtaraf yaptığını söyledi. Teşebbüsât-ı iktisâdiyeden ma'lûmâtım yok ise de arada bir sû-i tefehhüm hâsıl olduğunu gördüğümden hüsn-i sûretle delâlet edebiliyorum ve Amerika hey'etine de izhâr-ı muâvenet için çok fırsat vardır dedim.

3 — Akşam ictimâında Curzon adlî sistemden vazgeçemeyeceklerini, Lahey beyne'l-milel mahkemesinden bir hey'etin muvakkat bir müddet vereceklerini söyledi. Amerikalı müdâhale ve her halde tarafımızdan bir sûret-i hall bulunmasını taleb eyledi. Bir iki güne kadar mutahassıslarımızı gönderiyorum, başka yapacağım yoktur esâsını müdâfaa ve teklîfatı reddettim. Mütehassıslar ıslâh edinceye kadar bir zamana ihtiyâc vardır dediler. Buna bir çâre bulmadan Amerikan ve İngilizleri tatmîn edemeyiz. Binâen aleyh sulh yapamayız. İnkıtâ' fâcıası olacaktır esâsında ısrâr ettiler.

4 — Curzon'un bir iki günde avdeti havâdisi doğru değil. On beş gün sonra gidip parlamentoya izâhât verecek imiş. Müsâade edeimişim ki İsmet Paşa çok tatlı ve mu'tedil adamdı desin. Ağer inkıtâ' olursa ömründe benim kadar muannid ve aksi adam görmediğini iddia edecek imiş. Bu akşam tatlı ve ciddî muhâverât esnâsında adlî te'mînât için şiddetle ısrâr etti. Müttefiklerin bâ-husûs İtalyanların ve Amerikalıların ayrı ayrı musırr olduklarını söyledi*. Esâs

* 15 Ocak 1923 günü Lord Curzon Londra'ya şunları yazıyor:

"I have just returned from hour and a half with Ismet and Child over capitulations. I told Ismet plainly that the matter could not be settled by a mere repetition of the old assertions and denials which we have heard for eight weeks; that while we are willing to abolish the fiscal capitulations and to insert in the treaty the surrender of all capitulations, we must have a provisional judicial system approved by the Powers for the intervening years before necessary reform of the Turkish codes can be completed, and that it is for the Turks, having rejected all our suggestions, to make proposals themselves and to embody them in a protocol to take treaty.

"I even made suggestions to Ismet as to the lines on which it might be possible for them to proceed. Otherwise I said we should have no alternative but to insert our own provisions in the treaty,adhere to them, and leave if they were not accepted. But in that case both Child and I reminded him that not an American dollar nor an English shilling would be forthcming for the economic restoration of Turkey.

"After repeated appeals to us from Ismet to trust to the good faith and splendid intentions of the Turks, we left him to take away this pill and consider with his colleagues how far they can swallow it. I entertain little hope except on the last moment theory which is practically becoming our sole chance with these impossible people, who seem to combine the intelligence of an underdeveloped child with the indurated obstinacy of a mule."

(F.O.424/256, p. 151, No. 75; *DBFP-I/18,* p. 448,449, No. 327).

maksadı Musul mes'elesi durdukça hiçbir mes'eleyi halletmemektir. Bilakis her milletin talebini tevsî' ve te'yîd ediyor ve mütemâdiyen tazyîk tertibâtını yapıyor.

İSMET

No. 355

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 263
Zâta mahsûsdur

16 Kânun-ı sânî 39
(16 Ocak 1923)

Fevkalâde mahremdir.

Gazi Paşa Hazretlerinin de iştirâk eylediği Hey'et-i Vekîlede ahîren Konferans nezdine me'muriyetleri teklif buyurulan zevât hakkında müzâkere cereyân etti. Katib Suad Sedad Efendinin hali hey'etce ma'lûm olduğundan devâm-ı me'muriyetinin muvâfık görülmediğinin ve münâsib bir suretde iâdesinin*; Haim Naum Efendiye buradan me'mûren sûret-i husûsiyede İngiltere'ye i'zâmında Kânûn-i sânî nihâyetine kadar dört aylık masârıf ve tahsîsât karşılığı olarak beş bin lira verildiğinden tahsilâtının Şubat bidâyetinden yürütülmesinin; Cavid Beyin hey'et-i murahhasa nezdinde me'mûriyeti bidâyetinden beri gayr-ı câiz görüldüğünün ve orada mevcûdiyeti Mecliste ve alelhusûs Hey'et-i Vekiledeki rüfeka arasında bâdî-i ıztırâb olduğunun ve bir ân evvel alâkasının kat'ı Gazi Paşa Hazretlerince de matlûb bulunduğunun, alelhusûs Düyûn-i Umûmiye İdaresinden küllî tahsılât aldığı halde idâre-i mezkûrenin menâfiini müdâfaa

* Bkz. No. 15.

Lozan konferansının daha ilk günlerinde şüpheleri üzerine çeken kâtip Suad Sedad hakkında Rıza Nur şunları yazıyor:

"Hasan'ın (Saka) Lozan'a getirdiği, benim Sirkeci'de Hasan'a: Bu çocuk ahlâksızdır, hırsızdır, bunu götürme! dediğim ve Hasan'ın "Pek namuslu bir gençtir" deyip götürdüğü çocuğu her encümende ve daima görüyorum. Dikkatimi celbetti. Bunun böyle her yerde bulunması lüzumsuz, niye sanki?... Şüphelendim.

"Günler geçti. Otelci bu çocuğun üç gündür meydanda olmadığını, kapısını açtıklarını, içinde eşya olmayan kötü bir bavulunu bulduklarını, otele 600 frank kadar borcu olduğunu söyledi. Bu para iki bin Türk lirasıdır. Meğerse bizim müşavir ve kâtiplerden de ödünç diye para almış, yemiş... Polise haber verdik. Aradı. Polisin tahkikatı bitmesinde verdiği malûmat şudur: Bir gece Lozan'ın bir fena meyhanesinde İsviçre'nin en mühim hırsızlarından biri ile görülmüş. Bir gece yarısı Venizelos'un otomobilinde görülmüş. Fransız heyeti ile temasta imiş. Geceleri sık sık Rus heyeti murahhasasasına gidermiş. Hele son günlerde hep orada imiş. Bizim otelde geceleri kumar oynarmış. Üç gün evvel İsviçre hududundan çıkmış. Viyana civarında trende birinin bavulunu çalmış. Ordan Rusya'ya geçmiş...

"Borçları, devletin namusu olarak heyet-i murahhasa bütçesi tesviye etti... İşin asıl fenası, demek bu namussuz oğlan bir düziye hafiyelik etmiş, ne gördüyse, ne işittiyse, muhasım safa haber vermiştir." (*Hayat ve Hatıratım*, III, s. 1127-1128)

edeceği tabiî görüldükten mâada ayrıca da hey'et-i murahhasa tahsisâtından yevmiye beş İngiliz Lirası alması bihakkin şiddetle muâheze edildiğinin** ve İngiliz menâbiinin Cavid Beyi zât-i sâmîlerine rakîb olarak ve tercîhan propaganda yapmaları Gazi Paşayı ve biz arkadaşlarınızı bihakkin rencîde ettiğinin zât-ı devletlerine arzı tekarrür etmiştir Efendim.

HÜSEYİN RAUF

** Bkz. No. 191.

Cavit bey, Türk delegasyonuna bir ay kadar sonra katıldı. Osmanlı Borçları işinin görüşüleceği sırada, 12 Aralık 1922 günü Lozan'a vardı. Onun Maliye Bakanlığı sırasında Fransa'dan alınan borçlar konusunda görüşüne başvurulacaktı. Ama Cavit Beyin Lozan'da şüpheleri üzerine çektiği anlaşılıyor. Rıza Nur bu konuda şunları yazıyor:

"Fransızların en alâkadar oldukları ve ehemmiyet verdikleri iş, malî ve iktisadî işler. Bunların da en mühim ve başta olanı Düyun-u Umumiye...

"İsmet (Paşa) bu işler için... Cavid'i de getirmişti. Cavid de malî bir mütehassıs geçiniyor. Hasan, Cavit, Cahit, Düyunu Umumiye ile meşguldürler. Bu üçü bir Trinité halindedir. Bir saç ayağı yaptılar, gece gündüz beraberler... Hem de daima ve hususî olarak Fransız heyeti azası ile dost halde onlarla oturuyorlar. Onlar ile yemekte, gezmekte beraberler... Mütârekede Cavid'i Fransızların himaye ettiğini, Malta'dan kurtardıklarını, vaktiyle Cavid, Maliye Nazırı iken Fransız maliye mahafili ile pek sık temas edip ahbap olduğunu, Düyunu Umumiyede dâyinler vekilliği ettiğini de biliyoruz. Nasıl olsa Fransızlara minnettardır. Onlara karşı hiç olmazsa yüzü tutmaz. Bunlar da şüphemi artırıyor.

"Bir adam sık sık bana geliyor. Düyunu Umumiyenin Lozan'a iki milyon lira yolladığını, bu iş için bu parayı rüşvet vereceğini söylüyor. Galiba bana rüşvet teklif etmek istiyor, fakat cesaret edemiyordu. Biraz sonra bu para ve rüşvet verilmek istendiği herkesin ağzına düştü. Ayni zamanda Cavid'e, Cahid'e rüşvet verilmiş olduğu da söyleniyor.

"Müzâkere, müzâkere Cavid, Hasan, Cahid, düyunu umumiyenin sermaye değil faizinin taksimi esası üzerine karar vermişler. Bu benim havsalama sığmadı... bütün borç Türkiye'nin sırtında duracak. Sade faizi seneviyi bizden arazi alan devletlerle Türkiye arasında taksim edecekler... Felâket....

"Cavid'e sorduk, "sermaye taksiminin fennen asla imkânı yoktur" dedi... "Bir mühim Avrupalı mütehassıs bulduk, sermaye taksiminin fennen kabil olduğunu söyledi" dedim. Cavit kızardı. Pancar gibi oldu. Bu adam pek kibirli idi. Ufak bir itiraz karşısında bile kan başına çıkar, kıpkırmızı olurdu... Cavid bunun fennen kabil olduğunu biliyor. Kasten olmaz diyordu. Hâindir...

"İsmet'e (Paşa) anlattım. İsmet yine bir fikir söylemiyor... Hüseyin Cahid de gazetesinde Cavid'in sözünü müdafaa ediyor, bizim aleyhimize yazıyor. Bizi cahillik ile itham ediyor ve bizimle alay ediyor. O da Dâyinler Vekili idi ya!... Bu efendiler yıllarca Düyunu umumiyeden çöplenmişlerdi. Halâ da çöplenmektedirler...

"Bompar'a behemehal sermaye taksimi olacağını söyledim... Bunun üzerine Fransızlar tarafından bir kıyamettir koptu. Telâş ve hararetli münakaşa, tehdit. Her şey var...

"İsmet pek izdirap içinde. Hali perişan. Bana da bir şey söyleyemiyor. Nihayet döküldü: "Cavid, Cahid, Hamid başımıza belâ olmuştur. Bunları nereden getirdim?!..." dedi...

"Devam etti: "Bunlar düşmanla bir olmuşlardır. Hem düşmanla uğraş, hem de bir de bunlarla uğraş. Bunlar hıyanet ediyorlar...

"Bunlardan kurtulmadıktan sonra bu işi halledemeyiz. Engel oluyorlar..." dedi...

"İşte doğrusu bu idi. Benim de hissiyatım onların hıyanetinde idi...

"İsmet bana dedi ki: "Ben bir çare düşünüyorum. Paris'ten Ferid'i getirelim. Ona sermaye taksimi üzerine bir proje yaptıralım. Fransızlar ile müzâkereye onu memur edelim". (*Hayat ve Hatıratım*, III, s. 1120-1125).

No. 356

İsmet Paşa Hazretlerine

Muhtar Beyefendiye

No. 264, 265, 266 *16 Kânun-ı sânî 39*
(16 Ocak 1923)

15/16 Kânun-i sânî gecesi Aralof beni ziyâretle hükümetinden aldığı ma'lumât ve ta'limâtda İngilizlerin Gelibolu Şibihcezîresinin ender ve beş kilometre arzında bulunan kısmında bir kanal hafretmekte olduklarının hükümetce istihbâr edildiğini ve bu bâbda hükümetimizin ma'lumât ve nokta-i nazarının istifsâr edildiğini söyledi. Cevâben böyle bir ameliyenin ihfâsı gayr-ı mümkin olduğuna nazaran vâki' ise bilinmesi tabiî olduğunu, fakat hükümetce bu bâbda ma'lumât olmadığını söyledim. Bundan sonra Çiçerin'den mektup aldığını, Rus hey'et-i murahhasasının 7 Kânun-i sânîde konferans kâtib-i umumîliğine bir protestonâme tevdî' ederek 20 Kânûn-i evvelden beri Boğazlar müzâkeratı hakkında ma'lûmâtları olmadığından şikâyet ettiğini, aldığı cevabda projenin hazırlanmakta olduğu bildirilmiş ve Rus hey'et-i murahhasası bu cevâba yine hayret eylemiş. Müttefiklerin cevâbı Türkiye ile kendileri arasında husûsî müzâkerâtın devâm etmekte olduğunu ve bu müzâkerâtın resmî bir netice tevlîd edecek mâhiyetde bulunduğunu ve icâbında Rus hey'et-i murahhasasına da ma'lumât verilebileceğini ifâde ediyormuş. Çiçerin 14 Kânun-i sânîde husûsî müzâkerât idâmesi kolaydır, iştirâk etmeyenler içün de bir taahhüd teşkil etmeyeceği kat'îdir tarzında cevab vermiş. Aralof bu mes'ele enteresandır, mâhiyeti hakkında şimdiye kadar vâzıh bir ma'lumât edinemedik tarzında bir (?) serzenişten bulundu. Ben cevâben Rusya hükümeti Boğazlar müzâkerâtına iştirâk içün Konferansa da'vet edildiler ve müzâkerâtın bu kısmına iştirâk ettiler. Fakat Boğazların harb gemilerine tamamiyle kapalı olmasını mebde'den nihâyete kadar iddia ve ihtirâz ettiler. Bizim Moskova Muâhedesiyle ve kabul ettikleri Misâk-ı Millîmizde böyle kat'î bir şekil mezkûr olmadığı gibi Konferansa icabetden evvel de Ruslarla bu hususda mün'akid bir mukavelemiz yoktu. İstanbul'un ve Marmara'nın emniyetini kâfil te'minât taleb ettik. Gösterdikleri eşkâli tedkik ediyoruz. Benim anladığım Rusların sûret-i kat'iyyede Boğazların harb gemilerine açılmasına (derpiş eden) bir tarz-ı halli kabul etmeyeceklerine dâir resmî beyânâtda bulunlarından elyevm bu bâbda cereyân etmekte olan müzâkerâta kendileri iştirâk etmelidir merkezindedir dedim. Aralof son fıkraya cevâben Rusya hey'eti nokta-i nazarını açık olarak ifâde etmekle berâber yine müzâkerâta iştirâk arzusunda idi. Halbuki müzâkerât bizim gıyâbımızda cereyân ediyordu. Ben İsmet Paşadan bu bâbda ma'lûmât isteyeceğimi söyledim. Aralof sizce kâfi görülecek te'minât ibrâz edildi mi diye sordu. Ben cevâben Boğazlar mes'elesi de mesâil-i sâire gibi henüz sûret-i kat'iyyede takrîr ve tesbit edilmiş olmadığını ve müzâkere edilen mesâilin hey'et-i umûmiyesinin hep birden kat'î eşkâl ibrâz edeceğini zannettiği-

mi söyledim. Bundan sonra ticâret-i hâriciye mümessillikleri mes'elesi ile Bayezit konsolosonun her ân devleteyn arasında mühim ihtilâf ihdâs edebilecek vaz'iyeti üzerinde dört saat kadar devâm eden müz'ic fakat bîsûd mükâleme cereyân etti ve ayrıldık. Bayezid konsolusunun bir ân evvel mahallinden kaldırılması ve yerine diğer bir konsolosun gönderilmemesi devleteyn münâsebât-ı hâzırasının hüsn-i idâmesi nokta-i nazarından elzemdir. Bu bâbda müessir ve kat'î ve âkıl teşebbüsâtda bulunarak neticenin iş'ârı mercûdur*.

Madde 2 — İsmet Paşa Hazretleri ve Muhtar Beyefendiye yazılmıştır.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 400,401.

No. 357

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 268 *16 Kânun-ı sânî 39*
(16 Ocak 1923)

Tahrirâtınızda teklif buyurulan zevâtın isimleri hizâlarında gösterilen muhassasât ile Konferans hey'eti me'muriyetleri İcra Vekilleri Hey'etinin 14/1/39 tarihli ictimâında kabul edilmiştir Efendim.

HÜSEYİN RAUF

No. 358

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 269 *16 Kânun-ı sânî 39*
(16 Ocak 1923)

C 15/1/39 tele*.

Teklif-i devletleri vechile Mougin'e vaz'iyyeti ehemmiyetle îzâh ettim. Müsta'cel telgrafla Poincaré'ye yazdı.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 346, 404, 425.

No. 359

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 234 *16 Kânun-i sânî 39*
(16 Ocak 1923)

Rehîne sivil ve askerî üserâ hakkındaki i'tilâfnâme bitmiştir. Üç dört güne kadar imza edilecektir. İmzadan yedi gün sonra başlamak şartı ile ibtidâ Yunanistan tarafından rehîneler İzmir'e teslîm edilecek. Bunların adedi Yunan listelerine göre 3000 kadardır. Mütebâkîsinin ne oldukları hakkında bizim liste mûcebince tedkîkat ve tahkîkat yapılacak 7000 eksik var demektir. İmzâdan iki hafta sonra Yunanistan bütün üserây-ı askeriyemizi müteaddid vapurlara bindirerek birden İzmir ve İstanbul'a götürecek. Ba'det'-tahkîk aynı mikdârda zâbit, aynı mikdârda efrâd olarak Yunan esîri aynı vapurlara tahmîl edilecek, bizde kalan mütebâki Yunan üserâsı sulhün imzâsından üç hafta sonra Yunanistan'a gönderilecek. Bu işlere bizden ve Yunanistandan birer delege ile beyne'l-milel Salîb-i Ahmer'den üç a'zâdan mürekkeb komisyonlar bakacaktır. Derhal tedâbîr ittihâz buyurulmasını rica ederim İ'tilâfnâmenin aynını dahî telgrafla göndereceğim*.

İSMET

* Bkz. No. 333, 383, 420.

No. 360

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 270 *17 Kânun-ı sânî 39*
(17 Ocak 1923)

C 16/1/39 ve 229 tele*.

1 — 205 ve 206 telgrafnâmelerimiz 5/1/39 da keşide edilmiş, bugün ikinci def'a olarak tekrar olunmuştur Efendim.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 352.

No. 361

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 272, 273 *17 Kânun-ı sânî 39*
(17 Ocak 1923)

194 numaralı telgrafıma zeyldir*.

Anadolu'da hâlen üç Episkopos cemââtca vâkı' da'vetler imtisâlen mukaddemâ Patrikhânece ta'yin olundukları devâiri terkle diğer mahaller episkoposlıklarını kabul etmişler ve ruhbân ve ahâli kendilerini tanımıştır. Bunlar Kayseri'de bi'l-ictimâ' Sinod meclisi teşkil ederek Serokopyus Efendi (?) Kayseri Metropolidliği ile umûm Anadolu Türk Ortodoksları Serepiskoposluğuna naklen, Milletyus Efendi Konya Episkoposluğuna, Mervasiyus Efendi Gümüşhane Episkoposluğuna, ahîren takdîs ve ta'yîn olunan Kostantinos Efendi Ankara Episkoposluğuna ta'yîn olunmuştur. Serepiskopos ve Episkoposlar ve Sinod'un a'zây-ı sâresi mu'teberân ve muhtelit mahaller a'zâsı Anadolu Türk Ortodoks Kilisesi'nin fi'len teşkîl olunduğunu ihbâr ile Kilisenin bu nâm ve unvân ile tanınmasını, nizamnâmelerinin tasdîkını ve Serepiskoposla Episkoposların ve Sinod muhtelit meclisler hey'etinin kabul ve me'mûriyetlerinin icrâsını Adliye Vekâletinden istirhâm eylemişlerdir. Bu bâbdaki mazbataları, nizamnâme ve Kilisenin cemaât ve Metropolidân ve meclis muhtelit a'zâsının esâmisini hâvi zabıtlar da vekâlet-i mezkûreye vârid olmuştur**.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 259, 249.
** Bkz. No. 393.

No. 362

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 235 *Kânun-ı sânî 39*
(17 Ocak 1923)

1 — Mübâdele-i ahâli tâlî komisyonu ictimâına devâm ediyor. Sivil ve askerî üserâ mübâdelesi takarrür etti ise de Yunanlılar tarafından imzâsı mübâdele-i ahâli kararnâmesine ta'lîk edilmiştir ki iki üç güne kadar me'mûldur. Mâliye ve gümrük müzakerâtı devâm etti. Bizim ta'rife-i hâzıramızı aynen tesbît ve kabul etmek teklifine mukabil olan eski ta'rifeyi altın fiâtı üzerinde tesbît etmelerini bilâhire ayrıca mütavassıt bir ta'rife fikrini dermiyân ettiler. Mütevassıt ta'rifeyi tanzîm ve teblîğ etmediler, hazırlamağa çalıştılar. Ma'hazâ yarın Bompard bilcümle mâlî müşâvirleri ile Paris'e gidiyor. Muallak mesâil içün kat'î karar getirecek.

2 — Belçika sefîrinde bir ziyâfetde muhtelif zevâtla mülâkatımın hülâsası şudur: İtalyanlar kapitülasyonların adlî sisteminde bi usûl-i halle muvâfakat etmezsek inkıtâ' olacağından ve kendilerinin buna fevkalâde ehemmiyyet verdiklerinden bahsettiler. İstanbul, İzmir, Edirne ve sâirede elveym kırk bin İtalyan var imiş.. Fransızlar da mesâil-i mâliyeden dolayı Konferansın âkıbetinden bedbînî tereşşuh ettirdiler. Bulgarlar da Dedeağaç limanı ve oraya kadar boydan boya kendi malları için bir koridor istiyorlar. İtalyan murahhası bana bu fikri harâretle tervîc etti.

3 — Dün akşamki mülâkatımdan İngiliz ve Amerika murahhaslarında adlî sistemi kabul edeceğime dâir ümmîd bırakmamak içün bugün her ikisine husûsî mektub yazdım. Yunanistan'da ve diğer bir memlekette mevcud olmayan bir usûlü kabul edemeyeceğimizi te'yîd eyledim.

4 — Lord Curzon'un kâtib-i husûsîsi bugün Musul'dan dolayı ne İngilizlerin ne Türklerin harb etmek niyetinde olmadığını, fakat tarafeyn geri çekilemeyecek kadar ilerlemiş ve İngilizler Araplara bağlanmış olduklarından zevâhiri ve izzet-i nefisleri kurtarmak için Musul mes'elesinin hallini Lahey'e veya Cem'iyyet-i Akvâm'a hakeme havâle etmek fikrini telkîn ediyordu.

İSMET

No. 363

İcra Vekilleri Hey'eti Riyâsetine

No. 236

17 Kânun-ı sânî 39
(17 Ocak 1923)

14 Kânun-i sânî tarihli ve 256 numaralı şifre telgrafnâme cevâbıdır*.

Esbak Bern Sefîri Fuad Beyi istifâde içün mukaddemâ aradım. Siyâsetden çekildi. Hâlen Mısır'da mesâlih-i zâtiyesi ile meşgul bulunduğu mustahberdir.

İSMET

* Bkz. No. 343.

No. 364

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 274 *18 Kânun-ı sânî 39*
(18 Ocak 1923)

Adlî müşâvirler hakkındaki teşebbüs-i devletleri müsbet bir şekilde netîcepezîr oluyor mu? Bu hususdaki muvaffakıyetiniz bence ayrıca mûcib-i memnuniyet olacaktır*.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 291, 294, 297, 300.

No. 365

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 275 *18 Kânun-ı sânî 39*
(18 Ocak 1923)

Karaağaç'ın bir Yunan taburu tarafından işgal edildiğini Refet Paşa 15 Kânun-i sânî tarihli telgrafla bildiriyor*.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 313.

Yunanlıların Karaağaç'ı işgal ettikleri haberi geldiği zaman Gazi Mustafa Kemal (Atatürk) İzmit'te bulunuyordu. İstanbul'daki Dışişleri Murahhası Adnan Bey (Adıvar) da İzmit'e gitmişti. Oradan, İngiliz Yüksek Komiserliği katında girişimde bulunulmuştur. İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiser Vekili Mr. Henderson, 18.1.1923 günü Londra'ya şunları tellemiştir:

"I have received telegram from Adnan Bey at Ismid stating that Mustapha Kemal is much concerned at violation of Mudania convention through occupation of Karagatch by Greeks and by retirement of allied forces to eastern bank of Maritza. Adnan also begged that urgent steps be taken to avoid all incidents.

"Allegations which are of course without foundation are I fancy based first on presence of Greek detachment at Karagatch and secondly of British sentry on east bank of Kuleli Bourgas bridge. In my reply I have consequently denied both statements remarking in the first case that Karagatch is occupied by French troops and that presence of Greek detachement there is not contrary to Mudania convention and secondly that General Harington has given instructions for every single British sentry to be withdrawn to west bank...

"Sent to Lausanne No. 37."

(F.O.424/256, p. 153, No. 78; *DBFP-I/18,* p. 453-454, No. 331).

No. 366

Lozan'da İsmet Paşa Hazretlerine

Şifre tel. *18 Kânun-ı sânî 39*
(18 Ocak 1923)

No. 276

İki üç günden beri Fevzi ve Kâzım Karabekir Paşalar Hazerâtı ile birlikte orduyu teftiş etmekteyiz. Bu telgrafı Hereke'den yazıyorum. Meşhûdâtımdan memnunum. İki gün sonra Bursa ve Balıkesir mıntıkalarına geçip teftişâta devâm edeceğiz. Ma'lumât, muhabbet*.

Başkumandan

GAZİ MUSTAFA KEMAL

* Bkz. No. 340.

No. 367

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 277 *18 Kânun-ı sânî 39*
(18 Ocak 1923)

Şifre

Üserâ teâtisi işlerine bakmak üzere teşekkül edecek komisyona a'zâ olacak delegemizin ta'yini içün mezkûr komisyon a'zalarının nerede birleşeceğinin iş'ârını rica ederim*.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 383, 397, 420, 423.

No. 368

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 278 *18 Kânun-ı sânî 39*
(18 Ocak 1923)

C 16/1/39 230 numaraya cevab*.

Asurî ve Geldanîlerin memleketimizde iskânları husûsuna muvâfakat edemeyeceğimiz ma'lûm olmakla beraber hiçbir taahhüdü tazammun etmemek ve mahzâ Aga Petros'un Lozan'dan uzaklaştırmada bir fâide me'mûl ise Ankara'ya gönderilebileceği ve ma'mâfîh merkumun evvelce Rumiye şehbenderhanemizde tercümanlıkta istihdâm edilmiş Türk tâbiiyyetinde bulunduğu arz olunur.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 353.

No. 369

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 279 *18 Kânun-ı sânî 39*
(18 Ocak 1923)

Ankara'ya vürûduna intizâr edildiği ma'lûm-ı devletleri olan Macar zâbitânından Öjen Roçkay dün muvâsalat etmiştir.

HÜSEYİN RAUF

No. 370

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 237 *18 Kânun-ı sânî 39*
(18 Ocak 1923)

17 Kânun-ı sânî 39 raporudur.

Mübâdele-i ahâli tâlî komisyonu çalıştı, terakkî etti. Amiral Bristol bugün akşama kadar benimle kapitülasyonları müzâkere ve intikalî bir devrenin lüzûmuna beni iknâa cehdetti.

İSMET

No. 371

Fevzi Paşa Hazretlerine cevâben
İsmet Paşa ile diğer Mümessillere re'sen

No. 280 *18 Kânun-ı sânî 39*
(18 Ocak 1923)

Ta'mîm

Fevzi Paşa Hazretlerine: 15/1/39 tarihli telgrafa cevâbdır.

Yunanlılar sulh müzâkerâtı devam ettiği esnada bâki kalan kuvây-ı muntazamalarını pey der pey Garbî Trakya'ya tahdîş etmiş ve askerleri Meriç boyuna toplamaya başlamış ve altı fırka tahmin olunan askerlerine yeniden iki fırka daha gönderilmeye teşebbüs edilmiş, Meriç'i mürûr içün alenen vesâit edildiği ve vesâitin ihzârından sonra muntazar olduğu vechile âsâyışı ihlâl hareketleri başlamış olduğu beyâniyle ahvâlin îcab ettirdiği tedâbîri ittihâz etmezden mukaddem bu husûsda düvel-i müttefika komiserlerinin nazar-ı dikkatı celb olunduğu ve Yunanlıların Mudanya Mukavelesi ahkâmına riâyet edecekleri ve mukavelenin

üçüncü maddesinin tatbîk olunacağı hakkında kat'î ve sarîh beyânâta intizâr ettiğimizi, aksi takdirde düvel-i müttefika tarafından da imzâ edilen Mudanya Mukavelesine elyevm rıâyet olunmadığına hükmetmek mecburiyetinde kalınacağı dün akşamki tarihli bir nota ile İstanbul'a teblîğ olunmuştur Efendim *.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 365.Trakya'da Yunan askerî hazırlığı ile ilgili olarak basında da sık sık haberler görülüyordu. 20 ve 21 Ocak 1923 günlü Fransız gazetelerinde çıkan haberlerden üçü aşağıya alındı.

Trakya'daki durumla ilgili olarak gazetelerde çıkan haberler:

La situation s'aggrave en Thrace

Des rencontres se produisent entre patrouilles grecques et gendarmes turcs

ATHENES, 18 Janvier. — La situation devient menaçante en Thrace occidentale où les Grecs ont massé près de 70.0000 hommes, sous le commandement du colonel Pangalos, L'état-major a reçu de sévères instructions pour compléter les effectifs des unités présentes,pour renforcer la discipline et pour tenir haut le moral de l'armée.

Plusieurs incidents ont déjà eu lieu entre des patrouilles helléniques et la gendarmerie turque, notamment dans la région d'Ipsala.

Il est à craindre que de nouvelles complications surgissent et que l'activité belliqueuse des troupes grecques n'ait un fâcheux écho sur les dispositions des autorités kemalistes.

Matin, 20.1.1923

A Lausanne, le désaccord persiste entre Anglais et Turcs

LAUSANNE, 19 Janvier. — De source turque, on assure qu'au cours des négociations officieuses qui se poursuivent entre les Anglais et les Turcs, à Lausanne, ces derniers auraient décliné la proposition anglaise d'arbitrage de la Société des nations.

Les Turcs maintiennent leurs revendications tendant à faire connaître, avant la conclusion de la paix, la souveraineté ottomane sur le vilayet de Mossoul. (Havas).

(Matin, 20.1.1923)

Les Preparatifs Grecs en Thrace

Les nouvelles de Thrace qu'on a reçues à Paris ce matin indiquent un état de choses assez dangereux. Voici les faits les plus saillants:

Les troupes grecques qui sont concentrées en Thrace occidentale constituent une force de 60.0000 à 70,0000 hommes.

Ces troupes se sont installées, contrairement à l'esprit de la convention de Moudania, sur toute la partie de la rive droite de la Maritza que n'occupent pas les troupes françaises.

L'état-major grec complète l'effectif et l'armement de ses diverses unités. Il s'efforce aussi, avec moins de succès peut-être, de stimuler le moral de ses soldats. Ce fléchissement persistant du moral est le seul trait pacifique de la situation.

Les Grecs paraissent se préparer à franchir la Maritza. Ils ont rassemblé du matériel de pontonniers à Bosnakeui.

Des incidents se sont déjà produits: près de Boudjak, un poste grec a tiré sur des paysans turcs; dans le secteur d'Ipsala, un choc a eu lieu entre une patrouille grecque et le gendarmerie turque, et un civil turc a été tué.

Ces faits montrent qu'il est nécessaire d'inviter les Grecs à s'éloigner de la Maritza.

(Le Temps, 20.1.1923).

La situation en Thrace

On mande d'Angora:

Un communiqué officiel kemaliste dit que les Grecs concentrent leurs troupes tout le long de la ligne de la Maritza et installent également de forts contingents à Karagatch, violant ainsi la convention de Moudania. Quelques détachements ont tiré sur les habitants et les postes turcs, faisant plusieurs victimes.

D'autre part, on mande de Constantinople:

Un communiqué de l'état-major du corps d'occupation français à Constantinople dément les informations signalant que de fréquents incidents se produiraient dans les régions de la Maritza et à Karagatch. La zone d'occupation française est dans un calme complet.Les milieux renseignés démentent également les bruits qui ont couru du débarquement de détachements des Soviets dans la région de Midia.

(*Le Temps,* 21.1.1923).

No. 372

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 281 *19 Kânun-i sânî 39*

(19 Ocak 1923)

Muhâsebât-i Umûmiye Müdîri Fuad Beyin hesâbâtı müşâvir Şefik Beye devr ile Ankara'ya i'zâmına müsâade buyurulmasını Mâliye Vekili Bey rica ediyor. Zât-i alinizce infikâkinde mahzûr yoksa Hey'et-i Vekile muvâfık görüyor. Arz ile bu bâbdaki cevâbınıza intizâr eylerim Efendim.

HÜSEYİN RAUF

No. 373

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 282 *19 Kânun-i sânî 39*

(19 Ocak 1923)

C 229*

Tahrirâtlarınız müteferrik suretde gelmiş ve ekserisi mazrûfen hemen âid oldukları dârelere dağıtılmıştır. Vekâlette kayıdları yoktur. 202 numaralı tahrirâtınızda neden bahsolunduğunun iş'ârı.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 346.

No. 374

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine.

No. 238, 239, 240, 241 *19 Kânun-i sânî 39*
(19 Ocak 1923)

No. 238

Hasan Beyin avdetinden sonra gümrük mesâili hakkında gerek tâlî komisyonda resmen gerek sûret-i husûsiyede İngiliz ve Fransız ve İtalyan delegeleriyle cereyân eden müzâkerât netîcesinde vâsıl olduğumuz şekil ber vech-i âtîdir:

Evvelce de arzedildiği vechile gümrüğe müteallik kapitülasyonlar ahkâmının ilgasını mütezammın bir maddenin sulh muâhedesine derci, sâniyen Türkiye ile Konferansa iştirâk eden devletler arasındaki muâmelât-ı ticâriyeye âid mevâddın bir ticâret mukavelesi şeklinde ayrı ayrı teâtîsi, sâlisen beş misle tâbi' olan eşya tablosu ile on iki misline tâbi' olan eşya tablosu mukaveleye rabtolunacak ve ta'rifede mezkûr olmayan eşyadan da kıymeti üzerinde % 20 resim istîfâsine dâir ayrı bir madde konulacaktır. Bu bizim ta'rife-i hâzıramızdır. Bu mukavelenin müddeti üç sene olacaktır. Müttefikler bundan başka on iki misle tâbi' eşyadan ba'zı mühimlerini bilhassa kendi ticâretlerini alâkadâr eden eşyadan mürekkeb mutavassıt bir tablo teklîf ediyorlar. Bu tablodaki eşyanın üç sene müddet zarfında 8-9 misle tâbi' tutulmasını istiyorlar. Buna mukabil bir madde olarak bize verecekleri şey kendi gümrük kanunlarının hâl-i hâzırına göre en asgarî ta'rifelerini tatbîk ettikleri memleket muâmelesini Türkiye'den gelen idhâlâta tatbîk edecekler.

No. 239

Para kıymeti mukavelenin tarih-i imzâsındaki altın fiatlarına nisbetle bir ay zarfında vasatî olarak % 30 tebeddül irâe ettikçe ertesi ay ta'rifenin emsalleri de o nisbetde tezyîd veya tenkîs edilecek,yalnız altın fiatı beş kâğıda ininceye kadar beş misli cedvel içün tebeddül olmayacak fakat para kıymeti tenâkus ederse diğer emsaller gibi bu da tezyîd olunabilecektir. Para farkına göre bu tebeddülü Fransa, İtalya ve diğer ta'rife usûlünü tatbîk eden birçok memleketlerde daha sık tebeddüller ile yapmaktadırlar. 9 misline inmesini istedikleri eşyanın ta'rifedeki numaraları ber vech-i âtîdir: Elli bir, altmış beş, altmış dokuz, yüz yirmi bir, yüz otuz, yüz yetmiş sekiz, yüz seksen, yüz seksen beş, yüz seksen yedi, yüz seksen sekiz, yüz doksan iki, iki yüz iki, yüz yetmiş, iki yüz yetmiş üç ve yetmiş dört, iki yüz yetmiş beş, üç yüz iki, üç yüz beş, üç yüz sekiz, üç yüz on bir, üç yüz on dört ve üç yüz on dokuz numaraları ile ta'rifedeki mezkûr olan eşyadır.

Bu mutavassıt tabloya idhâl etmek istedikleri eşya miyânında en ziyâde hâiz-i ehemmiyyet olan iki yüz yetmiş numaralı pamuk mensucât ile üç yüz sekiz numaradaki ipekli ma'mûlât ve diğer ba'zı mevâddır. Bunların yekûnu idhâlât-i umûmiyemizin rub'unu teşkîl eder. Pamuklular İngilizler ile İtalyanları ve ipekli eşya ile diğerleri Fransızları hâssaten alâkadâr etmektedir. Bu sûretle ısrâr onlardan geliyor. Belki bunların ba'zılarını 9 misli cedvelinden çıkarmak mümkün olacaktır.

No. 240

Son ve nihâî müzâkerât-ı husûsiyede bunları Ankara'ya bildirmek mecbûriyetinde olduğumuzu ve kabul edemeyeceğimizi söyledik. Böyle mutavassıt bir tablo re'y-i âlîlerinin bilinmesine lüzûm hâsıl olmuştur. İstihsâlât-ı dâhiliye rüsûmuna elyevm tâbi eşyanın mukavelede zikri taleb olunuyor. Üç sene müddetle bunlardan mâadâ dâhilde istihsâlâtı olmayan eşya üzerine yeniden istihsâlât resmi konulmayacak dâhilde dahî istihsâli olan eşya üzerine aynı resim konulmak şartı ile idhâlât üzerine de resim konulacaktır. Bu müddet-i mukavele zarfında tarafeyn yeni şerâite göre ayrıca ticâret mukaveleleri akdi içün müzâkerâta girişmeği mütekabile taahhüd edeceklerdir.

No. 241

Hülâsa üç sene müddetle ta'rife-i hâzıramızı bir mutavassıt tablo ile tesbît etmiş oluyoruz. Onlardan da gümrük mevkufâtlarına göre asgarî ta'rifelerini tatbîk ettikleri memleketler gibi muâmele görmek fevâdini istihsâl etmiş oluyoruz ve bütün i'tirâzları bizim umûmî ta'rifemize mukabil kendilerinin asgarî ta'rifelerini istihsâl esâsının aleyhlerinde olduğunu ileri sürüyorlar. Biz de ta'rifemizi üç sene içün tesbît ediyoruz. Halbuki siz yalnız asgarî ta'rifenizi tatbîk ettiğiniz memleketler muâmelesini bize veriyorsunuz, zarar bizim tarafımızdadır.. diyoruz. Bir ay zarfında para kıymeti % 30 tereffü' ettiği takdirde ta'rifenin emsallerini o nisbetde tenzîl etmemek içün fi'lî vâsıtalar vardır. Altın fiatlarının bir ay zarfında vasatîsini bu dereceye indirmek içün son günlerde biraz altın mübâyaa ettirmek ve bu sûretle paramız tereffü' etse dahî belki bütün mukavele müddetinde emsâlleri muhâfaza etmek ve yalnız paramız tenezzül ettiği zaman nisbet-i tedennî derecesinde tâ'rife emsâllerini lehimize çoğaltmak, bu sûretle tahavvülât esâsının yalnız lehimize cereyânını te'mîn etmek çâreleri vardır. Gümrük mes'elesi husûsunda vardığımız netîce yukardaki ma'rûzâtdan ibârettir. Nokta-ı nazarının iş'ârını rica ederim. Mesâil-i mâliyeyi ayrıca arz edeceğim.

İSMET

No. 375

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 242 *19 Kânun-i sânî 39*

(19 Ocak 1923)

18 Kânun-ı sânî 339 raporudur:

1 — Mübâdele-i ahâli tâlî komisyonu çalıştı. Yunan Makedonyasından bize gelecek Müsliman ahâlinin emvâlini ve va'iyyet-i iktisadiyesini muhâfaza etmek içün bilhassa çalışıyoruz. Rıza Nur Beyin riyâset ettiği bu komisyon pek çok şey'e muvaffak oldu.

2 — Çiçerin ile mülâkatda Ankara'ya muhâberâtının mevzu-i bahs ettim. Kendisi Boğazların kapalı olmasını iddiâ ediyor. Biz Boğazların şerâit-i ma'lûme dâhilinde açıklığını kabul ettik. Bu cihet Ankara'ca ma'lûm olsun ve bu nokta-i nazardan aramızda ittihad-ı efkâr mevcud olmadığı bilinsin. Benim suâlime karşı bunu dedi. Bu da gayet tabiîdir. Bununla beraber dâimî temasımızın mevcudiyeti onun nezdinde münker değildir.

3 — Bir iki günden beri ziyâde bedbîni havası tereşşuh ediyor. Müttefikler bize evet veya hayır dedirecek bir proje hâzırlıyorlar. Bunu pazartesi verecekler. Bu akşam Amerika murahhası ile uzun müddet konuştum. Uhûd-i Atîka içün yalnız redd ile iktifâ etmeyerek bir teklîf yapmaklığımda ısrâr ediyor. Sulh imzâlanırsa Paris ve Londra'dan sonra New York ve Washington'a kadar kendisi ile behemehâl seyâhat eylemekliğimi tavsiye eyliyor. Bu demektir ki Amerika Türkiye ile münâsebât-ı iktisâdiyeye ve bununla beraber Uhûd-i Atîkadan bir zerre kalmasına atf-ı ehemmiyet etmektedir. Yakında müttefiklerle büyük bir meydan muharebesi vereceğiz. Münferid ve müteferrik mesâil-i müteferrika üzerine perâkende muhârebât vermekten yoruldular. Bütün mesâil-i muallaka üzerine büyük bir meydan muhâberesi vermek istiyorlar. Bu a'sâb mes'elesidir. Acabâ bunda hangi millet kuvvetlidir*.

İSMET

* Bkz. No. 382.

No. 376

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 246 *19 Kânun-i sânî 39*

(19 Ocak 1923)

205 numaralı telgrafnâmeniz tekrar edildiği halde halledilemediğinden yeniden akden posta ile gönderilmesi müsterhamdır.

İSMET

No. 377

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 283 *20 Kânun-i sânî 39*
(20 Ocak 1923)

C Tahrirât 48.

Garb cephesi kumandanlığınca icrâ edilen tahkikât neticesinde üserâ inşaat taburlarında Edremit'de ....müessesesinde müstahdem Ermeni Katolik milletinden Leonis Manas isminde bir kimse bulunmadığı anlaşılmıştır.

HÜSEYİN RAUF

No. 378

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 284 *20 Kânun-ı sânî 39*
(20 Ocak 1923)

Salib-i Ahmer Cemiyeti Hâmid Beye bi'l-mürâcaa üserâ garnizonlarının teftişi husûsunu mevzû'-i bahs etmişti. İzmir'deki bir üserâ taburu ile civardaki üserâ karargâhlarından biri gösterilecektir. Bu maksadla Salîb-i Ahmer'den Mösyö Morine ile Guneson'un İzmir'e gelmelerine müsâade olunduğu Adnan Beye teblîğ edildi ve Hilâl-i Ahmer'e ma'lumât verildi. Yunanistan'daki garnizonların teftişi hakkında da Hilâl-i Ahmer'in nazar-ı dikkatı celbolunmuştur*.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 421.

No. 379

Adnan Beyefendiye
Paris Mümessliğine
İsmet Paşa Hazretlerine

No. 285 *20 Kânun-ı sânî 39*
(20 Ocak 1923)

Ma'mûretü'l-Azîz vilayeti merkezinde tekrar küşâd edilmesi istenilen Fransız rahiblerinin mektebinde Mekâtib-i husûsiye ta'limâtnâmesinin altıncı maddesi mûcebince Türkçe, Türk Tarih ve coğrafyasının Türk muallimler tarafından tedris teklifine muvâfakat edilmediğinden küşâdına muvâfakat olunmamış-

tır. Ceneral Pellé Mekâtib-i husûsiye ta'limâtnâmesinin tatbiki mekteblerce kabul olunacağını te'mîn etmişti.Mougin ise teftişin icrâsı kabul edildiğine dâir cevâb-ı muvâfakat getirecekti. Daha getirmedi. Berây-ı ma'lumât.

HÜSEYİN RAUF

No. 380

İsmet Paşa Hazretlerine
Fevzi Paşa Hazretlerine

No. 286 *20 Kânun-ı sânî 39*
(20 Ocak 1923)

Kânun-ı sânînin yirmi beşinci günü Çanakkale'deki jandarma, polis ve me'murîn-i hükümetin kâmilen esir edileceğini bir İngiliz neferi Kale Liman Reisi Nazmi Beye söylemiştir. Berây-ı ma'lumât.

HÜSEYİN RAUF

No. 381

Müşîr Fevzi Paşa Hazretlerine

No. 287 *20 Kânun-ı sânî 39*
(20 Ocak 1923)

Makine başında. Bir dakika te'hîr edilmeyecekdir.

Madde 1 — İsmet Paşa Hazretlerinden şimdi aldığım 18/1/39 raporu aynen üçüncü maddedirler. Gazi Paşa Hazretlerine arzını rica ederim.

Madde 2 — Adnan Beyden şimdi aldığım bir telgrafta elimizde bulunan İngiliz tayyârecilerinin tahliyesi tarafdân olduğunuz bildiriliyor. Halbuki zât-ı âliniz bana bu bâbda hiçbir şey yazmadınız. Adnan Beye cevâb verebilmek içün bu hususdaki kararınıza muhtacım. Âcilen iş'ârını rica ederim.

Madde 3-1 — Mübâdele-i ahâli tâlî komisyonu çalıştı. Yunan Makedonya'sından bize gelecek Müslüman ahâlinin emvâlini ve vaz'iyyet-i iktisâdiyesini muhâfaza etmek içün çalışıyoruz. Rıza Nur Beyin riyâset ettiği bu komisyon çok şeye muvaffak oldu.

2 — Çiçerin ile mülâkatımda Ankara muhâberâtını mevzû-i bahs etti. Kendisi Boğazların kapalı olmasını müdâfaa ediyor. Biz Boğazların şerâit-i ma'lûme dahilinde açıklığını kabul ettik. Bu cihet Ankara'ca ma'lûm olsun. Bu nokta-i

nazardan aramızda ittihâd-ı efkâr olmadığı bilinsin. Benim suâlime karşı bunu dedi. Bu da gayet tabiîdir. Bununla beraber dâimî temasımızın mevcûdiyeti onun nezdinde münkatı' değildir fikri vardır.

HÜSEYİN RAUF

No. 382

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 287 *20 Kânun-ı sânî 39*
(20 Ocak 1923)

C 18 Kânun-i sânî rapora*:

Şüphesiz sizin ve bizim sinirlerimiz de en kuvvetlisidir. Kanâat ve kararlarımız da o derece kat'îdir Efendim.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 375.

No. 383

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 288, 289, 290 *20 Kânun-ı sânî 39*
(20 Ocak 1923)

C.

1 — Nezdimizdeki Yunan esir zâbitânı Kırşehri ve Kayseri garnizonlarındadır. Üserâmızı hâmilen gelecek vapurlarla bunların iâdeleri Yunanlılar tarafından vapurlar ile nakledilecek esir zâbitânımızın rütbelerine göre ayrı ayrı mikdarlarının lâ ekall on beş gün evvel tarafımıza iş'ârına mutevakkıfdır.

No. 289

2 — İmzâdan yedi gün sonra başlamak üzere ibtidâ Yunanlılar tarafından rehinelerimiz İzmir'e teslim edilecektir denildiği halde bizdeki rehinelerin sûret-i tevdîine dâir ma'lumât verilmiştir. Bizde rehinelerin mikdârı 114 kişidir. 95 Erzincan'da, 8 Kırşehiri'nde, 11 Kayseri'dedir. Üserâ inşâât taburlarındaki tebaamızdan sivil efrâd hakkında bir kayıd yoktur. Gerek bunlar gerek esnây-ı işgalde ahâliye mezâlim îka' etmekle maznûn Yunan zabitîn ve efrâd hakkında yapılacak muâmeleye dâir mutâlaalarının serian iş'ârı mercûdur.

No. 290

3 — Mübâdelenin İstanbul'da icrâsına imkân yoktur.

4 — Üserâ mübâdele merkezi olmak üzere İzmir, İzmit ve Mudanya'yı kabul edebileceğimizi Müdâfaa-i Milliye bildiriyor.

5 — Mübâdelenin oralardan icrâ-ı takarrür ettiği takdirde ikişer asker delege ta'yîn kılınarak i'zâm edilecektir*.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 333, 359, 397, 420.

No. 384

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 291 *20 Kânun-ı sânî 39*
(20 Ocak 1923)

İstanbul'dan alınan 4 Kânun-i sânî tarihli istihbârât berây-ı ma'lûmât zîre naklolunmuştur.

1 — Galata rıhtımından 500 sandık cebhâne Haydarpaşa'daki beylik İngiliz vapuruna tahmîl olunmuştur.

2 — Maçka'daki mavzerlerimizin makanizmaları sökülerek cebhâne sandıklarına vaz' ve sevkiyât mahallinden yine o vapura nakledilmiş ve vapur Dedeağaç'a hareket etmiştir.

3 — Almanya ve Avusturya'dan getirilmiş toplardan 38 aded serî' ateşli on buçuk, dokuz aded uzun menzilli on beşlik havan topları ve 700 sandık top mermisi, yirmi beş kamyon ve diğer levâzım vapura tahmîl olmuştur.

4 — Diğer bir İngiliz vapuruna yirmi beş sandık boğucu gaz makinesi tahmîl edilmiştir. Bu vapurun semt-i hareketi mechûldur.

Silâh ve cebhânelerimizin Dedeağaç tarikıyle Yunanlılara verildiği bu suretle anlaşılıyor. Adnan Beye düvel-i müttefikanın yed-i emânetine mevdû' olan eslihanın bu suretle kaldırılmasını protesto etmesini yazmıştık*.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 408.

No. 385

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 292 *20/1/39 (20/1/1923)*

İş'âr-ı âlîleri vechile* Numan Rıfat Bey Paris Mümessilliği ikinci kâtibliğine ta'yin kılınmıştır Efendim**.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 183, 195.

** Paris Mümessilliğine de şu telgraf çekilmiştir:

"Mülga sefâret kâtiblerinden Numan Rıfat Bey mümessillik ikinci kâtibliğine ta'yîn kılınmıştır Efendim."

No. 386

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 243, 244, 245 *20 Kânun-i sânî 339*

(20 Ocak 1923)

No. 243.

19 Kânun-i sânî 923 raporudur:

1 — Mübâdele tâlî komisyonu ile üserâ ve mekabir tâlî komisyonu ictimâ' etti. Mübâdele komisyonunda Yunanistan'da sâkin Türklerin emlâk ve arâzisini zabt ve istimlâki yüzünden hâsıl olan vaz'iyyetden dolayı mübâdele hâl-i sâbıkın nazar-ı dikkate alınmasını ve Yunanistan'da kalacak ve mübâdeleye tâbi' olmayacak mıntıkanın Struma nehrine kadar tevsîni taleb ettik. İstanbul'da mübâdeleye tâbi' olmayacak mıntıkanın Pendik'e kadar temdîdine ve an-asıl İstanbullu olup mübâdeleye tâbi' olmayacak Rumlardan hârice çıkanların avdetine müsâade edeceğimizi beyân ettiğimiz halde Türkiye'ye gelecek ve evvelce gelen Türklerin emlâkinin takdîri ve Yunanistan'da Türklerin ibka olunacağı mıntıkanın tesbîtinde i'tilâf hâsıl olmamıştır.

No. 244

2 — Üserâ ve mekabir tâlî komisyonunda düvel-i i'tilâfiye Gelibolu şibih-cezîresinde ve hâricinde i'tilâf asâkirinin medfûn bulunduğu mekabir ve âbideler arâzisi mülkiyetinin hükümetleri namına verilmesini taleb ettiler. Teklîf ettikleri mevâdd Sèvres Muâhedesinde münderic mevâddın hemen aynıdır. Mekabir arazîsi olarak taleb ettikleri arâzi miyânında Arıburunu mıntakasında Avustralya

askerinin muhârebe ettiği bütün muhârebe meydânının istimlâk olunması şâyân-ı dikkattır. Biz İ'tilâf askerlerinin mezarları içün lâzım gelen arâziyi tahsîs edeceğimizi ve ma'mâfîh bu arâzinin mülkiyetini veremeyeceğimizi, kabristanlardan mâadâ herhangi bir maksadla arazi vermeyeceğimizi açıkca söyledik. İngilizler Seddülbahir ve Anafarta'da kabristanlar içün muktazî arâziden başka bir şey taleb etmedikleri halde kanlı muhârebeler dolayısıyle mukaddes bir sahne addedilen Arıburunu mıntakasının Avustralya ve Dominyonlarca pek mühim olduğunu ve bunun da mülkiyetini istediklerini söyliyorlar. Fransızlar bizim tekâlifimizi kabule âmâdedirler. İngilizler Londra'dan ta'lîmât istediler. Biz Çanakkale'de düvel-i İ'tilâfiyeye verilecek aynı hukukun Türkiye'den infikâk eden memâlikde kalan Türk askeri mekabiri içün de tanınmasını taleb ettik. Tâlî komisyon pazartesi günü tekrar toplanacaktır.

No. 245

Lord Curzon'dan aldığım bir mektubda Musul mes'elesinin aramızda halline imkân hâsıl olamadığı ve gelecek salı günü Türk hey'et-i murahhasasının Suriye veya Irak hududları veyahud her ikisi hakkında nokta-i nazarını komisyonda îzâh etmek arzu ettiğimiz takdirde hazırlanabilmemiz içün keyfiyetden beni haberdâr ettiğini bildirdi*. Vereceğim cevâbda salı günkü ictimâ'da Türki-

* Lord Curzon, ayni gün bunu şöyle rapor ediyor:

"I have now decided upon final course of action to be taken about Mosul. Inasmuch as complete treaty is to be presented to Turks,... it is necessary to bring the matter before the full commission over which I preside. I have accordingly informed the Turkish and allied delegations that I propose to take the case on Tuesday (23.1.1923) next. Advantage of this procedure will be that Turkish case for Mosul will be stated, in its full weakness, to world, and that I shall have the opportunity of summarising the arguments contained in my various printed memoranda in a concice and I hope effective reply. I shall hope also to dissipate the fumes of suspicion that have arisen in such noxious abundance from the still untapped oilfields on the Mosul area.

"The Turks will probably have asked in their opening declaration for a complete or a partial restitution of the vilayet or conceivably for a plebiscite of its inhabitants...."

"I shall refuse all these demands...."

(F.O.424/256, p. 165, No. 90; *DBFP-I/18,* p. 456, No. 334)

Lord Curzon'un İsmet Paşa'ya bir mektup gönderdiği ayni gün İngiliz delagasyonunca basına duyuruldu. Basına verilen kadarıyla Lord Curzon'un mektubu şuydu:

Cher Ismet pacha,

Il y a maintenant près de huit semaines, le 27 novembre, j'ai proposé de soumettre à la première commission la question des frontières de la Turquie en Asie, c'est-à-dire des frontières de Syrie et de Mésopotamie.

J'y ai renoncé sur votre demande insistante, et parce que vous m'exprimiez le désir que cette affaire fût l'objet de conversations privées entre Votre Excellence et moi-même.

Ces conversations, qui ont pris jusqu'ici la forme d'une correspondance dont le texte a été communiqué aux principales délégations alliéces, n'ont pas pu aboutir.

Dans ces conditions, je ne vois pas d'autre alternative que de porter l'affaire devant la commision plénière que j'ai l'honneur de présider, et je propose qu'elle se réunisse mardi prochain dans la matinée.

ye'nin cenub hududlarına müteallik mesâilin müzâkeresine muvâfakat ettiğimi ve Musul'u taleb ettiğimizi mûcib esbâbı Komisyona da bildireceğimi ve Suriye hududları mes'elesini Konferansta mevzû-ı bahsetmeğe lüzûm olmadığını yazacağım.

İSMET

J'en préviens à l'avance Votre Excellence, de manière qu'elle puisse se préparer, si elle le désire, à exposer devant la commission le point de vue de la délégation turque en ce qui concerne les frontières de la Turquie, soit avec la Syrie ou la Mésopotamie, soit avec les deux, et je ferai alors une réponse.

En attendant, je serais heureux de connaître, pour mon information personnelle, les questions principales que, Votre Excellence pourrait avoir l'intention de traiter.

(*Journal des Débats*, 20.1.1923)

Lord Curzon'un Türk-İngiliz ikili görüşmelerinden vazgeçip Musul işini Konferansa getirmesi ve ayrıca mektubunda Suriye sınırından da söz etmesi, Fransız basınında çeşitli yorumlara ve eleştirilere neden oldu. Örneğin *Le Temps* gazetesinin Lozan muhabiri Henry Rollin şunları yazdı:

"Dans la lettre qu'il a adresseè à Ismet Pacha, Lord Curzon lie la question des frontières de Mésopotamie à celle des frontières de la Syrie...

On peut donc se demander si l'on se trouve en présence d'une mauvaise rédaction pouvant donner lieu à une interprétation erronée, ou d'une tentative, grosse de conséquences graves, de lier deux questions, dont l'une est déjà réglée, mais pourrait peut-être remise en discussion, et dont l'autre n'a abouti qu'à la constatation d'un désaccord sur une des questions auxquelles la Turquie paraît tenir le plus. Il est d'ailleurs certain que la délégation britannique ne veut à aucun prix rompre à propos de la question de Mossoul, en raison des commentaires que cela pourrait soulever, et c'est peut-être là une explication de cet abandon soudain du principe de pourparlers séparé sur ce sujet. D'autres explications peuvent être envisagées, mais pour pouvoir en apprécier la valeur, il semble préférable d'attendre que la pensée des délégations britannique et turque se soit précisée davantage.

(*Le Temps*, 21.1.1923).

No. 387

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No 247 *

20 Kânun-ı sânî 39
(20 Ocak 1923)

Ba'zı esbâb-ı iktisâdiye mülâhazası ile İstanbul'a mahsûs olmak üzere bir moratoryum i'lânı hey'et-i hükümetce teemmül edildiğine dâir buraya haberler vârid olmuştur. Bu tedbîrin mesâil-i sulhiye miyânında en müz'ic şekil irâe eden mesâil-i mâliye ve iktisâdiye üzerine fena akisler icra edeceği rüfekamızca vârid görülmektedir. Sulh işi intâc edilinceye kadar bunun te'hîri münâsib olur kanâatındayız. İcrây-ı îcâbı **. İmza Hasan Bey

İSMET

* Bkz. Ayrıca Bkz. No. 407.

** Bkz. No. 398, 439.

No. 388

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 248 *20 Kânun-ı sânî 39*
(20 Ocak 1923)

Yunanistan'da bulunan sivil üserâmızın dokuz bin sekiz yüz elli yedi olduğu 10/12/38 tarihli ve 85 numaralı telgrafnâmelerine istinâden Konferans müzâkerelerinde iddiâ olunmuş idi. Muhtelif devâirden perâkende sûretde gönderilmiş listelerde muharrer eşhâs mikdârı yedi bin kadar tuttu. Sivil üserânın iâdesinde Salîbi Ahmer hey'eti ve hükümetce esâs ittihâz olunmak üzere Yunanlılar tarafından Yunanistan'a götürülen eşhâs listelerinin sûret-i sahîhede tanzîm ve ihzârının emir buyurulması*.

İSMET

* Bkz. No. 397.

No. 389

İcra Vekilleri Hey'eti Riyâsetine

No. 249 *20 Kânun-ı sânî 39*
(20 Ocak 1923)

3 Kânun-i evvel 922 tarih ve 45 numaralı telgrafnâmelerinin ikinci maddelerinde* Garbî Trakya'da melce'siz kalan ahâlimiz yerleştirildikten sonra daha altmış bin hâne iskân olunabileceği ve Anadolu'nun aksâm-ı sâiresinden giden gayr-ı müslimlerin hâneleri hesâb edilince bugün içün iki yüz bin hâne muhâcırı memleketin kabul ve iskâna müheyyâ olduğu bildirilmişti. Bu ma'lûmât Yunan hey'et-i murahhasasınca ma'lûm olduğundan bu ma'lûmâtın menbaı Yunanlıların eline geçebilecek bir menba' mıdır? Bu ma'lûmât Türkçe gazetelerle neşr edilmiş midir? Sür'at-ı işârı**.

İSMET

* Bkz. No. 65.
** Bkz. No. 413.

No. 390

Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

No. 250 *20 Kânun-ı sânî 39*
(20 Ocak 1923)

Büyük ziyaın* murahhas arkadaşlarımızla cümlemizi cidden ve samîmen müteessir ettiğini arzeder Hey'et-i Murahhasa nâmına kıymetdâr vücudunuza âfiyet ve selâmet temennî eylerim**.

İSMET

* Atatürk, annesi Zübeyde hanımı kaybetmiştir.
** Bkz. No. 429.

No. 391

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 251 *20 Kânun-ı sânî 39*
(20 Ocak 1923)

İsveç murahhası ikamet ve konsolosluk mukavelesi akdine hâzır olduğunu henüz bildirmemiştir. Diğer bîtaraf hükümetlerin bizim ile ne mukavelesi akdetmek isteyecekleri henüz ma'lûm olmamakla beraber Belçika ve İspanya ve Danimarka ve Hollanda ile ikamet ve konsolosluk ve sâir hergûna mukavelât akdine me'zûniyeti müş'ir ve diğer salâhiyetnâmelerdeki ta'bîrâta mümâsil ta'birâtı muhtevî bir salâhiyetnâme gönderilmesi ihtiyâten muvâfıkdır*.

İSMET

* Bkz. No. 327, 351.

No. 392

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 252 *20 Kânun-ı sânî 39*
(20 Ocak 1923)

Afv-ı umûmîye müteallik ahkâm muâhedeye girmeyip beyânnâme şeklinde muâhedeye mülhak olacaktır. Yüz elli şahsın istisnâsını biz taleb ettiğimiz cihetle bunun zikri bizim lehimizedir. Bu istisnânın beyânnâmeye mülhak bir protokolda zikri mutasavverdi. İster isek bunun yalnız prose verbal'da zikri ile de ik-

tifâ edebiliriz. Fakat protokol yapılması müreccahdır. Te'sîrâtı i'tibâriyle ise bu şekilde arasında fark yoktur. Yunanistan ile bütün ahkâmda tekabül vardır. Hâdisât-ı siyâsiye ile bedîhî bir sûretde mürtebat bulunan cerâim-i âdiye dahî afva dâhildir. Bu mukarrerâtın değiştirilmesine hâlen ne imkân ne de lüzûm vardır*.

İSMET

* Bkz. No. 412.

No. 393

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 253 *20 Kânun-ı sânî 39*
(20 Ocak 1923)

C. 272 ve 273.*

Kayseri'de müteşekkil kilisenin mukaddemâ tesvîye edilen nizâmnâmesi ba'zı tenkilât-ı gayr-ı ruhâniyeyi ve Serepiskoposla Episkoposların sıfat-ı ruhâniyelerini mutazammın bulunmasına göre şimdi bunun tasdîkı, Konferansta ta'kîb ettiğimiz meslekle mütenakız olacağı ve hükümetin henüz rüesây-ı mezhebiye ile şekl-i münâsebâtı takarrür etmemiş olduğu cihetle yeni kilisenin vaz'iyyet ve muâmelâtı dahî bilâhire emsâline muvâfık bir kanûn ile ta'yîn olunmak üzere şimdilik mutasarrıflıkça hareketleri şifâhen takdîr ve kiliselerinin karîben tasdîk-ı hükümete iktirân edeceğinin tebşîri ile iktifâ olunması münâsib teemmül edilmiştir. Baha Beyin** mütâlaası.

İSMET

* Bkz. No. 361.

** Eski Adliye Nezareti Mezâhip (Mezhepler) Müdürü olan Baha Bey, özellikle Patrikhane ve kiliseler konusundaki görüşlerine başvurulmak üzere Lozan'a çağırılmış bir uzmandı. Rıza Nur, Baha Beyden yeterince yararlanılamadığını söylemektedir.

Ayrıca Bkz. No. 141, 150.

No. 394

Heyet-i Vekîle Riyâsetine

No. 256 *20 Kânun-i sânî 39*
(20 Ocak 1923)

19 Kânun-i sânî tarihiyle İngiliz not verbali üzerine

250 ve 251 numaralı telgrafnâmelere* istinâden Konferansa bir nota ile şikâyet etmiştik. İngiliz hey'et-i murahhasasından alınan cevâbî notada muayyen

* Bkz. No. 336.

nikatın İ'tilâf kuvvetleri tarafında işgaline nihâyet verilmiş olması hakkında adem-i ma'lûmât beyân edilmekle beraber Meric'in garb sâhilindeki Yunan tecemmuu Şarkî Trakya'nın tahliyesinin netîcesi olduğu ve sulhun ihlâlini tergîb etmeyecek ve buna en ziyâde teessüf edecek olan İngiliz hey'et-i murahhasasınca bunun ihlâl-i sulh maksadına ma'tûf olduğunu farz etmeğe bir sebeb görülmediği, Anadolu'daki istihzârât-ı askeriyeyi ilerletmekle iktifâ etmeyerek Trakya'da teşkilât-ı askeriye icra ve oraya Anadolu'dan top imrâr eden ve İstanbul'da da top nakline teşebbüs eden Türkiye'nin bu husûsdaki şikâyeti mûcib-i istiğrâb görüldüğü ve Yunan askerinin eski İngiliz üniforması giymelerine gelince Avrupa ordularının çoğunda büyük devletlerin ordularına mahsûs olan üniformalar kesretle müsta'mel ve hattâ Türk zâbitlerinde bile bu hâl meşhûd olduğu beyân edildikten sonra 14 Kânun-i evvelde sebeb-i mücbir sevkiyle Çanakkale'nin yirmi mil şarkına İngiliz tayyâre zâbiti ile tayyârecisinin meşrû' gösterilemeyecek bir sûretde tevkîf edilmesi husûsunda İstanbul kuvây-ı işgaliye kumandanının teşebbüsâtini te'yîden bunların tahliyesi taleb ve rica edildiği ve İngiliz zâbtânının şimdiye kadar mûcib-i şikâyetleri olmuş hâdise bundan ibâret olmamakla beraber işgalin devâmınca ufak tefek hâdisâtın tekevvünü gayr-ı kabil-i ictinâb olduğu ve Türkler tarafından şikâyet edilen ahvâl-i fevkalâde vaktiyle tahkîk ve ta'mîk edildiği halde Türk me'mûrîni hareketlerinden mes'ûl oldukları, efrâdı bu kabîl hâdisâtı tahrîkden men'edemedikleri, velhâsıl Yunanlıların şimendiferlerdeki iz'âcâtından dolayı beyn'el-milel müttefikîn şimendifer komisyonuna mürâcaat lüzûmu beyân edilmektedir**.

İngiliz esirleri ve tayyâreler hakkında bir şey yapmak kabil ise kendilerine bildirilmek üzere emr ü iş'ârı müsterhamdır.

İSMET

** Lord Curzon, ayni gün Londra'ya şunları tellemiştir:

"Ismet Pasha having sent me memorandum accusing Greeks of outrages on Moslems in Greece and of violation of Mudania convention with the alleged countenance of the allies, I have sent strong reply in which I have drawn attention to the manner in which Turks are disregarding their own obligations under that convention and have energetically demanded release of the two British airmen detained since December 14th." (*DBFP-I/18,* 1.458, No. 335).

No. 395

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 293

21 Kânun-ı sânî 39
(21 Ocak 1923)

Yeni bir şehir inşâsı hakkında Reis Paşa Hazretlerine vuku'bulan iş'âr-ı âlîleri buraca nazar-ı dikkate alınmıştır. Nafıa Vekâletine esâsen bu hususda teklif vardır. Ancak oraca vuku'bulacak tekliflerin zât-ı devletleri tarafından ehemmiy-

yetle nazar-ı dikkate alınması bizim için mûcib-i teşekkürdür. İsviçreli Profesör Maximilian (?) bu gibi işler için mürâcaatda bulunmuştu. Zât-ı devlerince bu zâtın da re'yine mürâcaat tensîb buyurulduğu takdirde îfây-ı muktazâsısı ve neticeden ma'lumât i'tâ buyurulmasını rica ederim.

HÜSEYİN RAUF

No. 396

İsmet Paşa Hazretlerine
Roma, Paris Mümessilliklerine

No. 294

Mahremdir

21 Kânun-ı sânî 39
(21 Ocak 1923)

Yunanlıların Selanik'te bulunan dördüncü fırkalarını Garbî Trakya'ya nakle başladıkları haber alındı. Garbî Trakya'daki Yunan tahşidâtı münâsebetiyle verdiğimiz notaya bu haberi de ilâve ettik. Bu münâsebetle Sırplılarla Yunanlılar arasında yeni bir anlaşma veya zemîni mevcud olup olmadığının tedkiki Erkân-ı Harbiye Riyâsetinden taleb olunmaktadır. Sür'at-i tedkiki ile iş'ârı mercûdur Efendim*.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 440.

No. 397

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 296, 297

21 Kânun-ı sânî 39
(21 Ocak 1923)

1 — Yunanistan'daki sivil üserâmızın mikdârı 3800 kişi iddia edildiği anlaşılmıştır. Halbuki bu tarihe kadar taayyün eden üseramız mikdârı 8519 kişi olup İzmir'den alındıkları ahîren bildirilen 499 ve Karesi'den gönderilen 1724 kişinin ilâvesi halinde mecmû' üserâmız 10742 ye bâliğ olur. Bu mikdârdan Çatalca liva ve vilayetinden gönderilenler hâricdir.

2 — Sivil üserâmızın Dâhiliye'den alınan esâmi cedvelleri aynen hey'et-i murahhasaya irsâl kılınmakta idi.

3 — Sivil üserâmızın adedi hakkında mevcud ma'lumâtm bir ân evvel ikmâli ile Müdâfaa-i Milliye'ye teblîği Dâhiliye'ye bildirilmiştir.

4 — Nezdimizde bulunan sivil Yunan üserâsının şimdiden nezâret altında İzmir'e doğru yola çıkarılmaları vilâyetlere bildirilmiştir*.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 367, 383, 420, 423.

No. 398

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 298 *21 Kânun-i sânî 39*
(21 Ocak 1923)

C 20 Kânun-i sânî 39, 247 numara *.

İstanbul'da bulunan emlâk-i islâmiyenin satıştan muhâfazası içün yalnız İstanbul'a mahsûs olmak üzere ve sırf bu maksadla moratoryum i'lânında oraca mahzûru var mıdır sür'at-i iş'ârı **

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 387.
** Bkz. No. 439.

No. 399

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 299 *21 Kânun-ı sânî 39*
(21 Ocak 1923)

C 19 Kânun-i sânî 238 numaraya *.

Pamuklu ve ipekli mensucâtın fasıllarının ihtivâ ettiği bütün mevâddı dâhil etmek suretiyle mutavassıt tabloya idhâli muvâfıksa da 52, 65, 121, 180, 188, 273 üncü maddelerin mutavassıt tablonun fevkındaki mevcûd ta'rifelerimizde ibka olunmalı ve mutavassıt tablonun dahi kabilse on misline iblâğına çalışılarak ve mevcud istihlâk resimlerinin aynen muhâfaza edilmelidir ve bu bâbda hiçbir taahhüde girişilmemelidir ve bi'il-mukabele tatbikını taahhüd ettikleri asgarî resim mikdârını üç misline tezyîd etmemeleri meşrût olmalıdır. Gümrük ta'rifenin piyasaya göre mütemâdî tashihâtın icrâsında kabiliyet-i tatbikiye göremiyoruz. Ma'hazâ para farkı yüzde elli olduğu takdirde senede bir def'a tashihâtın icrâsı kabil olabileceği ma'rûzdur.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 374.

No. 400

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 254 *21 Kânun-ı sânî 39*
(21 Ocak 1923)

1 — Mübâdele tâlî komisyonu in'ikad etti. Yunanlılar istimlâk kanunu ile Müslimanların emvâlini zabtetmişler ve etmektedirler. 1912 den beri yapılan bu kanunlar tanınmamak üzere Müslimanların mallarını takdîr ve tesviye ettirmeğe çalışıyoruz. Mübâdeleden istisnâ edilecek Garbî Trakya'nın Ustruma Karasu'ya kadar temdîdini de taleb ettik ise de bunu daha ziyâde istimlâk hakkındaki talebi tervîc ettirmek içün yapıyoruz.

2 — Fransızlar Ankara İ'tilâfnâmesindeki hududu muâhedeye koymak ve diğer mevâddı aramızda bırakmak istiyorlar. Paris'ten hey'etleri avdet etti. Hasârât-ı harbiye taleb edecek son tekâlif-i maliyeyi verecekler imiş.

3 — Çiçerin ile evvelki günkü mülâkat hülâsası şudur: Aralof'a yazdığında benimle dâimâ temasda bulunduğunu fakat Boğazların açık ve kapalı denilen esâs mes'elesinde mutâbık olmadığını söylemiş. Bâyezîd konsolosu geri çağrılmış. Fakat İzmir'e konsoloslarına müsâade edilmemiş. Ticaret-i hâriciye mümessillerini Berlin'de, Roma'da olduğu gibi Ankara'da da bir devlet müessesesi halinde merkezi bulunmak zarûrî imiş. Fakat mülhakatda devlet müessesesi mâhiyetinde bulunamaz imiş. Bu mes'eleler hakkında ma'lûmât i'tâsını istirhâm ederim *.

İSMET

* Bkz. No. 400/3, 401.

No. 401

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 300, 301, 302 *21 Kânun-ı sânî 39*
(21 Ocak 1923)

Rusya'nın Bayezid konsolosu orada hiçbir Rus tebaası olmadığı halde ba'zı adamlara Rus tâbiiyyetine girdiklerini müş'ir pasaport vesâire tevzî' etmekte ve Kürdleri ve rüesây-ı aşâiri ifsâd edecek tarzda propagandada bulunmakta ve me'murîn-i mahalliye ile dâimi suretde bi'l-iltizâm hâl-i münâkaşa ve cidâlde bulunmaktadır. Vilayât-ı şarkiyede ibkası konsoloslarının tebaaları olmadığı halde bulunmalarından tevellüd eden elîm mahzûrlara meydan vermemek için bu vesileden bi'l-istifâde konsolosun oradan ref'ini ve esâsen orada Rus konsolosu bulunduğu takdirde ileride diğer devletlerin de aynı suretle konsolos bulundurmak hakkını ileri sürecekleri kaviyyen ma'lûm olduğunu binâen bu konsoloslu-

ğun külliyyen oradan ilga ve ref'ini taleb edeceğiz. Fakat bundan evvel şahsen konsolosun kaldırılmasını istedik ve bu hususda Bayezid'de de ileride ecnebi konsolos bulundurmayacağımızı Aralof'a söyledim.

İzmir konsolosluğuna gelince: Ma'lûm-i devletleri olduğu üzere İzmir menâtık-ı harbiyyeden olduğundan orada hiçbir ecnebî konsolos kabul etmiyoruz. Evvelce bulunup da işgalimizi müteâkib kalan konsolosların sıfat-ı resmiyelerini kat'iyyen reddettik. Bu prensibe rağmen Bayezid mes'elesinin arzumuza muvâfık suretde halli halinde İzmir'e konsoloslarını kabul edebileceğimizi Fevzi Paşa da dâhil olduğu halde hükümetin muvâfakatını istihsâl ve bunu Aralof'a ihsâs ettim.

Ticâret-i hâriciye mümessilleri mes'elesine gelince, Çiçerin'in mülhakatda devlet müessesesi bulunamaz tarzındaki beyânâtını sened ittihaz ediyorum. Buna rağmen Aralof'un verdiği notada Rusya'ya gidecek emtia-i ticâriyemizin ve yolcularımızın pasaport ve vesâikını konsoloslarımıza mülhakatda bulunan ticâret-i hâriciye mümessilleri tarafından resmen bildirildi, reddettik.

Merkezde Ankara'da ticâret-i hâriciye mümessilleri bulunmasına gelince: Bunların Berlin ve Roma'da olduğu gibi kabulü mes'elesi de vârid olamaz. Bilhassa Roma'da Rusya ile İtalya arasında münâsebât-ı tabiiye-i siyâsiye başlamamış olduğundan oradaki ticâret-i hâriciye mümessilliği mâhiyet-i siyâsiyeyi hâiz olmayan bir müessese şeklindedir. Halbuki bizde bulundurmak istedikleri ticâret-i hâriciye mümessilliği mes'elesi ticâret muâhedesiyle halledilmedikçe tanınmak ihtimâli yoktur. Ticâret muâhedenâme-i müzakereleri devam etmektedir. Aralof bir mükâlememizde memleketler arasında ticâret fazla olmadığından müzâkerât akamete uğrasa da münâsebâtımıza te'sîr etmeyeceğini ihsâs etti *.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 400.

No. 402

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 303 *22 Kânun-ı sânî 39*
(22 Ocak 1923)

22/1/39 tarihli telgrafnâmenizi şimdi aldım. 2 madde tamâmen anlaşılmıştır.

HÜSEYİN RAUF

No. 403

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 303 *22 Kânun-ı sânî 39*
(22 Ocak 1923)

Evvelce... Ferid Bey hâdisesi üzerine murahhasların şahıslarından müteşekkir olacağımızı ihsâs ettikten sonra son vaz'iyyet mülâbesesiyle Mougin'le mülâkatımda Mösyö Poincaré'nin sulhde mühim bir âmil olabileceğini söylemiştim. Mougin bu husûsu Poincare'ye yazmış idi. Cevâben aldığı telgrafta Mösyö Poincaré hakkında gösterdiğim i'timâda teşekkür ettikten sonra, bizim gibi kendisinin de kemâl-i harâretle sulhü arzu eylediğini, Fransa'nın dâimâ bu maksadla çalışmış olduğunu, sâhil-i maksûda varılmak yaklaştığı bir sırada Fransa'nın hatt-ı hareketini tebdîl etmeyeceğini, fakat müzâkereye başlandığı zamandan beri müttefiklerin bu bâbda gösterdiği bir misâli bizim ta'kib etmemiş olduğumuzu, hey'et-i murahhasamız elveym hazırlanmakta olan metinleri bi't-tedkik aynı misâli ta'kib edecek olursa bütün mevki-i meşrûayı nazar-ı dikkate alan kat'î bir metin elde edilmiş olacağı, Avrupa ile münâsebât-ı tabiiyyenin tekrar başlaması Türkiye'ye milletler arasında hakkı olan mevkii iktıbâse meydan vereceğini ve bu mes'ûd neticeyi ta'cîl edecek hiçbir şeyi kendinin ihmâl etmeyeceğini söylemektedir. Berây-ı ma'lumât arz ederim.

HÜSEYİN RAUF

No. 404

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 305, 306, 307 *22 Kânun-ı sânî 39*
(22 Ocak 1923)

Şahsî: İsmet Paşa Hazretlerine mahsusdur.

Ferid Bey hâdisesi münâsebetiyle Miralay Mougin'e sırf şahsî olarak Ferid Bey beyânâtının sû'i tefsîre ma'rûz kaldığını ve hususî mâhiyetde olan ba'zı latîfelerinin matbuâta aksettirilerek murahhaslarımızın şahıslarına taarruz edilmesinin bî fâide olacağından başka milletimizi rencîde edeceğini ve bu hususda Poincaré'nin nüfûzunu isti'mâl ile matbuâtda başlayan bu cereyânın devâmına meydan vermeyeceğini ümid ettiğimi söylemiştim. Bugün Miralay Mougin nezdime gelerek diğer telgrafımdaki Poincaré'nin bana telgrafını naklettikten sonra şifâen şahsî ve mahrem olarak Ferid Bey hâdisesi hakkında Poincaré'nin şahsî ve mahrem bu hususdaki telgrafını okudu:

Ferid Bey, Hasan Beyi muvakkaten istihlâf ettikten sonra birçok mesâildeki i'tilâfları keen lem yekün addetmiş, yalanlarıyla, terbiyesizliği ile ve sûi niyetle herkesi dilgîr etmiştir.

Şu ifâdâtda bulunmuştur: "Fransa harb etmek istemiyor ve yapamaz. Ruhr üzerine kuvvetlerini tahşîd etmek istiyor. İngiltere harb etmek isterse fakat müzâkere fesâdcûyâne kırk sekiz saat sonra cesur askerlerimiz Irak'a gireceklerdir.Geriye İtalya kalıyor, bırakın ki güleyim. Milletimiz liyâkat kesbetti, sulhü istiyoruz fakat harbden korkmıyoruz."

Bu edâ üzerine sözüne devâm etmiş; bu kabil birkaç tezâhür üzerine üç hey'et-i murahhasa hesâbına Ferid Beyle her türlü münâsebâtı kat'a karar vermiştir.

Miralay Mougin ilâveten dedi ki: birinci derecede Poincaré gibi bir Fransız'a karşı Avrupa siyâsetinin merkezi olan Paris'te birinci derecede bir Türk görmek istiyoruz. Ma'lumât-ı sâlifeye nazaran şüphesiz Ferid Beyin velev ki cüz'î bir zaman içün olsa da muhâfaza ve sıyâneti lâzımdır. Ben Miralay Mougin'e husûsî ve dostâne bir latîfenin bu tarzda telakki edildiği tarzında cevâb verdim ve bunda ciddiyetle telakkinin doğru olamayacağını ve her halde Ferid Beyin bu tarzda idâre-i kelâm edemeyeceğini söyledim ise de müşârünileyhin âtiyen Paris'te îfây-ı vazife etmesi imkânsız olacağı mütâlaasındayım. Aynı mütâlaaya siz de iştirâk ederseniz ne zaman ve en münâsib kimin bu vazîfeye ta'yini muvâfık olacağının mütâlaa-i âliyeleri ile birlikte iş'ârını rica ederim *.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 346, 358, 404, 486.

Rıza Nur şöyle yazıyor:

"Puankara, Fransa Hükümetinin Başvekili ve Hariciye Nazırı sıfatıyla Ankara'daki mümessili miralay Mojen'e: "Ferid âdi ve yalancı bir adamdır. Böyle bir adamla münâsebette bulunamayız. Bunu Türk Hükümetine böylece söyle!" demiş. Mojen telgrafı Rauf'a göstermiş. Rauf da aynen İsmet'e gönderdi... Rauf ile Ferid'in arası pek bozuktur. Millet Meclisinde kürsüde bir defa Rauf, Ferid'i rezil etmiştir. Şimdi de bunu fırsat bilip telgrafı aynen göndermiş. Ferid'in kaldırılmasını teklif ediyordu." (*Hayat ve Hatıratım,* III, s. 1055-1056)

Anlaşılan Rauf Orbay ile Ferid Tek'in arası eskiden açıkmış. Lozan Konferansının başladığı günlerde ikisi arasındaki geçimsizlik biraz daha artmış gibidir. Rauf Orbay, Başbakan ve Dışişleri Bakan Vekili sıfatıyla, 19 Kasım 1922 günü Paris Mümessili Ferid Tek'e şu telgrafı çekmiştir:

"Merkeze tebliğ olunan mühim istihbarat-ı siyasiyenin doğruca Lozan Hey'et-i Murahhasa Riyasetine de iblâğı hususuna itina olunması mercudur". *(P.B.A.*- K. 372/1)

Ferid Tek, buna cevap verirken, "siyasal işlerin Lozan'da yoğunlaştığı"nı söylemiş ve bununla Rauf Orbay'ı kızdırmıştır. Ferid Bey Ankara'ya şu telgrafı çekmiştir:

"C. 19 Teşrinsani telgraf

"Mesail-i siyasiyenin Lozan'daki Heyet-i Murahhasamızda temerküzü hasebiyle evvelce muntazaman maruz ahbar-ı siyasiye bir müddettenberi arzedilmektedir. Mamafih mesâil-i harbiye ile beraber Fransa hakkında mühim ve lüzumlu görülen istihbarat-ı siyasiyenin arzedileceği mâruzdur". (*PBA-K. 372/1;* Paris Mümessilliğinden Hariciye Vekâletine tel, 23.11.1922, No. 1026).

Rauf Orbay, 7 Aralık 1923 günü Ferid Tek beye şu sert karşılığı vermiştir:

"Mesail-i siyasiyenin Lozan'da temerküz etmesine rağmen Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin siyaset-i hariciyesi Hariciye vekaletince tedvir edildiğine nazar-ı dikkat-i âlilerini celbe müsaadenizi rica eylerim. Mesâl-i mühimmeyi tesrian İsmet Paşa Hazretlerine bildirmekle beraber memleketin alâkadar olduğu her hususun Hariciye Vekâletine iş'arını lâzimeden görürüm Efendim. - Hüseyin Rauf" *(PBA - K. 372/1)*

Ferid Bey, Rauf Orbay ile İsmet Paşa arasında kalmıştır. Başbakan ve Dışişleri Bakan Vekili Hüseyin Rauf Bey'e saygılı bir telgraf çekmiş, tabiatiyle Dışişleri Bakanlığına bağlı olduğunu, ancak Lozan konferansıyla ilgili bilgilerin İsmet Paşa'ya da gönderildiğini bildirmiş, önceki telgrafının yanlış açılmış olabileceğini söylemiş, bir örneğini tekrar göndermiş ve "memleketin alâkadar olduğu kaffe-i hususat kemafissabık ve doğrudan doğruya Vekâlet-i Celileye arzedilmekte ve ancak bunlardan Lozan konferansının cereyanı ile alâkadar görülenlerin bir sureti Heyet-i Murahhasa Reisi İsmet Paşa Hazretlerine dahi arz kılınmaktadır". *(PBA-K. 372/1:* Paris Mümessilliğinden Hariciye Vekâletine yazı. 7.12.1922, No. 1126)

Bu saygılı telgrafa rağmen Rauf Orbay ile Ferid Tek'in arası düzelmemiştir. Hasan Saka, 1922 Aralık sonunda geçici olarak Ankara'ya gidince, İsmet Paşa, Ferid Beyi Lozan'a getirtmiş, kendisine Delege Vekili gibilerden bir ünvan verilmesini de istemiştir. Rauf Orbay, Ferit Bey'in hiçbir ünvan verilmeden Lozan konferansında çalıştırılmasına razı olmuştur. Ferit Bey'in Lozan'a gelişi, Fransızların hoşuna gitmemiştir. Zira,ondan önce Fransızlar, Osmanlı borçlarının yalnız faizlerinin paylaştırılabileceğini söylüyor ve Cavit Beyi'de bu yola çekmiş görünüyorlardı. Ferit Bey bu hesabı bozmuş ve Fransızların hışmını üzerine çekmiştir.

Rauf Orbay, bu olayı da fırsat bilerek, Ferit Bey'in Paris Mümessilliği görevine son verilmesini istemektedir. İsmet Paşa ise, Büyük bir sefir olarak takdir ettiği Ferit Tek'in Fransız entrikalarına kurban edilmesine karşı çıkmaktadır. (Bkz. No. 486). Ancak ilk çırpıda Başbakan Hüseyin Rauf Orbay ağır basacak, Ferit Tek'i Şubat 1923'te Paris'teki görevinden alacaktır. Ama İsmet Paşa Başbakan olunca Ferit Tek'i kabinesine alacak ve ilerde de uzun yıllar Büyükelçi olarak görevlendirecektir. Ocak 1923'te Ferit Tek, Rauf Orbay ile İsmet Paşa çekişmesinin ortasında kalmış bir kimsedir.

No. 405

İsmet Paşa Hazretlerine
Fevzi Paşa Hazretlerine

No. 308 *22 Kânun-i sânî 39*

(22 Ocak 1923)

Mougin bugün nezdime gelerek muhâvere arasında Rusların Heriot vâsıtasıyle Fransızlardan bir hey'et-i ıslâhiye-i askeriye isteyerek buna Mareşal Joffre'un riyâset eylemesini arzu ettikleri, fakat Fransa Rusya ordusunun tensîkma yardım etmek istemedğinden bu teklifi nazar-i i'tibâre almadıklarını, Rusya borçlarını tanısaydı Fransızların kendileriyle münâsebâta girişmekte beis görmeyeceklerini söyledi.

HÜSEYİN RAUF

No. 406

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

Müsta'celdir — *22 Kânun-i sânî 39 (22 Ocak 1923)*

No : 255

21 Kânun-i sânî 39 raporudur:

1 — Paris'den gelen Fransız hey'eti henüz mâlî tekâlifi tahrîrî olarak vermedi. Harb hasârat-ı şahsiyesi olmak üzere on beş milyon Lira otuz yedi senede ödenmek üzere kat'î olarak taleb edecekler. Yunanlılardan ta'mîrât bedeline de müsâid olacaklar imiş.

2 — Musul için alenî komisyonda münâkaşât olacaktır. Curzon en nihâyetde mes'elenin hakeme havâlesini teklîf edecek görünüyor. Ben cevâben ve ansızın mes'eleyi plebisite havâle etmek teklifini yapacağım. Esâsı kabul ederse ya müşterek işgal ve bîtaraf nezâretinde re'y-i âm veya tarafeyn işgalinden muarrâ olarak serbest re'y-i âm usûlü teklîf edeceğim. Bu maddenin alındığını ve anlaşıldığını derhal bildirmenizi rica ederim *.

3 — Mübâdele-i ahâli mes'elesinde muallak olan metâlibimiz şunlardır: İslâm emvâlinin istimlâki için yapılan kanunların gayr-ı vâki' addiyle emvâlin bedelini tesviye asıl talebimizdir. Yunan tebaasının da Türkiye'ye girmesini men' ve Pendik-Maltepe-Kartal mevâkiinin de mübâdeleye tâbi' olması, mübâdeleye tâbi' olmayan ahâlinin dâhilde kalan emvâlinin tasviye-i hesâbâtı gibi taleblerimiz vardır. Bunlara mukabil olmak üzere ihdâs ettiğimiz mes'eleyi ya'ni Karasu'ya kadar mübâdelenin yapılmaması teklîfine karşılık tutarak yarın mübâdele-i üserâ ve ahâli mes'elesini bir netîceye îsâle çalışacağız **.

İSMET

* Bkz. No. 411
** Bkz. No. 407.

No. 407

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 258, 259 — *22 Kânun-i sânî 39 (22 Ocak 1923).*

22 Kânun-i sanî 39 raporudur:

No. 258

1 — Mübâdele tâlî komisyonu ictimâ etti. İslâm emlâkini te'diye ettirmek için teklif ettiğimiz tedâbîr-i esâsiye Yunanlılarca kabul edilmediğinden bütün

mes'ele muallak kaldı. Mezarlar hakkında asgarî komisyon ictimâında umûmiyetle mezarlar arâzisinin tasarrufundan vazgeçtiler. Fakat Arıburunu sâha-i harbinin mezarlar gibi tahsîs edilmesi Avustralyalılarca taleb edildiği hakkında İngilizlerin ısrârı tarafımızdan reddolunduğundan mes'ele muallak kaldı.

2 — Tâbiiyetler mes'elesinde İtalyanlar bizden iki bin beş yüz âile reisinin İtalyan tâbiiyetine girmesini kabul etmekliğimizi taleb etmişlerdi. Biz de başka kimse duymamak, âile efrâdına şâmil olmayarak bin kişiye şâmil olmak, Müsliman, Rum, Ermeni olmamak üzere muâhede hâricinde ayrıca bir i'tilâf yapacağımızı söylemiştik*.

No. 259

Garroni şerâitimizden şiddetle şikâyet ve ka'iyyetle reddetti. Mes'ele kapitülasyonlar işinin adlî sistemden mâadâ işlerini bitirmek içün İtalyanlara mütârekeden sonra yaptıkları yeni İtalyan tebaası hakkında muvâfakat vermekten ibârettir ki mümkin olduğu kadar asgarî ve mahzûrsuz yapmağa çalışıyoruz.

3 — Yarın Türkiye'nin Anadolu'daki cenub hududları mevzû-i bahs olacaktır. Fransızlar Ankara İ'tilâfnâmesine riâyet olunduğu kaydıyle oradaki hududu almakta iktifâ etmek fikrindedirler. İngilizler behemmehâl yalnız kalmayarak Fransız mes'elesini de ortaya sürmeğe çalışıyorlar. Biz Ankara İ'tilâfnâmesini mer'î addederek bütün kuvvetleri Musul aleyhine tevhîd edeceğiz**.

4 — Mâliye teklifini vermediler. Projeyi hazırlıyorlar.

İSMET

* Bkz. No. 416
** Bkz. No. 414.

No. 408

İsmet Paşa Hazretlerine
Fevzi Paşa Hazretlerine
Paris, Roma, Moskova, Tiflis,
Bakü, Batum Mümessilliklerine

No. 309 *23 Kânun-i sânî 39*
(23 Ocak 1923).

Kânun-i evvelin 31 inci günü bir İngiliz müfrezesi Haliç'te bulunan dört motor gambotumuzun makine aksâmına âid âlât ve edevâtı ve 2 Kânun-i sânîde dahî havuzdaki üç motorun makine aksâmını almışlardır. Maçka ve Taşkışlalardan muhtelifü'l-ecnâs esliha ve mekanizmaları dahi alınıp vaporlara tahmîl edilerek gönderilmiştir.

Bunun üzerine fevkalâde komiserlere gönderdiğimiz şifâhî bir notada âlât ve esliha-i mezkûre Türk hükümetinin malı olup İstanbul'da ve düvel-i müttefikanın müşterek muhâfaza ve mes'ûliyetleri altında bulundurulmakta olduğundan ve sâhibinin ma'lumât ve muvâfakatı olmaksızın memleketten çıkarılmaları gayr-ı câiz olacağını kendilerinin de takdîr edeceklerinden bahisle işbu tarz-ı hareketden dolayı protesto eyledik ve bunların Yunan ordusuna teslimi maksadiyle Dedeağaç'a sevkedilecekleri müstahber olduğundan işbu levâzım ve eslihanın ne maksadla ve nereye gönderildikleri hakkında âcilen cevâb vermelerini istedik. Berây-ı ma'lûmât*.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 384.

No. 409

Adnan Beyefendiye
İsmet Paşa Hazretlerine

No. 310 *23 Kânun-ı sânî 39*
(23 Ocak 1923)

Gayet aceledir

Mülgâ Bükreş Sefârethânesinin tahliyesine mahallî mahâkiminden hüküm istihsâl edilmiş olduğu anlaşılıyor. Sefârethânede bir kasa derûnunda Sefâretin gümüş takımları ile billurdan ba'zı evânî bulunduğu ve kasa alâhâlihi nakloluduğu takdirde bunların kırılacağı ve anahtarı gönderilmezse kasa kapısının kırılacağı bildirilmiştir. Romanya Mümessiline mürâcaatla kasanın kırılmak ihtimâli olduğuna nazaran Romanya hükümetinin bir gün için te'hîrine mübâşeret olunması esbâbının.....? mevcuddur.

İktızâ ederse Köstence şehbenderi Enver Beyden de bu bâbda izâhât alınarak kendisinde bulunduğu söylenen anahtarı Bükreş'teki İsviçre sefâretine tevdî' buyurtmanızı rica ederim*.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 410, 507.

No. 410

Adnan Beyefendiye
İsmet Paşa Hazretlerine

No. 311 *23 Kânun-ı sânî 39*
(23 Ocak 1923)

Mülga Hariciye Nezâreti tarafından Köstence'de şehbender olarak bulunan Fazıl Bey aleyhine ısdâr olunan bir hükümden dolayı şehbenderhânenin eşya ve dosyaları pencerelerden dışarı atılmış ve bilâhire bir mahzene konulmuştur.

Mes'ele bir tahliye hükmünün icrâsından ibâret olduğu halde İsviçre Sefâretinin bu bâbdaki i'tirâzına ehemmiyyet verilmemiştir. Şehbenderhâne eşyası içün hâlâ bir bina bulunamadığı anlaşıldığından eski bina dâhilinde hiç olmazsa üç odanın tahsîsi lâzımdır. Bu muâmelâtın yolsuzluğu Romanya mümessilinin nazar-ı dikkatına vaz' buyurulmasını ve husûs-ı mezkûrun te'miniyle berâber neticeden ma'lumât i'tâsını rica ederim *.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 409, 507.

No. 411

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 312 *23 Kânun-ı sânî 39*
(23 Ocak 1923)

C. 22 Kânun-i sânî 255 numaranın ikinci maddesine: *

1 — Hey'et-i Vekîlede görüşüldü, İngilizlerin hakeme havâle edilmek teklifine karşı zât-ı âlîlerinin plebisit teklif buyuracağınıza nazaran ârânm tezâhürü içün yalnız işgal kuvvetlerinden değil oradaki teşkilâtının da tahliye edilerek (muvakkat bir) idarenin te'sîsi veyahud Hafık'a (?) kadar mıntıkanın müştereken işgali ile re'y-i âmme mürâcaat edilmesi lüzûmuna kanaat hâsıl oldu.

2 — Bugünkü mahallî gazetelerde İstanbul'dan mevrûd 22 Kânun-i sânî tarihli bir telgrafnâmede Tan Gazetesinin hey'et-i murahhasamızın Musul hakkında plebisit taleb ettiği bildiriliyor.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 406, 414, 445.

No. 412

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 313, 314 *23 Kânun-ı sânî 39*
(23 Ocak 1923)

C 20/1/39 tarih ve 252 numaraya *.

Hey'et-i Vekîlede görüşüldü. Afv-ı umûmîye müteallik mevâddın bir protokola derci muvâfıkdır. Ancak Yunanlıların Gunaris tarafdârı ve hükümet-i hâzıra aleyhdârı bulunanları afvdan istisnâ etmekte bulunmalarına nazaran mütekabilen harekât-i milliye aleyhdârlarının istisnâsı lâzım gelirdi kanaatındayız.

* Bkz. No. 392.

255 numaralı telgrafın birinci maddesinde afvın mutlak olduğu ve yüz elli kişinin memleket dâhiline giremeyeceği iş'âr buyurulduğundan afvın cerâim-i âdiyeye de teşmîlinin ve mutlak olmasının muvâfık görülmediği arz edilmiş idi. Binâenaleyh cerâim-i siyâsiye ile hiçbir irtibâtı bulunmayan cerâim-i âdiyenin afvda dâhil olup olmadığının ve memleket dâhiline girmeyecek olan eşhâsın afvdan ve netâyic-i hukukiyesinden istifâde edip etmeyeceğinin vâzıhan iş'arını rica ve işbu mukarrerâtın tebdiline imkân bulunmadığına hâlen bir şey denilemez ise de ta'dîl lüzûmu tabiî görüldüğü arz olunur.

HÜSEYİN RAUF

No. 413

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 316 *23 Kânun-ı sânî 39*
(23 Ocak 1923)

C. 20 Kânun-i sânî tele*.

1 — Memleketimize gelebilecek muhâcirîn hakkında evvelce arz olunan ma'lûmât Sıhhıye Vekâletinin tedkikatına müsteniden ve iki vekâlet arasında cereyân eden muhâbere üzerine yazılmış olduğuna nazaran buradan çıkmasına ihtimâl verilemez. Bura matbuâtında bu tarzda neşriyât görülmemiştir.

2 — Garbî Anadolu'ya muhâcir kabul edilebileceği evvelce bildirilmiş olan altmış bin hânenin büyük bir kısmına da İstanbul'dan fevc fevc gelen millî yersiz muhâcirler yerleştirildiği cihetle elyevm oraya ancak yirmi bin hâne kolaylıkla kabul olunabilir.

3 — Elimizde kabil-i iskân bir halde emlâk-i metrûkeden bugün Türkiye dâhilinde köyler de dâhil olduğu halde yüz bin hâne yoktur ve bunlardan büyük kısmına da ber vech-i bâlâ şimdiden melce'siz kalan halkımız yerleştirilmiştir.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 389.

No. 414

Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

No. 262 *23 Kânun-i sâni 339*
(23 Ocak 1923)

Bugün son derece buhranlı oldu. Curzon bütün vesâitini bütün gün isti'mâl etti. Musul'un siyâsî muhârebe günüdür. Konferansın mebâdisinde olma-

dığımızı bütün cihân efkâr-ı umumiyesine karşı Musul yüzünden sulh âlemini tehlikeye koymak mes'uliyeti ağır olduğunu iddiâ ve Musul'u taleb ettim. Cemiyyet-i Âkvâm'a müracaat etmeğe karar verdi. Onun mahrem niyeti sulh projesinin hey'et-i umûmiyesini pazarlığa koymazdan evvel Musul mes'elesini halletmek idi. Çünkü müşkil vaz'iyete girdi. Ve ric'at etti. Büyük müsademe akabinde İspanya Sefirinin ziyafeti münâsebetiyle anladım ki İtalya ve Amerika mahâfilinde meserret var idi. Belki muzafferiyet günüdür. Zafer çok buhrânlı günde olur. Fakat anlaşılmaz. Ben böyle söz sarfetmişim.Bilesiniz ki çok yorgunum. Üç gece uyumadım. Bugünkü Musul müsâdemesini düşündüm. Curzon inkıtâ karşısında şimdilik ric'at etti. Büyük ve mütemâdî tertibât ve tehdidât yaptı. Çok yoruldum. Benim güzel Gazi Şefim beni bu kadar imtihâna niçin fedâ ettin. Büyük ziyâfetlerin birinci damlasını hep senin sıhhatına ve en büyük buhrânlardan sonra benimle içerler. Selâm selâm! Acab seni tekrar görecek miyim? Curzon sandalyesinde yığılmış idi. Vedâ' ederken Garroni bana çok çalımlı hâlin var diye gülüyordu. İngiliz'i Musul yüzünden sulhu tehdîd eder gösterdik. Dehşetli propaganda ve mücadele*.

İSMET

* İsmet Paşa'nın Musul konusundaki resmî raporu için bkz. No. 419.

No. 415

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 315 *24 Kânun-ı sânî 39*
(24 Ocak 1923)

Afv-ı umûmî mes'elesi müzâkere edilirken Zağlol Paşa* ve sâir mevkuf bulunan vatanperverlerin dahi afv-ı 'umûmîden müstefîd olmaları husûsunun müzâkerâtda te'mîni rica.

HÜSEYİN RAUF

* Mısır Vaft partisi lideri Zaglul Paşa, İngilizler tarafından tutuklanıp Cebelitarık'a sürgün edilmiş bulunuyordu.

No. 416

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 317 *24 Kânun-ı sânî 39*
(24 Ocak 1923)

C. 258 telgrafın ikinci maddesine*. İtalyanlar tarafından hilâf-ı kanun olarak istisnâen İtalya tâbiiyyetine müctemian girmelerini kabul etmemiz taleb olu-

* Bkz. No. 407.

nan bin kişi kimlerdir. Aileleri efrâdına şâmil olmadığı takdirde tebdîl-i tâbiiyyetde neden ısrâr ediyorlar.Bu adamlar nerelidir ve başkalarından ihtifâsı nasıl mümkün olacaktır. Tebdîl-i tâbiiyyeti kabul edersek kanûnen memleketten çıkmaları lâzım geleceğinden bu cihete riâyet olunacak mıdır?

HÜSEYİN RAUF

No. 417

İsmet Paşa Hazretlerine
Müşîr Fevzi Paşa Hazretlerine

No. 318 *24 Kânun-ı sânî 39*
(24 Ocak 1923)

Miralay Mougin'den Fransızların Ruslar Besarabya'ya taarruz edeceklerinden endişe etmekte oldukları ve Lozan Konferansı devam ederken vukua gelecek böyle bir taarruzun Rus delegelerinin uzaklaştırılmasını ve bu suretle bizim de muâhede ile merbût olduğumuz uzaklaştırılan Ruslar yüzünden Konferansı ta'vîk edeceğimiz mülâhazasındadır. Her halde Rusların Besarabya üzerine taarruzlarını ümmid etmekte ve bu ihtimalden endişe eylemektedirler. Berây-ı ma'lumât.

HÜSEYİN RAUF

No. 418

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 319 *24 Kânun-i sânî 39*
(24 Ocak 1923)

C. 23 tarihli rapora*. Musul ve Suriye hududları münâkaşasına dâir olan telgrafınızın vürûdu akabinde Mougin'i da'vet ederek evvelce arzettiğim Poincaré'nin telgrafına ve Suriye hudûdu mevzû-i bahs olunca Fransız delegeleri Suriye hududlarının Ankara İ'tilâfnâmesi ile halledildiğini yine onlara (?) karşı murahhaslarımızın dürüst hareketi muhâfaza etmelerine rağmen Musul'un Cem'iyyet-i Akvâm'a havâlesinde İngilizlere müzâheretleriyle Ankara İ'tilâfnâmesiyle mükellef oldukları bize müzâheretin aksini iltizâm ettiklerine nazar-ı dikkatlerini ehemmiyyetle celbettiğimi ve bu hususda Meclisde beyânâtda bulunmadan ev-

* Bkz. No. 419.

vel Mösyö Poincaré'nin nokta-i nazarını bilmenin fâideli olacağını îzâh ettim ve cumartesi gününe kadar cevâba intizâr eyleyeceğimi de ihdâs eyledim**. Berây-ı ma'lumât.

HÜSEYİN RAUF

** İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiserliği, Rauf Orbay'ın bu girişimini de hemen haber almıştır. Yüksek Komiser Vekili Henderson, 25 Ocak günü bunu Londra'ya tellemiş ve Türkiye'nin 27 Ocak gününe (yani Cumartesine) kadar cevap beklediğini belirterek bu tarihin anlamı üzerinde durmuştur. Onun kanaatine göre, Türk Hükümeti, 27 Ocak günü Rus Büyükelçisi Aralof ile Türk-Sovyet antlaşmasını görüşecekti ve o yüzden o tarihten önce Fransa'nın cevabını bekliyordu. Henderson, Türk Hükümetinin hem ordusuyla hem de Sovyetler yoluyla İngiltere üzerinde baskı yapmağa çalıştığı kanısındaydı. (Bkz. Hendersɔn'dan Lindsay'e tel. 25.1.1923, No. 41: *DBFP-I/18,* p. 470, No. 344).

No. 419

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 260, 261 *24 Kânun-i sânî 339*

(24 Ocak 1923)

23/1/923 raporudur.

No. 260

1 — Bugün öğleden sonra iki def'a ictimâ' eden Arâzi Komisyonunda Türkiye'nin cenub hududları mevzû-ı bahs oldu. Fransızlar Ankara İ'tilâfı ile Suriye hududunun mukarrer olduğunu söylediler. Hiç sesimi çıkarmadım. Musul mes'elesinin münâkaşası hakikî bir büyük musâdeme olmuştur.

Sabahleyin ben Musul vilâyetinin Türkiye'ye iâdesini îcâb ettiren esbâb ve delâili pek mufassal îzâh ettim. Lord Curzon uzun bir cevâbla mukabele etti. Nihâyetinde her iki taraf kendi nokta-ı nazarında ısrâr etmekte olduğundan Irak şimal hududunun hallini bîtaraf addettiği Cem'iyyet-i Akvâma havâleyi teklîf etti. Muhtelif sûret-i haller arasında plebisitten ictinâb etti. Fransa, İtalya ve Japonya İngiliz'i tervîc ve takviye ettiler. Öğleden sonra Curzon'a cevâb vererek ihtilâfı Cem'iyyet-i Akvâm'a havale ve tevdî'a muvâfakat edemeyeceğimi kat'î olarak beyân ve plebisitten ictinâb etmesini tenkid ettim. Nihâyette bilâ kayd u şart Musul'un Türkiye'ye iâdesi esâsının kabulünü taleb ettim.

No. 261

İngiliz en nihâyetde tekrar mes'eleyi Cem'iyyet-i Akvâm'a arzederek sulh-i âlemin tehlikeye ma'rûz olduğunu ifâde ve ihtilâfın halline müdâhale etmesini derhal taleb edeceğini söyledi. Musul'un iâdesi teklîfinde ısrâr ettim. Bunun karşısında inkıtâa intizâr ederken İngilizlerin tekrar Cem'iyyet-i Akvâm'a mürâcaat etmesi mütâlaası ile ictimâ' hitâm buldu. Büyük buhrân oldu. Curzon

Cem'iyyet-i Akvâm'a mürâcaat ederek ihtilâfın tahkîkini taleb edecektir. Vaz'iyyet ciddîdir. İnkişâfı peyderpey arz olunacaktır. Büyük buhrân ve mücâdele günüdür*.

* **Musul sorununun konferansta görüşülmesini Lord Curzon şöyle rapor etmiştir:**

"In this morning's discussion, I began by asking Ismet Pasha to state the Turkish claim to Mosul. In reply he gave a re-hash of the Turkish case... reiterated the old fallacies, ethnic, geographical, economic, strategic, etc. and laid unexpected stress on the contention that we are not justified in holding any part of a vilayet of which we were only in partial occupation at the exact hour when the Mudros armistice... was signed... In reply I made the speech... basing my case upon: (a) the obligation of treaty or of honour into which we have entered, (b) the juridical position which we occupy in Irak, (c) the interests and views of the various racial or religious groups in the Mosul vilayet... I ended, as I had proposed, by saying that, inasmuch as the Turks and ourselves found it impossible to agree, H.M.'s Government were quite prepared to refer the determination of the disputed frontier between Turkey and Irak to the League of Nations and to abide by the result...

"When we resumed Ismet read out his response. After answering some of the points in my speech of the morning, he then refused arbitration in any form, including, apparently, reference to the League of Nations, persisted in describing Mosul as part of the mother-soil of Turkey and demanded a plebiscite of the inhabitants.

"This demand enabled me to point out with exactitude how futile and dangerous an instrument a plebiscite must be in a country with a partially nomadic population...

"I pointed out what a deplorable impression would be produced upon world-opinion, if the Turks were to refuse the offer now made to them with the approval of all the powers... I then offered to let Ismet defer his final reply till tomorrow morning. I might as well have appealed to the Sphinx of Egypt or apostrophised the mummy of Tuthankamen. Ismet,... merely replied that his arguments remained unanswered and unanswerable, that Mosul was a part of the motherland, that he had no doubt that I was about to give up, and that reference to the League of Nations was out of the question..." (*F.O.424/256*, p. 193, No. 109; *DBFP-I/18*, p. 463-465, No. 340: Curzon'dan Foreign Office'a, tel. 23.1.1923, No. 224).

Lozan Konferansı, 23 Ocak 1923 günü, biri öğleyin, diğeri akşam, iki basın bildirisi yayınladı. Bu bildirilerin metinleri aşağıdadır:

Le communiqué officiel de 11 heures.

La commission des questions territoriales et militaries s'est réunie mardi à 11 heures pour examiner la question des frontières méridionales de la Turquie en Asie.

Après avoir rappelé les circonstances dans lesquelles la discussion de ce sujet avait été ajournée, ainsi que les conditions dans lesquelles le problème se posait maintenant devant la commission, Lord Curzon a donné la parole à la délégation turque.

Ismet Pacha a exposé en détail les raisons d'ordre ethnographique, historique, politique, géographique, économique et stratégique pour lesquelles la Turquie devait revendiquer la possession du vilayet de Mossoul.

Lord Curzon, en se félicitant de l'occasion qui lui était donnée d'exposer publiquement la thèse britannique, a exposé pour quelles raisons son gouvernement se trouvait dans l'obligation de soutenir le rattachement du vilayet de Mossoul à l'Irak. Il a ensuite discuté l'un après l'autre chacun des arguments produits par Ismet pacha. Après avoir déclaré que la question du pétrole à laquelle la délégation turque n'avait pas fait allusion, était absolument étrangère à l'attitude adoptée par le gouvernement Britannique, Lord Curzon a conclu que son gouvernement ne pouvait pas faire droit à la demande turque,mais qu'il était prêt à soumettre la délimitation de la frontière entre la Turquie et l'Irak à l'examen d'une autorité impartiale, en l'espèce la Société des nations, dont il acceptait d'avance la décision.

2 — Bir habere göre Ruslar Boğazlar mukavelesini imzâlayacaklar imiş. Gelibolu'da bir kuvve-i askeriyemiz bulunmasını onlar da şart ediyorlarmış.

İSMET

M. Bompard, après avoir constaté que la question de la frontière entre la Turquie et la Syrie, déjà réglée par des accords antérieurs, n'était pas soulevée, a tenu de s'associer à la proposition extrêmement libérale faite par la délégation britannique et a insisté auprès de la délégation turque pour qu'elle l'acceptât.

Le marquis Garroni s'est associé à cet appel.

Ismet pacha s'est réservé de faire connaître sa réponse dans une séance qui aura lieu cet après-midi à 18 heures. (*Gazette de Lausanne*, 24. 1. 1923).

Le communiqué de 19 heures 45.

La commission des questions territoriales a tenu une nouvelle réunion à 18 heures.

Ismet pacha a répondu aux divers points de l'argumentation développée par lord Curzon à la séance du matin et a déclaré que la Turquie ne pouvait pas s'en remettre à un arbitrage pour décider du sort d'un territoire qui doit être considéré comme une partie de la Turquie; en relevant que la délégation britannique avait écarté l'idée d'un plébistice, il a demandé la restitution de Mossoul à la Turquie.

Lord Curzon, après avoir répliqué aux remarques qu'Ismet pacha venait de présenter, a indiqué par quelles raisons le système du plébiscite devait être écarté; il a montré que la procédure prévue par le Pacte de la Société des nations garantissait à la Turquie qu'elle aurait toute liberté pour défendre pleinement ses intérêts devant le Conseil de la Société. Il a fait appel à la délégation turque pour que, après un nouvel examen, elle modifiât son attitude et a déclaré que, si elle s'y refusait, le gouvernement britannique s'adresserait néanmoins au Conseil de la Société, conformément à l'article 11 du Pacte.

Le baron Hayashi a fait appel à la délégation turque pour qu'elle examinât à nouveau la proposition qui lui était soumise.

M. Bompard s'est exprimé dans le même sens au nom de la délégation française, en insistant sur la lourde responsabilité qu'assumerait la délégation turque en rejetant la proposition équitable et sage dont elle est saisie.

Le marquis Garroni, à son tour, a fait appel encore une fois à l'esprit de sagesse de la délégation turque.

Ismet pacha a brièvement répliqué en maintenant ses déclarations anterieures.

Lord Curzon a alors annoncé qu'il ferait sans délai auprès du Conseil de la Société des nations la démarche à laquelle il avait fait allusion, en se basant sur l'article 11.

(*Gazette de Lausanne*, 24.1.1923).

No. 420

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 263

24 Kânun-ı sânî 339
(24 Ocak 1923)

C. 20/1/39 ve 289 numaralı şifreye: *

Madde 1 — Yunanistan'daki rehînelerimiz teslîm edildikten sonra elimizdeki rehîneler iâde edilecektir. İnşâât taburlarındaki tebaamız mübadele-i ahâli

* Bkz. No. 383, 397.

başladığı zaman ilk kafile olarak gönderilecektir. Bu da ancak sulhun imzasından sonra olabilecektir**.

Madde 2 — Mezâlim îkâ etmekle maznûn Yunan zâbitânı şimdiye kadar tecziye edilmedilerse ma'füvv kalacaklardır.

İSMET

** Bkz. No. 420, 423.

No. 421

Heyet-i Vekîle Riyâsetine

No. 264 *24 Kânun-i sânî 339*

(24 Ocak 1923)

C. 20/1/23 ve 284 numaralı telgrafa*:

Esâsen Salîb-i Ahmer, mübâdeleye derhal mübâşeret edileceğinden üserâ garnizonlarının teftîşinden sarf-ı nazar etmiştir.

İSMET

* Bkz. No. 378.

No. 422

Heyet-i Vekîle Riyâsetine

No. 265, 266, 267, 268. *24 Kânun-i sânî 339*

(24 Ocak 1923)

No. 265

Dün Musul hakkında Konferansta cereyân eden münâkaşât sırasında Lord Curzon Cem'iyyet-i Akvâmın ekseriyet i'tibâriyle bîtaraf hükümetlerden müteşekkil ve büyük bir kuvve-i ma'neviyeyi hâiz olduğundan bahs ettikten sonra şâyed Türkler İngiliz teklîfini kabul etmiş olsalardı sulhden sonra iştirâk edeceklerini mukaddemâ bildirmiş oldukları Cem'iyyet-i Akvâm'a henüz dâhil olmadıkları takdirde bile Cem'iyyet-i Akvâm mukavelenâmesinin on yedinci maddesi kabil-i tatbîk olacak idügini söyledi ve bu madde mûcibince biri veya her ikisi de Cemiyyet a'zâsından olmayan devletler arasında bir ihtilâf tahaddüsünde Cem'iyyete dâhil olmayan

No. 266

İşbu devletin veya devletlerin hall-i ihtilâf zımmında Cem'iyyet-i Akvâm a'zâsına terettüb eden ahkâma rıâyete da'vet olunacaklarını ve kabul ettikleri takdirde Cem'iyyet-i Akvâm meclisi tahkîkat icrâ ederek en muvâfık gördüğü tedâbîri teklîf edeceğini söyledi ve buna karşı Türk hey'etinin Cem'iyyete dâhil olmadıklarından kendilerini müdâfaa edemeyeceklerini iddiâ edemeyeceklerini, çünki dördüncü madde mûcebince Cem'iyyet-i Akvâm meclisinde a'zâsı bulunmayan devlet mecliste kendisine âid bir işi müzâkere edildiğinde oraya a'zâ göndermek hakkını hâiz olacağını ilâve ve bu vechile Türkler haklarını mükemmel sûretde müdâfaa imkânına mâlik bulunacaklarını îzâh eyledi.Matbuâtda

No. 267

gördüğüne ve aldığı ma'lûmâtdan anladığına göre Türklerin Musul'a yürümek hazırlığında bulunduğunu ve bu hâl sulh-i âlemi tehdîd eder mâhiyetde bulunduğunu dermiyân ederek Türkler tarafından taleb-i vâki' sûret-i kat'iyyede reddolunursa hükümeti nâmına müşkilen hareket edeceğini ve yine Cem'iyyet mukavelenâmesinin 11 inci maddesi mûcebince harb veya tehlike-i harb bütün Cem'iyeti alakadâr ettiğinden bu gibi ahvâlde a'zâdan herhangi biri tarafından Cem'iyyet-i Akvâm'ın ictimâa da'vet etmek hakkını hâiz olduğundan Meclis-i Akvâma mürâcaat edeceğini ve Türk hükümetine da'vetnâme gönderteceğini ve Türk hükümeti bunu da reddederse Cem'iyyet tarafından Türkiye hakkında 16 ncı maddede muharrer tedâbîr-i tazyîkiyeye mürâcaat

No. 268

olunacağını bildirdi. Bu on altıncı maddedeki tazyîkat ise bütün Cem'iyyet-i Akvâm'a dâhil devletlerin, Cem'iyyetin da'vetine icabet etmeden veya kararını redd ile harbe tevessül eden devletle ticârî, mâlî ilah münâsebetlerini kat'etmeleri ve onun aleyhine tedâbîriye-i bahriye ve havâiye tatbîk olunması gibi şeylerdir. Bi'r-rızâ Cem'iyyet-i Akvâmın hakemliğini kabul etmek teklifi tarafımızdan reddolunması üzerine Curzon bu takdîrde ittihaz eylediği mârü'z-zikr hatt-ı harekete bilâ imhâl tevessül edeceğini söylemiştir. İngilizlerin Cem'iyyet-i Akvâm'a bu sûretle mürâcaat ederek Türkiye'yi da'vet ettirmeleri ihtimâline karşı hazırlanmaklığımız lâzımdır. Bu bâbda hükümetin nokta-i nazarını bildirmelerini istirhâm ederim*.

İSMET

* Gerçekten Lord Curzon, hiç vakit geçirmeden Musul işini Milletler Cemiyetine havale etmeğe karar vermiştir. 24 Ocak 1923 günü Milletler Cemiyeti Genel Sekreteri İngiliz Sir E. Drummond, Cenevre'den Lozan'a gelmiş, ayni gün Curzon ile Drummond başbaşa verip Musul işinin Milletler Cemiyetine götürmenin yöntemlerini kararlaştırmışlardır. Curzon, bunları Londra'ya rapor ederken, 25 Ocak 1923 günü Milletler Cemiyeti Konseyine resmî bir mektup göndereceğini de duyurmaktadır. *(FO.424/256,* p. 196; No. 116 ve *DBFP-I/18,* p. 466, No. 342)

25 Ocak 1923 günlü gazeteler, Lord Curzon'un Milletler Cemiyetine başvurduğunu duyuruyorlardı:

Echo de Paris gazetesi: "İsmet Paşa'nın reddetmesine rağmen Lord Curzon Musul sorunu için Milletler Cemiyetine başvurdu" diye başlık atmıştı. *Journal de Genève:* "Musul sorunu için Milletler Cemiyetine başvuruldu" diyordu. *Le Journal* gazetesi: "Musul Sorunu yüzünden Lozan Konferansı Kesilecek mi?" diye başlık atmıştı ve alt başlığında "Lord Curzon bu konuda Milletler Cemiyetine çağrıda bulundu" diyordu. *Petit Parisien* gazetesinin başlığı şuydu: "Musul Sorunu Lozan'da. Ismet Paşa Milletler Cemiyetinin Hakemliğini Reddetti. Ama Lord Curzon dün hemen, 11. madde gereğince Milletler Cemiyetine başvurmaktan geri durmadı". *Le Temps* gazetesi de "Musul ve Milletler Cemiyeti" başlıklı bir yorum yayınlıyor, Lozan Konferansında iki oturum görüşülen Musul işinin Milletler Cemiyetine götürülmekte olduğunu anlatıyor ve yorumluyordu...

No. 423

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 269 *24 Kânun-ı sânî 39*
(24 Ocak 1923)

C. 18 Kânun-i sânî 23 ve 277 numaralı şifreye*:

Üserâ Komisyonu a'zâlarının İzmir'de birleşecekleri ma'rûzdur.

İSMET

* Bkz. No. 367, 397, 420.

No. 424

Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine.

No. 270 *24 Kânunusânî 1339*
(24 Ocak 1923)

Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine mahsustur.

Çiçerin'den aldığım 22 Kânun-i sânî tarihli mektupta muhterem validenizin ziyâından pek ziyâde müteessir olduğu ve Türkiye'yi yeniden tesîs ve İstanbul'u ikinci def'a fethedip Türk milletinin prestijini kazanan Zat-ı Âlilerinin kederine tamâmile iştirâk ettiği bildirilmekte ve işbu hissiyâtın Zât-ı Devletlerine arzı rica edilmektedir. Bundan mâadâ müşârünileyh birkaç senelik bir teşrîk-ı mesâi sâyesinde muzafferiyetimizde hissesi olmakla müftehir olduğunu ve eski ve yeni Türkiye'yi yekdiğeri ile mukayese ettikten sonra Türk milleti ve onun kahraman Reisi ile Rus teşrîk-i mesâisininin İstanbul'un emniyetini kâfil yegâne tedbîr olan Boğazların harp gemilerine mesdûdiyetini istihsâl edebileceğini beyân ve bu netîceyi görmekle bahtiyâr olabilmek ümmidini izhâr eylemektedir.

Alacağım cevâbı derhal kendisine iblâğ edeceğimi arzederim.

İSMET

No. 425

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 320 *25 Kânun-ı sânî 39*
(25 Ocak 1923)

Zâta mahsûsdur.

22 Kânun-ı sânî tarihli ve 305 numaralı telgrafnâmemle* arz ettiğim esbâb dolayısiyle Ferid Beyin Paris Mümessilliğindedevâm-ı me'muriyetinin gayr-i câiz ve gayr-ı kabil olduğunda Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri de dâhil olduğu halde Hey'et-i Vekîle müttefikdir. Tebdilinin kendi tarafından isti'fâ suretiyle vukuu şâyân-ı tercîhdir. El'ân orada bulunduğunu zannettiğim müşârünileyhe keyfiyyetin iblağı ve Paris'te Mümessillik umûrunun diğeri intihâb ve i'zâm edilinceye kadar maslahatgüzâr ünvânı almamak şartiyle ve yalnız tebliğ ve tebelluğu me'mur olarak Ragıb Beyin bulunması şimdilik münâsib görülmektedir.

Telgrafın vüsûlünün ve neticesinin inbâsı müsterhamdır**.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 404.
** Bkz. No. 486 ve 493.

No. 426

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 321 *25 Kânun-ı sânî 39*
(25 Ocak 1923)

Zâta mahsûsdur:

Çester projesinin Nâfıa Vekâletince müzâkeresi hitâm bularak Hey'et-i Vekîleye sevk edildi. Meclis'e sevkı zamanı mıdır? Fransızlar da buraya paralı adamları gelmekte ve projeyi akamete sevk içün uğraşacakları da hissolunmaktadır. Mütâlaanızın sü'at-ı iş'ârını rica ederim*.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 438.

No. 427

İsmet Paşa Hazretlerine
Adnan Beyefendiye

No. 322 *25 Kânun-ı sânî 39*
(25 Ocak 1923)

1 — Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye istihbârâtından: İkinci Yunan kolordusuna mensub Selânik ve Drama'da oldukları bilinen dördüncü ve dokuzuncu fırkalar Garbî Trakya'ya harekete hazır olmak içün emir almışlar.

2 — İngilizler bir vapurla iki bin sandık cebhâne, müteaddid sandık bomba iki yüz mitralyöz, on tayyare, yirmi top ve pek çok malzemeyi Dedeağaç'a Yunanlılara berây-ı muâvenet göndermişler,

3 — İngilizler İstanbul'da Çamlıca civârını tahkîm ediyormuşlar, İstanbul'daki İngiliz zâbitân ve efrâdı seferber olmaları içün emir almışlar.

4 — Yunanlılar yakında 1924 sınıfını da silâh altına çağıracaklarmış.

HÜSEYİN RAUF

No. 428

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 323 *25 Kânun-ı sânî 39*
(25 Ocak 1923)

Yunanlılar sivil esirlerimizin adedini üç bin gösteriyorlar. Fakat hey'et-i murahhasada mevcud olan listeler bu iddiânın aksini gösterdiği gibi işbu rehinelerin adedlerini mıntıka i'tibârıyle gösteren zîrdeki cedvelden dahî bu iddiânın butlânı tezâhür eder.

Adet			
48	Bursa	207	Karahisarısâhib
26	Çal kazâsı	61	İzmir
36	Denizli	15	Seferihisar
296	İzmit kazâsı	101	Bayındır
189	Adapazırı	23	Menemen
54	İznik	101	Tire
69	Karamürsel	280	Kütahya
567	Saruhan	209	Gödem
89	Çivril	100	Simav
186	Eskişehir kurâsı	151	Uşak

Adet			
175	Seyitgazi	2	Armutili
906	Eskişehir kasabası	62	Salihli
10	Çifteler	25	Eşme
416	Aydın	8	Demirci
500	Ertuğrul	339	Kasaba
61	Biga	1911	İnönü muhârebesinde
35	Turgutlu	1724	Karesi livâsı
31	Alaşehir	499	İzmir
800	Mağnisa	10742	Yekün
131	Karaağaç		
33	Akhisar		
2	Sarayköy		
51	Denizli'nin Germencik		
216	Aydın hapishânesinde		
2	Soma		

HÜSEYİN RAUF

No. 429

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 324

25 Kânun-ı sânî 39
(25 Ocak 1923)

Samimî kardeşlerimin teessürâtıma iştirâki âlâmımı ta'dil ediyor. Size ve bütün arkadaşlara teşekkür ederim Efendim*.

GAZİ MUSTAFA KEMAL

* Atatürk, annesinin ölümü dolayısiyle çekilen başsağlığı mesajına teşekkür etmektedir. Bkz. No. 390.

No. 430

İsmet Paşa Hazretlerine
Adnan Beyefendiye

No. 325

25 Kânun-ı sânî 39
(25 Ocak 1923)

Dört aydan beri Korfu adasında bulunan dokuz yüz sivil esirimizin gıdâları bir kuru ekmeğe münhasır kalarak sefâlet ve perişânî içinde yaşadıkları ve üç ayda doksan vefiyât verdikleri anlaşılıyor.

İâdenin vukuuna değin bunların şerâit-i hayâtiyesinin ıslâhı ve keyfiyetin mümkün olduğu kadar tashîhi mercûdur.

Hâriciye Vekâleti Vekili

HÜSEYİN RAUF

No. 431

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 326 *25 Kânun-ı sânî 39*
(25 Ocak 1923)

Curzon'un zât-ıâlîlerine mukabele ettiği ifâde Meclis'teki Kürd a'zâ da Türk değildir. Mustafa Kemal Paşa tarafından intihâb olunmuştur. Cahildirler. Okuyub yazmak bilmezler. Kürdleri kat'iyyen temsîl etmeğe hakları yoktur zemininde beyânâtda bulunması meb'uslar tarafından Curzon aleyhinde ve Türk-Kürd vahdeti hakkında tezâhürâtı mûcib oldu. Curzon bu tarzda ifâdede bulundu mu? *

2 — Berrère'in Roma'ya iâde edildiği Evrak-ı Havâdis'de görüldü. Aslı var mı? **

HÜSEYİN RAUF

* Curzon, 23 Ocak 1923 sabahı Birinci Komisyonda Musul işi görüşülürken şunları söylemiştir:

"Ankara'nın Kürt milletvekillerine gelince, onların nasıl seçilmiş olduklarını kendi kendime sormaktayım. Halk oyuyla seçilmiş tek bir milletvekili var mıdır? Bütün bu insanların doğrudan doğruya atanmış oldukları ve bunlar arasında bir takımının, dil bilmedikleri için, Meclisin çalışmalarına katılmadıkları herkesçe bilinmektedir..." (*Tutanaklar*, I/1/1, s. 359)

** Fransa Başdelegesi M. Barrère, dinlenmeye ihtiyacı olduğunu ve rahatsızlanmak üzere bulunduğunu belirterek, Lozan Konferansının nâzik bir döneme girdiği bir sırada, 23 Ocak 1923 günü Lozan'dan ayrılmış ve Roma'ya gitmiştir. İkinci Fransız delegesi M. Bompard onun yerini almıştır. Lord Curzon, Barrère'in ayrılışından hiç hoşlanmamış ve onun yerine geçen Bompard ile İtalyan Delegesi Garroni'nin, Türkiye'ye yeni ödün verebileceklerinden kuşkulanmıştır. (*DBFP-I/18*, p. 461-462, No. 338)

Curzon, bir başka telgrafında da, Barrère'in aslında hasta olmadığını, Türklere ödün vermek durumunda kalmamak için konferansı terkettiğini, ayni zamanda alçakça ve ödlekçe davranmış olabileceğini, fakat ne olursa olsun Lozan'dan ayrıldığını anlatıyor. Ayni otelde kalan Türk ve Fransız delegelerinin şimdi ahpaplık ettiklerini, Türklere antlaşma projesinin sunulması arefesinde İngiltere'nin azınlıkta kaldığını ileri sürüyor. (*DBFP-I/18*, p. 466-467, No. 343).

No. 432

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 271, 272 *25 Kânun-ı sânî 39*
(25 Ocak 1923)

24 Kânun-i sânî 39 raporudur:

No. 271

Bugün Mübâdele ve Askerî Mekabir tâlî komisyonu ictimâ' etti.

1 — Mübâdele tâlî komisyonunda Rum ve Türk ahâlinin mübadelesi içün münâkaşa edilmekte olan mukavele tanzîm ve kabul olunmuştur. İki güne kadar üserâ mübâdelesi içün tanzîm kılınan mukavele ile birlikte bir iki güne kadar imza olunacak ve mevki-i mer'iyyete vaz'olunacaktır. Türk ve Yunan hükümetlerinin beheri ahâli mübâdelesi içün beyne'l-milel Salîb-i Ahmer hey'eti emrine on bin İsviçre Frankı vereceklerdir.

2 — Askerî mekabir içün de ba'zı mevâdd takarrür etmiştir. İngilizler Arıburununda mezarlardan mâadâ Avusturalya ve Yeni Zellanda askerlerinin muhârebe ettiği muhârebe meydanını da talebde musırr görünüyorlar.Aramızda ihtilâf bâkî kalmıştır. Türkiye'den infikâk eden memâlikte ve kendi arâzilerinde bulunan şühedâ ve üserâ mezarlıkları ve harb âbideleri içün taleb ettiğimiz aynı hukuku kabul ettiler.

3 — İngilizler dün Arâzi komisyonunda Musul mes'elesi dolayısiyle husûle gelen büyük hâdiselerden dolayı endîşe veya adem-i hoşnudî hissettirmeğe çalıştılar. Lord Curzon'un Musul mes'elesinden dolayı Cem'iyyet-i Akvâm'a mürâcaat ettiği söyleniyor*.

No. 272

4 — Garroni ile görüştüm. Dostluktan bahsetti. İki bin beş yüz kişiyi İtalyan tâbiiyetine almış. Onları bize kabul ettirmeğe çalışıyor. Çiçerin ile mülâkat ettim. Çiçerin'in Fransızlarla münâsebet te'sîs ettiği ve Boğazlar muâhedesini imzâ edeceği anlaşılmaktadır. Ruslar imza içün Gelibolu garnizonunun düvel-i İ'tilâfiye tarafından kabulünü ve Karadeniz'e geçecek donanma kuvvetinin tenkısini şart koşacaklar. Aramızda münâziün fîh mesâili konuştuk. Ticâret-i Hâriciye dâirelerinin mülhakatda husûsî şirketler mahiyetinden başka olamayacağını tasrîh etti. Bayezid konsolosu değişecek ise de konsolosluğun ilgası emniyyetlerini ihlâl edecek imiş. Talebim üzerine keyfiyeti bir daha tedkîk edecek. İstanbul konsolosluğu hakkında ma'lûmat istedi**. Sür'atle ma'lûmât rica ederim. Bu

* Bkz. No. 422 ve dipnotu.

** Bkz. No. 441.

akşam Çiçerin'e ilk defa olarak Ankara'daki mümessilin tebdîli lüzûmunu söyledim. Hiç sesini çıkarmadı. Muhtar Beyden memnun olup olmadıklarını sordum. Memnûniyet ifâde etti. Halbuki Ankara'da aramızda sû-i tefehhüm olduğunu söylediğim gibi ticaret muâhedesini behemehâl bitirmek içün ta'lîmât vermelerini rica ettim. Çiçerin birkaç güne kadar bize muâhede projesinin hey'et-i umûmiyesi verileceğini, ondan sonra inkıtâ' veya fâsıla olacağını da işitmiş. Bir İtalyan menbaından benim istimâıma göre adlî sistem hakkında hazırladıkları yeni teklîf isimler başka olmak üzere takrîben evvelkine müşâbih imiş.

İSMET

No. 433

İcrâ Vekilleri Hey'eti Riyâsetine

No. 273 *25 Kânun-ı sânî 339*

(25 Ocak 1923)

Çiçerin'den aldığım 22 Kânun-i sânî tarihli bir mektubda Rus ticâret-i hâriciye müessesâtının Anadolu'da faaliyetine mümânaat olunduğu, halbuki bu gibi müessesâtın Berlin, Varşova, Tahran ilah gibi şehirlerde mevcud bulunduğu ve bunların her yerde Rus sefâret veya resmî hey'etlere merbût bulunduğu ve Rus mümessil ve sefirlerinin aynı zamanda ticâret mümessili sıfatını hâiz oldukları ve mevzû-i bahs müessesâtın taşralardaki şu'belerinin memleketin kavânîn ve nizâmât-i ticâriye ve mâliyesine taabi bulunmaları tabiî ise de merkez-i hükümetde bulunan Rus Ticâret-i Hâriciye Komiserliği mümessilinin ancak resmî bir me'mûr olabileceği ve buna binâen imtiyâzât-i mahsûsa-i lâzimeyi hâiz bulunması zarûrî olduğu ve bu sistemi kabul etmemek Rusya ile ticareti imkânsız kılmak demek olacağı zikredildikten sonra İzmir'de Fransız ve İtalyan konsolosları mevcud ve şehr-i mezkûrede Fransızca gazeteler neşredilirken Rus konsoloshânesinin açılmasına müsâade edilmemesinin garîb olduğu ve zâten geri çağrılması mukarrer olan Bayezid Rus konsolosunun azli ile iktifâ olunmayıp konsoloshânesinin ilgâsı taleb olunduğu ve bunun vilâyât-ı şarkıyede umûm Rus konsolosluklarının kaldırılmasına bir mukaddime teşkîl edeceği anlaşıldığı ve İstanbul'da da bir konsoloshâne küşâdine müsâade edilmediği makâm-ı şikâyetde serd edilmektedir. Bu bâbda tenvîr edilmekliğimi rica ederim*.

İSMET

* Bkz. No. 432 ve 441.

No. 434

Ankara Hâriciye Vekâletine

No. 274 *25 Kânun-ı sânî 39*
(25 Ocak 1923)

Sıhhiye Vekâletine. İstanbul karantina kadrosunun kat'î tesbit ve ta'yîninin avdetime te'hîr olunması ve umûr-ı sâirede de pek çok tebeddülât vâki' olduğundan bunların da te'hîrini rica ederim. Rıza Nur*.

İSMET

* Dr. Rıza Nur ayni gün İstanbul'a da şu telgrafı çekmiştir: İstanbul Hâriciye Mümessili Adnan Beyefendi Hazretlerine. Âkil Muhtar Beye. Kat'î kadronun te'hîrini Sıhhıye Vekâletine yazdım. Tasfiyeye devâm ediniz. Tazminâtı bol vermeyin. Çünki ecnebi, Rum ve sâireye gidecektir. Rıza Nur. İSMET

No. 435

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 327 *26 Kânun-ı sânî 39*
(26 Ocak 1923)

272 numaralı ve 25 Kânun-i sânî tarihli telgrafnâmenizin Bayezit konsolosu değişecek ise ibâresine kadar sür'at-ı tekrârı mercûdur.

Hâriciye Vekâleti Vekili
HÜSEYİN RAUF

No. 436

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 328 *26 Kânun-ı sânî 39*
(26 Ocak 1923)

Garb Cebhesinin iş'ârına nazaran hâlen Garb Cebhesi emrindeki Yunan üserâsının mikdârı 17 askerî doktor, 14156 asker, 7926 sivil ki cem'an on doktor ve 17646 nefer emrin vürûdundan i'tibâren yedi gün zarfında İzmir'de ve 2 doktorla 4436 askerin sekiz günde yine İzmir'de hazır olabilecekleri tesbit edilmiştir.

2 — Birinci ordu mıntıkasındaki üserâ kâmilen Müdanya'dan irkâb olunacağına nazaran kaç günde Müdanya'da toplanabilecekleri ayrıca arz olunacaktır.

3 — Bu mikdârın takrîben % 6 kadarı hastanelerde bulunduğundan umûm yekûnden 1325 neferin istisnâsı lâzımgelir*.

HÜSEYİN RAUF

* Yunanistan'daki Türk esirlerinin sayısı için Bkz. No. 428.

No. 437

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 275, 276, 277 — *26 Kânun-i sânî 339*

(26 Ocak 1923)

25 Kânun-i sânî 39 raporudur:

No. 275

1 — Tâlî komisyonlar mezarlar ve üserây-ı harbiye içün ictimâ etti. Anburnu arâzisinin İngilizlere verilmesi mes'elesi münâkaşa ve rezerv edildi. Tâbiiyet tâli komisyonunda mütarekeden beri ecnebi tâbiiyetine geçenlerin ale'l-ıtlâk tanınması teklîfini reddettik. Yalnız sona İngiliz rezerv yaptı. Buna mukâbil İtalya heyetine bin beş yüz nüfûsun İtalyan tâbiiyetine geçmesini kabul ettiğimizi müş'ir bir mektub verdik.Kadmlar ve sağîr çocuklar bu nüfûsa münzamdır. Bunların yüz elli kadarı Rum ve Ermenidir. İzmir'de Rum ve Ermeni kabulü esâmi üzerine tedkîkimize vâbestedir. Mütebâkisi Avusturya tebaası ile Yahudilerden ve Latinlerden olacaklar. Husûsî olarak bu mukâveleyi yapmağa mecbur olduk.

2 — Mâliye teklîfâtı alındı. Düyûn-i umâmiyenin taksîminde sermâyenin taksîmini hâmillerin kabûlüne ta'lîkan kabul ediyorlar. Bizden ta'mîrât bedeli olarak topdan on beş milyon altın lira ve bunun yüzde beş fâiz ve bir amorti olarak otuz yedi senede ödenmesini ya'ni senede dokuz yüz bin altın lira tesviyesini ve buna mukâbil düyûn-i umûmiyeye yüzde on beş fazlasıyla yeni te'mînât taleb ediyorlar. 1918 e kadar borçtan bahsetmiyorlar. Türk şirketlerinin tazmînini muâhedeye dercediyorum. Gemilerimizin bedeli olan altı milyon İngiliz lirasını vermiyorlar. Yunanlılarla ta'mîrât bedelini birbirimize bağışlamamızı söyliyorlar. Evrak nakdiye karşılığı olarak zabtettikleri beş milyon altın Lirayı ta'mîrât bedeli olarak ihtiyâten zabtediyorlar. İstanbul mukâvelatının mer'iyyeti, şimendifer şirketlerinin adaptasiyonu, Anadolu hattının tarafımızdan istimlâki ve

bizim de dâhil olacağımız bir işletme şirketine devri gibi şerâit vardır. Görülüyor ki zâhiren yalnız masârif-i işgâliyeden bahsetmeyerek mevâdd-ı sâireyi kabul etmemiş, belki ağırlaştırmışlardır.

No. 276

3 — İngilizler bir teblîğ neşrettiler. İnkıtâ' havâdisi sahî değildir. Müttefikler çarşamba günü proje verecekler. Cuma günü bir iki mutahassıs bırakarak avdet edecekler dediler. Fransızlar tebliğ neşretmediler. İtalyanlar sulh projesi vereceğini söylediler. İftirâk vaktini tasrîh etmediler. Mütenâkız olmak ile beraber hülâsa şudir: Salı veya çarşamba bir proje verip 2 şubatta Curzon Musul mes'elesinin tedkîkini İngiltere nâmına Cem'iyyet-i Akvâm Kâtib-i umûmîliğinden taleb etmiştir.

4 — Bompard mülâkâtımda gazetelerin Fransızların İskenderun'da zulmünden bahsettiklerinden buna mâni' olmamızı Poincaré'nin telgrafına atfen taleb etti. Gazetelere ne yapabiliyoruz dedim, nüfûzunuz vardır dedi. Hükümete iblâğ ederim. Fakat gazetelere ne yapılır. İskenderun'da Ankara i'tilâfnâmesine göre te'sîs edilecek idâre-i husûsiye teessüs etti mi? dedim. Bilmiyorum dedi. Belki onun te'sîridir. Son teklîf-i mâliyeyi işâret ederek sulhün olmamasına Paris'te karar verildiğine müteessiriz dedim. Müteessiren te'mîne çalıştı. Fransızlar bugünlerde İngilizlerin âdî bir iltifâtına kapılarak fi'len onlardan ziyâde aleyhimizde hareket etmektedirler. İngilizlerle sulh olmasını Fransızların da kasden istemediklerine esâslı şübhem vardır.

No. 277

5 — Bu akşam da'vetimde (?) bulunduk. Japon hey'eti reisine muallak olan beş mes'eleyi ta'dâd ederek işin nasıl hallolunacağını sordum. Musul'un Cem'iyyet-i Akvâm'a havalesini ve adlî sistemi muvakkat bir zaman içün kabul edersek mesâil-i sâire hallolunacağını ve Yunanistan'ın esâsen fena borçlu olduğunu telkîn ediyordu. Ya'ni Yunan bir şey veremeyecek demektir.

6 — Tahmîn olunan vaz'iyyet şudur: Musul ve adlî sistem ve mesâil-i mâliye-i ma'lûme ve Şarkî Trakya hududu ve Yunan ta'mîrâtı gibi beş esâslı mes'ele vardır. Bu noktalar kâmilen bizim aleyhimizde olmak üzere bir iki gün zarfında umûmî proje verecekler. Bir iki gün de burada intizâr edeceklerdir. Sonra bizim de mes'eleyi hükümetle görüşmemizi arzu ve tervîc ederek avdet ve bu sûretle Konferansa fâsıla vereceklerdir. Bilâhire imzâ ve kabul niyetimizi daha evvel ifâde ettirerek kendileri imzâya gelmek isteyeceklerdir.

Musul'u Cem'iyyet-i Akvâm'a havâle etmek onun âtîsini muhakkak tehlikeye koymak demektir. Hükümetin nokta-i nazarı nedir? *

İSMET

* Bkz. No. 449, 453.

No. 438

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 278 *26 Kânun-i sânî 339*

(26 Ocak 1923)

Zâta mahsûsdur

C.25 Kânun-i sânî ve 321 numaraya*:

Fransızlar bize hiçbir şeyde müsâid değildirler. Onlardan hayır yoktur. Sulh olmadığı halde dahî inşâata devam etmek ve ikrâzı yapmak şartını ayrıca te'mîn ederek Çester'i tercîh etmek muvâfıkdır.

İSMET

* Bkz. No. 426.

No. 439

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 279 *26 Kânun-ı sânî 339*

(26 Ocak 1923)

C. 21 Kânun-i sânî numara 298*

Yalnız emlâk-i islâmiyenin satılmaktan muhâfazası maksadiyle ve yalnız fâizlerinin ödenmesi şartıyle mahdûd ve muayyen bir moratoryum yapılmasında mahzûr görülmediği.

İSMET

* Bkz. No. 398.

No. 440

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 280 *26 Kânun-i sânî 39**

(26 Ocak 1923)

C. 21 Kânun-i sânî No. 294**

Sırpların kuvvet göndermek sûretiyle Yunanlıları takviye edecekleri muhtemel değildir. Burada böyle bir istidlâl yoktur. Yakında Belgrad'dan Bulgar sefîri

* Telgraf 25.1.1923 tarihinde kaleme alınmış ve ertesi gün çekilmiştir.

** Bkz. No. 396.

gelecek. Havâdisi te'yîd veya tashîh ederim. Mamaafih Sırpların Yunanlılara herhangi bir suretle olursa olsun muhalefeti me'mul değildir.

İSMET

No. 441

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 329 *27 Kânun-i sânî 39*

(27 Ocak 1923)

C. 272/25 Kânun-ı sânî dördüncü maddeye.*

Ruslar İstanbul'da konsül cenerallik teklif ettiler. Maksadları orada İ'tilâf Devletleri tarafından himâye edilmekte olan beyaz Rusları elde etmek olduğu anlaşılıyor. Buna muvaffak olmasalar da her halde İstanbul'da bizimle müttefikler arasında bir mes'ele çıkartarak Konferansı neticelendirmemek içün olan mesâîlerine bu cihetden de müzâhereti düşündükleri anlaşılıyor. Bugün İstanbul'da Bolşevik hükümetine mensûb ve bizce resmen tanınmayan ticâret-i hâriciye mümessillikleri Rusya ile müvâredât ve münâkalâtı vize etmektedir. Buna rağmen mevcudiyetlerini kabul ettiğimiz i'tilâf kuvvetleri vaz'iyyet-i mahsûsalarını da bildikleri halde ısrârları hüsn-i niyete makrûn ve bizce sulh akdine kadar kabil-i kabul değildir. Muhâcirin mesâili ile uğraşmak üzere sıfat-ı resmiyesi olmamak kaydı ile bir me'mûr ile maiyyet kâtiblerine İstanbul'a gitmelerine müsâde ettik. Burada Ruslara karşı ta'kib ettiğimiz meslek, nezâket ve mülâyemetle sû-i kasdlarını mümkün oldukça dostâne bir suretde bertaraf etmektir.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 432.

No. 442

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 281 *27 Kânun-i sânî 39*

(27 Ocak 1923)

26 Kânun-i sânî raporudur.

1 — Bir iki tâlî komisyon son işlerini bitirip rapor yaptılar. Fransızlar verdikleri yeni projelerde yeni ağır maddeler göstermişlerdir. Fransızlar ya bizim sulh yapmamızı istemiyorlar veya hem bize her fenalığı yapmak hem de yüzümüze gülerek hazmettirmek kabil olduğuna kani'dirler. İnkisâr ve intibâhı-

mızı sarîh bir sûretde kendilerine ihsâs ettim. Bugün bana eğer inkıtâ' olursa Suriye'de dahî Fransızlara hücûm edileceği rivâyetinin esâsını sordular. Vazîfem sulh yapmağa çalışmaktır. İnkıtâ' olursa mâbaadını bilemem dedim. Ciddî infiâlimizi Mougin'le hissettirmeliyiz. Son âna kadar İ'tilâfa sadâkatımızı muhâfaza ettik. Son âna kadar kendilerinden iğfâl gördük.

2 — Müttefikler Konferansı inkıtâa götürdüklerinden bu hâlde Amerika ile ayrı muâhede yapmak imkânını istîzâh ettim.Burada olamayacağını, Konferanstan sonra hükümetten alacakları ta'lîmâta göre hareket edeceklerini bildirdiler. Denildiğine göre çarşamba günü alenen bize muâhede projesi verecekler. Cuma günü Curzon gidecek, diğer hey'etler kalacaklar. Müttefikun aleyhdir ki vaz'iyyet ağırdır ve vahâmet Musul'dan münbaisdir.

3 — Bugün burda hey'etimiz a'zâsına gazeteciler demişler ki burada böyle taleb ve iddiâ ediyorsunuz. Halbuki milletiniz orada sulh istiyor. Bu gibi zaîf tereşşihâta mahal verilmemesini bilhassa rica ederim *.

İSMET

* Bkz. No. 443.

No. 443

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 283, 285

27 Kânun-ı sânî 39
(27 Ocak 1923)

27 Kânun-i sânî 339 raporudur:

1 — Akşama kadar birinci, ikinci ve üçüncü büyük Komisyonlar birikmiş işlerini gözden geçirdiler. Yunanlılarla sivil ve askerî üserânın ve ahâlinin mübâdelesi mukaveleleri kabul edildi. İki gün sonra imza edilecektir. Curzon Gelibolu'da Arıburunu arâzisini de mezarlar gibi tasarruf etmek içün mezarlara hürmet lüzûmundan bahs ile propaganda yaptı. Bundan sonra kapitülasyon mesâili, daha sonra bütün mâlî mesâilin hülâsaları gözden geçirildi. Mâlî mesâil yeniden bilhassa ağırlaştırılmış idi. Uzun münâkaşâtdan sonra herkes nokta-i nazarını muhâfaza etti. Yunan ta'mîrâtı tekrar şiddetle mevzu-i bahs oldu. Venizelos da işgal masârıfı, muhâcirler masârıfı nâmı altında para istedi. Hülâsa Lozan Konferansının mesâi-i resmiyesi hitam buldu. Şu halde Musul, adlî kapitülasyonlar, Trakya hududu, mesâil-i mâliyede bilhassa on beş milyon lira tazminât ve Yunan ta'mîrâtı muallaktır. Musul'u kat'iyyen taleb etmem üzerine Konferans bilhassa mesâil-i mâliyeyi daha ziyâde ağırlaştırarak hitâma ermiştir.

2 — Bompard bana bu akşam Poincaré'nin Gazi Paşaya telgrafını gösterdi. Konferansın âtîsi hakkında şu ma'lûmâtı verdi. Konferans Lozan'da muvaffak olmamıştır. 29 da muâhede metni bize husûsî olarak verilecek. 31 de yine komisyonlar ictimâi halinde resmen verilecek ve bize kabul nasîhat edilecek. Eğer biz reddedersek inkıtâ' olacak. Eğer biz hükümetimizle görüşmek üzere ayrılırsak zevâhir kurtarılacak. Konferans inkıtâ' etmeyecek, bir iki ay sonra başka bir teşebbüse bakılacaktır. 1 Şubatta Boğazlar Komisyonu in'ikad edecek, belki imza teklîf edilecek, bittabi' o da kalacaktır. 2 Şubatta Curzon Londra'ya gidecektir. Cereyân-ı ahvâl hakîkaten budur. Musâdeme hitâm bulmuştur. Burada bir inkıtâ' yapmış olmayarak, belki fâsıla vermiş olarak Ankara'ya avdet edeceğim. Fakat hakîkatde inkıtâ'dır ve yeniden ictimâ' fırsata bağlıdır.

3 — Amerika murahhası geçen gün Musul ve kapitülasyon geri bırakılmak şartıyle mesâil-i sâire kabil-i halldir demiş idi. Japon murahhası da aynı şey'i söyledi. Fransız bu def'a kat'î akametten bahsetti. İtalyan da bu fikri ilka eyledi. Yunan ta'mîrâtı mevzû-i bahs oldukça verecek bir şey'i olmadığını ileri sürerler. Binâenaleyh hâlen sulh şerâiti en müsâid şöyle tahmîn olunabilir. Musul'un ta'vîkı lâzımdır. Adlî sistemden kurtulmak ihtimâli vardır, fakat muhakkak değildir. Mesâil-i mâliyede bilhassa tazmînâtdan kurtulmağa behemehâl çalışacağım. Muvaffak olmazsam kabul etmeyeceğim.Trakya hududunda tashîhât ya'ni Karaağaç şüphelidir. Bilâ kayd u şart İstanbul ve Boğazlar, ordu sâire ma'lûmdur. Şurasını da tasrîh etmeğe mecbûrum ki müttefikler, bu def'a her mes'elede muvakkat sistem zihniyetinde olduklarından biz böyle temâyül gösterince onlar şerâitin hiç birini bilhassa kapitülasyon ve mesâil-i mâliyeyi tahfîf etmeyebilirler. Bu halde de inkıtâ' kabil-i ictinâb değildir.

Şimdi hallolunacak şudur: Fâsıla vererek Ankara'ya gelmek ve vaz'iyyeti Musul'dan ferâgatla başlayarak yeni bir sulh imkânı aramaktan hangisi muvâfıkdır. Ben Musul'dan ferâgat göstererek sulh aramak fikrindeyim. Rıza Nur Beyin mutâlaası dördüncü maddededir. Hasan Beyin fikri beşinci maddededir.

No. 285

4 — Taayyün eden muâhede ahkâmı Türkiye'ye siyâseten ve iktisâden istiklâl ve kabiliyet-i hayâtiye verecek bir şekilde değildir. Türkiye'nin kabiliyet-i hayâtiyeye mâlik olması fikri henüz daha Avrupalıların zihnine girmemiştir. Musul memleketin neşv u neması içün pek elzem olan petrolleri ile bize pek lâzımdır. Keza elden çıkması ise başımıza bir Kürdistan belâsı çıkarmak demektir ki bizi böğrümüzden urur. *Ermenistanla birleşir. Hem de istikbâlimiz olan* Şark ile aramızı keser. *Bu cihetlerden dolayı mes'ele* pek mühimdir. İngilizler işi inkıtâa sevketmişlerdir. Fransızlarla İtalyanları uşak gibi sürüklemekte idiler ve *sonra da* sürüklemişlerdir. Bu inkıtâ' tehdîdi ya ciddî veya blöfdür. Ciddî ise Yunan ordusunu tensîk gibi hazırlıklar içün bizi Konferansla oyaladılar. Daha ziyâde ben blöf olduğu zannındayım. İlk günden beri bu işin bir inkıtâ' olmadan hallinin

mümkin olacağı kanâatındayım. Ellerindeki tehdîdâtın hepsini yapmadan Türk'e göre olması lâzımgelen sulhnâmeyi kabul etmezler. Şimdiye kadar tuttuğumuz mukavemet ve sebât ta'biyesini son haddine kadar denemek lâzımdır. İngiliz efkâr-ı umûmiyesi Musul'u değil Bağdat'ı bile tahliye etmek *cihetindedir* (cehtindedir). Fransa ve İtalya'nın harbe iştirâk etmeyeceği muhakkak gibidir. İngiliz efkâr-ı umûmiyesi de harb aleyhindedir. Tehdîd ile bizi metâlibimizden ferâgat ettirmek istiyorlar. Henüz Musul'u vermek gibi fedâkârlıkların zamanı gelmediği, bir def'a fedâkârlık edersek diğer metâliblerinde de daha musırr olacaklar ve artık tutunamayacağımız fikrindeyim. İnkıtâı biz değil onlar yapıyor. Buna kuvvetli bir sûretde göğüs gererek ahvâli (görmek) *tarassud etmek* ve ona göre hatt-ı hareket ittihâz etmek (fikrindeyim) kanâatmdayım. Lozan muhîti Ankara'nın *İ'tilâfiyûn (Allie)* metâlibine boyun eğeceği fikrindedir. *Bundan çok ümmide düşüyorlar.* (Bu da onlara çok ümit veriyor) Bu halde işi muallakda bırakarak Ankara'ya gelmemiz en münâsib bir tarîkdir. 27/1/1923

DR. RIZA NUR *

5 — Artık hitâm bulmuş addolunan müzâkerât-ı sulhiye netîcesinde inkıtâı istilzâm kat'î gibi görünen mesâil-i esasiye şunlardır:

1) Musul şehri ve cenubu 2) adlî kapitülasyonlar 3) ahvâl-i harbiye ve tedâbîr-i harbiyeden mütevellid müttefiklerin istediği maktûan on beş milyon altın tazmînat ve ta'mîrât 4) İstanbul hükümetinin yaptığı mukavelâtın mer'iyyeti 5) Eski imtiyâzâtı tanımak ve şimendiferlerin şerâit-i hâzıraya tevfîkını kabul etmek ve Alman şirketi addolunan Anadolu ve Bağdat hatlarının müttefiklere mensûb bir gruba devri 6) Yunanistan'dan taleb olunan dört milyar altın Frank ta'mîrât 7) taksîm-i düyûnun sermaye üzerinden icrası mes'eleleridir. Düyûn-ı umûmiyesinin ibkasına dâir tarafımızdan yapılacak beyânât-ı tahrîyeye bunun içün muâhedeye koymak istedikleri maddeyi hazf içün kâfidir.

Fikr-i âcizânemce sulhün anahtarı Musul ve tazmînât-ı şahsiye mes'elelerindedir. Musul içün fedâkârlık gayet mühim ve nâzik bir mes'eledir. Buna şahsen karar veremiyorum. Tazmînât-ı şahsiye içün ba'zı mukabil teklîfâtımızla tarîkını aramak sulh içün şayân-ı kabul telakkî olunabilir. Evvelâ evrâk-ı nakdiyemizden Suriye ve Irak içün hisse-i düyûn olarak taleb ettiğimiz 30 milyonun evrâk-ı nakdiye ile mahsûbu teklîf olunabilir. Zâten bunu kabul etmiş değildirler. Sâniyen birinci tertîbin hâmilleri verilmek üzere düyûn-i umûmiyeye iâdesini taleb ettiğimiz beş milyon altın ile İngilizlerden istediğimiz fakat kabul etmedikleri ma'lûm harb gemilerinin bedelleri ile mahsûbu mümkindir. Yunanlılardan be-

* Rıza Nur, bu belgeyi *Hayat ve Hatıratım* adlı kitabında da veriyor. Şu farkla ki, altları çizilmiş olan kelimeler telgrafta var, kitapta yok; parantez içindeki kelimeler de kitapta var, telgrafta yoktur. (Bkz. *Hayat ve Hatıratım,* III, s. 1150-1151).

hemehâl bir mikdar ta'mîrât bedeli almak mecbûriyetindeyiz. Fakat istediğimiz dört milyar altın Frangı Yunan kabul etse dahî maddeten vermek imkânı yoktur. Bunu bir hadd-ı asgarîye kadar indirmek ma'kuldur. Bunlarla diğer metaibi te'mîn etmek ve düyûn-u umûmiyenin Frank olarak te'diyesini de halletmek sûretiyle sulhu aramak ve bunu yaparken zaaf göstermediğimiz ve her taleblerini kabul edeceğimiz ma'nâsını verdirmemek lâzımdır. Adlî kapitülasyonların memleketimizde ıslâhât-ı adliyeyi daha ziyâde tekemmül ettireceğimize ve bu maksadla Avrupa erbâb-ı hukukundan mutahassısları memleketimize celbedeceğimize dâir beyânât ile işi halletmek ümmidi vardır. Diğer teferruât-ı mesâilde biraz i'tilâfkâr olabiliriz. Kanâatım bundan ibârettir.

HASAN HÜSNİ

6 — Müttefikler Ankara'nın sulh istediği, yalnız buradaki murahhasların muannid olduğu zannındadır**.

Hey'et-i Murahhasa Reisi
İSMET

** Bkz. No. 444, 473, 483.

No. 444

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 331, 332 — *27 Kânun-ı sânî 39 (27 Ocak 1923)*

Gayet aceledir

C. 27 Kânun-i sânî 339 281 numaraya*:

1 — 27 Kânun-i sânî raporunuz da dâhil olduğu halde Konferansın son günlerinin safahâtına âid telgrafnâmeler muhteviyâtı derhal Başkumandan Paşa Hazretlerine nakledildiği gibi bu akşam da Hey'et-i Vekîlece tezakkür edildi. Konferansın İstanbul tahliye edilmeksizin fâsıla ile dağılması bizim içün pek muzır ve gayr-ı kabil-i kabul göründü. İnkıtâ' buna nazaran şâyân-ı tercîhdir. Ancak vaz'iyyet yarın Meclis'e arz edilecek ve netice-i mukarrerât derhal bildirilecektir**.

2 — 26 Kânun-i sânî raporunuzun üçüncü maddesi*** hakkındaki arzunuz son günlerde müteaddid hafî celselerde Meclis hey'et-i umûmiyesine etrâfiyle

* Bkz. No. 442.
** Bkz. No. 449.
*** Bkz. No. 443.

arz ve mahzûru îzâh ve bu yüzden Konferans intizâr devrelerine ilka edebileceği de tasrîh edilmiş olmakla berâber Meclis'de ve muhitde milletin sulha arzusunu işâa ve i'lân edecek bir hâl görülmediği gibi gösterilmeyeceğinden müsterih olunuz Efendim.

HÜSEYİN RAUF

No. 445

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 282 *27 Kânun-ı sânî 39**
(27 Ocak 1923)

C. 23/1/923 ve numara 312**

Arâzi Komisyonunun 23 Kânun-i sânî tarihli sabah celsesinde Irak mandasından ve ahâlisinin İngilizlere adem-i merbûtiyetinden bahsederken İngiltere'nin hürriyet va'dettiği Irak ahâlisini bir ân işgalden âzâde olarak mukadderâtları hakkında i'tây-ı re'yde serbest bıraktığı takdirde işgal, himâye ve manda içün re'y verecek tek bir insan bulunmayacağını beyân etmiş ve Türkiye'nin vatanın bir parçası olan Musul vilâyetinden vazgeçemeyeceğini îzâh etmiştim. Musul vilâyeti içün ben plebisit taleb etmemiş olmakla beraber Lord Curzon verdiği cevâbda plebisit ihtimâlini tenkîd ve reddetmiştir.

İSMET

* Telgraf 26.1.1923 tarihinde kaleme alınmış ve ertesi gün kapatılıp çekilmiştir.
** Bkz. No. 411.

No. 446

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 333, 334, 335, 336 *28 Kânun-ı sânî 39*
(28 Ocak 1923)

Madde 1 — Mösyö Poincaré'nin İzmir'de bulunan Gazi Paşa Hazretlerine gönderdiği mektub sureti ikinci maddede, bunu müteâkib Paşadan aldığım ve tasavvur cevabın hülâsasını müş'ir telgrfanâme sureti üçüncü maddededir. Bu bâbdaki mütâlaanızın en kısa zamanda ve a'zamî sür'atle iş'ârını rica ederim*.

Madde 2 — Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine:Lozan Konferansının bidâyetinden beri Fransa hey'et-i murahhasasının verdiğim ta'limâta tevfikan ne kadar sulhperverâne bir sûretde hareket ettiği ve Türkiye'nin taleb ve iddia ede-

* Bkz. No. 469.

bilecek bir vaziyyeti tevlîd edecek olan adilâne bir sulhü elde edebilmek hususunda elinden geldiği kadar çalıştığı zât-i devletlerince bi't-tabi' ma'lûmdur. Müzâkerât hal-i hâzırda son safhaya dâhil olmuştur. Sulhün imzâsını ta'vîk edecek olan her hareket işimizi bozacak bir mâhiyettedir. Türkiye Fransa hükümetinin muâvenet ve hüsn-i rızâsı ile arzu ettiği ta'vizâta nâil olmuştur. Mes'ûd neticelere müsâid olan ve Lozan Konferansının intâcını mûcib olacak bulunan hafif müsâadâta razı olmak suretiyle menâfi-i mahsûsayı te'mîn edecek olan bu fikr-i i'tilâfperverâneye müsâid bulunmak Türkiye'ye âiddir. Fransa'nın müsâvata olan ananevî muhabbeti nâmına bu kat'î ve mühim ânda îfâ buyurduğunuz hidemât-i âliyeye zamîmeten bu def'a da böyle mu'tedil ve vatanperverâne hareketini ikmâl ve kendisini terakki ve hürriyet idâresi içinde millî refâh ve inkişâfa vakfedebilmek içün Büyük Millet Meclisi önünde nüfûz-i âlînizi isti'mâl ile onu iknâ' buyurmanızı istiyorum. Son muzaferriyâtın menâfiini verecek olan devâmlı bir sulhü te'mîn etmekle zât-ı devletiniz bir kere daha Türkiye'nin menâfi'i hayâtiyesine hizmet etmiş olacaksınız. Emînim ki necîb memleketinizin teâlisi içün vakf-ı nefs etmeği bir vazîfe telakki eden zât-ı devletinizin te'siri mühim olacak olan bu muâhedeyi reddetmeyeceksiniz. İmza: Poincaré**.

Madde 3 — Poincaré'den gelen mektubun bir aynını İsmet Paşa'ya tebliğ ile mutalaasını istifsâr ve neticesini serian iş'âr buyurmanızı rica ederim. Poincaré'ye verilecek cevapta Lozan'daki Hey'eti murahhasamızın kabul edeceği ve Hükümet ve Mecliste arzedeceği şerâit-i sulhiyenin kabul ve tasdiki için en ciddî ve samimî mesâimi sarf edeceğimi arz ederim tarzında bir ifadede bulunmayı münâsip görüyorum. Fevzi ve Karabekir Paşalar dahi bu mütalaama iştirak ediyorlar Efendim. İmza: Mustafa Kemal.

HÜSEYİN RAUF

** Fransa başbakanı M. Poincaré'nin bu mesajı, izmir'deki Fransız Konsolosu aracılığıyla, 27 Ocak 1923 günü Gazi Mustafa Kemal Paşa'ya iletilmiştir. Poincaré ile Gazi M. Kemal arasında yazışmalar olduğu basına da sızmıştır. Bir Fransız gazetesinde bu konuda çıkan haberin metni şudur:

M. Poincaré et Moustapha Kemal

Une dépêche de Lausanne, à l'agence Havas, signale que M. Poincaré a télégraphié à Moustapha Kemal pour lui demander d'accepter les conditions de paix des Alliés. Un télégramme de Constantinople à l'agence Radio confirme cette nouvelle.

L'Echo National dit que la dépêche de M. Poincaré aurait été rédigée par M. Franklin-Bouillon, qui, de son côté, avait adressé au chef du gouvernement d'Angora un télégramme ainsi conçu: "Cher ami, vous supplie manifester votre amitié pour France en acceptant clauses Lausanne. - Signé: Votre ami Franklin".

Le journal ajoute:

C'est par l'effet prodigieux de cette amitié que nous avons failli nous brouiller avec les Anglais, que la France a perdu le bénéfice du régime des capitulations, que nous avons ouvert notre frontière de Syrie et privé Alep de ses ressources en eaux, que les Russes ont été introduits à la Conférence de Lausanne et que ladite Conférence, après deux mois d'inutiles efforts, est d'ores et déjà vouée à un échec certain. (*Journal des Débats*, 30.1.1923).

No. 447

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 337, 338 *28 Kânun-ı sânî 39*
(28 Ocak 1923)

Moskova Sefâretinden 19 tarihli alınan ma'lumât:

Karahan ile mülâkatlarımda ifâdâtı:

Lozan'da Türk ve Rus hey'et-i murahhasalarının her noktada müttehidü'l-efkâr hareket ettikleri hakkında Ankara'da bir zehâb mevcud olduğunu gördüğümüzden fi'l-hakîka gayr-ı askerî mıntıkada ecnebî kontrolünün reddi, ekalliyetler bahsında daha müsâid şerâit istihsâli ve Patrikin ibkasıyle beraber salâhiyyetinin yalnız hususât-ı ruhâniyeye hasrı ve muhtelit mehâkimde Türkiye hükümetinin me'mûru sıfat-ı resmiyesi ile ecnebi hâkimler istihdâmı gibi Türkiye içün ve Rusya içün birer sebeb-i memnuniyet olan netâyicin istihsâlinde Rus hey'et-i murahhasının çok yardımı olmuştur.

Paris Konferansının neticesi tahakkuk edinceye kadar esaslarda nokta-i nazarımız hakkında hiçbir taahhüde girişilmemesi husûsunda Çiçerin tarafından İsmet Paşaya vuku'bulan dostâne tavsiyenin bu netâyic-i memnuniyet-bahsâsında ve bilhassa ekalliyetler mes'elesindeki muvaffakiyetden dolayı İsmet Paşa Çiçerin'e sûret-i mahsûsada teşekkür etmiştir. Rus Hey'eti Türk hey'etine gerek mesâil-i siyâsiyede gerek diğer mesâilde pek dostâne ve kıymetdâr hizmetlerde bulunmuştur. Mukaddemâ İstanbul ve Boğazlar hakkında Çar hükümeti ile düvel-i i'tilâfiye arasında müttehaz mukarrerât yedimizde olduğundan Türk hey'eti tarafından Boğazlara dâir verilen son teklif-i mukabilin tanzîminde Çiçerin'in ma'lumât ve vesâyâsından pek çok istifâde edilmiştir.

HÜSEYİN RAUF

No. 448

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 339, 340 *28 Kânun-ı sânî 39*
Müsta'cel *(28 Ocak 1923)*

Ankara İ'tilâfnâmesinin onuncu maddesi mûcebince Fransa hükümeti tarafından irâe edilecek bir gruba devri kabul edilen Yenice-Nusaybin demiryollarının en ziyâde hâsılât getiren Mersin-Adana-Ma'mûre ve Toprakkale-İskenderun kısımları ile Haleb-Cerabulus kısmı hükümet-i müşârünileyhâca teşkil edilen bir grup tarafından işletilmekte olduğu halde takrîben bir milyon Frank ile ta'mîri

kabil olan Ma'mûre-Meydan-ı Ekbez arası senelerden beri metrûk bir halde bırakılmaktadır. İşbu ta'mîrât i'tilâfnâmenin hîn-i müzâkeresinde grup tarafından icrâsı tezekkür edilmiş ve Fransa hükümetinin Paris Mümessilimize ahîren tevdî' eylediği notasında bildirildiği vechile işbu grubun yapmağa mecbur olduğu bir ta'mirâtdır. Gerek ihtiyâcât-i askeriye gerekse hayat-ı iktisâdiyesi âdetâ felce dûçâr ve havâli-i mezkûre halkının şikâyât-i mütemâdiyesini mûcib olan ta'mirât-ı mezkûrenin bir ân evvel icrâsı zarûrî ve bu halin devâmı kat'iyyen tecvîz edilemeyerek binnetice vaz'-ı yed edilecektir. Binâenaleyh mezkûr grubca yapılması lâzımgelen ta'mirâtın ta'cîliyle vaz'-ı yed muâmelesine meydan bırakılmaması ve bu husûsta Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye'ce gruba verilen mühlet Kânun-i sânî nihâyetinde mukazî olacağından bu mes'elenin orada bir ân evvel intâcine himmet buyurulması ve neticeden ma'lumat i'tâsını ehemmiyetle rica ederim*.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 301, 325.

No. 449

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 341, 342, 343, 344 *28 Kânun-ı sânî 39*
(28 Ocak 1923)

Madde 1 — Bugün Hey'et-i Vekîlece taraf-ı devletlerinden taleb buyurulan nokta-i nazar* hakkında tesbit edilen metin ikinci maddededir. Öğleden sonra ictimâ' eden Meclis hey'et-i umûmiyesine hafî olarak son telgrafınız ve Poincaré'nin Paşaya yazdığı mektup arz, bu meyânda bu sabah benim Mojen'e Poincaré'ye iblâğ eylemek üzere beyânâtım sureti aynen kırâat edildikten sonra müzâkere yapılarak bu bâbda ittihâz edecekleri karar zât-ı âlilerine arz edilecektir. 26 (tarihli) raporunuza kadar vaziyyet Gazi Paşaya arz edilmişdir bu bâbda müşârünileyhin cevâbı 3. maddededir**. Benim Mougin'e tebligatım 4. maddedir***. Hey'et-i umûmiyesinin mütâlaasinden sonra nokta-i nazar-ı âlîlerinin âcilen iş'ârını rica ederim. Yarın da metnin Mecliste müzâkeresine devam edileceğinden intâc edildiği takdirde derhal arz olunacaktır. Cereyân eden müzâkerâtdan ihtisâsâtımız Hey'et-i Vekîle nokta-i nazarının kabul edileceği merkezindedir.

Madde 2 — İş'ârât-ı âlîlerine göre müttefikler tarafından teklîf olunacak proje bizce gayr-ı kabil-i kabul esâsâtı ihtivâ etmektedir. Konferansın sulh ile neticelenmeyerek dağılması üzerine aleyhimizde olan vaz'iyyet-i hâzıraya ve İs-

* Bkz. No. 446.
** Bkz. No. 450.
*** Bkz. No. 451.

tanbul'da ecnebi işgaline gayr-ı muayyen bir müddetle tahammül edemeyeceğimizi düvel-i müttefikaya bildirmek mecbûriyetindeyiz. Ancak müzâkerâtın ne gibi esbâbdan nâşı neticeye müncer olmadığını ve sulh-i âlemin ne gibi sevâik ile teessüs edemediğini Avrupa ve Amerika efkâr-ı umûmiyesine bir beyânnâme ile bildirmeyi faideli görmekteyiz.

Fi'l-hakika matma'-ı nazarları Musul petrollerine ma'tûf olan İngiliz sermâyedârânının tatmîn ihtirâsâtı içün bütün İngiliz milletinin yeni fedâkârlıklara sevk olunduğunu herkesin bilmesi ve Fransız milletinin dahi İstanbul'da Türk kavânîn ve nizâmâtına tamâmen tebaiyyet etmek üzere teşekkül eden birtakım şirketlerin Lozan'da Fransız diplomasisini vâsıta ittihâz ederek taahhüdleri hilâfında birtakım mutâlebât serdeylediklerini ve Türk milletini soymağa ma'tûf olan bu mutâlebât yüzünden sulhün akamete sevkine kadar cesâret gösterdiklerini anlaması iktizâ eder.

Tazminât-ı şahsiye bahsinde dahî Yunan ordusunun hiçbir sebeb-i askerîye müstenid olmaksızın yaptığı bunca tahribât ve mezâlimin tazmîni içün devletler Yunanistan'a hiçbir tazyîk yapmadıkları halde kendi tebaaları içün Türkiye'den tazminât talebine kalkışmalarını vicdan-ı beşeriyetin aslâ tasvîb edemeyeceğini ileri sürmek ve fakat Yunan ordusunun ahâlimize irâs eylediği bi'l-cümle zararların tazmîn olunacağı düvel-i müttefikaca kabul ve taahhüd olunduğu takdirde düvel-i müttefika tebaasının zararlarını te'diyeye imkân bulacağımızı zikreylemek ve Anadolu şimendiferleri mes'elesinde imtiyâznâme şerâitine tamâmen sâdık olduğumuzu i'lân etmekten başka hiçbir şey yapamayacağımız ilân olunmalıdır.

Velhâsıl verdikleri projeye mukabil tarafımızdan derhal bir proje tevdî' olunması ve ancak projemiz dâiresinde sulh yapacağımız i'lân olunmalıdır.

Düvel-i müttefikanın karşımızda müttehid bir cebhe halinde abluka ve sâire gibi tazyıkat yapmalarına mâni' olmak içün aralarındaki vahdet ve salâbeti kırmak üzere ezcümle Musul mes'elesinin hallini her türlü cebir ve tazyîkdan âzâde bir halde bulundurulacak olan ahâlinin ârây-ı umûmiyesine terk ettiğimizi ve petrolleri işletmek husûsunda dahi müzakerâta âmâde olduğumuzu i'lân etmek ve Amerika ile ayrıca muâhede akdine tevessül etmek muvâfık olur.

Ber vech-i bâlâ esâsât dâiresinde devâm-ı müzâkerâta imkân görülmediği ve vereceğimiz proje aslâ rûy-ı kabul görmediği halde vazîfenizin hitâm bulduğunu kaydederek Ankara'ya hareketiniz münâsib olur Efendim.

HÜSEYİN RAUF

No. 450

İcra Vekilleri Heyeti Reisi Rauf Bey Efendiye.

No. 345, 346 *28 Kânun-ı sânî 39*
(28 Ocak 1923)

Bütün iş'ârdan istidlâl olunan en mühim nokta İngilizlerin ve Fransızların sulh yapmak istememeleri ve mesâili son ma'lum olan zemîne girdikten sonra darılarak gayr-ı muayyen bir zaman için vaz'iyyet-i hazıranın muhafazasını ve zaman ile vaz'iyyet-i hazıraya istinâsımızı te'mîn etmek olduğu anlaşılıyor. Mes'ele yalnız Musul hududunun tespitinde hususî bir prensip kabul etmekten ibâret bulunsaydı ve mesâil-i sairede ciddî ve samimî olsalardı derdim ki müte-vâzi olalım. Bu müstedlel zannetiğim nokta üzerinde İsmet Paşa'nın yeni ve ciddî bir tedkik yapması ve buna göre Hey'et-i Vekilenin mes'eleyi mütâlaa etmesi son karar verilmeden evvel elzemdir. Anlaşıldığına göre mesâil-i müteaddidenin îsâl edilebileceği son netice bugün için mühim tebdil ve tedile uğratılmayacaktır.

No. 346

Kabul etmekle ma'rûz bulunacağımız zararlarla faâliyet-i askeriyeye geçmekle istihsâl eyleyeceğimiz neticeyi çok dikkatle karşılaştırmak mecburiyetindeyiz. Her halde kararımız müsbet olmağa mahkûm ise bunu behemehal Konferans ta'til edilmeden ve İsmet Paşa avdet eylemeden vermek lâzımdır. İsmet Paşa'nın avdeti halinde verilecek tek bir karar vardır. O da faaliyet-i askeriyeye geçmektir. Bugünkü Hey'et-i Vekile müzâkeresinden ve Meclisle hasbihalden sonra tebârüs eden nokta-i nazarlara ve İsmet Paşa'dan talep eyleyeceğiniz son rapora muttali olunca daha kat-i mütâleât arzedeceğim. 28.1.39.

Başkumandan

GAZİ MUSTAFA KEMAL

No. 451

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 348, 349, 350, 351, 352 *28 Kânun-ı sânî 39*
(28 Ocak 1923)

Madde 4 — Milletimizin dört seneden beri ma'lûm olan asgarî metâlib-i meşrûası dâhilinde her türlü fedâkârlığı ne müsâade yapabileceğimizi fakat bunun hâricinde adlî ve mâlî kapitülasyonları ve memleketimizi nâmütenâhî bâr-ı

mâlî altında ezecek teklîf-i mâliyeyi kabul etmenin hattâ Büyük Millet Meclisinin bile salâhiyyeti fevkında görülebileceğini îzâh ederek diğer eşkâlin sulhü te'mîn edemeyeceğini ve İngilizlerin mesâisinin Fransızları bizden ayırmak istikametini gösterdiğini ve Konferansta bizce gayr-ı kabil-i kabul olan kapitülasyonları tebdîl-i şekl ettirerek sonuna kadar Fransızlara müdâfaa ettirdiklerini ve bu suretle müttefiklerin sulhü tehlikeye ilka etmekte olduklarını, bunun önünü alabilecek yegâne zâtın Mösyö Poincaré olabileceğini izâh edebildiğimi zannediyorum. Mösyö Poincaré bu zannımı takviye etmişti.

No. 349

Halbuki Gazi Paşaya gelen son mektubu Mudanya konferansından evvel Mösyö Franklin vasıtasiyle verilen te'minatın ve şimdiye kadar maalesef müdâfaa bile edilemeyen husûsâtın tekrârından başka bir şey olmadığını gördüm.Anladığıma göre müttefikler bize bir muâhede tam metni tevdî' edeceklermiş. Musul hakkında kabul edebileceğimiz plebisitten Curzon'un ictinâb etmesi kapitalistlerin menâfiini müdâfaa içün milletlerin ârâsına hürmetsizlik demektir.

No. 350

Zarar ve ziyanlarını her zaman hükümetle anlaşabilecek olan ecnebi sermâyesi Türk hükümetlerinin hukukunu müdâfaa ile milletlerin değil kapitalistlerin nokta-i nazarını müdâfaa edegelmektedirler. Hayatımız bahâsına da arzu ettiğimiz borcların tesviyesinden bizi men'edecek kuyûd-ı tahammülfersâ vaz'etmeleri hiçbir zaman kabul edemeyeceğimiz adliyede ecnebi hakimleri ikamesine çalışılması sûretleriyle bizi ni'met-i sulhden mahrum etmeğe teşebbüsleri müttefiklerin hiç olmazsa Menâfi'-i sulh-ı cihân nokta-i nazarından yanlış ve devâmı halinde kendi taraflarından sulhü mutlak olarak ihlâli mûcib olacak şerâiti bize cebretmeğe çalıştıklarını gösterir.

No. 351 — Metni verdikten sonra cevâb içün hey'etimizin Ankara'ya gelip danışıp hazırlanmasını teklîf suretiyle bir fâsılayı te'mîn etmeğe çalışacakları ve bu sûretle İngilizlerin şimdiye kadar siyâsetlerinin esâsını teşkil eden intizâr ve işi uzatarak emellerini istihsâl yoluna gidecekleri de anlaşılıyor. Bunun tehlikesini Mösyö Poincaré'nin nazar-ı dikkate almasını kemal-i samimiyet, ciddiyet ve hürmetle vasıfda mecburiyet-i milliye ve vicdaniye görüyorum.

No. 352 — Murahhaslarımızın bidâyetden beri neyi kabul edecekleri ve neyi kat'iyyen kabul edemeyecekleri hakkında ta'limât ve salahiyyet-i kat'iyyeleri mevcuddur. Bunun içün Ankara'ya gelmelerine lüzûm yoktur. Mösyö Poincaré'den daha ümmid bahş bir cevâb beklemekte kendimi haklı görüyorum. Acaba hâdisâtın seyrine mâni' olamayacak mı? Önümüzdeki çarşambaya kadar zaman olduğuna kaniim ve Fransa reis-i hükümetinin sulh-i beşeri tehlikeye

düşürecek müttefikîn hey'et-i murahhasasının te'kib etmekte oldukları hareketin istikametini tebdile muvaffak olacağından henüz kat'-ı ümmîd etmedim*.

HÜSEYİN RAUF

* Rauf Bey'in Albay Mougin'e söylediği yukardaki sözler, Fransızlar tarafından ertesi gün İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiserliğine de aktarılmış. İngiliz Yüksek Komiser Vekili Mr. Henderson, bu konuda şunları rapor ediyor:

"French High Commissioner read to me today (29.1.1923) text of President of the Council's (Poincaré's) telegram to Mustapha Kemal Pacha, which was communicated to the latter by the French Consul, Smyrna, on January 27th, as well as telegram from Colonel Mougin who had similarly communicated it to Rauf Bey.

"Judging from Mougin's telegram President of the Council's appeal had met with somewhat discourteous reception by Reouf Bey, who referred to Franklin-Bouillon's assurances for which he said there was nothing to show. He hinted that President of the Council's fine words did not amount to much more. He said that Grand National Assembly, even if it wished, had no power to accept judicial capitulations. He took exception to various financial clauses of the proposed treaty and accused French of serving capitalist interests.

He also, of course, referred to Karagatch and Mosul as being points on which Turks not make concessions, and observed that object of British was to detach French from Turks.

"Finally he complined of delay involved in asking Turkish delegation to bring Treaty to Angora, and said that they had no need to leave Lausanne, as they had full powers and instructions.

"Generally speaking Reouf's declaration was depreciation of value of President of the Council's intervention, and French High Commissioner was clearly dissatisfied with it". (Henderson to Curzon, 29.1.1923, No. 59: *DBFP-I/18*, p. 479, No. 352).

No. 452

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 347 *28 Kânun-ı sânî 39*
(28 Ocak 1923)

İnkıtâ'-ı müzâkerâtın gayr-ı kabil-i ictinâb olduğu sizce tahakkuk edince daha evvel Mösyö? ile görüşerek alacakları vaz'iyyeti (?) ve inkıtâ' halinde tevhîd-i mesâiyi (?) te'mine teşebbüsâtda bulunmanız fâideli görülmektedir, Efendim.

HÜSEYİN RAUF

No. 453

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 353 *28 Kânun-ı sânî 39*
(28 Ocak 1923)

Müsta'celdir

28/1/39 ve 341 numaralı ve mâbaadlı telgrafnâmenin* ikinci maddesinde arz ettiğim nokta-i nazar hükümetin nokta-i nazarı ve bu sabah devam eden

* Bkz. No. 449/2.

hafî celse müzâkereleri neticesinde re'ye konarak müttefiken tasvîb olunmuştur, arz ederim.

HÜSEYİN RAUF

No. 454

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 284 *28 Kânun-ı sânî 39*
(28 Ocak 1923)

Gayet müsta'celdir

Poincaré'ye verîlecek cevâb hakkındaki 336 numaralı şifre* tamâmen halledilemediğinden başka bir bir miftâhla akdiyle serîan keşîdesi mercûdur.

İSMET

* Bkz. No. 446.

No. 455

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 388 *28 Kânun-ı sânî 39*
(28 Ocak 1923)

İtalyan murahhası Galli Rodos vâlisi oldu. Garroni ile gelerek dediler ki Rodos ile sâhilimiz arasında işleyen İtalyan gemilerine tarafımızdan müsâade edilmiyormuş, buna müsâade edilsin. Onların tahmînine göre eğer sebeb Anadolu Rumları veya Yunanlılar bulunduğu zannı ise bunların bulunmaycağını şifâhen hattâ tahrîren taahhüd edecekler. Kendisi o sûretle Adalarda İslâmların himâye ve teksîrini ve Rumların kesr-i nüfûzunu ta'kîb edecektir. Rodos'ta nîm resmî mümessilimizi kabul ve münâsebât-i mütekabilenin sıklaştırılmasını te'mîn edecek. Bir iki güne kadar hareket edeceğinden vapura müsaâde hakkında kendisine cevâb vermek mecburiyetindeyim. Mümkünse tervîci ve iktizây-ı hâlin sür'atle iş'ârı müsterhamdır. Bu mes'elenin bir kabotaj hakkı iddiâsına mahal vermemesine dikkat edeceğimizi ihtiyâten ifâde ettim.

İSMET

No. 456

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 287 *29 Kânun-i sânî 339*

(29 Ocak 1923)

28 Kânun-i sânî 339 raporudur:

1 — Pazar ta'tîldir. Marki Garroni'nin mahremâne dost nasîhatı şudur: Çarşamba günü muâhede projesini verdikleri zaman benim Ankara'ya gidip gelmek gibi bir şey taleb etmeyerek sekiz on gün gibi bir müddet taleb edip mukabil teklîfât yapmaktır. Bu halde kendileri gitmeyecekler ve Curzon da murahhaslar bırakarak gidecek ve Konferans devâm edecektir. Kapitülasyon adlî mevâddında da ba'zı noktalar telkîn etmek istedi.Musul'u İngiltere ile aramızda halletmek üzere ta'lîk etmek ve Cem'iyyet-i Akvâm'ın hakemliğini kabul etmesem bile hakem esâsını kabul etmekliğim mütâlaasındadır. Bir def'a müşterek bir sulh yapılsa artık kendileri diğerlerine tâbi' olmaktan kurtulacaklarını söyliyor. İntıbaım şudur ki inkıtâ' ve muhârebe hâlinde İngilizlerin Gelibolu şibih cezîresine yerleşeceklerinden çok ihtirâz ediyorlar ve İstanbul'un tahliyesi halinde İngilizleri yalnız bırakmamak içün Gelibolu'ya kendileri de asker göndereceklerini söyliyorlar. Amerika murahhasının ismââtı şudur: Artık komisyon ve tâlî komisyonluk iş kalmamıştır. Başmurahhaslar ictimâ' yapıp son maddeler üzerine görüşmelidirler. Çiçerin'in mülâkatı şudur: Boğazlar mukavelesinin münferiden imzâsını teklîf edebilirler. Tâ ki Ruslarla aramızı açsın ve Ruslara da Türkler aleyhine arkadan teklîfât yapabilsinler. Boğazlar mukavelesinin ayrıca imzâsı ancak İstanbul ve Boğazların derhâl tahliyesini taahhüd ettikleri hâlde kabildir dedim. Onun zannına göre inkıtâ' olursa müttefikler ayrı ayrı bizimle sulh yapmak içün müsâbaka ve İngilizler hepsinden sür'atle teklîfât serdedecekler imiş. Onların telkînâtı bu zemindedir.

2 — Franklin-Bouillon Paris'te beni telefonla buldu. Burada inkıtâ'dan sonra kimseye haber vermeden benimle görüşmek üzere San Remo'da birleşeceğini ve Fransa ile mes'elenin hallolunacağını ve bu husûsda mufassal mektub yazacağını söyledi. Mektubu yarın sabah beklediğimi bildirince çarşamba* günü Poincaré ile ayrıca görüşerek yazabileceğini bildirdi. Çarşamba resmen muâhedenin verileceği gündür.

İSMET

* Yani 31 Ocak 1923 günü.

No. 457

İsmet Paşa Hazretlerine
Adnan Beyefendiye

No. 354 *30 Kânun-ı sânî 39*
(30 Ocak 1923)

Bulgaristan Sobranyası Sofya'daki câmiin yıkılması içün bir kanun lâhıyası kabul etmiş. Sofya'da yegâne kalan câmiin yıkılması Bulgaristan'ın unsur-ı islâma karşı hürmetkâr davrandığı hakkındaki iddiâlarına muhâlif bir fiil teşkil edecektir. Buna mahal kalmamak içün teşebbüsât icrâsını rica ederim.

HÜSEYİN RAUF

No. 458

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 355 *30 Kânun-ı sânî 39*
(30 Ocak 1923)

29/1/23 tarihli Lifild (?) ajansının Lozan Konferansındaki Türk veznedarının iki yüz elli İngiliz lirası alarak firâr ettiğini neşrettiği gazetelerde görülmüştür. Zannedilmemekle beraber bu bâbdaki ma'lumâtınızın iş'ârını rica ederim*.

HÜSEYİN RAUF

* Lozan Konferansında Türk veznedarı Fuat (Ağralı) idi.

Dr. Rıza Nur, Fuad Bey hakkında şunları yazıyor:

"Bu adam, yani Fuad, kimsenin yevmiyesini vaktinde vermez, herkes şikâyet eder, işine bakmaz, bir mâli encümene gidip çalışmaz ve yerinde durmaz, zaten bir şey bilmez de. Bana şikâyet ettiler. Azarladım, yine olmadı. Bir defa kayboldu, hep parasız kaldık. Polise arattık. Cenevre'de bir kadınla bir otele kapanmış, bir hafta kaldı. Sonra Lozan'a getirdiler". *(Hayat ve Hatıratım,* III, s. 1093)

Bu "kaybolması" yüzünden, "para alıp firar ettiği" yolunda söylentiler çıkmış olabilir. Ama bu söylentiler yalanlanmıştır. Bkz. No. 282.

No. 459

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 289 *30 Kânun-ı sânî 39*
(30 Ocak 1923)

Kuriye Mülâzim Refi Bey Ankara'ya müteveccihen 28 sabahı hareket etmiştir. Muvâsalatmın lütfen iş'ârı.

İSMET

No. 460

İcra Vekilleri Riyâsetine

No. 290, 291 *30 Kânun-ı sânî 39*
(30 Ocak 1923)

Madde 1 — Müttefikler hazırladıkları muâhede projesini verdiler. Kurye ile geliyor*.

Son günlerde bilinenden ağır şekildir. Musul Cem'iyyet-i Akvâm meclisinin vereceği karara ta'lîkan 15 milyon altın Liralık ta'mîrâtı Yunanlılarla mütekabilen bağışlamak gibi mevâdd-i ma'lûmeden mâadâ İstanbul kuvveti dâhil olduğu halde Trakya'daki kuvvetimizin yirmi bir bin kişiye tahdîdi kapitülasyonların adlî sisteminde beyânât hâlinde muhtelit mahâkim usûlü, ticarî ve adlî müttefiklerle takarrür eden mevâddın sâir bilcümle ecnebilere teşmîli gibi mevâdd vardır. Muâhede ağırdır. Konferansta görüşülen mevâddan reddolunanlar ibka olunduktan mâadâ yeniler de ilâve olunmuştur.

Trakya hududu Karaağaç'ı vermeyerek evvelki hududdur

No. 291

Madde 2 — Amerika murahhasının telkînâtı şudur: Musul mes'elesini hakeme havâle etmek. Müttefiklerin istedikleri tazmînâta mukabile zabtettikleri beş milyon altın lira ile İngiltere'deki gemilerin bedelini hasretmek ve sâir mesâil-i mâliyeyi hakeme havâle etmek ve Yunan ta'mîrâtına bedel kim ne aldı ki siz alacaksınız mütâlaasiyle iktifâ etti. Kapitülasyonlardan hiç bahsetmeyerek ilgaya devâm etmek gibi şerâitle sulh mümkündür. Şerâitin sun'î olarak ağırlaştırılmasına bakmayınız. Başmurahhaslar toplanırsak esâsları sür'atle hallederiz diyor. Curzon gidecek. Hâriciye müsteşârını murahhas olarak bırakacak, herkes kalacak, bir çâre-i hall aranacaktır.

Musul içün re'y-i âm usûlünü ve kendileri ile ayrı sulh imkânını mevzû-i bahs ettim. Her ikisi aleyhinde bulundu. O halde Musul'un hakeme havâlesini kabul eylediği (takdirde) müzâkereye başlamak mümkündür. Yahud ısrâr ile inkıtâa gitmek lâzımdır. Evvel ma'rûzâtımda bunu söyledim.

İSMET

* Bu projenin tam Türkçe çevirisi için Bkz. *Tutanaklar,* Takım I, cilt 1, kitap 2, Ek. A.Ş. 53-150.

No. 461

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 292 *30 Kânun-ı sânî 39*
(30 Ocak 1923)

345 numaralı telgrafnâmenin 3. maddesinin* zaman ile vaz'iyyet-i hâzıradan lafza üzerine İsmet Paşanın yeni kadar olan kısım halledilemediğinden başka bir miftâh ile akdedilerek serîan tekrârı.

İSMET

* Bkz. No. 450.

No. 462

İcra Vekilleri Riyâsetine

No. 293, 294, 295 *30 Kânun-ı sânî 39*
(30 Ocak 1923)

No. 293

Bugün zevâlde sivil rehînelerin iâdesi ve askerî üserânın mübâdelesi içün tanzîm edilmiş olan i'tilâfnâme ile ahâli mübâdelesine müteallik mukavelenâme Türkiye ve Yunan murahhasları tarafından imza edilmiştir.

Üserâ hakkındaki i'tilâfnâme tarafeynce tasdîka hâcet kalmadan bugünden i'tibâren mer'î olacaktır. Mübâdele-i ahâli mukavelnâmesi sulh muâhedesinin tasdîkını müteâkıb mer'iyyete girecekti.

İkisinin sûretleri kuriye Refik Efendi ile takdîm kılınmıştır. Bugünden i'tibâren mer'î olan üserâ mübâdelesi i'tilâfnâmesine nazaran evvelâ Yunanlılar bugünden i'tibâren bir hafta sonra sivil rehînelerimizin iâdesine başlayacaklardır.

Ondan sonra iki hafta zarfında Yunan'da mevcud olanlar iâde edilmiş bulunacaktır.

No. 294

Bu sivil rehînelerimizin iâdesini müteâkib bizim elimizde bulunması muhtemel Yunan tebaasından sivil üserâyı iâde edeceğiz. Biz bu gibi eşhâsın adem-i mevcudiyetini burada iddiâ ettik. Yunanlılar yüz kadar bulunduğunu söylediler. Aileleri Yunanistan'a hicret eden Türk tebaası Rumlardan Anadolu dâhiline teb'îd olunan erkekler bu sınıfda dâhil değildir. Bunlar ahali mübâdelesi mukavelenâmesi mûcebince sulh muâhedesinin imzâsını müteâkib tahliye edilecektir. Sivil üserânın iâdesini müteâkib ve ondan nihâyet on beş gün zarfında Yunan hükümeti bütün Türk askerî üserâsını hep birden İzmir'e iâde edecektir.

No. 295

Türk hükümeti Yunan üserâsından aynı mikdârda zâbit ve neferi aynı vapurlarla sevkolunmak üzere ihzâr edecektir. Yunan üserâsından mütebâki kalacak mikdâr sulhün imzâsını müteâkib ve nihâyet üç hafta zarfında iâde olunacaktır. Sivil rehîneler ve üserây-ı harbiye mütekabilen cerâim-i âdiye de dâhil olduğu halde afvedilmişlerdir. Salîb-i Ahmer komisyonunun masârıfını mukabil olmak üzere on bin Frank verilmiştir. Yunanistan'da bulunan sivil üserâmızın mükemmel bir listesinin üserâ mübâdelesi içün ta'yîn olunacak mümessilimize i'tâsını istirhâm ederim.

İSMET

No. 463

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 296 — *30 Kânun-ı sânî 39 (30 Ocak 1923)*

Sivrihisaryan birâderlerin tahliye edilip edilmediklerine dâir henüz bir cevâb gelmedi. Elân mevkûf iseler derekab serbest bırakılmaları ve talgrafla ma'lûmât i'tâsı rica olunur*.

İSMET

* Bkz. No. 466.

No. 464

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 357, 358 — *31 Kânun-ı sânî 39 (31 Ocak 1923)*

Yunanlıların tahliyesinden sonra ve istirdâdımızdan evvel birçok Bulgar hududun muhâfazasız kalmasından bi'l-istifâde Şarkî Trakya'da yerleşmişlerdi. İstirdâdı müteâkib bu kabilden olanlar hüsn-i muâmele ile ihrâc olundular. Kırkkilise'den çıkarılanlar bu miyândadır. Yoksa Kırkkilise'de öteden beri sâkin Bulgarlardan Yunan işgali zamanında tazyikat neticesi olarak memleketi terk ile bu kere avdet edenlere müdâhale olunmamıştır.

No. 358 — Bulgarların 1913 i'tilâfinden bahisle şikâyete hakları yoktur. Bu i'tilâfnâme mûcebince bir kere hicret etmiş ve mübâdeleye tâbi' tutulmuş Bulgarların tekrar avdetlerine iğmâ-ı ayn olunmayacaktır. Zirâ Trakya Bulgar Ce-

miyeti'nin hedefi bu avdeti te'mîn ederek Büyük Bulgaristan âmâline yolaçmaktır. İstanbul vilayeti dâhilinde ise ahalisi kâmilen Bulgar olmak üzere başlı başına köy yoktur. Ba'de'l-mütâreke Çatalca'ya birkaç Bulgar gelerek Rum köylerine yerleştirilmişlerdir. Hiçbir tazyîka ma'rûz değildirler.

HÜSEYİN RAUF

No. 465

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 359 *31 Kânun-ı sânî 39*
(31 Ocak 1923)

İzmit, Bursa ve Bilecik mıntakasındaki üserâ, emrin Birinci Orduya tarih-i vüsûlünden i'tibâren on gün zarfında Müdanya'da irkâbe ihzâr edilebilecektir*.

* Bkz. No. 488.

No. 466

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 360 *31 Kânun-ı sânî 39*
(31 Ocak 1923)

C. 296*

Fevzi Paşa Gazi Paşa ile seyahatdadır. Müşkilât ile cevâb alabiliyorum. Makine başında ta'kib ediyorum. İki Ermeni hakkındaki ma'lumâtı alınca derhal bildireceğim.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 463.

No. 467

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 361 *31 Kânun-ı sânî 39*
(31 Ocak 1923)

1 — Fevzi Paşadan evvelce vâki' olan suâle cevâben 28 tarihli bugün vâsıl olan telgrafı ikinci maddesidir.

2 — Fikrim, Musul'un Cemiyet-i Akvâm'a terki kat'iyyen muvâfık değildir. Adlî sistem hakkında evvelce Müdâfaa-i Milliye Vekâletine fikrimi bildirmiştim.Ya'ni İstanbul'da üç sene müddetle muhtelit bir mahkeme kabul olunabilir. Yunanistan'ın dahi mutlaka i'mârâta mecbûr tutulması lüzûmuna kani' bulunduğumu arz eylerim. Fevzi.

HÜSEYİN RAUF

No. 468

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 362 *31 Kânun-ı sânî 39*
(31 Ocak 1923)

Gayet Mahremdir

1 — Tarafımızdan da ihzâr edilmekte olduğu evvelce bildirilen mukabil proje verildi mi? Acilen iş'ârını rica ederim.

2 — Ceneral Pellé Adnan Beye, verilecek projeler üzerinde müzâkerâta devam edilebileceğini hükümeti nâmına dün teblîğ ettiğini berây-ı ma'lumât arz ederim.

HÜSEYİN RAUF

No. 469

İcra Vekilleri Riyâsetine

No. 297, 298 *31 Kânun-i sânî 39*
(31 Ocak 1923)

30 Kânun-i sânî raporudur:

Madde 1 — Üserâ ve ahâli mübâdelesi mukavelelerini Yunanlılarla imza ettik.

Madde 2 — Hey'et-i Umûmiyede muâhde projesini verecekler. Cevâb içün sekiz gün mühlet isteyeceğim. Bu sekiz gün zarfında başmurahhaslar arasında evvelâ prensipleri halletmek lüzûmu Amerika murahhası tarafından harâretle ta'kib olunuyor. Ajans Havas Ankara hükümetinden yapılan tebligatda projenin bir hülâsa-i mesâî olduğunu i'lân etti. Curzon bunu tekzîb ederek ve müttefikler arasında birkaç gün evvel verilmiş olan karara muhâlif olduğunu tasrîh ederek hatt-ı hareketini değiştirmeyeceğini i'lân eyledi.

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin Poincaré'ye cevâbından fevkalâde memnun olduk. Fransız hey'et-i murahhasasına hemen iblâğ ettim*. Müttefikler arasında vaz'iyyet teşevvüş etmiş.Balfour Paris'te Musul içün Türklere cem'iyyet-i Akvâm hakemliğini tekrâr teklîf, kabul etmez isek hücûmumuza intizâr ve hücûm eder isek tedabîr-i zecriyeye teşebbüs edeceklerini i'lân eyledi**.

* Bkz. No. 446, madde 3.

** Milletler Cemiyetinde İngiliz Temsilcisi Lord Balfour'un konuşması o gün basına da aşağıdaki biçimde yansımıştı.

La Question Turque Devant Le Conseil De La S.D.N.

Lord Balfour déclare que le Conseil devra prendre toutes les mesures nécessaires pour protéger la paix du monde

C'était hier matin grande séance à la Société des nations, la séance la plus importante, à moins qu'un jour on ne parle de la Ruhr.

Des rumeurs de guerre en Orient ont franchi le seuil paisible du palais du Petit Luxembourg et lord Balffour, délégué de la Grande-Bretagne n'a point caché la gravité de la situation. Lord Balfour a parlé du différend entre le gouvernement britannique et les Turcs au sujet de la limitation des frontières de l'Irak. - pas une fois le nom de Mossoul ne fut prononcé - sur un ton de conversation sérieuse et serrée. On eût dit que lord Balfour s'adressait par-dessus la tête du conseil de la S.D.N. à un interlocuteur qui n'était pas là. Sans aucun doute, il s'adressait à la Turquie, pour lui bien prouver que le point final n'était pas mis, que tous les ponts n'étaient pas rompus. Evidemment, pour l'instant, il ne peut s'agir que de suggestions; des propositions d'arbitrage sont dans l'air; des bruits de guerre circulent en Orient; mais ce ne sont que des bruits..

Dans le discours de lord Balfour, ce sont les mots danger et paix du monde qui reviennent le plus souvent. Lord Balfour qui s'exprime en anglais rappelle d'abord que la question a été portée à l'ordre du jour par une lettre de lord Curzon, au nom du gouvernement britannique. Il ajoute;

Lord Curzon a proposé à la Société des nations d'offrir ses bons offices pour discuter la question des frontières d'un territoire mandaté (le territoire de l'Irak) par la Société des nations et cette proposition a été appuyée par ses collègues de France, d'Italie et du Japon, qui ont été unanimes à déclarer que cette suggestion était raisonnable, modérée, et servirait en tout cas les intérêts de la paix entre les nations.

Malheureusement, les représentants turcs du gouvernement d'Angora à la conférencec de Lausanne ne se sont pas encore ralliés à cette proposition et on doit envisager l'hypothèse onu ils ne s'y rallieraient pas.

Au cas où la proposition de Lord Curzon ne rencontrerait pas l'agrément des délégués turcs, il y a lieu d'envisager quelle procedure nous pourrons suivre.

A notre avis, il y aura lieu d'invoquer, dans une réunion spéciale du conseil de la Société des nations, l'article 2 du Pacte que vous connaissez tous, où il est expressément déclaré que "toute guerre ou menace de guerre, qu'elle affecte directement ou non l'un des membres de la Société, intéresse la société tout entière".

On convoquerait une réunion spéciale du conseil qui prendrait toutes mesures sages et utiles pour protéger la paix du monde.

Telle est la méthode que le gouvernement de Sa Majesté britannique propose de suivre dans le cas, qui est encore à l'état d'hypothèse et qui, je l'espère, ne se produira pas, où le gouvernement turc n'accepterait pas les bons offices de la Société. (*Petit Parisien*, 31.1.1923).

No. 298

Çiçerin ile mülâkatımızın hülâsası şudur: Kendisi müzâkerâtın tarzına i'tirâz ederek Boğazlar mes'elesinin muallakda olduğunu i'lân ve avdet edecektir. Biz mes'elenin muallak değil sulh muâhedesine merbût olduğunu i'lân etmişizdir. Başka bir şey yapamayız. Sulh olmazsa inkıtâ' olmaması, fâsıla olması fikrindedir. Yalnız bize bir fedâkârlığa mal olan uzamayı kabul edemeyiz. Biz harb ya sulh fikrindeyiz. Bu hâlde kendisiyle teşrîk-i harekât teklîf ettim. İstediğimiz, para ve cebhâne ile muâvenet ve teşebbüsünüzde teşrîk-i harekâtdır. Ya'ni biz Boğazlara ve Trakya'ya onlar da Romanya aleyhine hareket edeceklerdir. İlk önce teşrîk-i harekâtın hattâ ihzârât ve tehdîdâtı Avrupa'yı bizimle sulhe mecbûr eder dedim. Cevâbı budur:

Romanya aleyhinde ve her mes'elede muâvenet-i siyâsiye yapılacaktır. Ve bu pek mühimdir. Hüsûsât-ı sâire içün Moskova'da arîz u amîk görüşürüz. İşte onların kuvvet ve siyâsetleri bu derecedir. Aralof'un tebdîli (burada birkaç kelime açılamamış) kendilerinin Berlin'de ve diğer milletler sefâretlerinin Moskova'da hep müstakil hatları ve me'mûrları olduğunu ve Türkler de bilmukabele aynı (birkaç kelime açılmamıştır) ikinci def'a olarak açtım. Musırr göründüm. Moskova'ya yazacağını ve adamların az olacağını söyledi. Telgrafhâne muâmelâtını tekrar etti. Şiddetle i'tirâzım üzerine vaz'iyyeti tedkîk edeceğini söyledi. İ'tirâzı muhafaza ettim. Karahan'ın Moskova'da sefîrimize yaptığı çalımlar asılsız türrehâtdır.

İSMET

No. 470

İcra Vekilleri Riyâsetine

No. 300

31 Kânun-i sânî 39. keşidesi

(31 Ocak 1923)

1 Şubat 39 (1923) vürudu

Önümüzdeki dört gün zarfında müttefiklerin teklîflerine cevâb verilmesi takarrür etmiştir.

Muallak mesâili diğerleriyle birleştirerek sulhe varabilmek içün Musul mes'elesinde İngiltere ile bir zemîn-i i'tilâf bulmak esâs ve zarûret hâlinde bulunuyor.

Zemîn-i i'tilâf ancak ya ba'de's-sulh bir sene zarfında Musul mes'elesini Türkiye-İngiltere arasında halletmek, yahud Cemiyet-i Akvam hakemliğini kabul etmek, yahud bir diğer hakem kabul eylemek gibi üç şekil hâlinde

görülüyor. Biz birinci şıkkı tercih ediyoruz. Bunun ve kat'î ıztırâr hâlinde diğerlerinin de kabul edilip edilmeyeceğini (ı) vakt-i merhûnundan evvel iş'ârı.

Murahhas Rıza Nur Murahhas Hasan

İSMET*

* İcra Vekilleri Heyeti Reisi Rauf Bey, bu telgrafı o zaman İzmir'de bulunan Atatürk'e şöyle tellemiştir:

"Başkumandan Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Şifre Ankara, 1/2/339

Dakika tehiri caiz değildir.

1 — Bugün öğle vakti İsmet Paşa'dan aldığım telgraf ikinci maddededir. Rıza Nur ve Hasan Beylerin imzaları satır hizasında ve kapalı, İsmet Paşanın imzası açık olarak gelmiştir. Bu tarz-ı takrirden son günlerde Rıza Nur beyin Musul meselesindeki fikrinden tekrar rücu ettiği ve Hasan beyle birlikte Musul'u feda ile yeniden sulh müzâkeratına girmeği arzu ettikleri anlaşılıyor ise de tavzihi keyfiyet için İsmet Paşa'nın mütaleasını makina başında sordum. Dün mübadele-i üsera hakkında Meclise malûmat verdikten sonra azadan iki zatın takriri üzerine Heyet-i Umumiye müttefikan İsmet Paşa'nın gösterdiği liyakat ve metanete teşekkür ve beyanı itimat eylediklerini İsmet Paşa Hazretlerine arz ettim.

2-( ) İcra Vekilleri Heyeti Reisi

HÜSEYİN RAUF

No. 471

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 363 *1 Şubat 39 (1 Şubat 1923)*

Madde 1 — İnkıtâ' halinde ordunun ittihaz edeceği ve ta'kib eyleyeceği hatt-ı hareket hakkında vâki' olan suâlime cevâben İzmir'den Gazi Mustafa Kemal Paşadan aldığım telgrafnâme aynen ikinci maddededir. Mütâlaanızın âcilen iş'ârını rica ederim.

Madde 2 — İcra Vekilleri Hey'eti Reisi Rauf Beyefendiye:

Konferansın inkıtâı hâlinde harekât-ı askeriyeye başlanıp başlanamayacağı mes'elesini şu suretle mütâlaa ediyorum: Fevzi ve Kâzım Karabekir Paşalar bu mütâlaama iştirâk ediyorlar. Konferans iki şekilde duçâr-ı ta'tîl olabilir.

I — Muhâsımlar (kasîr) bir proje teklif ederler ve bunu reddettiğimiz takdirde Konferansın hitâm bulacağını bildirirler.

II — Muhâsımlar yine bize bir proje tevdî' ve bizden mukabil bir projeye intizâr ettiklerini ihsâs ederler. Bu halde Konferans ta'tîl değil te'cîl edilmiş olur.

Birinci ihtimâle göre harekât-ı askeriyeye mübâşeret tabiî ve elzemdir ve o yolda hareket edilecektir.

İkinci hale göre harekât-ı askeriyeye başlama mes'elesi (tahammül) ma'nâsını tazammüm eder. Muhâsımlarımızın mes'uliyeti bize tahmîl içün bu şıkkı ihtiyâr etmeleri galib, ziyâdesiyle. Buna karşı ittihâz olunacak karar vaz'iyyetin biraz daha inkişâfına bağlıdır.

Bir üçüncü şık daha vardır. Konferans şu veya bu şekilde duçâr-ı ta'tîl olup da İngilizler 16 Mart hâdisesine müşâbih bir vaz'iyyet ihdâs ederlerse bu da mühim bir sebeb-i harb olur.* İsmet Paşanın hâricde kalmaması pek mühim ve lâzım olduğundan bütün bu ihtimâlât tafsîlen kendisine bildirilmeli ve harekât-ı askeriyeye başlamazdan evvel diplomatik bir vesile ile infikâk ve avdetini te'mîn edecek esbâb ve vesâit şimdiden ihzâr olunmalıdır. Başkumandan Mustafa Kemal.

HÜSEYİN RAUF

* Basında da Lozan konferansının süresiz kesilmesi durumunda Türkiye'nin silâha başvuracağı, öncellikle Musul üzerine yürümeğe hazırlandığı ve Mustafa Kemal Paşa'nın da teftiş gezisini yarıda kesip İzmir'den Ankara'ya döndüğü yolunda haberler yayınlanıyordu. Konferans kesilecek, yeniden savaş çıkacak mıydı? Zihinleri kurcalayan asıl soru buydu. Bu konudaki gazete haberlerinin üçü aşağıdadır:

La Conférence Sera-t-elle Ajournée Sine Die?

LAUSANNE, 28 Janvier. — L'ère des conversations officielles est close depuis hier.

La commission des Détroits reste néanmoins convoquée pour jeudi, mais pour des raisons que le président, lord Curzon, seul connaît, le projet de convention n'a pas encore été officiellement communiqué à la délégation russe qui avait demandé à disposer d'un délai de trois jours pour l'examiner. Il est vrai que la quasi certitude que les Turcs repousseront mercredi les termes du traité rend improbable et inutile une réunion de la commission des Détroits.

La convention préparée comme annexe au traité ne sera certainement pas signée si le traité ne l'est pas.

Ismet pacha, dans des conversations particulières avec les représentants alliés, paraît être acquis à l'idée d'un ajournement sine die de la conférence.

Mustapha Kemal pacha rentre d'urgence à Angora

CONSTANTINOPLE, 28 Janvier. — Une dépêche d'Angora signale qu'à la suite de la tournure prise par la conférence de Lausanne, le conseil des commissaires a invité Mustapha Kemal pacha, actuellement à Smyrne, à rentrer d'urgence à Angora.

(Le Journal, 29.1.1923).

M. Poincaré Invite Mustapha Kémal à Conclure Paix

M. Poincaré a fait adresser, vendredi, un télégramme personnel à Mustapha Kemal pacha, faisant appel à ses sentiments de conciliation et lui conseillant de conclure la paix.

En Cas de Rupture Mustapha Kemal Marcherait Sur Mossoul

Londres, 29 Janvier *(dép. Petit Parisien.)*

On mande de Constantinople au Times que Mustapha Kemal, qui venait d'arriver à Smyrne où une grande réception avait été organisée en son honneur, a été rappelé hier, d'urgence, à Angora par un télégramme du conseil des commissaires du peuple, réclament son retour immédiat, afin de présider une réunion extraordinaire du conseil, convoqué pour discuter de la situation créée par l'échec de la conférence de Lausanne.

Annulant tous ses engagements, Mustapha Kemal a quitté Smyrne aussitôt, au milieu de manifestations enthousiastes.

Dans les milieux officiels d'Angora, ajoute le correspondant, on déclare que le chef du gouvernement nationaliste va être appelé à prendre des décisions très importantes. "La possibilité d'une rupture à Lausanne, affirme-t-on, ne nous émeut pas. Si la délégation britannique ne change pas d'attitude au dernier moment, Ismet pacha publiera une proclamation expliquant au monde entier la position de la Turquie et il quittera Lausanne et l'armeé turque marchera sur Mossoul".

A Constantinople, poursuit le correspondant, on a presque abandonné tout espoir d'éviter une guerre. Tous les préparatifs en vue de l'évacuation des sujets britanniques sont terminés.

D'autre part, suivant le correspondant du Times à Bağdad, la chambre de commerce britannique de cette ville a reçu du secrétaire d'Etat, sir Percy Cox, haut commissaire britannique en Mésopotamie, une note déclarant que les autorités britanniques ont décidé de renforcer la garnison de Mossoul en lui adjoignant une partie des forces aériennes de Bagdad.

On craint, ajoute le correspondant, que la Turquie n'invite les tribus de la frontière à effectuer des raids sur le vilayet de Mossoul et l'on espère que la présence dans cette ville d'une importante garnision britannique préviendra tout conflit.

Indiquons enfin, en terminant, que sir Percy Cox, qui a été mandé par le gouvernement britannique pour discuter de la question de Mossoul, est arrivé aujourd'hui à Londres, après avoir emprunté successivement la voie des airs, la voie maritime et la voie terrestre pour effectuer ce long voyage. (*Petit Parisien,* 30.1.1923).

L'attitude Du Gouvernement Turc

Le correspondant de l'agence Havas à Constantinople télégraphie:

On mande d'Angora qu'à la réception des dernières nouvelles de Lausanne, qui envisageaient la possibilité d'une rupture, le Conseil des commissaires s'est réuni hier; il a décidé de convoquer aujourd'hui une séance extraordinaire de l'Assemblée nationale.

Moustapha Kemal pacha, interrompant son voyage d'inspection, rentre d'urgence à Angora.

Dans la presse locale et dans tous les milieux turcs, se manifeste un grand pessimisme.

On télégraphie, d'autre part, de Constantinople au *Times:*

Dans les milieux officiels d'Angora, on déclare que le chef du governement nationaliste va être appelé à prendre des décisions très importantes. "La possibilité d'une rupture à Lausanne, affirme-t-on, ne nous émeut pas. Si la délégation britannique ne change pas d'attitude au dernier moment, Ismet pacha publiera une proclamation, expliquant au monde entier la position de la Turquie, et il quittera Lausanne, et l'armée turque marchera sur Mossoul".

A Constantinople, on a presque abandonné tout espoir d'éviter une guerre. Tous les préparatifs en vue de l'évacuation des sujets britanniques sont terminés.

Les Anglais ont renforcé la garnison de Mossoul: des escadrilles d'avions ont, notamment, été envoyés de Bagdad dans cette ville.

Sir Percy Cox, haut commissaire britannique à Bagdad, qui a effectué une partie du voyage par la voie des airs, est arrivé, hier, à Londres, pour conférer avec le gouvernement. Il repartira probablement sous peu pour Bagdad.

(*Journal des Débats,* 30.1.1923).

No. 472

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 364 *1 Şubat 1923*

Müsta'celdir

Madde 1 — Dün mübâdele-i üserâ mukavelenâmesinin imzâsını Meclis'e arz münâsebetiyle vâki' olan beyânâtım üzerine Mar'aş Meb'ûsu Hasib, Erzurum Meb'usu Nusret Efendiler tarafından verilen ve hey'et-i umûmiyede müttefikan kabul edilen takrîr ikinci maddededir.

Madde 2 — Lozan Konferansında menâfi' ve âmâl ve hukuk-ı milleyimizin muhâfaza ve sıyânetinde gösterdiği kudret ve mahâret ve hakkın müdâfaasındaki cesâret ve metânetinden dolayı i'timâd ve teşekkürâtımızın hey'et-i murahhasa reisi İsmet Paşa Hazretlerine iblâğına karâr i'tâsını teklif ederiz*.

HÜSEYİN RAUF

* Bu telgraf 369 numara ile ayni gün tekrar Lozan'a çekilmiştir.

No. 473

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 365 *1 Şubat 39 (1 Şubat 1923)*

1 — C. 30 Kânun-i sânî 300 numaralı telgrafınız* yalnız Rıza Nur ve Hasan Beyefendilerin mütâlaası mıdır yoksa zât-ı devletleri de aynı mütâlaya iştirâk buyuruyor mısınız? Makine başında cevâbınıza muntazırım.

2 — Evvelce Hey'et-i Vekile nokta-i nazarı olarak ertesi günü Meclis'in ittifak-ı ârâsına iktirân eden mufassal iş'ârımızı aldınız ve anladınız mı? İş'ârını rica ederim**.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 470.

** Bkz. No. 483.

No. 474

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 366 *1 Şubat 39*
(1 Şubat 1923)

298 numara ve 31/1/39 tarihli telgrafnâmenizde* "onların kuvvet ve siyâsetleri" ibâresinden sonra olan kısım halledilemediğinden başka miftahla kapatılarak sür'at-ı keşîdesi mercûdur**.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 469.
** Bkz. No. 484.

No. 475

İcra Vekilleri Riyâsetine

No. 299 *1 Şubat 39*
(1 Şubat 1923)

31 Kânun-i sânî raporudur:

Birinci ve ikinci ve üçüncü Komisyonlar birbirini müteâkib ictimâ' ederek Curzon, Garroni ve Bompard pazartesi* günü sûret-i husûsiyede verilen muâhede projesini müdâfaa ve bizi (imzaya) da'vet ettiler. Curzon Harb-i Umûmî neticesinde mağlûb olan Türkiye'nin Yunanlılara karşı ihrâz ettiği muzafferiyet sâyesinde Lozan Konferansında pek müsâid şerâit istihsâl ettiğini beyân ve Boğazlar, adalar ve Şarkî Trakya mesâilinde kazandığımız fevâidi tafsîl ve teklîf ettikleri şerâitin pek mu'tedil olduğunu müdâfaa etti. Garroni ve Bompard'ın adlî ve mâlî mesâil içün verdikleri îzâhâtı müteâkib Lord Curzon bizi teklîf olunan muahedeyi imzâya da'vet etti. Ben, bizden ayrılan memleketlerle kemâl-i serbestî ile ta'yîn mukadderatları keyfiyetini kendilerine bıraktığımızı beyân ettikten sonra muâhedenin tedkîki ve cevâb-ı i'tâsı içün bir hafta müddet taleb ettim. Müttefikler yarım saat husûsî müzâkereyi müteâkib pazar** gününe kadar vakit

* 29 Ocak 1923.

Müttefikler, hazırladıkları Barış Antlaşması Projesini 29 Ocak 1923 Pazartesi günü özel olarak Türk delegasyonuna vermişlerdir. Ayni projenin özetini bir gün önceden dış basına da verdikleri anlaşılıyor. Zira 29 Ocak 1923 günlü yabancı gazeteler bölüm bölüm Antlaşma Projesini yayınlamışlardır. (Örneğin *Le Temps*, 29.1.1923)

** Komisyonlar 31 Ocak 1923 Çarşamba günü toplanmış ve Barış Antlaşması Projesi o gün resmen Türk delegasyonuna sunulmuştur. Türk delegasyonuna 4 Şubat 1923 Pazar gününe kadar süre tanınmıştır.

bıraktılar. Lord Curzon cuma*** günü gitmeğe karar vermişken hareketini iki gün te'hîr ettiğini beyân etti****.

İSMET

*** Cuma günü 2 Şubat 1923 tarihine rastlamaktadır. Demek ki Curzon, gidişini Cuma'dan Pazara, yani 2 Şubattan 4 Şubata kadar ertelemiştir.

**** İsmet Paşa'nın bir haftalık süre istemesi ve Lord Curzon'un dört günlük bir süre tanıması, konferansın kesilmesi ve savaşın yeniden başlaması tehlikesinin atlatıldığı biçiminde yorumlanmıştır. Dış basının bu konudaki yayınlarından birkaç örnek aşağıdadır:

A LAUSANNE LA RUPTURE SEMBLE EVITÉE
IMPORTANTE COMMUNICATION DU GOUVERNEMENT FRANÇAIS

Nous avons signalé à plusieurs reprises que, dans la pensée du gouvernement français, le projet de traité qui a été soumis hier officiellement aux délégués turcs à Lausanne, et qu'ils connaissaient déjà officieusement depuis lundi soir, n'avait rien de définitif et qu'il ne saurait, en tout cas, leur être présenté comme un ultimatum qu'ils devraient accepter ou rejeter en bloc.

Profondément désireux d'éviter une rupture des négociations qui se sont péniblement poursuivies depuis deux mois et demi en Suisse, rupture qui pourrait avoir pour conséquence une reprise des hostilités en Orient, le gouvernement français a cru devoir exposer à nouveau ce point de vue, avant la dernière séance plénière de la conférence. Dans une communication qu'il a fait adresser avant-hier à Angora par l'entremise du général Pellé, notre haut commissaire à Constantinople, et dont le texte a été également transmis à Londres, à Rome et à Lausanne, il a, en effet, insisté sur ce point que le projet de traité en question marque simplemeut l'état actuel des pourparlers et que des conversations ultérieures restent possibles si, les Turcs consentent à s'y prêter.

Il a ajouté qu'au cas où Ismet pacha et ses collègues manifestarient le désir de continuer ces conversations à Lausanne, il serait prêt à laisser sa délégation dans cette ville, mais que, si les délégués turcs estimaient devoir se rendre à Angora pour y soumettre le projet de traité à l'Assemblée nationale, le gouvernement français serait également disposé à reprendre plus tard les pourparlers dans tel lieu qui serait choisi.

Le but poursuivi par la France, en précisant ainsi son point de vue était, non pas de se séparer de ses alliés, mais - dans l'intérêt même de la paix que tous souhaitent vivement voir rétablir en Orient - de ménager la possibilité de futures conversations au cours desquelles les Turcs pourraient faire preuve à leur tour de cet esprit de conciliation auquel le président du Conseil faisait appel dans son récent télégramme à Mustapha Kemal.

Cette attitude a d'ailleurs déjà porté ses fruits. Non seulement à Lausanne, la délégation turque, au lieu de rejeter, comme on pouvait le craindre, le projet de traité s'est bornée à ajourner sa réponse à dimanche ou lundi,mais, dans les milieux officiels britanniques, où la communication française avait tout d'abord causé quelque inquiétude, on reconnaissait franchement hier, que cet émoi n'était pas justifié. Une note Reuter ajoutait même qu'on n'avait pas, à Londres plus qu'à Paris, attaché aux dernières propositions alliées, le caractère d'un ultimatum. Ainsi que le désirait le gouvernement français, tout espoir n'est donc pas perdu et une paix définitive peut encore sortir des négociations de Lausanne.

Lord, Curzonr a décidé prolonger son jéjour.-A.JULLIEN. (*Le Matin,* 1.2.1923).

A LAUSANNE

LES JOURNÉES DÉCISIVES

LES ALLI ES ONT PRÉSENTÉ LE TRAITÉ A LA SIGNATURE DES TURCS

Ismet pacha demande un délai de huit jours
Lord Curzon en accorde quatre

LAUSANNE, 31 janvier. — Conformément au programme, la conférence s'est réunie ce matin à 10 h. 30.

Lord Curzon, en qualité de président de la première commission, a ouvert la séance en présence des délégués turcs.

Tour à tour, lord Curzon, M. Bompard et le marquis Garroni, présidents des grandes commissions de la conférence, ont défini l'esprit du traité qui a été présenté à la signature de la Turquie. Ils ont montré toutes les concessions qui ont été faites par les alliés aux revendications ottomanes.

M. Bompard a fait allusion aux responsabilités encourues par la Turquie dans les origines de la grande guerre.

Toutes les déclarations des alliés ont attiré l'attention de la délégation ottomane sur la grave responsabilité qu'elle encourait en rejetant en bloc le projet qui lui est présenté.

L'observateur américain, M. Child, et les représentants du Japon, de la Roumanie et de la Serbie se sont associés à ces observations et ont fait appel à l'esprit pacifique des représentants de la Turquie.

Ismet pacha a pris ensuite la parole. Il est demeuré dans des considérations générales, mais il a, au début de son intervention, contesté la validité des mandats octroyés par le traité de Versailles aux grandes puissances et il s'est fait le défenseur des pays mandatés et de quelques autres encore comme l'Egypte.

Il a demandé un délai de huit jours pour permettre à la délégation ottomane de faire à la conférence de la paix une réponse substantielle.

La séance de la conférence a été suspendue pendant une heure pour permettre aux chefs des délégations alliées de se concerter quant à la réponse à faire à Ismet pacha.

A la reprise de la séance, lord Curzon a annoncé qu'il n'était pas possible de donner complète satisfaction à la demande turque, mais que, néanmoins, il était disposé à demeurer jusqu'à dimanche soir.

Il a formulé l'espoir que ces quelques journées seraient mises à profit pour rechercher les moyens de hâter la signature de la paix. (Havas). (*Le Matin*, 1.2.1923)

IL N'YA PAS EU RUPTURE A LAUSANNE

Ismet pacha demande un délai de huit jours
Lord Curzon accepte d'attendre quatre jours

La France s'était déclarée opposée à toute procédure ayant aspect d'ultimatum

LAUSANNE, 30 janvier — Jamais la conférence de Lausanne n'avait été agitée comme elle le fut ce soir lorsque fut publiée une dépêche de Paris donnant la nouvelle que le gouvernement français ne considérait le traité de paix qui sera soumis demain aux Turcs que comme un état des pourparlers actuels et que la délégation française resterait tout entière à Lausanne au cas où la délégation ottomane manifesterait l'intention de continuer les négociations.

Il importe d'ailleurs de dire que le résumé de la note française à Angora reflète simplement et ne fait que souligner ce qui a été l'attitude invariable de la délégation française depuis le retour de M. Bompard de Paris.

La délégation française, à dessein, a toujours évité de parler de projet de traité. Elle s'est, en effet, inlassablement appliquée à montrer aux Turcs qu'elle n'entendait pas, en ce qui la concernait, les placer devant une sorte d'ultimatum. Lorsque lord Curzon, par un communiqué brutal, eut fait savoir la décision de la délégation anglaise de quitter Lausanne vendredi, soit quarante-huit heures après la dernière séance plénière, la délégation française tint à ce qu'on sût que son propre départ ne comporterait aucune signification brutale à l'égard de la Turquie et que celle-ci devrait estimer que la procédure amiable restait ouverte.La note française au gouvernement d'Angora ne saurait donc être pour les Anglais une surprise et ils auraient tort d'y voir un changement de front. Il faut reconnaître, au contraire, que la France a été jusqu'au bout fidèle à sa politique d'accommodement.

Au reste, pour qui a suivi avec attention les travaux de la conférence il ne saurait faire de doute que l'intransigeance finale de la Turquie a été due dans une large mesure à la procédure brusquée par laquelle le gouvernement britannique avait clos brutalement la discussion sur Mossoul. La France avait raisonnablement soutenu la proposition anglaise de faire arbitrer le différend par la Société des nations; elle ne pouvait en revanche s'associer formellement au dernier geste de lord Curzon qui, sans concert préalable et sur le refus des Turcs, avait déclaré que sans délai, c'est-à-dire sans qu'il restât le temps matériel pour songer à une médiation encore possible, il saisissait par le moyen détourné de la menace de guerre l'organisme récusé par les Turcs pour cause de suspicion légitime. Il y a lieu de relever d'ailleurs que la délégation italienne fut constamment d'accord avec nous pour atténuer dans toute la mesure possible le ton cassant et les procédés sommaires de lord Curzon.On croit savoir ici qu'elle approuve notre note à Angora.

En résumé, la délégation française considère que les Turcs sont saisis de propositions qu'ils doivent avoir le temps d'examnier, qu'ils sont admis à les discuter encore, qu'on ne les place point dans l'obligation de dire simplement oui ou non. Les Anglais ne pouvaient pas ignorer cela, et si la communication du gouvernement français à Mustapha Kemal donne à cette attitude une consécration accentuée, il n'y a pas là un fait nouveau.

On laisse cependant entendre dans les milieux de la conférence que même s'il est admis qu'il ne s'agit que d'une divergence de vues quant à la forme, il peut résulter des réserves françaises un espoir accru chez les Turcs de conclure des paix séparées. Depuis longtemps les Turcs n'ont-ils pas laissé entendre que, la présente conférence close, d'autres pourraient utilement s'ouvrir?-TONY ROCHE (*Le Journal,* 1.2.1923)

L'impression des Turcs

LAUSANNE, 31 janvier. — Une personnalité turque qualifiée vient de me faire la déclaration suivante:

La note française à Angora aura un retentissement bienfaisant dans le monde de l'Islam où l'impression grandissait au cours des pourparlers de Lausanne que la politique anglaise seule prévalait.

Nous pouvons maintenant envisager de façon moins pessimiste la conclusion de la Conference. —*(Journal.)*

Une note anglaise

Mais dans le même moment l'hôtel de la délégation britannique était envahi, on entourait les représentants de la Grande Bretagne et, bientôt, le chef de service de presse de la délégation anglaise, avec l'autorisation expresse de lord Curzon, faisait la communication suivante:

On déclare du côté britannique ne vouloir accorder aucun crédit à des informations qui sont en flagrante contradiction avec ce qui a été entendu, de part et d'autre, entre les Alliés il y a quelques jours, et que ces informations ont été publiées sans avoir été communiquées, préalablement, ni au gouvernement, ni à la délégation britannique. Cette dernière n'a pas l'intention de modifier son plan déjà arrêté.

Trois séances plénières de demi-heure en demi-heure

LAUSANNE, 31 Janvier. — Les dernières séances, tenues ce matin, se sont échelonnées de demi-heure en demi-heure, la réunion de la première commission ayant lieu à 10 h. 1/2, celle de la seconde à 11 heures, celle de la troisième à 11 h. 1/2

Ismet réclame un délai

LAUSANNE, 31 janvier. — Voici les premières informations sur ce qui s'est passé ce matin au cours de la séance de la conférence de la paix.

Tour à tour, lord Curzon, M.Bompard et le marquis Garroni, présidents des grandes commissions de la conférence, ont défini esprit du traité qui a été présenté à la signature de la Turquie. Ils ont montré toutes les concessions qui ont été faites par les Alliés aux revendications ottomanes.

M. Bompard a fait allusion aux responsabilités encourues par la Turquie dans les origines de la grande guerre.

Toutes les déclarations des Alliés ont été faites avec modération, mais avec fermeté, et tous ont attiré l'attention de la delégation ottomane sur la grave responsabilité qu'elle encourrait en rejetant en bloc le projet qui lui est présenté.

L'observateur américain, M. Child, et les représentants du Japon, de la Roumanie et de la Serbie se sont associés à ces observations et ont fait appel à l'esprit pacifique des représentants de la Turquie.

Ismet pacha a pris ensuite la parole. Il est demeuré dans des considérations générales, mais il a, au début de son intervention, contesté la validité des mandats octroyés par le traité de Versailles aux grandes puissances et il s'est fait le défenseur des revendications des pays mandatés et de quelques autres encore, comme l'Egypte.

Il a demandé un délai de huit jours pour permettre à la délégation ottomane de faire à la conférence de la paix une réponse substantielle.

La séance de la conférence a été suspendue pour permettre aux chefs des délégations alliées de se concerter quant à la réponse à faire à Ismet pacha.

Lord Curzon consent à attendre jusqu'à dimanche soir

LAUSANNE, 31 janvier. — La suspension de la séance a duré une heure. Pendant ce temps, les chefs des délégations alliées ont délibéré sur la réponse à faire à la demande de délai formulée par Ismet pacha.

A la reprise de la séance, lord Curzon a annoncé qu'il n'était pas possible de donner complète satisfaction à la demande turque mais que, néanmoins, et en tout cas, il était disposé quant à lui à demeurer juqu'à dimanche soir.

Il a formulé l'espoir que ces quelques journées seraient mises à profit pour rechercher les moyens de hâter de la signature de la paix.

Au cours de sa première intervention au début de la séance, lord Curzon avait prononcé un long discours dans lequel il avait fait l'éloge du travail de toutes les délégations, y compris la délégation ottomane, il a maintenu les revendications anglaises sur Mossoul, Gallipoli et les capitulations.

Il avait ajouté que les Anglais sont prêts à accorder le délai necéssaire pour permettre à la délégation ottomane de prendre le temps de la réflexion. Mais il avait déclaré formellement que s'il s'agissait de recommencer les négociations de paix il preférait s'en aller dès maintenant.

Une note Reuter

LONDRES, 31 janvier. — L'agence Reuter croit savoir que la note française relative à la Conférence de Lausanne n'a pas encore été reçue à Londres.On présume qu'elle sera envoyée par l'intermédiaire de l'ambassadeur d'Angleterre à Paris.

L'agence Reuter ajoute qu'on a l'impression que l'envoi de la note a provoqué une inquiétude de non motivée.

Le traité de Lausanne n'a pas du point de vue britannique, le sens d'un ultimatum.

(*Le Journal*, 1.2.1923)

No. 476

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 367, 368 *2 Şubat 39*
(2/2/1923)

28 Kânun-i sânî tarih ve 285 numara ile başlayan* ve zât-i âlîleriyle rüfekay-ı kirâmınızın mütâleât ve kanaatlarını müş'îr bulunan telgrafnâmeler, 31 Kânun-i sânî tarih ve 300 numaralı son telgrafnâmenin** vürûdu üzerine bir kere daha tedkîk ve tahlîl edildi. Vaz'iyyet hakkında zât-ı devletinizin nikât-ı nazar ve kanâatlarınız sarîhdir. Rıza Nur Beyefendi evvelâ Musul'un mukadderâtını şimdilik ihmâl etmek ve inkıtâ' yerine sulh çareleri aramak şıkkını iltizâm buyurdukları halde bi'l-âhire mütâleâtınıza iştirâk ile Musul'dan sarf-ı nazar etmenin kendilerince câiz olmadığını 28 Kânun-i sânî 286 numaralı telgrafla*** bildirdiler. Hasan Beyefendi sarîh olmayan Musul şehri ve cenûbu diye ifâde ettikleri ve kendilerince karar vermenin pek nâzik bir mes'ele bulunduğunu beyân eyledikleri Musul mes'elesinden sonra mesâil-i mâliyeyi dûr u dirâz tahlîl ederek Musul'un terki ve düyûn-i umûmiyenin beyânnâme ile tasdîkı süretlerini ileri sürerek ve fakat kanaat ve karar hakkında son sözlerini söylemek istemedikleri görüldü.

No. 368

Dün aldığım 31 Kânun-ı sânî 300 numaralı telgrafnâmeden de Rıza Nur ve Hasan Beyefendilerin Musul mes'elesinin ba'de's-sulh bir sene zarfında ve Türkiye ile İngiltere arasında halline ve bu suretle mechulâta ve belki de yeniden bir harbe sebep olacak şekilde ve muallakde bırakılmaya tarafdâr oldukları anlaşılmakla beraber zât-ı devletinizin bu mütâalaya iştirâk edip etmediğinizde evvelki iş'ârınıza nazaran tereddüd hâsıl olduğundan istifsâr ettim. Ma'ruzât-ı sâlifeye göre 31 Kânun-i sânî 300 numaralı telgrafnâmede vakt-i merhûnundan evvel evvelce Hey'et-i Vekîlenin ve Meclisin müttefikan ittihâz ettikleri ve şimdiye kadar almış olmanız lâzımgelen karâra rağmen iş'ârı taleb buyurulan ma'lûmâtın da i'tâ edilebilmesi içün âtîdeki husûsun sarâhaten bilinmesine lüzûm-ı kat'î vardır: Farz-ı muhâl olarak Musul'u şu veya bu tarzda şimdilik hallini terk etmek mümkün olduğu takdirde bizim istiklâlimiz içün elzem ve hayâtî gördüğümüz diğer metâlibimizin müttefiklerce kabulü suretiyle bir sulh akdi mümkün müdür, değil midir? Başkaca fedâkârlığa lüzûm görülecek midir, görülecekse bunlar nedir? Vazıhan ve âcilen iş'ârını rica ederim Efendim****.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 443.

** Bkz. No. 470.

*** 286 sayılı telgraf bulunamadı. Ama Rıza Nur'un bu görüşü bir önceki telgrafla Ankara'ya iletilmişti. (Bkz. No. 443)

**** Bkz. No. 483.

No. 477

*İsmet Paşa Hazretlerine**

No. 370 *2 Şubat 39 (1923)*

2. Madde 1 — Evvelce bu bâbdaki ricalarıma cevâben i'tâ buyurulan müdellel te'minâta rağmen Fransa Cumhuriyeti ile dört günden beri müzâkere etmekte olduğunuzundan ancak bu vesile ile haberdâr olduğumu arza mecburum. Bu mıyânda zât-ı vâlâlarına hiç şüphesiz mahremâne arz ettiği hâricde ve dâhilde bilinmesi bugün içün devletin ve zât-ı âlînizin mevkii nokta-i nazarından şübhesiz gayr-ı câiz bulunan mes'eleden Fransa ricâline tarafımızdan ifâdâtda bulunulmasından ve (menba'?) edilmesinden dahî müteessir oldum.

2 — Zât-ı âlînize bundan evvelki telgrafnâmemde arz ettiğim şekl-i hall sükûnetle ve arîz u amîk taharrî edilerek ve teennî olunarak ittihâz (îcâb ve icrâatdan) bizce (fazîlet) derecede mültezem olan zât-ı îlilerinin mevki' ve şerefinin sıyânetine (nakdinden) (de me'zûniyet ve sûreti?) Ankara'ya avdet buyurulması lüzûmunu (?) tekrar arz etmeğe mecburum.

HÜSEYİN RAUF

* Bu telgrafın aslında İsmet Paşaya değil, onun aracılığıyla Paris Mümessili Ferit (Tek) Beye çekildiği anlaşılıyor. Arşivde bulamadığım 369 sayılı telgrafın devamı niteliğindedir. Başı olmadığı için telgrafı anlamak biraz zordur. Ama Başbakan Hüseyin Rauf Beyin, kendisine haber vermeden Fransızlarla müzâkereye girişmiş olan Ferit Beyi merkeze çağırmakta olduğu görülüyor (Bkz. No. 493).

No. 478

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 371 *2 Şubat 39 (1923)*

Gürcistan, Azerbaycan, Rusya'da dahi birçok papas ve sâir tevkifât yapıldığı ve büyük bir aksü'l-amelden korkulduğu, Lehistan ve Romanya'ya karşı harekât-i askeriye icrâsı ve Kafkasya hâric olmak üzere kırk yaşına kadar seferberlik yapıldığı şâyiâtının deverân ettiği Batum Başşehbenderliğinin istihbârâtına atfen ma'rûzdur.

Diğer taraftan Rusya'daki me'mûrumuzdan alınan istihbârâta göre de askerî, hâricî, gümrük, mâliye nokta-i nazardan Rusya'da zahmetkeş müstakil hükümetciklerinin Moskova'ya bağlanma ameliyesinin hitâm bulmak üzere olduğu, bâ muâhede hiçbir tarafa iltihak etmeyecek olan Nahçivan'ın da bu gurûha ilhak ettirilmek üzere bulunduğunu ilâveten arz ederim.

HÜSEYİN RAUF

No. 479

Hâriciye Vekâletine

2 Şubat 339 (1923)

İstanbul'da Adnan Beyefendiye:

Zât-ı Hazret-i Hilâfetpenâhînin dua ve teveccühâtına hey'et-i murahhasamız arz-ı teşekkürât eder.

İslâmiyete taalluk eden daha ba'zı mevâddı hey'et-i murahhasamıza halletttirmek istemişlerse de hepsinde hey'et-i murahhasamız makām-ı Hilâfete müteallik mesâilin salâhiyetimiz hâricinde bulunduğunu ifâde ve te'yîd eylemiştir.

İSMET

No. 480

Hâriciye Vekâletine

No. 302 *İstanbul, 2 Şubat 39*

(2/2/1923)

Bugün Ceneral Pellé hasta olduğu münâsebetiyle kendisinin gelemeyeceğinden bahisle Sefârete kadar gelmesini rica etmesi üzerine Hikmet Bey dört sonrada Sefârete gitmiş ve Müsteşar Curelly, Baştercüman ve Konsolos Köyne de hazır bulunduğu halde Ceneral Pellé ile görüşmüştür. İfâdesine nazaran Sefârethane Meclis'i bilhassa matbuâtın Fransız hükümet ve mümessilliğine karşı son günlerde kullandığı lisandan şikâyetle münâkaşaya başlayarak ale'l-usûl Fransızların lehimize vâki' olan faaliyetinden ve bu faaliyet esnâsında bi'l-hassa İngilizler tarafından tesâdüf ettikleri müşkilâtdan ma'lûm olan lisanla uzun uzadıya bahsettikten sonra gerek ne gibi bir ittisâ' alacağı kestirilemeyen bir harb ihtimâlinin gerekse vaz'iyyet-i hâzıranın temâdîsinin husûsiyle Fransızlarca tecvîzi kabil olamayacağından Konferansın sulhe müncer olması içün ne derecede çalıştıklarına İngilizleri dahî kendi nokta-i nazarlarına yakınlaşmağa mecbur eden son hareketlerini misâl göstererek bizim dahî kendilerine yardım etmemizi âdetâ bir lisan-ı sûzişle rica eylemişlerdir. Hikmet Bey tarafından lâzımgelen cevaplar verilmiş ve Konferansın bidâyetinden beri kendilerinden bihakkin beklediğimiz müzâhereti görmediğimiz Fransız hey'etinin son projede tezâhür eden nokta-i nazarları ile pek büyük sukut-i hayâle duçâr olan efkâr-ı umûmiyenin tercümanı olmak üzere matbüâtın neşriyâtında haklı olduğu ve aynı matbuâtın lehimize vâki' olduğu âsâriyle görülecek her türlü faaliyeti dahi lâyık olduğu şekilde karşılayacağının tabiî bulunduğunu söylemiştir, sulh içün kendileriyle beraber çalışmak içün en sarîh haklarımızdan fedâkârlık edemeyeceğimizi ve tarafımızdan

bu hususda kabil olan her şeyin yapılmış olduğu bildirilmiştir. Mesâil-i mâliye, iktisadiye gibi münâziun-fîh mesâil hakkında ayrı ayrı münâkaşaya girilmek istenmiş ise de Hikmet Bey bu hususda yalnız i'tirâzlarını dermiyan etmiş ve münâkaşaya girmek istememiştir. Bilhassa mesâil-i mâliyede gazetelerin Bidâyet mahkemelerinde ecnebi hükkâm bulunacağı hakkında verdikleri ma'lûmâtın doğru olmadığı ve bu husûsda tarafımızdan müsâadâtda bulunulmazsa sulhün yapılamayacağı tarzıdda beyânâtda bulunmuşlardır. Tazminâtda ve sâir husûsâtda musırr görünmeyen hey'et adliye mesâilinde ısrâr etmek istemiştir.Velhâsıl Fransız Sefâreti hey'eti bugünkü hareketiyle evvelâ matbuâtın Fransızlar aleyhindeki şedîd neşriyâtından mütelâşî gözükerek tarafımızdan matbuât üzerine Fransa lehine bir te'sîr icrâ ettirmek, sâniyen yapabileceğimiz son fedâkarlıkların derecesi hakkında ağzımızı aramak istemiştir. Bu husûsda kendilerine ihsâs edilen hiçbir nokta yoktur. Ancak ve ancak mesâil-i milliyeden bahsolunmuştur Efendim *.

ADNAN

* Bkz. No. 489.

No. 481

İcra Vekilleri Hey'eti Riyâsetine

No. 303, 304 *2 Şubat 339 (1923)*

1 Şubat raporudur.

Öğleden evvel Arazi Komisyonu ictimâ' etti. Lord Curzon tanzîm kılınan Boğazlar mukâvelenâmesi içün hey'etimize söz verdi. Ben mukâvelenin kabulü içün Şarkî Trakya'da kuvvetlerimiz içün vaz'ı mutasavver tahdîdâtın ref'i ve bunun içün bir garnizon kabulü içün öteden beri serdetmekte olduğumuz talebimizi tekrar ettim.Moskova'da Ruslar teklîf olunan projenin tanzîmine ve müzâkeresine iştirâk ettirilmediğinden şikâyet ve bir tâlî komisyonda kemâl-i dikkatle müzâkere olunsa idi belki i'tilâf mümkin olabileceğini iddiâ ve hâl-i aslîsinde muâhedât-ı atîkayı kabul edemeyeceğini ve Rusya Boğazlar mukâvelenâmesine vaz'ı- imzâ etmeden Boğazlar mes'elesinin açık kalacağını söylediler. Lord Curzon Rusların beyân-ı fikr ve mütâlaa etmeleri içün kâfi fırsat verildiğini iddiâ ve metâlibimizin de gayr-ı ma'kûl ve gayr-ı kâbil olduğunu mu'tedil bir lisanla beyân etti.

No. 304

Çiçerin sulh akdini ve bilhassa Boğazlar mes'elesinde bir i'tilâf husûlünü işkâl içün mukâvelenâmenin Türk hey'et-i murahhasasına zor ve tehdîdle kabul ettirildiğini ve ma'lûmâtı hâricinde ba'zı müsâadâtda bulunduğumuzu beyân,

Kars ve Ankara muâhedelerine nazaran tarz-ı hareketimizi tenkîd etti. İctima'da Çiçerin'e bir cevâb vermedim. Tarz-ı hareketimizin aramızda mün'akid muâhedâta mugâyer olmadığını tahrîren yazarak ve kendi ma'lûmâtı hâricinde müsâadâtda bulunduğumuzun da doğru olmadığını ve çünki her şeyden kendisini vaktiyle haberdâr ettiğimi söyleyerek keyfiyetin kendi tarafından tashîhini taleb edeceğim.

İSMET

No. 482

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 305 *2 Şubat 339 (1923)*

C. 30/1/23* Lifild (?) Ajansının telgrafı kâtib Suad Efendinin birkaç kişiyi dolandırıp Almanya'ya firâr eylemesinden galatdır. Fuad Bey vazîfesini hüsn-i ifâ etmektedir. Ajans vâsıtası ile tekzîb edilmiştir.

İSMET

* Bkz. No. 458.

No. 483

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 306 *2 Şubat 39 (1923)*

Cevâb 365 ve 1 Şubat telgrafnâmeye*.

Madde 1 — Rıza Nur Bey ve Hasan Beylerin fikr-i zâtîleri 27 Kânun-i sânî tarihli telgrafdadır**. Bunu aldınız mı?

Madde 2 - 300 numaralı telgrafnâme*** üçümüz tarafından müşterekdir. Bu da elân görülen sulh ihtimâlinin şeklidir. Hey'et-i Vekîlinin nokta-i nazarı olarak Meclis'in ittifâk-ı ârâsına iktirân eden 28 Kânun-i sânî tarihli iş'ârât**** alınmış ve anlaşılmıştır. O yolda hareket edilmektedir.

Madde 3 — Bugün Lord Curzon ile yalnız müzâkere ettim. Muallak mesâil-i arziyede sâbittir, ya'ni Musul Cem'iyyet-i Akvâm Meclisine havâle ve Şarkî

* Bkz. No. 473.
** Bkz. No. 443.
*** Bkz. No. 470.
**** Bkz. No. 449 ve 453.

Trakya hududu şimdiki gibidir. Gelibolu'da bir kuvvetimiz bulunmasını kabul etmiyor. Dört kilometre arzında bulunan ANZAK arâzîsi mezarlık gibi seddettirmek isteniliyor. İstanbul dâhil olduğu hâlde Şarkî Trakya'da kuvvetimiz yirmi bin ile tahdîd edilmiştir. Tenedos ve İmroz adaları bize iâde ediliyor. Fakat ahâlisi mübâdeleye tâbi' olmayarak muhtâriyet-i idâreye mâlik olacaktır.

Madde 4 — Adlî ve mâlî mesâil-i esâsiyeyi akşama kadar konuşacağım.

Madde 5 — Kararımız şu iki ihtimâldedir: A-Adlî ve mâlî'de esaslı tebeddül olmazsa mukâbil projemizi vereceğiz. Musul'u muallakda bırakmak, Karaağac'ı ve şimendifer hattını taleb, Trakya'da tahdîdât-ı askeriyeyi, Gelibolu'da kuvvet bulundurmak fikrinden sarf-ı nazar, mezarlıklardaki ihtilâfı hakeme havâle edeceğiz. Kapitülasyonlar kâmilen redd, mâlî tekâlifine münâsib sûretle cevâb. Yunanlılar ta'mîrâtı içün ale'l-hesâb asgarî peşin para. B-Eğer adlî ve mâlî mesâilde esâslı tebeddül olursa burada mukâbil proje vermeyerek teklîfâtı hâmilen Ankara'ya gelmek ve on beş gün bir fâsıla istemek.

Madde 6 — Vüsûlünün iş'ârı.

İSMET

No. 484

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 307 *2 Şubat 39 (1923)*

366 numaralı ve 1 Şubat tarihli telgrafnâme* cevâbıdır. Tekrârı taleb edilen kısım birinci maddededir.

1 — Onların kuvvet ve siyâsetleri bu derecededir. Aralof'un değiştirilmesi mes'elesini ikinci def'a olarak açtım ve musırr göründüm. Moskova'ya yazacağını ve adamlarının az olduğunu söyledi. Telgrafhâne muâmelâtını tekrâr etti. Şiddetle i'tirâzım üzerine kendilerinin Berlin'de ve diğer milletler sefâretlerinde, Moskova'da hep müstakil hatları ve me'mûrları olduğunu ve Türkler de Moskova'da bi'l-mukâbele aynı vasfı kabul edeceğini söyledi. İ'tirâzımı muhâfaza ettim. Karahan'ın Moskova sefîrimize yaptığı çalımlar asılsız türrehâtdır.

İSMET

* Bkz. No. 474.

No. 485

İcra Vekilleri Hey'eti Riyâsetine

No. 308 *2 Şubat 39 (1923)*

Venizelos'un Bampard'a gönderdiği bir takrîrde Türk hükümetinin Trabzon'da kalan üç bin Rumun tehcîrini emretmiş olduğu ve Kayseri Rumlarının

da Mersin'e müteveccihen yola çıkarılmakta oldukları ve İstanbul'da Yunan ve Türk tâbiiyetinde olup da hâlen mezkur şehirde bulunmayan Rumlara âid emvâlin satılacağı haber alınmış olduğu bildirilerek mübâdelenin Türk hey'et-i murahhasasının talebi üzerine Mayısda icrâsı kabul edilmiş ve muhtelit bir komisyon tarafından şerâit-i tatbikâtı ta'yîn edilmesi takarrür eylemiş olduğu hâlde buna muhâlif hareketde bulunulmasının doğru olamayacağı beyân olunmakta ve Yunan hükümeti de Şarkî Makedonya'da ahâliye böyle muâmele etmeğe veya Garbî Trakya Müslümanlarının emvâli hakkında tedâbîr ittihâz eylemeğe teşebbüs edecek olursa bundan nasıl bir netice hâsıl olacağı suâl edilmekte ve Ankara hükümeti nezdinde teşebbüsâtda bulunulması rica edilmektedir. Bu bâbda ma'lûmât i'tâsını rica ederim*.

İSMET

* Bkz. No. 494.

No. 486

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 309 *2 Şubat 39 (1923)*

1 — Ferid Bey hakkında vuku'bulan şikâyet haksızdır, sun'îdir. Kendisini buraya çağırdım, vazîfe îfâ ettirdim. Fransızların hoşuna gitmedi. Tecâvüz ve entrika yaptılar. Onunla kat'-i münâsebet şeklini bana da gösterdiler. Ankara'ya yazılan sözlerin on kat hafifini bana söylemek istediler. Derakab mukâvemet ettim. Başmurahhaslar mes'eleyi iki hey'et arasında dostâne ve dürüstâne tedkîk ve halledebileceğimizi, buna muvâfakat olunmazsa bu şekilde tecâvüze aynen mukâbele edeceğimi bildirdim. Mes'ele yatıştı, hitâm buldu. Sonra el altından da gazetesine ma'lûmât verip neşriyât yaptırdılar. Bunun üzerine Ankara'ya yazdım ki ilâveten ve ihtiyâten inkisâr izhâr edesiniz. Poincaré tarafından atfolunan sözlere inkisâr ve nefretle mukâbele ve aslâ kabul edilemeyeceğini ifâde etmek muvâfık ve kâfi idi. Tebdîli hakkında Mougen ilâve ettiklerini Paris'te tekzîb etmişler.

2 — Kanâat-ı şahsiyem şudur: Hakîkaten Fransızların Ferid bey arasında adem-i emniyyet hâsıl olmuştur. Fakat onların entrikaları üzerine kaldırılmasına muvâfakat edemeyiz.Uzun müddet aynı hâlde kalmak ve ondan sonra da muâdil bir sefâret veya me'mûriyete kaldırmak lâzımdır. Büyük bir sefîrimizi mahzâ vazîfesini îfâ ettiğinden dolayı âdî tecâvüzâta kurban edersek muhâzîri gayr-ı kâbil-i tasavvurdur*.

İSMET

* Bkz. No. 404, 425 ve 493.

Ferit (Tek) Bey konusunda İsmet Paşa ile Hüseyin Rauf Bey arasında gizli yazışmalar sürerken, 28 Ocak 1923 tarihli Avrupa gazeteleri, Ferit Beyin Paris Mümessilliği görevinden alındığı yo-

lunda İstanbul çıkışlı bir haber yayınladılar. Böyle bir haber öyle seziliyor ki kasıtlı olarak basına verilmişti. Paris'teki Türk delegasyonu, Ferit Bey'in görevinden alındığı yolundaki haberin aslı olmadığı yolunda hemen bir açıklama yaptı. Bu açıklama veya yalanlama da 30 Ocak 1923 günlü gazetelerde yayınlandı. Ferit Beyle ilgili iki haberin metinleri şudur:

Le rappel de Férid bey

Constantinople, 27 janvier.

Le gouvernement turc a rappelé Férid bey, son représentant à Paris, à la suite des incidents survenus récemment à Lausanne. (On se souvient que Férid bey avait remplacé à Lausanne, au titre d'expert financier, Hassan bey envoyé à Angora pour y chercher les instructions de la Grande assemblée. Pendant son long séjour à la conférence, le représentant turc à Paris avait imaginé un projet relatif à la dette ottomane et aux dommages de guerre, qui contribua beaucoup à embrouiller la situation. D'autre part, l'attitude constamment et ouvertement francophobe de Férid bey le désignait de moins en moins pour représenter son pays à Paris. -Réd.)

(*Gazette de Lausanne,* 28.1.1923)

Ferid bey n'a pas été rappelé

Le Bureau de la presse turc est autorisé à déclarer ce qui suit:

La délégation turque à Lausanne dément catégoriquement la nouvelle en circulation, ces jours derniers, rappel de Ferid bey, représentant plénipotentiaire à Paris.

Elle ajoute que le gouvernement turc n'a envisagé à aucun moment une pareille mesure.

(*Matin,* 30.1.1923)

İsmet Paşa'nın kanat germesine rağmen Hüseyin Rauf Bey, Ferit Beyin görevine son verilmesi için direniyor ve bütün ağırlığını koyuyordu.(Bkz. No. 493).

No. 487

İcra Vekilleri Hey'eti Riyâsetine

No. 310 *2 Şubat 339 (1923)*

Şimdi Curzon'dan aldığım bir mektupta Kânun-i evvel evâilinde İzmir mülhakātından Bornova'da İngiliz kilisesine cebren girildiği ve derûnunda telvisâtda bulunulduğu ve vâkıa üzerine vâlinin nazar-ı dikkatinin celbedildiği hâlde yirmi Kânun-i sânî tarihinde kilisede hâlâ Türklerin yatmakta olduğu ve tazmînât verilmediği ve işbu vukuâtın Konferansta mezarlıklara ve emâkin-i diniyeye Türklerin riâyeti hakkında verdiğim te'minâtla gayr-ı kābil-i te'lîf görüldüğü dermiyân ediliyor. Bu çirkin mes'elenin sür'at-i fevkalâde ile halliyle netîceden bendenizi haberdâr etmenizi rica ederim*.

İSMET

* Bkz. No. 496.

No. 488

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 311 2 Şubat 39(1923)

C. 31 Kânun-i sânî 39, numara 359*

1 — Yunanistan'da bulunan askerî üserâmız üç hafta sonra İzmir'de teslîm olunacaklarından aynı vapurlarla sevkedilebilmeleri içün İzmit, Bursa ve Bilecik mıntakalarındaki Yunan askerî üserâsinin de ona göre İzmir'e tevcihi muvâfikdır.

2 — Türk tebaası olan Rum mevkufîn ahâli mübadelesine dâhil olduklarından ancak akd-i sulhü müteâkib serbest bırakılacaklardır.

İSMET

* Bkz. No. 465.

No. 489

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 372 *3 Şubat 39(1923)*

2 Şubatta Dersaadet Murahhaslığı me'mûrlarından Doktor Hikmet Bey Ceneral Pellé ile görüşmüştür. Ceneral, Meclis bilhassa matbuâtın Fransa aleyhinde kullandığı lisandan şikâyet ettikten sonra gerek bir harb ihtimâlinin gerek vaz'iyyet-i hâzıranın temadîsinin husûsiyle Fransızlarca tecvîzi kabil olamayacağından Konferansın sulhe müncer olması içün ne derecede çalıştıklarına İngilizleri dahî kendi nokta-i nazarlarına yakınlaşmaya mecbur eden son hareketlerini misâl göstererek bizim de kendilerine yardım etmemizi rica etmiştir. Mesâil-i mâliye ve iktisadiye hakkında Hikmet Bey yalnız i'tirâzlarını dermiyân ederek münâkaşaya girmek istememiştir. Ceneral gazetelerin Bidâyet mahkemelerinde ecnebi hükkâm bulunacağı hakkında verdikleri ma'lumâtın doğru olmadığı ve bu husûsda tarafımızdan müsâadâtda bulunulmazsa sulh yapılamayacağı tarzında beyânâtda bulunmuş ve tazminât ve sâir husûsaâtda musır görünmediği halde adliye mesâilinde ısrâr etmek istemiştir. Adnan Bey bu tarz-ı ifâdenin, tarafımızdan matbuât üzerine Fransa lehine bir te'sîr icrâ ettirmeğe ve sâniyen yapabileceğimiz son fedâkârlığın derecesi hakkında ağzımızı aramağa mahmûl olduğunu söyliyor*.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 480.

No. 490

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 373 *3 Şubat 339 (1923)*

2 Şubat 39 ve 368 numaralı telgrafımızın* (farz-ı muhâl olarak Musul'u şu veya bu tarzda terketmek) cümlesi (farz-ı muhâl olarak Musul'u şu veya bu tarzda şimdilik hallini terketmek) olacaktır Efendim.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 476.

No. 491

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 374 *3 Şubat 39 (1923)*

Gayet aceledir

C. 2 Şubat/306 numaraya*

Hey'et-i murahhasamızın fikr-i zâtîlerini hâvi 27 Kânun-i sânî tarihli telgraf alındı. Anlaşıldı**. Kezâ bugün gelen 2 Şubat 306 numaralı telgraf*** alındı ve heyetimizce görüşüldü. Kararımız ber vech-i âtîdir:

1 — Mesâil-i maliye ve adliyede lehimize esaslı tebeddülât olmadığı halde Musul mes'elesinin hallini ârây-ı umûmiyeye ta'lîkan ve evvelce verdiğimiz ta'limâta tevfîkan hareket olunması lâzımdır.

2 — Mesâil-i mâliye ve adliyede mühim ve esâslı lehimize tebeddülât olduğu takdirde iş'ârınız vechile ta'limât almak üzere Ankara'ya avdetiniz aslâ câiz değildir. Bu tebeddülâtın sulh imkânını ne dereceye kadar teshîl edeceği buraca da tedkîk ve ta'yîn edilmek üzere iş'ârı ve alınacak cevaba kadar avdetinizin te'hîri muktazîdir.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 483.
** Bkz. No. 443.
*** Bkz. No. 483.

No. 492

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 375 *3 Şubat 39 (1923)*

C. 2 Şubat 305 numaraya*. Lozan'a muvâsalatınızı ta'kîben kâtib Suad Efendinin Hey'et-i Vekîle kararı hâricinde olarak Hasan Bey tarafından götürüldüğünü ve birâderinin Batum'da Bolşeviklerle tevhîd-i mesâi ederek mesleklerini tervîcen gazete neşretmekte olduğunu resmî tahkikata istinâden arz etmiştim. Hasan Beyin Ankara'yı teşriflerinde keyfiyeti tekrar îzâh ettim. Hey'et-i murahhasaya bi'l-âhire ilhak buyurulan zevâtın tahsisâtları hakkında iş'ârınız üzerine ittihâz edilen mukarrerâtdan sonra zâtınıza mahsus ma'ruzâtımda da Suad Efendinin iâdesini rica etmiş idim. Şimdi endişem bu iâde haberini duymasından firârını ta'cîl etmiş olması noktasındadır. Bu suretle orada Yunanlıların eline geçtiğini iş'âr buyurduğunuz gelecek muhâcirlerin iskân mahallerine dâir havâdis de derhâtır edilince Suad Efendinin daha birçok mahrem ve sır husûsâtı hâmilen tegayyub ettiği tahmîn olunabilir**.

Bu noktada beni tenvîr ve tatmîn buyurmanızı sûret-i mahsûsada rica ederim.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 482.

** Bkz. No. 15, 355.

No. 493

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 376, 377, 378 *4 Şubat 339 (1923)*

Suad Bey* fart-ı meşguliyetden son günlerde hasta düştü. Kıymetdâr muâvenetinden mahrûm kaldık. Tevfik Kâmil Bey** ile diğer rüfekası tam ma'nâsıyla geceli gündüzlü çalışarak her şeyden evvel hey'et-i murahhasamızın umûrunu velev en ufak bir teehhürden sıyânete ve bu miyânda işi mühim ve kesîr olan İstanbul umûrı hâriciyesini tedvire ve diğer sefârât mürâceâtını da tatmîne bezl-i mesâi ve vakf-ı hayat ettiklerine en sıkı temas suretiyle şahsen de şâhid ve kaniim. Zât-ı devletleriyle olan muhâberâtımızda hey'et-i murahhasamızdan taleb

* Suad Davas: Dışişleri Müsteşar Yardımcısıydı. Daha sonra Roma (1923-1932), Paris (1932-1939) ve Tahran (1939-1941) Büyükelçiliklerinde bulundu ve Tahran'da görevi başında vefat etti. Savaş içinde cenazesinin yurda getirilmesi epeyce zor oldu.

** Tevfik Kâmil Koperler: Dışişleri Müdürlerindendi. Daha Sonra Sofya (1931-1933) ve Madrid'de (1934-1938) Elçilik yaptı.

zarûreti olan cevâblardan ba'zılarının bugüne kadar vürûd etmemesini de bir cihân-ı husûmete karşı vuku'bulmakta olan hürmet ve şükrân ile gördüğümüz mücâdelât ve mücâhedâtınızın tevlîd ettiği tahammülsüz meşâğılın netice-i tabiiyyesi olduğunu da anlıyoruz.

No. 377 — Bu meyânda Ferid Bey hâdisesi hakkında vâki' olan iş'ârınıza cevab arz ettiğim 22 Kânun-i sânî, 305 numaralı telgrafnâme*** ile rica ettiğim cevâb da dâhildir ve bu kadar olarak(?) ma'rûzâtımdır.

2 — Umûr-ı hâriciyeye bi'l-mecbûriye üçüncü def'adır vekâlet ediyorum. Her defasında Ferid Beyefendinin muâmelâtda alelekser lüzûmundan ziyâde hissiyâtla müteharrik olduğunu müşâhede ettim. Bu def'aki vekâletimde merkezin ma'lumâtı olmadan cereyân eden ba'zı muâmelât dolayısıyla hürmetkârâne olmakla beraber kuvvetlice nazar-ı dikkatlerini celbe mecbur oldum. Aldığım ve kendi nokta-i nazarlarından müdellel olan cevablarından ve adem-i tekerrürü hakkında vaadlarından mütmaîn olarak sükût ettim. Hâdise üzerine gerek zât-i âlînize vâki' olan ma'rûzâtım gerek Gazi Paşa ile muhâberat ve Hey'et-i Vekîle ile müzakerât neticesinde müşârünileyhin Paris'de devâm-ı me'muriyeti câiz olmadığını Hey'et-i Hükümetce müttefikan takarrür etmiş ve o vazifede istihdâmı imkânı münselib olmuştur.

3 — No. 378 — Ma'rûzât-ı sâlifeden başka Ferid Beyefendi vaadlarına rağmen Paris'te Fransız hükümet-i cumhuriyesi ile bir sulh-i münferid hakkında dört gün icrâ ettiğini bildirdiği müzâkerâtdan beni vazîfeten değil şahsına taalluk eden bir mes'elenin îzâhı esnâsında ve lutfen haberdâr etmek sûretiyle zât-ı âlînizin ta'bîrini isti'mâl ediyorum dürüst hareket etmemiştir. İcrâ Vekilleri Hey'eti Reisi ve Hâriciye Vekâleti Vekili olarak müşârünileyhin başka bir sefârette istihdâmma dahî muvâfakat edemeyeceğimden başka meb'ûs olarak da muhâlefeti vazîfe-i milliye telakki etmekteyim. Lozan'a celb ve nezdinizde misâfir bulundurmak suretiyle hâricen ve dâhilen hâdisenin sû-i te'sîrini izâle maksadı ta'kib buyuruluyorsa bu müddet zarfında Ferid Beyefendiyi me'zûn telakki edebileceğimi arz eylerim Efendim****.

HÜSEYİN RAUF

*** Bkz. No. 404

**** Lozan Konferansına ara verildiği 4 Şubat 1923 günü Başbakan Hüseyin Rauf Orbay, Ferit Tek'in görevden alınması için ısrar etmektedir. Kayıtlarda Ferit Tek'in 22 Şubat 1923 günü Paris Mümessilliği görevinin sona erdiği belirtiliyor. Ama Rauf Beyin "başka bir sefarette istihdamına dahi muvafakat edemeyeceğini" belirttiği Ferit Bey, 1923-1924 yıllarında Bakû Elçisi, 1925-1932 yıllarında Londra Büyükelçisi, 1932-1939 yıllarında Varşova ve 1939-1943 yıllarında da Tokyo Büyükelçisi olarak yaklaşık 20 yıl boyunca Türk diplomasisine hizmette bulunmuştur.

No. 494

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 379 *4 Şubat 39 (1923)*

C. 2 Şubat 308 numaraya *

Hıristiyanlara harica gitmek için verilen müsâde bâki olduğundan bu müsâadeden istifade edenlerden mâadâ ne Kayseri'den ne de Trabzon'dan cebren hiçbir Rum çıkarılmamıştır. Yunan ve Türk tâbiiyyetinde olup da İstanbul'da bulunmayan Rumların emvâlini satmak hususunda hiçbir emir verilmemiş olduğundan bu haber hilâf-ı hakikatdir.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 485.

No. 495

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 380 *4 Şubat 39 (1923)*

1 — Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye'nin istihbârâtı ikinci madededir.

2 — (Harington'un Çanakkale mıntıkasını esnây-ı teftişinde verdiği bir emirle Çanakkale mıntakasındaki bilumûm askerî faaliyet ve icraâtın ta'tîlini emrettiği ve İstanbul'dan verdiği bir emirde de Çanakkale mıntakasındaki kıtaât ve amelenin 10 Şubat tarihine kadar harekete hazır bulunmalarını ve bu mıntakada bulunan tekmîl mühimmât ve malzemenin aynı tarihe kadar nakle âmâde bulundurulmasını teblîğ ettiği ve muhtelif kumandanlara gönderdiği mazrûfun beş Şubatda açılmasını bildirdiği).

3 — Bundan ben, Curzon'un müfârekatı gününe tesâdüfi dolayısiyle bizden taarruz bekledikleri ma'nâsmı istihrâc ediyorum *.

HÜSEYİN RAUF

* Başbakan Rauf Orbay'ın tahmini pek yanlış değildi. İngiliz belgelerinden anlaşıldığına göre, General Harington gerçekten bir Türk saldırısı bekliyor ve İstanbul bölgesinden Çanakkale'ye çekilmek için talimat istiyordu.Harington, İngiltere Harbiye Bakanlığına gönderdiği 28 Ocak 1923 tarihli ve 3515 sayılı telgrafında şöyle diyordu:

"I hope that before Lausanne conference breaks up instructions may be given me as to military policy the Government wishes to be pursued here. If Turks refuse to sign treaty it would be quite wrong to suppose that British force will be able to remain as at present... I have definite evidence of Turkish plan to surround us here accompanied by plan of destruction of certain places by explosives....

"We are in a thoroughly unsound military position here as I often pointed out, and our position on Ismid peninsula invites attack. Delay is all in favour of the Turks....To think that we still occupy Constantinople in a military sense is a farce. Constantinople cannot be effectively controlled by us...

"My considered military opinion, if we are going to have definite break or war with Turkey, is that our military force should be withdrawn from Constantinople and Ismid to Gallipoli peninsula..." (*DBFP-I/18*, p. 473-474, n. 1, 2.).

No. 496

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 381 *4 Şubat 39 (1923)*

C. 2 Şubat / 310 numaraya*. Bornova'daki İngiliz kilisesinin kapısı değil, penceresi kırılmış ve kapısı arkadan açılmıştır. Mermerlerden birkaçı yerinden oynattırılmış ve kilisede telvisâtda bulunulmadığı tahakkuk etmiştir. Kilisede köpeklerin yattığı doğru değildir. Ma'mâfih Çanakkale'de Yukarı çarşıda kâin Tayıflı Câmiine İngiliz efrâdı tarafından hayvanât çekilip bağlanmış ve bu suretle ibâdethâneye İngiliz me'murîn-i resmiyesi tarafından taarrûz ve tecâvüz edilmiştir.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 487.

No. 497

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 382 *4 Şubat 39 (1923)*

1 — Şark cebhesinden alınan Kürdistan ve Semiko hakkında son ma'lumât ikinci ve müteâkib maddelerdedir.

2 — Semiko İngilizlere firârinden sonra onların ve hattâ İranlıların müzâheretleriyle Kürdistan istiklâlini umûm rüesâya telkin içün her vâsıtaya mürâcaat etmişti. Fakat bize sâdık rüesânın metâneti ve tedâbiri sâyesinde Semiko Seyyid Taha ile İngilizlerden kat'-ı alâka ederek yalnız başına bize sâdık şeyhlere ilticâ etmiş ve onlar da afvı içün teşebbüsâtda bulunmuşlardır. Servet ve çocuğu iâde edilmek şartı ile hükümet evâmirine itâate âmâde olduğunu bi'l-vâsıta bildirdiğinden kabul-i dehâleti emrolunmuştur.

3 — Seyyid Taha İngilizler tarafından şimâlen Çölemerike kadar mıtakada hükümdâr i'lân edilmiş ve elyevm Erbil'de ücretli asker kaydetmektedir. Fakat hiçbir reis kendisiyle temasa ve ona tâbi' olmağa tenezzül etmemiştir.

4 — İngilizler Kürdistan'da hilâfet ve saltanat mes'elesi hakkında birtakım hâinler vâsıtası ile efkârı zehirlemeğe çalışmışlarsa da maddî bir şeye muvaffak olamamışlardır.

5 — Nemrud Mustafa Süleymaniye'de Şeyh Mahmud tarafından nezâretde bulundurulmakta imiş.

HÜSEYİN RAUF

No. 498

İcra Vekilleri Riyâsetine

No. 312 *4 Şubat 39 (1923)*

Çiçerin tarafından verilen mektubun hülâsası ber vech-i âtî ma'rûzdur:

Madde 1 — Moskova ile Ankara arasındaki telgraf muhâberâtının pek fena bir sûretde cereyân eylediği, Moskova'dan gönderilen makine ve Rus me'mûrlarının bertaraf edilerek yerlerine Rus makinelerinin isti'mâlini bilmeyen Türk me'mûrlarının ikâme edildiği, kuriye ile muhâbereye müsâade edilmediği, çünki hükümetinin, sefârethâne ve konsoloshânelerinin Rus me'mûrlarına tevdîi hakkındaki notaya cevâb verilmediği bildirilmektedir.

Madde 2 — Çiçerin'e verilmesi muktazî cevâb hakkındaki ma'lûmât i'tâsını rica ederim*.

İSMET

* Bkz. No. 502.

No. 499

İcra Vekilleri Riyâsetine

No. 313, 314 *4 Şubat 39 (1923)*

3 Şubat raporudur:

Madde 1 — Bugün başmurahhaslarla mülâkât ettim. A'zamî şerâiti söylediler. Trakya'da tahdîdât-i askeriyeden vazgeçtiler. Borçların sermâye üzerinden taksîmini kabul ettiler. Ellerinde bulunan beş milyon altın ile İngiltere'deki gemiler bedelini karşılık tutarak taleb ettikleri on iki milyon altın ta'mîrâtdan vazgeçeceklerini, Amerika murahhası vâsıtası ile istimzâca cevâben ihsâs ettiler.

Adlî sistemde tarafımızdan beyânât ile iktifâ olunacağını tasrîh ederek bu beyânâtda müşâvirler istihdâmını ve kanunlarımızın ıslâhını ve müşâvirlere ba'zı vazâif ta'yînini ifâde ediyorlar.

Yunanlılardan her halde peşin bir şey almak mütebâkîsini tahkîk (bu kelime açılamamıştır) eylemek tarzında kat'î teklîfime daha bir şekil bulamadılar. Dört Şubat akşamı mühlet bitiyor ve İngiliz hey'eti avdet etmek kararını muhâfaza ediyor. Müttefikler bizden bugün kat'î cevâb istiyorlar.

No. 314

Madde 2 — 370 numaralı ta'limâtınızın birinci maddesi mesâil-i mâliye ve adliyede tebeddülâtdan dolayı kabil-i tatbîk değildir. Bununla beraber mes'eleyi ta'lîk ve Ankara'dan ta'limât ahzı da kâbil bulunmuyor.

Va'ziyyete göre ittihâz ettiğimiz karar şudur:

Şimdiye kadar tevâfuk hâsıl olmuş veya yakınlaşmış mevâdd ya'ni Musul'dan mâadâ mesâil-i arziye, Boğazlar, ekalliyetler, takrîben gümrük, takrîben düyûn-i umûmiye, üserây-ı harbiye ve mekâbir ve sâir mukâvelâtı ta'dâd ederek ihtilâf mevcud olan noktalar, ya'ni alelumûm mesâil-i iktisâdiyeye ve ecnebilerin ikâmet ve (burada bir kelime açılamımıştır)..sindeki farkları irâe eylemek, tevâfuk hâsıl olan noktaları imzâ ederek bir sulh yapmak, ihtilâf mevcud olan noktaları müzâkereye devâm etmek sûretinde teklîf hazırlıyoruz. Musul'u bir sene zarfında İngiltere ile halletmek şeklini de irâe edeceğiz. İnkıtâ' muhakkak gibidir*.

İSMET

* H. Rauf Bey, İsmet Paşanın 313 ve 314 sayılı şifre telgrafını 4/2/1923 tarihinde Gazi Mustafa Kemal Paşaya tellemiştir: "Bu gece son ve kat'î vaz'iyyetin haberine intizâr edeceğim. Vürûdunda derhal arz ederim Efendim" diye eklemiştir.

(tahkîk) kelimesinin rakamları (4353) dür.(ta'lîk) kelimesinin rakamları (0356) dir.(te'cîl) kelimesinin rakamları (6652) dir.(te'sîr) kelimesinin rakamları (6852) dir.

No. 500

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 315 *4 Şubat 39 (1923)**

Gazi Müşîr Mustafa Kemal Paşa Hazretleri nâmına Osmanlı Bankası vâsıtasiyle Hind Hilâfet Komitesi tarafından iki bin İngiliz Lirası gönderilmiş olmağla Gazi Paşa tarafından tesellümünün telgrafla iş'ârı ve makbuzunun bizzât kendi imzâları ile iâdesi ayrıca rica edilmiş olmakla arz olunur.

İSMET

* Telgraf 3 Şubat'ta kaleme alınmış, ertesi gün kapatılıp çekilmiştir.

No. 501

İsmet Paşa Hazretlerine

Zâta Mahsusdur *5 Şubat 39 (1923)*

Karikatür albümünü gördüm*. Bahşiş olarak bir aded de âcizlerine irsâli muvâfık olur mu? Gözlerinden öperim Paşam.

HÜSEYİN RAUF

* Derso'nun karikatür albümü olsa gerek. Rıza Nur bu konuda şunları söylüyor:

"Lozan'a birçok ressamlar gelmişti. Delegelerin resimlerini yapıyorlardı. Bir tanesi pek meşhurdur, karikatürcüdür. Adı Derso'dur. Bu adam resmini yapacağı adama bir defa bir iki dakika kadar bakıyor, sonra gidip karikatürünü yapıyor. Amma mükemmel yapıyor. Birçok resimler yaptı. Bir albüm vücuda getirdi... Bu albüm Sinop'ta kütüphanemdedir". (*Hayat ve Hatıratım,* III, s. 998).

Derso'nun albümünün 200 nüsha basıldığı, pek nadir bir yapıt olduğu söylenir.

No. 502

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 383 *5 Şubat 39 (1923)*

C. 4/2/39 tarihli ve 312 numaralı tele*.

1 — Rus sistemi makinelerle Rus telgrafcılarını sırf aradaki muhâberâtın teshîli nâmına fedakârlık olmak üzere ve muvakkaten kabul etmiştik. Her memlekette telgraf inhisârı devlete âid olduğundan ve telgrafcılarımız mezkûr makinelerin isti'mâlini lâyıkıyle öğrendiklerinden muvakkat bir sûret-i tesviyeye nihâyet verilmesi gayr-ı dostâne bir hareket telaki edilemez.

2 — Esbâb-ı mücbire olmadıkça telgrafhânemiz Türkiye dâhilinde muhâberâtı muntazaman icra etmektedir. Hududun öbür tarafında da aynı sür'atle hareket olunursa şikâyete mahal kalmaz. Telgraf İdaremiz hat bozukluğunun Batum ile Tiflis arasında olduğunu beyân ediyor. Kendi toprağımızda telgrafların a'zamî sür'atle sevkedildiğini ve Rusya dâhilinde de aynı hüsn-i niyetle hareket edilmesi lüzûmunu buradaki sefâretlerine vaktiyle teblîğ etmiştik. Bizim ba'zan Moskova'dan on beş günde telgraf aldığımız vardır.

3 — Kuriye ile muhâbereye müsâade edilmediği kat'iyyen gayr-ı vâki'dir. Bi'l-akis bu hususda bizim şikâyetlerimiz vardır. Batum'dan kuriyelerimiz tekrar Tiflis'e avdetle vize almağa icbâr olunuyor. Batum'da musaddak listelerle gelmeyen paketlerimiz alınarak Tiflis'e götürülüyor ve oradan Trabzon'a iâde ediliyor. Buradaki Rus sefâreti de 24 Kânun-i sânî 23 tarihinde Vekâlete bu yolda

* Bkz. No. 498.

tebligat yaptı. Tarafımızdan aynı tedâbîr henüz tatbîk edilmemiştir. Kuriyelerine her tarafda vize veriyoruz. Götürdükleri paketleri birgûnâ tahdidâta tâbi' tutmuyoruz. Fakat kendilerinin muvâfık gördükleri tedâbîr tarafımızdan da tatbîk edilirse şikâyet etmemelidirler.

4 — Çar hükümetine âid sefârethâne ve konsoloshâne binaları mes'elesi Müdanya Mütârekenâmesi ile İstanbul'da kabul olunan vaz'iyyetin devâmı müddetince halledilemez. İ'tilâf devletleri ile aramızda mes'ele çıkarmağa ma'tûf olan bu talebleri ancak sulhten sonra tedkîk olunabilir.

5 — Çiçerin'e mutâleât-ı ânife dâhilinde cevâb i'tâsı mercûdur Efendim.

HÜSEYİN RAUF

No. 503

İcra Vekilleri Riyâsetine

No. 316, 317 *5 Şubat 39 (1923)*

4 Şubat raporudur:

Madde 1 — Mukâbil teklifâtımızı gönderdik. Musul'u bir sene müddetde halletmek ve diğer hudud mesâilini ve bilcümle mesâli araziyeyi kabul eylemek, Boğazlar mukâvelenâmesini, ekalliyetler ve ticâret mukâvelenâmesi ve sâire gibi ittifak hâsıl olan mevâdd ile sulh akdetmek ve muallak bulunan mesâil-i mâliye ve iktisâdiyeyi bilâhire görüşmek esâsları var idi.

Madde 2 — Bunun üzerine öğleden sonra Lord Curzon nezdinde ictimâ' ettik. Musul'u Cem'iyyet-i Akvâm'a tevdî' ettiğinden beyânnâme ile mes'elenin hallinin bir sene ta'lîk ve aramıza da dostâne sûret-i hall taharrî edileceğini ve Yunan tazmînâtı içün muâhede ile mütekâbilen anlaşılmasını, itilâf husûlünde hakeme mürâcaatı ve mevâdd-ı iktisâdiyeden yalnız dördüncü maddenin hallinin altı ay sonraya ta'lîk edilmesini ve adlî sistem içün bizim beyânnâmemizi değil onların beyânâmesinde ısrâr edildiğini teblîğ ve cevâb taleb ettikleri, Musul ve Yunan tazmînâtı içün madde kabulü sisteminde beyânâmemize ve bilhassa tahammül edemeyeceğimiz mevâdd-ı iktisâdiyenin muâhededen ihracında ısrâr ettim. Mütekabil beyânât ve tehdîdât ile üç dört saat süren mücâdelâtdan sonra ayrıldık.

İngilizlerin bütün mesâili hallolunduğundan gerek kapitülasyon gerek iktisâdî mesâilde İtalyanlar ve bilhassa Fransızlar ısrâr ettiler. Gitmesi mukarrer olan İngiliz delegasyonu intizar etti. Fransız ve İtalyanlar nezdimize gelerek adlî sisteminde ve mevâdd-ı iktisâdiyede ısrâr eylediler. Amerika hey'eti geldi, benim adlî sistem hakkındaki beyânâtımın kâfi ve muvâfık olduğunda anlaştık. Mevâdd-ı iktisâdiyeyi muâhededen çıkartmak üzere çalışacağını va'detti. Fakat

bir cevâb göndermediler. Şimdi geç vakittir. Fransız fevkalâde mütehevvirdir. İngilizler mutmain ve ferah bir halde olmakla beraber avdet ettiler ve bir tebliğ neşrederek kapitülasyonlardan inkıtâi i'lân ettiler. *

Biz mevâdd-ı iktisâdiyeden inkıtâi neşrediyoruz.

No. 317.

Fransızlar da avdet etmek üzere hazırdırlar deniliyor. Amerikalıların teşebbüsât ve efkârından ma'lûmât alamadım.

Vaziyet şudur:

3 — Bütün mesâil-i araziyeyi ve İngilizlerle bütün mesâili hallettiğimiz halde İtalya, bilhassa Fransızların alâkadâr olduğu mesâil-i iktisâdiyeden dolayı Türkiyenin gayr-ı kabil-i tahammül müşkilât-ı iktisâdiyeye dûçâr olmasına râzı olmadığımızdan dolayı Konferans inkıtâ' etmiştir. Amerikalılarla görüşmedik. Diğer hey'etlerin hatt-ı hareketlerini görmeden evvel inkıtâın mâhiyet ve ciddiyeti hakkında bir şey söyleyemem. Her halde İngilizlerle bütün mesâil hallolunduğundan onlarla münâsebâtda her yerde mu'tadil bulunulmasını rica ederim.

İSMET

* Lozan Konferansının kesilmesi üzerine Lord Curzon, 5 Şubat 1923 günü Paris'ten Londra'ya şunları telliyor:

"The Turkish answer was found to be a complete acceptance of the terms relating to territorial matters, frontier, Thrace, the Islands and the Straits... The Turks yielded to the Allied decisions about Karagatch, the Maritsa Railway, Imbros and Tenedos, the Gallipoli garison, and the Anzac graves, but they asked that the decision about Mosul should be postponed for a year to admit of discussion between the British and Turkish Governments. On the other hand they rejected the formula as regards the future judicial régime for foreigners... and they asked for the postponement of the economic clauses of the Treaty en block for discussion at a later date.

"The Allied Delegation met immediately to consider their reply... Upon the judicial question we decided, and were indeed bound, to stand firm. The economic question mainly concerned the French... M. Bompard... decided to postpone the question of certain of the economic articles for a period of 6 months in order to admit of further examination...

"On behalf of the Allies I made the necessary statement to Ismet Pasha who was accompanied by Riza Nour and Hassan Bey. After a brief reirement for reflexion he accepted my declaration about the Irak frontier. But upon the two other issues he stood firm...

"I described his refusal of the terms offered to him as incredible. Monsieur Bompard, aroused to unusual passion, denounced it as a crime. Every form of argument, adjuration, warning, request, appeal was addressed to Ismet without producing the smallest effect...

"The Turks had now retired in sombre silence, but with a still unbroken obstinacy, to their hotel...

"His Majesty's Government will recognize that in the end the result they so much feared viz.. that the break, if it occured, would take place upon issues for which I was responsible or in which Great Britain was principally concerned, was successfully escaped. All the points for which I had fought had been secured and the methods pursued in the first commission had been triumphantly vindicated. It was upon matters of greater importance to the French and Italians than to ourselves that the rupture took place...

"Nevertheless in closing this series of telegrams, I record the opinion that it will presently be found that the Lausanne conference has not failed and that the Treaty will still be signed..." (*DBFP-I/18,* pp. 505-507, No. 370)

İsmet Paşa, *Hatıralar*'ında Lozan Konferansının kesilmesini şöyle anlatıyor:

"Muahede projesi iki gün evvel bizim elimize verilmişti. Bu iki gün içinde projeyi tetkik ettiğimiz zaman gördük ki, bizim arzu ettiğimiz, bizim hedef tuttuğumuz bir Türkiye elde edilmiş olmuyordu. Kapitülâsyonlar mevzuunda istediğimizi vermiyorlar, malî meselelerde tekliflerimizin hiçbirini nazarı dikkate almamışlar. Önümüze bir takım imtiyazlar çıkarıyorlar. Mali mesele olarak müttefiklerin diğer bütün muahedelerde yaptıkları, alıştıkları bir zarar ve ziyan hesabından bahsediyorlar. Harp dolayısiyla Türkiye'ye tevessül edecek mecburiyetler, mükellefiyetler tespit edilmiş. Hulâsa, karşılıklı müzâkerelerle yapılmış, vücude getirilmiş manzarası altında tek taraflı olarak hazırlanan bir muahedenin imzasına bizi dâvet ettiler...

"Biz nihayete kadar noktainazarımızda ısrar ettik. Fakat onlar aralarında daha evvel karar vermişler. Hiçbir değişiklik yapmak niyetinde değiller. Hazırladıkları muahede projesini menfi şekli ile bize behemehal kabul ettirmek isteğinde oldukları anlaşılıyordu, görülüyordu. Nihayet hiçbir neticeye varamadık ve biz salonu terk ettik". (*Hatıralar,* II, s. 91-93)

Konferansın kesilmesi olayını anlatan, Türkiye'nin karşı-projesini ve İsmet Paşa'nın 4 Şubat 1923 Pazar günü basına verdiği demeci içeren *Gazette de Lausanne*'ın 5.2.1923 günlü sayısında çıkmış "Lozan'ın Kesilmesi" başlıklı yazı aşağıya alındı:

LA RUPTURE DE LAUSANNE

C'en est fait!

La conférence est rompue. Les négociations n'ont pas abouti. Lord Curzon a quitté Lausanne par l'Orient-Express à 21 h. 35. Les autres délégations partiront, sans doute, lundi.

La nouvelle de l'échec est d'autant plus regrettable que, dans la journée de dimanche et jusqu'au dernier moment, on a pu espérer qu'une entente interviendrait finalement. Avant de commenter, brièvement ce soir, ces fâcheux événements, résumons la journée de dimanche.

Ainsi que nous le disions, hier, la délégation turque a travaillé toute la nuit à rédiger le contre-projet qu'elle présenterait aux Alliés dans la journée de dimanche.

C'est dimanche, vers 13 h. 30 seulement, qu'Ismet pacha a remis sa réponse. Une réunion des chefs des délégations alliées eut lieu à 14 h. 40 à Beau-Rivage. Le mémoire turc y a été longuement examiné. Des explications ont été demandées aux Turcs, puis, à 17 h. 30, Ismet pacha a été appelé à Beau-Rivage. Là, les Alliés lui ont communiqué leurs observations sur son mémoire:

Capitulations. — Les Alliés s'en tiennent aux propositions françaises.

Mossoul. — Les Alliés acceptent la proposition turque de ne pas faire figurer la question au traité et de la régler, d'ici un an, entre l'Angleterre et la Turquie.

Réparations entre Alliés et Turquie: la compensation des 12 millions de livres turques or est acceptée. Par contre, les Alliés refusent de reconnaître les réparations à payer par la Grèce.

Clauses économiques: maintien du point de vue allié, sous réserve de nouvelles négociations économiques dans six mois. Lord Curzon rappelle qu'il quitte Lausanne par l'Orient-Express à 21 h. 10.

Les Turcs demandent à délibérer entre eux.

A 19 h. 45. ils rentrent dans la salle des délibérations et déclarent refuser les contre-propositions des Alliés relatives aux capitulations et aux questions économiques.

Et ils se retirent.

Auissitôt après, les Alliés décident de faire une suprême tentative auprès d'Ismet pacha. MM. Bompard, Child et Montagna, second délégué italien, se rendent chez le chef de la délégation

ottomane. Le marquis Garroni est reçu par M. Tchitcherine. Le départ de l'Orient-Express est retardé pour permettre à lord Curzon de connaître le résultat de l'entrevue.

Malgré toutes ces démarches, les Turcs refusèrent irréductiblement de céder sur les clauses relatives au régime des étrangers en Turquie. C'est donc sur une question intéressant tous les Alliés que s'échouent les négociations. L'intransigeance butée et fanatique des Turcs ne s'était jamais si bien fait voir.

Nous avons montré, au jour le jour, l'attitude excessivement conciliante des Alliés. L'action de la France a été amicale au delà, semblait-il, des voeux les plus exigeants. Quant à lord Curzon, dans ces derniers jours notamment, il a fait voir son souci de ne pas précipiter la rupture. Non content de remettre son départ,il s'est encore fait porter sur le quai de départ les dernières informations, prêt à descendre de vagon si, à la dernière minute, une chance d'arrangement apparaissait.

Mais les Turcs n'ont pas voulu comprendre. Ils ont refusé le statut inespéré que leur offraient les puissances, grisés par leur victoire et leur mysticisme nationaliste étroit, compliqué d'une méfiance avouée pour tout ce qui vient de l'Occident. Au devant de quel malheur vont ils? L'avenir le dira.

Nous ne demandons qu'à nous tromper. Nous souhaitons de tout coeur que la seule perspective de nouvelles guerres fasse réfléchir les uns et les autres et que de nouvelles et prochaines négociations aboutissent.

Nous n'avons voulu que noter la première impression ressentie à la nouvelle de l'échec des négociations longues et laborieuses dont ce journal s'est efforcé de noter impartialement au jour le jour les phases diverses.

Il y aura lieu d'y revenir à loisir.

Gaston BRIDEL

(*Gazette de Lausanne*, 5.2.1923).

Les contre-propositions turques

La réponse de la délégation turque aux propositions alliées débute en donnant l'assurance que l'on est arrivé aujourd'hui, sur les points fondamentaux, à une unité de vues suffisante pour établir la paix.

Frontière de la Thrace occidentale.

— Telle qu'elle est proposée par les Alliés. En présence de la renonciation des puissances alliées à la limitation des forces turques en Thrace, la Turquie renonce à Karagatch et à la frontière de 1913.

Question des Déroits. — La Turquie accepte la solution donnée. Elle renonce à demander le maintien d'une garnison Turque à Gallipoli.

Question de Mossoul. — La Turquie estime qu'il convient que cette question soit résolue d'un commun accord entre la Turquie et l'Angleterre dans l'espace d'une année.

Les Turcs acceptent le règlement prévu des questions des nationalités et des minorités.

Questions financières. — Les Turcs acceptent le mode de paiement de remboursement de la dette publique ottomane, ainsi que de la répartition des charges provenant de la dette.Ils sont d'accord pour que les annuités relatives à la part de la dette incombant aux territoires détachés commencent à courir à partir de l'année 1920.

Réparations. — Les Turcs renoncent à la somme dépassant 5 millions de livres turques or qui se trouvait pendant la guerre en Allemagne et en Autriche, ainsi qu'à la somme de 7 millions de livres or revenant à la Turquie pour des navires de guerre commandés et non livrés.

Par contre, elle accueille avec plaisir la renonciation réciproque des puissances alliées à la somme de 12 millions de livres or réclamée par elles à titre de réparations pour les dommages de guerre subis par les ressortissants alliés.

La Turquie prend acte de l'acceptation en principe par les puissances alliées d'une somme suffisante pour la réparation des dévastations causées par l'agression de la Grèce contre la Turquie.

Affaires sanitaires. — La Turquie est prête à engager comme conseiller dans l'administraition sanitaire des frontières des médecins spécialistes européens pour une durée de cinq années. Ces médecins remplaceraient la commission sanitaire primitivement prévue.

Les clauses fiscales concernant des étrangers sont également résolues.

Convention relative au régime du commerce. — Elle est acceptée, à condition que l'abolition des capitulations économiques figure également dans le traité de paix, que cette convention ait une durée de cinq années pour les quatre puissances alliées et une année pour les autres puissances signataires.

En plus des questions précitées, ajoute le mémoire turc, il y en a d'autres qui peuvent être considérées comme partiellement résolues. Il en existe également qui n'ont pas encore reçu de solution.

Si l'on compare les questions qui ont été résolues et qui sont énumérées plus haut, et celles qui ne l'ont pas encore été, on voit clairement que les premières constituent les questions fondamentales et forment 80 % des questions devant figurer dans le traité. On peut donc admettre qu'il ne reste plus, grâce aux grands sacrifices consentis par la Turquie, aucun obstacle sérieux à la conclusion de la paix.

Ismet pacha conclut comme suit:

"J'ai l'honneur de proposer en conséquence de conclure la paix en apposant nos signatures au bas des questions essentielles sur lesquelles l'accord s'est établi. Les négociations peuvent continuer par une partie des délégations sur les questions en suspens qui seront résolues ensuité".

Organisation judiciaire

En ce qui concerne l'organisation judiciaire, la délégation turque tient à faire la déclaration suivante:

Le gouvernement turc se propose de prendre incessamment à son service pour la période qu'il jugera nécessaire, et qui ne sera pas inférieure à cinq années, des conseillers légistes européens qui seront choisis parmi les jurisconsultes ressortisants des pays n'ayant pas participé à la guerre de 1914-1918 et qui seront des fonctionnaires turcs. Ces conseillers légistes dépendront du ministère de la justice, où ils participeront aux travaux des commissions de réforme législative et seront spécialement chargés de suivre dans les villes de Constantinople et de Smyrne le fonctionnement des juridictions civiles, commerciales et pénales turques et de recevoir toutes plaints auxquelles pourraient donner lieu soit l'administration de la justice civile commerciale ou pénale, soit l'exécution des peines, soit l'application des lois, avec mission d'en rendre compte au ministre de la justice à l'effet d'assurer la stricte observation de la législation turque.

Dans les matières correctionnelles, la mise en liberté sous caution devra toujours être prononcée, à moins que la sécurité publique ne soit de ce fait compromise ou que la mise en liberté provisoire n'entrave la bonne marche de l'instruction de l'affaire. Tout compromis et clause compromissoire en matière civile ou commerciale sont permis et les décisions arbitrales ainsi rendues seront exécutées sur le visa des présidents du tribunal de première instance qui ne pourra refuser son visa qu'au cas ou la décision serait contraire à l'ordre public.

La présente déclaration sera valable pour une durée de cinq années.

En quittant le Lausanne-Palace, M. Bompard se rend à la gare. Il informe lord Curzon du résultat négatif de sa démarche auprès d'Ismet pacha.

Lord Curzon et M. Bompard prennent congé très cordialement et l'Orient-Express part à 21 h. 35, emmenant lord Curzon et ses collaborateurs.

A 21 h. 45 M. Bompard rentre au Palace. Il déclare aux journalistes:

Messieurs, la conférence a abouti à un échec. C'est un grand malheur, surtout pour la Turquie. Les Turcs se sont montrés irréductibles sur la question du régime judiciaire. Ils refusent toute garantie aux ressortissants étrangers. La conférence de Lausanne est terminée. Je pars demain.

Du côté turc, on déclare que c'est sur les question économiques qu'il n'a pas été possible de se mettre d'accord.

DECLARATIONS D'ISMET PACHA

Ismet pacha a reçu dimanche soir les représentants de la presse. Il a constaté que, en ce qui le concernait, il avait agi, au cours de la conférence, avec l'entier sentiment de la responsabilité que les délégués avaient envers leur peuple et sa destinée. Toutes les décisions que j'ai prises, a-t-il dit, je puis les soumettre en toute tranquillité de conscience à l'examen des peuples.

Ismet pacha a montré les concessions qu'il avait consenties pour les questions territoriales, pour la liberté de passage des Détroits, pour les conventions commerciales et aussi pour les capitulations.

Nous avons, ajoute-t-il, concédé tout ce qui était possible et juste. Dans les questions financières, les Turcs sont des débiteurs honnêtes et ils sont prêts à assumer les charges qui leur reviennent. Restent les questions économiques. Je ne les ai pas acceptées: nous ne pouvons signer des contrats que d'autres ont faits à notre insu. D'autre part, pendant l'occupation étrangère, on a accordé des concessions concernant tout le pays. On nous dit maintenant de signer des concessions inconnues concernant des territoires inconnus. J'ai refusé et ce refus est logique. J'ai refusé ce servage économique de mon pays. Celui-ci est détruit d'un bout à l'autre et on veut nous enlever toute possibilité économique pour nous relever.

En réponse à une question. Ismet pacha constate qu'aucune communication ne lui a été faite au sujet de la conference, c'est-à-dire si elle est terminée ou simplement interrompue.

Il compte quitter Lausanne dans un ou deux jours, mais il attend des Alliés une communication officielle au sujet de la conférence. Cette question est très importante, puisque l'armistice avait été conclu jusqu'à l'ouverture de la conférence et pendant la durée de celle-ci. *(Gazette de Lausanne,* 5.2.1923).

No. 503/Bis

Bilcümle Mümessillik ve Sefâretlere

No. 365 *5 Şubat 39 (1923)*

Gayet Aceledir

Şimdi 5/2/39 İsmet Paşadan aldığım (bir telgrafnâmede), Musul mes'elesinin bir sene zarfında tarafeyn arasında görüşülmek şartıyle te'hîr etmek suretiyle vâki' olan i'tilâfkâr tekâlifine rağmen Fransız ve İtalyanların mâlî kapitülasyonlarda sonuna kadar ısrârı üzerine Konferans'ın duçâr-ı inkıtâ' olduğu her halde İngilizlerle bütün mesâil hallolduğundan onlarla münâsebetde her yerde mu'tedil bulunulmasını bildiriyor ve rica ediyor.

Hâriciye Vekâleti Vekili

HÜSEYİN RAUF

No. 504

İcra Vekilleri Riyâsetine

No. 318, 319 *6 Şubat 39 (1923)*

Beş Şubat raporudur:

Madde 1 — Fransız hey'eti öğle vakti avdet etti. Hareketinden evvel Bompard ile defeâtla görüştüm. Amerika ve İtalya ve diğerleri henüz gitmediler. Mülâkatlarım hülâsası şudur:

Zâhiren ittihâz ettikleri tedâbîre göre Konferans resmen inkıtâ' etmemiştir, devâm ediyor. Adlî sistem hakkında yapılacak beyânnâme husûsunda en son bir şekle muvâfakat ettim. Bu muvâfakatımı bildirirsem ve muâhedenâmenin mevâdd-ı iktisâdiyesinin çıkarılmasını taleb ederek mütebâkisini aynen hey'et-i aslıyesini imzâ edeceğimi yazar isem Amerika ve İtalya ayrı ayrı bana tavassut ederek gidenleri toplayacaklarını söylediler. Diğer mevâdd üzerine ufak ufak fakat hey'et-i umûmiyesinde mühim ta'dîlât yapılmasına meyyâl değildirler.

No. 319

Madde 2 — Vaz'iyyeti ber vech-i âtî mütâlaa ettik: Konferans resmen devâm ediyor nazariyesi altında bizim evvel emirde Ankara'ya avdetimiz lâzımdır. Çünki verdiğimiz şerâitde fevkalâde fedâkârlık ettiğimiz halde istihsal olunan netâyic bir def'a orada mütâlaa edilmek îcab ediyor. 7 Şubat sabahı bir kâtib bırakarak avdet etmek ve Yunanlılar içinden geçmemek içün Köstence ve Burgaz tarîklerini arıyorum. Bu sûretle bir iki gün geç kalacağım. Tavassut teklîflerine Ankara'ya gidip gelmek mecbûriyetinde olduğumu söyledim.

Madde 3 — Hükümete teklîfâtım ber vech-i âtîdir:

A — Konferansın inkıtâı resmen teblîğ olunmadığından devâm etmektedir. Ba'zı hey-et-i murahhasaların hükümetlerine gitmeleri gibi fâsıladan istifâde ederek Türk murahhasları da merkez-i hükümete geliyorlar.

B — Orduyu maddeten ve ma'nen kavî ve hâzır bulundurmak.

C — Memlekette sulh olmadığından dolayı endîşe izhârına katiyyen mahal vermemek.

D — İngilizlerle hiçbir noktada musâdemeye mahal vermemek.

İSMET

No. 505

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 384 *6 Şubat 339 (1923)*

Fevkalâde müsta'celdir
Makine başında bir me'mûr
çektirecek ve ta'kîb edecektir.

C. 6 Şubat 318 numaraya*:

1 — Telgrafınızı aldık. Hey'et-i Vekîlede müzâkere ettik. Vaz'iyyet-i hâzıraya nazaran üçüncü maddeyi ber vech-i zîr ikinci maddede aynen nakledildiği vechile i'lân ettik. Oradan müfârekatınızdan evvel tarafınızdan bu yolda beyânâtda bulunulması menâfi'-i vataniye iktızâsındadır Efendim.

2 — Lozan Konferansında sulha vâsıl olmak içün vâki' olan fevkalâde mesâiye rağmen hiçbir netice hâsıl olmadığından vazifeleri hitâm bulmuş olan murahhaslarımız avdet ediyorlar.

3 — 6/2/39 altı sonra'da yazıldı.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 504.

No. 506

Paris Mümessilliğine

6 Şubat 339 (1923)

İzmir limanı dahilinde ancak 1000 ton tonilatolu torpidolar bulunabilecektir. Karaburun — Oğlan — Adalar hattından içeriye hiçbir ecnebi zırhlı ve kruvazör ve bin tondan büyük torpido ve muhripler giremeyecektir. Bu şerait hilâfına limanda bulunanlar 7 Şubat 339'da nısfelleyle kadar limanı terkedecektir. İşbu tebliğin bir suretinin derakip alâkadarana tebliğ ve neticenin inbası mütemennadır*.

P.B.A.—K. 372/1 HÜSEYİN RAUF

* Bu telgraf üzerine, Türkiye'nin Paris Mümessilliği, 7 Şubat 1923 günü Fransa Dışişleri Bakanlığına şu notayı sunmuştur:

"Mission Diplomatique Turque à Paris, au Ministère des Affaires Etrangères de France.

Paris, le 7 Janvier 1923

Conformément aux instructions de son Gouvernement, la Mission diplomatique turque a l'honneur de porter à la connaissance du Ministère des Affaires Etrangères de la République ce qui suit:

L'arrêt dans le port de Smyrne n'est permis qu'aux torpilleurs jaugeant au-dessous de mille tonnes. Aucun cuirassé et croiseur ainsi que les torpilleurs de plus de mille tonnes, battant pavil-

lon étranger ne pourront passer la ligne Kara Broun-Oglan-Adalar. Les bâtiments de guerre se trouvant à l'heure présente, contrairement aux prescriptions susmentionnées, dans le port de Smyrne, devront le quitter le 7 courant jusqu'à minuit.

(PBA-K.372/1).

İzmir Limanının 1000 tondan büyük yabancı savaş gemilerine kapatılmasıyla ilgili Türk Hükümeti kararı, 6 Şubat 1923 günü İstanbul'daki Müttefik Yüksek Komiserlerine de duyurulmuştur. İngiliz Yüksek Komiser Vekili Henderson, ayni gün Londra'ya şunları telliyor:

"I have just received from Adnan Bey copy of telegram from Reouf Bey confirming demand that all foreign warships of more than a thousand tons must leave Smyrna before midnight February 7th...

"In the meantime Turkish authorities at Smyrna have informed Senior Naval Officer there that arrival of light cruiser despatched today from Constantinople will be resisted. Commander-in-Chief Mediterranean has proposed to Admiralty to warn Smyrna authorities that if British warships are interfered with town will be bombarded.

"French Admiral is also sending additional ship from here to Smyrna but it is under a thousand tons and will not arrive till tomorrow afternoon..." (*FO.424/256,* p. 505, No. 230 ve *DBFP-I/18,* p. 509, No. 372: Henderson'dan F.O.'e tel. 6.2.1923, No. 61, Çok ivedi.).

No. 507

İcra Vekilleri Riyâsetine

No. 320 *6 Şubat 39 (1923)*

Cevâb*.

Bugün Romanya murahhası Mösyö Diamandi Hâriciye Nezâretinden aldığı bir telgraf üzerine yine Bükreş'teki Sefâretimiz eşyasiyle Romanya hükümetinin meşgul olduğunu ve Köstence'deki şehbenderhânemiz eşyası içün de me'mûrîn-i âidesine ta'lîmât verilmiş olduğunu bildirmiştir.

İSMET

* Bkz. No. 409, 410.

No. 508

Hâriciye Vekâletine

No. Aded. 423? *6 Şubat 39 (1923)*

Makine başında

General Pellé bugün Hikmet Beyi da'vet ederek gazetelerin lisanından şikâyet ettikten sonra inkıtâın beyhûde yere olduğunu, adlî kapitülasyonların ta'dîlâtı tarafımızdan kabul edildiğini ve mesâil-i mâliyenin de ta'lîki kendi tarafla-

rından kabul edildiğini, binâenaleyh sulhun imzâsında bir mahzûr kalmadığını söylemiştir.* Bi't-tabi' bendeniz bunun derece-i sıhhatına vâkıf değilim Efendim.

ADNAN

* Fransız makamları, barış imzalanmasına ciddi bir engel kalmadığı yolundaki haberleri basın yoluyla da yayıyorlardı. *Havas* ajansı, yetkili Fransız makamlarından alarak, 6 Şubat 1923 günü aşağıdaki haberi geçmişti ve haber gazetelerde çıkmıştı:

Paris, 6 février.

(Havas). — L'horizon diplomatique s'est subitement éclairci du côté de Lausanne.

Le rédacteur diplomatique de l'Agence Havas apprend de source autorisée qu'avant de quitter Lausanne, M. Bompard a eu une entrevue avec Ismet pacha dont il a rendu compte au président du conseil dans un télégramme que M. Poincaré a reçu dans l'après midi. Il résulte de cette communnication qu'après ce nouvel échange de vues, le chef de la délégation turque, mieux instruit des intentions personnelles des alliés, n'a pas persisté dans son attitude intransigeante de la veille. Il a accepté le texte qui avait eté soumis précédemment sur le régime des capitulations. La question qui, à la dernière minute, avait empêché la signature du traité dimanche, se trouve donc ainsi résolue. Bien entendu, les réserves formulées par la délégation turque sur d'autres questions comme le statut de Mossoul, subsistent puisque les Alliés les ont acceptées.

M. Poincaré, désireux de maintenir l'unité d'action avec les alliés de la France, s'est empressé de communiquer aussitôt à Londres cette nouvelle favorable.

Le gouvernement britannique en a eu connaissance dans la soirée même, mais sans doute trop tard pour pouvoir en délibérer au cours du conseil des ministres tenu à la fin de l'aprè-midi, dès l'arrivée de lord Curzon.

Dans sa conversation avec le délégué français, Ismet pacha a précisé à nouveau que, s'il avait l'intention de se rendre à Angora pour conférer avec son gouvernement, il entendait bien, dans tous les cas, que l'armistice de Moudanie empêcherait la reprise, des hostilités au moins pendant le temps de son absence.

Aux dernières nouvelles, lundi soir, Nihad bey aurait déclaré que le chef de la délégation nationaliste ne quittera plus Lausanne.

Dans ces conditions on ne voit pas,dans les milieux français, la raison qui pourrait s'opposer à la signature prochaine du traité qui a été si laborieusement préparé en commun et qui doit, au prix des concessions admis, par les Alliés, assurer le règlement de la paix en Orient.

(*Tribune de Lausanne,* 6.2.1923.)

No. 509

Paris Mümessilliğinden Hariciye Vekâletine.

Şifre tel. *6 Şubat 339 (1923)*

No. 1352

Şimdiye kadar konferansta mühim müşkilât ihdas eden Fransızlar, konferansın inkıtaı hakikati önünde telâşa düştüler. Hükümet mehafili Türklerin İngilizlerle ayrı sulh akdi ihtimalinden korkmaktadırlar. Gerek bu mülâhaza, gerek inkıta netayicinin gittikçe aleyhlerine tevcih edeceği ve şeraitin ağırlaşacağı

zannı kendilerini İngilizlerle müştereken intacı sulh için Londra'da müstacel bazı teşebbüslere sevk etti. Poincaré Londra'ya müracaatla İsmet Paşa'nın sulha amade olduğunu zannettiğini beyan ve müşarileyhin seyahatini tehir için müşterek Fransız-İngiliz teşebbüsü teklif etti. Londra buna cevaben böyle bir teşebbüs için arzusu kâfi olmayıp İsmet Paşa tarafından bir teklif gelmesi lüzumunu bildirdi.

Berai malûmat maruzdur.

PBA-K. 371/1.

No. 510

İcra Vekilleri Riyasetine

Lozan, 7 Şubat 39 (1923)

(Vürudu 7/2/39)

6 Şubat raporudur.

1 — Amerika, İtalya murahhasları hareket etti. İtalyanlar yalnız murahhasların gittiği hey'etin kaldığı, Hükümetler arasında görüşülerek bir çâre-yi hall bulunmakta olduğunu, bizim gitmemekliğimizi söylediler. Israr ettiler. Ve murahhaslar gitti.

Fransızlar münâziünfih olan iki noktayı ya'ni adlî sistemi için yaptığım beyânât ve bütün mevâdd-ı iktisâdiyenin çıkarılmasile mes'eleyi hall edilmiş addediyorsam ki Bompard'ı da böyle söylemiştim, bunu tahrîren yazar isem Konferansın iki üç gün içinde tekrar toplanacağını söylediler. Bütün hey'etler gibi merkez-i hükümetime gitmek ihtiyâcında olduğumu tekrâr ve ısrâr ettim.

2 — Yolda Belgrad veya Bükreş'ten beni tekrar çevirmek, her halde Ankara'ya gitmekten men'etmek için telkinat yapmaları da muhtemeldir.

Müsalemet-i esâs hudud ve arâzi mes'eleleridir. Bunda tatmîn edilmiş olan İngilizler mesâil-i sâirede diğerlerini şiddetle tazyîk etmeğe başlamışlardır. Telâş o raddededir ki hiçbir noktada bağlanmayarak vaz'iyyetin azamî randımanını anlamış olduğumuzdan bilâhire bunlardan rücû' etmek ihtimâlimiz vardır. Ancak bu endîşe onları yeniden müttehid cebheye sevk edebileceği gibi bize yolda yapacakları müteaddid teklifâta cevâb vermek gibi müşkil vaz'iyyetde de bulundurabilir.

Arâzi mes'eleleri üzerine aldığımız vaz'iyyetler yani Musul'un bir sene zarfında hall edilmesi ve (ihtilâf-ı efkâr... Cemiyyet-i Akvâma havâlesi), Şarkî Trak-

ya hududunun aynen şimdiki gibi kabulü gibi kararlar hakkında hükümetimin nokta-i nazarını bilmek istiyoruz.

Bu gibi mesâil-i esâsiye üzerine buradan anlaşmak kabil olmadığından Ankara'ya geliyor isem de nâgehânî ahvâle karşı hükümetimin nokta-i nazarının Bükreş'e bildirilmesini * rica ederim. Saat altı evvelde hareket ediyorum.

İSMET

* Bkz. No. 511.

No. 511

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 385 *7 Şubat 39 (1923)*

C. 7/2/39 ve bilâ numara tele *:

1 — Meclis-i Millî'de ittifakla tasvîb edilen hükümetin bu bâbdaki nokta-i nazarı 28/1/39 da mufassalan bildirilmişti **. 7 sabahı hareket edeceğinizi bildiren 6/2/39 tarih ve 319 numaralı telgrafınıza cevâb da oradan müfârakatınızdan evvel Lozan Konferansında sulha vâsıl olmak içün vâki' olan fevkalâde mesâîye rağmen hiçbir netice hâsıl olmadığından vazifelerinizin hitâm bulmuş olduğunu ve avdet ettiğinizi i'lân buyurmanız bildirilmişti ***. Hükümetin ve Meclis'in işbu nikat-ı nazarında hiçbir tebeddül olmadığı bugünkü Meclis celse-i hafîyesinde cereyân eden müzâkerâtdan da anlaşıldı. Geç gelen bu telgrafınızı yarın Hey'et-i Vekîleye arz eder tahavvül olursa âcilen Bükreş'e yazarım.

2 — Gazi Paşaya: Bugün Hey'et-i Vekîlede görüşüldü. İsmet Paşa Hazretlerinin seyâhata devam ile Ankara'ya teşrifleri ... Efendim.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 510.
** Bkz. No. 449 ve 453.
*** Bkz. No. 505.

No. 512

İcra Vekilleri Riyâsetine

Lozan, 7 Şubat 39 (1923)

91919 ve 14141 parolalı miftâhlar Lozan'da kalan Mustafa Şeref Beye bırakılmıştır. Bunlarla yolda Hey'et-i Murahhasaya telgraf keşîde edilmemesi.

İSMET

No. 513

İsmet Paşa'dan Paris Mümessilliğine

7 Şubat 39 (1923)

Muahede-i sulhiye cevaben 4 şubatta teklif-i tahririye yaptık. Başlıca mesail-i esasiye üzerinde muvafakat hasıl olan noktalarımızı tadad ile bunlar üzerine sulh yapılmasını ve mütebaki mevadın müzâkeresine devam olunmasını teklif ettik. Mütebaki mevad iktisadî ve malî bazı mesail ile ecanibe aid mukavelâta müteallik idi. 4 Şubat akşamı Başmurahhaslarla müzâkerede bazı mesail-i arziye üzerinde tevafuk-u efkâr hasıl olmuş ise de mevadd-ı iktisadiye ve maliyenin ihracı (?) hususunda itilâf hasıl olmadı. Müttefikler teklifimize tahriri bir cevap vermeksizin müteakiben Lozan'ı terkettiler. Gerek Katib-i Umumiden, gerek hey'etlerden şifahen istidlâl ettiğime göre, konferans tâlik olunmuş, fakat tâtil olunmamıştır. Ben de bunu tâtil addetmiyorum. Fırsattan istifade ederek diğer heyet-i murahhasalar gibi Hükümet ile temas etmek üzere merkez-i hükümete hareket ediyorum. -4 Şubat*.

PBA-K. 372/1.

* Telgrafın altında 4 Şubat, üstünde ise 7 Şubat 1923 tarihi var. Anlaşılan 4 Şubatta kaleme alınmış, fakat biraz gecikerek 7 Şubatta çekilmiştir.

No. 514

Paris Mümessilliğinden Hariciye Vekaletine

Tel. *7 Şubat 339 (1923)*

C. 6 Şubat tele*.

İzmir limanı hakkındaki emirnameleri bugün saat on ikide Fransız Hükümetine tebliğ edilmiştir.

* Bkz. No. 506.

No. 515

Paris Mümessilliğinden Hariciye Vekâletine

No. 1355 *7 Şubat 1923*

1 — İzmir limanındaki sefaini harbiyenin 7 Şubat nısfılleyle kadar limandan çekilmeleri hakkındaki telgrafnamelerinin Fransız Hariciyesine tebliğine mukabil Mösyö Poincaré âtideki cevabın Zat-ı Devletlerine arzını âcizlerinden rica etti.

2 — Böyle bir tebliğe (fransızcası sommation) mutavaat edemeyiz. Gemilerimiz bu akşam çekilmeyeceklerdir. Taarruza uğrarlarsa kendilerini müdafaa edeceklerdir*.

3 — İşbu telgraf 7 Şubat ikibuçuk sonra tanzim olunmuştur.

PBA-K. 372/1.

* Türk notasına karşı fransız cevabı 7 Şubat 1923 günü öğleden sonra saat 2.30'da telefonla Türkiye Mümessilliğine bildirilmiştir ve fransızcası şöyledir:

Le 7 Février 1923
Téléphoné à 2.30 heures.

Réponse verbale de M. Poincaré à la note verbale turque concernant le stationnement des navires de guerre à Smyrne:

"Nous ne pouvons céder à une sommation de cette sorte. Nos bâtiments ne se retireront pas ce soir. S'ils seront attaqués ils se défendront".

(PBA-K. 372/1).

No. 516

Hariciye Vekaletinden Paris Mümessilliğine

Ankara, 7 Şubat (1923)

Saat 22.

7 Şubat sabahından itibaren İzmir limanı torpil ile seddedildi. Keyfiyetin alâkadarana tebliği mercudur*.

HÜSEYİN RAUF

* Bu telgraf üzerine Paris Mümessilliğimizce Fransa Dışişleri Bakanlığına aşağıdaki nota sunulmuştur:

Mission Diplomatique Turque à Paris,
au Ministère des Affaires Etrangères de France.

Note verbale — Paris, le 8 Février 1923

No. 1358

Conformément aux instructions reçues de son Gouvernement, la Mission diplomatique Turque a l'honneur de porter à la connaissance du Ministère des Affaires Etrangères de la République ce qui suit:

Le port de Smyrne est fermé par des mines depuis le 7 Février 1923.

(PBA-K. 372/1).

İzmir limanına mayın döşendiği, 7 Şubat gece yarısı İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiserliğine de duyurulmuş. 8 Şubat günü Henderson Londra'ya şunları tellemiştir:

"I received at midnight written communication from Adnan Bey informing me by order of his government that Turkish general staff had decided to close port of Smyrna by barrage of mines as from February 7 th.

"I sent a message to Adnan Bey last night warning him that H.M.'s Ship "Curaçoa" would enter Smyrna this morning.

"Commender-in-Chief is keeping Admiralty fully informed of developments". *(DBFP-I/18,* p. 517, n. 1 to No. 576).

No. 517

İcra Vekilleri Heyeti Reisi Hüseyin Rauf Bey'den Takiben Başkumandan Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Ankara, 8 Şubat 339 (1923)

Makina başında.

1 — Bugün Heyet-i Vekile müzâkeratı neticesinde İsmet Paşa Hazretlerinin seyahate devamı ile Ankara'ya avdetleri faideli görüldüğünden müşarileyhin tarafı âcıziden evvela kendisine cevaben yazılan ikinci maddedeki şifreli telgrafname veçhile hareket edeceği arz olunur efendim.

2 — ( ) arasındaki kısım. *

İcra Vekilleri Heyeti Reisi

HÜSEYİN RAUF

* İkinci maddedeki telgraf metni yoktur.

No. 518

Hariciye Vekaletinden Paris Mümessilliğine

8 Şubat 339 (1923)

İzmir limanının torpil ile seddinden sonra talimat-ı mahsusasına tevfikan sefain-i ticariyenin dûhul ve hurûcu için bir geçit mahalli bırakıldığı Erkân-ı Harbiye-i Umumiyenin iş'arından anlaşıldı *.

HÜSEYİN RAUF

* Paris Mümessilliği durumu Fransa Dışişleri Bakanlığına şu nota ile duyurmuştur:

Mission Diplomatique Turque à Paris,
au Ministère des Affaires Etrangères de France.

Note verbale — Paris, le 9 Février 1923

Conformément aux instructions reçues de son Gouvernement, la Mission diplomatique turque a l'honneur de porter à la haute connaissance du Gouvernement de la République Française ce qui suit:

Le port de Smyrne ayant été fermé par des mines un passage a été reservé pour l'entrée et la sortie des bâtiments de commerce./.

(PBA-K. 372/1).

No. 519

Paris Mümessilliğinden Hariciye Vekaletine

No. 1365 *8 Şubat 339 (1923)*

İzmir limanının seddi hakkındaki emirnameleri Fransız hariciyesine tebliğ olundu. İşbu tebliğe cevap vermeyeceklerini ve fakat tarama vasıtasıyle methale müdaheleye teşebbüs edeceklerini müsteşarın ifadesinden istidlâl ettiğim maruzdur.

PBA-K. 372/1.

No. 520

Paris Mümessilliğinden Hariciye Vekaletine

8 Şubat 339 (1923)

No. 1364 (Kısmen)

1 — Bu sabahki Fransız matbuatı hemen umumiyetle İzmir limanı hakkındaki teşebbüsümüzü şiddetle tenkit etmektedir... Ekseriyetle Müttefiklerin müttehiden hareketi halinde Türklerin şiddetten vazgeçerek Lozan şartlarını kabul edeceklerini söylüyor. Mondros mütârekesinin henüz mer'i olduğunu iddia eden gazeteler de var...

3 — Fransız Meclis-i Mebusanı Hariciye Encümeni birkaç gün evvel Rhur ve Lozan hakkında Poincaré'den izahat istemiş. Fakat Poincaré Meclis istihzahları gibi komisyon teşebbüsünün de tehirini talep etmiştir. Dün hariciye encümeni Tardieu'nun teklifi ile Poincaré'nin komisyona izahat itasında israra karar vermiştir. Poincaré'nin Mecliste muhalefet tarafından muaheze edilmesi ihtimali varsa da yine de rey alacağını zannediyorum.

PBA-K. 372/1.

No. 521

Hariciye Vekaletinden Paris Mümessilliğine

10 Şubat 339 (1923)

Düşman sefaininin İzmir limanına dahil olmak üzere tarafımızdan atılan torpilleri toplamağa başlamaları ve yahut Uzunada ve mevki-i müstahkemin herhangi bir kısmına karşı yapacakları ihraç harekâtının harekât-ı hasmaniye ibti-

dar mahiyetinde telâkki edileceği ve bu suretle fiilen bir tecavüz vukuunda tarafımızdan müdafaa olunacağı 9 Şubat tarihiyle Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyasetinden tebliğ olunmaktadır*.

HÜSEYİN RAUF

PBA-K. 372/1.

* Paris Mümessilliği, 10 Şubat 1923 tarihli, 1374 sayılı bir telgrafla, yukardaki telgrafın Fransa Dışişlerine duyurulup duyurulmayacağını sormuştur. Ertesi gün Hüseyin Rauf bey, iki kelimelik bir telgrafla "Evet efendim" diye cevap vermiştir. Bunun üzerine Paris Mümessilliği Fransa'ya şu notayı vermiştir:

Mission Diplomatique Turque à Paris,
au Ministère des Affaires Etrangères de France.

Note verbale — Paris, le 12 Février 1923

No. 1378

Conformément aux instructions reçues de son Gouvernement, la Mission diplomatique turque a l'honneur de porter à la haute connaissance du Ministère des Affaires Etrangères de la République, ce qui suit:

"Tout débarquement effectué sur n'importe quel point de la place forte de Smyrne, ou toute tentative de repêchage des mines posées sur l'ordre du commendement turc, seront considérés par le Gouvernement de la Grande Assemblée Nationale de Turquie comme un commencement d'hostilités, et comme une attaque contre laquelle il sera dans l'obligation de se défendre".

(PBA-K. 372/1).

No. 522

İsmet Paşa'dan Heyet'i Vekîle Riyâsetine

Bükreş, 10 Şubat 39 (1923)

(Vürudu 11/2/39)

Bugün 10 Şubatta Murahhas Heyetinin bir kısmı ile Bükreş'e geldim. Salı* günü Köstence'den hareketle Çarşamba** günü sabahleyin İstanbul'a geleceğim ve İstanbul'da durmaksızın Ankara'ya hareket edeceğim. İzmir'de bulunan sefâin-i harbiyenin yirmi dört saatte uzaklaşması için Hükûmetin ultimatom verdiği ve bu yüzden vaziyyetin gerginleştiği gazetelerde mütâlaa olunmuştur. Konferansta sulh için pek çok netâyiç elde edilmiş olup mütebakisinin de elde edilmesi me'mûldür. Binâenaleyh Hâriciye Vekîli ve Hey'et-i Murahhasa Reisi sıfatiile benim avdetime kadar vaz'iyyet-i umumiyenin olduğu gibi muhâfazasını

* 13 Şubat 1923.

** 14 Şubat 1923.

İsmet Paşa 14 Şubat sabahı İstanbul'da olmayı umuyordu. Ama Romanya'da çetin bir kışa yakalandılar. Bükreş-Köstence arasında kara saplandılar ve üçbuçuk saatlik bu yolu 36 saatte alabildiler. İsmet Paşa'nın İstanbul'a gelişi iki gün gecikti.

istirhâm ederim. Nâzır-ı mes'ûlün izâhâtma ehemmiyet vermeksizin ittihâz-ı mukarrerât etmek haksız ve isâbetsizdir. Lozan elyevm inkıtâ' etmemiş ve ta'lîk olunmuş şekilde gösterilmekte olduğundan benim izâhâtımı dinlemeden evvel şekil değiştirmeğe sebep yoktur***.

Telgrafnâmenizi kâmilen hall edemedik. İstanbul'da Adnan Beye yeni ta'limâtınız var ise göndermenizi rica ederim.

Mustafa Kemal Paşa Hazretleriyle Fevzi Paşa Hazretlerinin de Ankara'da bulunmalarını taleb ettiğimin iblâğ buyurulmasını istirhâm ederim.

İSMET

*** Bkz. No. 531.

No. 523

İsmet Paşa'dan İcra Vekilleri Riyasetine

Bükreş, 10 Şubat 39 (1923)

(Vürudu 11 Şubat 39)

Gazi Paşa Hazretlerine mahsustur.

Cihanın vaziyeti umumiyesinde harp endişesi vardır. Herkes isteyerek veya istemeyerek bu ihtimali mevzubahis ediyor. Biz kısmı azamını istihsal etmiş olduğumuz sulha kat'i olarak varabiliriz. Fakat ufak sebeplerle hiç kimse istemediği halde harp de vaki olabilir. Ahvali tesadüf ve fevrana bırakmayınız.

Yakından sıkı bir inzibat ile vaziyete hâkim olunuz. Avdetime kadar ahvali muhafaza etmek elzemdir. İzmir hadisesi üzerine buralarda harbin kabili ictinab olmadığı zihniyeti hasıl olmuştur*. Böyle bir zihniyet karşımızdakileri ümitsizliğe ve şiddete sevk edebiliyor. Derhal Ankara'ya gelmenizi istirham ederim.

İSMET

* Gerçekten Türk makamlarının İzmir limanını yabancı savaş gemilerine kapatmaları üzerine, 7-10 Şubat 1923 günleri pek gergindir. Başta İngilizler olmak üzere Müttefikler, barışa kadar savaş gemilerinin hareketlerini sınırlamayacaklarını iddia etmişler, bir yandan Türk hükümetine nota verirken, öte yandan da inadına İzmir'e savaş gemileri göndermişlerdi. Silâhlı bir çatışmaya ramak kalmış gibiydi. İngilizler, İstanbul'da gerileyince arkasından İstanbul'u boşaltmaya zorlanabileceklerini düşünüyor ve İzmir limanına kadar bir çeşit kuvvet gösterisine kalkışıyorlardı. İsmet Paşa, haklı olarak, gereksiz bir silâhlı çatışma olayının Lozan'da harcanan emekleri ve sağlanan sonuçları silip götürebileceğinden endişe duyuyordu.

No. 524

Adnan Beyden İsmet Paşa Hazretlerine

No. 4/1593 *İstanbul, 10 Şubat 1923.*

Başkumandan Paşa Hazretleri Ankara'ya teşrifinizden evvel zât-ı âlîleri ile Fevzi Paşa huzûruyla görüşmek istediklerini arz ederim.

ADNAN

No. 525

İsmet Paşa Hazretlerine

İstanbul, 11 Şubat 39 (1923)

Pek aceledir.

İzmir limanı hâdisesinde vaz'iyyet-i hâzıranın on beş gün müddetle ve avdet-i âlîlerine kadar muhâfazası takarrür ettiği ve bu husûsda endîşe buyurulmaması Rauf Beyefendiden şimdi aldığım en mahrem şifrede bildirilmiştir Efendim.

ADNAN

No. 526

H. Rauf Bey'den Başkumandan Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine ve Erkanı Harbiye-i Umumiye Reisi Müşir Fevzi Paşa Hazretlerine

Ankara, 11 Şubat 39 (1923)

Takiben.

Dakika tehiri caiz değildir.

1 — İsmet Paşa'dan şimdi 11.2.39, 20.30 evvelde aldığım telgrafname* aynen ikinci maddededir. Kendisine müsterih olmasını yazdım. Dün akşam

* İsmet Paşa'nın Bükreş'ten Heyeti Vekile Riyasetine çektiği 10 Şubat 1923 tarihli telgrafı. No. 523.

Köstence'ye vapuru mahsus gönderildiğinden işar ettiği tarihten daha evvel muvassalatı me'muldür efendim **.

2 — (İsmet Paşa'nın telgrafnamesi aynen yazılacak)

Hariciye Vekâleti Vekili

HÜSEYİN RAUF

** İsmet Paşa, zamanından önce değil, zamanından sonra İstanbul'a gelebilmiştir. Kara saplanmışlar. Rıza Nur şöyle anlatıyor:

"Şimdi yol meselesi var. Ismet Edirne'den geçmek istemiyor. Yunanlılar kendisine bir suikast yaparlar diye korkuyor... Herhalde İsmet'in hakkı var. Romanya tariki ile gitmeğe karar verdik...

"Bükreş'te birkaç gün ikametten sonra Köstence'ye gidiyoruz. Tren bir noktada kara saplandı, kaldı. Ne ileri ne geri kımıldanmıyor. Baktım iki yanımızda karlar vagonların irtifaını aşıyor. Çok fenama gitti. Ya burada günlerce kalırsak... Belki aç kalmamız bile muhtemel. Şu kar da bitti. Çünkü lokomotifin her yeri dondu. Biz de donuyoruz...

"Bereket versin Romanya Hükümeti arkadan amele ve asker taburları gönderdi. Onlar birkaç gün uğraşıp yolu açtılar. Köstence'ye geldik. İsmet telgraf ile Gülcemal vapurunu istemiş. Vapur orada..." (*Hayat ve Hatıratım*, III, s. 1160-1161).

No. 527

Adnan Beyden İsmet Paşa Hazretlerine

No. 89/132 *İstanbul, 11 Şubat 1923*

Rauf Beyden aldığım telgrafı ber vech-i zîr arz eylerim:

Meclisin İsmet Paşanın bir ân evvel Ankara'ya muvâsalatına sabırsızlıkla muntazır bulunduğunu ve Fransızların Paşamızın aleyhine cerayân husûlüne çalıştıklarını mahremâne tarafımdan kendilerine söylemenizi rica ederim.

ADNAN

No. 528

Hüseyin Rauf Beyden İstanbul'da Adnan Beyefendiye

Ankara, 11 Şubat 39

Makine başında *(11 Şubat 1923)*

Dakika te'hîri câiz değildir.

1 — Âtideki telgrafnâmenin vüsûlünde İsmet Paşa Hazretlerine i'tâsını rica ederim Efendim.

2 — İsmet Paşa Hazretlerine: Köstence'den keşîde buyurulan telgrafnâmenizi bugün 11/2/39 on buçuk evvel'de aldım. Aynen Gazi Paşa ile Fevzi Paşa Hazretlerine derhal yazdım*. Vapur-ı mahsûs gönderildiğinden iş'ârınızdan evvel muvâsalatınız ihtimâlini de zikrettim. Adnan Beyefendi İzmir limanı ve sefâin-i bahriye hâdisesini îzâh edince sizin mesâinizin işgal edilmek arzusunda bulunmadığıma i'timâd buyurulacağına ümmidvârım. Tekrarı arzu buyurulan Köstence'ye keşîde ettiğim telgrafnâme A maddesindedir. Cümleniz hoşgeldiniz Efendim.

A — Köstence'ye çektiğimiz telgraf aynen tekrar edilecektir**.

* Bkz. No. 523 ve 526.

** No. 525 veya 527 olabilir.

No. 529

İsmet Paşa Hazretlerine

İstanbul, 11 Şubat 1923

Madde 1 — İnkıtâ' i'lân edilmedi. İzmir hâdisesi ancak hâdd devresini geçirmiş sayılabilir*.

2 — Başkumandan Paşaya nerede mülâkî olmak tasavvurunda iseniz iş'ârı.

3 — Başkumandan 15 Şubat 39 da İzmir'de olmak mecbûriyetindedir Efendim.

ADNAN

* Başbakan H. Rauf Bey, bugünlerde İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiserliğine sözlü mesajlar ulaştırmış, Türkiye'nin İngiltere'ye karşı düşmanca niyetler beslemediğini duyurmuş ve İzmir'deki gerginliğin giderilmesi için Müttefiklerin gereken önlemleri almalarını rica etmiştir. Rauf Beyin bu yoldaki sözlü mesajı Adnan (Adıvar) aracılığı ile İngiliz Yüksek Komiser Vekili Henderson'a ulaştırılmıştır. Bunun üzerine Henderson, 12 Şubat günü Londra'ya çektiği telgrafta, gerginliği gidermek için İzmir'deki İngiliz savaş gemilerinin geri çekilmesini önemle Hükümetine önermiştir. Henderson, 15 Şubat günü İzmir'de Mustafa Kemal Paşa tarafından İktisat Kongresinin açılmasından ve İsmet Paşa'nın Köstence'den İstanbul'a gelişinden önce, İngiliz savaş gemilerinin İzmir'den çekilmeleri için de ısrar etmiştir. Dolayısiyle 11 ve 12 Şubat günleri İzmir bunalımının artık yumuşamaya ve giderilmeye yüz tuttuğu anlaşılıyordu. (Bkz. *F.O. 424/256,* p. 546, No. 284 ve *DBFP-I/18,* p. 536-537, No. 390: Henderson'dan F.O.'e tel. 12.2.1923, No. 80).

No. 530

İcra Vekilleri Riyâsetine

12 Şubat 39 (1923)

Başvekil Bratianu ve Hâriciye Nâzırı Duca'nın ısrâr ile teklîfleri şudur: İmzaya mâni' olan mesâil-i mâliye ve iktisâdiye ve ecânibin ikametgâh mes'eleleri-

nin yeniden müzâkeresini düvel-i müttefikaya ve bize teblîğ için teşebbüs edeceklerdir. Buna tarafımdan müsaade olunmasını taleb ediyorlar. Bu husûsda müttefikler tarafından bir vazîfeleri yoktur. Muvâfakatları da muhakkak değildir. Sulh-ı âlem için böyle bir tecrübeye girişmek istiyorlar. Gayr-ı muayyen ahvâl tahtında pek çok taraflar... tâbi' olan sulh bir ehemmiyyetsiz hâdise ile büyük tehlikeye düşebiliyor. Ben hükümetimle temasda bulunmadan bu bâbda bir karar veremeyeceğim. Ancak sulh arzumuz ciddî ve hakîkî olduğundan diğer taraf arzu ederse sulhün kabil-i istihsâl olduğunu ifâde ile iktifâ eyledim. Kardan Köstence yolu hâlâ açılmadı. Rumenlerin Ruslardan ve Rus politikasından endîşeleri ziyâdedir.

İSMET

No. 531

Adnan Beyefendiye

No. 386, 387, 388 *12 Şubat 39 (1923)*

1 — İkinci maddedeki şifrenin İsmet Paşa Hazretlerine mülâki olduğunuz zaman tevdîini rica ederim Efendim.

2 — İsmet Paşa Hazretlerine: Matbuâtda manzûr-ı âlîleri olan İzmir limanı hâdisesine âid Bükreş'den keşîde buyurulan telgrafname-i devletleri cevâbıdır*.

A — Başmurahhas olarak Konferans müzâkerâtını idare buyurduğunuz müddetce ve merkeze avdet buyuruluncaya kadar unvân-ı âlîlerinin Hâriciye Vekîli olmasına rağmen intihâb kanunundaki sarâhat mûcebince hükümetin umûr-ı hâriciyesinde Konferansa âid ve buraya âid muâmelât da dâhil olduğu halde sevk ve idâresi mes'ûliyeti vekâlete vekîl olan zâta âid ve müteveccih bulunduğundan buraca hatâ olarak yapıldığı tahmîn buyurulan husûsâtdan zât-ı devletlerine bir günâ mes'ûliyetin teveccüh etmeyeceğini arz ve te'mîn ederim.

B — No. 387- Hey'et-i Vekîlece ve Hâriciye Vekâletince Konferansa dâir ittihâz edilen mukarrerâta esâs münhasıran hürmet ve fevkalâde i'timâd ettiğimiz zât-i âlîleriyle rüfekay-ı kirâmlarının iş'ârâtı teşkîl ettiğinden müzâkerâtın son birkaç günlük cereyânı hâric olmak şartıyla diğer ittihâz edilen mukarrerâtda uzaktan göremediğiniz derecede isâbet olduğunu avdetinizde bizzat tedkîk buyurarak anlayacağınıza kanâatım vardır. Son birkaç günlük müzâkerât ve hâdisât hakkında iş'ârât-ı âlîlerinde mübâyenet görüldüğünden ve vâki' olan ba'zı mühim istifsârımıza cevâb alınamadığından bi't-tabi' karar ittihâzı mümkün olamazdı. Bu sebebden avdet-i âlîlerine ta'lîk zarûreti bu bâbdaki arzuy-ı devlet-

* Bkz. No. 522.

lerinin inzimâmiyle de hâsıl olmuş ve şu halde bu kısımda ne karar ittihâz edilmiş ve ne de hatâ yapılabilmiştir. Gerek tarafıma gerekse Gazi Paşaya bilhassa son Bükreş'ten keşîde buyurulan telgrafnâmelerinizde** bu nikat hakkında müteessir ve endîşenâk bulunduğunuzu gördüğümden tasmîm ve teskîn fikrine müsâraata mecbûr oldum.

No. 388 — İzmir vaz'iyyet-i hakikiyesi hakkında İstanbul'a daha erken muvâsalatınızı ümid ettiğimden derhal takdîm edilmek üzere Adnan Beye tafsılât-ı lâzimeyi bildirmiştim.Gazi Paşa Hazretleri 11/2/39 akşamı İzmir'e avdet ve Fevzi Paşa Hazretleriyle birlikte İngilizlerin ihdâs ettikleri vaz'iyyeti tedkîk buyurduklarına ve avdetinizle karar-ı kat'î ittihâzine kadar tarafımızdan bir hâdise çıkarılmaması esbâbını İngilizler ve sairleri tarafından esbbâb-ı müdâfaamızı kesr tarzında müdâhalât ve harekâta teşebbüs edilmemek şartıyle istiklâl buyurduklarını bu sabah kendilerinden aldığım bir telgrafnâmenden tekrar anladığımı arz ederim Efendim.

Hâriciye Vekâleti Vekili
HÜSEYİN RAUF

** Bkz. No. 523.

No. 532

Mission Diplomatique Turque à Paris au Ministère des Affaires Etrangeres de France

Note Verbale

No. 1379 *Paris, le 12 Février 1923*

Conformément aux instructions reçues de son Gouvernement, la Mission Diplomatique turque a l'honneur de porter à la haute connaissance du Ministère des Affaires Etrangères de la République ce qui suit:

"Il résulte de diverses déclarations officielles et officieuses publiées par la presse européenne, que les gouvernements alliés soucieux de légitimer leur attitude en ce qui concerne la situation créée à Smyrne par les derniers événements, cherchent â se prévaloir de l'armistice de Moundros. Cet armistice, signé par l'ancien Gouvernement de l'Empire Ottoman, ne saurait être invoqué en aucune façon, depuis que les Alliés l'ont annulé, en autorisant les Grecs à débarquer à Smyrne.

Le Gouvernement de la Grande Assemblée Nationale de Turquie, seul gouvernement responsable, estime que les relations entre les Alliés et ledit Gouvernement sont régies uniquement aujourd'hui par l'accord de Moudania qu'il s'est toujours efforcé de respecter pour sa part et, qui ne confirme en rien l'armistice de Moundros.

En conséquence, le Gouvernement de la Grande Assemblée Nationale ne saurait se déssaisir d'aucun de ses droits souverains sur n'importe quel port de son territoire, y compris Smyrne".

PBA-K. 372/1.

No. 533

Paris Mümessilliğinden Hariciye Vekaletine

No. 1380 *12 Şubat 339 (1923)*

1 — İzmir limanında ihraç hareketine veya torpil toplanmasına müteallik olup 10 Şubatta irsal ve 11 Şubatta tavzih buyurulan telgrafnameleri ile Mondros ve Mudanya mukaveleleri hakkındaki nokta-i nazarlarını mübeyyin 11 Şubat telgrafnameleri Fransız Hariciyesine tebliğ edildi.

2 — Peretti birinci tebliğe cevaben mevkii müstahkeme ihraç hareketinin kat'iyyen mevzuubahs olmadığını, fakat torpil hakkındaki kısmı şayan-ı kabul görmeyeceklerini ve gemileri orada bulundukça onları vikayeye müteallik tedabiri ittihazda kendilerini haklı gördüklerini söyledi. Kendisine tebliğimizi te'kid edecek surette cevap verildi.

3 — Mondros ve Mudanya mukavelenamelerine dair nokta-i nazarımız hakkındaki notaya cevaben Peretti, İzmir limanındaki sefain-i harbiye meselesi hakkında Mondros mütârekesine istinad etmediklerini ve Hükümetin bunu düşünmemiş olduğunu, İzmir limanındaki sefain-i harbiyenin mezkûr mütârekenamelerden dolayı değil, İzmir hâriki esnasında tebaalarını himaye maksadiyle bulunmuş olduklarını, fakat 7 Şubat tarihli Hükümetimiz tebliğini alınca limanda kalmakta israr etmelerinin bir emr-i vaki haline geldiğini söyledi.

4 — Beyanat-ı vakıa Peretti'nin şifahi notalarımızın esna-i tevdiinde söyledikleri sözlerden ibaret olup tahriri bir cevap alındığı takdirde arzedileceği maruzdur.

PBA-K 372/1.

No. 534

İzmir'de Başkumandan Mustafa Kemal Paşa'dan Lozan'dan Dönüş Yolunda İsmet Paşa'ya

No. 166 *İstanbul, 13 Şubat 1923*

Şubat'ın onbeşinci günü İzmir'de İktisat Kongresini bizzat küşat etmeyi pek mühim telâkki ediyorum. Erzincan, Diyarbekir gibi uzak yerlerden müntehap halk mümessilleri gelmiştir. Şubatın onbeşinci günü akşamı İzmir'den hareket edebileceğim. Ankara'ya beraber gitmemizi muvafık buluyorum. Bu telgrafın vusülünü işar buyurmanızı rica ederim *.

MUSTAFA KEMAL

ADNAN

* Bkz. No. 536.

No. 535

Gazi Mustafa Kemal Paşa'dan İsmet Paşa Hazretlerine

No. 445 *Beyoğlu *, 13 Şubat 1923*

Gayet Müstaceldir.

Rauf Bey'e ve doğrudan doğruya bana gönderdiğiniz telgrafnameleri aldım**. 11.2.1339'da İzmir'e muvassalat ettim.Zatı devletleriyle mülâkat ve müzakerat neticesine kadar vaziyet-i hazıranın muhafazası için tedbir-i lazime ittihaz edilmiştir. Ankara'ya birlikte muvasalat etmeden daha evvel mülâkatı faideli görmekteyim. Bunun için iki suretle hareket mümkündür. Birincisi: İstanbul'a getirecek olan Gülcemal vapurundan çıkmaksızın doğru Bandırma'ya ve oradan İzmir'e gelmenizdir. İzmir'e Fevzi Paşa Hazretleriyle kısa bir mülâkattan sonra birlikte hareket olunur.

Ben iktisat kongresini açmak için ayın onbeşinde (İzmir'de) bulunmaya mecburum. Ondokuzuncu akşamı Ankara'ya hareket niyetindeyim. Hasta olan Fevzi Paşa Hazretleri o güne kadar iadei afiyet ederse beraber hareket edeceğiz. Bu mümkün olmadığı takdirde:

* Telgraf, İzmir'den İstanbul'a gönderilmiş ve ordan aktarmalı olarak yeniden Beyoğlu'ndan çekilmiştir.

** Bkz. No. 522 ve 523.

İkinci Suret: Ben on beş akşamı İzmir'den, siz ona göre İstanbul'dan hareket ederek Eskişehir'de birleştikten sonra Ankara'ya hareket ederiz. Kâzım Karabekir Paşa Hazretleri beraberdir. İşarınıza muntazırım efendim***.

MUSTAFA KEMAL

ADNAN

*** Bkz. No. 536.

No. 536

İstanbul'da Adnan Beyefendiye

13 Şubat 1923 saat 11.30

Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Cevap 13*

Ankara'ya beraber gitmek (hakkmdaki) telgrafınızı aldım, samimen teşekkür ederim. Eskişehir'de birleşecek surette hareket ederiz**.

İSMET

* Bkz. No. 535.

** İsmet Paşa, Eskişehir'de Atatürk'le buluşup görüşmesini şöyle anlatıyor:

"Lozan dönüşünde İstanbul'da pek az kaldıktan sonra Ankara'ya hareket ettim.Eskişehir'de, İzmir'den gelmekte olan Atatürk ile buluştuk. Fevzi Paşa da beraberdi. Atatürk İktisat Kongresinden geliyordu. Her ikisiyle ayrı ayrı ve beraber konuştum. Sulh yapmak ihtimali üzerinde kanaatimi öğrenmek istiyorlardı. Bir sulh ihtimali var mı, yok mu? Üzerinde durulan husus bu. Benim kendilerine naklettiğim, sulh ihtimali vardır...

"Bu esas üzerinde bir kanaate, bir mutabakata vardıktan sonra, Meclis içi ve Meclis dışı münâsebetleri ona göre idare etmek için bir istikamet tâyini arzusu bizim Eskişehir'de buluşmamızın hedefini teşkil etmiştir. Hakikaten Mustafa Kemal Paşa ve Fevzi Paşa ile Eskişehir'de buluşup görüşmemiz çok faydalı oldu. Zannediyorum ki, onlar da konferansın neticesi ve akıbeti hakkında kendilerine rahatlık verecek bir kanıya vardılar. Bundan sonra aramızda herhangi bir görüş ayrılığı olmaksızın Meclis'e gitmeye karar verdik...

"Eskişehir'de tren içinde yaptığımız görüşmede sulh olacaktır kanaatine vararak, görüş birliği halinde Ankara'ya hareket ettik. Ankara'ya geldikten sonra aramızda bir ihtilât olmaksızın Meclis müzâkereleri yapıldı...

"Meclis müzâkereleri tabiatiyle benimle çok çekişmeli geçtiği kadar,Atatürk müzâkerelere karıştıkça bütün hücumlar ona karşı yapılıyor ve onun üstünde toplanıyordu. Lozan'dan dönerken, bizim Atatürk ile Eskişehir'de buluşmamız zihinlerde bazı tereddütler yaratmış. Meclis'ten evvel görüşülmüş, bir takım kararlara varılmış olduğu zannıyla benim aleyhimde ve Atatürk aleyhinde nihayete kadar her türlü tenkitler, kötülemeler yapılmış, mücadele edilmiştir". (*Hatıralar*, II, s. 95,97 ve 98.).

No. 537

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 386 *13 Şubat 39 (1923)*

1 — Bükreş'ten hareket ettiğiniz tahmin edildiğinden tekrârı arzu buyurulan telgraf İstanbul'da Adnan Beye keşîde edilmiştir. 12 Şubat telgrafınız dün geç vakit dâhil oldu. Bükreş'te bulunduğunuz anlaşıldı. Mezkûr telgrafnâme tekrar ikinci maddede arz olunur.

2 — 7 Şubat telgrafnâme cevâbıdır: Meclis-i Millîde ittifakla tasvîb edilen hükümetin bu bâbdaki nokta-i nazarı 28 Kânun-i sânîde mufassalen bildirilmişti. Yedi sabahı hareket edeceğinizi bildiren 6 Şubat tarihli ve 319 numaralı'nıza cevâb da oradan müfârekatınızdan evvel Lozan Konferansında sulha vâsıl olmak içün vâki' olan re'y irâde, fevkalâde mesâîye rağmen hiç netice hâsıl olmadığından vazîfelerinizin hitâm bulmuş olduğu ve avdet ettiğinizi i'lân buyurmanız bildirilmişti. Hükümetin ve Meclisin işbu nikat-ı nazarlarında hiçbir tebeddül olmadığı bugünkü Meclis celse-i hafîyesinde cereyân eden müzâkerâtda da anlaşıldı. Geç gelen bu telgrafınızı yarın Hey'et-i Vekîleye arz ederim. Tahavvül olursa âcilen Bükreş'e yazarım*.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 511.

No. 538

Paris Mümessilliğinden Hariciye Vekaletine

Tel. *13 Şubat 39 (1923)*

No. 1381

1 — Bu sabahki matbuat İzmir limanındaki sefain-i harbiyeye limanı terketmeleri için Hükümetimiz tarafından Cumartesi günü yeniden üç günlük mühlet verildiğini ve bunun hitamında... hareketimizi alacağımızı neşrediyorlar.

2 — Mümessiliğe bu babda bir tebliğ gelmediği cihetle bera-i malûmat arzolunur*.

PBA-K. 372/1.

* Bkz. No. 541.

No. 539

Paris Mümessilliğinden İstanbul'da İsmet Paşa'ya.

Tel. *13 Şubat 1339 (1923)*

No. 1391

Heyet-i murahhasaya refaket eden *Daily Mail* muhabiri gazetesine çektiği telgrafta Zat-ı Devletleri ile Rıza Nur Bey arasında, itilâf-ı sulhiyenin kabul ve adem-i kabulü hakkında ihtilâf bulunduğunu ve bu ihtilâfın Ankara'ya varınca inşirah edeceğini yazmaktadır. Berai malûmat maruzdur.

PBA-K. 372/1.

No. 540

Paris Mümessilliği Maslahatgüzarı Hüseyin Ragıb Beyden Hariciye Vekaletine

Açık Tel *Le 14 Février 1923*

Séance ouverture Communes Bonar Law espère signature traité mais déclare Angleterre décidée à tout quoique danger immédiat n'existerait pas stop Curzon Chambre Lords dit que Turquie avait occasion devenir Etat stable et prendre place (parmi) nations civilisées stop Conditions paix étant très généreuses avait cru refus turc impossible stop Turcs commis grande faute et s'en rendront compte bientôt*.

HUSSEIN RAGHIB

PBA-K. 372/1.

* Lord Curzon, Lozan'da barış andlaşmasını imzalamamakla Türklerin "büyük hata" işlediklerini tekrarlıyordu. 9 Şubat günü İstanbul'da Henderson'a bir telgraf gönderdi. İstanbul'dan geçecek olan Ismet Paşa'ya Curzon'un özel mesajının iletilmesini istedi. Bu mesajında Curzon şöyle diyordu:

"Our point of wiew is

(1) that the Turks made a gross mistake in not signing at Lausanne before my departure last Sunday (4.2.1923), after immense concessions that had been made;

(2) that Ismet would have done well to rectify that error next morning before leaving Lausanne, as M. Bompard reported his intention to do;

(3) that we are still willing at any time to sign treaty in that form;

(4) that we can offer no opinion as to additional concessions believed to have been offered by Bompard and Montagna at last moment after I had left...

"His Majesty's Government found with great relief at Lausanne that great bulk of questions at issue between the allies and Turkish government were satisfactorily resolved, and they are gra-

tified at friendly sentiments that prevailed between H.M.'s Government and Turkish delegation after eleven weeks' association. I desire to be personally remembered to Ismet Pasha, and renew my advice to him, so frequently given, to take what he has secured while he can still get it... I should like to receive a friendly message from him that he will duly consider my advice, and that the handshake will be possible in the near future... (*F.O.424/256,* p. 526, No. 257 ve *DBFP-I/18,* p. 522, No. 380: Curzon'a tel. 9.2.1923, No. 31).

Yüksek Komiser Vekili Hendersòn, 17 Şubat 1923 sabahı İstanbul'da İsmet Paşa ile görüştü ve Curzon'un yukardaki mesajını kendisine iletti. Ismet Paşa da Curzon'a dostça bir mesaj yolladı. Henderson bunu şöyle rapor ediyor:

"I saw İsmet Pasha this morning....

"I then delivered personal message in your telegram No. 31, and described to him British point of wiew as indicated in the first part of that telegram. Ismet begged me to convey to you a most friendly message in response to yours. He said that though you and he had disagreed on many points he had great admiration for and confidence in you, and that at Lausanne your opinion had been the only one that counted for him. I said that you had equally great sympathy and confidence in him. He added he had always paid great attention to your advice...

"Generally speaking he was friendly and pacific and gave me impression of being most anxious to have your advice as to the best course to pursue...

"I consider it most desirable that you should if possible send him some message in reply..." (*F.O.424/256,* p. 565, No. 315; *DBFP-I/18,* p. 552-553, No, 402: Henderson'dan Curzon'a tel. 17.2.1923, No. 90).

Lord Curzon, 20 Şubat 1920 günü Henderson'un yukardaki teline şu karşılığı vermiştir:

"Please thank Ismet for his friendly sentiments towards myself, and express my confident belief that he will use all his influence in the cause of peace". (*DBFP-I/18,* p. 553, n. 3).

İsmet Paşa, Curzon'un mesajına 25 Şubat 1923 günü şu karşılığı vermiştir:

"I present to Your Excellency my best respects and thanks for message received on my passage through Constantinople and for good wishes which you have just sent me. Allow me to say that I still entertain conviction that mere knowledge of humble claims of Turkish people, which like every people asks only to live free and independent, is conducive to, and sufficient to assure, world peace". (*DBFP-I/18,* p. 553. n.3).

İsmet Paşa, Bükreş'ten geçerken de Lord Curzon'dan bir mesaj almış. Bunu şöyle anlatıyor:

"Romanya'da bir gün kaldım... Bu bir gün içinde Romanya'daki İngiliz sefareti vasıtasıyla bana Lord Curzon'un bir mesajını tebliğ ettiler. Kimsenin bilmediği bir mesaj. Bir sır gibi gizli tutulmuş, dostane yazılmış bir mesaj. Lord Curzon mesajında sulh olacağından bahsediyor, konferans esnasında Lozan'da çalıştığım gibi Ankara'da da sulh için uğraşacağımdan söz ediyor, bana muvaffakiyet diliyor ve aramızdaki münâsebetlerin konferansta bir sulh ile neticelenmesi ümidini ve temennisini tekrar ediyordu. Ben de cevap verdim, teşekkür ettim". (*Hatıralar,* II, s. 94)

Bu mesajlar üzerine İsmet Paşa, Eskişehir'deki görüşmesinde ve Ankara'da, daha rahatlıkla "sulh ihtimali vardır" diyebilmiştir.

İsmet Paşa şöyle der: "Lord Curzon'un benim hakkında ne düşündüğünü bilmem. Buna dair bir vesika okumadım. Fakat bende kalan bir sevgi ve saygı hissidir..." (*Hatıralar,* II, s. 76). İngiliz belgelerine bakılırsa Lord Curzon'un da Ismet Paşa hakkında ayni duyguları beslediği söylenebiliyor. (BNŞ).

No. 541

Hariciye Vekaletinden Paris Mümessilliğine

Tel. *14 Şubat 339 (1923)*

C. 1381 tele*.

Düvel-i İtilâfiye Komiserleri sulhün akdine kadar sefain-i harbiyelerinin limanlarımıza duhul ve hurucu hakkında vazettiğimiz tedbirleri tanımayacaklarını mübeyyin bir nota verdiler. Biz bu notaya tahriren cevap vermezden evvel üç gün zarfında nokta-i nazarlarının tavzih edilmesini taleb ettik. Mesele bundan ibarettir. Onlar Mondros mütârekesine istinad ediyorlar, biz Düvel-i İtilâfiye ile münâsebatımızı Mudanya mukavelesinin tanzim ettiği kanaatindeyiz. Ve bu noktai nazar.... ettiğimiz ve verdikleri notada taleb ettikleri bilakayıt küşat keza mülga Mondros mukavelenamesi ahkâmı idi. İsmet Paşa gelinceye kadar izah ve istizah ile vakit kazanmayı ve sonra cevap vermeyi iltizam ediyoruz.

HÜSEYİN RAUF

PBA-K. 372/1.

* Bkz. No. 538

No. 542

Paris Mümessilliği Maslahatgüzarı Hüseyin Ragıb Beyden Hariciye Vekaletine

Açık Tel. *15 Şubat 1923*

Chambre Communes débats réponse discours Trône Aubry Herbert unioniste critique politique Curzon Lausanne demande convocation rapide nouvelle conférence et souhaite coopération France-Angleterre en Orient stop Ronald MacNeal sous-secrétaire Foreign Office défend politique Curzon stop Estime Grande Bretagne fait concession extraordinairement généreuses stop Echec conférence serait produit questions financières intéressant Angleterre moins que autres alliés.

HUSSEIN RAGHIB

PBA-K. 372/1.

No. 543

Paris Mümessilliğinden Hariciye Vekaletine.

No. 1401 *17 Şubat 339 (1923)*

1 — Fransız Hariciyesi bugün Lozan konferansı hakkında Sarı Kitabın birinci cildini neşretmiştir. Kitap Heyet-i Umumiye içtimaatı ile muhtelif komisyonların zabıtlarını ve sulh projesini muhtevidir.

2 — Temps gazetesi bu akşamki başmakalesinde Lozan'da Fransa heyet-i murahhasasının daima Lord Curzon'a müzaheret ettiklerini beyan ve Sarı Kitap'tan birçok mütalealar nakletmektedir. Bu müteleanın İngiltere'de Curzon'un avdetinden sonra Türklerle anlaşmak için tebarüz eden cereyana bir mukabele İngilizlere serzeniş olarak yazıldığı (? anlaşılmaktadır).

3 — Kitap posta ile takdim edilecektir.

PBA-K. 372/1.

No. 544

Hariciye Vekaletinden Paris Mümessilliğine.

Tel. *21 Şubat 339 (1923)*

Hariciye Vekili İsmet Paşa Hazretlerinin dün avdet ettikleri ve 21 Şubat tarihinden itibaren vazife-i Vekâleti ifaya mübaşeret ettikleri tamimen beyan olunur.

Hariciye Vekili Namına
SUAD

PBA-K. 372/1.

DİZİN

— A —

Abdülbaki, 279.
Abdülhamid veresesi, 44, 48, 294, 312.
Abdülkadir Muzaffer Efendi, 32, 235.
Abdülaziz, 109.
Abdülhadi Han, 304.
Abdülmecid Efendi, 4, 109, 110.
Abdürrahim Bey, 279.
Action Française, 104.
Adakale, 10, 12, 135, 148.
Adalar, Ege Adaları, Adalar Denizi, XIV, 9, 12, 27, 102, 106, 120, 122, 131, 167, 311, 315, 460, 503.
Adana demiryolu, 21, 27, 29, 33, 34, 59, 80, 146, 171, 175, 182, 184, 187, 214, 226, 238, 247, 290, 317, 350, 454.
Adapazarı, 438.
Adnan (Adıvar) (Dışişleri Bakanlığı İstanbul Temsilcisi), XII, 58, 59, 63, 68, 76, 86, 94, 95, 96, 247, 271, 296, 303, 304, 351, 357, 366, 376, 398, 406, 407, 426, 438, 439, 443, 462, 467, 481, 482, 487, 504, 505, 509, 513, 514-516, 518, 520, 521.
Afganistan, 34, 46, 161, 224, 247, 304, 305.
Afrika, IX, 16, 166.
Afyonkarahisar, 165, 354, 361, 374.
Afyon anlaşması (mukavelesi), 59, 61, 361, 374.
Ağa Petros (Asuri-Geldani Heyeti başkanı), 64, 67, 388, 389, 399.
Ahmet Bey (Gümülcine eşrafından), 279.
Ahmet Cevat (Açıkalın), 346.
Akdeniz, XVII, 196, 206, 213, 322.
Akhisar, 439.
Âkil Muhtar, 443.
Akpınar, 177.
Alaşehir, 439.
Alexandropol, Bkz. Karaağaç.
Ali Türkgeldi, 140.
Almanya, Allemagne, 319, 382, 409, 483, 499.
Amanullah Han, 304
Amasya, 135, 148.
Amerika, ABD, 3, 11, 15, 19, 36, 54, 81, 83, 101, 123, 126, 127, 131, 133, 137, 140, 149, 172, 175, 177, 182, 183, 194, 213, 214, 216, 239, 280, 292, 294, 312, 320, 324, 329, 333, 336, 337, 340, 345, 361, 384, 390, 397, 405, 429, 448, 449, 456, 461, 463, 493, 496, 502, 506.
Anadolu, Asie Mineure, IX, 7, 9, 13, 14, 16, 18, 50, 66, 71, 74, 82, 87, 88, 113, 114, 121, 123, 125, 126, 129, 131, 133, 146, 153-156, 159, 163, 178, 190, 211, 213, 217, 223, 234, 243, 250, 251, 253, 259, 264, 274, 301, 356, 377, 378, 396, 413, 416, 425, 428, 442, 444, 450, 464.
Anafartalar, 411.
Angleterre, Bkz. İngiltere.
Ankara, Angora, X-XII, XIV-XVII, XVIII, 5, 7, 11, 19, 37, 38, 46, 64, 67, 70, 71, 74, 77, 79, 81, 82, 85-87, 89, 90, 92-96, 102, 103, 109, 110, 115, 123, 126, 133, 137, 140, 142, 149, 160, 166, 170, 171, 179, 187, 197, 200, 215, 216, 235, 237, 239, 250, 251, 256, 261, 263, 265, 269, 270, 273, 274, 289, 296- 299, 305, 320, 322, 333, 337, 356, 358, 359, 372, 381, 385, 389, 390, 396, 399, 400, 402, 405, 407, 423- 440, 442, 443, 449-451, 454, 456, 458, 461, 462, 467, 468, 470-472, 477, 480, 483, 485, 486, 488, 489, 493, 494, 502, 505, 507, 510, 513-515, 520, 521, 523, 524.
Ankara Anlaşması, Ankara İtilafnamesi, X, 40, 71, 73, 74, 105, 171, 238, 275, 350, 366, 419, 425, 430, 431, 445, 454.
Ankara İtilâf mukavelesi, Bkz. Ankara Anlaşası, İtilafnamesi.
Anzak (Anzac: Australian and New Zealand Army Corps), 484, 497.
Aralof, 6, 22, 25, 26, 35, 59, 65, 77, 118, 142, 192, 194, 198, 207, 208, 250-252, 356, 367, 393, 420, 431, 469, 484.
Arıburnu, 411, 425, 441, 444, 448.
Armistice de Moudania, Bkz. Mudanya Mütarekesi.
Armutili, 439.
Asie Mineure, Bkz. Anadolu.
"Asuri Yurdu", 55, 67, 211, 282, 345, 360, 388, 389, 399.

Asya, IX, XVII, 150, 432.
Atıf, Binbaşı, 62, 382.
Atina, 165, 256, 401.
Atrenos kazası, Bursa'nın, 172.
Avezzana, Baron (İtalya Büyükelçisi), 107.
Avrupa, IX, XV, 28, 40, 49, 81, 102, 111, 120, 150, 157, 177, 179, 182, 193, 211, 242, 243, 274, 279, 293, 299, 318, 355, 416, 421, 422, 451, 456, 469, 485.
Avustralya, 411, 441.
Avusturya, Autriche, 172, 409, 444, 499.
Aydın (demiryolu), 21, 23, 27, 173, 183, 195, 215, 439.
Azerbaycan, 480.
Azınlıklar, Akalliyetler, Minorités, XIV, 26-32, 37-40, 42, 44, 45, 49, 51, 55, 58, 106, 169, 268, 276, 282, 283, 289, 300, 315, 336, 347, 360, 363, 371, 494.

— B —

Bağdat (demiryolu), 21, 172, 183, 184, 195, 274, 389, 450, 472.
Baha Bey (Mezhepler Eski Müdürü), 30, 227, 415.
Bakla Burnu, 190, 310.
Bakü, 73, 425.
Balfour, Lord, 468.
Balkan, Balkans, 3, 102, 116, 120, 125, 131, 197, 221, 237, 272, 378.
Balıkesir, 399.
Balya, 34.
Barış Antlaşması, Bkz. Lozan Antlaşması.
Barış Konferansı, Bkz. Lozan Barış Konferansı.
Barnett, Major, 380.
Barrère, 10, 21, 29, 40, 46, 47, 55, 76, 144, 146, 175, 178, 182, 219, 223, 265, 269, 273, 284, 302, 306, 307, 317, 341, 348, 364, 365, 440.
Barrès, Maurice, 230.
Basra, 172.
Basri Bey (Debre Mebusu), 115.
Başkale, 389.
Batı Trakya, Garbi Trakya, Thrace Occidentale, 6, 7, 9, 10, 17, 26, 41, 67, 70, 76, 106, 120, 122, 131, 133, 138, 141, 154, 169, 170, 201, 209, 210, 229, 279, 400, 413, 416, 417, 419, 438, 485, 499.
Batum, 6, 73, 90, 118, 119, 425, 480, 489, 495.
Bayezid, Bkz. Doğu Bayazit.
Bayındır, 438.
Behçet Bey, 388.
Belçika, 12, 145, 182, 248, 397, 414.
Belgrad, XV, 17, 27, 115, 170, 171, 378, 446, 506.
Berkes, M. 349.
Berlin, 150, 378, 419, 420, 442, 469, 484.
Berlin Muahedesi, (Berlin Kongresi), 135, 212, 221, 234, 245.
Bern, 36, 38, 103, 137, 256, 266, 382.
Berney, (Amerikan Yüksek Komiserliği görevlisi), 53, 336.
Besarabya, 12, 74, 148, 229, 430.
Beyoğlu, 520.
Beyrut, 256.
Biga, 178, 439.
Bilecik, X, 83, 87, 466, 487.
Bilsel, Prof. Cemil, XIII.
Bingazi, 166.
Birinci Dünya Savaşı, Harbi Umumi, 101, 104, 115, 212, 372, 389,474, 510.
Bitlis, 62, 379.
Black Sea, Bkz. Karadeniz.
Boğazlar, Les Détroits du Bosphore et des Dardanelles, Straits, X, XIV, 7, 13, 15, 17, 18, 20-27, 29, 32, 34-39, 41, 42, 47, 48, 51, 52, 54, 58, 65, 75, 84, 106, 111, 118, 124, 127, 131, 137, 145, 147, 149, 151, 157, 159-161, 167-172, 177-180, 182-185, 187-193, 196-199, 202, 204-207, 213, 223, 225, 226, 236, 237, 239, 248, 249, 251-255, 257-260, 265, 267, 269, 272, 273, 276, 280, 281, 284, 292, 309, 310, 314-316, 325, 326, 334-336, 343, 354, 355, 393, 407, 419, 449, 454, 461, 469, 471, 482, 494, 496, 499, 501.
Bolya Şirketi, 45.
Bombay, 109.
Bampard, 29, 47, 63, 78, 90, 123, 147, 223, 226, 249, 292, 306, 320, 392, 396, 433, 440, 449, 476, 478, 484, 497, 498, 500-502, 505, 506, 523.
Bone, General, 7.
Borçlar, Bkz. Osmanlı Borçları.
Bornova, 87, 89, 486, 492.
Bosnaköy, 376, 401.
Bosphore, Bkz. Boğazlar.
Boussac (Adana'da Fransız Pamuk Fabrikası Müdürü), 226.
Bozcaada, Tenedos, 22, 38, 149, 178, 190, 210, 265, 316, 326, 484, 497.
Bratianu (Romen Başbakanı), 516.
Bridel, Gaston (Gazette de Lausanne Muhabiri), 499.
Bristol, Amiral Mark, 27, 213, 216, 280.
Britanya, Bkz. İngiltere.
Brüksel, 183, 256.

Bucak, Boudjak, 402.
Budapeşte, 256.
Bulgaristan, 3, 11, 102, 103, 120, 140, 167, 178, 283, 462.
Bursa, 83, 87, 135, 172, 399, 438, 466, 487.
Bükreş, 73, 91-93, 140, 256, 426, 504, 506, 507, 512-515, 522, 524.

— C —

Caclamanos, Bkz. Kaklamanos.
Cafer Tayyar, 102.
Cahit Bey (Yalçın) Hüseyin, 392.
Canpolat Bey, Bkz. İsmail Canpolat.
Capitulations, Bkz. Kapitülasyonlar.
Cavit Bey, 65, 216, 262, 263, 290, 391, 392, 423.
Cebelitarık, 297.
Celalettin Arif Bey, 104, 107, 140.
Cemalettin (Kurye), 38, 265, 267, 309, 388.
Cemal Hüsnü (Taray), İkinci Katip, 36, 38, 256, 261, 266.
Cemal Paşa, 378.
Cemiyet-i Akvam, Bkz. Milletler Cemiyeti.
Cenevre, Genève, 24, 198, 199, 242, 243, 289, 435, 462.
Cerablus, 454.
Cevad Abbas (Gürer), 140.
Cevat Bey, 104.
Cevad Bey (Ezine), (Belgrad'daki Türk Elçisi), 63, 115, 282.
Cezayir, 346.
Chester projesi, Cester, 45, 50, 76, 78, 299, 324, 367, 437, 446.
Child (ABD'nin Roma Büyükelçisi), 41, 137, 182, 280, 341, 390, 476, 478, 498.
Chotani, Hind Hilafet Komitesi Başkanı, 52, 331.
Cisrimustafa Paşa, Bkz. Mustafa Paşa.
Clarke, 152.
Confédération Helvétique, Bkz. İsviçre.
Conférence de Lausanne, Bkz. Lozan Barış Konferansı.
Constanza, Bkz. Köstence.
Cox, Sir Percy, 472.
Crowe, Sir Eyre, 204, 308, 341, 362, 380.
Cumhuriyet Gazetesi, 105, 109.
Curelly, Müsteşar, 481.
Curzon, Lord (İngiliz Başdelegesi), XI, XV, 3, 5-10, 17, 18, 20, 21, 24, 26, 27, 29, 30, 35, 36, 40-42, 44, 47, 58, 62-64, 66, 69, 72, 75, 77, 79, 80, 85-87, 90, 96, 97, 104, 106, 111, 112, 116-118, 121-123, 125, 127-132, 136, 137, 145, 149, 150, 152, 156, 158, 159, 167-170, 177, 178, 184-186, 190, 197, 204, 211, 212, 215, 216, 219, 220, 224, 229, 248, 249, 254, 255, 258-260, 264, 265, 268-270, 272, 273, 275, 276, 280, 282-284, 288-290, 292, 295, 298, 299, 301, 307, 311, 319, 320, 333, 338, 339, 341, 348, 360, 362-365, 369, 380, 381, 383, 384, 390, 397, 411, 412, 416, 428, 431-436, 440, 441, 445, 448, 458, 459, 461, 463, 467, 468, 471, 474-478, 482, 483, 486, 491, 496-500, 505, 523-526.

—Ç —

Çaladiri, 209.
Çal Kazası, 438.
Çanakkale, Dardanelles, IX, 31, 36, 68, 70, 88, 89, 127, 131, 169, 178, 231, 257, 269, 295, 296, 302, 303, 315, 407, 411, 491, 492.
Çekoslovakya, Tchécoslovaquie, 348.
Çerkes Ethem, 6, 56, 62, 119, 378.
Çiçerin, Tchitcherine (Rus Dışişleri Bakanı), 11, 14, 15, 17, 20, 21, 24, 26, 27, 34-36, 40, 42, 52, 57, 59, 60, 65, 67, 68, 71, 75, 77, 80, 84, 86, 89, 126, 143, 150, 157, 159, 160, 167, 168, 170, 177-179, 185, 186, 92, 198, 207, 208, 210, 212, 224, 248, 251, 253, 254, 259, 281, 333, 356, 359, 361, 393, 405, 407, 419, 420, 436, 441, 442, 454, 461, 469, 482, 483, 493, 496, 499.
Çifteler, 439.
Çivril, 438.
Çölemerek, Çölemerik (Hakkâri), XIV, 389, 492.

— D —

Daily Chronicle, 104.
Daily Express, 339.
Daily Herald, 104.
Daily Mail, 96, 104, 523.
Daily Telegraph, 104, 179, 180, 182.
Damat Ferit, 159.
Danimarka, 19, 108, 175, 182, 414.
Dardanelles, Bkz. Çanakkale.
Darıca, 177, 253.
Debre, 115.
Dedeağaç, 8, 76, 121, 122, 127, 128, 146, 301, 375, 397, 409, 426, 438.
De Lacroix, (Bern'de Fransız Müsteşarı) 103, 230.
Delegasyon, Bkz. Türk Delegasyonu.
Delete, (İzmir-Kasaba hattı Genel Müdürü), 312.

Demirci, 439.
Demir Hisar, 301.
Denizli, 173, 438, 439.
Derizor, XIV.
Dersaadet, Bkz. İstanbul.
Derso, Ressam, 264, 495.
Dette Publique, Bkz. Osmanlı Borçları.
Détroits, Bkz. Boğazlar.
Diamandi, (Romen II. Murahhası), 229, 504.
Doğu Bayazit, Bayazit, 59, 60, 65, 77, 368, 394, 419, 441, 442.
Diyarbakır, 520.
Doğu Sınırı, XIV.
Doğu Trakya, Şarki Trakya, Thrace Orientale, X, 6, 7, 45, 91, 120, 122, 131, 155, 156, 169, 178, 191, 200, 226, 270, 301, 326, 378, 445, 465, 482, 484, 506.
Drama, 438.
Drummond, Sir E. (Milletler Cemiyeti Genel Sekreteri), 435.
Duca (Hariciye Nazırı), 516.

— E —

Ebululâ Bey, 105.
Echo de Paris, 104, 160, 255, 264, 436.
Echo National, 104, 129, 453.
Edirne, Andrinople, 121, 127, 189, 200, 355, 376, 377, 515.
Edremit, 14, 123, 406.
Ege Adaları, Bkz. Adalar.
Ege Denizi, 3, 6, 7, 12, 102.
Egypte, Bkz. Mısır.
Ekalliyetler, Bkz. Azınlıklar.
Elazığ, Elâziz, 68.
Eleftheron Vima, 237.
Emir Ali adası, 190.
Enver Bey (Köstence Konsolosu), 73, 140, 426.
Ereğli, 216.
Erbil, 492.
Erio, Paul (Gazeteci), 110, 246.
Erivan, 283.
Ermeni, Ermenistan, 7, 9, 10, 11, 16, 18, 19, 27, 30, 31, 34, 40, 42, 46, 55, 68, 83, 123, 127, 131, 133, 134, 136, 143, 162, 172, 174, 176, 182, 201, 204, 209, 211, 218, 220, 228-232, 240, 246, 247, 268, 272, 273, 281, 282, 289, 290, 299, 300, 346, 372, 378, 425, 444, 448, 466. Ayrıca Bkz. "Ermeni Yurdu".
"Ermeni Yurdu" XIV, 22, 26, 28, 32, 55, 58, 192, 215-218, 236, 263, 345, 360.
Ertuğrul, 439.
Ertuğrul Efendi (Vahdettin'in küçük oğlu), 108.
Erzincan, 520.
Erzurum, 194, 473.
Eski İstanbul Burnu, 178.
Eskişehir, 438, 439, 521, 524.
Eşme, 439.
Eşref, 119, 378.
Ethem, Bkz. Çerkes Ethem.
Ezine, 257.

— F —

Fâris Ağa aşireti, 337.
Fas, 346.
Fatih, 215.
Faysal, 43, 289.
Fazıl Bey (Köstence Konsolusu), 427.
Ferit (Tek), Türkiye'nin Fransa Temsilcisi, XI, XII, 37, 41, 42, 44, 46, 65, 72, 76, 87, 88, 103, 134, 140, 175, 262, 263, 277, 285, 299, 302, 307, 312, 385, 386, 421, 422, 423, 437, 480, 485, 486, 490.
Fevzi Paşa, 44, 47, 49, 68, 73, 74, 83, 93, 267, 270, 271, 279, 309, 317, 358, 399, 400, 407, 423, 425, 430, 453, 466, 467, 470, 513, 514, 516, 518, 520, 521.
Fırat, XIV.
Filistin, 32, 50, 235, 283, 294, 321.
Fissé, Sepharadi Cemiyeti Başkanı, 199.
Flammarion, Camille, 230.
Fonjallaz, Albay, 241.
Forbes, Adam, 152.
France, Anatole, 229, 230.
Franklin-Bouillon, 35, 82, 151, 252, 342, 453, 458, 461.
Fransa, France, X, 4, 13, 25, 35, 43, 45, 47, 50, 56, 59, 72, 74, 80, 82, 84-86, 91, 93, 95, 103-107, 110, 126, 128, 132, 139, 147, 150, 164, 168, 201, 204, 208, 210, 223, 229, 234, 247, 264, 266, 274, 302, 319, 320, 322, 329, 335, 347, 350, 351, 360, 361, 366, 367, 373, 385, 403, 421, 422, 431, 450, 452, 453, 455, 468, 477, 480, 487, 503, 518, 525, 526.
Fuad Bey (Ağralı), Veznedar, 50, 67, 86, 323, 402, 462, 483.
Fuad Bey (Balkan), 26, 209.
Fuad Selim (Eski Bern Elçisi), 63, 66, 382, 397.

— G —

Galata, 409.
Galli (İtalyan Rodos Valisi), 82, 460.
Gallipoli, Bkz. Gelibolu.
Gandi, Gandhi, 36, 257.
Garbi Trakya, Bkz. Batı Trakya.

Garp Cephesi, X.
Garroni, Marki, 13, 14, 21, 28, 37, 38, 40, 59, 77, 82, 123, 147, 149, 157, 159, 178, 187, 216, 219, 260, 264-266, 273, 278, 283, 284, 291, 292, 299, 338, 348, 364, 366, 425, 433, 440, 441, 461, 474, 476, 478, 499.
Gaulis, Madame Berthe-George (Gazeteci), 8, 103, 126, 147.
Gauvain, Auguste, 109, 230.
Gâvur Kazası, 389.
Gazette de Lausanne, 329, 433, 498, 499, 501.
Gazi Paşa, Bkz. Mustafa Kemal Paşa (Atatürk).
Gebze, 177.
"Geldani Yurdu", 55, 64, 282, 345, 360, 388, 389, 390.
Gelibolu, Gallipoli, XIV, 22, 65, 82, 86, 137, 145, 173, 178, 184, 186, 190, 202, 204, 253, 254, 258, 265, 268, 272, 310, 316, 320, 393, 433, 441, 448, 461, 478, 484, 492, 497.
Gentizon, Paul (Gazeteci), 110.
George, Lloyd, 298.
Germencik, 439.
Gignoux, 200.
Girit, 58, 246, 357.
Givkoviç, Trajan (Yugoslav Mümessili), 115.
Goeben (Yavuz) Zırhlısı, 239, 240.
Gonaris, Gunaris, 264, 427.
Göçmenler, Muharcirler, 14, 27, 268, 447, 389.
Gödem, 438.
Grande Assemblée Nationale de Turquie, Bkz. Türkiye Büyük Millet Meclisi.
Grande Bretagne, Bkz. İngiltere.
Grèce, Bkz. Yunanistan.
Grew (ABD'nin Bern Büyükelçisi), 137.
Grey, Edward, 196, 252.
Guneson, 406.
Gunzburger, 199.
Gülcemal Vapuru, 515.
Gümülçine, 209, 279, 301.
Gümüşhane, 396.
Gürcistan, X, 193, 480.

— H —

Haim Naum Efendi, 391.
Hakkari, 64, 389.
Halep, 454.
Haliç, 73, 351.
Hama, 21, 171, 175, 187.
Hamid Bey, 147, 171, 406.
Hanya, 58, 357, 358.
Harbi Umumi, Bkz. Birinci Dünya Savaşı.
Harim, XIV.
Harington, General, XI, 46, 62, 108, 131, 284, 303, 351, 376, 398, 491.
Haroun Alitcha Bey, 103.
Hasan Hüsnü, 451.
Hasan (Saka), Maliye Bakanı, II. Delege, X, 37, 44, 46, 52, 61, 79, 84, 85, 88, 119, 127, 261-263, 285, 293, 296, 299, 306, 319, 331, 332, 372, 391, 392, 403, 412, 449, 470, 479, 483, 486, 489, 497.
Hasib, Maraş Mebusu, 473.
Havva, Hanya'nın Pepovle köyünden, 357.
Hayashi, 40, 433.
Haydar Paşa, 409.
Hâkim, Dr. (Hintli), 11, 144.
Henderson, (İstanbul Yüksek Komiser Vekili), 44, 131, 296, 398, 431, 459, 504, 509, 516, 524.
Henry, (İngiliz Binbaşısı), 236.
Hereke, 399.
Heriot, Edouard, 428.
Hırant, Serç, 46, 305.
Hicaz, 44, 273, 296, 298.
Hikmet Bey, Dr. (Dışişleri İstanbul Bürosu memurlarından), 91, 481, 482, 487, 504.
Hikmet (Bayur) Yusuf, (Lozan'da Türk Delegasyonu Üyesi), 104, 115.
Hindistan, İnde, 144, 283, 331, 346.
Hoca Salih Efendi (Gümülcine Müftüsü), 279.
Hollanda, 19, 175, 414.
Humanité, 104.
Humus, 175.
Hükümet-i Osmaniye, Bkz. Osmanlı İmparatorluğu.
Hüseyin (Pektaş), 104.
Hüseyin Rauf (Orbay), Başbakan, Dışişleri Bakanı Maslahatgüzarı, 76, 140, 437, 525.
Hüseyin Rauf (Orbay), Başbakan, Dışişleri Bakan Vekili, XII, XVIII, 4-23, 25-39, 41-74, 76, 79-92, 94-96, 108-110, 116, 118, 119, 121, 124, 126, 129, 130, 132-136, 139-144, 148, 151, 153, 155, 156, 160, 163, 164, 166, 171, 173-177, 180, 181, 188, 189, 194-196, 203, 204, 206-210, 214, 215, 218, 227, 228, 232-236, 238, 245-247, 251, 253, 257, 263, 266, 267, 270-272, 277-279, 285, 287, 290, 291, 295-298, 300, 304, 306, 309, 311-314, 317, 321-325, 331, 336, 337, 343, 344, 349-354, 357-359, 366, 368, 370, 371, 374, 375, 379, 382, 383, 386-388, 394-396, 398, 400-402, 406-410, 417, 418, 420-423, 427-431, 437-440, 443, 444, 447, 452-456, 459, 460, 462, 466, 467, 470, 472-474, 479, 480, 486-496, 501, 503, 504, 507, 509, 510, 512, 514-516, 518, 520, 522, 525.
Hüseyin (Mekke Şerifi), Hussein Chérif, 144.

— I —

Irak, XIV, 106, 127, 136, 150, 152, 224, 274, 275, 283, 288, 294, 302, 307, 328, 338, 422, 432, 450, 497.

— İ —

İkdam, 298.
İllustration, 109, 110.
İmroz, İmbros (Gökçeada) 22, 38, 149, 178, 190, 268, 316, 326, 484, 497.
İngiltere, Angleterre, Britanya, Grande Bretagne, X, 5, 19, 45, 48, 79, 84, 101, 103, 110, 128, 132, 147, 149, 150, 151, 161, 164, 175, 177, 208, 222-224, 234, 247, 264, 266, 288, 303, 315, 319, 335, 342, 347, 361, 365, 463, 468, 469, 477, 497, 499, 523, 525, 526.
İnönü Muharebesi, 439.
İntransigent, 293.
İplikçiyan, Jerar, 46, 305.
İpsala, 401.
İran, Perse, 29, 274, 389.
İrlanda, 281, 346.
İskeçe, 26, 279, 301.
İskenderun, 78, 319, 445, 454.
İsmail Canbolat, (Belgrad Mümessili), 17, 27, 115, 171, 214.
İsmet Paşa (İnönü), (Baş Delege-Dışişleri Bakanı), X, XI, XIII-XVIII, 3-96, 102-109, 112-115, 117-121, 124-144, 146-148, 150-153, 155, 157, 159-164, 166, 168-177, 179-181, 183-185, 187-189, 192, 194-196, 197, 199-205, 207-210, 213-217, 219, 220, 224-228, 230-238, 240-243, 245-247, 249-252, 254-258, 260-267, 269-273, 276-279, 281-285, 287, 290, 291, 293, 295-309, 311-314, 316, 317, 319-325, 327, 330, 331, 334-337, 339-344, 348-358, 361, 362, 366, 367, 369-371, 374, 375, 378-384, 386-388, 391, 393-400, 402, 404-415, 417-421, 423-430, 432-440, 442, 443, 445-448, 451-455, 457, 459-467, 469, 470, 473-476, 479-481, 483-489, 491-495, 497, 498, 500-504, 506-508, 510, 512-517, 520, 522-526.
İsmet Sıtkı, Dr. (İsmail Sıtkı), 44, 297.
İspanya, 19, 108, 140, 175, 182, 199, 414, 429.
İsraélite, Bkz. Yahudi.
İstanbul, Constantinople, Dersaadet, IX-XI, XVII, 3, 5, 7-9, 11, 14, 16-19, 21, 23, 31, 34, 36, 39, 52-57, 59, 60, 69, 71, 76-79, 93, 101, 104-106, 110, 111, 115, 116, 123, 127, 129, 131, 133, 137, 139, 145-147, 156, 159, 165, 168, 169, 176-180, 182-184, 187, 190, 193, 196, 197, 203, 205, 206, 209-212, 220, 222, 228, 230, 237, 246, 249, 256, 260, 270, 271, 290, 291, 296, 301, 310, 317, 322, 323, 325, 329, 332, 333, 336, 337, 343, 349, 354, 360, 362-365, 370, 374, 395, 397, 398, 401, 416, 418, 426, 428, 431, 438, 443, 444, 447, 449, 450, 454, 456, 459, 461, 463, 466, 467, 471, 472, 481, 485, 491, 492, 496, 500, 509, 512-516, 520-522, 524.
İsveç, 3, 19, 45, 60, 64, 101, 108, 175, 182, 368,388, 414.
İsviçre, Confédération Helvétique, Suisse, X, XI, 6, 19, 21, 33, 61, 111, 112, 113, 115, 119, 175, 240, 241, 244, 264, 266, 289, 328, 378, 382, 426.
İtalya, İtalie, X, 4, 103, 107, 110, 123, 124, 128, 132, 147, 149, 164, 165, 170, 208, 210, 223, 264, 266, 319, 335, 347, 365, 369, 384, 403, 420, 422, 429, 450, 502, 506.
İzmir, Smyrne, IX, X, XVIII, 9, 59, 68, 71, 75, 77, 87, 91-96, 110, 134, 165, 183, 189, 218, 239, 267, 271, 279, 305, 312, 367, 368, 370, 371, 382, 385, 397, 406, 408, 409, 419, 420, 438, 439, 443, 444, 452, 453, 459, 464, 470, 471, 487, 500, 503, 504, 508-511, 513, 514, 516, 518, 520-522.
İzmit, İsmid, 68, 83, 87, 173, 398, 409, 438, 466, 487, 492.
İznik, 438.
İzzet Paşa, 147, 149, 159.

— J —

Japonya, X, 15, 335, 449.
Joffre, Mareşal, 423.
Journal, 104, 109, 110, 207, 246, 255, 274, 289, 307, 436, 477, 478.
Journal des Débats, 104, 109, 259, 381, 385, 412, 453, 472.
Journal de Genève, 113, 114, 120, 169, 182, 199, 200, 216, 220, 230, 237, 242, 254, 259, 283, 293, 297, 329, 332, 342, 348.

— K —

Kafkaslar, Kafkasya, 85, 185, 480.
Kaklamanos, Caclamanos (Yunanlı Delege), 263, 333.
Kamenof, 48, 314.
Kapitülasyonlar, Capitulations, IX, XI, XVI, 3, 5, 14, 19, 21, 25, 37, 40, 43, 44, 46, 47, 49, 50, 52-56, 61, 64, 66, 67, 81, 86, 106, 111, 135, 137, 145, 157, 165, 175, 182, 187, 203, 205, 216, 223, 260, 273,

280, 289, 291-293, 295, 300, 301, 322, 333, 336, 338, 240-342, 344, 350, 367, 373, 387, 389, 397, 448, 450, 451, 458, 461, 463, 478, 484, 498, 501.
Karaağaç, Alexandropol, Karagatch, 6, 9, 10, 57, 58, 66, 82, 86, 102, 130, 133, 136, 200, 355, 358, 376, 398, 402, 439, 449, 463, 497.
Karabiga, 178, 253.
Karaburun, 503.
Karacan, Ali Nacı, XIII.
Karaçalı, 177.
Karadeniz, Black Sea, X, 7, 20-22, 24, 26, 27, 32, 121, 122, 150, 159, 161, 167-169, 177, 178, 182, 186, 188, 191, 196-198, 202, 205-207, 213, 214, 237, 253, 259, 314, 322.
Karahan, 58, 80, 143, 188, 192, 359, 484.
Karahisarısahib, 438.
Karaköy, X.
Karamürsel, 438.
Karasin, 57, 356, 357, 361
Karesi, 439.
Kars, 483.
Kartal, 424.
Kasaba, 312, 439.
Kavak, 190.
Kayseri, 40, 44, 47, 68, 277, 296, 396, 408, 415, 484, 491.
Kâzım Paşa, Karabekir, 267, 399, 453, 470, 521.
Kerkük, XIV.
Kıbrıs, 131.
Kırşehir, 68, 408.
Kiber (Fransız Grubunun meclis-i idare reisi), 366.
Kilikya, 136, 211, 217, 229.
Kipert Grubu, 56, 350.
Kireççiler, İskeçe kazasına bağlı, 279.
Kitzki, Albert, 173.
Konferans, Bkz. Lozan Barış Konferansı.
Konya, 296, 396.
Korf, 76, 439.
Kosova, 115.
Kostantinos Efendi (Ankara Episkoposu), 396.
Köstence, Constanza, XVII, 42, 50, 53, 90, 91, 94, 321, 322, 338, 426, 504, 512, 515-517.
Köyne, Konsolos, 481.
Krupp Şirketi, 172.
Kuleli Burgaz, 375, 376, 378.
Kumbağı, 190.
Küçükçekmece, 177.
Kürdistan, 22, 288, 449, 492, 493.
Kütahya, 173, 438.

— L —

Lacaze, Amiral, 276.
Lacretelle, Pierre de, 381, 385.
Lahey Adalet Divanı, Lahey Beynelmilel Mahkemesi, 66, 390, 397.
La Suisse, 220, 297.
La Tribune de Genève, 104, 108.
Lausanne, Bkz. Lozan.
Law, Bonar (İngiliz Başbakanı), 52, 96, 302, 380, 523.
Lehistan, Bkz. Polonya.
Le Matin, 103, 104, 109, 150, 263, 301, 334, 355, 378, 401, 475, 486.
Lenin, 314.
Le Petit Parisien, 104, 125.
Libya, Trablusgarb, 16, 166, 283.
Limni, Lemnos, 22, 149, 178, 190.
Lindsay, R.C. (İngiliz Büyükelçisi), 101, 431.
Londra, London, Londres, 46, 54, 62, 64, 103, 126, 161, 168, 179, 180, 182-184, 195, 196, 205, 215, 221, 224, 247, 304, 355, 361, 380, 381, 384, 398, 405, 411, 416, 472, 475, 490, 504, 506, 509, 516.
Lozan, Lausanne, XVII, XVIII, 4, 5, 23, 28, 30, 32, 35, 46, 52, 53, 59, 60, 62, 65, 78-80, 82, 88, 92, 93, 95-97, 103-105, 109, 116, 119, 129, 139, 142, 150, 151, 159, 168, 171, 188, 193, 198, 199, 201, 207, 240, 241, 246, 250, 255, 263, 266, 276, 281, 284, 285, 295, 297, 301, 304, 306-308, 313-315, 320, 322, 323, 331, 332, 334, 336, 339, 342 346, 364, 365, 368, 369, 370, 378, 380, 381, 383, 388, 399, 401, 422, 433, 435, 436, 440, 449, 453, 454, 456, 471, 472, 475, 476, 478, 490, 495, 501, 505, 507, 508, 511, 513, 520, 521, 523-526.
Lozan Antlaşması, Barış Antlaşması, Traité de Lausanne, IX, XIII, 78, 85, 478.
Lozan Barış Konferansı, Barış Konferansı, Konferans, Conférence de Lausanne, IX-XI, XIII, XVIII, XIX, 6, 43, 48, 65, 90, 91, 96, 97, 101-104, 106, 108, 111-116, 118, 120, 123, 125, 130, 135-137, 141, 146-151, 157, 161, 168, 175, 179, 180, 182, 192, 194, 215, 216, 220, 225, 226, 235, 237, 254, 270, 272, 275, 282, 283, 285, 292, 293, 304, 313-315, 320, 321, 323, 331, 334, 341, 346, 362, 363, 367, 372, 375, 377, 378, 383, 384, 391-393, 397, 403, 412, 413, 415, 428, 430, 432, 434, 436, 440, 447-449, 451-453, 455, 458, 461-463, 470, 471, 473, 474, 481, 487, 490, 497, 498, 502, 503, 507, 512, 517, 522.
Lüleburgaz, 377.
Lyautey, General, 121, 126.

— M —

Maçka kışlası, 349, 351, 409, 425.
Madrid, 489.
Makedonya, 126, 209, 210, 229, 294, 405, 485.
Malta adası, 101, 108, 236, 296, 392.
Maltepe, 424.
Mamüre, 454, 455.
Manas, Leonis, 406.
Manisa, Mağnisa, 439.
Maraş, 473.
Marizta, Bkz. Meriç.
Marmara, 22, 159, 169, 177, 178, 183, 184, 188, 190, 203-206, 223, 253, 259, 290, 310.
Maximilian, Prof. 70, 417.
Mc Neil Ronald, (İngiliz Milletvekili) 380, 525.
Medivani, 159, 229, 251.
Meletios, Patrik, 246, 296, 313, 363.
Menemen, 328.
Menteşe, 173.
Meray, Seha L. Prof., XIII.
Meriç, Maritza, X, 6, 62, 120-122, 130, 131, 301, 375-377, 398, 400-402, 416, 497.
Mersin, 187, 194, 239, 454, 485.
Mervasius Efendi (Gümüşhane Episkoposu), 396.
Meskene, XIV.
Mevlana Şevket Ali, 36, 257.
Meydan-ı Ekber, 455.
Mezopotamya, 298, 411, 412.
Mısır, Egypte, 44, 66, 141, 273, 283, 296-298, 346, 397, 432, 476.
Midilli, 12, 149, 252.
Milas, 173.
Milletler Cemiyeti, Cemiyet-i Akvâm, 75, 77, 78, 83, 145, 147, 150, 156, 211, 215, 216, 219, 224, 227, 249, 253, 254, 259, 265, 268, 280, 288, 298, 335, 360, 397, 429, 430-436, 441, 445, 461, 463, 467-469, 483, 496, 506.
Milletyus Efendi (Konya Episkoposu), 396.
Millioud, Prof. Maurice, 242.
Minorités, Bkz. Azınlıklar.
Misak-ı Milli, XIV, 3, 10, 32, 40, 105, 161, 167, 188, 207, 212, 215, 219, 235, 275, 290, 298, 312, 321, 393.
Mondros Mütarekesi, Moudros, 95, 115, 146, 147, 151, 198, 200, 239, 249, 252, 259, 317, 432, 511, 518, 519, 525.
Montagna (İtalyan Delegesi), XVI, 16, 164, 165, 281, 282, 345, 346, 347, 365, 498.
Monos, 68.
Morine, M. 406.
Morning Post, 104.
Moskova, XV, 58, 73, 80, 89, 118, 142, 143, 172, 229, 251, 314, 337, 358, 359, 425, 454, 469, 480, 482, 484, 493, 495.
Moskova Antlaşması, Muahedesi, Moskova Ahidâmesi, 172, 393.
Mougin, Albay, 11, 19, 35, 43, 57, 65, 72, 74, 78, 81, 135, 139, 175, 188, 252, 277, 290, 322, 353, 421-423, 430, 448, 455, 459, 485.
Mudanya, 68, 77, 83, 355, 402, 409, 444.
Mudanya Mütarekesi, Mukavelenamesi, Konferansı, Armistice de Moudania, X, 61, 62, 67, 70, 95, 133, 147, 165, 198, 200, 239, 252, 290, 375-378, 398, 400, 416, 496, 505, 519, 525.
Muhacir, Bkz. Göçmenler.
Muhtar Bey (Moskova Büyükelçisi), 118, 314, 368, 393, 394, 442.
Muhtar Bey (Çilli), 104, 152, 339.
Musevi, Bkz. Yahudi.
Mustafa Ağa Ahmedaki Ali Bey (Hanya'lı), 357.
Mustafa Kemal Paşa (Atatürk) Gazi Paşa, (TBMM Başkanı ve Başkomutan), XII, XVIII, 6, 16, 24, 25, 30, 35, 38, 41, 58, 59, 62, 65, 66, 69, 74-76, 80, 81, 85, 89, 92-94, 96, 115, 119, 139, 142, 144, 166, 192, 199, 201, 230, 240-242, 250, 266, 278, 279, 295-298, 358, 366, 378, 382, 391, 398, 399, 407, 414, 416, 428, 429, 439, 449, 451-453, 455, 457, 459, 466, 468, 470-472, 490, 494, 507, 510, 513, 514, 516, 518, 520, 521.
Mustafa Paşa, Cisrimustafa Paşa, 121, 122, 127, 375-378.
Mustafa Şeref Özkan, 339, 507.
Musul, Mossoul, XIV, 10, 12-15, 17, 18, 20, 21, 24, 28, 29, 32, 37, 40, 43, 45, 47-49, 51-54, 62, 63, 69, 72-75, 77-80, 83-86, 88, 89, 91, 136, 147, 149-153, 156, 161, 172, 179, 187, 197, 205, 224, 260, 273-275, 284, 288, 289, 292-294, 297, 299, 301, 302, 307, 308, 312, 313, 317, 319, 320, 322, 328, 329, 334, 336-340, 348, 365, 373, 380, 381, 383, 384, 386, 389, 391, 401, 411, 412, 424, 428-432, 435, 436, 442, 445, 448-450, 452, 456, 457, 463, 467-472, 478, 479, 486, 488, 494, 498, 499, 505, 506.
Münir Bey, 104.
Müslimiye, XIV.

— N —

Nahçıvan, 480.
Nansen, 156.
Napoléon, 186.

Na'ra, 231.
Nemrut Mustafa Paşa, 89, 493.
Nesturi, 211.
Neuilly Antlaşması, IX, 122.
New York, 405.
Nicolson, 362.
Nihad Reşat (Belger), 505.
Nikarya, 12, 149.
Nil Vadisi, 297.
Ninçiç (Lozan Konferansında Yugoslav Delegesi), 125.
Noradunghian Efendi, 22, 192, 229.
Norveç, 182.
Numan Rıfat (Menemencioğlu), (Paris Mümessilliği II. Kâtibi, Bükreş Geçici İşgüderi), 36, 69, 140, 256, 266, 410.
Nureddin Paşa, 183.
Nusaybın, 366, 454.
Nusret Efendi (Erzurum Mebusu), 473.
Oğlan, 503.
Onikiada, 13, 149, 275.
Osmanlı Bankası, 180, 323, 494.
Osmanlı Borçları, Borçlar, Dette Publique, XIV, 25, 32, 34, 246, 372, 386, 392, 493.
Osmanlı İmparatorluğu, Osmanlı Devleti, Hükümet-i Osmaniye, IX, XV, 14, 146, 158, 173, 255, 298, 306, 324, 518.
Ouchy Antlaşması, 64.

— Ö —

Ömer Lütfi Bey (Amasya Mebusu), 135, 148.
Ören, 209.
Özdemir Bey, 337.

— P —

Papa Konstantin, 296.
Paris, XI, XV, XIX, 3, 4, 12, 36, 41, 49, 68-70, 72, 73, 76, 88, 91-93, 95, 97, 103-107, 113, 126, 134, 140, 141, 146-148, 175, 211, 221, 247, 256, 263, 269, 276, 277, 301, 302, 308, 309, 320, 333, 334, 348, 351, 354, 355, 366, 370, 382, 405, 406, 417, 422, 424, 425, 437, 445, 455, 461, 468, 476, 480, 485, 486, 490, 503, 505, 508-512, 518, 519, 522, 523, 525, 526.
Paris Antlaşması (1856), Traité de Paris, 103.
Paris Konferansı, 319, 454.
Pasiç (Yugoslav Başbakanı), 115.
Pekin, XIX.
Pellé, General, 46, 87, 91, 139, 171, 175, 290, 304, 407, 467, 481, 487, 504.
Pendik, 424.
Pepovle köyü, 357.
Peretti, 519.
Pervasyos, Papaz, 313.
Petit Parisien, 208, 255, 315, 323, 339, 436, 468.
Pittard, Eugène Prof. 199, 200, 242.
Poincaré (Fransa Başbakanı ve Dışişleri Bakanı) XI, 3, 5, 6, 72, 80, 81, 84, 92, 104-106, 110, 118, 147, 290, 302, 320, 342, 421, 422, 445, 449, 452, 453, 455, 458-461, 468, 471, 505, 506, 508, 509, 511.
Polonya, Lehistan, 10, 138, 378, 480.
Pompei, 264.
Popoviç, Tomir (Yugoslav Elçi), 115.
Prens adaları, 190.
Prokopius (Kayseri Piskoposu), 296, 313.

— R —

Radek, 143.
Ragıp Bey, Bkz. Hüseyin Ragıb.
Rakovski, Ukrayna Reisi, 12, 13, 145, 150, 159, 160, 185, 186, 223, 224, 229, 251.
Raynoud, Robert (Gazeteci), 109.
Refet Paşa (Bele), X, 3, 4, 9, 16, 134, 62, 104, 110, 115, 128, 129, 131, 132, 134, 140, 164-166, 179, 201, 204, 209, 230, 231, 236, 246, 270, 271, 284, 375, 378, 398.
Refi Bey, (Kuriye, Mülâzım), 462.
Refik Efendi, (Kuriye), 464.
Regnier, Henri de, 230.
Re'si İbn Hani, XIV.
Reşadiye Gemisi, 24, 197.
Reşat Bey, 118.
Reşit, 119.
Reşit Safvet (Atabinen), 38, 64, 104, 119, 159, 265, 388.
Rénuinon Adası, 57, 58, 356, 358.
Rıdvanbeyoğlu Hüsrev (Gerede), Sofya Elçisi, 140.
Rıza Nur, Dr. (Sağlık Bakanı-III. Delege), X, XIII, 13, 18, 21, 55, 77, 79, 85, 96, 119, 152, 156, 170, 185, 227, 260, 262-264, 272, 281, 282, 289, 293, 332, 333, 339, 345-348, 362, 371, 391, 392, 405, 443, 449, 450, 462, 470, 479, 483, 495, 497, 515, 523.
Rıza Tevfik, 144.
Roche, Tony (Le Journal Gazetesi Muhabiri), 477.
Roçkay, Öjen (Macar Subayı), 67, 400.
Rodos, 82, 460.
Roger, Mme. Noelle, 199, 244.
Rollin, Henry, 333, 412.
Roma, XV, 12, 70, 73, 76, 103, 137, 140, 148, 247, 256, 355, 370, 378, 417, 420, 425, 440, 475.

Romanya, X, XVII, 11, 20, 73, 95, 102, 120, 122, 125, 138, 140, 143, 147, 179, 186, 229, 237, 281, 283, 351, 426, 427, 469, 480, 504, 512, 524.
Ruhr, 57, 223, 353, 422, 511.
Rum, 7, 16, 18, 21, 26, 27, 31, 54, 60, 87, 88, 125, 128, 134, 147, 154, 155, 162, 172, 174, 176, 182, 187, 209, 211, 212, 214, 220, 223, 228, 230, 299, 300, 343, 362, 363, 370, 372, 425, 441, 444, 460, 464, 466, 484, 485, 487, 491.
Rumbold, 291, 345, 347.
Rumeli, 27, 138, 141, 178, 190, 215, 223, 259, 271.
Rustem Bey, 339.
Rusya, Russia, X, 11, 22, 29, 40, 58, 59, 142, 150, 159, 167-169, 178-180, 185, 186, 188, 192-194, 254, 273, 274, 314, 315, 357, 359, 367, 393, 419, 420, 447, 480, 482, 495.
Ruşen Eşref (Ünaydın) Rouchène, 109, 112.
Rutherford, Sir W. Watson, 380.
Ryan, Andrew, 32, 223, 236.

— S —

Sabri Hoca, Hodja, 144.
Sadettin Ferit, 105.
Safvet Bey, 104.
Saint-Germain Antlaşması, IX.
Sait Halim Paşa, 378.
Sakız, 12.
Salâhattin Adil Paşa, 7, 123, 125, 376.
Salahaddin Neş'et, 105.
Salih Bey, 277.
Salihli, 439.
Samsun Demiryolu, 50, 324.
San Remo, 461.
Sarayköy. 439.
Sauerwein, Jules, 301.
Saruhan, 173, 189, 438.
Savof, 8, 126.
Sedat Reşat Paşa, 6, 118.
Seddülbahir, 411.
Seferihisar, 438.
Selânik, Salonique, 70, 103, 138, 210, 294, 378, 382, 417, 438.
Semadirek, 22, 149, 178, 190, 210.
Semike Şeyh Mahmud, 337.
Semiko, 492.
Serokopyus Efendi, 396.
Server Cemal (Balısoy), 140.
Sèvres Antlaşması, Traité de Sèvres, 144, 156, 186, 270, 295, 410.
Seyid Gazi, 439.
Seyid Taha, 89, 337, 492.
Seyid İdris of Hodeida, 298.
Sheikh Ali el Ghiati, 297.
Sırbistan, Sırbiye, 170, 177, 281.
Sırrı Efendi, 309.
Simav, 438.
Sinop, 495.
Sirkeci (Garı), X, 119, 391.
Sisam, 12, 149.
Sivas (Demiryolu), 50, 324.
Sivaslıyan, 47.
Sivrihisaryan Kardeşler, 83, 165, 305, 465.
Smyrne, Bkz. İzmir.
Sofulu, 376.
Sofya, 82, 102, 140, 378, 462, 489.
Soma, 439.
Somiko, 89.
Söke, 189.
Spalakovich, 220, 365.
Stamboliyski (Bulgar Başbakanı), X, 3, 102, 128, 378.
Stançef (Bulgar eski Büyükelçisi), X.
St. Helen, 186.
Stokholm, 171.
Straits, Bkz. Boğazlar.
Struma Nehri, 410.
Suat (Davas), 489, 526.
Suat Sedat Efendi (Türk Delegasyonununda Kâtip), 6, 65, 88, 118, 391, 483, 489.
Sudan, 297.
Suisse, Bkz. İsviçre.
Sultan Ahmed (Afganistan'ın Türkiye Sefiri), 304, 305.
Sultan Osman Gemisi, 24, 197.
Suriye, XIV, 17, 19, 32, 38, 40, 45, 75, 106, 150, 211, 235, 238, 247, 267, 274-276, 283, 294, 298, 300, 302, 307, 338, 411, 412, 430, 433, 450, 453.
Süleymaniye, XIV, 89, 183, 189, 351, 493.
Süleyman, Kanuni Sultan, 198.
Süleyman Şah, 186.
Sünüsi, Sünnisi, Bkz. Şeyh Sünüsi.
Süveyş Kanalı, 297.

— Ş —

Şahin, 209.
Şalenmand, Dr. 154.
Şaltman, Dr. 174.
Şaponyiç, Radomir (Yugoslav İşgüderi), 115.
Şarki Trakya, Bkz. Doğu Trakya.
Şarköy, 310.
Şefik Bey, 263, 402.
Şemdinan, 389.

Şeref Bey, 104.
Şevket Bey, Yarbay (Doğruer), 104.
Şeyh Mahmud, 22, 56, 189, 351, 493.
Şeyh Sünüsi, 16, 24, 41, 59, 166, 201, 278, 366.
Şile, 177.
Şimşir, Bilâl N. (Büyükelçi-Türk Tarih Kurumu Üyesi), XIX, 102, 103, 105, 106, 108, 110, 115, 331.
Şükrü (Kaya), 104.

— T —

Tahir Bey (Taner), 104.
Tahir Lütfi (Tokay), 115.
Tahran, 442, 489.
Talat Paşa, 378.
Tan Gazetesi, 367, 427.
Tardieu, 511.
Tasiç, Albay, 5, 115.
Taşkışla, 351, 425.
Tchitcherine, Bkz. Çiçerin.
Tekfur Dağı, 177.
Temps, 24, 46, 97, 104, 110, 120, 133, 144, 150, 179, 200, 201, 220, 255, 276, 288, 293, 306, 333, 339, 372, 373, 381, 402, 412, 436, 474, 526.
Tenedos, Bkz. Bozcaada.
Tevfik (Bıyıklıoğlu), 104.
Tevfik (Çerkes), 119.
Tevfik Kâmil Bey (Koperler), 88, 489.
Tevfik Paşa, 196.
The Muslim Standard, 110.
Thrace, Bkz. Trakya.
Thrace Occidentale, Bkz. Batı Trakya.
Thrace Orientale, Bkz. Doğu Trakya.
Tiflis, 73, 90, 378, 425, 495.
Times, 104, 196, 293, 297, 472.
Tirana, XVIII.
Tire, 438.
Tokyo, 490.
Toprakkale, 454.
Toulouse, 141.
Townshend, General, 4, 43, 289.
Trablusgarb, Tripolitaine, Bkz. Libya.
Trabzon, 23, 187, 194, 216, 484, 491, 495.
Traité de Lausanne, Bkz. Lozan Antlaşması.
Traité de Sèvres, Bkz. Sèvres Antlaşması.
Trakya (Sınırı), Thrace, XIV, 14, 61, 70, 71, 79, 83, 102, 110, 118, 120-122, 130, 145, 155, 159, 174, 237, 294, 301, 311, 343, 365, 377, 401, 416, 448, 449, 463, 465, 469, 484, 493.
Tribune de Genève, 259, 329, 364.
Tribune de Lausanne, 505.
Trône, Aubry Herbert, 525.
Tuna nehri, 135, 148, 161, 184.
Tunus, 283, 346.
Turgutlu, 439.
Türkiye, Turquie, Turkey, X, XI, XIV, XV, 3, 5, 7, 10, 11, 14, 15, 18, 22, 23, 32, 34, 42, 48, 49, 52, 53, 58-60, 67-69, 77, 79, 80, 84, 90, 95, 101, 105, 108, 110, 111, 115, 120, 122, 125-127, 131, 133, 135, 138, 140, 141, 143-145, 150, 151, 156-158, 161, 167-169, 178-180, 184-188, 191-194, 198-200, 206, 208, 211, 216, 218, 220, 222, 224-226, 228, 235-237, 240-244, 246, 248, 253, 254, 258, 259, 266, 267, 273, 274, 281, 283, 288, 289, 292, 294, 297, 298, 305, 306, 310, 314, 315, 318, 326-330, 334, 336, 340, 343, 345-347, 354, 361, 364, 365, 368, 371, 373, 376, 381, 383, 386, 389, 390, 403, 410, 412, 416, 424, 425, 431-433, 436, 441, 452-454, 456, 464, 468, 469, 471, 472, 474, 476-479, 492, 495, 497-501, 509, 519.
Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM), Grande Assemblée Nationale de Turquie, X, XII, XV, 5, 6, 30, 36, 76, 79, 84, 94, 96, 101, 108-110, 113-115, 129, 133, 142, 144, 157, 169, 192, 193, 224, 225, 235, 246, 256, 276, 277, 269, 283, 293, 298, 306, 323, 328, 331, 341, 342, 350, 354, 370, 385, 422, 423, 451-453, 458, 459, 470, 507, 512, 519, 521, 522.
Türk Delegasyonu, Delegasyon, IX, XV, 58.
Türk Tarih Kurumu, XIX.
Tyrell (İngiliz Dışişleri Müsteşarı), 12, 145.

— U —

Ukrayna, X, 145, 150, 193, 229.
Untermayer (Omuzter Mayer) 294, 340.
Urquhart, Leslie, 381.
Uşak, 47, 438.
Uşi, Ouchy, 282, 387.
Uzunada, 511.

— Ü —

Üsküdar, 351.

— V —

Vahdettin, Vahideddine, 4, 44, 108, 109, 144, 235, 296.
Van, 62, 379.
Varşova, 378, 490.
Vaşington, 336.
Vaucher, Robert, 323.

Veli (Saltık), 104.
Venedik, X.
Venizelos, 6-8, 87, 120, 122, 130, 131, 146, 169, 220,246, 263, 264, 345, 362-365, 448, 484.
Vernon, 152.
Versailles Antlaşması, IX, 106.
Veygand, 273.
Vorovski, 7, 8, 124, 126, 157, 160, 185, 378.

— W —

Wallenberg, Gustave Oscar (İsveç Elçisi), 101.
Washington Konferansı, 240.
Weygand, General, 122, 328.

— Y —

Yahudi, İsraelite, Musevi, 24, 32, 50, 198, 199, 211, 235, 321, 372, 376, 444.
Yahya Kemal (Beyatlı), XVII.
Yakup Şevki Paşa, 279.
Yaver Paşa, (Başmabeyinci), 108.
Yavuz Zırhlısı, 23, 35, 196, 252.
Yenice, 336, 454.
Yeni Zelanda, 441.
Yugoslavya, X, 3, 5, 7, 102, 115, 116, 120, 125, 214, 237, 283, Ayrıca Bkz. Sırbistan.
Yunanistan, Grèce, X, XIV, 7, 11, 12, 14, 18, 20, 22, 26, 57, 61, 64, 68, 69, 71, 75, 81, 83, 103, 111, 120, 121, 128, 154, 173, 174, 179, 186, 189, 196, 210, 211, 223, 225, 237, 240, 272, 281, 283, 315, 317, 332, 333, 355, 364, 365, 371-373, 377, 378, 397, 406, 410, 413, 417, 433, 444, 445, 464, 487.
Yusuf Hikmet (Bayur) Bkz. Hikmet.
Yusuf Kemal Bey, 251.
Yücel, Yaşar, Prof. Dr. XIX.

— Z —

Zaven (Ermeni Patriği), 246.
Zekâi (Apaydın), 302.
Zoğlul Paşa, Zağlul Paşa, 11, 44, 74, 141, 297.
Zübeyde Hanım, 414.
Zühtü (İnhan), 104.

BİLÂL N. ŞİMŞİR'İN DİĞER KİTAPLARI

1. *Contribution à l'Histoire des Populations Turques en Bulgarie, 1876-1880,* Ankara : 1966, 1986
2. *Rumeli'den Türk Göçleri, Cilt I (1877-1878),* Ankara : 1968, 1989
3. *Rumeli'den Türk Göçleri, Cilt II (1879),* Ankara : 1970, 1989
4. *Rumeli'den Türk Göçleri, Cilt III (1880-1885),* Ankara : 1989
5. *Fransız Belgelerine Göre Midhat Paşa'nın Sonu (1878-1884),* Ankara : 1970
6. *İngiliz Belgeriyle Sakarya'dan İzmir'e, 1921-1922,* İstanbul : 1972; Ankara: 1989
7. *İngiliz Belgelerinde Atatürk,* Cilt I, Ankara : 1973
8. *İngiliz Belgelerinde Atatürk,* Cilt II, Ankara : 1975
9. *İngiliz Belgelerinde Atatürk,* Cilt III, Ankara : 1979
10. *İngiliz Belgelerinde Atatürk,* Cilt IV, Ankara : 1984
11. *Malta Sürgünleri,* İstanbul : 1976, Ankara : 1985
12. *Ege Sorunu. Belgeler.* Cilt I (1912-1913), Ankara : 1976, 1989
13. *Ege Sorunu. Belgeler.* Cilt II (1913-1914), Ankara : 1982, 1989
14. *İngiliz Belgelerinde Türkiye'de "Kürt Sorunu", 1924-1938,* Ankara : 1975
15. *Atatürk ile Yazışmalar, Cilt I (1920-1923),* Ankara : 1981
16. *Dış Basında Atatürk ve Türk Devrimi, Cilt I (1922-1924),* Ankara : 1981
17. *Homage to Mustafa Kemal Atatürk, Hero of the East,* Islamabad : 1981
18. *British Document on Ottoman Armenians,* Vol. I, Ankara : 1982, 1989
19. *British Documents on Ottoman Armenians,* Vol. II, Ankara : 1983, 1989
20. *British Documents on Ottoman Armenians,* Vol. III, Ankara : 1989
21. *British Documents on Ottoman Armenians,* Vo. IV, Ankara : 1990
22. *The Genesis of the Armenian Question,* Ankara : 1984
23. *The Deportees of Malta and the Armenian Question,* Ankara : 1984
24. *Documents Diplomatiques Ottamans, Affaires Arméniennes,* Vol. I, Ankara : 1984
25. *Documents Diplomatiques Ottamans, Affaires Arméniennes,* Vol. II, Ankara : 1989
26. *Osmanlı Ermenileri,* Ankara : 1986
27. *Aperçu Historiques sur la Question Arménienne,* Ankara : 1985
28. *Türk Basınında Bulgaristan Türkleri. Zorla Ad Değiştirme Sorunu, Ocak-Nisan 1985,* Ankara : 1985
29. *Bulgaristan Türkleri, 1878-1985,* Ankara : 1986
30. *The Turks of Bulgaria, 1878-1985,* London : 1988
31. *Glimpses on the Turkish Minority in Bulgaria,* Ankara : 1986
32. *The Turkish Minority Press in Bulgaria : Its History and Tragedy, 1865-1985,* Ankara : 1986
33. *Turkish Minority Education and Literature in Bulgaria,* Ankara : 1986
34. *The Turks of Bulgaria in International Fora, Vol. I (1985),* Ankara : 1990
35. *The Turks of Bulgaria in International Fora, Vol. II (1986),* Ankara : 1990
36. *Ankara, Ankara... Bir başkentin Doğuşu,* Ankara : 1988
37. *Atatürk'ün Hastalığı,* Ankara : 1989
38. *Türk Yazı Reformu* (Basılıyor).
39. *Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları I* (Basılıyor).
40. *Atatürk'ün Büyük Söylevi Üzerine Belgeler* (Basılıyor).

90. 06. Y. 0152. 188

000483

ISBN 975-16-0266-1 Tk.
ISBN 975-16-0267-X

Fiyatı : 35 000 Lira